अमर चरित्र.

Bhakta, Bapalal Vikram
AHMEDABAD.

Kuntaline Press, Calcutta.

" જગજ્યોતિ "

તતસત પરમાત્મને નમઃ

સત્ય. શિયળ, જ્ઞાન. નિતી. અને ભક્તિ ભાવથી ભરપુર.

अमर चरित्र.

ભાગ ૩ જો.

રચી પ્રસિદ્ધ કર્તા:

ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામ.

અમદાવાદ.

આ શાં ! અમર ચરિત્રનાં. વિધવિધ થાય વખાણઃ
જોતાં જાગે ડુંગીઆ. ભક્તિ કેરો ભાણ.

સંવત ૧૯૭૬ — સને ૧૯૨૦

આવૃત્તિ ૨ જી. — પ્રત ૧,૧૦૦.

કિંમત ત્રણ રૂપીઆ.

અમદાવાદ.
તાજપુર તારની શેરીના રહીશ, **ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામે**
છપાવી પ્રકટ કર્યું.

અમદાવાદ—શ્રી "ડાયમંડ જ્યુબિલી" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

અર્પણ પત્રિકા.

ૐ જગજ્યોતી પરમાત્મને નમઃ

હે અનંત કોટી બ્રહ્માન્ડના નાથ, વિશ્વેશ્વર વિશ્વાધાર, આપે અહૈતુક કૃપા કરી, જે શક્તિ અને સદ્‌બુદ્ધિ આપી છે, તે વડે તૈયાર કરેલો, નિતી ભક્તિથી ભરેલો ગ્રંથ નામે અમર ચરિત્ર ભાગ ૩ જો, આપના ચરણમાં અર્પણ કરૂં છું.

રાગ; પ્રભાત (ઢબ) સુખ દુઃખ મનમાં.

સમરૂ સદા શ્રી નાથજી, ભાવે ભવજળ તરવા;
જગજીવન છો જગતના, સૌનાં સંકટ હરવા. સમરૂ૦ ૧

અખીલ જગતના આતમા, આપ અંતરજામી;
દુઃખ વામી સુખ આપજો, વહાલા વૈકુંઠ ધામી. સમરૂ૦ ૨

જ્યોતી રૂપ ઝળકી રહ્યા, હરી છો અવીનાશી;
પ્રકાશ કરો પ્રત્યે કાળમાં, પોતે પુરણ પ્રકાશી. સમરૂ૦ ૩

મંદ મતી મારી ખીલવી, આપી અદ્‌ભૂત શક્તિ;
સત્ય, શિયળ, જ્ઞાને જોડવી, નાથ નિતી ને ભક્તિ. સમરૂ૦ ૪

ભક્તિ રસ ભરપુર આ, મારા મનનો મિત્ર;
ગુણ ભર્યા ગુણાતીતના, એતો **અમર ચરિત્ર.** સમરૂ૦ ૫

અર્પણ કરૂં હું ઉમંગથી, હરી આપ ચરણમાં;
દાસના દોષ નીવારીને, સદા રાખો શરણમાં. સમરૂ૦ ૬

સકળ શીરોમણી શોભતા, હે અનાથના નાથ;
બાળક બાપાલાલનો, અંતે ઝાલજો હાથ. સમરૂ૦ ૭

જનમો જનમના દાસ.

ભક્ત બાપાલાલ વાઘીરામના પ્રણામ.

શ્રી કમળા દેવી.

સ્તુતિ: રાગ, સાજનીઆ લોકો.

નિત કરૂં હું પ્રણામ. હે શ્રી કમળા દેવી.
જગમાં જાગો છો આઠું જામ. હે શ્રી. ૧
કાયામાં કારમો છે કોપ: હે શ્રી.
નથી જેથી વળતો જરા જંપ. હે શ્રી. ૨
દુનિયામાં દેખું દાડા દોડ્ય: હે શ્રી.
માતા મહેનત છે માથા તોડ. હે શ્રી. ૩
પળ પળમાં પલટો રામા રૂપ: હે શ્રી.
સૃષ્ટિમાં શોભા છે અનુપ. હે શ્રી. ૪
રીઝો તો રાજા કરો રંક: હે શ્રી.
ખીજો તો તાણી નાંખો ટંક. હે શ્રી. ૫
કિર્તિ આપી છે કંગાલને. શ્રી.
બાકી રાખી છે બાપાલાલને. શ્રી. ૬

દાસાનુદાસ,
ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામના
પ્રણામ.

પ્રસ્તાવના.

પ્રસ્તાવના એટલે ગ્રંથકારનો હેતુ, અને ગ્રંથમાં લખાએલા વિષયનો ભાંસ.

અમર ચરિત્ર ગ્રંથને માટે પ્રસ્તાવનામાં જે લખવાનું, તે તો ભાગ ૧ લામાં લખાયું છે. વળી થોડું બીજામાં લખાયું છે. તોપણ ત્રીજા ભાગમાં કાંઇક લખવાની જરૂર તો ખરી.

પંચ વિષયમાં પચી રહેલા અને રંગ રાગમાં રમી રહેલા મનુષ્યને અવિદ્યા ઝટ અસર કરે છે, અવિદ્યા એ દુઃખના દરીઆનું મોજુ છે. જેથી બુદ્ધિ બગડે છે, એટલે હલકા નિચા, નિંદક કામો કરવાની વૃત્તિ થાય છે, અને આખર હલકઇ થાય છે.

અવિદ્યાનો નાશ કરી, સુબુદ્ધિને જાગ્રત કરી ભક્તિવડે ભગવાનની ઓળખાણ પાડવાને અમર ચરિત્ર સાધનરૂપ ગણી શકાય ખરૂ.

ભગવાન ભક્તિને વશ છે, અને ભક્તિ ભક્તને આધીન છે. તે દર્શાવાને ભક્તનાં અનેક ચરિત્રો છે. ભક્તનો કે ભક્ત વત્સળ ભગવાનની લીલાનો પાર નથી. પણ એટલું તો કહેવું પડશે કે, ઉત્તમ જાતીમાં અને ઉંચ કુળમાં અવતાર લઇ આવેલા, **નરસિંહ મહેતાનાં** ચરિત્રો તો મનુષ્યને હદબેહદ આનંદ ઉપજાવે છે.

આ ત્રિજા ભાગમાં, શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ દ્વારીકાંમાં **નરસિંહ મહેતાની હુંડી** શીકારી એ આખ્યાન લખ્યું છે.

સુજ્ઞ અને સુપાત્ર સ્ત્રિઓ કોઇ ઉત્તમ સતિના ચરિત્રને જાણવાની ઇચ્છા કરે; એમ સમજી, સારો રીતે શોધન કરી વિસ્તારથી વર્ણન કરી **સતિ સુકન્યાનું** ચરિત્ર લખ્યું છે.

અધર્મિના હાથમાંથી છુટીને, વરવાને વહેલી થએલી, અતી આનંદમાં ધુમતી **ઉલાસતારાને** પાપી પ્રપંચી અંધકારસિંહ દૂર ઉઠાવી ગયો, તેનું બિચારીનું **શું થશે.**

સંકટને સહન કરતી અતી પ્રયાસે પતિને પ્રાપ્ત થએલી સહનતારાને સેજમાં, અને અજાણમાં ઉલ્લાસની શોધમાં વિદાય કરી દીધી તે તરૂણ બાળા ઉપર શું શું આફતો આવશે, તથા અમરસિંહને પાછી ક્યારે મળશે.

વારતાના નાયક **અમરસિંહને** ભાગ્યમાં હજી શાં શાં સંકટ ભોગવવાનાં હશે, તથા સર્વ શક્તિમાન્ સર્વેશ્વર તેને ઠારીને ઠેકાણે ક્યારે બેસારશે.

પાપી અને અધર્મિ **અંધકારસિંહનાં** ક્રુર કર્મનો અંત ક્યારે આવશે; તથા તેના આવરદાની દોરી ઇશ્વર ક્યારે તાણી લેશે; એ સઘળું જાણવાની આતુરતાવાળા માણસોએ પત્ર ઉપર પત્ર લખી મારા માથામાં ટકોરા મારી મને જાગ્રત કરી, મારી આળસને દુર કરી છે. તેથી તે વારતા મેં ત્રીજા ભાગમાં જારૂ રાખી, રૂડી રીતે બુદ્ધિપુર્વક વર્ણવી છે.

વળી ભક્તિ રસથી ભરપુર, ભક્તોનાં ચરિત્રો વાંચવાની ઉમેદ રાખનારા પણ પત્ર લખવામાં પાછા પડયા નથી. એમના આત્માને આનંદ ઉપજાવા છ ચરિત્ર લખ્યાં છે.

અમર ચરિત્ર ગ્રંથના વાંચકોએ લખીને મોકલેલાં સરટીફીકેટો એટલે સારા અભિપ્રાયો છપાવું તો અમર ચરિત્રના જેવડો, ને બલકે તનાથી પણ મોટો બીજો ગ્રંથ તૈયાર થાય, પણ તે છપાવવું નિરર્થક છે. કારણકે વાંચનારને આનંદનો છાંટો નહિ ને કંટાળાનો પાર નહિ, મારાં વખાણ તો મનેજ આનંદ આપે. વખાણથી ફુલઇ જવું એ પણ મુરખાઇ છે.

ધંતુરા જેવા ઝેરી ઝાડના ફુલના ફુલકાને સાબુના પાણીમાં બોળીને ફુંકવાથી, કલ્પના ઉપરાંત સુંદર શોભાયમાન રંગબેરંગી ગોળા નીકળવા માંડે છે. તેમજ મારા જેવા પામરને હાથે આવો રૂડો ગ્રંથ લખાયો છે, તેને માટે મારા ઉપર ઇશ્વરની બેહદ કરૂણા છે એમ માનું છું.

જ્યોતિ સ્વરૂપ ભગવાનના ચરણમાં મારા કોટી પ્રણામ છે.

આ અમર ચરિત્ર ભાગ ૩ જો છપાવી પ્રગટ કર્યો છે, જેમાં નજર દોષથી રહી ગએલી ભુલચુક જોવામાં આવે તો સુધારી વાંચી લેશોજી.

સુખ શાંન્તિને ઇચ્છનાર મનુષ્યે **અમર ચરિત્ર** ગ્રંથનું સદા સેવન કરવું.

લી. અમર ચરિત્રના કર્તા,

ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામ.

અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા.

કવિના અંતરમાં આનંદનો ઉભરો.

રાગ; રૂડા દિસો છો રાજેશ્વર.

લગની લાગી લક્ષ્મીવરથી, લીલા લહેર છે રે. લગની.

લક્ષ્મિવરથી લાગી લગની, અંતરની હોલાણી અગની;
ભાવટ ભાગી ભગની, સુખની સેર છે રે. લગની. ૧

વા વાયોને તુટયુ વૈયુ, ધાંચ આંચથી કાઢ્યું ચેયુ;
આજ અમારૂ હૈયુ, આનંદ ભેર છે રે. લગની. ૨

કામ ક્રોધ મદ મોહ નિવાર્યા, કુમત કાપી કારજ સાર્યા;
મોહ મમ્મતને માર્યા, મુજ પર મહેર છે રે. લગની. ૩

સમજણ સાથે અરપી શાંન્તિ, કેમ કરમાશે મુખની કાંન્તિ;
ભાગી મનની ભ્રાંન્તિ, નવનિધ નહેર છે રે. લગની. ૪

ઉડી આવતી આફત ખાળી, પડતી પીડા પગમાં ટાળી;
બાપુ વેળા વાળી ગ્રહ સૌ ઘેર છે રે. લગની. ૫

ભક્ત બાપાલાલ વેણીરામ.
તાજપુર તાડની શેરી—અમદાવાદ.

॥ ॐ तत्सत् परमात्मने नमः ॥

अमर चारित्र.

જગ "જ્યોતિ સ્વરૂપ" ભગવાનકી જય.

*હકૂતાલાને હરદમ યાદ કરતા, દિલ્લીના બાદશાહ આલમશાહ [1]ચાંદરાતની મધ્ય રાત્રીએ અચિંતા જાગી ગયા; જાગ્યા બાદ થોડીવાર ખુદાને યાદ કરીને વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા.

અરે ખુદા, આજ કાલ કરતાં બીજી ચાંદરાત આવી પહોચી પણ હજી ઉન્મતશાહના કાંઇ સમાચાર ન આવ્યા. ત્યાં શું થયું હશે તેની પણ શી ખબર પડે. ઉન્મતશાહ નામ છે, તેમ સ્વભાવનો પણ [2]ઉન્મત છે, જેથી તેના તરફની ચિન્તા કરવા જેવું છે. ત્યાં સ્વયંવર મંડપ ભરાયો હશે, દેશ દેશના હીંદુ રાજાઓ આવ્યા હશે. કન્યા ઉલાસ હાર પહેરાવાની તૈયારીમાં હશે, અગર પહેરાવી દીધો હશે. જો ઉન્મતશાહને યોગ્ય લાગ્યું હશે તો જલદી પાછો ફરશે, કદાચ આંખમાં ખમી નહિં શકાયું હોય તો હીંદુઓની સાથે જંગ મચાવ્યો હશે, જો જંગ મચાવ્યો હશે તો પ્રાણુ જતાં પાછો નહિ હટે; આ અંતરમાં લાગેલી ચિન્તા શી રીતે શાંત થાય. અરે હે ! કોઇ હાજર !

પેરેગીર—જી ! ખુદાવંદ, હાજર હે ગુલામ ફરમાઇએ ?

બાદશાહ—અપના વજીરકુ બુલાવ !

પેરેગીર—જેસા આપકા ફરમાન ?

[**કર્તા**]—પેરેગીરનો પોકાર સાંભળી વજીર વિચારમાં પડ્યો કે કોઇ દિવસ નહિને આજે શાહ મધ્ય રાત્રીના સમએ કેમ બોલાવતા હશે; શું કામ હશે; ચાલો સાંભળીએ તો ખરા. (પાસે આવીને) ખુદાવંદ, આપકે કદમમેં સલામ હે ઇસ વજીરકી ? બાદશાહ કહે આબાદ રહો. વજીર; આજે મેં તમને આ વખતે બોલાવ્યા, જેથી તમારા મનમાં અનેક તર્ક વિતર્ક થતા હશે, પણ બોલાવવાનું ખરૂં કારણ તો એ છે કે આજે હું સમી સાંજનો સુતેલો હમણાં થોડીવાર ઉપર ઓચિન્તો જાગી ઉઠયો; તે પણ એવી રીતે

---

* હકૂતાલા=ખુદા; પરમેશ્વર. ૧. ચાંદરાત=અજવાળી બીજ, ચંદ્ર ઉદયનો પહેલો દીવસ. ૨. ઉન્મત=તાતા મીજાજનો.

કે જાણે કોઇએ અવાજ કરીને મને જગાડ્યો હોય, જાગતાં પહેલાં હું કાંઈ ઝંખના સ્વપ્નમાં ઘેરઇ ગએલો હતો. બરાબર એક માસ વીતી ગયો, ઉન્મતશાહ ગયો છે, એક લાખ સીપાઇ સાથે છે તેમાંનો એક પણ હજી સુધી શુભ સંદેશો કહેવા આવ્યો નહિ; પંજાબનો રાજા આનંદમલ, છે નિતીવાન, અને પ્રાક્રમિ. વળી એને ત્યાં સ્વયંવર એટલે બીજા પણ અનેક રાજાઓ ભેગા થયા હશે.

આજ એ ચિન્તા લાગી રહી છે; કે ઉન્મતશાહને કોઇએ અવળુ સમજાવીને હીંદુઓની સાથે નાહક ટંટો મચાવવા ઉશ્કેર્યો હોય તો વખતને વિચારવા રહે તેવો નથી. ચઢતા લોહીનો સત્તાવાન પુર પ્રાકૃમી પુરૂષ પુંઠવાળી જોવા રહેતો નથી. (બાદશાહની આંખમાંથી આંસુ પડયાં.)

વજીર—*જહાંપન્હા; આપ ફિકર મત કરો; મેં અભી એક દો સવારકુ ભેજકે તલાશ કરાતા હું.

બાદશાહ—એક નહિ મગર એક હજાર સિપાઇકુ ભેજો !

વજીર—જેસા નામદારકા ફરમાન ?

બાદશાહ—જાઓ જલદી જાઓ ! ઓર કામભી જલદી હોના ચઇએ.

[કર્તા] પાસેના મહેલમાં સુતેલો શાહજાદો સવાબશાહ પણ તેજ પળે જાગ્યો છે કે જે ક્ષણે બાદશાહ જાગ્યા છે. થોડીવાર આમ તેમ ફરીને, મુખ ઉપર સેજ પાણીનો છંટકાવ કરીને, આવતા પવનને આવકાર દેતો બારીએ ઉભો રહ્યો છે તે વખતે વજીરને પોતાના મહેલની પાસે થઇને, બાદશાહ સલામતના મહેલમાં પેસતાં જોયા, અને તેમની હીંડવાની ચાલ ઉપરથી અનુમાન કર્યું કે જરૂર, વજીર બાવાની પાસે ગયા. ધીમે સાદે પેરેગીરને બોલાવી પુછ્યું કે કોન ગયા અપના મહેલમેં.

પેરેગીર—બાદશાહ સલામતને વજીર સાબકુ બુલાએ જીસ લીએવો ગયે.

શાહજાદા—ક્યા જરૂર ઇસ વખ્ત વજીરકુ બુલાનેકી ?

પેરેગીર—હમકુ માલુમ નહિ સરકાર !

શાહજાદા—બ્હોત અચ્છા. (મનમાં) બાવાએ વજીરને અત્યારે કેમ બોલાવ્યા હશે. શું રાજપર કાંઇ આફત આવી હશે કે જેને દુર કરવા બાદશાહને વજીર સાથે વાત કરવાની જરૂર પડી હોય; ફિકર નહિ; મારે ત્યાં જવું એ ઠીક નહિ. વગર બોલાવ્યા જઇને ઉભા રહેવું એ અયોગ્ય ગણાય. ખાનગી મસલતમાં વગર બોલાવ્યે જનાર અપમાનને પાત્ર થાય છે. જોકે

* જહાંપન્હા=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર; બાદશાહ.

બાવાની પાસે જવાને હરકત તો હોયજ નહિ, તેમ મારાથી છાનું પણ કાંઇ હોય નહિ. તોપણ વગર બોલાવ્યે ન જવું, અને વજીર બહાર આવે એટલે પુછીને માહિતગાર થવું.

થોડીવારે તેજ કામનો બંદોબસ્ત કરવા વજીર બાદશાહ પાસેથી ઉઠીને નિચે આવ્યા, તેમને મહેલમાંથી નિકળતાંની સાથે, શાહજાદાએ બોલાવ્યા. કોન જાતા હે [1]શાયત વજીર સાહેબ ન હો?

વજીર—જી સરકાર? મેંઈ હું, ફરમાઇએ કુછ કામ?

શાહજાદા—ઇસ અંધેરી રાતકી વખત બાવાકી પાસ જાનેકી કયા જરૂરત થી?

વજીર—ખુદ, ખુદાવંદનેય મુજકુ બુલાયા થા.

શાહજાદા—કીસ કામકે લીએ, આધી રાતકુ?

વજીર—આજ બાદશાહ સલામતકુ નીંદ નહિ આતી; ઓર ફીકર એ લગ રહી હે કે, અબી તક ઉન્મતશાહ ક્યું નહિ આએ! ઓર કુચ્છ સંદેશા બી નહિ, વાંહા કયા હો રહા હોગા, અલ્લા માલુમ.

શાહજાદા—અબ કયા કરનેકા મુકુરર કીયા?

વજીર—મેરા ઇરાદાતો એ હે કે, દો ચાર સવાર ભેજકે, ખબર મંગવાના; મગર [2]માલીક કહેતેં હેં કે એક હજાર સીપાઇકુ ભેજો, જબ [3]માલીકકી મરજી.

શાહજાદા—ફીરસે ચલો બાવાકી પાસ; મેં આતાહુ આપકી સાથ?

વજીર—બ્હોત અચ્છા ચલીએ સાબ.

બાદશાહ—બેટા સવાબશા; ઇસિ વખ્ત ક્યું આયા ભાઇ?

શાહજાદા—બાવા કીસ બાતકી ફિકર ઓર જીકર કર રહે હો?

બાદશાહ—એક મહીના હો ગયા, ઉન્મતશાહકી કુચ્છ ખબર નહિ આઇ; ઇસિ બાસ્તે એક હજાર સીપાઇકુ ભેજતા હું.

શાહજાદા—એક હજાર નહિ મગર એકવીસ હજાર સીપાઈ લે કરકે મેં જાનેકુ તૈયાર હું.

બાદશાહ—બેટા સવાબ! તુમારે જાનેકી ક્યા જરૂરત હે!

શાહજાદા—કેસે જરૂરત નહિ? કબી હીંદુઓકી સાથ જંગ મચા હો? આનંદમલ રાજાકી લડકીકુ સ્વયંવરમેંસે ઉઠાકે લાના, વો સિંહકે પંજેમેંસે હરણીકુ લાનેકી બરાબર હેં, વાં બહોતસે રાજાઓ એકોઠે હુવે હોંગે ઓર મામલા બડા ભારી હોગા?

---

૧ શાયત=રખેને; કદાપી. ૨ માલીક=બાદશાહ. ૩ માલીક=પરમેશ્વર.

બાદશાહ—બેટા; છોટાભાઇકીતો ફિકર હો રહી હે; દુસરી તુમારી હોગી. જાને દો, પાંચ દશ સીપાઇ ભેજકે ખબર મંગવાવ!

શાહજાદા—વેસા મત કરો બાવા? ઓર મુઝે જાને દો.

બાદશાહ—ભાઈ તેરી બીસ બરસકી ઉમ્મર હેં, કોઇ દીન લડાઈકા મામલા દેખા નહિ હે.

શાહજાદા—ઇસિમેં ઉમ્મરકા કયા સવાલ હેં, સુનાહે કે, ઇસ હીંદુ-ઓકા ભારી જંગ મચાથા, ઇસમેં અભિમન્યુ કરકે સોલા બરસકા લડકાથા, ઇસ એકીલેને સારા સૈન્યકુ મારકે જેર કરદીયાથા.

બાદશાહ—બ્હોત અચ્છા બેટા, તુમારી મરજી હે તો તુમ જાઓ. મગર યાદ રખના, નાહક લડાઇ મત કરના, હીંદુ રાજાઓ સબ અપને ભાઇ જેસે હેં.

શાહજાદા—બહોત અચ્છા બાવા! અબ મેં જાતા હું?

બાદશાહ—હાં જાઓ; ઓર કલ ફજરમેં તૈયારી કરો! મેરે દીલમેં તો એ આતા હે કે ઉન્મતશાહકુ કીસીને ભરમાયા હે! કયા હોતા હે અલ્લા માલુમ. પરવર દીગાર, પરવર દીગાર, પરવર દીગાર.

(૨૫૦૦૦ માણસનું લસ્કર લઇને, સવાબશાહ પંજાબ તરફ રવાના.)

જે રાત્રિએ બાદશાહ સલામત ઉન્મતશાહની ફિકર કરે છે. તેજ રાત્રિએ સિલોનમાં સુંદીરપ્રતાપ અંધકારસિંહની ચિન્તા કરે છે. રાજા સુંદીરપ્રતાપ બેન સહનના સ્વયંવરમાં આવ્યા તો હતા, પણ તે પોતે અમરસિંહ તથા સહનને વિદાયગિરી આપીને તેજ રાત્રિએ રહીને સવારના પરોઢમાં, રાજા સુમનચંદ્રની તથા પ્રકાશની રજા માગીને વિદાય થયા હતા.

સુંદીરપ્રતાપ સુમનચંદ્રની પાસે જવાની આજ્ઞા લેવા ગયા, તે વખતે, રાજા સુમનચંદ્ર ઉલાસતારાના ગુમ થવાની ફિકરમાં હતો. અને એજ વિચાર કરતો હતો કે, જોઇએ પેગામ શું ખબર લાવે છે. એવો કોણ પાપી આટલી બધી હિમત ધરાવનાર હશે કે, ઉલાસનેજ હરણ કરી ગયો. શું એને રાજા આનંદમલનો પણ ભય નહિ લાગ્યો હોય.

સુંદીરપ્રતાપ—રાજા, સુમનચંદ્ર; અમો હવે સિલોન તરફ જવા રજા માગીએ છીએ.

સુમનચંદ્ર—(ઉદાસ ચેરે) બહુ સારૂં પધારો, મારો પ્રધાન તમને ઘોડે સુધી વળાવવા આવશે.

સુંદીરપ્રતાપ—તેની તો કાંઇ ચિન્તા નહિ, પણ આપ ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો.

સુમનચંદ્ર—તેની તમને ખબરજ નથી ?

સુંદીરપ્રતાપ—હું તો એમ જાણું છું કે, બેન સહનને સાસરે વળાવી, એટલે કદાચ ન ગમતુ હોય.

સુમનચંદ્ર—તમારો તર્ક પણ ખરો છે. જે દીકરીને આપણે લાડ લડાવી ઉછેરી મોટી કરી હોય, બાર પંદર વરસ સુધી આપણી આંખથી અળગી ન કરી હોય, નિરંતર જેના સુકોમળ સ્વભાવથી આનંદ પામી રહ્યા હઇએ તેને સદાને માટે ત્યાગ કરી દેવી એ ઓછી ઉદાસીની વાત નથી.

સુંદીરપ્રતાપ—સત્ય કહો છો પુજ્ય. દીકરી છે તે ગરીબ ગાય જેવી ગણાય છે. નવા વાડામાં ગાય જાય, અને તેને જેમ અણગમુ લાગે તેમ એકવાર તો અણગમુ લાગે.

સુમનચંદ્ર—બરાબર છે. અણગમુ લાગે કે ન લાગે પણ આપણે તેમ કર્યા વિના છૂટકોજ નથી.

સુંદીરપ્રતાપ—હા, તે તો નથીજ, જાુવોને મારી પ્રકાશ, આટલી મોટી થઈ, આપ જેવા સજ્જનના સહવાસમાં સ્વર્ગનું સુખ ભોગવે છે. છતાં એની માતા કોઇ કોઈ વાર સંભારીને ઉદાસ થઇ જાય છે.

સુમનચંદ્ર—તે પણ ખરૂં છે. બાપ કરતાં માને વધારે યાદ આવે. તેમ દીકરીની પ્રિતી પણ મા ઉપર વિશેષ હોય છે, સહનને વળાવી તેનાં મુંઢ જોઇ પાછી વળી છે, ત્યારથી અત્યાર સુધી તમારી પુત્રી રો રો કરતી હતી. છેવટે થાકી ગઇ અને હમણાંજ ઉંઘી ગઇ છે.

સુંદીરપ્રતાપ—રાજા સુમન દીકરીને વિદાય કરી તે તો કાલ પાછી આવશે. તેનો શોક ન કરવો.

સુમનચંદ્ર—આ કાંઇ શોક નથી પણ વિયોગ દુઃખ છે.

સુંદીરપ્રતાપ—હા, તે તો ખરૂં; લ્યો ત્યારે હું તો જાઉ છું. પ્રસંગોપાત શુભ સમાચાર મોકલતા રહેજો !

સુમનચંદ્ર—બહુ સારૂં પધારજો કયાં ગયા છે અંધકારસિંહ, કેમ તેમની બેનને મળવા ન આવ્યા ?

સુંદીરપ્રતાપ—શી ખબર. ગઇ કાલે બેન સહનને વિદાય કરી, તેને વોળાવા ગયો હતો ત્યાંથી આવીને થોડીવાર બેસીને વસ્ત્ર અલંકાર તથા હથિયાર ધારણ કરીને, કયાં ગયો છે તેની ખબર નથી.

સુમનચંદ્ર—ત્યારે તેની તપાસ તો કરો !

સુંદીરપ્રતાપ—તેની શી તપાસ કરવી છે. જ્યાં ગયો હશે ત્યાંથી હમણાં આવશે. વળી એતો મનમોજી છે. સિલોન તરફ રવાનાય થઈ ગયો હોય. લ્યો હું તો આજે જઈશજ !

સુમનચંદ્ર—અરે એમ તે થાય ! રહી જાઓ આજનો દિવસ, કાલેજજો.

સુંદીરપ્રતાપ—રાજાઓના કરેલા નિશ્ચય પાછા તો પડતાજ નથી. અને તે નિશ્ચયને અનુસારે મારે આજેજ જવું જોઇએ, છતાં તમારો આગ્રહ છે ત્યારે કાલે જઈશું. ત્યારે જાઉંછું ઉતારા પર ?

સુમનચંદ્ર—હાજી; પધારો કાંઇ જોયતું કરતુ હોય તે સેવકદ્વારા પ્રધાન પાસેથી મંગાવી લેજો.

સુંદીરપ્રતાપ—કાંઈ જોયતું નથી, તમારી રહેમ છે એટલે સર્વે વસ્તુ હાજર છે. (વિદાય)

[**કર્તા**] રાજા સુમનચંદ્ર શોક સાગરમાં ડુબી ગયો છે. મનમાં અનેક વિચારના ઉછાળા આવ્યા કરે છે, શું કરવું કેમ કરવું ઉલાસને શી રીતે શોધી કાઢવી. કોણ લઇ ગયું હશે· શ્રી જગદીશ, શ્રી જગદીશ, શ્રી જગદીશ.

પોતાની સાથે હસીને અને ખુલ્લા દીલથી વાત ન કરી તેથી રાજા સુંદીરપ્રતાપ પણ શોકમાં ગરક થઇ ગયો. આજે રાજા સુમનચંદ્ર મારી સાથે હસી ખુશીને બોલ્યા નહિ તેનું કારણ સહનને સાસરે વળાવ્યાનું નહિ હોય પણ કાંઈ બીજુંજ હોવું જોઇએ. તેનું શું કારણ હશે તે કેમ ખબર પડે. આ સામેથી પ્રધાનજી આવે છે તેમની સાથે વાત ચીત્ત કરવાથી, રાજા ધીરાજની ઉદાસીનું કારણ જાણ્યાઇ આવશે.

પ્રધાનતો હજી સુધી ઉલાસના ગુમ થયાની બાબત જાણતાજ નથી; તેને સુંદીરપ્રતાપ પુછે છે કે કેમ પ્રધાનજી ?

પ્રધાન—હુકમ રાજા ધિરાજ ?

સુંદીરપ્રતાપ—આજે અમારા જમાઇ ઉદાસીમાં બેઠા છે, અને મારી સાથે હસી ખુસીને બોલ્યા નહિ તેનું કારણ કાંઇ મને સમજાતુ નહિ; તમે કાંઇ જાણોછો ?

પ્રધાન—તમારી સાથે કાંઈ પણ વાત ન કરી !

સુંદીરપ્રતાપ—વાત તો કરી પણ કમનથી અને ઉપર ઉપરથી.

પ્રધાન—કદાચ સહનને સાસરે વોળાવી દીધી તેની ઉદાસી હૃદય પર છવાઇ ગઈ હોય !

સુંદીરપ્રતાપ—મેં પણ તેજ તર્ક કર્યો હતો પણ તેની ઉદાસી

આટલી બધી ન હોય. આ સામેથી સેનાધીપતી આવે છે તે જો ·જાણતા હોય તો.

સેનાધીપતી—(બંન્નેને નમન કરીને) સાધારણ મનુષ્યની માફક માર્ગમાંજ ઉભા રહીને વાતો કરવી એ આપ બંન્નેને છાજતુ નથી.

સુંદીરપ્રતાપ—માર્ગમાંજ મળ્યા, અને બન્નેને જવાની દીશાઓ જુદી જુદી છે તેમ બન્ને ઉતાવળમાં છીએ, માટે અહીંજ ઉભા—પ......ણ.

સેનાધીપતી—પણ શું ! સેવકને કાંઇ આજ્ઞા કરવી હોય તો ઉઠાવા તૈયાર છે.

સુંદીરપ્રતાપ—આજે રાજા સુમનચંદ્ર ઉદાસ કેમ છે. તે જાણતા હો તો કહો.

સેનાધીપતી—તે વાતની તમને હજુ સુધી ખબરજ નથી ?

સુંદીરપ્રતાપ—ના ના ! સહનને સાસરે વોળાવ્યાની ઉદાસી કાંઈ આટલી બધી ન હોય ?

સેનાધીપતી—એથી તો ઉદાસી હોયજ નહિ. એની તો માત્ર વળાવતી વખતનીજ પ્રેમની લાગણીથી દીલગીરી.

સુંદીરપ્રતાપ—અરે ! આતો અતી શોકાતુર થઇ ગયા છે.

સેનાધીપતી—પ્રધાનજીએ તો તમને કહ્યુંજ હશે ?

પ્રધાનજી—હું પણ જાણતો નથી કે રાજા શું કારણથી ઉદ્દાસ છે. કાલે સહનને વિદાય કરીને ઘેર ગયો હતો, તે અત્યારે જાઉછું, તે પણ રાજા સુંદીરપ્રતાપ આજે જવાના હતા, એમ જાણીને જરા વહેલો.

સેનાધીપતી—તમે નથી જાણતા તો જાણો ! કોઈ પાપી અધર્મિ **ઉલાસતારાનું** હરણ કરી ગયો ! (વિદાય થાય છે.)

સુંદીરપ્રતાપ—હેં હેં હેં શું કહો છો ! (હાથ પકડીને) ક્યારે, અને ક્યાંથી ? જરા ઉભાતો રહો ! અને ઉલાસતારા કોણ તેની પણ મને બરાબર ઓળખાણ પાડો.

સેનાધીપતી—રાજા સુમનચંદ્રની બેન વિનોદમતીની પૂત્રિ. લાહોરના રાજા આનંદમલની દીકરી ને અભયમલની બેન, ઉલાસતારા જે સહનને વળાવવાને ચાર પાંચ ગાઉ ગઇ હતી. તે રાત્રે પાછી વળી ત્યાંથી આવતાં માર્ગમાં પહોર બે પહોર રાત્રીએ બંને પક્ષના માણસોને ઝપાઝપી થઇ તેમાં કેટલાક સીપાઇ માર્યા ગયા. ઉલાસ ગુમ થઇ તેને ખોળવા માણસ મોકલ્યા છે. અને હું રાજાને ખબર કરવા જાઉછું.

સુંદીરપ્રતાપ—ચાલો હું પણ આવું છું ? ચાલો પ્રધાનજી ! ગજબ

થઇ ગયો કહેવાય ! અધર્મિએ ખૂબ હિમત ભીડી છે. સિંહના મુખમાં માંથુ ઘાલીને સુખી શી રીતે રહેશે.

પ્રધાન—અરે સુખી તો શું પણ જીવતોજ શી રીતે રહેશે !

સેનાધીપતી—સત્ય કહો છો, કામાન્ધ મનુષ્યો, પરિણામ જોયા વિના ન કરવાનું કામ કરી બેસે છે અને આખરે પશ્ચાતાપને પામે છે. (ત્રણે જણ રાજા સુમનચંદ્રને નમન કરીને ઉભા રહ્યા.)

સુમનચંદ્ર—આવો; બેસો ! કેમ સેનાધીપતી, ઉલાસની શોધને માટે શું કર્યું ?

સેનાધીપતી—દીશા દીશા પ્રત્યે માણસો દોડાવ્યા છે, પવન વેગી ઘોડા ઉપર સ્વારી કરનારા સાંઇક માણસ મોકલ્યા છે. સોસો ગાઉની ખબર લઇને કાલ સવાર સુધીમાં પાછા વળશે અને જો પાપી મળશે તો તેને બાંધી લાવીને આપની હજુરમાં ઉભો રાખશે, અગર ત્યાંજ મારી નાંખશે.

પ્રધાનજી—ત્યારે રાજા સુંદીરપ્રતાપ, તમે પણ બે દીવસ રહીનેજ જાઓ; જૂવો કાલ સુધીમાં શું સમાચાર આવે છે !

સુમનચંદ્ર—હા; સમાચાર તો કાંઇકને કાંઇક આવશેજ, પણ આતો મને કલંક લાગવા જેવું થયું. હું રાજા આનંદમલને મોંઢુ શું બતાવીશ !

સેનાધીપતી—ફિકર ન કરો ! સરકાર ! આપણા માણસો ગમે ત્યાંથી લાવશે.

સુમનચંદ્ર—જો કાલે સાંજ સુધીમાં કાંઇપણ સમાચાર નહિ આવે અગર ઉલાસનો પત્તો નહીં લાગે તો હું પરમ દીવસે સવારમાં સાતસેં ઘોડેશ્વાર લઇને શોધ કરવા નિકળીશ ! તે એવું "પણ" લઇને કે ઉલાસ ન જડે ત્યાં સુધી આ મુર્શિદાબાદનું પાણી ન પીવું.

સુંદીરપ્રતાપ—અરે ! એક ઉલાસને ખોળી લાવવી તેમાં, સાતસેં ઘોડેશ્વારનેય શું કરવા છે અને તમારે જવાની પણ શી જરૂર છે. મારો અંધકાર જાય તો બસ. પૃથ્વિના પડમાંથી ખોળી લાવે ! અને લઇ જના-રનો તો કાળજ સમજી લેવો.

સુમનચંદ્ર—એકલા અંધકારસિંહનું ગજુ નહિ !

સુંદીરપ્રતાપ—શું ગજુ નહિ ગજુ નહિ કહો છો. એક હજાર ગોદ્ધા હોય ત્યાં સુધી તો અંધકારને મન માંખીઓ સમજી રાખજો.

પ્રધાન—બહુ સારૂ તેમ કરીશું, ને ખોળવા જશે તોય ક્યાં લોક છે !

સુંદીરપ્રતાપ—વારૂ ત્યારે મને હાલતો રજા આપો. જો તે આવ્યો હોય તો તેને વગર વિલંબે વિદાય કરૂં; વળી મને એમ પણ તર્ક થાય છે કે

કાલનો ગએલો હજી સુધી આવ્યો નથી, કદાચ આ બાબતની તેને ખબર પડી હોય અને તે તેની શોધને માટે ચાલ્યોજ ગયો હોય તો કોણ જાણે! આમાં શું સમજાય ?

સુમનચંદ્ર—હા! એમ પણ હોય, કારણ કે વીર પુરૂષો અબળાની વ્હારે વહેલા ચઢે છે. જાઓ અને તેની તપાસ કરો? (પ્રકાશ આવી.)

પ્રકાશ—પિતાજી! આજેજ જવાના છો કે કેમ ?

સુંદીરપ્રતાપ—દીકરા જવાનો તો આજેજ હતો પણ ઉલ્લાસતારાનું હરણ થયું. તેની ઉદાસીમાં ગરક થઇ ગએલા રાજા સુમનચંદ્રથી આજેજ છુટા પડવાનું મને સારૂ ન લાગ્યું. કાલ જઇશ.

પ્રકાશ—હેં હેં! શું ઉલાસનું હરણ! કોણે કર્યું; અને ક્યારે?

પ્રધાન—બા? બેન સહનને વોળાવીને આવતાં અહીંથી ત્રણેક ગાઉ ને છેટે, આશરે સોએક માણસોએ, પચાસ માણસોના રક્ષણમાં રહેલી, રથમાં બેઠેલી ઉલાસતારાને ઘેરી લીધી. તે વખતે બંન્ને તરફના માણસોને મારા મારી થઇ તેમાં ઘણા ખરા કપાયા; તેમાંથી એક માણસ ઉલાસને ઘોડા ઉપર નાંખી, લઇને નાસી ગયો. એટલે બાકી રહેલા બંન્ને પક્ષના માણસો પોત પોતાની દીશામાં નાઠા, આવી હકીકત આપણા એક સીપાઇએ તરત આવીને કહી હતી.

પ્રકાશ—ત્યારે; ગયું કોઈ ઉલાસની શોધમાં ?

પ્રધાન—હાલતો ખબર મળતાંની સાથેજ સેનાધીપતીએ સાઠ માણસને દોડાવ્યા છે.

પ્રકાશ—નહિં નહિં નહિં? એમાં કાંઈ વળવાનું નહિ; અંતરના ઘા વિના મનુષ્યો કામ કરતા નથી, એ સાઠેક માણસો પાંચ પાંચ ગાઉ જઈ, મુકામ કરશે; ખાઈ પી મોજ કરી, કાલે પાછા આવશે, આવતાં ઠેઠથી સ્વાસ ભર્યા ઘોડા દોડાવી મુકશે એટલે તમને એમ લાગશે કે. સો સો ગાઉથી ખબર લાવ્યા હશે.

સેનાધીપતી—માતાજી આપનો તર્ક ખોટો છે. ગએલા માણસો કામ કરે તેવા છે.

પ્રકાશ—વાત બરાબર! કામ કરે તેવાતો હશેજ પણ પારકા દુઃખે કોઇ મરતુ નથી, તેમના ઉપર દેખરેખ રાખનાર એક માણસ હોય તો કદાચ કામ થાય; હું ધારૂ છું કે આ કામ રાજાએ પંડે કરવું જોઇએ છીએ.

સેનાધીપતી—એ પોતે સાતસેં સવાર સાથે નીકળવા તૈયાર થઇ રહ્યા છે.

પ્રકાશ—ત્યારે વિલંબ શા સારૂ કરે છે? જે કામ ઉતાવળે કરવાનું છે તેમાં ઢીલ ન કરવી જોઇએ. દરદને દુશ્મન એને માલમ પડતાંની સાથેજ દબાવવાં જોઇએ. એને માટે *સામો કાળ, × દીગ શુળ કે *જોગણી જોવાનું કારણ નથી.

પ્રધાન—બા! વળી તમારા પીતા કહે છે કે અંધકારસિંહ એકલો જશે અને તે ખોળ કરી લાવશે.

પ્રકાશ—તે ખરૂ! પણ એકલા અંધકારસિંહનું કામ નહિ.

સુંદીરપ્રતાપ—બેટા. એ એકલો હજારને ભારે છે.

પ્રકાશ—હજાર શું લાખને ભારે હોય તોય શું થયું; મુસાફરી બે માણસની છે અને વળી આવા કામમાં તો વધારે માણસ જોઇએ.

સુંદીરપ્રતાપ—ઘણું કરીને તો એ ગયો પણ હશે. જુવોને પ્રધાનજી એક પેગામ મોકલી મારા ઉતારા પરથી ખબર લાવો કે અંધકાર આવ્યો છે!

પ્રકાશ—શું તે ઉતારા પર નથી!

સુંદીરપ્રતાપ—ના! સહનને વળાવીને આવ્યા પછી, થોડીવાર બેસીને ઘોડે સ્વાર થઇને ગયો છે. કાંતો ઉલાસના ગુમ થયાની ખબર મળી હોય ને ગયો હોય, અગર સિલોન વિદાય થયો હોય, કારણકે મન મોજી છે. જવાની ઊર્મી થઈ તો પુછવા ન રહે.

પ્રકાશ—હા તેમ પણ ખરૂ! પીતાજી તમે વખાણો તો ભલે; પણ કેટલીક બાબતમાં અંધકારનો સ્વભાવ બે અદબી છે. આપણને ફિકર કરાવે તેવો છે. જુવો આ પ્રધાનજીનો મોકલેલો પેગામ આવ્યો. કેમ ભાઈ અંધકારસિંહ ઉતારા પર આવ્યા છે કે?

પેગામ—ના માતાજી; એતો રાતના ગએલા છે તે છે.

સુમનચંદ્ર—હવે વાતનો છેડો લાવો? મારા દુઃખમાં વધારો ન કરો? વિદાય થઇ જાઓ સૌ સૌની જગા પર! આરામ કરવા દયો થોડીવાર! પછી હું પોતેજ જઇશ, અંધકારને મોકલવાની કાંઇ જરૂર નથી. તમે આજેજ વિદાય થઇ જાઓ. સુંદીરપ્રતાપ?

સુંદીરપ્રતાપ—બહુ સારૂ; જેવી પુજ્યની આજ્ઞા, બેટા પ્રકાશ આવજો!

* સામોકાળ, × દીગશુળ, * જોગણી એ બધાં જોતીષશાસ્ત્રના ટાળા છે.

અને ઉલાસની ભાળ જડતાંની સાથેજ પત્રથી પેગામ સાથે સંદેશો કહાવજો.

પ્રકાશ—વારૂ પીતાજી! ચાલો હું પણ મારાં માતાજીને મળવા તો આવું છુંજ. (પ્રકાશ પીતાની સાથે ચાલ્યાં.)

કંચન—(પુત્રીને આવતી દેખીને) આવો બેટા, આનંદના દીવસને અંતે ઉદાસી તો હોયજ; આજ તમારા મુખનો ચેરો ઉદાસ દેખાય છે. બેટા! સહનતો કાલ પાછી આવશે!

પ્રકાશ—માતાજી, સહન સંબંધી કાંઈ દીલગીરી નથી એને તો મન ગમતું મળ્યું છે એટલે ઉલટો આનંદ છે.

કંચન—ત્યારે ઉદાસી શી બાબતની છે! માતા પીતાનો વિયોગ થશે તેની? તેની તો તારે હોયજ નહિં, કારણ કે પરણીને એક રાત્રી પણ અમારે ઘેર રહી નથી. માત્ર સહનના જન્મના દીવસો સિવાય!

પ્રકાશ—હા માતાજી, નથીજ રહી, તમારા વિયોગની પણ ઉદાસી નથી. ઉદાસી માત્ર ઉલાસના ગુમ થવાથી થઇ છે.

કંચન—ઉલાસ તારી નણંદની દીકરી કેમ!

પ્રકાશ—હા માતાજી! ગજબ થઇ ગયો છે, અમોપર આફત આવી છે. જડશે તો ઠીક નહિતો આનંદમલ તથા અભયમલના ભયથી અને વિનોદમતીના કંકાશથી ઝેર ખાઇને મરવું પડશે.

કંચન—ભય ન ધરીશ દીકરા? ઉલાસને તો અંધકાર અબ ઘડી લઈ આવશે. મારો અંધકાર તો અંધકારજ છે. બસ એતો ઘણોજ બહાદુર!

પ્રકાશ—પણ તે છે ક્યાં!

કંચન—ઉલાસ ક્યારે ગુમ થઈ?

પ્રકાશ—ગઇ રાત્રે, સહનને વોળાવીને પાછી વળતાં આશરે બે પહોર રાત્રી ગઇ હશે!

કંચન—આપણે બધાં પાછાં વળ્યાં તે સાથે ઉલાસ પણ હશે, ત્યારે તે વખત તો આપણને કાંઈ ખબર ન પડી.

પ્રકાશ—ઉલાસ આપણી સાથે પાછી નથી વળી, પણ સહન બેનની સાથે વધારે હેત જણાવીને, અને, અમર તથા સહનનું જોડુ જોઇ નહિ ધરાએલી, તેથી તે જોવા રથમાં બેસી પચાસ માણસને સાથે રાખી, પાંચ ગાઉ આગળ ગઈ હતી. તે રાત્રી પડી, અને દીવા વિના મુખ ન દેખાય એવો વખત થયા વિના પાછી નહિ ફરી હોય, સામી રાત્રીએ આવતાં

માર્ગમાં સોએક માણુસે ઘેરી લીધી, ત્યાં તેજ વખતે અરસ પરસ મારા મારી થઈ, અને એક માણુસ ઉલાસને લઇને નાસી ગયો.

કંચન—ત્યારે તો જરૂર અંધકાર ઉલાસની શોધમાં ગયો હશે.

સુંદીરપ્રતાપ—રાણી! આપણુને સુમનચંદ્ર તરફથી જવા માટે પરવાનગી મળી ચુકી છે, માટે ચાલો, હવે તેમની મુલાકાત થાય તેમ નથી.

કંચન—તે તો ઉલાસની ઉદાસીમાં હશે.

પ્રકાશ—હા માતાજી એમજ છે. સુખ શાન્તીના સમાચાર મોકલતા રહેજો.

કંચન—એક સારા રજવાડા સાથે વાતચીત્ત ચાલે છે, જો નક્કી થશે તો અંધકારનું લગ્ન કરવા વિચાર છે; ત્યારે સર્વે આવજો.

પ્રકાશ—વારૂ માતાજી! (રાજા, રાણી, સિલોન તરફ વિદાય થઇ ગયાં).

[કર્તા] સિલોન આવ્યા પછી સુંદીર પ્રતાપે, ઉલાસની ઘણી ખોળ્ય કરાવી. તે સાથે અંધકારસિંહની પણ કરાવી, પણ ઘણા વખત સુધી ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો. છેવટ પંજાબથી, ઉલાસના સ્વયંવરની કંકોત્રી આવી ત્યારે ખબર પડી કે ઉલાસનો તો પત્તો લાગ્યો છે. ચાલો એક તરફની ચિન્તા મટી. હવે સુમનચંદ્ર તથા પ્રકાશના જીવને તો તાઢક થઇ હશે, પણ અંધકારનો પત્તો હજી સુધી કેમ નથી! ફિકર નહિ ગમે ત્યાંથી આવશે. વિચારમાં ગુમ થઇ તે રાત્રીએ સુતેલો સુંદીરપ્રતાપ દીલીમાં આલમશા બાદશાહ જાગ્યા છે, તેજ વખતે તે પણ જાગ્યો છે, અને અંધકારસિંહની ખોળ્ય કરવા પોતે જાતે નીકળવાનો વિચાર કરે છે. આજકાલ કરતાં બાર માસ થવા આવ્યા દીકરાનું મેં દીઠું નથી.

માળવદેશના મહારાજા મધુરસિંહના પ્રધાન, રાજસિંહનો પુત્ર કમરસિંહ કે જે અમરનો મિત્ર હતો, જેને નગરના બહાર, ઝાડ, બીડ તથા પહાડ, પર્વત નદી નાળાં વિગેરેમાં ફરવાથીજ આનંદ રહેતો હતો. જે અમરના ઘર સંસારના પહેલાજ દીવસે; અમરને બોલાવીને જંગલમાં લઇ ગયો હતો. અને સંધ્યા સમએ અમરને વિદાયગિરી આપી હતી. તે કમરસિંહ ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત્રિ ભટકીને, ફળ ફળાદી ખાઇને ઝરણુનાં પાણી પીને ચોથે દીવસે ઘેર આવ્યો.

ગામમાં પેસતાંજ તેને અપશુકન થયા. બડમુછીઓ બ્રાહ્મણ નાહ્યા ધોયા વગરનો શુન કપાળે સામો મળ્યો. મળતાંની સાથે, કમર ફિકરમાં

પડયો. આજ ગામમાં પેસતાંજ અપશુકન થાય છે, માટે કાંઈક નવા જુની હોવી જોઇએ અગર કાંઇ આફત આવવી જોઇએ. ચાલો ઘેર ગએ જે હશે તે જણાશે.

કમરને જતો જોઇને ઘણા માણસો તેના સામુ જોઈ રહ્યા છે, અને અરસ પરસ વાતો કરી રહ્યા છે. કમરે વિચાર કર્યો કે, પુરવાસીઓ મને જોઇને વાતો કરે છે, માટે માન ન માન પણ કાંઈક ભારે બનાવ બન્યો હોવો જોઇએ, મારા માતા પિતા તો આરોગ્ય હશે. કદાચ દૈવ્ય કોપ થયો હોય ને તેમાંથી એકનું શરીર પડી ગયું હોય.

જેમ કોઇ માણસના સબંધીનું મરણ થયું હોય, અને તે માણસ ગામમાં પેસતો હોય. તેના પહેરેલાં વસ્ત્ર ઉતરાવવાને માટે માણસો વિચાર કરતા હોય, તેવી આતુર દૃષ્ટિએ આ સર્વ લોકો મારા સામુ જોઈ રહ્યા છે. ચિન્તા નહિ, પરીણામને જાણ્યા વિના ચિન્તા કરી ફિકરમાં મરવું શા માટે જોઇએ, આ સામો અમરસિંહનો મહેલ દેખાય; લાવ્ય પ્રથમ મિત્રને મળી લઉ; અને ભાઈનાં નવાં પત્નિ સહનતારાને પણ નિહાળી લઉ કે જેનું મુખડુ મધુર અને મોહિની સ્વરૂપ છે.

કમરને આવતો જોઇ, મહેલની પાસે માત્ર જુજ ચોકીદારો રાખ્યા હતા તે ઉભા થઈ ગયા, સોને ઠેકાણે સાતજ માણસો જોઇને કમરસિંહ ચિન્તામાં પડી ગયો, અને પૃશ્ન કર્યો કે, અરે કેમ શુન્યકાર ભાસે છે!

પેરેગીર—સરકાર, અમરસિંહ બાપા તો વનમાં ચાલ્યા ગયા.

કમરસિંહ—અરે; ક્યારે ચાલ્યા ગયા?

પેરેગીર—આજ ત્રણ દિવસ થયા તમારી સાથે આવેલા ત્યાંથી સાંજરે ઘેર આવ્યા, માત્ર એકજ રાત્રી મહેલમાં રહ્યા ને સવારના પહોરમાં તો ઘોડેશ્વાર થઇ પુર્વદિશામાં નમન કરી ઉત્તર દીશા તરફ નગરની બહાર નિકળી પડયા, માતા પિતાને મળવા પણ રહ્યા નથી.

કમરસિંહ—રાણી સહનતારા?

પેરેગીર—મહેલમાં શું બન્યું તેની અમને ખબર નથી પણ આશરે એક બે વાગ્યાને શુમારે, પોતે મહેલની બારી ઉઘાડી મોટે અવાજે બુમ મારી; સિપાઈ! તે વખતે અમો અગિયાર સીપાઇ, પેરા ઉપર જાગતા એકી અવાજે બોલી ઉઠયા. જી હુકમ! ત્યારે તેમણે પૂછ્યું કે, કોઇ પુરૂષ નિચે ઉતરી પડેલો તમે જોયો? ત્યારે અમે કહ્યું અહીઆંથી કોઇ ગયો નથી તેમ આવ્યો પણ નથી અમો બધા જાગીએ છીએ. એટલે જાયતો તપાસ રાખજો, એવું કહીને બારી બંધ કરી દીધી.

કમરસિંહ—પછી કાંઈ?

પેરેગીર—પછી થોડીવાર સુધી મહેલમાં કોઇ દોડમ દોડા કરતુ હોય અને વારા ફરતી માળોમાં ચઢ ઉતર કરતુ હોય એમ સંભળાયું.

કમરસિંહ—ત્યાર બાદ ?

પેરેગીર—ત્યાર બાદ શાન્ત થઇ ગયું.

કમરસિંહ—આટલું બધું થયા છતાં તમે મહેલમાં જઈ તપાસ કેમ ન કરી કે; શું થાય છે?

પેરેગીર—અમને સરકારનો હુકમ થયો નહિ. એટલે અમો ગયા નહિ, જો એમણે એમજ કહ્યું હોત કે કોઇ દોડો તો અમો એક હજાર સિપાઇ હાજર હતા.

કમરસિંહ—અરે તમે હજારે કાંઈ કામના નહિ; રાજ કુમારના મહેલમાં આટલી ધમમ ધમા થઇ અને તમે તેની તપાસ ન કરી તે કેવી મુરખામી ?

બીજો—પરણીને ઘેર આવ્યાનો પહેલોજ દીવસ એટલે ધમમ ધમાતો થાય, માટે કાંઇ સિપાઇથી એકદમ અંદર ન જવાય?

કમરસિંહ—તારો ઉત્તર ગેરવ્યાજબી છે. તમને અવાજ કર્યો કે કોઈ ગયું? તમે કહો છો રાજા ગભરાટમાં હતા, ત્યારે તમારે જોવુંજ હતું.

ત્રીજો—મારો છોકરો બાઇડી આવી ને ગાંડો થઇ ગયો તે ત્રણ મહીને સાજો થયો હતો.

કમરસિંહ—જેમ આવે તેમ લવલવ નહિ કરો, જાણતા હો તે બરાબર કહો! સવારમાં ભાઈ એકલાજ નિકળી પડયા કેમ!

ચોથો—હાજી ! એકલાજ બીજું કોઇ નહિ.

કમરસિંહ—સહનતારા અંદર છે કે કેમ ?

પાંચમો—તે અમો શી રીતે કહી શકીએ ? અમોએ તપાસ કરી નથી. રાજનના ગયા પછી સારૂ શહેર શોકમાં ઘેરાઈ ગયું છે.

કમરસિંહ—અંદર દાસીઓ વિગેરે છે કે નહિ ?

છઠો—તેતો હશેજ? અને જોવામાં પણ આવે છે.

કમરસિંહ—તેમની દાસીને કહો કે, કમરસિંહ આવ્યા છે. અને સહનતારા હોયતો તેમને પુછો કે. તમારી પાસે હીતની વાત કરવા કમરસિંહ આવે ?

સાતમો—બહુ સારૂ સરકાર! (અંદર ગયો.)

દાસી—કેમ ? શું કારણ આવવાનું ?

સિપાઇ—સહન બા છે કે ?

દાસી—તારે શું કામ પડ્યું ?

સિપાઇ—મારેતો કાંઇ કામ નથી પડ્યું. પણ કમરસિંહભાઈ આવ્યા છે અને એમને અમારા કહેવાથીજ ખબર પડી કે અમરસિંહભાઇ ચાલી ગયા છે. હવે એ પુછે છે કે સહનતારા હોય તો કાંઇક જાણવા અને કાંઇ હીતની વાત કરવા એમની મરજી હોયતો પોતે આવે.

દાસી—એમને આવવા દયો ?

સિપાઈ—(આવીને) દાસીએ કહ્યું કે એમને આવવા દયો, માટે આપ પધારો.

કમરસિંહ—(અંદર જઇને અને દાસીને જોઇને) કયાં છે સહનતારા?

દાસી—સહનતારા તો નથી. પણ તમારે સહનતારાથી શું કામ પાડવાનું હતું.

કમર—મારે કામ તો કાંઇ પાડવાનુ નથી પણ જાણવું હતું કે અમરસિંહને રાજ વૈભવની આશા મુકી, વળી સુકોમળ નિર્મળ સ્વભાવની સ્ત્રી મુકી એકદમ રાજમહેલ છોડી દેવાનું શું કારણ ?

દાસી—તે કારણ જાણીને તમારે શું કામ છે. તમે જેને સુકોમળ કહો છો તેજ સત્યાનાશ વાળનારી છે અને જેને તમે નિર્મળ કહો છો તેજ નખોદ કાઢનારી છે !

કમર—શું સહનતારા ?

દાસી—હા હા ! તારા તારા ! તારાએ તો ગગનના તારા દેખાડી દીધા અને ગુમ થઇ ગઇ. રાજકુમારને વૈભવ મુકીને જંગલમાં જવું પડ્યું. કામનીએ કેર કરી નાંખ્યો.

કમર—અરરરર. ગજબ થઇ ગયો. ત્યારે શું એ સ્ત્રી રાજકુમારને વહેરેજ આવેલી કેમ !

દાસી—વહેરે વહેરે ! જેમ કર્વત લાકડું વહેરે તેમ બાયડી ભાયડાને વહેરે.

કમર—શીવ શીવ શીવ ! મહાંકાળ મહાંકાળ !

દાસી—હવે શીવ શીવ કરો કે રામ રામ કરો. એ બધુય સરખું છે.

કમર—સ્રિ દેખીતી તો સુકોમળ જણાતી હતી ?

દાસી—હા ! ઇંદર વયણા જેવી; એતો એના બાપને ઘેરથીજ ગોટાળો લઇને આવી હતી.

કમર—શું પીયરથીજ કોઇ પુરૂષને લાવી હશે ?

દાસી—હા હા પીયરથીજ લાવેલી, સ્ત્રિ ચરિત્રનો પાર કોણ પામ્યું છે ?

કમર—છટ ! આ વાત મારા માન્યામાં કેમ આવે. તેર વરસની બાળા કન્યા, શું સમજે.

દાસી—સાંભળો મારી વાત ! આજથી ચોથા દીવસ ઉપર તમો આવ્યા અને અમરસિંહને સાથે લઇને ગયા ત્યાર પછી થોડીજ વારે મારી પાસે દર્પણ માગ્યું. ત્યારે હું નિચે વાસણ માંજતી હતી. તેથી મેં કહ્યું કે સામા ગોખલામાં લાલ લુગડે ઢાંકેલું છે તે લઇ લ્યો. તે લીધું નહિ ને થોડી વારે ફેર અવાજ કર્યો તો પણ મેં ગણગાર્યું નહિ અને એનો એજ જવાબ આપ્યો. વળી અકળાઇને ત્રીજીવાર અવાજ કર્યો ત્યારે હું ઉપર આવી અને મેં દર્પણ બતાવીને કહ્યું કે મારા હાથ કચરા વાળા છે માટે આ દર્પણ તમે લઈ લ્યો ? મને કહે તે તો દર્પણ નથી કાંઇક રમકડું છે તેમાં મારા મુખને બદલે કોઇ પુરૂષ દેખાય છે; અને તે કહે છે કે હું આવું ? આવું સાંભળી મેં અચંબો પામીને કહ્યું કે, એવું છે તો ઉઘાડો દર્પણ! હું જોઉ જોઇએ કોણ બોલે છે ! તેજ વખત ગોખલામાં રહેલા દર્પણના ઉપર ઢાંકેલું લુગડુ ઉચું કર્યું; તેની સાથે અવાજ તો થયો કે હું આવું ? તે દર્પણમાં મેં પુરૂષ ન જોયો પણ તેમણે તો જોયો. મેં કહ્યું કહો કે આવ પછી શું થાય છે તે જોઇએ. એમણે આવ કહ્યું એટલે દર્પણમાં દેખાતી છબી બંધ થઇ ગઇ. દર્પણના દેખાવમાંનું મેં કાંઇ જોયું નહિ, પણ હું આવું એવો શબ્દ થયો તે તો મેં સાંભળ્યો ખરો ! કહો ત્યારે એ શું હશે. એતે પીયરમાંથી થએલો હેતુ કે નહિ ?

કમર—અહાહા ! આશું ? કાંઇ ન સમજાયુ ! હું તો દીગમુંઢ થઇ ગયો. મનેતો કાંઇ સુજ પડતી નથી.

દાસી—પ્રેમદાનો પાર કોઇ પામ્યું નથી. (કમરસિંહ વિચારમાં ગુમ થઇ નીચું જોઇ રહ્યો.)

દાસી—કમરસિંહજી શું વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા ?

કમરસિંહ—દાસી તારી કહેલી વાર્તા સાંભળી નેજ હું કાંઇ ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો. શું, તારે તારૂ કહેવું એમ થાય છે કે, સહનતારા પિયરથીજ કોઇના પ્યારમાં પડેલી હોય ?

દાસી—ત્યારે દર્પણમાં પુરૂષ દેખાયો તે શું ?

કમરસિંહ—તે પુરૂષ જો એના સંકેતથીજ પ્રગટ થયો હોય અને એનો જાણીતો હોય, તો તને નિચેથી બોલાવીને જાહેર શું કરવા કરે ? માટે તે વાત મારા માન્યામાં આવતી નથી.

દાસી—ભલે ન આવતી હોય તો મારે પરાણે મનાવાનું કારણ નથી, પણ હું તો તમને એમ સમજાવું છું કે સ્ત્રિયો આવાં કૃત્યો કરે છે.

કમરસિંહ—એ કુલટા, અને વ્યભીચારીણીની વાતો છે.

દાસી—સૌનાં નિવડયે વખાણ છે. પહેલીજ રાતે પગરણ મંડાયાં તો આગળ ઉપર શું નિપજશે તે કોને ખબર.

કમરસિંહ—આગળની વાત કયાં કરો છો, કહો છો કે રાજાતો એકલાજ ગયા છે, ત્યારે સહનતારા કયાં ગુમ થઇ ગઇ ? એને કોઈ ઉચકી લઇ ગયું, કે રાજા શોધમાં ગયા. કે નદીમાં પડી ગઈ તેથી રાજા વિયોગ નહિ સહન થાય એમ સમજી પ્રથમથી એકલા ગયા, કે શી રીતે ! આમાં મહારાજાને પુછવાથી એ, આથી વધારે શું માહીતી મળે !

દાસી—મારાથી વિશેષ ખબર કોઇ આપી શકે તેમ નથી, મહારાજાને મળવાતો ગયાજ નથી.

કમરસિંહ—હું જાઉછું અમરની શોધમાં ?

દાસી—એમના સાચા મિત્ર છો એટલે જવુંજ જોઇએ. શોધી લાવો એટલે હું જો કાંઇ દુઃખમાંથી છુટું.

કમરસિંહ—તારે શું દુઃખ છે, ખાઇ પી લ્હેર કરવાની છે.

દાસી—લ્હેર તો ઝેર જેવી લાગે છે. એકલાંની તે લ્હેર હોય ? મારા સિવાય બીજું કોઇ મહેલમાં આવતુંજ નથી. કોને મળવા આવે ! નહિ રાજા કે નહિ રાણી " વનમાં સોનબઈ એકલાં. "

કમરસિંહ—હું રાજકુમાર અમરસિંહને સપાટે શોધી કાઢીશ અને તેમને પાછા વાળી ઘેર લાવીશ. જો હું હાજર હોત તો જવાજ ન દેત !

દાસી—જનારને રોકી કોણ શકનાર છે ?

કમરસિંહ—રોકનારનો ખરો સ્નેહ હોય તો જનાર ડગલુ ન ભરી શકે.

દાસી—રોકનારનો વ્હાય તેવો પ્રેમ હોય પણ જનાર તો જાયજ.

કમરસિંહ—તમે કહો તે ખરૂં ! થયું હવે ! બૈરાંની જાત, હઠ ન મુકે.

દાસી—ક્રોધ ન કરશો ! ન છણકાશો ! ન રીસાશો ! કહો તમે જનાર છો અને હું રોકનાર છું મારો સાચો પ્રેમ છે. હવે શું થાય છે તે જોઇએ.

કમરસિંહ—આમાં સબળ કારણ અમરસિંહ છે, એટલે લાચાર. દાસી તારો પ્રેમ ખરો, અને તે ખરા અંતઃકરણનો હશે પણ અમરસિંહનું ગુમ થવું સાંભળીને ઉભા રહેવું એ ઠીક નહિ તેથી, અને વળી મને રોકવાનો તારો કોઇ પ્રકારનો હક નથી; એવા બે કારણથી હું રોકઇ શકુ તેમ નથી.

દાસી—કમરસિંહ તમે મને દાસી દેખો છો પણ હું ઉમદા રાજની બેટી છું. મારો જન્મ કોઇ ખોટા નક્ષત્રમાં થયેલો તેથી મારાં માબાપે મને તજી દીધી છે. ઉકરડામાં ફેંકાએલી હું રજપુત ઘેર ઉછરી બાર વરસની થઇ, મારી ઉછેરનારી મા જે અમરસિંહના મહેલમાં કામ કરતી હતી, તે મરી ગઇ, એટલે તેજ જગાએ મને કાયમ કરી.

કમરસિંહ—તું કયા રાજની બેટી છું.

દાસી—હજી હું કુંવારી છું. મારી મરજી હવે લગ્ન કરવાની થઇ છે પરણવાનો કોલ આપો તો મારા ખરા માતા પીતાની ઓળખાણ આપુ અને બધી વાતની ખાતરી કરી આપુ, મારી ઉમ્મર સોળ સત્તર વરસની છે.

કમરસિંહ—મને પણ તારી વાક ચાતુરી ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે નક્કી તું કોઈ સારા રાજનુંજ ફરજન છે. પરણું ખરો પણ હાલતો નહિજ. અમરસિંહ આવ્યા બાદ.

દાસી—ત્યારે તો ત્યારે! પણ વચનથી બંધાતા જાઓ?

કમરસિંહ—વચન શું આપવું છે. હું પણ કુંવારોજ છું!

દાસી—કુંવારા છો એટલે પરણશો તો ખરાજ; કાંઇ કુંવારા તો રહેવાનાજ નથી. પણ જયારથી આ મહેલમાં પગલુ મુકયું છે અને તમને આવતા જતા જોયા છે. ત્યારથી મનમાં સંકલ્પ કરી મુકયો છે કે, કોક વખત અરજ ગુજારીશું, તે અરજ ગુજારવાનો વખત આજે મળ્યો. માટે અરજ ધ્યાનમાં લઇ વચન આપતા જાઓ!

કમરસિંહ—દાસી; તેં તો હદ કરી નાંખી, મારી મનોવૃત્તિયો ચંચળ કરી નાખી. હવેતો મને અહીંથી જવા દે. (*દાસીએ હાથ ઝાલ્યો) છોડ છોડ જવાદે!

દાસી—વચન આપીને!! (કમરસિંહ હાથ ઝુંટાવીને ચાલ્યો ગયો. અને દાસી બેભાન થઇ નીચે પડી):-

[**કર્ત્તા**] અમરના મહેલમાં જઇ, સહનની હકીકત જાણી દાસી પાસેથી છુટેલો પ્રધાન પુત્ર કમરસિંહ પોતાને ઘેર આવ્યો, અને માતાને નમ-

સ્કાર કરીને બેઠા ? ઉતરી ગએલું મુખ જોઇને પુછ્યું. કેમ દીકરા ઉદાસ છો!

કમરસિંહ—ગામમાં પેસતાં સમાચાર એમ મળ્યા કે, અમરસિંહ ઉજ્જન નગર મુકી ચાલી ગયા છે. તેનો તપાસ કરતાં ખરૂં કારણ જડી આવતું નથી; તેથી ઉદાસી થઈ છે, માતાજી હું પણ જાઉછું. નિરંતર સાથે બેસનાર, ઉઠનાર, હરનાર ફરનાર મિત્ર થયા એટલે ગામમાં રહીએ તે પણ દેખાય ખોટુ. મને રજા આપો માતાજી, અમરને શોધતો ચાલ્યો જઇશ, અને જડશે એટલે તેને સમજાવીને ઘેર લાવીશ !

માતા—બહુ સારૂ ભાઇ ! તારા બાપ એમ કહેતા હતા પણ ખરા કે કમર આવશે એવોજ ચાલ્યો જશે. દરબારમાં થઇને જવાય તો સારૂ.

કમરસિંહ દરબારમાં આવ્યો અને અમરસિંહ ગયાના શોકની ઉદાસીમાં બેઠેલા રાજા મધુરસિંહને પ્રણામ કર્યા. મધુરસિંહે આશીરવાદ આપીને કહ્યું ભાઇ તારો મિત્રતો એકા એક ચાલ્યોજ ગયો. ન કાંઈ કારણ સમજાયું કે શું થયું. કમરસિંહ કહે હું જાઉછું અને ગમે ત્યાંથી શોધીને લાવું છું, આપ ચિંતા ન કરો! (રાજનની રજા લઇ કમરસિંહ ઘોડેસ્વાર થઈ અમરની શોધમાં વિદાય થયો.)

નગ્રની બહાર નીકળી કમરે, અનુમાનથી વિચાર કર્યો કે અમરસિંહની શોધ વગડે થોડી અને વસ્તીમાં વધારે કરવી, કારણ કે તેને વગડે વસવા કરતાં શહેરની વસ્તીમાં વસવાનો અભ્યાસ વિશેષ છે. ના ના; પણ આ વખતે તેમજ હોય એમ નહિ. સહન ગુમ થઇ છે. પાછલી બારીથી ડોકીયું કરતાં પડી ગઇ હોય, તો તેના મુડદાને ખોળતા ક્ષિપ્રાના કિનારા ઉપર પણ ફરતા હોય, માટે પકડવાદે ક્ષિપ્રા માતાનો કિનારો !

કમરસિંહ ક્ષિપ્રા નદીની તીરે આવી, છેક અમરના મહેલની પછીતેથી કાંડે કાંડે ચાલવા લાગ્યો અને મનમાં તર્કવિતર્ક કરવા લાગ્યો કે નદીમાં પડી ગઇ હશે તો ગંગાજીએ ગમે ત્યાં કિનારે કાઢી નાંખી હશે; જેથી તેનો પત્તો લાગશે અને સાથે અમરસિંહનો પણ લાગશે !

બરાબર સાત ગાઉ આવ્યો, ત્યાં નદી કીનારે મચ્છરરાજ મકવાણીને બેઠેલો જોયો ! મકવાણી કમરસિંહને દેખીને ડરી ગયો ! ભય પામી ગયો, થરથરવા લાગ્યો, તે જોઈ કમરસિંહે પુછ્યું. કેમ ભાઈ તમે મને દેખીને કંપી ગયા, સત્ય કહો !

મકવાણી—તમે રાજસિંહ પ્રધાનના પુત્ર અને અમરસિંહના મિત્ર કમરસિંહ ખરા કે નહિ.

કમરસિંહ—હા હું કમરસિંહ. પણ તેથી તમારે ડરવાનું શું કારણ!

મકવાણી—સરકાર મેં સહનતારાની ચોરી નથી કરી તેમ અમરસિંહની પણ ચોરી નથી કરી; મને ક્ષમા કરો !

કમરસિંહ—(આ માણસ કંઇક જાણે છે ખરો) ત્યારે ખરીવાત હોય તે કહી દે !

(સહનને શી રીતે લાવ્યો હતો, અને છેવટ કયાં મુકી; તે બધી વાત સાચે સાચી કમરસિંહને મકવાણીએ કરી.)

મકવાણીની વાત ઉપરથી એમ માલમ પડ્યું કે. સહન સજીવનતો છે, પણ ગાંસડી બાંધીને કોણે નાંખી હશે! આતો વિશેષ ગુંચવણી ભરેલી વાત થઈ. ચાલ જીવ હવે તો વગડામાં ફરીશુ અને મિત્ર તથા મિત્રની સ્ત્રી, બંન્નેની ખોળ્ય કરીશું. કમરની મુસાફરીમાં અમરના મહેલમાં રહેલી દાસી કે જેની સાથે થોડા વખત ઉપર કમરને વાતચીત થઇ છે, તેના બાપનુ નગર આવ્યું. તેમાં પ્રવેશ કરી રાજ દરબારમાં આવી કમરે ઓળખાણ આપી, એટલે રાજાએ મેમાન તરીકે સત્કાર કર્યો. રાજાની અવસ્થા થઈ હતી. પુત્ર પુત્રાદી સંતતી નહિ હોવાથી રાજા નિરંતર ઉદાસ રહેતો હતો, તેવામાં કમરસિંહનું આવવું સુખ રૂપ થઇ પડ્યું, જેથી જતા કમરને આગ્રહ કરી થોડા દિવસ અટકાવી રાખ્યો, અને માણસોને મોકલી અમરસિંહની શોધ કરાવરાવી. વધારે દિવસ થયા ત્યારે અતી આગ્રહથી કમરસિંહે રાજાની રજા માગી, ત્યારે રાજા આંખમાં આંસુ આણીને કહે છે. તમારા રહેવાથી મને દુ:ખીઆને સુખની સેજ કીનારી દેખાઇ. શુ કરૂં મારી દીકરી હયાત હોત તો, તેને તમારી સાથે પરણાવી તમને રાજ આપી દેત ! અને ઘર જમાઇ કરીને રાખત ?

કમરસિંહ—તમારી દીકરી દેવલોક પામી હશે ?

રાજા—દેવલોક તો નથી પામી, પણ તેને બાળપણમાંજ તજી દીધી છે. બ્રાહ્મણના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી ઉકરડે મુકી દીધી. તેની ફરી અત્યાર સુધી તપાસ નથી લીધી. હવે કાંઈ પત્તો લાગે નહિ; વગર વિચાર્યું કામ કરનાર માણસ પસ્તાય છે.

કમરસિંહ—તમારી દીકરી હોય તો આશરે કેવડી હોય ?

રાજા—સોળ સત્તર વરસની! પણ તે તો હોયજ ક્યાંથી, અને કદાચ એના આવરદાના બળથી જીવતી રહી હોય, તોપણ આપણને મળે ક્યાંથી?

કમરસિંહ—તમે ઉકરડામાં ફેંકી દેતાં આંચકો ન ખાધો અને હવે

પસ્તાવો શું કરવા કરવો પડે. તમને બ્રાહ્મણે કહ્યું હશે કે આ દીકરીને તજી દેશો તો બીજા છોકરા થશે, નહિતો નહિ થાય !

રાજા—હાજી ! તમે કહો છો તેમજ થયું !

કમરસિંહ—તમે કરી છે તો મોટી ભુલ્ય. પણ તમારા નસીબે મારૂ અહીં આવવું થયું એમ માનજો ! તમારી દીકરી અમરસિંહના મહેલમાં દાસીનું કામ કરે છે અને તે હાલમાં એકલીજ રહી છે, જાઓ તપાસ કરી તેડી લાવો ! હું જાઉ છું, (કમરસિંહ આગળ વિદાય.)

ઉલાસનું હરણ કર્યાનો ગુનો જાણે પોતેજ કર્યો હોય. અને ગુનાની માફીજ માગવા આવ્યો હોય, તેમ ધીમે ધીમે પગલે ચાલીને, સુમનચંદ્ર, રાજા આનંદમલના મહેલમાં આવ્યો, અને પોતાની બેનની હાજરીમાં આનંદમલને હાથ જોડીને કહ્યું કે પુજ્ય વડિલ ! હું આપનો અપરાધી હાલતો આપની રજા માગુ છું.

આનંદમલ—સુમનચંદ્ર; તમે કેમ આટલા બધા ઓશીયાળા થઈ ગયા ?

સુમનચંદ્ર—ઉલાસનું અંધકારસિંહથી હરણ થયું.

આનંદમલ—તેમાં તમે શું કરો. (સુમનચંદ્રની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં.)

વિનોદમતી—ભાઇ તમે શો ગુનો કર્યો છે, કે આંસુ પાડવાં પડે. ઉલાસ તો હમણાં જડશે. મારો અભયમલ ગમે ત્યાંથી ખોળી લાવશે; વળી હવે તો અમરસિંહને પણ ચિન્તા ખરીજ કની.

સુમનચંદ્ર—ઉલાસ જડશે. તે બધું ખરૂં પણ પ્રથમ ઉલાસનું હરણ મારે ત્યાંથી થયું માટે મને બહુ લાગે છે, જાણે આપઘાત કરીને મરૂ !

વિનોદ—ભાઇ, આતો છોકરવાદી કહેવાય, તમે તો મોટા રાજા કહેવાઓ; ક્ષત્રીઓને તો અનેક વાર આફતો આવે, તે વખતે ખૂણે પેસીને રૂવે તો ફરી સુખનો દહાડો ન જૂવે. વળી સાંભળ્યું છે કે, અમરસિંહના એક મિત્ર સહનસિંહ છે તે પણ ઉલાસની શોધમાં ગયા છે.

સુમનચંદ્ર—બેન; મને એમ વહેમ પડે છે કે. સહનસિંહ એજ સહનતારા છે. પણ છુપા વેષમાં આવી છે.

વિનોદ—ત્યારે અહીં તેડી લાવો તો આપણે બરાબર તપાસ કરી અવલોકન કરી નક્કી કરીએ.

સુમનચંદ્ર—તે તો અમરસિંહના કહેવાથી ઉલાસની શોધમાં વિદાય થઈ ગઇ !

વિનોદ—હવે આવે ત્યારે વાત ! પણ તમો જરાય ચિન્તા ના કરશો સદાય સુખના દીવસ રહેતા નથી, તેમ સદાય દુઃખના દીવસ પણ રહેતા નથી. ઉલાસ કાલ ઘેર આવશે.

આનંદમલ—તમને ઘેરથી નિકળ્યે ઘણા દિવસ થયા માટે તમે પણ જાઓ, અને માર્ગમાં હડીએ ચઢે તો, ઉલાસને છોડાવી તમારે ત્યાં લઈ જઈ પેગામથી ખબર મોકલજો.

વિનોદ—જ્યાં મળે ત્યાંથીજ ખબર મોકલજો, અને અંધકારસિંહને તો મારીજ નાંખજો.

આનંદમલ—લોહીને બાળનાર શત્રુને એકદમ ન મારવો પણ રીબાવી રીબાવીને મારવો. જેથી ઝામેલુ લોહી ફરતુ થાય છે. જીવનની આબાદી થાય છે.

સુમનચંદ્ર—દૈવ્યની ઇચ્છા હશે તેમ બનશે; ત્યારે હું આજેજ જાઉ છું.

આનંદમલ—ભલે પધારો, શુભ સંદેશો મોકલતા રહેજો.

જે સાતસેં ઘોડેસ્વારને સાથે લઇ સુમનચંદ્ર મુર્શિદાબાદથી નિકળ્યો હતો તેમને તૈયાર થવા કહી પોતે તૈયાર થયો અને પ્રથમ નિશાન મુર્શિદાબાદનું માંડ્યું.

અહીંથી એકવાર તો મુર્શિદાબાદ જવું, જતાં માર્ગમાં, ઉલાસ, સહન, અમરસિંહ, અભયમલ કે જે કોઇ મળે તેની ખરી મુલાકાત કરી લેવી, આમ વિચાર કરતો, અને સૈન્ય સહિત માર્ગમાં પડાવ નાંખતો, આસ પાસ ઘોડેસ્વારો મોકલી ખબરો કઢાવતો; રાજા સુમનચંદ્ર છેક પોતાની રાજધાનીના નગર સુધી આવી પહોંચ્યો.

અરે હું આટલે સુધી આવ્યો પણ મને કોઈ ન મળ્યુ, માટે મારી દશાજ વાંકી છે. હું જશનો ભાગીદાર નથી, પણ કલંકનો ભાગીદાર છું. બસ અહીંજ પડાવ ! (ગામથી ત્રણ ગાઉ છેટે પડાવ નાંખીને)

સુમનચંદ્ર—જાઓ પ્રધાનને બોલાવી લાવો

મોકલેલો પેગામ રાજ દરબારમાં આવ્યો અને કહ્યું કે સરકાર મહારાજ આવ્યા છે, અહીંથી ત્રણ ગાઉને છેટે મુકામ નાંખ્યો છે, અને આપને ત્યાં તેડાવ્યા છે.

ઘણા દીવસથી અકળાએલી, મનમાં મુઝાએલી સ્વામીના વિયોગથી સંતાપને પામેલી, પતી દર્શનને માટે આતુર થએલી, રાણી પ્રકાશ લક્ષ્મીએ

મહેલમાં બેઠે અનુચરે કહેલા શબ્દ સાંભળ્યા. સાંભળ્યા કે તરત દાસીને દોડાવીને કહેવરાવ્યું કે, ઉભો રહે, રાજનને મળવા રાણી આવે છે. તેમને તેડી જા !

અનુચર—બહુ સારૂ હું ઉભો છું. ઝટ તૈયારી કરો. મહારાજા કાંઇ ઉતાવળમાં હોય એમ જણાય છે.

મિયાનામાં બેસી દશ દાસીઓને લઇ પ્રકાશ લક્ષ્મિ આવ્યાં. આમથી પ્રધાન પણ માફામાં બેસીને આવ્યા, આગળ અનુચર અને પાછળ સર્વે ચાલ્યાં.

પ્રધાનની મુલાકાત કરી ને રાજનો બરાબર બંદોબસ્ત રાખવા આજ્ઞા કરીને, ઉલાસ તથા સહનની શોધમાં જવાને નિશ્ચય કરી બેઠેલા રાજા સુમનચંદ્રને, મોકલેલા અનુચરે આગળ આવીને ખબર આપી કે, પ્રધાનજી આવે છે, અને પાછળ અમારાં માતા, પ્રકાશ લક્ષ્મિ બા પણ આવેછે.

રાજા તંબુની બહાર, પોતાનું આસન પધરાવી તે ઉપર બેઠેલા હતા. તેમના સનમુખ આવી પ્રધાને ઝવાર કર્યા, અને મહારાજાએ હાથથી ઇસારત કરી, એટલે પોતે બેઠા. રાણી પ્રકાશલક્ષ્મિ, મ્યાનામાંથી નીસરી જેવાં તંબુમાં દાખલ થવા જાય છે, તેવાંજ રાજાએ અટકાવ્યાં, તે એમ કહીને કે. તંબુમાં પેસવાનું કારણ નથી, બહાર ઉભાં રહો ! રાજાના મુખમાંથી નિકળેલાં ક્રોધ વચનને માન આપી રાણી બહારજ ઉભાં રહ્યાં અને થોડીવાર સુધી બોલી શકયાં નહિ. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે;

સુમનચંદ્ર—બોલો શું કહેવાનું છે, અને અહીં સુધી આવવાનું શું કારણ છે ?

પ્રકાશ—આપનું શરીર સારૂં છે ?

સુમનચંદ્ર—સ્ત્રિયો માત્ર પુરૂષના શરીર સાથેજ સબંધ ધરાવે છે. અને શરીર સારૂ હોય ત્યાં સુધી લાગણી પણ દર્શાવે છે. હા તે સારૂ છે. બીજુ !

પ્રકાશ—ઉલાસની ભાળ જડી !

સુમનચંદ્ર—ઉલાસની જડી તે ન જડયા જેવી થઇ ગઇ, સહનની નથી જડી, તેમ અમરસિંહની પણ શોધ કરવાની છે; પ્રધાનજીને રાજની સુપ્રત કરીને જાઉં છું. જ્યાં સુધી સર્વની શોધ નહિ જડે ત્યાં સુધી મુર્શિદાબાદમાં જળ પીવું નથી.

પ્રકાશ—અરે ગજબ, ઉલાસનું હરણ તેમ સહનનું પણ હરણ અને અમરસિંહનું એ હરણ થયું હશે. તેમને કોણ લઇ ગયું હશે, શ્રી રામેશ્વર; શ્રી રામેશ્વર; શીવ શીવ શીવ.

સુમનચંદ્ર—બીજુ કાંઇ પુછવું હોય તે પુછી લ્યો અને ઘેર પધારી જાઓ ! મારે પ્રધાન સાથે વાત કરીને તાબડ તોબ જવું છે. હવે, રોકાવું એ પરમેશ્વરના ગુનેગાર થવા જેવું છે.

પ્રકાશ—આપે પુછ્યું કે અહીં સુધી આવવાનું શું કારણ ? કારણ તો માત્ર, આંખને ખીંચી રહેલા ચકોર પક્ષિને ચંદ્રનું દર્શન. તેમજ આપના દર્શનની અભિલાષી આપને આવ્યા જાણીને દોડતી આવી, પણ હવે એમ થાય છે કે ન આવી હોતતો સારૂ થાત. સર્વેનું ગુમ થવું કાને ન સાંભળ્યું હોત ત્યાં સુધી તે તરફની બળત્રા ન થાત.

સુમનચંદ્ર—તમને લાહોર તરફના કાંઇ સમાચાર મળ્યા નથી ?

પ્રકાશ—ના મહારાજ ! ત્યાંનું પણ કાંઇ કહેવા જેવું હોયતો કહો !

પ્રધાન—સેવકને વચમાં બોલવાની આજ્ઞા આપો !

સુમન—બોલો શું કહેવા માગો છો ?

પ્રધાન—વિનોદમતી બાના નામથી લખેલો, અને પુજ્ય મહારાજા, આનંદમલની સહી થએલો એક પત્ર એક ઘોડેસ્વાર લઇને આવ્યો હતો, તેમાં એટલુંજ લખેલું હતું કે પ્રધાનજીને માલમ થાય જે બેન ઉલાસનો સ્વયંવર કરવાનો છે માટે મારાં (બે અદબી માફ) ભાભી પ્રકાશલક્ષ્મિને મોકલજો.

પ્રકાશ—તે પત્ર મને બતાવ્યો નથી. તેમ હજી સુધી મને વાત પણ કરી નથી.

સુમન—એ શું કર્યું, પ્રધાનજી ! તમે ડાહ્યા થઇને કેમ ચુકયા ?

પ્રધાન—સરકાર હું ચુક્યો નથી. મેં એમ વિચાર કર્યો કે ઉલ્લાસનું હરણ થયું છે તેના જડયાના સમાચાર, હજી આવ્યા નથી. તેમ રાજાધીરાજ જે શોધમાંજ ગયા છે તે આવ્યા નથી, અને એમની તરફથી સંદેશો પણ આવ્યો નથી, વળી જો સ્વયંવરની વાત સાચી હોય તો, સ્વયંવરની કંકોત્રીઓ, ઘોડેસ્વારો સાથે મોકલાતી નથી, પણ બ્રાહ્મણો સાથે મોકલાવાય છે. તેમ છતાં તે સાચી હોયતો, ખુદ આનંદમલના હાથનીજ હોવી જોઇએ. વિનોદમતીને લખવાનું શું કારણ. આ બધી વાતનો વિચાર કરીને મનમાં તર્ક કર્યો કે, ઉલાસનું હરણ કરનાર, અધર્મિએ પ્રપંચથી પ્રકાશને જોખમમાં નાંખવા પત્ર લખ્યો હોવો જોઇએ.

સુમન—શાબાશ પ્રધાનજી; બહુ ઉંડી સમજણ. જે કર્યું તે ઠીકજ કર્યું. પણ તે પત્ર તો સાચો. ઉલ્લાસનો સ્વયંવર થઇ ગયો.

પ્રધાન—આપ હમણાં તો બોલી ગયા કે, ઉલાસની ભાળ જડી પણ ન જડયા જેવી થઇ ગઇ; અને હવે કહો છો કે સ્વયંવર થઇ ગયો. એ શું

સુમન—અહીંથી મોકલેલી ખબર મળતાંની સાથે, અગિયારસેં ઘોડેસ્વાર સાથે અભયમલ શોધમાં નીકળી પડયો હતો. તેને દેખતાંજ પાપી ઉલાસને મુકીને નાસી ગયો, ઉલાસ મળી તેજ દીવસે અનાયાસે મારી પણ મુલાકાત થઇ, અને અમો બધા લાહોર ગયા. સર્વે એક બીજાને મળ્યાં હળ્યાં, રાજા આનંદમલે, ઉલાસનો સ્વયંવર કરવા મુહુર્ત જોવરાવ્યું તે નજીક આવ્યું; એટલે હું ત્યાંજ રોકાયો. અહીં કંકોત્રી મોકલવા મેંજ ના પાડી હતી, પણ બેન વિનોદે છાનો પત્ર મોકલ્યો હશે તે વાત ખરી.

પ્રકાશ—ઉલાસે હાર કોને આરોપ્યો? વરમાળ કોને પહેરાવી?

સુમન—અભયમલે રચેલી રચનામાં, વર જોઈ વરમાળા પહેરાવી દેવાની નહોતી. સીતા તથા દ્રૌપદી કરતાં પણ આ સ્વયંવર જીતવો કઠણ હતો.

પ્રધાન—એવી શી સરત કરી હશે? (*ઉલાસના સ્વયંવરની શોભા, રચના, ગોઠવણી, અને તેને જીતવાની શરતો જે સુમનચંદ્રે કહી બતાવી. તે સાંભળીને.)

પ્રધાન—વાહ! યુક્તિતો સારી રચી; આવો સ્વયંવરતો આ જમાનામાં કયાંય સાંભળ્યો નથી. પણ આ કામ કોઇ કરી શક્યું નહિ હોય. જેથી વરમાળા વરમાળાને ઠેકાણે રહી હશે.

સુમન—ના તેમ નથી; સ્વયંવર જીતાયો. વરમાળા આરોપઇ ગઇ. પણ લગ્ન ન થયાં. કારણ કે, સ્વયંવર જીતાતાં વાર થઈ એટલે લગ્ન મહુરત વીતી ગયું.

પ્રકાશ—આવા વિકટ સ્વયંવરમાં, જીત કોણે મેળવી; અને ક્ષત્રીઓના નુરને દીપાવનાર કોણ નીકળ્યું?

સુમન—આપણા જમાઇ; અમરસિંહ!

પ્રકાશ—શહાબાશ, અમરસિંહતો દુનિયામાં દેવા જેવા છે.

પ્રધાન—પ્રથમ તો આપ બોલ્યા હતા કે અમરની પણ શોધ કરવાની છે?

સુમન—તે પણ ખરૂં!

પ્રકાશ—લગ્ન કરવાનું ચોઘડીયું વીતી ગયું તે પછી હજી સુધી ફરીને સારૂં ચોઘડીયું આવ્યુંજ નથી?

---

* અમર ચરિત્ર ભાગ ૨ જો. પાનું ૨૪, ૨૫, તથા ૮૧+૮૨.

સુમન—ચોલડીઆં તો ઘણાય આવે અને આવી ગયાં, પણ એનો એજ પાપી, તેજ દીવસે સંધ્યા કાળે, ઉલાસને ફેર ઉઠાવી નાસી ગયો છે. જેની શોધમાં આપણી પુત્રી સહનતારા પુરૂષ વેષમાં ગઇ છે.

પ્રકાશ—સહનને પુરૂષ વેષ ઉલાસની શોધ માટે ધારણ કરવો પડયો હશે! ત્યારે આવા શુરવીર અમરસિંહ પોતે ન જાય તે બાઇરીને પુરૂષનો પોશાગ પહેરાવીને મોકલે!

સુમન—અમરસિંહે સ્ત્રિ જાણીને નહિ, પણ પુરૂષ સમજીનેજ મોકલી છે.

પ્રકાશ—હવે તો આપનું બોલેલું સમજવામાં ગુંચવણી પડવા માંડી.

સુમન—અહીંથી પરણીને ઘેર ગયા, અને ઘેર પહોચ્યા તેજ દીવસની રાત્રે શું અપરાધ તે સમજાયું નથી પણ ઉંઘતી સહનને તેનાજ વસ્ત્રમાં ગાંસડી બાંધી મહેલની પછીતની બારીએથી ક્ષીપ્રા નદીમાં ફેંકી દીધી. ફેંકતાં તો સાહસ કર્યું પણ પછી પસ્તાવાને પામી વનમાં નીકળી પડયા છે. આવરદાના બળે જીવતી રહેલી સહન ખબર મળવાથી અમરની શોધમાં નીકળી પડી. સ્ત્રીના શરીરને નીરંતર ભય છે એમ સમજી તેણે પુરૂષના વેષે અમરને ખોળી કહાડી; નહિ જાહેર થએલી એવી સહન અને અમર બંન્ને મીત્રનો સબંધ બાંધી ઉલાસના સ્વયંવરમાં આવ્યા હતા.

પ્રકાશ—પ્રથમ એતો કહો કે રાહુ સમ શત્રુની ગરજ સારતો ઉલાસની કેડે પડેલો ક્રુર પાપી કોણ છે?

સુમન—તમારો ભાઇ અંધકાર!! આવા તમારી માએ કેટલાક દીકરા જણ્યા છે?

પ્રકાશ—(થોડીવાર સુધી નીચુ જોઇને) અરે અકરમી અંધકાર. આ ગજબ શું હેતુથી કર્યો હશે. એકતો આપણે ઘેરથી ઉલાસનું હરણ એટલે શરમાવા જેવું તો થયું હતું. તેની સાથે અંધકારથી થયું એતો ઢાંકણીમાં પાણી ઘાલી બુડી મરવા જેવું થયું.

સુમન—લાજવાનું મારે છે, અને બુડી મરવાનું તો માત્ર તમારે છે. તમારા ભાઇના કુ લક્ષણથી તમારા ઉપરથી મારો પ્રેમ ઓછો થયો છે.

પ્રકાશ—થયો હશે નાથ, પણ એમાં મારો શું દોષ છે.

સુમન—તમારો દોષ નથી. પણ તમારે તમારા માતા પીતાને ખબર આપી અકર્મિ અંધકારની ખોળ કરાવરાવી, ઉલાસને છોડાવી એના બાપને સોંપાવરાવવી જોઇએ. અગર આઘાત કરીને મરી જવું જોઇએ. સહનના સ્વયંવરમાં આવેલો શેતાન સખણો ન રહ્યો.

પ્રકાશ—નાથ અંધકારસિંહના અપરાધે દાસી ઉપર આટલો બધો કોપ ન ઘટે!

સુમન—એકનો કરેલો અપરાધ બીજાને સહન કરવો પડે છે. સબંધ ધરાવે ત્યાં સુધી! ચોરી હાથ કરે છે અને ફટકા વાંસો ખાય છે.

પ્રકાશ—જેવી નાથની મરજી. તેવો હુકમ ઉઠાવા દાસી તૈયાર છે?

સુમન—હવે મારી સાથે વધારે વાત ન કર! બોલતી બંધ રહી જા! (પ્રધાન તરફ જોઇને) સારી રીતે સંભાળજો. રૈયતનું રક્ષણ રૂડી રીતે કરજો, સર્વેની સાથે સલાહ શાન્તિ રાખજો. ન્યાયાધીશ ન્યાય આપતાં પક્ષપાત ન કરે તે નજર રાખજો. હું આવું ત્યારે જેવી છે તેવી સ્થિતિ જોઉં, એ ધ્યાન રાખજો. જમાનો બારીક છે ને મામલો કઠણ છે. દિલ્લીના બાદશાહ આલમશાના ભાઇ એક લાખ સીપાઇનું લસ્કર લઇ લાહોર આવ્યા હતા, એમણે લાહોરથી ગાઉ ત્રણેકને છેટે અગ્નિ કોણમાં મુકામ નાંખ્યો હતો, એવી પાછળથી ખબર પડી છે; પણ શું કારણથી આવ્યા હતા, તેની હજી સુધી ખબર પડી નથી. એમાં પણ અંધકારસિંહનું કાંઇ કાવતરૂ હશે એમ અનુમાન થાય છે. વળી હાલમાં બાદશાહના શાહજાદા સવાબશાહ પચીસ હજાર માણસ લઇ લાહોર તરફ ગયા છે; તે શું કરશે તેની પણ ધારણા ધારી શકાતી નથી.

હું, અભયમલ, સહનતારા, અમરસિંહ, તથા દરંગદાસસિંહ એટલા ઉલાસની શોધમાં નીકળ્યા છીએ. જીવતા આવીશું તો રાજ કરીશું નહિતો છેલ્લા પ્રણામ ! ! ! (સુમનચંદ્ર એક હજાર ઘોડેસ્વાર સાથે વિદાય.)

[**કર્તા**] સુમનચંદ્રના વિદાય થયા પછી. પ્રકાશ લક્ષ્મિ ત્યાંજ ઉભી રહી! ઘણીવાર સુધી ન ગઇ ત્યારે પ્રધાને થોડા માણસોને પાછા મોકલી પુછાવરાવ્યું કે; બા કેમ રોકાયાં છે! પુછવા આવનાર માણસો સાથે પ્રકાશે કહાવી મોકલ્યું કે. પ્રધાનજીને ખબર થાય જે, રાજાધિરાજની આજ્ઞા થઇ તે તમે કાંનો કાન સાંભળી છે, તો હવે મને પુછવાનું કારણ નથી, હું અહીંથીજ બારોબાર સિલોન જઇશ; અને મારા પિતાને એમના પુત્રના પ્રાક્રમની વાત કરી. * વધામણી લઇશ!

રાણીના મુખનો કહેલો જવાબ મળતાં પ્રધાનજી પાછા આવ્યા અને પ્રકાશને ઘેર આવવા ઘણું સમજાવી પણ પ્રકાશ હઠ લઇને બેઠી કે હું મારા નાથની આજ્ઞાનું ઓલંગન નહિ કરૂં; પણ એ વિચારમાં ગુમ

* કરડાકીમાં કહે છે; કાંઇક સાંભળીશ

થઈ ગઇ છું કે, મારે એકલાં જવું કે કોઇ માણસને સાથે લઇને જવું !

પ્રધાન—બા ! તમે જ્યારે જવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તો એકલાં જવું એતો તમને છાજે નહિ; અને જોખમ ભરેલુ પણ ખરૂ ! સ્ત્રિયો એકલી મુસાફરી કરવાને શક્તિમાન નથી. મુસાફરી તો શું પણ ઘરના ઉમરાની બહાર જવું તે પણ સ્ત્રિયોને ભારે છે.

પ્રકાશ—પ્રધાનજી હું તૈયાર છું; તમે માણસનો બંદોબસ્ત કરી મને સિલોન પહોંચડાવો !

રાજ રાણીની મરજીને આધીન થઈ પ્રધાનજીએ પાંચ પચાસ ઘોડે સ્વારો તૈયાર કર્યા તથા ઉંટ ઉપર સરસામાન નાખીને, સાંઢ ઉપર બેસારી વિદાયગિરી આપી. જરૂર પડયે મુકામ કરતી પ્રકાશલક્ષ્મિ શ્રી રામેશ્વર સુધી આવી પહોંચી. જ્યાં શંકર ભગવાનના દેવળ તરફ પગલાં ભરે છે, ત્યાં હજારો બ્રાહ્મણો જોઇ રહ્યા કે, કોઇ મોટા રાજની રાણી આવે છે. તેમાંના એક બ્રાહ્મણે બાઇને ઓળખી અને તે બોલ્યો કે. આતો આપણા રાજા સુંદીરપ્રતાપની દીકરી પ્રકાશલક્ષ્મિબા ! તે સાંભળીને પ્રકાશે બોલનાર બ્રાહ્મણના સામુ જોયું અને કહ્યું કે ભાઇ તેં મને ઠીક ઓળખી રાખી છે. વારૂ ત્યારે આ શંકરના દેવળ પાસે વધારે ધામધુમ જણાય છે તેનું શું કારણ છે ?

બ્રાહ્મણ—કેમ એમ પુછો છો. મહાશિવરાત્રીનો મેળો ભરાય છે, તે શું તમારાથી અજાણ્યું છે ?

પ્રકાશ—હા બાઈ તેતો ખરૂં. પણ તે ક્યારે ?

બ્રાહ્મણ—વચમાં સાત દીવસ છે !

પ્રકાશ—ત્યારે તો હવે રહીજ જઇએ અને મહાશીવરાત્રીની રાત્રે શંકરનાં દર્શન કરીનેજ જઇએ; વળી લંકા જઇએ ને પાછા આવીએ તે તો બનતું મુસ્કેલ છે !

બ્રાહ્મણ—લંકામાં શું દાટયું છે ! શિવરાત્રી પછી જવાશે, દર્શન મુકીને દોડવું એ ઠીક નહિ.

પ્રકાશ—જાઉ તો મારા માતા પિતાને મળુ !

બ્રાહ્મણ—રાજનની સ્વારી અહીં આવવાની છે તે એક બે દીવસમાં આવવી પણ જોઇએ. કોકજ શીવરાત્રી પડે છે નહિ તો વરસો વરસ આવે છે.

પ્રકાશ—સત્યવાત; હવે મને યાદ આવ્યું. હું બાળપણમાં ઘણીવાર આવી પણ છું.

[કર્તા] આ પ્રમાણે બોલીને; પ્રકાશે મન સાથે ગોઠવ્યું કે, ચાલો બહુજ સારૂં થયું. દરીઓ ઓળંગી જવું મટ્યું; પીતાને અહીંજ મળાશે અને સઘળી બીના જાહેર કરાશે.

બીજે દીવસે સવારમાં, સુંદીર પ્રતાપની સ્વારી આવી; રામેશ્વરમાં રાજ તરફથી રક્ષણ કરવા રહેલા સીપાઇઓએ માન આપી, ઉતારાપર વિદાય કર્યા. રાજાએ માર્ગમાં આવતાં. નજરથી જોએલા તંબુ કોના છે. કોઇ બીજા રાજાની સ્વારી આવી છે કે શું. એટલું પુછતાંની સાથેજ બહુ બોલકણો બ્રાહ્મણ બોલી ઉઠયો કે,

બ્રાહ્મણ—સરકાર; આપણાં પ્રકાશ લક્ષ્મિ બા આવ્યાં છે.

રાજા—હેં હેં મારી પ્રકાશ ! એને બોલાવી લાવો મારી પાસે ? (આજ્ઞા થતાં એક અનુચર ગયો અને તે પ્રકાશના મોંના શબ્દ સાંભળીને પાછો આવી રાજાને કહે છે.)

અનુચર—આ તો કહે છે કે, મારા પીતાને કહો કે પોતે અહીં આવે !

[કર્તા] તે સાંભળી રાજાએ રાણી કંચન કે જે બીજા તંબુમાં હતી. ત્યાં ખબર કહેવરાવી કે તમારી દીકરી પ્રકાશ આવી છે તેને મળી આવો અને અહીં તેડી લાવો !

એક તો સ્વામીનો સંદેશો, અને પુત્રીનું આગમન એ બન્ને તરફની લાગણીથી કંચન ઝટ ઉભી થઇ અને અનુચરને સાથે લઈ પ્રકાશના તંબુએ ગઈ. પ્રકાશ માતાને આવતી જોઈ ઉભી થઇ ગઇ અને મળી; પછી બંન્ને જણ બેઠાં.

કુંચન—બેટા પ્રકાશ, તુ અહીં શી રીતે આવી ચઢી; અમારા પુજ્ય સુમનચંદ્રે તને એકલી કેમ મોકલી ? અને તારૂં મુખ હું કરમાએલું કેમ દેખું છું ?

પ્રકાશ—માતાજી, મુખડું કરમાવું; એ શોક સંતાપનું ચીન્હ છે; શોક સંતાપ એ દુઃખ પડવાથી થાય છે; અને દુઃખ એ સબંધીઓનો સ્નેહ છે.

કુંચન—બેટા તને શુ દુઃખ પડ્યું; તે તો કહે ! માતા પીતા પુત્ર પુત્રાદીક દુઃખનાં ભાગીદાર થાય છે !

પ્રકાશ—માજી; તમારા પુજ્ય અને મારા પરમ પુજ્ય એમણે તીરસ્કારની સાથે મને વિદાય કરી છે અને તેથીજ હું અહીં આવી છું.

કુંચન—તીરસ્કાર કરવાનું શું કારણ, દીકરા !

પ્રકાશ—તમારા પુત્રનું પ્રાક્રમ ?

કંચન—શું મારા અંધકારનું ! તે તો હજી ઘેર આવ્યો પણ નથી, અને શીવરાત્રીને ત્રીજે દીવસે તારા પીતા એની શોધ કરવા પણ નીકળવાના છે. (રાજાને આવતા દેખીને) જો આ તારા પીતા પણ આવ્યા.

રાજા—પુત્રી પ્રકાશ ! મેં બોલાવા મોકલ્યું પણ તુ આવી નહિં; અને તારી માતાને આવ્યે ઘણીવાર થઈ જેથી મારે અહીં આવવું પડ્યું.

પ્રકાશ—પીતાજી ! દીકરી ઉપર કૃપા કરી ! (પ્રકાશની આંખમાંથી આંસુ પડવા માંડયાં તે જોઇ રાજા સુંદીરપ્રતાપ ભય ભીત થએલે ચેરે પુછે છે.)

રાજા—ઉદાસી થવાનું શું કારણ છે બેટા !

કંચન—તમારા જમાઇ, સુમનચંદ્રે, તમારી પુત્રી પ્રકાશને તિરસ્કારની સાથે વિદાય કરી છે ?

રાજા—હેં હેં ! કાંઇ કારણ ?

કંચન—કારણ એ બતાવે છે કે, તમારા પુત્રનું પ્રાક્રમ !

રાજા—મારા પુત્રનું પ્રાક્રમ; અને મારી પુત્રિને તિરસ્કાર. એ શું ! હા..............શું; ઉલાસનું હરણ કરનાર અંધકારસિંહ છે ?

પ્રકાશ—હા બાપા ! મારી નણંદની પુત્રિનું હરણ કરી મને દુઃખ કર્તા થઇ પડયો છે.

રાજા—કુછંદી માણસોનાં કરેલાં કૃત્યનાં ફળ, સબંધીઓને પણ સહન કરવાં પડે છે. હું તો જાણતો હતો કે, અંધકાર ખોજ્ય કરી લાવશે, પણ અંધકારજ હરણ કરનાર !

કંચન—ત્યારે, થોડા માસ ઉપર, આનંદમલની સ્વયંવર લગ્નની કંકોત્રી હતી, તે કઇ પત્રિનું લગ્ન ? તારી નણંદને કેટલી દીકરીઓ છે

રાજા—હા હા ! કંકોત્રી આવી હતી ખરી ! અને તે ઉલાસનાજ લગ્નની ? હવે ઉલાસતો ઘેર પહોચી ચુકી. માત્ર એ અંધકારને પકડી લાવવાનો રહ્યો, ઠીક હું શીવરાત્રી વિસાબાદ જઇશ!

પ્રકાશ—અંધકારના હાથમાંથી; અભયમલે છોડાવી. ઘેર લઇ જઇ સ્વયંવર રચ્યો; સ્વયંવરની સરતમાં, અમરસિંહનો વિજય થયો; બીજે દિવસે લગ્ન થવાનું હતું, ને અંધકારસિંહ લઇને નાશી ગયો છે.

રાજા—અરરર........શું બીજીવારનું હરણ ?

પ્રકાશ—હા ! તે તો હમણાંજ થયું ? હવે તો તમારા પુત્રનાં હાડકાં હાથ આવવાનાં નથી, એટલી ફોજો એના ઉપર ચઢી છે!

કંચન—સ્વામીનાથ, હવે તો ઝટ જાઓ! જેમ બને તેમ ઉતાવળે ખોળ્ય કરી, મારા વહાલા દીકરા અંધકારસિંહને ઘેર તેડી લાવો!

રાજા—હા જરૂર જઇશ! પણ પ્રભુ દર્શન કરીને! આમેય આટલો વખત ગયો તો વળી સાત દીવસ વધારે!

પ્રકાશ—દીકરી સહનતારા પણ અમરસિંહના મહેલમાંથી ગુમ થઇ ગઇ છે, અને તેજ કારણથી અમરસિંહ રણવગડામાં રઝળે છે તેમની પણ શોધ કાઢજો.

કંચન—શું મારી ભાણેજી સહનતારા! શુ શુ સાંભળું છું. સહન ક્યાં ગુમ થઇ ગઇ! નાથ હવે તો એક પળ પણ ઉભા ન રહો!

રાજા—સાંભળતાંમાં મને પણ ખેદ થાય છે. હૈયુ ઉછાળા મારી રહ્યું છે, તોપણ શીવરાત્રીનું પૂજન થયા વિના, શ્રી રામેશ્વરનું ધામ મુકીને આગળ ડગલુ નહિ ભરૂં!

પ્રકાશ—ભલે પ્રભુનાં દર્શન કરીને જજો! પણ અંધકારના હાથમાંથી ઉલાસને છોડાવી તેના માબાપને સોંપ્યા વિના ઘેર આવશો તો મારે અહીંજ મુસ્તક પુજા કરવી પડશે!

રાજા—બેટા; તેની તું જરાય ચિન્તા ન કરીશ; એ પાપી પુત્રના હાથમાંથી છોડાવાની ને સોંપવાની વાત તો ઠીક છે, પણ તે બંન્નેને લઇને લાહોર જઇ એને હાથે સોંપાવીશ, અને રાજા આનંદમલ પાસે લઇ જઇ માફ મંગાવરાવીશ.

પ્રકાશ—વારૂ પીતાજી જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરશો; પણ અત્યારે તો તમારા પુત્રે તમારી સારી આબરૂ વધારી છે?

રાજા—હા...દેવતાથી સળગેલા વસ્ત્રનો છેડો આખુ વસ્ત્ર સળગાવે છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઇએ, એમ તારા મનની ધારણા છે. જો તેમ કરવું ઘટતું હશે તો પણ મને વાર લાગે તેમ નથી. છતાં પુત્રની શોધ થાય, અને બનેલી હકીકત બરોબર રીતે સમજાય ત્યાર પછી નિશ્ચય થાય.

કંચન—મળે કે તુરત, ઉલાસને એના બાપને ઘેર મોકલાવીને, અંધકારને તો ઘેરજ લાવજો, પછી એનું લગ્ન કરીશું એટલે એ બહાર નાસવાનું મન નહિ કરે.

રાજા—કેમ લગ્ન કરીશું એટલે બહાર જવાનું મન નહીં કરે!

કંચન—સ્ત્રિ છે એ પુરૂષના પગની બેડી છે. બેડી જે રોકાણ નથી કરતી તે રોકાણ સ્ત્રિની પ્રિતી કરે છે.

રાજા—વા.........૨ ! ઠીક !

[કર્તા] એમ કરતાં મહાશિવરાત્રીનો દીવસ આવ્યો; તે દીવસે તો સવારથી આખા ગામમાં આનંદ વરતઇ રહ્યો છે. અનેક બ્રાહ્મણો સવારમાં વહેલા ઉઠી, સ્નાન ધ્યાન સંધ્યા પુજા પરવારી, શ્રી રામેશ્વર ભગવાનનું પુજન કરી આવતાં, માર્ગમાં રાત્રીના પુજન વીધીની વાતો કરે છે.

દીવસમાં કોઇ એકજ વખત ફળાહાર કરી રહ્યા છે અને કોકકોક તો અપવાસીજ રહ્યા છે, તે એક એકને વાતોમાં પ્રસ્નોત્તર કરે છે.

દત્તાત્રીયરાવ—કેમ ભાઇ! વિનાયક રાવ આજે કેમ છો ? શીવરાત્રી કરી છે કે નહિ.

વિનાયકરાવ—મેં તો કરી છે; સુરણ રતાળુ લાવી મુકયાં છે, તેનો ત્રીજે પહોરે; ખૂબ ભૂખ લાગશે એટલે ઉપયોગ કરીશું.

દતાત્રીયરાવ—મેં તો કોરો અપવાસ કરવા વિચાર રાખ્યો છે પછી નહિ રહી શકાય તો મોરા જોઇ લેવાશે.

વિનાયકરાવ—તમે સેવાને માટે શું લાવ્યા છો !

દતાત્રીયરાવ—અહો હો હો ! એવો શો પ્રશ્ન: શંકરની પુજામાં જોઇતાં ફુલનાં ક્યારે નાણું બેસે છે ! આકડો, ધંધુરો, બોરસલ્લી, કાંટાસળી કણેર; વિગેરેનાં ફુલ લાવ્યો છું.

વિનાયકરાવ—કેમ જંગલી ફુલથીજ મહાદેવજી પ્રસન્ન રહેતા હશેને ગુલાબ, ચંપો, મોગરો, જુઇ, જાઇ, વિગેરે ફુલ શંકરને નહિ ગમતાં હોય કે શું? એમ કહો કે જેમ બને તેમ સોંઘું અને સસ્તુ થાય તે કરી લેવું ?

દતાત્રીયરાવ—સારૂ ને સસ્તુ શોધી લેવું તેમ નહિ. પણ શંકર મશાણ ભોમીમાં તપ કરે છે અને અરણ્યમાં રહે છે, માટે વગડાઉ ફુલ ઉપરજ એમની પ્રિતી.

વિનાયક—ભલે તેમ હશે ? ત્યારે કમળ, શંકરને કેમ ચડે છે ! અને તે વધારે પ્રિય કેમ છે !

દત્તાત્રીય—કમળ એ શ્રી નારાયણ ભગવાનની *નાભીમાંથી પ્રગટ થયું છે અને તે કમળમાંથી બ્રહ્મા પ્રગટ થયા છે; તે પુષ્પ ધારણ કરવાથી, બ્રહ્મા તથા વિષ્નુનું સ્મર્ણ થાય છે તેથી તે શંકરને વધારે પ્રિય થઇ પડયું છે.

વિનાયક—શંકરને કમળ કેમ પ્રીય છે, તે સાંભળીને મને તો અતી આનંદ થયો, લ્યો ચાલો વાતોમાં ને વાતોમાં સાંજ પડવા આવી, હવે તો મધ્ય રાત્રીના પુજન વખતે મળીશું.

---

* નાભી=ડુંટી.

મહાશિવરાત્રીના દીવસની અપૂર્વ શોભાને શોભાવતા, ગળામાં રૂદ્રાક્ષના મણકાની માળાએ અને કંઠા ધારણ કરીને, કપાળે વિભૂતી રૂપ ભસ્મ ધારણ કરીને એક હાથમાં ચંદન, કેસર, અગર, કપૂર કાચલી, અબીલ, ગુલાલ, સીંધુર સહીત પંચ પાત્ર અને બીજા હાથમાં ગુલાબ, કેવડા, કમળ, સાવ સોનેરી રંગ ને મળતાં એવાં (કનક પુષ્પ) કાંટાશળી, તે ઉપરાંત; ધંતુરાનાં અને અગથીઆનાં ફુલો સહીત છાબડીઓ ભરીને તેમાં જળનાં ભરેલાં ત્રાંબાના પાત્ર મુકીને ધારણ કરી છે.

શંકરની પૂજાને માટે શંકર રૂપ બનીને જતા બ્રાહ્મણોને જોઇને અન્ય વર્ણોના હજારો લોકો બ્રાહ્મણોનેજ નમસ્કાર કરીને પ્રસન્ન થાય છે અને કેટલાકતો એમ પણ મન વાળે છે કે, રાત્રીમાં કદાચ ઉંઘી ગયા તો હવે ફીકર નથી, બ્રાહ્મણનાં દર્શન થયાં તે જાણે સાક્ષાત શંકરનાંજ થયાં.

શ્રી રામેશ્વર ભગવાનની પુજામાં વીધી સહીત મંત્રના ઉચ્ચાર કરીને કોઈ જળ, કોઈ પુષ્પ, કોઇ ચોખા, કોઇ ચંદન, અને કોઈ બીલી પત્ર ચઢાવી રહ્યા છે, અને કેટલાક, હે વિભુ, હે ત્રિનેત્રી, હે રૂદ્ર, હે મહાદેવ, હે હર, હે પ્રભુ, હે શંભુ. હે સ્વયંભુ, હે ભૂતેશ, હે યોગીરૂપ, હે પાર્વતી પતી, હે નીલકંઠ, હે ભંડારના પતી કુબેર, હે કારતીક સ્વામી, હે ભૂતના પતી, હે નંદી પતી, હે ત્રીશુળધારી, હે ખડગધારી, હે પીનાક પાણી, હે વનસ્પતીના પતી, હે યજ્ઞોનાપતી. એ પ્રમાણે અનેક નામોથી શંકરનું .સ્તવન કરી રહ્યા છે.

હજારો દીવા ઘીના બળી રહ્યા છે, સુંગંધીદાર પદાર્થોના ધુમાડા નીકળી રહ્યા છે, જેથી શીવાલય મસ મસ થઇ રહ્યું છે. ભૂંગળ, ભેરી, ડાક, ડમરૂ, રાવણ હથા, અને શંખના શબ્દથી શીવાલય ગાજી રહ્યું છે. પુજન વીધી થઇ રહ્યા બાદ પ્રભુને નિવેદ થયું અને છેવટ આરતી ઉતરી, તે વખતે, રાજા સુંદીરપ્રતાપ, રાણી કંચન કુમારી અને પુત્રી પ્રકાશ લક્ષ્મી એ સૌ દર્શન કરવા આવ્યાં; અને પ્રભુની સ્તુતી કરી કરગરવા લાગ્યાં.

હે સ્વયંભુ હે ત્રિપુરાસૂરનો વધ કરી દેવતાઓને સુખના આપનાર ત્રિનેત્રી ભગવાન, આ જગતનું કલ્યાણ કરજે.

હર હર શંભુ સ્યામ સદાશીવ, ભોળા સદાશીવ.
હર હર શંભુ સ્યામ સદાશીવ, ભોળા સદાશીવ.
હર હર શંભુ સ્યામ સદાશીવ, ભોળા સદાશીવ.
હર હર શંભુ સ્યામ સદાશીવ, ભોળા સદાશીવ.
હર હર શંભુ સ્યામ સદાશીવ, ભોળા સદાશીવ.

એ પ્રમાણે સ્તુતી કરી; બીજે દીવસે સવારે આખા ગામના બ્રાહ્મણોને જમાડી આનંદ માનવા લાગ્યા. અમાંવાસ્યા વીતી ગઈ.

ફાગણ સુદી પડવાને દીવસે, રાજા સુંદીરપ્રતાપે અંધકારસિંહની ખોળ્ય કરવા જવાની તૈયારી કરી, વસ્ત્ર અલંકાર પહેરીને ઘોડેશ્વાર થતી વખતે રાણી કંચનને કહ્યું કે; ખોળ્ય કરવી, એ કાંઇ અવધની વાત નથી, માટે તમો પ્રકાશને લઈ સીલોન જજો!

પ્રકાશ—પિતાજી; હું તો સિલોન જવાની નથી. તેમ મુર્શિદાબાદ પણ જવાની નથી. આપ સમાચાર લઇ આવશો, ત્યાં સુધી અહીંજ રહીશ!

સુંદીરપ્રતાપ—એવી હઠ શા કામની! મારાં બન્ને બાળકો સ્વતંત્ર સ્વભાવનાં છે. જ્યાં સ્વતંત્ર સ્વભાવના બાળકો હોય છે ત્યાં માબાપને દુઃખ આવી પડે છે, આજે અંધકારસિંહને ખોળવા નીકળવા જવાનું છે; તેમજ એક સમે તારી પણ ખોળાખોળ થઇજ હતી કે નહિં, તું નાની અને કુંવારી અવસ્થામાં, સમુદ્રમાં હોડી ઝુકાવી ચાલી ગઇ હતી કે નહિં!

પ્રકાશ—હા પીતાજી એમ થયું તો હતું.

સુંદીરપ્રતાપ—ઈશ્વિરને પરીણામ સારૂ લાવવું હશે કે, સુમનચંદ્રના હાથમાં આવી; નહિતો શું થાત તે કોને ખબર! માટે, માતા પિતાની મરજી વિરૂદ્ધ નહિ વર્તવું એ બાળકોનો ધર્મ છે. તેમાં પુત્રિને તો અવસ્ય.

પ્રકાશ—આપ જેમ આજ્ઞા કરો તેમ?

સુંદીરપ્રતાપ—હાલ તારી માતાની સાથે સિલોન જા? કદાચ તારી ધારણા પ્રમાણે કામ ન થાય ને શ્રી પ્રભુની પાસે મુસ્તક પુજા કરી મરવા વખત આવે તો, શંકર કયાં અહીંથી ખસી જવાના છે!

પ્રકાશ—વારૂ પિતાજી, તેમ કરીશ, હું તથા મારાં માતાજી કાલે નીકળી પડીશું. આપ પધારો અને શ્રી રામેશ્વર ભગવાનની કરૂણાથી કામ સિદ્ધ કરીને વહેલા આવો!

રાજા સુંદીરપ્રતાપ અંધકારસિંહને ખોળવા વિદાય થયા તેને બીજે દીવસે રાણી કંચન કુમારી અને પુત્રી પ્રકાશલક્ષ્મિ સિલોન તરફ રવાના થઇ ગયાં, દરીઆને કીનારે આવીને પોતાનું વહાણ જોઇતી સાહીત્યથી ભરાવી, તથા પોતાના માણસોને બેસારી શ્રી હરીનું સ્મર્ણ કરી, શુભ મુહુર્તમાં હંકાવરાવ્યું.

કોઇ અમરની શોધમાં, તો કોઈ ઉલાસની શોધમાં, કોઇ સહનની શોધમાં તો કોઈ અંધકારની શોધમાં, આમ અવનીમાં ધુમાધુમ થઇ રહી છે.

ઉલાસને લઈ નાઠેલા અંધકારસિંહને સુંદરીને લઇ સાધુના વેષમાં સિહોન જવું યોગ્ય ન લાગ્યું, જેથી ઉલાસતારાને લાહોરથી બે ત્રણ ગાઉને છેટે અને ઉન્મતશાહના પડાવની નજીક, એક શંકરનું દેવળ હતું ત્યાં બેસારી તેને સાચવવાને પાંચ પચીસ માણસ મુકી, પોતે ઉન્મતશાહની પાસે આવ્યો, અને પોતાના વસ્ત્ર તથા અલંકારની માગણી કરી !

ઉન્મતશાહ—ક્યા કીયા ! કહાં હે વો ઉલાસ ! (વસ્ત્ર ઘરાંણાની ગાંસડી સોંપી દીધી. તે ઉતાવળે ઉતાવળે પહેરતાં પહેરતાં)

અંધકારસિંહ—હવે હું તો જાઉ છું. ઉલાસને લાવ્યો છું. સામે દેખાય છે તે શંકરના દેવળ પાસે તમારા પચાસ માણસના પેરામાં બેસારી છે. બેકી સ્વાસે ઉન્મતશા ઉન્મતશા કરી રહી છે. તેને લઇને ઝટ જતા રહેજો, નહિતો અભયમલના હાથમાં સપડાયા તો ઘેર જાઓ ન જાઓ ! અને અમરના હાથમાં આવી ગયા તો પહોંચી ગયા પરવરદીગારની હજુરમાં !

ઉન્મતશાહ—અહા હા હા ! કેસા ડર બનાતે હો ! *શેર કે સામને +ગીદડકી તારીફ કરતે હો, વાહ ! તુમકુ શરમ નહિ આતી ?

અંધકાર—અમરસિંહને ગીદડ ન માનશો એતો [1]શલભ છે. (વસ્ત્ર શણગાર સજી ઘોડેશ્વાર થઈ) હું જાઉ છું.

હું જાઉ છું કહી ઘોડો દોડાવીને, શંકરના દેવળે આવી ઉલાસને ઉંચકી ઘોડે નાંખી, સવારોને કહ્યું કે, તમારા ઉન્મતશાહને કહેજો, કે ઉલાસ જેવી અલબેલી હંસણી તે અંધકારસિંહ જેવા હંસને માટે છે. તારા જેવા કાગડાને માટે નથી. (ઘોડો દોડાવી મૂક્યો.)

રૂપ ગુણના વખાણ કરી અંધકારસિંહે મોહ પાશમાં બાંધી મુકેલો ઉન્મતશાહ, ઉલાસતારાનું હસતું અને આનંદ ભરેલું મોં જોવાની ઇચ્છાએ ઘોડેશ્વાર થઇ દોડતો આવ્યો. ઉન્મતશાહને દેખી; અંધકારસિંહના મુખના શબ્દ સાંભળી દીઘમુંઢ બનેલા સર્વ સીપાઈઓ સલામ કરી ઉભા રહ્યા; તેમને આતુર થઇ રહેલા ઉન્મતશાએ પુછ્યું ?

ઉન્મતશાહ—કહાં હે ઉલાસતારા ?

સીપાઇ-૧-લો—ક્યા વો લડકી ! જીસકુ અંધકારસિંહ સાધુ બનકે લાયાતા વો !

---

* શેર=વાઘ.　+ ગીદડ=શીયાળ.　૧ શલભ=એ નામનું જાનવર થાય છે. જેને આઠ પગ હોય છે અને તે સિંહને પણ મારી નાંખે છે.

ઉન્મતશાહ—હાં હાં વો વો! કહાં હે વો?

સી-૨-જો—ઇસકુ તો એહી અંધકારસિંહ લેકે ચલા ગયા!

ઉન્મતશાહ—કબ! એ કયા બાત!

સી-૩-જો—અબ! અભી હાલ ચલા ગયા!

ઉન્મતશાહ—ઇસ્કુ જાને કયું દીયા!

સી-૪-થો—હમકુ કયા માલુમ કે વો લેકે ચલા જાયગા! એસા જાનતે તો કેસે જાને દેતે!

સી-૫-મો—મીયા ફીસીઆરી કાયકી લગાતે હો! તુમારે મું પર કહે કે તો ગયા! જરા શાહકું તો સુનાવ! ઉસને કયા કીયા વો!

ઉન્મતશાહ—હાં...વો કયા કહે ગયા?

સી-૬-ઠો—ખુદાવિંદ હમેરે મુંસે નહિ કીયા જાય?

ઉન્મતશાહ—હાં હાં! એસા કયા કહે ગયા? બોલો બોલો!

સી-૭-મો—ઇસને કહે વો [1]લવઝ હમ આપકુ કેસે કહે શકે!

ઉન્મતશાહ—હાં હાં હાં? કુચ્ચ [2]હર્જ નહિ બોલો! જો વો બોલ કે ગયા!

સી-૮-મો—વો તો એસા કહે ગયા કે, ઉલાસ જેસી હંસણી ઉન્મત જેસે કા......

ઉન્મતશાહ—હાં હાં હા હાં. બોલો બોલો!

સી-૯-મો—કાગડે કે બાસ્તે નહિ હે.

ઉન્મતશાહ—અહા હા હા! એ કયા બાત! સાલા કાફર, દગા દે ગયા! હમારી મદદ લેકે, ઇસને અપના કામ કર લીયા? કુછ અર્જ નહિ ચલો! આગે આગે દેખા જાયગા.

સી-૧૦-મો—બસ, અમારી સમજમેં બી એસાઇ આતાહે, નામદાર?

સેનાધિપતી—આપકા હુકમ હો ચલનેકી તૈયારી કરે!

ઉન્મતશાહ—હાં અબ ચલો દીલ્લી, રસ્તેમેં જે કુચ્છ હોગા વો અલ્લાકી મરજી.

[**કર્તા**] અહીં અંધકારસિંહના કૃત્યને સમજી ક્રોધાયમાન થએલો ઉન્મતશાહ મુકામ કુચ કરવાની તૈયારીમાં છે, તે વખતે ઉડતી અફવાથી આનંદમલને ખબર પડી કે, કોઇ મુસલમાન ભારે લશ્કર લઇ આવ્યો છે, અને તે ત્રણેક ગાઉને છેટે પડયો છે; તેજ. વખતે પ્રધાનને આજ્ઞા કરી કે

૧ લવઝ=શબ્દ. ૨ હર્જ=ફીકર, અડચણ.

તાબડ તોબ તપાસ કરો! આનંદમલની આજ્ઞા પામેલો પ્રધાન સો સવાર સાથે લઈ ઉન્મતશાહની પાસે આવ્યો. સરહદની બાજુ ફરતા સીપાઇને પુછી જોતાં સમજાયું કે; દીલ્લીપતી આલમશાહના ભાઈ ઉન્મતશાહ આવ્યા છે, પણ આવ્યાનું કારણ ન સમજાયું ત્યારે સીપાઈ સાથે કહેવરાવ્યું કે; કોઇ પ્રકારે અડચણ ન હોય તો, રાજા આનંદમલના પ્રધાન આપની મુલાકાતે આવ્યા છે. આવનાર સિપાઇ સાથે ઉન્મતશાહે કહેવરાવ્યું કે બે ફીકર ચલે આવ ! પ્રધાન પાસે આવી, સલામ કરીને.

પ્રધાન—આપ દીલ્હીપતી, એટલે પૃથ્વિપતી પાદશાહના ભાઈ, તે અહીં આવી પડી રહ્યા અને ખબર પણ ન આપી, જેથી અમારાથી આપની ખાતર બરદાસ ન બની તેથી રાજાધીરાજ દીલગીર થયા છે અને ખબર મળતાંની સાથે આપને રૂબરૂ બોલાવા મને મોકલ્યો છે.

ઉન્મતશાહ—હાં! ચલો મેં આતાહું. મેરે આનેકા, ઓર છૂપ રહેનેકા, સબબ મેં, રાજા સાહેબકી રૂબરૂઇ કહુંગા !

પ્રધાન—ચાલો ત્યારે પધારો ! આપની આજ્ઞા હોય તો હું આગળ જઈ આદરસત્કારને માટે ગોઠવણ કરી મુકું !

ઉન્મતશાહ—પ્રધાનજી, તુમ હમકું, સલામ કરકે બુલાને આએ વોઈ હમારા સત્કાર હે !

પ્રધાન—આપતો મોટા છો એટલે અમારી જુજ સેવા મોટી કરી માની લેશો, પણ અમારે અમારા મોહબ્બા પ્રમાણે કાંઇક કરવું જોઇએ.

ઉન્મતશાહ—પ્રધાનજી; ચલો અપને સંગ સંગ ચલતે હે. થોડી દેર બેઠુંગાઃ ઓર રાજાકી મુલાકાત કરકે ફીર દીલ્લી કુચ કરૂંગા! (બન્ને સાથે સાથે આવ્યા.)

પ્રધાન—(નમન કરીને,) રાજા ધિરાજ; દીલ્લીપતી આલમશાહના નાના ભાઇ ઉન્મતશાહ આવ્યા છે, અને તે મારી પાછળ અહીં આવે છે.

રાજા—એમના આવ્યાનું પ્રયોજન સમજાયું છે ?

પ્રધાન—તે વાત આપની સાથે થવાની છે. આ આવે સામેથી.

ઉન્મતશાહ—મહારાજા આનંદમલ; ઇસ છોટે બીરાદરકી આપકે કદમમેં સલામ હે ?

રાજા—આવો પધારો ! આપનું આવવું જે નિમિત્તે થયું હોય તે કહો ! અને હમારા લાયક કામ કાજ પણ કહો !

ઉન્મતશાહ—શેતાનકા બચ્ચા, અંધકારસિંહને મેરેકું ફરેબ કરકે

ફસાયા, ઔર હમારી મદદ લેકે; અપની [1]મુરાદ હાંસલ કરકે ચલા ગયા !

રાજા—ત્યારે તમે અંધકારસિંહની મદદે આવ્યા હશો!

ઉન્મતશાહ—મેં આપકી માફી માંગતાહું. ઔર જાહેર કરતાહું કે; પાપી અંધકારસિંહને હમકુ કહ્યા કે, પંજાબકા રાજા આનંદમલકી બેટી, ઉલાસતારાકા સ્વયંવર હોને વાલા હે, મગર વો લડકીકી મરજી તુમારી સંગ શાદી કરનેકી હે! એ અદબી માફ, ઉલાસ હમારી બેટી હે!

રાજા—અરે હાય! પાપી અંધકારસિંહ? રાજા આનંદમલની ઇજ્જત પર હુમલા કરનાર અંધકારસિંહ તને કોઇની પણ શરમ ન પડી તને કોઇનો પણ ડર ન લાગ્યો! સુમનચંદ્ર, અભયમલ કે અમરથી પણ તું ન ડર્યો.

ઉન્મતશાહ—અબ વો મર ગયા હે એસાઇ સમજો! ઇસિ શમશેરસે ઇસકા ટુકડે ટુકડા કરકે, કુત્તેકુ ફેંકુંગા, ઔર મેરી પ્યારી બેટી ઉલાસકું છોડા કર આપકે કદમમેં હાજર કરૂંગા.

રાજા—શાબાશઃ ઉન્મતશાહ! શાહબાશ! અમારે માટે આટલી બધી લાગણી ધરાવો છો, તે આપનું ઉમરાવપણાનું લક્ષણ છે. આપ હવે અમારે ત્યાં મેમાન રહો ?

ઉન્મતશાહ—બસ અબ મેરા દીલનો ઉઠ ગયા હે! મગર આપકા આગ્રહ હે તો એક દીન રેહૂંગા!

રાજા—બહુ સારૂં! પ્રધાનજી! શાહને માટે સર્વ સાહીત્યનો બંદોબસ્ત કરો અને આજનું ખાણું આપણે અહીંયાજ આપો!

(એક દીવસ મેમાન રહી ઉન્મતશાહ વિદાય થયા.)

ઉન્મતશાહને થાપ દઇ, ઉલાસને લઇ નાઠેલો અંધકારસિંહ દીલી તરફનો માર્ગ છોડીને ઉમાર્ગે જવા લાગ્યો, માર્ગમાં ચાલતાં જીભ જેની બંધ રહેતી નથી; એવો અંધકારસિંહ વિનય વાણીથી ઉલાસને સમજાવ્યાજ કરે છે. કાલાવાલા કર્યાજ કરે છે.

અંધકાર—ઉલાસ! ઉલાસ! ઉલાસ! હે ઉલાસ!

ત્રણ ચાર અવાજ કરતાં ઉલાસ ન બોલી; ત્યારે નિચું નિહાળી બેસી રહેલી ઉલાસને, દાઢી નીચે હથેળી રાખી ઉંચું જોવરાવી અંધકરસિંહ કહે છે. ઉલાસ; તારૂં ચંદ્રસમાન ચળકતુ મોઢુ દેખી તેજમાં અંજાએલો હું અંધકારસિંહ મોહ પામ્યો છું. જેથી મન સાથે સંકલ્પ કરી ચુક્યો છું કે, લગ્ન કરવું તો તારીજ સાથે કરવું નહિ તો આપઘાત કરી મરવું ઉત્તમ છે.

[1] મુરાદ હાંસલ કરવી=ધારેલી ધારણા પાર કરવી.

ઉલાસ—અંધકારસિંહ; મન વિનાનું મળવું એ સુખનું સાધન નથી પણ દુઃખનું કારણ છે.

અંધકાર—હાલ તમારૂ મન નહિ હોય, પણ પંજામાં આવેલી નિસનો સવાસ થશે એટલે કંટાળીને તારે મારી સાથે વરવુંજ પડશે.

ઉલાસ—અંધકાર ! આ કાયાનું દાન અમરસિંહને દેવઇ ગયું છે તે હવે પાછું ફરે તેમ નથી.

અંધકાર—હજી અમરસિંહ સાથે તારૂં લગ્ન થયું નથી, ત્યાં સુધી તું બીજાની સાથે લગ્ન કરી શકે છે.

ઉલાસ—સ્વયંવર જીતાયો; તે જીતનારની હું નારી થઇ ચુકી. હવે ફાંફાં મારવાં એ ફોગટ છે.

અંધકાર—જેની થઇ ચુકી તે તો હવે અંધકારસિંહના તાપથી તપી ગયો હશે. મારૂં નામ સાંભળીને ભય પામી ગયો હશે; નીરાશ થઇ ઘેર ચાલ્યો ગયો હશે, માટે હવે સીધી સીલોન ચાલ ! પછી આપણે લગ્ન કરી ઇંદ્રિ સમાન વૈભવને ભોગવીશું !

ઉલાસ—અંધકાર ! મને સીલોનતો ના લઇ જશો ? પણ દયા લાવી અમરને અગર મારા બાપને સોંપો, નહિતો વગડા વચ્ચે મુકીને ચાલ્યા જાઓ !

અંધકાર—હાય...શી દયા ! આવી દયા ! આ દયા તો અંધકાર-સિંહથી નહિ થાય ? ઉલાસને વગડા વચ્ચે મુકવી એ તે દયા કે કસાઇનું કામ ? અમરના અગર આનંદમલના હાથમાં સોંપવી, એ તે દયા કે, બીકની સાથે લાચારી ! ! સબુર ઉલાસ સબુર. પ્રાણ જશે ત્યારે પ્રાણનો આધાર છુટશે.

ઉલાસ—શ્રી હરી શ્રી હરી ! કરમના લખેલા લેખ કદી મિથ્યા થતા નથી, એકવાર પાપીના પંજામાંથી છૂટેલી ફરીથી ફસઇ.

અંધકાર—ફસઇ એટલે કાંઇ ઘસઇ તો નથી ગઇ ! ગુલાબનાં ફુલને હાથેળીમાં રાખી તેની સુવાસના લેવાય છે, તેમ તને રાખુ છું.

ઉલાસ—વિષ્ટાના ઢગલા ઉપર મુકેલું ગુલાબનું ફુલ શોભતું નથી, અને પાસ બેસવાથી આખર બુરી બાસ મારે છે.

અંધકાર—વિષ્ટાનો ઢગલો કહીશ તો પણ મને જરાકે માઠુ લાગવાનું નથી, જે ઝાડમાં મધુર ફળ રહેલાં હોય છે, તે ઝાડના કાંટા દુઃખ રૂપ થતા નથી.

ઉલાસ—અંધકાર ! નામ અંધકાર એટલે અકલ પણ અંધારામાંથીજ લુંટી લીધી છે. માત્ર આંખે અંધાપો નથી એ કાંઇ ભાગ્યની ખામી છે.

અંધકાર—ઉલાસતારા ! તારા મુખમાંથી નીકળતા બોલ હૃદયને બાળે તેવા છે, પણ આ તારા સ્વરૂપમાં આશક્ત થઇ અંધ થએલા પતંગીઆ રૂપ અંધકારસિંહને દઝાડતા નથી, બોલ્ય પ્રેમદા બોલ્ય, તું જે કહીશ તે હું સાંખીશ, પણ જ્યારે સીલોનની રાણી થઇ રાજ વૈભોગને ભોગવીશ ત્યારે અત્યારના બોલેલા બોલને સંભારી પશ્ચાતાપને પામીશ.

ઉલાસ—હું સાત જનમમાંય સીલોનની રાણી થવાની ઇચ્છા ધરાવતી નથી; હું તો માળવાની રાણીની દાસી થઇશ.

અંધકાર—ત્યારે તું અમરસિંહને વરીશ !

ઉલાસ—હા હા અમરસિંહનેજ વરીશ !

અંધકાર—મારાથી જુદી થઇશ ત્યારે અમરને વરીશ ને ? આ અંધકારસિંહ હૈયાથી અળગીજ ક્યાં કરવાનો છે.

ઉલાસ—અંધકાર અળગી નહિ કરે, પણ શ્રી સર્વેશ્વર પ્રભુ અળગી કરાવી દેશે, અને અમરસિંહને સોંપી દેશે.

અંધકાર—અહા હા હા. હું અંધકારસિંહ મેં મારા બાપના બોલ નથી સાંભળ્યા, તે આજ ઉલાસના કારી ઘાવ શબ્દને સહન કરી શકું છું બદલામાં તેને હું કાંઇ કરી શકતો નથી. પીઢીઆં અને પાટડીઓ કોચી નાંખી મકાનને પોલુ ભમ કરી નાંખે છે. તે ભમરો કમળમાં મરી જાય છે પણ તેને કોચી બહાર નીકળી શકતો નથી.

ઉલાસ—તેજ પ્રમાણે તારે પણ મ્હોતનેજ આધીન થવાનું છે. અંધકાર !

અંધકાર—હું મરીશ અને તુ શુ જીવતી રહીશ ! ના ના હું તો તને મારીને મરીશ ! પણ કંગાલ અમરને હાથ જવા દઇ દુઃખી નહિ થવા દેઉં.

ઉલાસ—અમરને કંગાલ કહેતાં આંચકો કેમ આવતો નથી; અહીંજ નાદાનીનું લક્ષણ તરી આવે છે.

અંધકાર—અરે કંગાલ, નિરમાલ્ય, નાદાન; કોઇ વાતે અમરસિંહ પસંદ કરવા જેવો નથી. માત્ર રૂપ, ત્યારે હું કાંઇ અમરસિંહ કરતાં ઓછો રૂપાળો છું ?

ઉલાસ—ઇંદ્રવરણાંય રૂપાળાં તો હોય છે. રૂપને દેખીને જગત અંજાઇ જાય તેમ નથી; ગુણનેજ માન છે.

અંધકાર—ત્યારે અમરસિંહમાં શું જોયું ? રૂપ કે બીજું કાંઇ દીઠું !

ઉલ્લાસ—હજારો રાજાઓની વચમાં, નિશાન તાકી મારા કાનની કડી વીંધી નાંખી એ પ્રાક્રમ કાંઈ ઓછું છે ? સવારથી સાંજસુધીમાં તે કામ કરવા કોઈ ઉભુ ન થયું.

અંધકાર—વાતતો ખરી ! ના ન કહેવાય ! પણ એણે તો દુઃખથી કાયર થઈ મરણુ આદરી નાંખેલું, તે બાણુ કડી વીંધી પાર નીકળી ગયું !

ઉલ્લાસ—ગમે તેમ પણુ સ્વયંવરમાં જય તો એમણેજં મેળવ્યો કે નહિ ?

અંધકાર—હા હા મેળવ્યો મેળવ્યો ! ઉલાસ, અપસોસ ! તારા કમનસીબે હું સાધુના વેષમાં હતો, અને સાધુના ટોળામાં ભરાઇ બેઠો હતો.

ઉલ્લાસ—નહિતો કાળુ મોંહુ કરવા તૈયાર થઈ જાત કેમ ?

અંધકાર—કેમ કાળુ મોંહું ? ઠીક, છેલી સરત પ્રમાણે.

ઉલ્લાસ—કેમ થાત કે નહિ !

અંધકાર—હા હા થાત થાત, મારૂ મોં તો કાળુજ થાત ! કારણુ કે મારાથી તારા સુકોમળ અંગ ઉપર, અને મનહરણીના મધુરા ચહેરા ઉપર, અરે હાય, કામને જાગ્રત કરનારી કમળના જેવી આંખની બાજુમાં બાણુ ન મરાત ? ફિકર નહિ હજુ શું વહી ગયું છે હું તને અનેક પ્રાક્રમો કરી બતાવીશ !

ઉલ્લાસ—તારા પ્રાક્રમની તો વાતજ કરવા જેવી નથી. મારૂ હરણુ કર્યું છે એ પ્રાક્રમજ છે ને ?

અંધકાર—હા હા ! પ્રાક્રમ પ્રાક્રમ ! ! તું ગમે તેટલુ કરડાકીમાં બોલ્ય પણુ તારા આવા સુરા સબંધીઓની આંખમાં આંજીને ઉડાવી લાવ્યો છું એ પ્રાક્રમ કાંઇ ઓછું ન ગણાય !

ઉલ્લાસ—મોર મારી નાંખ્યો !

અંધકાર—અહા હા હા હા ! મોર નહિ પણુ ઠીક યાદ કર્યું. મોહર ! સુંદરી કહેવતની ખબર છે પણુ ખરી વાતની ખબર નથી. મોર એ ઝેરી જંતુઓનો આહાર કરે છે અને મોહર એ કીમતીમાં કિંમતી તે પણુ દરીઆની તળેટીમાંથી કાઢીને મોતીનો અહાર કરે છે.

ઉલ્લાસ—મોતીનો ભોગતો હંસજ કરી શકે. બીજું કોઈ પક્ષી કરી શકેજ નહિં.

અંધકાર—સત્ય; હંસની ચાંચે મોતી ગળે છે. અને મોહર તો આખાં મોતી ગળે છે. એ મોહરના પેટમાંથી પ્રગટ થએલાં મોતીની માળાતો સિલોનની રાણી થશો તોજ દેખવા પામશો ?

ઉલાસ—મારે મોહરનાં મોતીની માળા નથી પહેરવી પણ સ્વાંતી નક્ષત્રના સંજોગમાં પાકેલાં સાગરનાં મોતીની માળા પહેરવી છે, મારે સિલોનની રાણી નથી થવું પણ સહનની દાસી થવું છે !

અંધકાર—સહનતો મારી ભાણી ! પ્રકાશની પુત્રિ ?

ઉલાસ—હા એજ તમારી ભાણી ! ભાણી એજ રાણી !

અંધકાર—સલુણી; સહન કાંઇ તમારા કરતાં સ્વરૂપવાન નથી ?

ઉલાસ—સ્વરૂપવાન નહિ પણ ભાગ્યશાળી તો ખરી !

અંધકાર—એ ભાગ્યશાળી છે તો તમારૂં ભાગ્ય ક્યાં કમ છે ? માળવા કરતાં સમુદ્રથી ઘેરાએલી સિલોનની ગાદી કાંઇ કમ નથી.

ઉલાસ—સિલોન સિલોન કહીને શું કરવા મોઢું દુખાડે છે. સિલોનને સળગાવાય મારે આવવું નથી.

અંધકાર—ખરી વાત ? અત્યારે તો મારે મન સિલોન સળગીજ ગયું છે. પ્યારી ઉલાસ ! તારો સહવાસ એ સાત સિલોનના સુખને ભૂલાવી નાંખે છે.

ઉલાસ—અંધકારસિંહ ! મને મુકી દયો; અને સિલોન જઈ તમારાં માતા પીતાને મળો !

અંધકાર—* હરીયલનું આકીન તુટે, તો અંધકારના હાથમાંથી ઉલાસ છુટે.

ઉલાસ—પાપી તારે સુખી થવુંએ નથી, અને મને સુખી થવા દેવીએ નથી. ત્યારે મને મારી નાંખીને ચાલ્યો જા !

અંધકાર—મારી નાંખુ તો સ્ત્રિ હત્યાનું પાપ લાગે, અને વાંસે મારે ઝુરીને મરવું પડે. સારસ પક્ષીનું જોડુંજ જીવે છે; એકને વિયોગે બીજું મરી જાય છે.

ઉલાસ—અરે હે પરમેશ્વર ! આની જીભ પણ શાની ઘડી છે, એના માથામાં શુ ઘાલ્યું છે. બોલતાંજ થાકતો નથી. હું દુ:ખીઆરી થઇ ગઇ, આ પાપીના પંજામાં આવી ગઇ; સંસારમાં કોઇ સુખી નહિ હોય, એમ મને ભાસે છે. સુખી એક સહનતારા પણ સહનતારાય શાની સુખી.

---

* **હરીયલ**=એ નામનું મોટું જબર જસ્ત પક્ષી થાય છે, તેનું બીજું નામ લક્કડ ખોદ છે. હરીયલની માદા ઇંડું મુકે તે જાણે નાનો ડુંગર. તે ઇંડામાંથી પ્રગટ થતાંની સાથે, પચીસ પચાસ મણ તોલનું લાકડું પગમાં પકડી આકાશમાં ઉડે છે. માત્ર તે લાકડાંનેજ ખાય છે અને પ્રાણ જાય છે ત્યારે લાકડું અને તેનાં હાડકાં ચામડાં ભોંય ભેગા થાય છે.

તે પણ મહેલમાંથી ગુમ થઈ ગઇ છે, શી રીતે ગુમ થઇ હશે કોણ હરણ કરી ગયું હશે !

અંધકાર—શું શું ? સહનતારાનું હરણ !

ઉલાસ—અત્યાર સુધી અંધારામાં છે કે શું !

અંધકાર—મારા ચિત્તને ખસેડી ફિકરમાં નાંખવા માટે તારો પ્રયત્ન છે. સહનનું હરણ કરી શકે એવો કોઇ માએ જનમ્યો નથી.

ઉલાસ—સહનનું હરણ થયું કે કેમ થયું, તે તો ઇશ્વર જાણે પણ, સહન મહેલમાંથી ગુમ થઇ ગઇ એ વાત તો ચોકસ ! અને તેની શોધમાં નીકળેલા અમરસિંહ મારા સ્વયંવરમાં આવ્યા હતા !

અંધકાર—તમને અમરસિંહના કહેવાથી, ખબર પડી હશે !

ઉલાસ—મારા સ્વયંવરની કંકોત્રી મારા બાપે, માળવામાં મોકલેલી, તે બ્રાહ્મણ મારા સસરા મધુરસિંહના મોંઢેથી સાંભળીને આવ્યો હતો; તે કહેતો હતો !

અંધકાર—કેવી ભૂલ્ય કેવી અજ્ઞાનતા, હજી અમરસિંહને પરણ્યા પહેલાં, મધુરસિંહને સસરા માની લીધા !

ઉલાસ—હવે લગ્ન કરવાનું તો માત્ર શાસ્ત્ર વિધીને માન્ય આપવાનું જ રહ્યું. નહિતો સ્વયંવર જીતાયો ત્યારથી મારા માથાના મુગટ અમરસિંહ આ તન મનના માલીક થઇ ચુક્યા છે.

અંધકાર—ત્યારે સહનના હરણ કરનારને ખબર નહિ હોય કે, અંધકારસિંહની ભાણી છે ? હું સહનની શોધ કરીશ અને તેનું હરણ કરનારને જીવતો સળગાવી મુકીશ !

ઉલાસ—જેટલી સહનની લાગણી તમને થાય છે, તેટલી લાગણી મારા સબંધીઓને નહિ થતી હોય !

અંધકાર—તારા સર્વે સબંધીઓ નિર્માલ્ય છે.

ઉલાસ—નિર્માલ્ય સમજતો હતો ત્યારે અભયમલના સામો ઉભો શે ન રહ્યો !

અંધકાર—તે વખતને માન આપી નાશી ગયો, પણ પાછો શોધીને લાવ્યો કે નહિં ! હવે અભયમલનો બાપ આવે તોપણ હું ડગવાનો નથી !

વાતની વાતમાં ને રકઝકમાં રાત્રી પડી ગઈ. અરે રાત્રી પડી એટલુંજ નહિ પણ, મધ્ય રાત્રી થઇ ત્યારે ઉલાસની આંખમાં નિંદ્રા દેવીએ પ્રવેશ કર્યો, ઝોકાં આવવા લાગ્યાં, તે વખતે અંધકારસિંહે કહ્યું, તમે સુઇ રહો

ઉલાસતારા! આજે તો વગડા વચ્ચે રહી ગયા! વાર્તા વિનોદમાં કશી ખબર ન પડી, ફિકર નહિં હું આખી રાત્રી જાગ્રત રહીશ. તમારા અંગનું રક્ષણ કરીશ અને સવાર થશે એટલે સહનની શોધ કરતા ચાલ્યા જઇશું!

ઉલાસના ઉંઘ્યા પછી ઘણીવાર સુધી જાગ્યો તો ખરો પણ કુદરતના વેગને લઇને નિદ્રાએ ઢાળી પાડેલો અંધકારસિંહ, ઘસઘસાટ ઉંઘી ગયો! તે સવારનો પહોર દિવસ ચઢયો ત્યાં સુધી ઉઠવા ન પામ્યો! અંધકાર ઉંઘે છે, અને ઉલ્લાસ જાગી ઉઠી છે, પાસેના તળાવમાંથી જળ લઇ દાતણ પાણી કરી ઇશ્વરનું સ્તવન કરતી. અને સબંધીઓને સંભારી આંખમાં આંસુ ભરતી બેઠી છે, તે વખતે શાહજાદા સવાબશાહની સ્વારી આવી.

રોતી બાળાને દેખી સિપાઇઓએ સવાબશાહને ખબર આપી. તે સાંભળી પોતે ઉલ્લાસની પાસે આવી ઉભો રહ્યો; અને તેને રોતી દેખી ધીરજના શબ્દોથી અભય વચન ઉચ્ચારવા લાગ્યો.

સવાબશાહ—કાયકુ રોતી હે લડકી? કયા આફત તેરેપર ગુજરી હે!

(કોઇ મુસલમાન સરદાર છે. એમ જાણી ઉલાસ બોલી નહિં પણ નિચુ જોઇને બેસી રહી. તેને ફેર કહ્યું.)

સવાબશાહ—હમસે મત ડરો! હમકુ અપના ભાઇ સમજો! ઓર બોલો! મેં ઇસિ આલમકા શાહ દીલીપતી આલમશાહકા લડકા હું; મેરા નામ સવાબશાહ હે!

ઉલાસ—વીરા!

સવાબશાહ—હાં બેન ધીરાં! બોલો જો કુચ્છ કહેના હો!

ઉલાસ—હું લાહોરના રાજા આનંદમલની પુત્રી ઉલાસતારા!

સવાબશાહ—હાં; જબ સ્વયંવર કીસકા થા?

ઉલાસ—સ્વયંવર મારોજ હતો ભાઇ; તે તો થઇ ગયો, અને સ્વયંવરમાં માળવાના રાજકુંવર અમરસિંહે વિજય કર્યો છે.

સવાબશાહ—જબ હમારા ચાચા ઉન્મનશાહકી સંગ શાદી કરનેકી તુમારી મરજીથી વો બાત સચ યા ગલત?

ઉલાસ—વીરા એવું હોયજ નહિ; એ થાયજ નહિ. અને ઉન્મતશાહનું તો નામ પણ મેં આજે સાંભળ્યું.

સવાબશાહ—જબ કીસી નાદાનને અમારા ચાચાકુ, તુમારી બાત કરકે ભરમાયા ઓર વો એક લાખ સીપાઇકા લશ્કર લે કે લાહોર ગએ હેં, વાં કયા હુવા હોગા વો જાનતે નહિ, કુચ ફીકર નહિં, તુમ ચલો

અપની સંગ, મેં તુમકુ દીલ્લી લે જાઉંગા ઓર નેક નામદાર બાવા આલમશાહકી પાસ રજુ કરૂંગા, ફીર તુમારી જ્યાં મરજી હો વાં પહોંચાઉંગા કીસી બાતકી ફીકર મત કરો અબ તું નિર્ભય હો ગઇ હે !

અંધકારસિંહ જાગ્યો, અને ઉલાસ કોની સાથે વાત કરે છે તે જોવા લાગ્યો, પાસે આવી પુછવા લાગ્યો કે આપ કોણ છો ?

સવાબશાહ—મેં સવાબશાહ ! દીલ્લીપતીકા શાહજાદા ! (શાહજાદાનું નામ સાંભળીને અંધકારસિંહના ચમર છુટી ગયા. તરત ઘોડેસ્વાર થયો અને ઉલાસને કહ્યું કે યાદ રાખ ઉલાસ આ અંધકારસિંહ તને છોડનાર નથી. હાલતો જાઉં છું, અંધકાર નાસી ગયો, ઉલાસ સવાબશાહની સાથમાં ચાલી.)

માર્ગમાં ચાલતાં ઉલાસને ગમતુંજ બોલવું અને તેને કોઇ પ્રકારનું દુ:ખ ન પડવા દેવું તેમ તેનું દીલ દુ:ખાય તેવી વાણી નજ કાઢવી, માત્ર તેને આનંદમાં રાખી હરખાતો સવાબશાહ દીલ્લી લગભગ થવા આવ્યો.

દિલ્લી દશેક ગાઉ દુર રહી છે, ત્યાં અભયમલની મુલાકાત થઇ. અગિયારસેં ઘોડેસ્વાર લઇ નિકળેલો અભયમલ નિડરપણે સવાબશાહના સૈન્યના સામો આવ્યો ! અને સીપાઇઓને પુછ્યું કે, લસ્કર કોનું છે અને ક્યાંથી ક્યાં જાય છે ! સીપાઇઓથી જવાબ મળ્યો કે દીલીપતી પાદશાહ આલમશાહ પંજાબકા રાજા આનંદમલકી બેટી ઉલાસતારાકું લેકે દીલ્લી જાતે હે.

સમાચાર સાંભળતાંની સાથે પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરી કે મારો કાપો ! પોતે તલવાર ફેરવતો, અને સેંકડો મુસલમાનને કાપતો લશ્કરમાં દાખલ થયો, મારા મારમાં હજારો માણસો કતલ થયાં ત્યાં સવાબશાહને ખબર પડી એટલે તે તૈયાર થઇ ઉલાસને કહેવા લાગ્યો બેન બેસજે કોઇ હીંદુ આપણા લશ્કરને કાપતો આવે છે તેને મારી હમણાં પાછો આવું છું.

ઉલાસ—જોજે મારો ભાઇ અભયમલ ન હોય ? તેમ હોય તો મારશો નહિ. સવાબશાહ અચ્છા કહીને દોડ્યો અને અવાજ કરી અભયમલને કહેવા લાગ્યો. સગુર ! કીસબાસ્તે તકરાર કરના પડતા હે ! મેં ઉલાસતારાકા ભાઇ હું ઓર ઉલાસ હમારી બેન હે ! તુમ કોન હો ?

અભયમલ—હું ઉલાસનો ભાઇ અભયમલ છું.

સવાબશાહ—ચલો આવ ઉલાસકી પાસ ! ઉસકી સંગ બાત કરો ફીર લઢના મુનાસબ લગે તો લઢો ? અરે કોઈ ઉલાસકુ બુલા લાવ !

ઉલાસ—વીરા અભયમલ આ શાહજાદાએ મને અગિયાર દીવસ થયા

અંધકારસિંહના હાથમાંથી છોડાવી છે અને બેન કહી બોલાવી છે. એજ પ્રમાણે અમીની દ્રષ્ટીએ જોતો દીલી લઇ જાય છે.

અભયમલ—સવાબશાહ ? તમે મારી બેનને દુઃખમાંથી મુક્ત કરી જેથી હું તમારો આભારી છું અને સદાનો દાસ છું. આપ જેવા અવની-પતી અબળા ઉપર થતા જુલમને ન અટકાવે તો બીજુ કોણ અટકાવે પણ હવે તો ઉલાસ મને સોંપો તો હું લાહોર જાઉં !

સવાબશાહ—ભાઇ અભયમલ; એસા કભી નહિ હોગા ! ઉલાસકી સંગ આપ બી ચલો ! બાવા આલમશાકી ગોદમેં ઉલાસકું બેઠાઉંગા, વો અપની બેટી કે બરાબર ઉસપર પ્યાર કરેંગે. ઓર અમરસિંહકુ બુલાકર વાંહી શાદી કરેંગે; ચલો અબ દીલી દુર નહિં હૈ.

ઉલાસ—વીરા; ભાઇ સવાબશાહ કહે છે તે ખોટું નથી ! માટે તેનું પણ માન રાખવું જોઇએ ! !

અભયમલ—જેમ જેમ દીવસ જશે તેમ તેમ વાત ભારે થતી જશે અને ત્યાં ગયા પછી શું થાય તેની પ્રથમથી ખબર કોને પડે છે ?

સવાબશાહ—એસા બુરા અંદેશા મત રખો ! મુસલમાન કભી બે ઇમાન નહિ હોતા હૈં ! ઉલાસ મેરી બેંણ હૈ ! ઉસમેં જરા ફરક નહિં !

સવાબશાહના બોલવા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને. અભયમલ સાથે ચાલ્યો પણ મનમાં બીકતો ખરી કે રખેને દીલી લઇ જઇ કાંક સંકટમાં નાંખે ! પણ તે બીક ઉલાસના અંતરમા જરાય નહિ ! દીલ્લી આવીને સવાબશાહે બાવા આલમશાહને સલામ કરી.

આલમશાહ—બેટા સવાબ ! અચ્છે તો હો !

સવાબશાહ—હાં બાવા જબ તક આપકી, ઓર અલ્લાકી મહેરબાની !

આલમશાહ—કુચ્છબી કરકે આએ યા ગયે વેસેઇ પીછે લોટ કે ચલે આએ !

સવાબશાહ—બાવા; એ પંજાબકા રાજા આનંદમલકી બેટી, ઓર એ ઉસકા ભાઇ !

આલમશાહ—બેટા બેટા, તુમારા નામ કયા ?

ઉલાસ—બાવા ! મારૂ નામ ઉલાસતારા.

આલમશાહ—બેટા, તેરી શાદી હુઇ યા નહિ !

ઉલાસ—હાં બાવા હો ગઇ !

સવાબશાહ—બાવા ! એ સબ બાત, ઇશકા ભાઈ અભયમલસે પુછો !

આલમશાહ—બહોત અચ્છા. બોલો બેટા અભય ! હમેરી પાસ સચ કહો ! જો કુચ્છ હુવા હો !

અભયમલ—નામદાર સરકાર ! આજ વરસ દીવસ થઈ ગયો; મારા મામા મુર્શીદાબાદના રાજા સુમનચંદ્રની પુત્રિ સહનતારાનો સ્વયંવર હતો; ત્યાં મારા મામાનો સાળો એટલે સિનોનના રાજા સુંદીરપ્રતાપનો દીકરો નામે અંધકારસિંહ આવ્યો હતો અને મંડપ રચનાનો સઘળો કારભાર તેનેજ સોંપવામાં આવ્યો હતો; કળા કૌશલ્યમાં કુશળ પુરૂષ છે; પણ બુદ્ધિનો નીચ છે; તેણે મારી બેન ઉલાસને જોઇ ત્યાંથીજ તેનું મન ડગી ગયું હશે; તેણે બીજે દીવસે માળવાના રાજાના કુમાર અમરસિંહને વરી સહન॰ તારા સાસરે ગઇ તેને વળાવા ગએલી મારી બેન ઉલાસતારાને ઉઠાવી અને પોતે નાસી ગયો !

તેના સમાચાર અમારા મામાએ અમને મોકલ્યા, એટલે હું તેની શોધમાં નીકળ્યો અને મારા મામા પણ નીકળી ચુકયા હતા. બાવા ! ઉલાસને માર્ગમાં જતા પાંચસો બ્રાહ્મણો મળ્યા જે જાત્રાએ જતા હતા; તેમણે અંધકારસિંહના હાથમાંથી મુક્ત તો કરી પણ પાપી અંધકારસિંહે મારી બેનનો કેડો મુક્યો નહિ.

બાદશાહ—ફીર કયા કીયા ! ઇસ હરામજાદેને !

અભયમલ—બાવા; જાત્રાળુની સાથે નિભ:યપણે જતી મારી બેન ઉલાસ એક દીવસે પાણીના ઝરા ઉપર સંધ્યાકાળને સમયે સ્નાન કરવા ગઈ હતી; તેને એકલી દેખીને ફેર પાપી અંધકારસિંહ ઉચકી ભીંના વસ્ત્રની ભરેલી ઘોડા ઉપર નાંખી નાઠો !

બાદશાહ—(દાંત પીસીને) અહા હા હા ! એ કયા જુલમ; ઇસ છોટી લડકીપર ફીર કયા હુવા !

અભયમલ—જેવો તે નાઠો, તેવોજ હું સામો મળ્યો. બીજો રસ્તો નહિ હોવાથી સાંકડી નેળમાં સામો મળેલો અંધકારસિંહ મારૂ નામ સાંભળી, મારી બેનને પછડતી નાંખી દઇને શિયાળ સટકે એમ પાપી સટકી ગયો !

બાદશાહ—તુમને જાને કયું દીઆ, ઇસ હરામી શેતાન કે બચ્ચે કું !

અભયમલ—હું મારી બેન ઉલાસને ભયમાંથી મુક્ત કરી ધીરજ આપી તેને શોધવા ગયો પણ તે પાપી ઘણે દુર નીકળી ગયો હતો ! મારી બેનને મુકત કરનાર બ્રાહ્મણોનો આશીર્વાદ લઇ હું લાહોર ગયો, અને જઇને તુરત સ્વયંવર રચાવ્યો !

બાદશાહ—જબ ઇસિ કમબખ્ત અંધકારસિંહનેમ મેરે છોટે ભાઇ ઉન્મતશાહકુ ભરમાયા હોગા !

અભયમલ—તે હું ન સમજ્યો; બાવા !

બાદશાહ—થોડે દીન પર, મેરા ભાઇ ઉન્મતશાહ મેરેકુ બોલને લગા કે; લાહોરકા રાજા આનંદમલકી બેટી ઉલાસતારાકા સ્વયંવર હોતા હે ! ઇસિ લડકીકી મરજી મેરી સંગ શાદી કરનેકી હે ! ઓર ઇસકા બાવા જબરજસ્તિ સ્વયંવર કરકે ઓર કી સંગ શાદી કરના ચહાતા હે !

અભયમલ—હાં ! બસ, એજ કામ અંધકારસિંહનું ! પાપી અધરમી અંધકારસિંહ તેં શું શું રચનાઓ રચી છે !

બાદશાહ—ઉન્મતશાહ; એક લાખ સિપાઇકા લશ્કર લેકે ગયા બી હે; વાં કયા હુવા હોગા વો અલ્લાકુ માલુમ !

અભયમલ—એ કારસ્તાન પણ એ અકરમી અંધકારસિંહનું ! ખુદાવિંદ ! સ્વયંવર મંડપ રચાયો દેશ દેશના રાજાઓ આવ્યા, મંડપમાં ભરાયા ત્યારબાદ સ્વયંવર વિજય કરવાની * શરતો મેં કહી બતાવી; તે સ્વયંવર વિજય પણ અમરસિંહેજ કર્યો !

બાદશાહ—વોઈ અમરસિંહ જીસકી શાદી સહનતારા કી સંગ હુઇ !

અભયમલ—હાં સરકાર ! એજ અમરસિંહ ! વિજય કરતાં વિલંબ થયો જેથી લગ્ન સમય વિતી ગયો; એટલે તે દીવસે લગ્ન ન કર્યું, અને બીજે દીવસે કરવું એવો નિશ્ચય થયો; સૌ ખુશી આનંદમાં ફરતા હતા ! એટલામાં ખુમ પડી કે અંધકારસિંહ ઉલાસને લઇને નાસી ગયો !

આલમશાહ—હાય હાય હાય ! ! ! એસે પાપીકુ ખુદા ખેંચ કયું નહિ લેતા હે !

અભયમલ—હું, મારા મામા; અમરસિંહના મિત્ર સહનસિંહ સર્વે ખોળવા નીકળી પડયા છીએ, તેને બે બે માસ વીતી ગયા ત્યારે શાહજાદા શવાબશાહ ઉલાસને છોડાવી પોતાની બેન સમાન રક્ષા કરી ઘેર આવતા મને સામા મળ્યા !

આલમશાહ—કહાં હે સવાબ !

સવાબશાહ—ઇધર આપકે સામને બેઠા હું ઓર સુન રહા હું !

આલમશાહ—તુને દેખી વો કુત્તેકી § સીકલ !

---

* અમર ચરિત્ર ભાગ ૨ જો. ૮૧ મા પાનાની ૧૮ મી લીટીથી ૮૨ મા પાનાની ૧ લી લીટી. § સિકલ=મોંનો ચહેરો.

સવાબશાહ—હાં બાવા દેખી તો સઇ ! મગર વો ઉલાસકું છોડકે ચલા ગયા !

બાદશાહ—(દાંત પીસીને ક્રોધમાં) અહાહાહા ! એ કયા બોલ રહા હે ! પચીસ હજાર આદમી કે બીચ મેંસે, મુસલમાન સરદાર કે પંજેમેં આયા હુવા હીંદુ સટક ગયા !! કયા બાત ! જાઓ પકડલાવ જહાં હો વાંસે; ઓર મેરે સામનેય ઇસિકા સીર કાટો ! બેટી ઉલાસ બે ફીકર હોજા, મેં અમરસિંહ કું બુલવાતા હું ઓર તેરી શાદી આંહી કર દેતા હું ! અરે વજીર !

વજીર—(જે હાજરજ હતા) જી હજુર !

બાદશાહ—હજાર દો હજાર સીપાઇ ઇધર ઉધર છોડ દો ! અમરસિંહ ઓર સહનસિંહકું ઢુંઢ નીકાલો, ફીર ઇનિકુ અચ્છે સમાચાર દે કે ઇધર બુલાલો ! અભયમલ તુમ તમારા આદમી ભેજકે તુમારા બાવાકુ બુલાવ.

અભયમલ—ખુદાવિંદ મને ઉલાસને લઇને જવાજ દયો ?

બાદશાહ—નહિ નહિ એસા કભી નહિ હો સકતા હે !

સવાબશાહ—બાવા, બેન ઉલાસકી શાદી હોજાય, ફીર જાઉ એસા હુકમ ફરમાઇએ ! ઇતનેમેં મેરા ચાચા બી આવેગેં કયું કે મોહરમ મહીના દો ચાર દીનમેં શુરૂ હો જાયગા !

સિપાઇ—ખુદાવિંદ; છોટે શાહ આએ હેં ઓર આપકી પાસ આતે હે.

બાદશાહ—બહોત અચ્છા.

ઉન્મતશાહ—(સલામ કરીને) આપ કે કદમમેં ઇસિ નાદાન છોટે ભાઇ કી સલામ સરકાર !

બાદશાહ—ખુશ રહો ! બોલો તો; કયા હાલ હુવા ?

ઉન્મતશાહ—આપ કહેતેથે વો બાત સચ !

બાદશાહ—વો અંધકારસિંહ તેરેકું ભરમાકે લે ગયા !

ઉન્મતશાહ—હા નામદાર ! આપકુ કેસે માલુમ હુવા. કોન કહે ગયા !

બાદશાહ—કહે ગયા કે સબ રજુ હો ગએ ! એ ઉલાસ મેરે સામને બેઠી.

ઉન્મતશાહ—કહાં હે બેટી ઉલાસ !

બાદશાહ—શાદી કરનેકુ તૈયાર હો ગયા થા અબ બેટી કહે કર કયું બોલતાહે !

ઉન્મતશાહ—માફ કરના મેરી કસુર હો ગઇ, સબ અંધકારસિંહકા પ્રપંચ ! મેરી મદદ લેકે ઉસને આપના કામ કર લીયા ! કહાં ગયા વો સેતાન !

સવાબશાહ—છુટક ગયા મેરે હાથમેં સે !

ઉન્મતશાહ—તેરે હાથમેં કીસ તરાંસે આયા !

સવાબશાહ—મેં નિકલ પડાથા પચીસ હજાર સિપાઇ લેકે તુમારી તલાશકું; બીચમેં ભેટા હો ગયા, ઉલાસકુ છોડ કે ચલા ગયા.

ઉન્મતશાહ—શરમ હે સવાબ !

સવાબશાહ—બેશક શરમકી બાત ! અબ ઇસકુ પકડકે આપકે સામને ખડા કરૂંગા !

ઉન્મતશાહ—અહોત ખૂબ ? હાં બાવા ? અબ મુજે કયા ફરમાન હે ?

બાદશાહ—બસ અબ ધામ ધુમસે બેટી ઉલાસકા અમરસિંહ કે સાથ લગન કરો !

ઉન્મતશાહ—કહાં હે વો અમરસિંહ ?

બાદશાહ—આદમી ભેજે હે ઉસકા પત્તાકે લીએ ? બેટા સવાબ ! ઉલાસકુ અપની બેટી ગુલશનકી પાસ રખો !

અહીં સર્વે ઉલાસને વરાવવાનો નિશ્ચય કરીને બેઠા છે, રાજા આનંદમલને પણ ઉલાસ જડયાના સમાચાર મોકલ્યા છે, તેમ હજારો સીપાઇઓ અમરની પણ ખોળ્ય કરી રહ્યા છે, ઉલાસતારા પણ બાદશાહની બેટી ગુલશન કે જે પોતાનીજ ઉમરની હતી તેની સંગે વાતચીતનો આનંદ કરે છે.

લાહોરના રાજા આનંદમલની દીકરીને સિલોનના રાજા સુંદીરપ્રતાપનો દીકરો અંધકારસિંહ ઉઠાવી જતો રહ્યો હતો, તેને શાહજાદા છોડાવી લાવ્યા છે. તેનું માળવાના રાજકુમાર અમરસિંહની સાથે લગ્ન થવાનું છે. તેની ધામધુમ સારી થવાની છે. તે વાત બાજે દીવસે આખા દીલ્હી શહેરમાં થઇ, થવા માંડી, અને સર્વેના મુખમાંથી એજ વાત નીકળતી હતી. તે વાત રામેશ્વરથી અંધકારસિંહની શોધમાં છૂટેલા તેના બાપ સુંદીરપ્રતાપે સાંભળી ! વાહ; દીલ્હી શહેરમાં આવ્યાથી પત્તો મળ્યો તો ખરો ! બસ ઉલાસ છૂટી એટલે મારા દીકરાના પંજામાંથી ખસી ગઇ. હવે અમરની સાથે લગ્ન થાય એટલે નીરાંત, પછી અંધકારસિંહને ખોળીશું ! હમણાં તો અહીંજ ઠેરી જવું ઠીક છે. (સુંદીરપ્રતાપ દીલીમાં છુપી રીતે રહ્યો છે.)

દીલીથી છૂટેલા છ સાત સીપાઇઓ. રજપુતોને બેઠેલા જોઇને ગરાસણીના ઝાંપામાં પેઠા, કે જે ગરાસણી અમર તથા દરંગદાસને દીલાસો આપવા કાંઇ કહેવા માગતી હતી. આવેલા સીપાઇઓને જોઇ ગરાસણીએ પુછ્યું.

ગરાસણી—ભાઇઓ કોણ છો? ક્યાંથી આવ્યા અને વગર પુછ્યે ઝાંપામાં કેમ પેઠા?

સી-૧-લો—દીલીમાંથી આવ્યા, અમે બાદશાહની હજુરના માણસો છીએ.

ગરાસણી—શું કામ નીકળ્યા છો?

સી-૨-જો—માળવાના રાજકુમાર અમરસિંહની અને તેમના મીત્ર સહનસિંહની શોધમાં નીકળ્યા છીએ.

અમરસિંહ—(ચમકીને) તમને કોણે મોકલ્યા છે?

સી-૩-જો—ખુદ બાદશાહ સલામતે!

અમરસિંહ—અમરસિંહની ખોળ્ય કરાવવાનું બાદશાહને શું કારણ છે!

સી-૪-થો—લાહોરની રાજકુમારી વિલાસતારાની સાથે તેમનાં લગન કરવાનાં છે.

દરંગદાસસિંહ—ક્યાં છે એ વિલાસતારા?

સી-૫-મો—બાદશાહની પાસે.

દરંગદાસ—ત્યાં શી રીતે આવી?

સી-૬-ઠો—શાહજાદા સવાબશાહ; અંધકારસિંહના પંજામાંથી છોડાવી લાવ્યા છે.

દરંગદાસ—સવાબશાહને છોડાવા જવાનું શું પ્રયોજન?

સી-૭-મો—આતો ઝાડના મુળ સુધી ડાહ્યા લાગે છે! વળી આમ કેમ ને તેમ કેમ! ચાલો નાહક માથા ફોડ શી!

સી-૧-લો—ભાઈ આ લોકો રજપુત રાજા જેવા દેખાય છે માટે એમને પુછવાથી કાંઇક પત્તો મળે! શી માલમ કે આવા ચીકણા હશે!

સી-૨-જો—ચીકણા તે ધરુની કણેક જેવા! તાંતણા કાઢ કાઢ કરે છે, જાણે શેવો વણવા બેઠા!

અમરસિંહ—ભાઇઓ હવે તમારે બીજે ખોળ્ય કરવા જવાની જરૂર નથી, હું અમરસિંહ પોતેજ છું, પ...ણ!

સી-૩-જો—પણ શું! પ્રપંચ કરી ત્યાં લઇ જઇ ફસાવે તો!

અમરસિંહ—હાં એમ!

સી-૪-થો—ત્યારે વિલાસનો બાપ અભયમલ બોલાવા આવે તો તો આવશો કે નહિં?

અમરસિંહ—હા તો તો તરત આવીએ!

દરંગદાસ—અમરસિંહ ! આપણને કોઇ પ્રકારનો ડર નથી. કદાચ ફસાયા તો આપણે આપણા પ્રાક્રમે છુટીએ તેવા છીએ ! પણ આલમશાહ બાદશાહ એવો દગો કદી ન કરે !

અમરસિંહ—ચલો ત્યારે અલ્લા બેલી ! હે બાઇ હે ઉદારદીલની ગરાસણી તારૂ કહેવું સાંભળવાને આતુર થઇ રહેલા અમો બંન્ને હાલતો લાચારીથી જઇએ છીએ પણ એકવાર તો તારે શું કહેવું છે તે સાંભળવા જરૂર આવીશું ! દરંગદાસ નહિ આવે પણ હુંતો આવીશજ ! (વિદાય)

અમરસિંહ તથા દરંગદાસસિંહ નીડરપણે છેક બાદશાહના દરબારમાં આવીને ખડા થઇ ગયા. અને સલામ કરી ઉભા રહ્યા; તે વખતે તુરત અભયમલ ઉભો થઇ બોલ્યો; ખુદાવિંદ આ મારા બનેવી અમરસિંહ અને આ મારા કાકા દરંગદાસસિંહ !

બાદશાહ—હાં! દરંગદાસસિંહ કે સહનસિંહ ?

અભયમલ—નહિજી આતો દરંગદાસસિંહ ? સહનસિંહનો પત્તો નથી લાગ્યો, તે પણ લાગશે.

અમરસિંહ—ખુદાવિંદ આપકે કદમમેં મેરી સલામ હે !

બાદશાહ—બેટા ! અમર ! શાહબાશ તેરેકું, સારી આલમમેં તેરી કિર્તિ પ્રસરી હે ! ધન્ય હે તેરા જીના ઓર ઇસ આલમમેં અવતરના ? તુને ઉલાસકા સ્વયંવર મેં બડા પ્રાક્રમ કીયા હે !

અમરસિંહ—એ સૌ આપની કૃપાથી થયા કરે છે !

બાદશાહ—બેઠો ! અપને ઘેર જાઓ ! ઇસ મહોરમ કે દીન ગએ બાદ ઉલાસકી સંગ તુમારી શાદી ઇધરહી હો જાયગી !

અમરસિંહ—જેસી નામદાર સરકારકી મરજી !

બાદશાહ—મેરી કયા અલ્લામીઆકી મરજી ! બેટા સવાબ, બેટી ઉલાસકુ બોલો કે અમરસિંહ આએ હેં !

સવાબશાહ—હાં બાવા: ખબર દેને જાનેકી કુચ્છ જરૂરત નહિ. વો સામને અપના મહેલકી બારીમેંસે દેખ રહી હે !

અમરસિંહ—શાહજાદા સવાબશાહ આપકુ મેરી સલામ હે !

સવાબશાહ—વાલેકમ સલામ. આપકુ !

અમરસિંહ—સવાબશાહ ! ઉલાસને છોડાવી તે અંધકારસિંહને મારીને કે એમને એમ !

સવાબશાહ—વોતો મેરે પંજેમેંસે સરક ગયા હે ! મગર છોડુંગા નહિં. તુમારી શાદી હોજાય બાદ જાઉંગા.

દરંગદાસસિંહ—અમરસિંહનું ઉલાસની સાથે લગ્ન કયારે કરવાનું છે?

સવાબશાહ—જીસ રોજ અલ્લાકી ઔર સરકારકી મરજી !

બાદશાહ—કલસે અપના મહોરમ મહીના શરૂ હો જાયગા. ઇસમેં શાદીકા કામ નહિ હો સકતા હે.

ઉન્મતશાહ—વો બાત સહી, મગર હીંદુકી શાદી હો સક્તી હે !

બાદશાહ—રાજા આનંદમલ ઔર રાજા મધુરસિંહ ઔર રાજા સુમનચંદ્ર સબકુ આને દો ફીર હો જાયગા વાંતક ઇસિ માસ બી ખલાસ હો જાયગા ! અપની નવ તારીકકુ બાવા ઇમામ હુસેનકા સરઘસ ચઢને દો ઔર ઇસિ રોજકા મામલા હોજાને દો ફીર શાદી કી બાત !

અમરસિંહ—જેવી પરવર દીગારની મરજી !

ઉલાસતારા—(બારીમાંથી જોતી ગુલશનને બતાવે છે) ગુલશન બેન પેલા સામા બેઠા છે તે મારા સ્વામી અમરસિંહ !

ગુલશનબીબી—સુરત તો અચ્છી હે ! ગુણ કેસેબી હો !

ઉલાસતારા—સદ્‌ગુણના સાગર છે.

ઉપરની બાબતોના ખુલાસા થઇ ચુકયા; સાંજ પડવા આવી, બાદશાહ સલામતની કચેરી બરખાસ થવાનો સમય પણ થવાજ આવ્યો છે, બીજુ દરબારી કામ નહિ હોવાથી, સર્વે ચુપાચુપ એક એકના સામુ જોઇને બેસી રહ્યા છે, ત્યાં ઉત્તમ કારીગરના કરેલાં મનને મોહ ઉપજાવે તેવાં લાકડાનાં રમકડાં લઇને કોઈ પરદેશી મુસાફર આવ્યો, તેણે બાદશાહની પરવાનગી લઇ સભામાં રમકડાં પાથરી દીધાં; અને ત્રાંબાના તારથી બાંધેલી સાગ શીશમનાં પંદર પાટીઆંની થોક પોતાની બાજુમાં મુકી દીધી. સભાનાં સર્વે મનુષ્યો, રમકડાં સામું જોઇ રહ્યા છે પણ અમરસિંહની નજર પેલાં પાટીઆંની થોક ઉપર ઠરી ગઇ છે.

અમરસિંહ—સોદાગર, પેલાં બાજુ પર મુકેલાં પાટીઆં શાનાં છે?

સોદાગર—સરકાર એ લાકડાનો ઘોડો છે, હાલમાં છુટો કરી નાંખ્યો છે એટલે તે પાટીઆં દેખાય છે.

અમરસિંહ—તે પણ નાંના છોકરાંની રમતજ હશે !

સોદાગર—નાજી. તે મોટાની મુસાફરીનું સાધન છે; તે ઘોડો અંદર ગોઠવેલા યંત્રના આધારથી; હજારો ગાઉ લઈ જાય છે, અને ધારેલે મુકામે ઉતારે છે.

અમરસિંહ—જરા ઘોડાના રૂપમાં ગોઠવી તો બતાવો !

અમરસિંહની આજ્ઞા થતાંની સાથે, કારીગરે કળો કુંચીઓ, લગાવીને તુરત ઘોડો તૈયાર કરી દીધો. તે જોઇ સર્વે આનંદ પામી ગયા. શાહજાદા સવાબશાહે પુછ્યું. ઇસકી ક્યા કીમત હે !

સોદાગર—કદરદાનતો કારીગરીકી કદરઇ કર દેતે હેં, કીમત નહિ પુછતે હે !

અમરસિંહ—સોદાગર; એ ઘોડો મેં લીધો, તમે માગશો તેનાથી સવાયાં દામ હું આપીશ એ ફીકર રહો; પણ તે ઉડેછે કેવી રીતે તે જરા બતાવો !

સોદાગર—આ તેની ડોકના ઉપર જે રેશમી ફુમતાનો ગોટો દેખાય છે તે દોરી ખીંચવાથી, ઘોડો પવન વેગે ઉડે છે, નિચેના ભાગમાં જ્યાં આપણા જમણા પગની એડી અડે છે, તે ઠેકાણે દેખાતુ ફુમતુ પકડી દોરી ખીંચવાથી નીચે ઉતરે છે; જમણા કાનપર લટકતું લોલક દબાવાથી સીધી લીટીમાં ઉતાવળો જાય છે, ડાબા કાનપરનું લોલક દબાવાથી સીધો પણ ધીમો જાય છે. માંથા ઉપર રહેલું બટણ દબાવાથી વાંકો ચુંકો વળતો હોય તેમ વળે છે અને પુંછડા પર હાથ ઠોકવાથી જ્યાં ઉભો રાખવો હોય ત્યાં ઉભો રહે છે, તેની કીમત એક હજાર રૂપીઆ છે.

વજીર—કીમત ઘણી કહી કારીગર !

અમરસિંહ—તેના માલની કીમત નથી આપવાની પણ તેની અકલની કીંમત આપવાની છે. આપના ખજાનામાંથી દશહજાર રૂપીઆ તેને આપો !

સોદાગર—(અતી હરખાતો) ખુશ રહો ! ખુદા તાલા તુમારી મુરાદ પુરી કરેગા! ઔર ઇસ દુનીઆમેં તુમારા નામ હો જાયગા? (વિદાય)

આવી ઉદાર વૃત્તિ જોઇ સર્વે અમરસિંહનાં વખાંણ કરવા લાગ્યા. બાદશાહ પણ અમરસિંહને જોઇને આનંદ પામવા લાગ્યા.

હવે તે દીવસ નજીક આવે છે કે; જે દીવસે ઇમામ હુસેન રાત્રે નીકળ્યા છે, હજારો અને લાખ્ખો મનુષ્યો; મદીનાના રોજાનો આબેહુબ ચીતાર જોવાને માટે નીકળ્યા છે. બાદશાહ સલામત તરફથી અને વજીરની પ્રેરણાથી બનાવરાવેલું, સોના રૂપાના વરગથી મઢેલું એક *જરી તૈયાર થાય છે; બાકી શહેરના બીજા ગ્રહસ્થ અને ખાનદાન મુસલમાનોએ પણ વાંસના કામઠાં, ઉત્તમ પ્રકારના રંગ બેરંગી કાગળ, અબરખના પાનાં, નીકલનાં પાનાની ટીપકીઓ, વિગેરે સાધનોથી તૈયાર કરી રહ્યા છે. મહોર-

* જરી=જેમાં જર ઘણું ખરચ્યું છે, તેવું. (તાબુત)

મની નવ તારીખની રાત્રે આ દેખાવ થવાનો છે, તેના દીવસો ગણાય છે, હજારો મુસલમાન ભાઇઓ ખુદાની બંદગી કરે છે, અને તેની સાથે સ્વધર્મના જ્ઞાનનું કથન પણ થઈ રહ્યું છે. કેટલાક વાઘના વેષ લઇને કેટલાક બાવા બનીને કેટલાક બીજા અનેક વેષોથી, કેટલાક ફકીર થઈ ફરે છે અને કેટલાક મોરના પીંછા મુખની આગળ રાખી " દાતારકી × દોસ્તી યારો દીન મહમદ " એવાં વાક્યો બોલતા ગામમાં દોડમ દોડા કરી રહ્યા છે! અરે જ્યારે *તાબુત ફરવા નીકળશે ત્યારે જોવાનો ખુબજ આનંદ આવશે, એવી મીત્રો મીત્રોમાં અરસ પરસ વાતો ચલાવી રહ્યા છે.

સવાબશાહના હાથમાંથી જીવતો, સટકી ગએલો, અંધકારસિંહ નાસી નથી ગયો પણ દીલ્હી શહેરની નજીકમાંજ રહ્યો છે; દસ બાર ગાઉને નહિ પણ દોઢ બે ગાઉને છેટે એક નાના ગામડામાં કુંભારને ઘેર મુકામ નાંખી દીધો છે, તે એવું કહીને કે, ભાઇ કુંભાર! હું સારા રાજનો ભાયાત છું, પણ શીકારે નીકળેલો ભૂલો પડી જવાથી અહીં સુધી આવી પહોંચ્યો છું, તપાસ કરતાં માલુમ પડયું કે. પાસે દીલી શહેર છે. જ્યારે દીલી શહેરની નજીક આવ્યો ત્યારે તે શહેરની શોભા રચના જોઇનેજ જઉં એવા વીચારથી તારે ઘેર આવ્યો છું.

કુંભાર—બહુ સારૂ થયું કે આપ મારે ઘેર પધાર્યા હું વળી તમારા નસીબ પ્રમાણે તમારી સેવા બજાવીશ!

અંધકારસિંહ—મારી સેવા તને ભારે પડે તેમ નથી.

કુંભાર—અરે ભારે શેની પડે છે, સારા માણસની સેવા કરી કયાં જાય છે,

અંધકારસિંહ—આ મારો ઘોડો એવી જગાએ બાંધી દે કે તે ઝાઝા માણસની નજરે ન પડે! વળી આ મારાં વસ્ત્ર શણગાર પણ તારા મકાનમાં એક બાજુ સાચવીને મુકી દે, તે જ્યારે મારે જવાનું થશે ત્યારે માગીશ! હું સાધારણ માણસની માફક મેમાન તરીકે રહીશ અને છૂપે વેષે ગામમાં ફરી ગામ જોઇ આવીશ.

કુંભાર—કેમ છૂપે વેષે કાંઇ કોઇની ચોરી કરી છે?

અંધકારસિંહ—ચોરીતો નથી કરી પણ ચોરી જેવું તો ખરૂ!

કુંભાર—કેમ ચોરી જેવું. ચોરી કરી હોય તો મારે ઘેર રહેશો નહિ, હું ચોરને સંઘરતો નથી, બાદશાહ જાણે તો મારૂ નખોદ કાઢી નાંખે!

× દોસ્તી નામ મીત્રતા દાતારની કરવી, અદાતા નામ કંજુસની ન કરવી. એવું દીન મહમદ કહે છે. * તાબુત=જરી; તાજીઆ.

અંધકાર—ભાઈ તમે મારા બોલવામાં સમજ્યા નહિ; કોઇ પાંચ પચીસ ગાઉથી તમારી નાતનો અને આબરૂદારનો દીકરો તમારા ગામમાં આવ્યો હોય તેની તમને ખબર પડે તો બારોબાર જવાદયો કે ઘેર બોલાવો ?

કુંભાર—બારોબાર તે જવા દેવાય ! નાક વઢાઈ ના જાય !

અંધકાર—અને તે વળી તમારા મીત્ર દોસ્તદારનો હોય તો ?

કુંભાર—ભાઇ અજાણ્યાને ન જવા દેવાય તો, વળી જાણીતાને તો જવા દેવાયજ કેમ !

અંધકાર—અમારા બાપુની સાથે, બાદશાહને ઘણો ઘરોબો છે, વળી ઉન્મતશાહને તો મારા બાપુની સાથે સારી દોસ્તી છે, વળી સવાબ જો મને દેખે તો છ મહીના સુધી ન જવા દે !

કુંભાર—તે વાત ખરી હવે હું સમજ્યો ત્યારે પાછળથી તમારા આવ્યાનું જાણશે તો એમને માઠુ નહિ લાગે ?

અંધકાર—ભાઇ માઠુતો લાગે, ને હું માઠુ લાગવા જેવું કરૂ છું. એટલે માઠુ લાગ્યા વિના રહેજ કેમ તોપણ શુ કરવું ! લાચાર ! ઘેર જવાની ઘણી ઉતાવળ છે.

કુંભાર—બહુ સારૂ બહુ સારૂ !

કોઇ વખત સાધુના વેષમાં તો કોઈવાર સન્યાસીના વેષમાં, કોઇ વાર જોગીના વેષમાં તો કોઇવાર જંગમના વેષમાં, કોઈ વાર ફકીરના વેષમાં તો કોઇવાર ફાતડાના વેષમાં, પણ હમેશા દીવસમાં બબે ત્રણ ત્રણ વાર, અંધકારસિંહ ગામમાં આવ્યા કરે છે, ગામની રચના તથા ચરચા જોયા કરે છે, ઉલ્લાસ ક્યાં રહે છે, અને કોની સાથે, ઝાઝુ બેસે છે તે ચોકસ તપાસ રાખે છે; અભયમલ પણ કેવી રીતે ને ક્યાં રહે છે, તથા નીરંતર શુ શુ ગોઠવણો ગોઠવે છે, અમરસિંહ કેવી હાલતમાં ને કેવા વાદળથી ઘેરાયો છે. એ બધાનો ચોકસ તપાસ, આસપાસના માણસોને પુછીને રાખે છે. જેમ તડતડીઓ કોહોયલો અગ્નિમાં પડયા પછી જાગ્રત રહી તણખા ઉડાડયાજ કરે છે, તેમ અધરમી માણસ તડતડીઆ અગ્નિની માફક સદા જાગ્રત રહે છે.

ઉજ્જનથી અમરની શોધના માટે નિકળેલો પ્રધાન પુત્ર કમરસિંહ, પ્રથમ મચ્છરરાજ મકવાણીને અનાયાસે મળ્યો, જેના મુખેથી સહનતારાની કંઇક વાત મળી, વળી ત્યાંથી આગળ ચાલતાં, દીનપર દીન વિચાર કરતો, ગામે ગામ જોતો; નદી નાળાં તપાસતો, યોગ્ય લાગે તેને પુછતો; પોતે

એક દીવસના યોગે કુવાના કાંઠા ઉપર સુતો છે ત્યાં, ઉલાસતારાની શોધમાં નિકળેલા (સહનતારા) સહનસિંહની સ્વારી આવી. સુતેલા, અડધુ ઊંઘેલા અને અડધુ જાગતા મુસાફરને જોઇને તેના સામુ નીહાળીને જોઇ રહી, અને વિચાર કરતાં મનમાં એમ થયું કે, આ પુરૂષને મેં કાઇવાર આગળ જોએલો હોય એમ ભાસે છે, કોણ હશે; જાગ્રત કરી પુછું ! નાના; જાગ્રત કરવાની શી જરૂર ! એની મેળે જાગશે. ઉંઘ પુરી થએ પ્રાણીઓ પોતાની મેળે જાગી ઉઠે છે, હવે આળસ મરોડવા માંડી ખરી; હમણાં જાગી ઉઠશે, બેસુ; બરાબર, વાત કરીને પછી આગળ જઇશ !

કમરસિંહ જાગ્રત થઇ સહનસિંહની મનોહર મુર્તિને થોડીવાર જોઇ રહ્યો. ઇશ્વરની કરૂણા કે તે વખતે સહનતારા પુરૂપ વેપમાં હતી, નહિતો વળી કાંઇક ને કાંઇક ઉપાધી જાગવા સંભવ થઇ પડે.

સહનસિંહ—આપ કોણ છો રાજકુમાર ?

કમરસિંહ—હું રાજકુમાર નથી પણ ઉજ્જનની ગાદીના રાજા મધુસિંહના પ્રધાનનો પુત્ર છું.

સહનસિંહ—ત્યારે તમારૂં નામ કમરસિંહ હશે ?

કમરસિંહ—હાજી ! તે અનુમાન તમે શી રીતે કર્યું ?

સહનસિંહ—હમણાં થોડા માસથી મારે અમરસિંહ સાથે મિત્રતા થઈ છે તે તમોને યાદ કરીને વાતે વાતમાં એમ બોલતા કે મારો મિત્ર પ્રધાન પુત્ર કમરસિંહ, મારા વિના એક દહાડો ન રહી શકે, જરૂર તે મારી ખોળમાં નીકળીજ પડયો હશે.

કમરસિંહ—ભાઇ તમારૂં નામ શું; અને કયાં છે અમરસિંહ ?

સહનસિંહ—મારૂ નામ સહનસિંહ અને અમરસિંહ હાલમાં લાહોરમાં છે. કદાચ ત્યાંથી નીકળી ગયા હોયતો કયાં હોય તેનું ચોકસ અનુમાન થઇ શકતુ નથી. પણ ત્યાં જવાથી પત્તા મળે ખરો !

કમરસિંહ—ત્યારે તમે તેમનાથી છુટા કેમ પડી ગયા ? તે તો સહનતારાની શોધમાં ફરતા હશે કેમ ?

સહનસિંહ—હા તે સહનતારાની શોધમાં ફરતા હશે અને હું ઉલાસતારાની શોધમાં ફરૂછું કે જેને અમરસિંહ સ્વયંવરમાં વર્યા છે. ત્યારબાદ અંધકારસિંહ તેને લઇને નાસી ગયો છે. લ્યો હવે હું જાઉછું, મારે અંધકારસિંહની પાછળ દોડવાનું છે.

કમરસિંહ—હવે જાઓ છો કયાં ! આપણે સાથેજ ફરીશું.

સહનસિંહ—(મનમાં) ભોગ મળ્યા. વગડા વચ્ચે પુરૂષના સંગમાં ફરવું સારૂ નથી, એકાન્તમાં પર પુરૂષનો સહવાસ જોખમકારી છે, આજ મને સહનસિંહ સમજે છે, પણ લાંબો સહવાસ થાય તો કોકને કોક દીવસ પણ સ્ત્રિપણુ કળાઇ જાય; સ્વામી અમરસિંહના સંગમાં સો દીવસ તે બધા ભય વગરના પણ તેમના મીત્રના સંગમાં સો ઘડી રહેવું તે પણ હાથે કરી, દુઃખ વોહોરી લીધા જેવું થઈ પડે. ફિકર નહિ વાર્તા વિનોદમાં આમ તેમ ફરી દીવસ તો કાઢી નાંખવો. રાત્રી પડયે નજર ચુકાવી નાસી જઇશુ !

કમરસિંહ—શુ વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા, મિત્ર સહનસિંહ ?

સહનસિંહ—હુંતો એ વિચાર કરૂં છું કે, તમારે અમરસિંહને શોધી કાઢી તેમને મળવું છે અને મારે ઉલાસતારાની શોધમાં જવું છે માટે સાથે રહે કેમ ફાવે, જ્યારે સૌ સૌના કામમાં ફતેહ મેળવીશુ ત્યારે પાછા હળી મળીને રહીશુ !

કમરસિંહ—તમારૂં બોલવું બહુ પ્યારૂ, મીઠાશ ભરેલું અને મધુર લાગે છે. તમે કયા રાજાના કુમાર છો ?

સહનસિંહ—(એકદમ ચમકીને ઉભો થઇને એકી નજરે જાણે દુર જોતો હોય તેમ ડોળ કરીને લાંબો હાથ કરી કાંઇ બતાવતો હોય તેવો દેખાવ કરીને બુમ પાડી) એ પેલો કોક ઘોડેશ્વાર દોડતો જા...ય ! (ઘોડેશ્વાર થઇ પસાર.)

સહનતારા કમરસિંહનો મેળાપ કરી વિદાય થઈ ગઇ. કમરસિંહ જરૂર જોડેજ જાત ! પણ તુરત ઉઠી ઘોડેશ્વાર થઇ શકયો નહિ, કારણ કે પોતાના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્ર, હથિયાર તથા ઘોડાનો સામાન પણ ઉતારીને નીચે બેઠો હતો તેને સજતાં વાર ઘણી થઇ તોપણ તૈયાર થઇને જે રસ્તે સહન સિંહનું જવું થયું છે તેજ રસ્તે પોતે પણ ચાલ્યો.

સહન અને કમરસિંહ બંન્નેનું દોડવું જુદી જુદી દીશામાં થઇ ગયું જેથી મેળાપ થઈ શકયો નહિ. પણ સાતેક દીવસની મુસાફરીમાં કમરસિંહને રાજા સુમનચંદ્રનો મેળાપ થયો. હથીઆર સજી લડવા નીકળી પડયા હોય તેવા રૂપમાં ઘણા માણસોને જોઇ, કમરસિંહે પુછ્યું. ભાઇ તમો કોના માણુસો છો ? જવાબ મળ્યો કે, બંગાળાના રાજા સુમનચંદ્રના. સાંભળીને કમરે કહ્યુ. હુ માળવાના રાજાનો પ્રધાન પુત્ર છુ. અને મારે તમારા રાજાની મુલાકાત કરવી છે. કમરના કહેલા શબ્દો રાજાને કાને ગયા કે તુરત પોતાની પાસે બોલાવી પુછ્યું. મારી સાથે શું વાત કરવાની છે ?

કમરસિંહ—હું અમરસિંહનો મિત્ર છું.

સુમનચંદ્ર—વારૂ! જે સંબંધ તમો બતાવો છો તે સબંધે મારે તમારૂ રૂડી રીતે સન્માન કરવું જોઇએ, પણ મુકામ વગડામાં અને જીવ ઉદ્વેગમાં એટલે લાચાર!

કમરસિંહ—આપના શબ્દોથી હું સન્માન પામી ચુકયો છું, અને કાંઈ કામ સેવા ફરમાવશો તો એથી પણ વિશેષ સન્માન થયું એમ માનીશ!

સુમનચંદ્ર—કામને સેવા તે તમારાથી ક્યાં અજાણ છે! મારી એનની પુત્રી ઉલાસતારાનું હરણ પ્રથમ મારે ઘેરથી થયું જો કે તે એકવારતો છુટી પણ ફેર તેનો તેજ પાપી અંધકારસિંહ લઇ ગયો કે જેથી જીવના જોખમમાં નીરંતર બળુ છું.

કમરસિંહ—હા! તે વાત મને સહનસિંહે કરી, કે જે મને છ સાત દીવસ ઉપર મળ્યા હતા.

સુમનચંદ્ર—(ચમકીને) હેં હેં! ક્યાં મળ્યા હતા સહનસિંહ? ભાઇ એ સહનસિંહ નહિ પણ સહનતારા મારી પુત્રી!!!

કમરસિંહ—બરાબર! આપનું કહેવું યથાર્થ છે; મને ભ્રાન્તી પડી તો હતી. ત્યારે તે પુરૂષના વેષમાં કેમ ફરે છે?

સુમનચંદ્ર—તેનું કારણ તો મને પણ ખબર નથી, લાહોરમાં હું તેની સાથે વાત પણ કરવા પામ્યો નથી; તેમ જોઇને બરાબર ઓળખી પણ શક્યો નહોતો; તેના ગયા પછી મને વિચાર કરતાં ખાત્રી થઈ કે તેજ છે!

કમરસિંહ—તમે ઉછેરી મોટી કરી તે ન ઓળખી શક્યા તો હું કે જેણે એકજ વખત જોએલી તે શી રીતે ઓળખી શકું!

સુમનચંદ્ર—ચાલો ફીકર નહિ ઇશ્વિર તેનું રક્ષણ કરશે, પણ હવે દીલી શહેર નજીક હોય એમ ભાસે છે, માટે થોડા દીવસ અહીંજ મુકામ રાખીએ.

કમરસિંહ—બહુ સારૂ! અહીંથી દીલ્લી ત્રણ ગાઉ છે. વળી એમ પણ સાંભળ્યું છે કે બાદશાહનું તખત, સર્વથી મોટી ગાદી, એટલે શહેર પણ શુશોભીત અને જોવા લાયક છે.

સુમનચંદ્ર—તેનું તો કાંઇ નહિ; આપણે ક્યાં શહેર જોવા, સેલ કરવા કે જાત્રા કરવા નીકળ્યા છીએ, આપણું કાર્ય જુદુ છે, છતાં અહીંથી કોઇ પ્રકારે આપણા ગુમ થએલાં માણસોનો પત્તો મળે પણ ખરો! માટે ત્રણ રાત્રી અહીંજ રહેવું.

[કર્તા] સુમનચંદ્રનો પડાવ દીલ્લીથી ત્રણ ગાઉને છેટે અને મારા ઉતારાથી માત્ર દોઢજ ગાઉને છેટે છે, એવી ખબર નીરંતર ચકતા અંધકારસિંહને પડી. તેજ વખત કુંભારનો વેષ લઇ આબેહુબ ગામડીઓ કુંભાર બની, માથે ટોપલો લઇ દોડતો આવ્યો.

સૈન્યના સિપાઇઓની નજીક આવ્યો ત્યાં કમરસિંહનોજ મેળાપ થયો. કમરસિંહને દેખીને કુંભાર નીચુ જોઈ ઘોડાની લાદ વીણવા લાગ્યો. નીચો પડી લેતો જાય છે, ટોપલામાં ભરતો જાય છે; અને કમરસિંહને પોતે ઓળખતો નથી જેથી એકી ટસે જોઇ રહ્યો છે. કમરસિંહના મનમાં પણ એમ થયું કે, આ લાદ વીણનારો કુંભાર આ દીલી શહેરનોજ હશે માટે તેની સાથે વાત કરી, જોવા જેવી જગાઓનો માહીતગાર થઇ જાઉં.

કમરસિંહ—કેમ અલ્યા કુંભાર ?

અં-કુભાર—જી સરકાર !

કમરસિંહ—આ દીલ્લી શહેરમાં જોવા જેવું શું છે?

અં-કુભાર—સરકાર જોવા જેવું તો ઘણું છે પણ હાલમાં તમે જોવા નહિ પામો !

કમરસિંહ—કારણ કાંઈ ?

અં-કુભાર—શહેરમાં ગયા અને રાજના કોઇપણ અધીકારી માણસની નજરે પડયા કે તરત પકડી લેશે. બાદશાહ પાસે લઇ જશે કે તરત બાદશાહ કેદ કરી દેશે.

કમરસિંહ—બાદશાહનો આટલો બધો જુલમ શા માટે છે ?

અં-કુભાર—એમના દીકરા બીબુ ઝડપી લાવ્યા છે, તેથી પરદેશી હીંદુ ઉપર આટલો જુલમ છે. એ ત્રણને તો નજર કેદ કરી પણ નાંખ્યા છે. એ બધી વાત મારે ઘેર મારી બાઇડીની બેનપણી એક ભરવાડણ છે કે જે રોજ રાજદરબારમાં દુધ આપવા જાય છે તે લાવે છે.

કમરસિંહ—એવું કેવું બીબું લાવ્યા છે કે જેને માટે શાહને આટલો બધો જુલમ કરવો પડે છે! શું લાવ્યા છે?

અં-કુંભાર—કોઈ ઉલાસ નામની બાઇડી લાવ્યા છે, તેને સવાબશાહ પરણવાનો છે. આ મુસલમાનનો ચાલતો મહીનો ઉતર્યા પછી લગ્ન થવાનું છે.

કમરસિંહ—અહાહાહા ! ભાઇ કુંભાર તું જરા અમારા રાજા સુમનચંદ્રની પાસે ચાલ અને ત્યાં આવીને બધી વાત કર; અમો એ ઉલાસની શોધમાંજ નીકળ્યા છીએ.

અં-કુભાર—હું આવું તો ખરો ! પણ મારા આવ્યાથી, તમને જે બાંટણી મળશે તેના કરતાં તે ભરવાડણને મોઢેથી સાંભળશો તો વિશેશ બલકે જરા એ જરા બાંટણી મળશે; અને વળી તે સબંધમાં તમારે કાંઇ કામની મદદ જોઇતી હશે, અગર કેંઇ +જનાનખાનાની ખબર મંગાવવી હશે તોપણ લાવશે !

કમરસિંહ—ત્યારે જા તુ તે ભરવાડણને બોલાવી લાવ્ય !

અં-કુભાર—અત્યારે તો તે ન આવી શકે પણ આપ કહેતા હો તો રાત્રે દુધ આપીને આવે એટલે દુધ આપવાને બાને અહીં મોકલું. પણ તે મલાઝાવાળી છે એટલે રાજાને કે તમને મોં નહિ બતાવે ! વળી તેનો ધણી વાને પણ ધીરે તેવો નથી.

કમરસિંહ—અરરર ! એ શું બોલ્યા, અમો એને અમારી બેનબેટી જેવી ગણી વાત કરી, વાતમાંથી સાર જાણી વિદાયગીરી આપી દઇશું, અને બે સ્વાર તેના મકાન સુધી મેલવા મોકલીશું.

અં-કુભાર—બહુ સારૂ ત્યારે બરાબર પહોર રાત વીતે એટલે તમો પંડે આ જગા ઉપર હાજર રહેજો. (અંધકાર વિદાય થયો અને કમર પાછો ફરી સુમનચંદ્રની પાસે ગયો,)

સુમનચંદ્ર—કેમ ભાઇ એટલી વારમાંજ પાછા ફરી ગયા ?

કમરસિંહ—દીલી શહેરમાં પરદેશી હીંદુને પેસવા દેતા નથી, છતાં કોઈ પેસી જાય, તે જો રાજા, રાજકુમાર કે કોઇ રાજનો ભાયાત માલમ પડે તો તેને કેદ કરવામાં આવે છે. તેનું કારણ એ છે કે શાહજાદા સવાબશાહ અંધકારના હાથમાંથી ઉલાસને છોડાવી લાવ્યા છે અને તેની સાથે થોડા દીવસ બાદ લગ્ન કરવાના છે, આટલી વાત એક કુંભારના મોંઢેથી સાંભળી તેથી વિશેષ અને પુરેપુરી વાત કરવા, આપણને મદદ રૂપ થઈ પડે તેવી, એક ભરવાડણ પહોર રાત્રે અહીં આવવાની છે.

સુમનચંદ્ર—અહાહાહા ! શુ આ ! શો ગજબ ! મારી ભાણીનાં મુસલમાન સાથે લગ્ન; બસ મારૂ કે મરૂં પણ તે કાર્ય ન થવા દેઉં.

સમી સાંજ થઇ કે તુરત સુમનચંદ્રે કમરને ભરવાડણના સામો મોકલ્યો. તે આવી સવારે વાત થઈ હતી તે જગાએ બેઠો. અહીં અંધકારસિંહ પણ ઘેર આવી, કુંભાર તથા કુંભારણની મદદથી, ભરવાડણનો પોશાક મંગાવ્યો, તે પહેરીને આવી હાજર થયો. કમરસિંહને જોઇને લાજ કાઢીને

+ જનાનખાનું=બાદશાઇ ઓઝલ; રાણીવાસ.

બોલ્યો મને કુંભારે મોકલી છે, જે પુછવું હોય તે પુછો! કમરસિંહે કહ્યું. મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યાં આવો! બંને આવ્યાં, અને ભરવાડણ મોંઢું ન દેખાય તેમ ઘુંઘટો, કાઢી, આડી ફરીને બેઠી.

સુમનચંદ્ર—સવારે કુંભાર જે જે કહી ગયો તે તમે જાણો છો?

અં-ભરવાડણ—તે હું નથી જાણતી, પણ મને તો મારી સહીયરના વરે એમ કહ્યું છે કે, જે પુછે તે બધું તું જાણતી હોય એટલું બરાબર કહેજે.

સુમનચંદ્ર—વારૂ; હાલ દીલ્લી શહેરમાં શી નવા જુની છે?

ભરવાડણ—શાહજાદા સવાબશાહ એક એવી રૂપાળી બાઇડી લાવ્યા છે કે જેનું રૂપ જોઇને; જાણે ધરઇએજ નહિ, અને જોયાજ કરીએ. તેનું નામ ઉલાસ છે તે રોજ બાદશાહની બેટી ગુલશનની સાથે બેસે છે ઉઠે છે રમે છે, પણ તે ગુલશનના રૂપને ઢાંકી નાંખે છે, તેની સાથે તે સવાબશાહ લગન કરવાના છે, એવી વાત ખાનગી ચાલી રહી છે.

સુમનચંદ્ર--અહા હા હા ! સવાબ સાથે ઉલાસનું લગન! એ સુમનચંદ્રથી જોયું નહિજ જાય ! અને જ્યાં સુધી મારા ખોળીઆમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તે વાત નહિજ બનવા દેઉં. કમરસિંહ હું આ દીલ્લી શહેરમાં પ્રાણ ખોઇશ, પ્રાણ ખોઇશ પણ અસંખ્ય યોધાઓને મારીને! હા...ય પાપી અંધકાર !

ભરવાડણ—તમે જે અંધકાર કહો છો તેજ માણસ પાસેથી સવાબ છોડાવીને લાવ્યો છે; એવું એ ઉલાસ કહેતી હતી!

સુમનચંદ્ર—બરાબર વાત મળી; ત્યારે બેન ભરવાડણ; એ ઉલાસને એમ ન કહે કે, તારા મામા સુમનચંદ્ર આવ્યા છે; તે કાંતો તને અહીંથી છોડાવશે; અગર પોતે કપાઇ મરશે! પછી તે શું કહે છે તે મને કહી ન જાય!

ભરવાડણ—તેની સાથે છાની છુપી વાત કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે એવી એક ઘડી નથી કે તે એકલી હોય, પણ જો તમારે તેને લઇ જવી હોય તો એક યુક્તિ બતાવું!

સુમનચંદ્ર—બતાવ શી યુક્તિ છે? હું સાંભળું તો ખરો!

ભરવાડણ—તે એ યુક્તિ છે કે, પરમ દીવસે દીલી શહેરમાં મુસલમાનનો મોટો તહેવાર છે, અને તે વળી રાત્રીની વખતનો છે, તે એ કે તાબુત નીકળવાનાં છે, તે લગભગ પહોર રાત્રીએ નીકળશે, અને પાછલી

પહોર રાત્રી રહેશે ત્યાં સુધી ગામમાં ફરશે, પછી પોતપોતાને સ્થાનકે જશે તે પાછાં બીજે દીવસે નીકળશે, અને છેવટ જુમનાજીમાં બુડાડી દેવામાં આવશે !

સુમનચંદ્ર—હા હું સમજ્યો તે તો હર વખત વરસો વરસ થયા જ કરે છે. પછી શું કહેવું છે ?

ભરવાડણ—સાંભળી લ્યો એકવાર ! પછી જે કહેવું હોય તે કહેજો. તે તાબુત જોવાને માટે નગરના સર્વ મનુષ્યો પોત પોતાની સવડ પ્રમાણે સમી સાંજથી ગોઠવાઇ જશે, અને બાદશાહ પોતે પોતાનો પરીવાર લઇને એક બાજુ પર બેસી જશે તથા તેની સામેની બાજુમાં ચકના આડા પડદા નાંખીને બેગમો, શાહજાદીઓ તથા જનાનાની લુંડીઓ બેસશે ! જેમને કોઇ દેખી ન શકે, પણ તે સઘળું જોઈ શકે.

સુમનચંદ્ર—શાહબાશ શાહબાશ ભરવાડણ ! ખૂબ યુક્તિ બતાવી! પછી?

ભરવાડણ—મધ્ય રાત્રી થશે ત્યારે બરાબર રંગ આવશે. ખરી ખૂબી ઉડી રહી હશે, અનેક વાજાં, તાંસાં, શરણાઇઓ, ઢોલ, ધોંસા વાગી રહ્યા હશે, લાખો કરોડો દીવા બળતા હશે, અને અસંખ્ય આંખો તેને જોઇ રહી હશે, તે વખતે તમારે અહીંથી એકદમ ઉપડવું અને શુર ભર્યા દીન દીન કરતા પડવું, મ્યાન બ્યાન બાજુમાં રાખી ઉઘાડી તલવારોથીજ ધસારો કરી મૂકવો, જે નજરે પડે તેને કાપીજ નાંખવો, એટલું સાચવવું કે કોઇ સ્ત્રીને ન વાગે ;

સુમનચંદ્ર—વાહ ! વાહ ! વાહ ! ભરવાડણ ધન્ય છે તારી અક્કલને !

ભરવાડણ—જેવા તમે ધસતા જશો તેવા નિર્ભયપણે ગફલતમાં બેઠેલા મુસલમાનો નાસવા માંડશે, વળી કાંઇક આયુધ સજવા દોડશે, પણ તેમને તૈયાર થતાં પહેલાં તો, તમે ઉલાસને લઈ જઇ શકશો ! હું તમારી મદદમાં રહીશ ! આમ કર્યા સિવાય બીજા કોઇ પણ ઉપાયે તમે ઉલાસને લઈ જઇ શકવાના નથી.

સુમનચંદ્ર—અહા હા હા ! કમરસિંહ; આ હોંસીઆરીની તારીફ કરી જાય તેમ નથી ? શું ખુબી વાપરી છે !

કમરસિંહ—હાજી ! હું તો સાંભળીને અજાયબ પામી ગયો છું. પુરૂષ કરતાં સ્ત્રિઓ ઓછી અક્કલ વાળી હોતી નથી.

ભરવાડણ—વળી એક બીજું કહેવાનું છે, તે એ કે હાલ તમો સર્વેનાં હથીઆર છુપાવી દયો વેષ બદલી નાંખો; તે છેક પરમ દીવસની મધ્ય-

રાત્રી સુધી; પછી કોઇ આવીને પૂછે તો કહેવું કે જાત્રાળુ મુસાફર છીએ અને તાબુત જોવા રહ્યા છીએ.

સુમનચંદ્ર—બહુ સારૂં તે પણ ઠીક કહ્યું!

ભરવાડણ—વળી એક બીજી વાત છે. કોઈ કોઈ અનાડી, નાદાન મુસલમાન હીંદુ પાસે જબર જસ્તી તાબુત ઉપડાવે છે, એટલે કોઇ મુસલમાન આવી તમારા માણસોને તાબુત ઉપાડવા ચાલો એમ કહે તો માગે તેટલા માણસો મોકલજો, પણ પ્રથમ તેમને આપણો સંકેત સમજાવી મુકજો!

સુમનચંદ્ર—વારૂ! વારૂ! ભરવાડણ, તે યુક્તિ ઘણી સારી બતાવી, જો મારૂં કામ સિદ્ધ થશે તો હું તારો ઉપકાર કદી નહિ ભુલું! હું મુર્શિદાબાદનો રાજા છું.

કમરસિંહ--અને હું માળવાના રાજકુમાર અમરસિંહનો મીત્ર છું.

ભરવાડણ—હાં ઠીક યાદ આવ્યું, તમે અમરસિંહનું નામ દીધું ત્યારે યાદ આવ્યું, એ અમરસિંહને શોધવા પણ માણસો મોકલ્યા છે. શું ઇરાદો છે તે સમજવામાં આવ્યું નથી પણ બાદશાહના ભાઇ ઉન્મતશાહ એમ કહેતા હતા કે અમરકા પત્તા મીલે ઇતની દેર હે!

સુમનચંદ્ર—કમર કમર! હવે આપણે બરાબર સાવચેતીમાં રહેવું. અને પરમ દીવસની રાત્રે ધાર્યા પ્રમાણે કામ કરીજ લેવું, હવે બે દીવસ અને એક રાત કાઢવાની છે!

ભરવાડણ—(ચીપટી વગાડીને) તેતો આમ જતી રહેશે! લ્યો હું જાઉ છું. વળી કાંઇ નવાજુની જણાશે તો તમને કાલે આવીને કહી જઇશ!

સુમનચંદ્ર—ઠીક! ભરવાડણના ગયા પછી બંન્ને જણ વિચાર કરતા સુઈ રહ્યા.)

સવારમાં ઉઠી પોતાની સૈન્યના આગેવાનોને સમજાવી દીધા, અને એમના હથીઆરો, ઝાડના ઓથામાં, વાડામાં તથા રેતીમાં નંખાવી દીધાં. કેટલાકતો હીંદુ મટીને મુસલમાન જેવોજ ડોળ કરીને બેઠા. વળી તાબુત ઉપાડવા જવું પડે તો જવું કે કેમ તેનો પણ અરસ પરસ વિચાર કરવા લાગ્યા; તાબુતનો ભાર આપણાથી શી રીતે લેવાય, કદાચ ન ઉચકાય તો પણ ઉચકવુંજ પડે, મુકી ન દેવાય, નાંખી ન દેવાય. જો તેમ કરીએ તો, મુસલમાનો માર મારે તે પણ મુંગે મોડે સહનજ કરવો પડે. આમ વિચારમાં ને વિચારમાં સઘળો વખત વિતી ગયો, અને ત્રીજા દિવસની સંધ્યાકાળ થઇ.

સંધ્યાકાળ થઈ એટલે સુમનચંદ્રે સૈન્યના આગેવાનોને બોલાવી સુચના આપી દીધી કે, સાવધ રહેજો, હથીઆર બંધ રહેજો, બરાબર મધરાત થાય એટલે અહીંથી દોડતા દીલ્હીમાં દાખલ થવાનું છે અને મુસલમાન સિપાઈઓને કાપતાજ છુટવાનું છે.

શહેરની શોભા તો એવી દીપી રહી છે કે જાણે નાનું સ્વર્ગ ! શ્રુષ્ટિનું સઘળુ અજવાળુ એકજ ઠેકાણે ઉભરાયું હોય, તેટલા તો દીવા; તેની સાથે રાજ તરફથી સંભાળને માટે ફરતા માણસો, મનુષ્ય રક્ષણને માટે ફરતા મૂકેલા પેરેગીરો ! જોવા બેઠેલા, ઉભેલા અને ફરતા હજારો મનુષ્યો, વિશેષમાં ફક્ત તેજ દીવસને માટે શાહની તરફથી પ્રથમથી નિર્માણ કરેલાં મકાનોમાં રાજના કુટુંબ ગોઠવાઇ ગયાં છે. પુરૂષ વર્ગને બેસવાનું અને સ્રિયોને બેસવાનું એ બન્ને મકાનો સામ સામી હતાં. દીવસ હોય તો એક એકની દ્રષ્ટી પડી શકે પણ રાત્રીનો ભાગ, એટલે નહિ. વળી બાદશાહી જનાનો એટલે અંદરના ભાગમાં અંધારૂં અને સ્રિયોની આગળ ચળકતા રંગ બેરંગી ચીત્રેલા જાળીવાળા પડદા; જેમાંથી સ્રિયો, પુરૂષો, રસ્તામાં થતા સઘળા તમાશા તથા જે કાંઇ જોવા લાયક તે બધુ જોઈ શકે, પણ પુરૂષ સ્રિયોનાં મોંઢાં જોઇ શકે નહિ, માત્ર એમ જાણી શકે કે આ મકાનમાં સ્રિયો બેઠેલી હોવી જોઇએ.

બરાબર મધ્યરાત થઇ એટલે જ્યાં બાદશાહ, ઉન્મતશાહ, સવાબશાહ અમરસિંહ, અભયમલ, વજીર, સેન્યાધીપતી, તથા બીજા અધીકારી વર્ગ બેઠા છે અને સૌની પાછળ છૂપે વેષે રાજા સુંદીરપ્રતાપ બેઠો છે. સામે બેગમો, શાહજાદી ગુલશન, ઉલાસતારા, તથા રાજની બીજી ઉમરાવ જાદીઓ બેઠી છે, ત્યાં તાબુત આવ્યાં. જેના ઉપર જરીયનની ચંદનીઓ ધરેલી છે. જેની આગળ દારૂના ટેટાના અવાજા, કોઠીઓ, તથા અપોરીઆં ફુટી રહ્યાં છે. જે વખતે સઘળા જોનારની દ્રષ્ટિ એકજ જગાએ પડી છે, તે વખતે ઓચીન્તી બુમરાણુ થઇ. લખ્ખો મનુષ્યો નાસ ભાગ કરી રહ્યા, મારો મારો કાપો કાપો ઉચ્ચાર થતાં હજારો મુસલમાન સિપાઇઓ દોડતા આવ્યા, કોણુ કોને મારે છે તે કાંઇ જણાતુ નથી. દીવા ઘણા ખરા ગુલ થઈ ગયા, આમથી સવાબશાહ, અભયમલ તથા અમરસિંહ યુદ્ધમાં ઉતરી પડયા છે.

આ બધો દેખાવ જોઈ સ્રિઓ ફફડીને ઉંચી નીચી થઇ ભયમાં ભરાઇ ગઇ. કયાં નાસવું અને કેવી રીતે નાસવું, તેની સમજણ ન પડી; જેથી બુમો પાડવા લાગી કે, કોઈ દોડો કોઈ દોડો ! તે વખતે એક જબર જસ્ત ભરવાડણુ દોડતી મેડા ઉપર આવી બોલી. ક્યાં છે બેગમ

સાહેબ તથા ગુલશન અને ઉલાસતારા! ત્રણે ગભરાઇને બોલ્યાં. આ રહ્યાં આ રહ્યાં! ભરવાડણ કહે મારી વાંસે વાંસે એકદમ ઉતરી આવો! ભયની ભરેલી ત્રણે ભરવાડણની સાથે ઉતરી પડી કે તરત ભરવાડણ ઘોડેશ્વાર થઇ ગઈ, અને ઉલાસને ઉઠાવી ઘોડા ઉપર નાંખી. માથા ઉપર ઓઢેલો ભરવાડણનો સાલો કાઢી ફેંકી દીધો, અને મોટે અવાજે ગર્જના કરી; ગોરી ગુલશન! આ ઉલાસતારાને અંધકારસિંહ લઇ જાય છે. હજી સવાબશાહની તથા ઉન્મતશાહની ખબર લઇશ, ચેતતા રહેજો! (ઉલાસને લઇ અંધકારસિંહ પસાર.)

આ બાજુ તલવારો ખખડી રહી છે, ભાલા ભચોભચ વાગી રહ્યા છે, હજારો મનુષ્યો જમીન દોસ્ત થઇ ગયા છે, એવામાં અમર તથા કમર સામ સામા આવી ગયા. તે વખતે અમરે કમરને ઓળખ્યો, કોણ કમર તો નહિં!!! કમર કહે કોણ ભાઈ અમર? ઓળખાણ પડતાંની સાથે બન્ને તરફ યુદ્ધ બંધ કરવાનાં નીશાન ચઢી ગયાં. બન્ને બાજુના યોદ્ધાઓએ હથીઆર મુકી દીધાં, સુમનચંદ્ર દોડતો આવી અમરને તથા અભયમલને મળ્યો, સર્વે ભેગા થઇ વાતો કરતા બાદશાહ સલામતની પાસે ગયા. સવાબશાહ તથા ઉન્મતશાહ પણ સાથેજ છે.

બાદશાહ—તુમ કોન હો! ઓર એસા કરનેકા કયા સબબ?

અમર—પસ્વર દીગાર એ મારા સસરા છે, અને જેની સાથે મારૂ લગન થવાનું છે તેના મામા છે. બંગાળાના રાજા સુમનચંદ્ર છે.

બાદશાહ—બહોત અચ્છા, કુચ્છ ફિકર મત કરો ઉલાસકુ તો અપના સવાબ લે આયા હે! ઓર અમરસિંહ કે સાથ ઉસકી સાદી કરનેકી હે! એ દુસરા કોન હે?

અમર—એ મારા પરમમિત્ર છે; મારા રાજના પ્રધાનના પુત્ર છે, અને મારી શોધમાં અહીં સુધી નીકળી આવ્યા છે.

બાદશાહ—બહોત અચ્છા બહોત અચ્છા! આ એ વોતો બહોત અચ્છા કીયા મગર હજારો આદમીકા જાન નીકાલ દીયા, ઓર એ રંગમેં ભંગ કીયા!

સુમનચંદ્ર—નામદાર: એ બધું અજાણ પણામાં થઇ ગયું. માટે માફી આપો!

બાદશાહ—વઝીર! કહા હે વઝીર!

વઝીર—(હાજર થઇને) જી હજુર!

બાદશાહ—અબ સબ સબકી જગામેં ચલે જાઓ!

બાદશાહના હુકમના છેલ્લા શબ્દ સાંભળી, સૌ ઉભા થવા જાય છે, ત્યાં દોડતી ગભરાતી ગુલશન આવી. બાવા! બાવા!

બાદશાહ—હાં હાં!! બેટા ક્યું ગભરાતી હે?

ગુલશન—બાવા ઉલાસતારાકું અંધકારસિંહ લે ગયા!! ઓર કહે ગયા કે ગોરી ગુલશન, ઉલાસકું લે જાતા હું, ફીર સવાબકી ઓર ઉન્મતકી ખબર લઉંગા; ચેતતે રહીએ!!!

ગુલશનનો અવાજ થતાંની સાથે એકદમ દારૂનો ગોળો ફુટે ને માણસ ચમકી જાય; જ્વાળામુખી ફાટે ને ધરતી ડોલતાં માણસ ઢળી જાય! તેમ સર્વે થરથરી ઉઠ્યા. એકી અવાજે સર્વે બોલ્યા! અરરર! આ શો ગજબ! એ કયા જુલમ!! (મોટે અવાજે સુંદીરપ્રતાપ બોલ્યો રં...ગ, બેટા! રંગ!!!)

આ વખતે અમરસિંહ કે જે પોતાના ઉતારા પરથી ચાલીનેજ આવ્યો હતો; પણ પેલા સોદાગર પાસેથી લીધેલો ઘોડો, એક નોકર પાસે ઉપડાવી સાથે લાવ્યો હતો, તે ઘોડા ઉપર ચઢી બેઠો અને બાદશાહને કહ્યું કે હું જાઉં છું એ પાપીની પુંઠે. " કાજી વિના હલાલ નહિ થાય. (અમરસિંહે ઘોડો ઉડાડી મુકયો.)

અમરસિંહ નાઠો કે તરત, સુમનચંદ્ર, અભયમલ, કમરસિંહ; સવાબશાહ તથા ઉન્મતશાહ સર્વે તૈયાર થતાં ઉંચા નીચા થઈ ગયા! જાણે શું કરી નાંખીએ ને કેમ કરી નાંખીએ. બાદશાહની આંખમાં પણ ખરેખરી ખૂનસ ભરાઇ ગઇ. મેરે અમીર ઉમરાવો, બેટા સવાબ, સબ જાઓ! ઓર એ કમજાત કુ પકડ કે મેરે સામને જલા જલા કે મારો! મગર એ અવાજ કીસને દીયા? રં...ગ બેટા! રંગ! સર્વે સાથે બોલ્યા કે અમે સાંભળ્યુતો ખરૂં પણ કોણ બોલ્યું તેની ખબર પડી નથી. તે વખતે સુંદીરપ્રતાપની પાસે ઉભેલા સિપાઇએ કહ્યું. સાહેબ એ મેરી પાસ ખડા હે વોઇ બોલા!

બાદશાહ—પકડલાવ મેરે સામને! (પાંચ સીપાઇ પકડીને લાવ્યા.)

સુમનચંદ્ર—(ઓળખીને) આતો એજ; અંધકારનો બાપ સુંદીરપ્રતાપ! વાહ! તમે પણ અંધકારની સલાહમાંજ છો કે શું! શરમ છે શરમ! (ઉંડા વિચારમાં ગુમ થઇ ગએલો સુંદીરપ્રતાપ કાંઇ બોલી શકયો નહિ.)

બાદશાહ—જાઓ! ઉસકુ તુરંગમેં લે જાઓ! હાથમાં બેડીઓ ઘાલી કેદમાં નાંખી દીધો.)

સવાર થયું એટલે પ્રથમ સુમનચંદ્રની તૈયારી થઇ. ત્યારે બાદશાહે સર્વેને બોલાવીને કહ્યું કે; સબ અલગ અલગ દીશામેં ચલે જાઓ! હીંદુ રાજા, રાજકુમાર ઓર ઉમરાવજાદે આજ જાઓ; ઓર મુસલમાન જો જાને વાલે હો વો કલ જાઓ! બાદશાહના હુકમ પ્રમાણે સર્વે તૈયાર થઈ ગયા. અભયમલ તથા સુમનચંદ્ર પણ પોત પોતાના માણસો સાથે તૈયાર થઇ ગયા ત્યારે કમરસિંહે સુમનચંદ્રને કહ્યું કે હું તો જાઉ છું. હવે એકબો ક્ષુમીશ! સુમનચંદ્ર કહે મારા સૈન્યમાંથી કહો તેટલાં માણસો આપુ; સાથે રાખો તો સારૂ. જવાબમાં કમરસિંહ કહે મારે માણસોની જરૂર નથી, સર્વે વેરઇ ગયા. અંધકારસિંહ ઉત્તર દીશામાં ચાલ્યો જાય છે, અને તેજ દીશામાં અભયમલ જાય છે. કમરસિંહ દક્ષીણ દીશા તરફ જાય છે તે એમ સમજીને કે અંધકાર જરૂર સિલોન તરફજ દોડતો હશે. સુમનચંદ્ર પુર્વ દીશામાં જાય છે.

સુમનચંદ્ર દીલ્લીમાંથી નીકળ્યો. હજી બે ત્રણ ગાઉ પહોંચ્યો નથી અને વિચાર થયો કે હું સહન તથા ઉલાસની શોધમાં જાઊં છું તો ખરો પણ, મારા સસરા સુંદીરપ્રતાપને કેદ કરાવીને જાઊંછુ' એ ઘણું ખોટું છે. એમનો શું અપરાધ; એ પણ મારી, અભયમલની, કમરની તથા અમરની શોધમાંજ નીકળ્યા હશે! દીલ્હી આવી પહોંચ્યા હશે ને ધામધુમમાં જોવા ઉભા રહ્યા હશે, ત્યાં પુત્રના પ્રાક્રમનો અવાજ સાંભળી હૈયામાંથી ઉછાળો આવી ગયો હશે જેથી એમ બોલાઇ જવાયું હશે. કદાચ તે અંધકારની સલાહમાં કે મદદમાંજ હોય તો, તે વખતે ત્યાં હોયજ કેમ! ન હોય ન હોય; દીકરાના કુલક્ષણને ઉતેજન આપે એવા સુંદીરપ્રતાપ નથી, માટે પાછો જઇ તેમને બાદશાહ સલામતની પાસે મુક્ત કરાવી આગળ વધુ. આજ તાતે ઘાએ બાદશાહ મારૂ માનશે અને જો વધારે દીવસ થશે તો બાદશાહના વિચાર પલટાશે. ચાલ્ય જીવ વળીએ પાછા!

(સુમનચંદ્ર પાછા આવી શાહના કદમમાં સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.)

બાદશાહ—સુમનચંદ્ર!

સુમનચંદ્ર—જી હજુર!

બાદશાહ—ક્યા કુછ કહેને કા હે!

સુમનચંદ્ર—હજુર; આપને અરજ કરવાની છે કે ગઈ રાત્રીએ મારા સસરાને કેદ કરવામાં આવ્યા છે; તેમને મુક્ત કરો તો સારૂ!

બાદશાહ—ક્યા વો અંધકારકા બાવાકું?

સુમનચંદ્ર—જી હાં! અંધકાર મારો સાળો થાય! અને અમરસિંહ મારા જમાઇ; એ પ્રથમ મારી પુત્રિ સહનતારાને ઇચ્છિા સ્વયંવરમાં વર્યા હતા!

બાદશાહ—બહોત ખુબ! કહાં હે વો સહન!

સુમનચંદ્ર—અમારા કમ નસીબે તે પણ ગુમ થઇ ગઇ છે. તેની ખોળ્ય ચાલી રહી છે.

બાદશાહ—ઇસકુ કોન લે ગયા હે! વોઇ અંધકાર!

સુમનચંદ્ર—ના હજુર! અંધકાર તો તેનો સગો મામો, એટલે તે કામ તો તે કરેજ નહિ, સાંભળ્યું છે કે; સહનને તો પોતે અમરસિંહેજ; બારીમાંથી નદીમાં ફેંકી દીધી છે.

બાદશાહ—એ કયા બાત! એસા કાયકુ કરના ચઇએ! અમરસિંહ એસા ક્રુર હે કયા!

સવાબશાહ—બાવા! બે અદમી માફ! અપને દુસરી પુછ પરછકી કયા જરૂર! વો સુંદીરપ્રતાપ કા જો કુચ્છ કરના હો સો કરલો!

બાદશાહ—જાઓ તુરંગમેંસે વો આદમીકુ લેઆવ! જીસકુ આધી રાતકુ કેદ કર દીયા હે! ઇસકા નામ સુંદીરપ્રતાપ હે! (સીપાઇઓ લઇ આવ્યા.)

સુમનચંદ્ર—કેમ સુંદીરપ્રતાપ તમે અહીં શી રીતે આવ્યા?

સુંદીરપ્રતાપ—પુજ્ય. અમો આપને ત્યાંથી ઘેર ગયા બાદ વરસ દીવસ સુધી અંધકાર ઘેર ન આવ્યો ત્યારે મને ચિંન્તા થઇ કે, શું થયું ને કેમ થયું તેની તપાસ તો કરૂં! અંધકાર તથા ઉલાસને ખોળી કાઢું. એમ નિશ્ચય કરી થોડા ઘણા માણસો સાથે લઇ, સેતુ ઓળંગી આ તરફ આવી શ્રી રામેશ્વર ભગવાનનાં દર્શન કરવા ગયો! ત્યાં પુત્રિ પ્રકાશ પોતાનાં ભાઇનાં કરેલાં કૃત્યથી કાયર થએલી શીવજીના દેવળમાં મુસ્તક પુજા કરવા તૈયાર થઇ ગઇ હતી! તેનાથી સઘળી બીના જાણી કે, મુર્શિદાબાદના મેદાનમાંથી અંધકારે ઉલાસનું હરણ કર્યું હતું અને ફેર લાહોરની બાગોળમાંથી ઉઠાવી ગયો છે. આ ખબર મળતાંની સાથે હું એકલો ત્યાંથી નિકળ્યો! વળી માર્ગમાં ખબર મળી કે સહન તથા અમરસિંહનો પણ પત્તો નથી. એ સર્વેની ખોળ્ય કરતો કરતો, દીલ્લી લગભગ આવી પહોચ્યો, ત્યાં ખબર મળી કે; ઉલ્લાસતારા બાદશાહના મહેલમાં છે અને શાહ પોતે પોતાની પુત્રી જેવી ગણી તેને અમરસિંહ સાથે વરાવાના છે. મહોરમ મહિનો ઉતરશે ત્યાં સુધીમાં ઉલાસના તથા અમરસિંહના માતા પીતા વિગેરે સઘળા સંબંધીઓ આવી

પહોંચશે. આ બધી ખબર સાંભળીને હું દીલ્હીમાં આવ્યો. હું જાહેર થવાનો વિચારતો કરતો હતો પણ એક અપરાધીનો બાપ, એટલે મને જોતાંની સાથે સર્વને તિરસ્કાર ઉપજે, માટે જાહેર નહિ પડતાં, તમો સર્વની પાછળ; ઇમામ હુસેનનાં દર્શન માટે ઉભો રહ્યો હતો.

સુમનચંદ્ર—ત્યારે...તમે જાહેર ક્યારે થાત ?

સુંદીરપ્રતાપ—ઉલાસ તથા અમરનાં લગન થાત, ત્યારે હું જાહેર થાત; અને તરતજ સહન તથા અંધકારની શોધ કરવા નિકળત !

સુમનચંદ્ર—બાદશાહ સલામતને બેન ગુલશને આવી; અંધકારસિંહ ઉલાસને લઇ ગયો એવા સમાચાર કહ્યા; તે વખતે તમે રં...ગ બેટા રંગ ! બોલ્યા તે શું સમજીને ! ! તમારા દીકરાએ, રૂડું પરાક્રમ કર્યું તેથી ?

સુંદીરપ્રતાપ—પ્રથમ પોતાના બનેવીના ગામની ભાગોળમાંથી; ઉલાસને ઉપાડી; તેજ ઘણું નીચુ અને ન કરવાનું કામ કર્યું છે, જે સાંભળીને મારા હૃદયને ઘણો ખેદ થયો છે. આવા પાપી અને અધરમી દીકરા હોય તેથી ન હોય તો સારૂ ! ત્યાંથી લઈ જઇ નિરાધાર કન્યાને હેરાન કરી હશે, દુઃખ દીધું હશે ! એણે ન કરે કસાઇ તેં કામ કર્યું છે. તેના કામથી મારૂ હૃદય કંપે છે. ઉલાસના સુભાગ્યે ઉલાસને પાપીના હાથમાંથી કોઇએ મુક્ત કરી હશે !

સુમનચંદ્ર—એક વારતો, જાત્રાળુ તપસ્વી બ્રાહ્મણો તથા સાધુઓએ મુક્ત કરી હતી ! તેમને ત્યાંથી ગંગા સ્નાન કરવા ગએલી ત્યાંથી બીજી વાર ઉઠાવી !

સુંદીરપ્રતાપ—અરરર ! આ હું શું સાંભળુ છું. પાપી અંધકાર ! તું તો અંગારોજ પાક્યો તથા તેં અંધકારજ કર્યો.

સવાબશાહ—ચલને દો આગે ! બેટે કું રંગ બોલનેકા ક્યા સબબ ?

સુમનચંદ્ર—ગંગાજી ઉપરથી લઇ જતાં તરતજ અભયમલ સામો મળ્યો; તેને ઓળખીને તમારો દીકરો ઉલાસને ફેંકી દઇને નાસી ગયો.

સુંદીરપ્રતાપ—આ કૃત તેનું ક્રૂર અને વખોડવા જેવું તો ખરૂ ! ઉલાસનું હરણ કર્યું જેથી હું અતી દીલગીર તો છું. પ...ણ ! લાહોરની ભાગોળમાંથી અને સ્વયંવર વખતે ભરાએલા રાજાની હાજરીમાંથી, આવા પ્રતાપી; આનંદમલની દીકરીને ત્રીજી વાર ઉપાડી તે તેણે પાકી હીમ્મત બીડી છે, છતાં તે કામને પણ તુચ્છ ગણુ છું. સાંભળીને અપસોસ વધતો

જાય છે કે, આવા શુરા અને પ્રાક્રમી સગાઓ સાથે સ્નેહ ન વધારતાં વહેર વધાર્યું છે.

સવાબશાહ—કુચ્છને કુચ્છ અપસોસ બી કરતે હો ! ઓર બેટેકી તારીફ બી કરતે હો !

બાદશાહ—કહેને દો જો કુચ્છ કહેના હો ! બેટેકુ રંગ દીયા ઉસકા કયા સબબ ?

સુમનચંદ્ર—બોલો સુંદીરપ્રતાપ ?

સુંદીરપ્રતાપ—બાદશાહ સલામતના શરણુમાં રહેલી; શાહજાદા સવાબશાહ; પરાક્રમી અને સેનાના સરદાર ઉન્મતશાહ, અતી અભીમાની અભયમલ તથા સર્વ સદગુણસંપન્ન અને અર્જુન જેવા બાણુવળી અમરસિંહથી રક્ષણુ કરાએલી, ઉલાસતારાને, દીલી શહેરના મધ્ય બાગ્યમાંથી ઉપાડી, એ હિમ્મતને ધન્ય કેમ ન કહેવાય !

સવાબશાહ—સચ બાત ! બસ ઇસ બાસ્તેય તુમને કહા હોગા !

સુંદીરપ્રતાપ—પોતાના પુત્રના કરેલા પ્રૌઢ પરાક્રમને સાંભળી કયા બાપનું હૈયું ન ઉછળે ! તેજ વખતે મારા મોંમાંથી ઉમળકાની સાથે નીકળી ગયું કે, રંગ બેટા રંગ.

ઉન્મતશાહ—ઇસ આલમકા શાહ કે સામને, તુમને તુમારા કમજાત લડકાકી તારીફ કીઇ વો ગુના તો હય ! મગર બાદશાહ સલામતકી મરજી, જો કુચ્છ ફરમાવે !

સુંદીરપ્રતાપ—એમના ફરમાનની સામે મેં ક્યારે આનાકાની કરી છે; મુંગે મોંઢે તુરંગમાં ગયો કે નહિ; વળી જે કાંઇ ફરમાવશે તે માથે ચઢાવીશ.

બાદશાહ—સુમનચંદ્ર; તુમારી કયા મરજી હે ?

સુમનચંદ્ર—મને તો સુંદીરપ્રતાપનો કોઇ પ્રકારે અપરાધ માલમ પડતો નથી. છતાં આપને આપના માન્યની ખાતર, કાંઇક ફરમાન કરીને; તેમને પોતાની ઇચ્છા મુજબ જવાની રજા આપો ! જો તે ફરતા હશે તો આપણા કામમાં કાંઇકને કાંઇક મદદ રૂપ થશે અને કદાચ કેદમાં રહેશે તો નકામા સડશે; વળી આપણુને અંધકાર, આથી પણુ વધારે નડશે.

સવાબશાહ—ઇસ અંધકાર કે ડરસે તુમ ઇસકુ છુટા કરને ચહાતે હો !

સુમનચંદ્ર—અંધકારના ભયમાં તો આવી પડેલાજ છીએ ! અમને તો અંધકારનો ભય છેજ પણુ આપને માટે અંધકાર શું શબ્દ કહીને ગયો તે બેન ગુલશનને મોંઢે સાંભળ્યું કે નહિ ?

સવાબશાહ—સુના સુના ! કોન ડરતા હે ઇસ કુત્તે સે !

ઉન્મતશાહ—ઇધર ઉધર ભાગતા ફીરતા હે વહાંતક વો જીતા હે; જીસ વખત શેરકે પંજેમેં આયા ઇસી વખત ઇસકા જાન નિકલ જાયગા.

સવાબશાહ—મેરે હાથસે મરેગા તો તોબા તોબા કર મરેગા !

ઉન્મતશાહ—ઇસકુ તો જમીનમેં ગાડ કે પથ્થર મારના ચઇએ.

સુંદીરપ્રતાપ—અંધકારસિંહનું તમારે જે કરવું હોય તે કરજો પણ હાલતો મારૂ નીરાકરણ કરો !

સુમનચંદ્ર—બાદશાહ સલામત ! ઇસ સુંદીરપ્રતાપકા કીસી બી તરાંસે છુટકારા હોના ચઇએ.

બાદશાહ—જાઓ સુંદીરપ્રતાપ; જ્યાં તુમારા દીલ ચ્હાય; મગર તીન કોસ તક ઘોડે મત બેઠો; પેદલ ચલે જાઓ !

સુંદીરપ્રતાપ—જેવી નામવરની આજ્ઞા !

ઉન્મતશાહ—તીન સીપાઇ ઉનકે સંગ જાઓ ! બરાબર તીન કોસ છોડકે પીછે ચલે જાઓ !

સિપાઇઓ—જેસા હુકમ ! (સુંદીરપ્રતાપને સિપાઇઓ સાથે વિદાયગીરી આપી.)

સુમનચંદ્ર—હજુર; જે કામને માટે હું પાછો આવ્યો હતો તે થઇ ગયું; હવે મને પણ રજા મળવી જોઇએ !

સવાબશાહ—આજકા દીન ઠેર જાઓ ! કલ સંગ સંગ ચલેંગે !

ઉન્મતશાહ—ઓર કયા ! કયા હરકત હે !

સુમનચંદ્ર—હરકત તો કાંઇ નથી, પણ હવે જેટલો વખત ગાળીએ એટલો આપણને દુઃખ કરતા થઇ પડે, છતાં સર્વેને એકજ દીશામાં, કે એકજ જગામાં જવાનું નથી.

સવાબશાહ—વોબી ઠીક ! જાઓ જાબ ! દેર મત લગાઓ !

ઉન્મતશાહ—સુમનચંદ્ર; કબી અંધકારસિંહ હાથમેં આયા તો કયા કરોગે ?

સુમનચંદ્ર—તે વખત મનની ઉર્મિ જે કહે તે ખરૂ ! અત્યારથી તેનું નીરાકરણ ન થાય ? માણસના વિચાર સદાય સરખા રહેતા નથી.

બાદશાહ—સબ બાત સચ હે ! જાઓ સુમનચંદ્ર ! સવાબ ઓર ઉન્મતકુ બી કલ ભેજુંગા ! (સુમનચંદ્ર વિદાય.)

સર્વે હીંદુ સરદારોના ગયા પછી; અને વળી સુમનચંદ્રના પ્રાછા વળીને આવી ગયા પછી બાદશાહ *જનાનખાનામા ગયા.

બેગમ—ખાવિંદ; ઉલાંસ તો બડી અચ્છી થી! ઇસકુ કોન લે ગયા?

ગુલશન—અમા! ઈસિકુ અંધકારસિંહ લે ગયા!

બેગમ—દેખો ઇસિ લડકીકું નામ યાદ રહા હે, મેં તો ભૂલ ગઇ.

ગુલશન—બાવા કોન હે વો અંધકાર! ઓર કયું લે ગયા ઉલાસકુ?

બાદશાહ—ઇસ બાતમેં તુ કયા સમજે. ઓર કાયકે બાસ્તે લે ગયા, વો બી હમ કેસે કહે સકે!

ગુલશન—બાવા! ઇસકુ બીચારીકુ છુડા લાવ!

બાદશાહ—ઠીક હે! સવાબ ઓર ઉન્મત દોનું જાને કે હે! ઓર દો ચાર હીંદુ સરદાર તો આજઈ નીકલ પડે હે!

બેગમ—હીંદુ ગએ હે વો છોડા લાયંગે; અબ સવાબકુ ભેજનેકી કયા જરૂર?

બાદશાહ—એક દફે તો ઇસ અંધકાર કે હાથમેંસે છોડાકે સવાબઇ લાયા થા.

ગુલશન—ઇસ વખત તો, વો અંધકાર કહે ગયા હે કે; ઇસ સવાબકી ખબર લઉંગા?

બાદશાહ—એસા કભી ન હો સકતા હે! સવાબ બડા બહાદુર સરદાર હે!

બેગમ—બસ એકીલે ઉન્મતશાહકુ જાને દો; વો અપને સૈન્ય કે બડે સરદાર હે.

બાદશાહ—વો બી જાયંગે ઓર સવાબ બી જાયગા.

બેગમ—ઇસ હીંદુકી લડકીકે લીએ, ઈતની સારી તકલીફ અપને કાયકુ ઉઠાની ચાઇએ?

બાદશાહ—જહાં તક ખુદા તાલાને અપનકુ સત્તા દીઈ હે; વહાં તક કીસીકા બી ભલા કરના; કીસીકું બી દુઃખમેંસે છોડાના; ઇસમેં અલ્લા અચ્છા કરતા હે!

બેગમ—દેખો સામનેય સવાબ આતા હે! સવાબ આવી માજીને નમ્યો, માએ માથે હાથ મુકીને કહ્યું બેટા અચ્છે તો હો?

સવાબ—હાં! અમા! જહા તક ખુદાકી મરજી હો! બાવા અબ

* જનાનખાના=રાણીવાસ, બેગમને રહેવાની જગા!

મેં જાનેકી તૈયારી કરતા હું ઓર દશ હજાર સિપાઇ લેકે જાતા હું!

બેગમ—અપને જાનેકી કુચ્છ જરૂરત નહિં. સબ હીંદુ ગએ હેં વો પકડ લાયંગે !

સવાબ—નહિ અમા, એસા નહિ હો સકતા હે ! મેં તો જરૂર જાઉંગા !

બાદશાહ—બહોત ખૂબ બેટા ! બે ધડક ચલે જાઓ !

બેગમ—જબ દશ હજારસેં જાદે આદમી રખો !

સવાબ—જરૂરત તો એકબી આદમીકી નહિ હે ? કયું કે વો ચોર તો એકીલા ફિરતા હે; ઇસિકી કયા તાકાત હે ! મગર કોઇ અંજાણુ હીંદુ કુચ્છને કુચ્છ સમજ જાય, ઓર જોર કરનેકુ સામને આ જાય !

બાદશાહ—બેશક સબ બાત સહી હે !

દાસી—(અંદર આવીને) ઉન્મતશાહ આપકી સંગ કુચ્છ બાત કરના ચહાતે હે !

બાદશાહ—(બેગમને બીજા ઓરડામાં વિદાય કરીને) આને દો !

ઉન્મતશાહ—(સલામ કરીને) ઉલાસ કી શોધ કે લીએ જાનેકી આપકી રજા ચહાતા હું !

બાદશાહ—તુમારા દીલ ચ્હાય જીતના લસ્કર લેકે; દોનું ચલે જાઓ ઓર થોડે થોડે દીન બાદ ખબર ભેજતે રહેના !

ગુલશન—છોટે બાવા; ઉલાસકું લેકે આઇઓ ? ઓર ઇસ અંધકારકું બી પકડ લાઇઓ !

ઉન્મતશાહ—અચ્છા બેટી. કુચ્છ અંદેશા મત રખો ! અબ વો અંધકારતો મર ગયા સમજો !

ગુલશન—નહિ ! મારો મત ભાઇ ! બસ એસે હરામજાદેકુ તો અપની તુરંગમેં ડાલો ! ઓર ઇસકી પાસસેં, ખૂબ ઓર નીચા કામ કરાલો ! (સવાબ તથા ઉન્મતશાહ વિદાય.)

કમરસિંહ સાથે સેજ વાત ચીતની મુલાકાત કરી; છુટી પડેલી સહનતારા, જે પુરૂષના વેષમાં ફરે છે, અને ઉલાસતારાની શોધમાં નીકળી છે, તે પસ્તાતી અને વીમાસણ કરતી આગળ ચાલી. અરે મારાય કરમના દોષતો ખરા ? મને યાદ છે કે, હું છેક નાની હતી તે વખતે મારા માતા પિતા મને રથમાં બેસારીને જંગલમાં લઇ ગયાં હતા, અને ત્યાં જઇ માતા પીતાએ સામ સામે બેસી મારે માથે ઇંટો ઉચકાવી હતી. તે વખતે મારા

બાપે મારી માને પુછ્યું હતું કે, આમ કરવાનું શું કારણ છે ? તેના જવાબમાં મારી મા બોલી હતી કે; દીકરીને જે દુઃખ પડવાનું છે, તે પડી ચુક્યુ, કારણકે માબાપની હાજરીમાં દીકરીને માંથે ઇંટા લેવી પડે એથી વિશેષ દુઃખ શુ પડવાનું હતું; માટે હવે આગળ ઉપર દુઃખ પડવાનું છે તેનો ભય જતો રહ્યો. "શુળીનો ઘા સોએ ચુકી ગયો." તે વખતે મારા પીતાંના મનનું સમાધાન થયું હશે કે કેમ; તેતો ઇશ્વર જાણે ! પણ ભાગ્યમાં જે ભોગવવાનું છે તેતો કોઇથી મિથ્યા થાય તેમ નથી.

વહાલાનો વિયોગ; જંગલે જંગલ ભાટકવું; અજાણ અને અજ્ઞાન માણસોની મુલાકાત, અધર્મિયોથી હેરાન થવું, આવું તે કરમ ક્યાં ઘડ્યું હશે; સ્વામીનો સંજોગ તો થયો હતો પણ પાછો વિધાત્રીએ વિયોગ કરાવી નાંખ્યો. અરે આમાં વિધાતાનો પણ વાંક ક્યાં કાઢવાનો રહ્યો, મેં મારી જાતેજ ઉછાળો મારી દીધો. અંધકારના હાથમાંથી ઉલાસને છોડાવવાનું બીડુ ઝડપ્યું પણ તે પાર પડવું મુસ્કેલ છે. એક મરદના હાથમાંથી *મેરી મેરીને છોડાવે એ બનવું અશક્ય છે. ઉપરથી પુરૂષનો વેષ છે, પણ પુરૂષના જેટલું પ્રાક્રમ સ્રિયોમાં હોતુ નથી. કદાચ ઉલાસને લઇ અંધકાર અહીં આવે તોપણ હું શું કરી શકુ ! કાંઈજ નહિ. મને ઓળખીને કદાચ શરમાય તો ઉલાસને મુકી દે ખરો ! પણ મને ઓળખવાનો સંભવજ બનવો મુષ્કેલ છે. કારણ કે હું પુરૂષના વેષમાં છું, એટલે સ્રિની ભ્રાંન્તિ પડવી મુષ્કેલ છે. શ્રી હરી શ્રી હરી. શું શું વિચાર મન કર્યા કરે છે. ઉલ્લાસના સ્વયંવર વખતે પિતાને જોયા તો ખરા પણ તેમને મેં બાપા કહી બોલાવ્યા નથી; તેમ મારી ખાનગી રીતે પણ ઓળખાણ પાડી નથી. એમણે મને ઓળખી હશે કે નહિ ઓળખી હોય ! ક્યાંથી ઓળખે ! ઓળખે તો મારો બાપ મને, હેત પ્રીતથી બોલાવ્યા વિના ન રહે ! અને મને એકલીને જંગલમાં ન જવા દે ! અરે મારા નાથે મને ઉલાસ ખોળવાની આજ્ઞા કરી તે પણ એક રજ. પુત રાજકુમાર સમજીને જ ! ફિકર નહિ પ્રભુ કરે તે ખરૂ. આ બધાં કૃત પેલા શનીકુમારનાં છે.

મને લાહોરથી નિકળ્યાંને ઘણા દીવસ થઇ ગયા, તેમ હું ઘણા ગાઉ સુધી આવી પહોંચી પણ હજી સુધી મારા કામમાં જરાય ફતેહ મેળવી નથી. "ગધાડાના લીંડાના પાપડ થતા હોતતો અડદનાં ગુહ્લાંનો ભાવ કોણ પુછત !" મરદનાં કામતો મરદજ કરી શકે છે, ત્યાં સ્રિયોની મતી કામ કરતીજ નથી. હે ઉલાસ હું તને ક્યાં ખોળીશ; તું ક્યાં હઇશ ! અરે તુતો મારા

* મેરી = સ્રિ.

કરતાં પણ વધારે દુખી અવસ્થામાં છું ! તું તો પાપી અંધકારસિંહના પંજામાં છું. ફિકર નહિ. ઇશ્વર તારૂ સારૂ કરશે. તું મારી સબંધી અને સગી, મારી ફોઇની દીકરી, મારી બેન; પણ અત્યારે તો તેં શત્રુની ગરજ સારી છે; થવા તો ગઇ સુખ દુઃખની ભાગીદાર પણ તને તારા પુર્વના કર્મ દોષે તાણી લીધી છે, પાછી છુટીશ તો ખરી, અમરસિંહને વરીશ પણ ખરી, ભાગ્યશાળી થઇશ પણ ખરી ! વાહ આ કુવો સારો આવ્યો; પાસે મોટી વાવ પણ છે, જતા આવતા મુસાફરોને; ઘડી બેઘડી આરામ કરવાની જગા ઘણી સારી છે. લાવ્ય હું પણ જરાવાર આરામ તો કરૂં, એ પેલા સામેથી મુસાફર પણ આવતા દેખાય છે, તેમાં થોડી ઘણી સ્ત્રિયો પણ છે, તે કોક ગામડાના વટેમાર્ગુ જેવા જણાય છે. જે હશે તે હમણાં જણાશે. પાસે કાંઇ ગામ હશે તો તેમની સાથે સાથે તેમને ગામ જઈશુ, અને ગામમાં જઈ સારૂ નિર્ભય સ્થાન શોધી કાઢીને ઘણા દીવસનો લાગેલો થાક ઉતારીશું. (મુસાફરોએ આવીને ગાંસડા પછાડયા. હા...સ)

સહનસિંહ—કેમ કાંઇ બહુ થાકી ગયા કે શું ભાઇ !

પહેલો—થાક તો લાગેજ કની ! ઘણા ગાઉની મુસાફરી કરવી તે નાની સુની વાત છે !

સહનસિંહ—કેટલેક દુરથી આવો છો ?

બીજો—રોજના પંદર પંદર ગાઉ ચાલીએ છીએ; આજ પાંચ દીવસ તો થઇ ગયા.

સહનસિંહ—અહોહોહો ! ત્યારે તો બહુ છેટેથી આવો છો ! કએ ગામથી આવ્યા ને કએ ગામ જાઓ છો ?

ત્રીજો—દીલ્લી ગયા હતા, હવે ઘેર જઇએ છીએ.

સહનસિંહ—દીલ્લી શું કામ ગયા હતા ?

ચોથો—અમારા ગામની અને અમારા સગાંની એક છોડી ત્યાં રહે છે. તેને તેડવા ગયા હતા.

સહનસિંહ—અહોહોહો, બહુ છેટે છોડી પરણાવી ભાઇ !

એકસ્ત્રિ—છેટે તો કાંઇએ દીધી નથી. દીધી છે તો ગામમાં ને ગામમાં પણ એનો માંટી વહાણ કમાવા ગયો છે !

સહનસિંહ—કેમ વહાણુ કમાવા ? વહાણુ કમાવા, એટલે શું ?

બીજીસ્ત્રિ—વહાણુ કમાવા એટલે ઘણું કમાવા. વહાણુ ભરાઇ જાય એટલુ બધુ કમાવા !

સહન—પરદેશ ગએ બહુ કમાઇ જવાતુ હશે ?

ત્રિજોસ્ત્રિ—કમાવા તો કાંઇ ગયો નથી, દેવાળુ કાઢીને નાસી તો ગયોછે.

સહન—દેવાળુ એટલે શું !

ચોથીસ્ત્રિ—કાંઇ કામ પ્રસંગે કોકના પૈસા લેવા તેને ફરી પાછા ન આપવા. લેતી વખતે એટ્ટા થઈ જવું; અને આપતી વખતે ગગનના તારા દેખાડવા. એનું નામ દેવાળુ !

સહન—તે બધાંને તેડી લાવ્યા ?

પાંચમો—તેડી શુ લાવે અમે તો જીવ લઇને નાઠા !

સહન—કેમ ભાઇ ! જીવ લઇને કેમ નાસવું પડ્યું ?

છઠ્ઠો—જો નાઠા ન હોત તો, ત્યાં ને ત્યાં કડકા થઇ જાત ! મારા મારી, કાપા કાપી, મારા મારી કાપા કાપી, કોઇ કોઇને જુવેજ નહિ.

સાતમો—(સાથેના માણસોને) ચાલો ! ચાલો! જલદી કરો ! હજી ત્રણ ગાઉ જવાનું છે ને સાંજ તો હમણાં પડશે.

સહન—ભાઇ પુરી વાત તો કરવા દયો ! શી ઉતાવળ છે, કએ ગામ જવું છે.

આઠમો—અમારે પર્વતપુર જવું છે.

સહન—પર્વતપુર ! પર્વતપુર અહીંથી કેટલુંક છેટુ છે ?

નવમો—આ સામો પ્હાડ છે, તેના ઉપર ચઢીને પેલીપાર ઉતરી પડે તેને તો બરાબર એકજ ગાઉ છે, પણ અહીંથી રસ્તો ચક્કરમાં ફરીને નીકળે છે, તે ત્રણ ગાઉ લંબાય છે.

સહન—ત્યારે તમે પહાડ ઓળંગીને કેમ ન જાઓ !

દસમો—પહાડ ઓળંગતાં થાક વધારે લાગે; પાંચ ગાઉની મુસાફરી કરતાં જેટલો થાક લાગે એટલો એક ગાઉમાં માલમ પડે. બીજુ પહાડમાં જંગલી જનાવરનો ડર પણ ખરો ! વળી છઇઆં છોકર બીહે પણ ખરાં, માટે ફરીને જવું એ સારૂ !

સહન—ભાઈ પહાડસિંહ રાજા છે એજ પર્વતપુર કે બીજુ ?

પહેલો—હા એજ એજ. પહાડસિંહ રાજા; ને શલ્યા રાણી !

સહન—ગિરીરાજ તેનો દીકરો ! અને ગુશકુમારી દીકરાની વહુ.

બીજો—હા હા એજ ! બરાબર છે, અને દીકરીનું નામ, લીલાશ

ત્રીજો—લીલાશ નહિ પણ વિલાસ !

સહન—એમને તો દીકરી હતીજ નહિ; કેવડી છે દીકરી !

ચોથો—હશે દશેક વરસની !

સ્ત્રિ—દશની કેમ મોહો...ટી પરણાવવા જેવડી તેર વરસની !

બીજી—હા હા મોટી મોટી ! એ આવી છે તારનો તો વર ખોળવા માંડ્યો છે.

સહન—હું તો એમ જાણું છું કે, રાણી શલ્યાસુંદરીને દીકરી નથી.

ત્રિજી—દીકરી તો હતી; પણ સાત વરસથી એને મોસાળ રહેતી હતી. એને મામા મામી સાથે રહેવું વધારે ગમતું; જેથી સાત વરસમાં એકે દીવસ અહીં આવીજ નથી, હવે પરણાવાની વખત થઇ એટલે લાવ્યા છે.

સહન—શુ કન્યાનું નામ કહ્યું, લીલાશ કે વિલાશ!

ચોથી—વિલાસ તારા ! તારા તે તો તારાજ છે; એની આંખની કીકીઓમાં તો તારાજ ઝળકી રહ્યા છે, જાણે સળવણો રમે છે. એને તો કોઇ સારો રૂપાળો વર મળે તો સારૂ !

પાંચમી—અમરસિંહ જેવો !

છઠ્ઠી—અમરસિંહ જેવો કે અંધકારસિંહ જેવો ?

પાંચમી—મુવો નખોદીઓ ! અંધકારસિંહ તો નહિ સારો ! પારકી છોડીઓને પરાંણે ઉચકી જાય ને પજવે એને તે કોણ પરણે !

ચોથી—તારે તો નથી પઇણિવું ?

પાંચમી—મારી કયાં વાત છે ! આતો રાજાની છોડી, વિલાસ એનની વાત છે.

સહન—તમે કહો છો તે અમરસિંહ તથા અંધકારસિંહ કોણ છે; તેમને તમે કયાંથી ઓળખો, વળી અંધકારને નઠારો કેમ કહ્યો ?

સાતમી—આ બાયડો તો બહુ ચીકણો ! માંથુય પકવી નાંખ્યું; આમ કેમ થયું ને તેમ કેમ થયું; પુંછડુ કેમ થયું ને લુંકડુ કેમ થયું.

આઠમી—બાયડો છે, પણ બાયડી જેટલી ચીકાસ કરે છે.

નવમી—દેખાય છેય બાઇડી જેવોજ !

સહન—કેમ એનો જવાબ દેવાથી એ કાયર થઇ ગયાં કે શુ ?

દસમી—તારે શું મારી બઇ, લમણા ઝીક તે કેટલીક.

અગીયારમી—ઉભા રહો ઉભા રહો મને પુછો, હું એ તમારી જોડે લમણા ઝીકુ એવી છું, બોલો શુ પુછવું છે ?

સહન—કાંઇ પુછવું નથી બેન ! તમને જવાબ દેતાં જોર આવતુ હોય તો મારે જાણવાની કાંઇ જરૂર નથી. પણ તમે અમરનું નામ દીધુ

તેથી મારે જરા વધારે પુછવાની આતુરતા થઈ કે તમે અમરને ક્યાંથી ઓળખો ?

પહેલી—અમે તો અમરસિંહનેય નજરે દીઠે ઓળખતાં નથી અને અંધકારનેય ઓળખતાં નથી; પણ તેમનાં નામ અને સારાં નઠારાં વખાણ સાંભળ્યાં, તેથી ઓળખીએ.

સહન—શી રીતે એમનાં નામ તમારા કાને આવ્યાં ?

બીજી—જે દીવસે, અહીંથી નિકળેલાં અમે સૌ દીલ્હી શહેરમાં પેસતાં હતાં તેજ દીવસે દીલ્હીના બાદશાહના શાહજાદા સવાબશાહ તથા લાહોરના રાજાના કુમાર અભયમલ એ બન્ને પોત પોતાની સેન્યાઓ સાથે ગામમાં દાખલ થતા હતા.

સહન—અભયમલ દીલ્હી શુ કામ ગયો હશે !

ત્રીજી—તે તો ઇશ્વિર જાણે ? પણ બીજે દીવસે સવારમાં એમ ખબર સાંભળી કે ઉલાસતારાને, સવાબશાહ અંધકારસિંહના હાથમાંથી છોડાવી લાવ્યા છે, અને પછી અભયમલ રસ્તામાં મળ્યા, એટલે તેમને લઇને દીલ્હીમાં આવ્યા. જો કે અભયમલની મરજી તો રસ્તામાંથીજ ઉલાસને લઇ લાહોર જવાની હતી, પણ સવાબશાહ અતી આગ્રહથી બાદશાહની મુલાકાતે દીલ્હીમાં લાવ્યા.

સહન—વાહ ! બહુજ સારૂ થયું, પાપીના હાથમાંથી ઉલાસ છુટી, હાથીની સુંઢમાંથી કમળ છુટયું.

ચોથી—કેમ અંધકારસિંહ પાપી ખરો કે નહિ ! તમારાજ મોંનો ન્યાય!

સહન—ખરોજ ! એક વાર નહિ પણ હજાર વાર ખરો ! હશે પણ ઉલાસ છુટી એ સારૂ થયું.

પાંચમી—તેને બીજે દીવસે તો ઉલાસને પરણવાની વાતો ચાલી.

સહન—કોની સાથે !

છઠી—અમરસિંહ સાથે ! બાદશાહે માણસો મોકલી અમરસિંહની ખોળ્ય કરાવી અને અમરસિંહને તેડી પણ લાવ્યા.

સાતમી—લગનતો થઇ જાત ? પણ ઉલાસનો ભાઇ કહે, અમારે ઘેર જઇને લગન કરીશુ, એટલે અમારાં માતા પીતા જુવે અને એમના જીવ ઉદ્વેગમાં છે તે સ્થિર પડે. બાહશાહ સલામત કહે તમારા મા બાપને અહીં તેડાવો અને અહીં લગન થવા દયો ?

સહન—પછી તો બાહશાહની મરજી મુજબ થયું હશે ?

આઠમી—બાદશાહની મરજી મુજબ તો ખરૂ પણ લગનમાં વધન ખરેખરૂ આવ્યું.

સહન—હાય હાય ? શુ વીઘન આવ્યું; અમરે પરણવાની ના પાડી હશે?

નવમી—અમરે તો કાંઇએ ના નથી પાડી, અમર તો પરણવા તૈયાર થઇને રહ્યા હતા. એવી રૂપાળી બાઇડી કોને કડવી લાગે !

સહન—ત્યારે વીઘન શું આવ્યું ?

દસમી—મુસલમાનનો મહોરમ મહીનો આવ્યો કે જે મહીનામાં એ લોકો લગનનું કામ કરતા નથી; પણ ખુદાની બંદગીજ કરે છે.

સહન—મુસલમાન લગન નથી કરતા, તેમાં હીંદુનાં લગન શા માટે રોકાય ?

અગીયારમી—તેનો તો કાંઇ બાદ નહિ, પણ એક તરફથી મોહરમ માસ અને બીજી તરફથી ઉલાસનાં મા બાપની તથા મામા મામીની રાહ જોવાતી હતી;

સહન—ત્યારે તો આ મહિનો ઉતરશે એટલે લગન થશે કેમ; હવે આઠ દીવસ બાકી છે. એમનો મહિનો બીજનો ચંદ્રમા દેખાય તે દીવસે બદલાય છે.

પહેલો—લગનમાં વીઘન, મારા મારી કાપા કાપી.

સહન—તે સમજાતુ નથી; કોની કોની વચ્ચે મારા મારી કાપા કાપી ?

બીજો—હીંદુ મુસલમાન વચ્ચે.

સહન—અરરરરર એ શી રીતે બન્યું હશે ! કોણ કોણ લઢ્યું હશે !

ત્રીજો—જુવો હું સમજણ પાડુ. મોહોરમ મહીનાની નવમી તારીખની રાત્રે ઇમામ હુસેનનું સરઘસ નીકળ્યું હતું. તેમના દર્શન કરવા તથા તેમનો રોજાનો ચિતાર જોવાને રાત્રીની વખતે હજારો હીંદુ મુસલમાન ભેગા થયા હતા.

સહન—તે વખતની શોભા તો ખૂબ થઇ હશે ?

ચોથો—શોભાતો કાંઇ કહેવાની વાત નહિં. એક તરફ ઉંચા મહેલના ઝરૂખામાં, બાદશાહ ઉન્મતશાહ સવાબશાહ અમરસિંહ તથા અભયમલ બેઠા હતા, અને તેના સામે બેગમ સાહેબ, ઉલાસતારા તથા ગુલશન બીબી બેઠાં હતાં.

સહન—ગુલશન બીબી કોણ ?

પહેલી—ગુલશન બીબી બાદશાહની દીકરી, સવાબની બેન, ઉલાસની સઇયર.

સહન—હં !...પછી શું થયું ?

બીજી—બરાબર મધ્ય રાત્રીનો વખત થયો એટલે સોના રૂપાના સાથા *વરગથી મઢેલાં ×જરી, બરાબર શહેરની મધ્યમાં આવ્યાં. તેને જોનારા સર્વે ટહ ટહ જોઈ રહ્યા છે તે વખતે મારો મારો એમ ઓચિંતી બુમ પડી; એક તરફથી હિંદુ સરદાર તથા બીજી તરફથી મુસલમાન સિપાઇઓ અરસ પરસ કપાયા.

સહન—અરરરરર; લગનમાં વીઘન તો ખરૂ !

ત્રિજી—પછી તરત બુમ પડી કે, ઉલાસતારાને અંધકારસિંહ લઈ ગયો.

સહન—(આંખની ભમરો ચઢાવીને, રૂંવાટે રૂંવાટે શુર ચઢાવીને) અરરર ! હાય ! પાપી અંધકાર ! કુર કર્મના કરનાર અંધકાર ! ! !

ચોથી—નખોદીઓ બહુ જબરો ! મારા મારી કાપા કાપી કરતા આવ્યા તે તો કમરસિંહ અને સુમનચંદ્ર હતા ! તેની બીજે દિવસે સવારમાં ખબર પડી.

સહન—તે વખતે તમે ત્યાંજ હતાં બેન ?

પાંચમી—અમે બધાં જોવા તો ગયાં હતાં, પણ મારા મારી થઈ એટલે નાઠાં !

સહન—હજી અમરસિંહ તો ત્યાંજ હશે કેમ ?

છઠ્ઠી—તે તો કોણ જાણે !

સાતમી—કેમ કોણ જાણે ! તે તો ખબર પડતાંની સાથે લાકડાના ઘોડા ઉપર બેસીને આકાશમાં ઊંચે ઉડયા છે.

સહન—કેમ લાકડાનો ઘોડો, લાકડાનો ઘોડો આકાશમાં ઉડતો હશે ?

આઠમી—એવો કોઇ કારીગરનો કરેલો ઘોડો, દીલ્લીના દરબારમાંથીજ, અમરસિંહે વેચાથી લીધો હતો; એમ સાંભળ્યું છે.

સહન—ત્યારે અમરસિંહ તો ગયા, ઉલાસ અને અંધકારની વાંસે કેમ ?

નવમી—હા તે તો ગયા; પણ પછી તો બધાય ગયા છે, અને બીજે દીવસે બાદશાહના ભાઇ તથા દીકરાય ગયા છે.

દસમી—ગમે તેટલા જાય, પણ અમરસિંહની ઝડપ જુદી !

સહન—તેથી તમે અમરસિંહ જેવો વર વિલાસને માટે પસંદ કર્યો.

* વરગ=સોના રૂપાનાં પાતળામાં પાતળાં પતરાં. ×જરી=જર જેમાં ઘણું ખરચ્યુ છે એવા રોજાનો નકરો, તાબુત.

પહેલી—હા હા...પણ એવું એનું ભાગ્ય ક્યાંથી હોય ? ક્યાં અમરસિંહ અને ક્યાં વિલાસતારા !

બીજી—અમરસિંહને ક્યાં ઘડીનો જંપ છે, પયણા પહેલુ વિઘન !

ત્રીજી—અમરસિંહને તો પહેલીએ એક પરણુત બાઈડી છે, તેનુંએ કાંઇક અટપટુ નામ છે. બળ્યુ......

ચોથી—સહનતારા; સહનતારા !

પાંચમી—હા હા એજ ! સહનતારા ! તેય વગડે ભટકે છે.

છઠ્ઠી—કેટલીકને પરણી પરણીને વગડામાં ભટકતી મુકશે !

સાતમી—એની બાપડાની ગ્રહ દશાજ વાંકી. લ્યો ચાલો હવે પોટલીઓ લઇ લ્યો !

(સર્વે પોત પોતાની ગાંસડીઓ લઇ વિદાય થવા લાગ્યાં.)

સહન—તમારા ગામમાં એક ધરમદા પટેલ છેને ?

અગિયારમી—હોવે છે છે ? એતો મારા કાકાજી થાય ! તમે ક્યાંથી ઓળખો ?

સહન—જે દીવસે તે ધરમદાની વહુ દેવલોક પામી ગયાં તે વખતે મારો મુકામ રાજાને ત્યાં હતો !

અગિયારમી—હાં...તેથી તમને ખબર ! એય કોક વેસ્યા ફરતાં ફરતાં આવ્યાં હતાં તે ઝેર ખવરાવીને હેંબ્યાં ગયાં.

પહેલી—અરે એણે તો રાંડે ત્રણ ખૂન કર્યાં. પેલો ખંદાનંદ બાવો બાપડો લોકનાં કામ કરતો હતો; કોકનાં છોકરાં માંદાં હોય તો ઉજણી નાંખે, કોકને પાણી મંતરી આપે; કોકને દોરા ચીઠી કરી આપે, ભૂત પરેત કાઢી નાંખે; તેનેય રાંડે મારી નાંખ્યો.

બીજી—અને ત્રીજા પેલા બંદા ગરાસીઆ ને !

સહન—હાય હાય હાય...એવી બઇ ! એતો બઈ ખરાબ કહેવાય !

ત્રીજી—એને તો રાંડને ધરમદા સાથે નાતરૂ કરવું હતું ! મારા ઘરમાંથી કહેતા હતા કે સરકારના સીપાઇ તે બઇને પકડી લાવ્યા તે વખતે કહેતા હતા કે આ બઇને આ ધરમદા પટેલ સાથે નાતરૂ કરવું છે, તેમાં આ નંદા તથા બંદા આડાં આવે છે તેથી આ બાઇએ મારી નાંખ્યાં હોય એમ લાગે છે.

ચોથી—તમેય શું સમજ્યાવનું લવલવ કરો છો ? એ બંદા ગરાસીઓય ઠીક હતો અને ખંદાનંદ બાવોય પરમેશ્વરનો વીસારેલો હતો અને નંદા નાયણની તો વાતજ શી કરવી.

અગિયારમી—અરે એ ગમે તેવાં હતાં; પણ એકજ રાત ઘરમાં રહીને સવારમાં તો હતુ નહોતુ કરી નાંખ્યું ત્યારે રાંડ ફાટેલી કે નહિં ? તેનેય વળી રાજાએ માની.

સહન—એવી સ્ત્રિને રાજાએ કેમ માની હશે ?

અગિયારમી—એવી નબળી રાંડોના તો સૌ સગા થાય !

સહન—ત્યારે તે ધરમદાતો હાથે રોટલા કરતા હશે ?

અગિયારમી—હાથે શું કરવા કરે ! ! હું કરનારી કેવી છું. નંદાના મુવા પછી પંદરમે દહાડે મારા ઘરમાંથી મરી ગયા. એમનું બારમું તેરમું કર્યા પછી હું એ નાતરૂ કરવાનો વિચાર કરતી હતી એટલામાં મારા કાકાજી રોઇ ગયા; એટલે મને દયા આવી; ત્યારથી હું એમના ભેગી રહી છું; એ ખેતર પાધરનું કામ કરે છે ને હું ઘરનું કામ કરૂ છું.

સહન—રાંડેલા પુરૂષના ઘરમાં રાંડેલાં બૈરાંને રહેવાનો ધરમતો નહિ. જો કે ધરમદાતો ધરમની ગાય જેવા છે.

અગિયારમી—એ ગાય જેવા છે તો હું ગાયના દાંત જેવી છું.

પાંચમી—એય ઠીક છે; ગામમાં કોઇ નથી જાણતું એમ નહિ !

અગિયારમી—જાણતા હશે નખોદીઆ એમની માયોનાં નાતરાં ! વાતો કરતા હશે એ એમની નાની મોટી દઇ જશે, મારા કાકાજી વહેરે !

છઠી—કોક શુ કરવા દઇ જાય; તું તારે ચુડીઓ પહેરી લે !

અગિયારમી—પહેરીએ તોય શો બો છે. નથી પહેરી ને વળી પહેરીએય ખરાં. એ આવ્યાં હતાં એ છેંનાળ રહ્યાં હોત તો મારે શુ દેવતા મુકવા રહેવું પડત !

સહન—એનો શા સારૂ વઢી મરો છો ?

સાતમી—ચાલો ચાલો ! માર્ગે પડો ! આ બાઇની જોડે વાતોમાં બહુ વખત જતો રહ્યો. (સર્વે ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં; અને સહનતારા વિમાસણ કરતી પહાડ ઉપર ચાલી.)

અહોહોહો. આજે તો મેં કાંઈ કાંઇ સાંભળ્યું; દીલ્હી શહેરમાં સ્વામી આવ્યાના સમાચાર પણ સાંભળ્યા ! ઉલાસ અંધકારના હાથમાંથી છુટી પણ સાંભળી અને પાછી ફેર પકડાઇ પણ સાંભળી ! મનુષ્યને શુ શુ વીતે છે, એ પાપી અંધકાર જીવશે ત્યાં સુધી ઉલાસનો કેડો મુકવાનો નથી એને કોઇ મારી નાંખનાર પણ મળતુ નથી. એ પાપી કોઈના પંજામાં પકડાતોજ નથી. જો મારા ઝપાટામાં આવે તો તો મારૂ કે મરૂ ! વળી

આજે તો થોડી ગાળો પણ ખાધી; હશે ! અજાણ્યા લોકો ગમે તેમ વાતો કરે પણ પરમેશ્વર સઘળુ જાણે છે, નીચ માણસો સમજ્યા વિના સારા માણસોને પણ ના કહેવાનાં વચન કહે છે. હશે ! પ્રભુ પ્રભુ ! હે અમરસિંહ હવેતો દર્શન આપો ! (કાન માંડીને) આ ઘંટને ઘડીઆળોના તથા પડઘમને ધોંસાના અવાજ ક્યાં સંભળાય છે. જાણે કોક દેવસ્થાનમાં આરતી ઉતરતી હોય એમ લાગે છે. ચાલો અવાજે અવાજે જઇએ એટલે તુરત જણાશે.

પર્વતપુરના રાજા પહાડસિંહના કુમાર ગીરીરાજનાં પત્નિ ગુફાકુમારી પુનમને રવીવારે; પચાસ ઘોડેશ્વારના રક્ષણમાં રહીને; સાત દાસીઓને સાથે લઇને, બે ત્રણ બ્રાહ્મણને સાથે રાખી; પહાડમાં મહાકાળી માતાનું પુજન કરવા આવી. દેવીનું રૂડી રીતે પુજન કરીને અને ઉત્તમ પ્રકારનાં ફળનાં નિવેદ ધરીને ! એક હજાર દીવા કરી તેની વચમાં સાત મશાલો સળગાવરાવી પોતાના હાથમાં સોનાની આરતી લઇ ઉભી રહી ! આ સઘળી શોભા વખતે સહનસિંહ આવી પહોચ્યા. તેણે ગુફાને ઓળખી. વાહ ! આતો ગીરૂ ભાઇની વહુ ! આરતી ઉતરી રહી એટલે ગુફા, દેવીના દેરામાંથી બહાર નિકળી તેજ વખતે સહનસિંહની છબી જોઇને ચમકી. અહાહાહા ! શુ કાંન્તિ ! શું લટક ! જાણે કામદેવ દેવીનાં દર્શન કરવા આવ્યા હોય ! વાહ ! વાહ ! ! !

દીલીશાહના દરબારમાં આવેલા સોદાગર પાસેથી ખરીદેલા લાકડાના ઘોડા ઉપર ચઢી નાઠેલો અમર આકાશ માર્ગે સુસવાટે ચાલ્યો જાય છે. કઇ દીશામાં જાય છે અને કેટલા વેગમાં જાય છે તેની પોતાને ગમ પડતી નથી. મધ્ય રાત્રીનો ઉડેલો સવાર થઇ, વળી તે આખો દીવસ વીતી ગયો, રાત્રી પણ વીતી ગઇ બીજા દીવસનું સવાર થયું ત્યારે થાકયો. અક્કલવાન માણસને એકજ વખત બતાવેલી સઘળી કુંચીઓ યાદ તો રહે, તે ભૂલે તો નહિં, પણ ઉદાસી, દીલગીરી અને ગભરાટમાં પડેલો અમરસિંહ સોદાગરની બતાવેલી સઘળી કળોને યાદ કરવા લાગ્યો. કળો તો બધી યાદ આવી પણ કઇ કળથી શુ કામ થાય છે તે બરાબર યાદ ના આવ્યું ત્યારે વારા ફરતી સઘળી દબાવી જોવા લાગ્યો. ઘોડો ધીમો પાડવો, ઉતાવળો કરવો, વાંકો વાળવો, ઉંચે ચઢાવવો, વિગેરે બધી કળો જોઇ વળ્યો પણ નીચે ઉતારવાની દોરી કે જે નીચે પગની પાની પાસે હતી તે નજરે નહિ પડવાથી યાદ ન આવી એટલે જમીનમાંથી પાંચ તાડ પુર ઉંચો ઉડતો અમરસિંહ વધારે ગભરાયો.

અરે દૈવ્ય શુ દશા થઇ. સુખને માટે સંઘરેલાં સાધનો પણ દુઃખ રૂપ થઇ પડે છે, સુખની વૃદ્ધિને માટે બંધાએલા સબંધીઓ પણ અતી દુઃખ દેનારા થઇ પડે છે. અંધકારે તો હદ કરી નાંખી. મને પવનના વેગમાં ઉડાડી મુક્યો ! નિચે જોતાં સમુદ્રના જળ સિવાય હું કાંઈ દેખતો નથી. જરૂર હું ચક્રરમાં આવી ગયો, હજારો ગાઉની મુસાફરી ઘોડાએ કરી, હજી પણ ઘોડો પવન વેગમાં નાસતોજ જાય છે. એની એ કળો વારંવાર દબાવી જોઈ પણ ઘોડો નીચેતો ઉતરતોજ નથી, અરે અંધકારસિંહ તું પણ આ અમરસિંહને દુઃખ દેવા માટે શત્રુ અવતર્યો હઇશ ! !

બસ હવે ભૂખ અને દુઃખ એ અતી પીડવા લાગ્યાં છે, માટે ઘોડા ઉપરથી પડતુ મુકી દેવું, જો મરી જવાશે તો આ દુઃખી સંસારનો છેડો આવશે· જો જીવાશે તો દુઃખમાં વધારોજ થવાનો છે, જે થશે તે ખરૂ ! દુનીઆ દૈવ્યને આધીન છે, પુરૂષ પ્રયત્નનું થવા કાળના મોં આગળ કાંઇ ચાલતુજ નથી, જો પુરૂષ પ્રયત્ન બળવાન હોત તો હું કયારનોએ અંધકાર પાસેથી ઉલાસને છોડાવી ગયો હોત. અરે સહન પણ ન મળી જેને મેં મારી જાતે નદીમાં નાંખી છે. હે વહાલી સહન, હે ઉલાસ, હવે અમરસિંહ તમો બંન્નેને દુઃખના દરીઆમાં ડુબતી મુકીને આ ફના દુનિયાને છોડે છે; છોડે છે ! ! ! (પડતુ મુકતાં જમીન દેખીને) વાહ ! પાછી જમીન દેખાઇને શુ ! ચલાવા દે જરા જલદી ! જલદી તો ચલાવ્યો પણ જ્યાં સુધી નીચે ઉતરવાની કળ હાથ આવી નથી ત્યાં સુધી બધુ નકામું છે.

અમરસિંહ ઘોડાની ડોકે બાઝીને, વાંકો વળીને જમીન તરફ જોવા લાગ્યો, જોતાં જમીન ઉપર પડેલા કોઇ પણ પદાર્થ નજરે પડી શકતા નથી. માત્ર પુરપાટ ઘોડો જાય છે અને નીચેના સઘળા પદાર્થ સપાટ દેખાય છે. જ્યાં ઝાડ બીડ આવે છે ત્યાં, લીલી જમીન; જ્યાં જળ અગર રેતીનું રણ હોય ત્યાં સફેત જમીન, અને જ્યાં વગડો હોય ત્યાં કાંઇક રાતુ પીળું માલમ પડે છે. હવે કઇ જમીનમાં પડુ ! જમણા પગના પેંગડામાં વજન રાખીને ધીરેથી ડાબો પગ પેંગડામાંથી કાઢ્યો. પડવા તૈયારી તો કરે છે, પણ પડતાં પ્રાણ કબુલ કરતો નથી. પ્રાણીને અમુલ્યમાં અમુલ્ય અને વહાલામાં વહાલો પોતાનો પ્રાણ છે; તેમાં વળી મનુષ્ય ને તો વિશેષ. પાછો ઉંચે ચઢી ગયો. હા...ય શું કરવું. પાપી અંધકારસિંહ તુ મારી પ્રાણ પ્રિયાનો હરણ કરનાર તો હતોજ પણ આજે તો મારા પ્રાણનો હરણ કરનાર થયો. આ તારૂ વહેર હું કયારે વાળીશ; વહેર વીશમી જશે તો

રગે રગે ફુટી નીકળશે ! માટે વહેરતો લઇશ લઈશ ને લઈશ. બસ હવે તો દુઃખ સહન થતું નથી. હે ઉલાસ ! હે સહન ! મને યાદ કરજો ! જય શ્રી હરી ! ! !

જે વખત હું નીચે પડવા માટે વાંકો વળ્યો હતો તે વખતે ઘોડાના પાછલા બે પગની વચમાં, એક દોરી દીઠી હતી કે જે અત્યાર સુધી મારા જોવામાં આવી નહોતી; તે તો મેં અત્યારેજ જોઇ, ઘણું કરીને તે દોરી ખીંચવાથી નીચે ઉતરાતુ હશે ! જો તેમજ હોય તો તો બધી કળો મારા કબજામાં આવી ગઈ. તે દોરીને છેડે પગના અંગુઠામાં ભેરવી શકાય તેવું એક નાકુ પણ કરેલું છે. તે નાકામાં પગનો અંગુઠો ભરાવીને ખેંચી તો જોઉં.

નજરે પડેલી દોરીના છેડાના નાકામાં જમણા પગનો અંગુઠો ભરાવ્યો અને ખીંચવા માંડ્યું. એટલે ઘોડો ધીમે ધીમે નીચે ઉતરવા લાગ્યો ! તે જોઇ અમરસિંહના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. વાહ પ્રભુ ! નીચે ઉતરવાની કળ પણ બતાવી તો ખરી, હવે કોઇ સારૂ સ્થળ આવે ત્યાં ઉતરી પડુ, હજી તો મધ્ય રાત્રી છે, સવાર થશે એટલે નીચે ઉતરીશ ! રોજ દીવસે છુપાઈશ, અને રાત્રે રાત્રે ગમે ત્યાં નિર્ભય સ્થાનમાં રહીશ, હવે તો અંધકારને આમ નાશ કરીશ ! (ચીપટી વગાડીને) પાપીને આમ પકડીશ ! પકડીશ એવોજ જમપુરીમાં પહોચાડી દઇશ. ઉલાસને છોડાવીશ ! પછી લગન કરવાની કાંઇ જરૂર જેવું રહેશે નહિ. સ્વયંવરમાં વિજય કર્યો ત્યાંથીજ હક થઇ ચુક્યો છે, આપણે પરણી ચુક્યા છીએ; આમથી અંધકારને મારીને, ઉલાસને લઇને; માળવામાં જવું, ત્યાં ઉલાસને મુકીને તેના માતા પિતા તરફ સંદેશો મોકલીને પછી સહનની શોધમાં. પરમેશ્વર કરશે તો સહનતારા તો આવી પણ જશે ! તેની તો મારે વધારે ચિન્તા કરવા જેવું નથી, કારણ કે તેના ઉપર કોઇ પાપીનો જુલમ નથી, વળી સુમનચંદ્રના ધારવા પ્રમાણે તો તે પુરૂષ વેશમાં ફરે છે. શ્રી હરી ! મહાંકાળ !

લ્યો સવાર તો થયું, પરોઢ થયું, સુર્ય ઉદયની તૈયારી થઇ, થોડો થોડો ભાસ પડવા માંડ્યો. હવે તો ઘોડો ધીમો ધીમો ચલાવું, નીચી નજર રાખુ, અને જ્યાં કાંઇ ઉતરવા જેવી જગા આવે ત્યાં ઉતરી પડું. વહેતી નદીના પાણીનો અવાજ આવવા માંડ્યો ! સામા પહાડ પણ દેખાવા માંડ્યા ! વાહ આ ત્રણ પહાડની વચમાં શોભીતુ નગર સારૂ દેખાય છે; એ ત્રણ ગાઉના ઘેરાવાનું નગર છે, પણ પહાડના ઓથામાં રહેલું માલમ પડતુ નહોતું. નગરમાં બધા મકાનો જાણે પથ્થરનાંજ બાંધેલા હોય તેવાં દેખાય

છે, છે પણ તેમજ! શુ શુશોભીત ને સુંદર શહેર છે. પેલા છેલ્લા અને જમણી બાજુના પહાડની ટેકરી ઉપર મહેલ દેખાય છે, તેની શોભાનો તો પારજ નથી; હજી આ નગરમાં કોઇ જાગ્યું નથી, માત્ર એ મહેલમાંજ દીવા બળતા હોય એમ દેખાય છે; તે તો રાજાધીરાજનો મહેલ હશે! લાવ્ય જરા જોતો જોતો જાઉ. (મહેલના ઉપરના ભાગમાં ઘોડો આવ્યો.) તેર વરસની ઉમરની અને દેવ કન્યા જેવી રૂપાળી રાજ કન્યા અગાસીમાં સુતી છે. જેની પાસે; હીરા માણેકથી મઢેલું સોનાનું પાંજરૂ પડ્યું છે, જેમાં ચિત્રવિચિત્ર રંગનો અને મધુરા અવાજ કરતો પોપટ શોભી રહ્યો છે, આ શોભા જોઇને અમરસિંહનો ઘોડો સહજ સ્થંભી ગયો! વાહ! શું અજાયબી; આ મધુરીનો ચેરો જોઇને લાકડાનો ઘોડો પણ ઉભો રહ્યો. શું સુંદર કન્યા છે; સહનતારાને ઉલાસતારા તો આ સ્ત્રિની આગળ કાંઇજ ન ગણાય! આતો કોઇ દેવ કન્યા હશે; યા તો નાગ કન્યા હશે; નહિ તો કોઇ ગાંધર્વ કન્યા હશે! મહાત્માએ વર્ણન કરેલી મૃદાલશા આવીજ હશે! શું યાદ કરૂ ને કોને યાદ કરૂ! દમયંતી પણ તેવીજ; તેવીજ દ્રૌપદી, વાહ એતો બધી સતીઓ! આ પાસે પડેલા પાંજરાને શોભાવતો, અને મધુરા અવાજ કરતો પોપટ તો મનને હરણ કરી લે છે. પોપટ કાંઇક બોલે છે ખરો! ઘોડાને સેજ નીચે ઉતારૂ તો સંભળાય અને સમજાય કે પોપટ શું બોલે છે. અહાહાહા! અમરસિંહજી; હે અમરસિંહજી, બોલો! અમને દર્શન આપો. અમરસિંહજી!!! વાહ! ઠેરઠેર મારાજ નામની પોકો પડતી લાગે છે, આતો નવાઇ દીઠી. (સ્ત્રિના હોઠ ફફડતા જોઇને) આ સ્ત્રિ પણ ઉંઘમાં કાંઇક બોલતી હોય, એટલે બબડતી હોય એમ દેખાય છે, વાહ તે પણ તેજ બોલે છે કે જે પોપટ બોલે છે; અમરસિંહ, અમરસિંહ! આ કાંઇ સમજાયુ નહિં, ફિકર નહિં! આ શહેરની નજીકમાં કોઈ સ્થળ શોધી કાઢીએ, પછી ધીમે ધીમે જણાશે. વાહ! આ બાગ ઘણો સુંદર આવ્યો! એમાં ખીલેલાં સુગંધીદાર ફુલની મહેક કેટલી છે! (નીચે ઉતરીને) આ ચંપાના છોડ કેવા સુંદર શોભી રહ્યા છે, પેલા ગુલાબને ગુલશબ્બાનાં ઝાડ ઝુકી રહ્યાં છે, આમથી મોગરો મહેક મારી રહ્યો છે; આ વચ્ચેના સરોવરમાં કમળ કેવાં પથરઈ રહ્યાં છે; તેની સાથે તેના પાંદડાં લીલા રંગથી સરોવરના જળને ઢાંકી રહ્યાં છે, વાહ શોભા તો ઘણી સારી! પણ હજી સુધી કોઈ મનુષ્ય દેખાયું નહિ. દેખાશે દેખાશે હમણાં દેખાશે કોક ને કોક આવશે. આ સુંદર કેળોનાં ઝાડ છે તેની પાસે બેસુ. (બેસીને) અરે બેઠો બેઠો શું કરૂ! નવરૂ કેમ બેસી રહેવાય! આ ઘોડાની કળો ખોલી નાંખુ.

ફેર પાછી ચઢાવી દેઉ; એમ વારંવાર કરૂ જેથી તેની સઘળી કળા હાથ આવી જાય, એટલે એક વાતે તો નિર્ભય થયા! ઓ પેલી સામેથી કોઈ સ્રિ આવતી જણાય છે. વાહ! એ પણ ભર જોબનની ભરેલી છટાબંધ ચાલે છે ને શું! જવાનીનું જોર તો સર્વેના શરીરને તાવે છે.

અમરસિંહને જોઇ, ચકીત થએલી; ટગર ટગર સામુ જોઇ રહેલી; ઉંડા વિચારમાં પડેલી માલણ થોડી વારે ફુલ વિણવા લાગી! લાગી તો ખરી, પણ પળે પળે અમરસિંહ તરફ નજર કરતી જાય છે, એમ કરતાં નજીક આવી પહોંચી અને શરમાતી શરમાતી બોલી! તમો કોણ છો અને અહીંઆં આ વખતે ક્યાંથી આવ્યા?

અમર—હું એક પરદેશી મુસાફર છું, અને ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું, ઘણા દીવસનો થાકેલો છું અને થાક ખાવાને ઈરાદે આ બાગમાં ટક્યો છું.

માલણ—ફિકર નહિ, ભલે આવ્યા! તમો મારા ઘરના મેમાન છો! હું તમારી સેવા ચાકરી કરીશ! સુખેથી રહો! ચાલો આપણે ઘેર!

અમર—તમો શી નાતે છો, તથા તમારૂ નામ શું છે!

માલણ—હું જાતની માલણ છું અને મારૂ નામ ગુણવંતી છે.

અમર—વાહ! નામ તમારાં ફોઇએ સારૂ પાડયું છે.

માલણ—એમાં ફોઈ શું પાડતાં હતાં, જનમની રાસી ઉપર આવતુ હોય તે ખરૂ!

અમર—માલણ; ગુણવંતી! ત્યારે મારૂ નામેય રાશી ઉપરજ પાડયુ હશે કેમ!

માલણ—રાસી વિના કોઇનું નામ પડેજ નહિ! તમારૂ નામ શુ છે!

અમર—મારૂ નામ સાંભળીને તમને હસવું આવશે!

માલણ—એવું કેવું નામ છે! કહો તો ખરા!

અમર—મારૂ નામ દખીઆરો છે.

માલણ—જાઓ જાઓ! એવું નામ તો આજેજ સાંભળ્યું, એવું નામ કોઇ પાડે નહિં.

અમર—સાચી વાત, એજ નામ પાડ્યુ છે.

માલણ—એમેંય હોય? ના જીવતાંના જીવ્યા હોય તો એવુંય નામ પાડવું પડે!

અમર—ગુણવંતી; આ બાગ છે, પણ પાસે કોઇ ગામ ગામતડુ માલમ પડતુ નથી.

માલણ—આ પહાડની પેલી તરફ અને ત્રણ પહાડની વચમાં, સુંદર નગર છે તે સારૂ શોભીતુ અને ઉજળી વસ્તીથી ભરપૂર છે.

અમર—ગામનું નામ શું છે; અને તે કયા દેશના રાજાના તાબામાં છે ?

માલણ—દખીઆરા ભાઇ ! ગામનું નામ ગીરીગઢ છે, અને રાજાનું નામ ગગનસિંહ છે.

અમર—ઠી...ક, ત્યારે પહાડની ટેકરી ઉપર દુરથી એક મહેલ દેખાતો હતો તેમાં રાજા રહેતા હશે ?

માલણ—ના જી ! તે મહેલમાંતો રાજાની કુંવરી રહે છે; તેનું નામ ગહનતારા છે.

અમર—કેવી તારા કહી ?

માલણ—ગહનતારા ગહન !

અમર—પુત્રિ પરણાવી તો હશે ?

માલણ—નથી પરણાવી ! એને તો અમરસિંહને પરણવું છે.

અમર—અમરસિંહ કોણ છે ?

માલણ—અમરસિંહ એ માળવાનો રાજકુમાર છે, તેની રઢ લાગી છે. બસ કહે છે અમરસિંહને પરણાવશો તોજ પરણીશ નહિતો આપઘાત કરીને મરી જઇશ ?

અમર—અમરસિંહ સાથે પરણાવામાં તેનાં મા બાપને કાંઈ વાંધો પડતો હશે ?

માલણ—વાંધો સાંધો તો કાંઇ નહિ પણ તે અમરસિંહનુંય ક્યાં ઠેકાણું છે, આમથી આમ નાસે છે ને આમથી આમ નાસે છે. એય બાપડો દખીઆરો છે. તમારા જેવો.

અમર—ત્યારે રાણીને બીજુ કાંઈ ફરજન નથી ?

માલણ—બીજો એક દીકરો છે, તે આ કન્યાથી ત્રણ વરસે નાનો છે. તેનું નામ ગજબસિંહ છે.

અમર—વાહ ! બધાંય નામ ગગ્ગા ઉપરજ છે ! રાણીનું નામ શુ છે ?

માલણ—એ ગહનતારાની માનું નામ ગોરસબા છે !

અમર—વાહ ! ત્યારે તો તે કન્યા અમરને વરવાની ઇચ્છા કરે છે

તે ભૂલ્ય કરે છે; તેને તો કોઈ ગગ્ગાના નામ વાળો વર ખોળી કાઢવો જોઇએ.

માલણ—ના...તે તો નહિજ. અમર સિવાય નહિંજ! ઉંઘમાં લવે છે તોય અમરસિંહ હે અમરસિંહ કરે છે. આખો દીવસ હરતાં ને ફરતાં, અમરસિંહનું ભજન કરે છે તેનો પાળેલો પોપટ છે તે પણ અમરસિંહના નામ વિના બીજો ઉચ્ચાર કરતો નથી.

અમર—પેલો કોક બ્રાહ્મણ દુરથી આવે ! ! !

માલણ—એતો રાજના ગોર છે; દેવ સેવા માટે ફુલ વીંણવા આવ્યા હશે ! એમનું નામ વળી ગાયત્રિપ્રસાદ છે.

અમર—વાહ કેવાં કેવાં નામ સાંભળીએ છીએ, હવે તો ગુણવંતી તમે તમારૂ કામ કરવા લાગી જાઓ !

માલણ—હું તો ફુલ વીંણી રહી, વળી સાંજની એકવાર આવીશ; તમો ચાલો મારે ઘેર; ત્યાં રહેજો અને તમારી ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી રહી નજરમાં આવે ત્યારે જજો.

અમર—તમારે ઘેર બીજુ કોણ છે ?

માલણ—મારે ઘેર બીજુ કોઇ નથી. આ ગામમાં મારા બાપનું ઘર છે; મા બાપ મરી ગયાં છે. સાસરૂ બીજે ગામ હતું પણ સ્વામી દેવલોક થવાથી બાળ રાંડ થઈ છું, અને આ રાજને આશરે પડી રહી છું.

અમર—તારા જેવી એકલી સ્ત્રીને ઘેર આવવું એ મને ઠીક લાગતુ નથી. હુ મારે આ બાગમાંજ પડી રહીશ; જો કદાચ તને કોઇ પ્રકારે અડચણ ન હોય તો ?

માલણ—મને તો કાંઇ અડચણ નહિ; પણ રાજના અધીકારી વર્ગના કોઇ માણસો ફરવા આવે; અને તમને વારંવાર દેખે તો તેમની તરફથી પુછવામાં આવે કે, રાજાના બગીચામાં એકલા રહેવું, શા કારણથી છે !

અમર—હું નિરંતર નહિ રહુ, દિવસે બહાર જઈશ અને રાત્રેજ માત્ર આવીને સુઇ રહીશ.

માલણ—સુગંધીદાર ફુલની વાડીમાં રાત્રે સુવું એ જોખમ ભરેલું છે. માટે ડાહ્યા થઇને મારે ઘેર ચાલો !

અમર—તારે ઘેર રહેવું, તે પણ જોખમ ભરેલું છે.

માલણ—મારે ઘેર કાંઇ જોખમ નથી; આપણે બન્ને ભાઇ બેન જેવાં રહીશુ.

અમર—આપણે રહીશુ, પણ ઝાઝા દીવસે જગતની આંખે કાંઇક

જુદુ જણાશે; જેથી તે લોકો આપણી ખોટી વાત કરશે. ત્યારે તું રાજની માલણ એટલે તને પુછવું થશે. તે વખતે તારા મોંમાંથી એમ કહેવુંજ પડશે કે તમે ગમે ત્યાં જાઓ !

માલણ—ભાઇ; તમે કહો છો; તે સઘળુ ખરૂ છે. પણ હું એક વચની અને ટેકીલી છું, ભાઈ કલા એતો ભાઈજ; મારે પીયરમાં ભાઇ નહોતો તે ભગવાને મોકલ્યો; માટે ભાઇને અળગો કરાય નહિ, તે છતાં રાજા નહિ માને ને નોકરીથી ઘેર બેસારશે; તો હું ખાઉ પીઉં અને સુખે વાવરૂ એટલું મારાં માબાપ મુકી ગયાં છે.

અમર—રાજાના અંતઃકરણમાં અપરાધ વસે તો, તે ગમે તેવો દંડ કરે.

માલણ—એથી વિશેષ કરશે ને મારી નાંખશે તો એકવાર મરવું છે, પણ હમણાં તો ગહન બેનની ખાનગી નોકરી હાથમાં આવી છે એટલે મારા ઉપર સર્વેના ચારે હાથ છે.

અમર—મારી ન નાંખે ને કદાચ દેશ પાર કરી દે તો !

માલણ—તો શુ ! તો હું ભૂખે મરૂં એમ નથી; હું વળી માલણ છું હું કાંઇ કાચી નથી, બીજે ઠેકાણે ગમે ત્યાં કામ શોધી પેટ ભરૂ ! જેને હાથમાં હુન્નર છે તેને કોઇ વાતે દુઃખ પડતુ નથી. દખીઆરા ભાઇ, માટે તમે ચાલો છાના માના !

અમર—ગુણવંતી બેન, તારી બહાદુરીનો તો પાર નથી ! પ...ણ.

માલણ—એ પણ બણ કાંઇ નહિ. (અમર તથા ગુણવંતી બંન્ને ઘેર આવ્યાં.)

અમર—બેન શહેર તો સારૂ છે ?

માલણ—હાહા બધુ સારૂ છે. તમે બેસો હું એક મારી સઇયર બ્રાહ્મણી છે; તેને બોલાવી લાવું. (રાંડેલી અને પોતાની ઉમરની ભટાંણી લાવી.)

અમર—આ કોણ છે બેન !

માલણ—એતો બ્રાહ્મણી છે; તેને રસોઇ કરાવવા માટે તેડી લાવી છું.

અમર—તેનું શું નામ છે ?

માલણ—એનું નામ ગોટલી છે.

અમર—આ ગામમાં બધાંય નામ ગગ્ગા ઉપર છે. હુંતો સાંભળીને હેરત પામી ગયો. રાજના પ્રધાનનું શું નામ છે ?

માલણ—ગીરદમલ ! હવે નામનું તમારે શુ કામ છે ભાઇ ! જો અલી ગોટલી !

ગોટલી—હાં બેન !

માલણ—આ મારા ધરમના ભાઇ છે, એમનું નામ દખીઆરા ભાઇ છે. તે મારે ઘેર જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી તારે હમેશાં દીવસમાં બે વખત રસોઈ કરી જવી.

ગોટલી—કરી જવી કે અહીંજ રહેવું ?

માલણ—અહીં રહે તોતો વધારે સારૂ !

ગોટલી—તને કાંઇ હરકત ના પડે તો હુંતો અહીંજ રહું ?

માલણ—મને કશી અડચણ નથી, તારા રહેવાથી ઉલટો મને ફાયદો છે.

ગોટલી—હમણાં ફાયદો દેખાતો હોય; ને પછીથી અડચણ થાય !

માલણ—મને તો અડચણ થાયજ નહિ, હુંતો એક વચની છું, એતો મારો ભાઇ તે ભાઇજ ! અહીં ગેરૂગર સમજાવાના નથી. (ગોટલી નીચુ જોઈ ભોંય ખોતરવા લાગી.) ઉઠ કામ કર ! જો હું શીધુ સામગ્રી બતાવી દેઉ. રોજ રોજ પુછવું ન પડે.

અમર—કેમ એ રીસાઇને બેઠી; વળી ગેરૂગર કોણ છે ?

માલણ—છે એતો એના ખાનગી ગોટાળા. કહો ભાઇ ? આજે તો મારે ઘેર પહેલો દીવસ પરોણા છો એટલે કંસાર કરાવરાવીશ.

અમર—જેવી મરજી ! આપણે સર્વ પદાર્થ સરખા છે, કોઇના ઉપર અતી ભાવ પણ નહિ તેમ અભાવ પણ નહિં.

માલણ—ભાઇ હવે બધુ હાર પડી ગયું છે; આ ગોટલી રસોઈ કરશે; તમે જરા વાર બેસો હું ગહન બેનની પાસે જઇ આવું.

અમર—અત્યારમાંજ જવું પડે છે ?

માલણ—હા ! અત્યારમાં બે હાથે ગજરા બાંધવાના; અને એક ફુલનો હાર ગળામાં નાંખવાનો, સાંજરે ફુલની ચોળી ભરીને લઇ જવાની અને તે સાચવીને પહેરાવી દેવાની, જો કાંઇ વાત પુછે તો, આપણે જાણતાં હોઇએ એટલો જવાબ દેવાનો.

અમર—કુવારી કન્યાને હાર ગજરા શા !

માલણ—તે તો હમણાંથીજ પહેરવા માંડયાં છે, અને પહેરતી વખત એમ બોલે પણ છે કે, આ હું અમરસિંહની આજ્ઞાથી પહેરૂ છું.

અમર—બેન ગુણવંતી, તેને અમરસિંહની લગની ક્યાંથી લાગી ?

માલણ—તે હું પાછી આવીશ ત્યારે કહીશ !

અમર—હમણાં કહેતાં શુ અડચણ છે ?

માલણ—તે ટુંકાણમાં પતી જાય તેમ નથી, લાંબુ પરડ છે.

[કર્તા] શી ઇશ્વિરની માયાની અકળ લીલા છે. હજારો ગાઉ ઉડવાની શક્તિના સાધન છતાં; અમરથી ડગલુ ખસાતુ નથી; આ ગીરીગઢમાં અને માલણના મકાનમાં રહીને ગોટલીના હાથની રોટલી પસંદ કરવાનું કારણ, માત્ર ગહનતારાની સુંદર કાંન્તિ ! અરેરેરે મનુષને કયાં વળેછે શાન્તિ ! સહનતારાને શોધવાની છે; ઉલાસને અંધકારસિંહના હાથમાંથી છોડાવાની છે. તે બધી વાત તો બાજુ પર રહી ગઇ, અને લગની લાગી ગહનની, શુ મનુષ્યની મનોવૃત્તિયો છે; ઘડીમાં કાંઇને ઘડીમાં કાંઇ; સહન તથા ઉલાસને અંતરથી વિસારી દીધી, અને ગહનના નામના ગોટા હૈએ ઉછળી ઉછળીને આવવા લાગ્યા.

ગોટલી—તમે...દાળમાં ખટાસ ખાઓ છો કે નહિ ?

અમર—હું તો જે હશે તે ખઇશ બેન !

ગોટલી—બેનો કેટલીકને કરશો ને કેટલીકને સાલ્લા પહેરાવશો ! હું તો કોઇની બેન થતી નથી. માનો જણ્યો ભઇ હોય તેની બેન થઇએ.

અમર—(મનમાં) આ બાઇ વળી વિચીત્ર લાગે છે, બેન કહેતાંય અવળુ પડે છે. કેવા કેવા સ્વભાવના મનુષ્યો પ્રભુએ ઘડયાં છે. બ્રહ્માની બુદ્ધિની તો તારીફ[1] કરવાની નથી.

ગોટલી—કેમ મુન મુન થઇ ગયા ? દયોને જવાબ ?

અમર—જે જેની સમજણમાં આવે તે ખરૂ.

ગોટલી—તમે શી નાત છો; કીયા ગામના છો. અને...નામ શુ ?

અમર—હું એ નવા નવા બાગ બગીચામાં ફરનાર માળી છું, મારૂ ગામ મથુરાં છે અને નામ દખીઆરો છે.

ગોટલી—નામ સારૂ નથી.

અમર—એતો માબાપે પાડયું તે ખરૂ બેન !

ગોટલી—ખરૂ તો ખરૂ, પણ મોટા થઇએ એટલે ફેરવી નાંખીએ. મને બેન બેન કરશો નહિ. હું તો રસ્તાના જનારની બેન થતી નથી.

---

૧ તારીફ=વખાણ.

અમર—(મનમાં) આ સ્ત્રિ વાત કરવા લાયક નથી. શ્રી હરી ! શ્રી હરી ! શ્રી હરી !

ગહન—અલી ગુણવંતી, આજે તો કાંઈ ઘણી વાર થઈ, તુએ દીવસે દીવસે મતબાલી થઇ કે શુ ! અને વળી ફુલ પણ બરાબર ગુંથ્યાં નથી; આજે એક એકને મળતા રંગ મુક્યા નથી.

માલણ—તમારી નજર છે બેન; એટલે હું મતબાલીજ છું.

ગહન—કેમ મોડી આવી ? અને આજ વળી તારા અંતઃકરણમાં હરખના ઉભરા ઉભરાય છે ?

માલણ—વાતતો સાચી ! બેન આજ મારે ઘેર મારો ધરમનો ભાઇ આવ્યો છે, એટલે આવતાં વાર થઇ, અને જતાં પણ જરા ઉતાવળ ખરી !

ગહન—ક્યાંથી આવ્યા છે, કયારે આવ્યા છે અને તે તારી શી સગાઇના ભાઇ છે ?

માલણ—આજે સવારમાં હું બાગમાં ગઇ, ત્યાં તે ઝાડ નીચે બેઠા હતા; કોઇ રજપુત અને રાજકુમાર જેવા દેખીને મેં પુછપરછ કરી ! એમને આ ગામમાં થોડા દીવસ રોકાવા મરજી હતી, એટલે મેં મારે ઘેર લાવીને રાખ્યા છે; ભાઇ કહીને બોલી છું.

ગહન—ભાઇ કહ્યા તો ભાઇજ ગણજે ! તો સુખી થઇશ, અને ઇશ્વરને દ્વારે લાભ લઇશ, તેમ આ લોકમાં પણ યશને પામીશ !

માલણ—એ શુ બોલ્યાં બેન, ભાઇ એતો ભાઇજ, ભાઈ કહીને ભાયડો કરે એતો જનાવરની જાત ગણાય.

ગહન—અમરસિંહ ! અમરસિંહ ! લાવ્ય હાર પહેરાવી દે? અમરસિંહની આજ્ઞાથી હાર પહેરૂ છું. લે આ ગજરા પણ બાંધી દે ! બોલો પોપટ, અમરસિંહ !

માલણ—બેન અમરસિંહ અમરસિંહ કરોછો પણ અમરસિંહ ન મળે ને કદાચ બીજાની સાથે લગ્ન થાય તો આ કરમ પાપ રૂપ ન ગણાય ?

ગહન—બીજાની સાથે લગ્ન થાયજ નહિં, થવા સંભવજ નહિં, અને કદાચ એવી અડચણ આવી પડે તો આપઘાતજ કરવાની ! દ્રઢ નિશ્ચય વાળાના સંકલ્પ પ્રભુ પાર કરે છે, માટે અમરસિંહ જરૂર મળશે.

માલણ—બહુ સારૂ બેન; હું જાઉંછું; સાંજે ચોળી લઇને આવીશ.

ગહન—વારૂ; વહેલી આવજે ! (માલણ ઘેર આવી.)

અમર—આવી બેન ગુણવંતી ?

માલણ—હા ભાઈ આવી. અલી ગોટલી; કરજે રસોઇની ઉતાવળ !

અમર—ઉતાવળ શી છે, થશે થતુ હશે તેમ.

ગોટલી—રસોઇ તો તૈયાર થવા આવી છે, દાળ ભાત શાક તો ક્યા૰ રનાંય થયાં છે, અને કંસાર માટે આધણ મુક્યું છે, તે અડધી ઘડીમાં થઇ જશે.

અમર—કાંઈ ફિકર નહિ થવા દે ધીમે ધીમે ! ગુણવંતી બેન, ગોટલી રાંધવાના કામમાં તો હોંશીઆર જણાય છે એની નજર તો સારી ફરી વળે છે.

માલણ—બહુ હોંશીયાર ! એની હોંશીયારીનો તો પારજ નથી. લ્યો ચાલો ! ભાઇ જમવા બેસો, રસોઇ થઇ ગઇ, તમને એ ગોટલી પીરસશે.

અમર—હું ગંગાજી સ્નાન કરી આવું ?

ગોટલી—લાવો ઉનું પાણી મુકી આપુ.

માલણ—આજે તો પહેલો દીવસ છે, એટલે ગંગાજી નાહી આવવા દે ! હમણાં નાહીને આવશે. ગંગાજી કયાં છેટાં છે ! (અમર ગંગાજી ન્હાવા ગયો.)

ગોટલી—અલી ગુણવંતી; આ ભાયડો બહુ ઠઉકો ને શાણો છે.

માલણ—હા; છે તો ખરો. ! સારા છે તેથીજ મેં મારા ઘરમાં ઉતાર્યા છે કની !

ગોટલી—ભેગા રહેવું ને ભાઇ એનનો સબંધ રાખવો, એતો ઝાઝા દહાડા નહિં જળવાય.

માલણ—મેર રાંડ છીંનાળ ! તુ છું એવા બધાને દેખછ કે શું !

ગોટલી—અહોહોહો, આ મોટી સતી થઇ ગઇ, સો ઉંદર મારીને મની બઇ પાટ બેઠાં. પેલા ગાયત્રી મહારાજનું પોતીયુંય કાઢી લીધુ હતુ ને બાપડાને ફજેત ફજેત તો કરી નાંખ્યો હતો. છેવટ લજવઈ ને નાસી ગયો હતો તે તેરે મહીને ઘેર આવ્યો હતો. એ કોનું અજાણ્યું છે !

માલણ—બહુ બોલ્યે બહુ આબરૂ વધતી હશે ! " ઢાંક તારી ને ઉઘાડ મારી ! " છાની માની જંપી જા !

અમર—(આવીને) ચાલો પીરસી દયો, જમી લઇએ ઝટ !

માલણ—ઝટ શા માટે, કાંઇ વરસાદ વરસે છે !

ગોટલી—કાંઈ ધાડ પડી છે !

અમર—ધાડ પડી નથી; તેમ વરસાદ વરસતો નથી; પણ ભૂખ લાગી છે તેની ઉતાવળ છે.

માલણ—ભૂખ તો લાગી હશે ! કોણ જાણે કાલે કયારેય ખાધુ હશે !

અમર—આજ ચારે દીવસે અન્ન નજરે દેખુ છું.

ગોટલી—હાય હાય ! એ શુ ! કાંઇ કાળ તો નથી પડયો ?

અમર—મારે માટે ત્રણ દીવસનો કાળ પડયો હશે, બેન !

ગોટલી—જો પાછી બેન કહી ખરી ! મને બેન કહે એટલે રોયું ખોટુ લાગે ! મને ગોટલી કહો ! અલી ગોટલી કહો; એ બાઇડી કહો; અલી બાયડી કહો, તેનું કાંઈ નહિં !

અમર—સારૂ બેન હવેથી એમ કહીશું !

માલણ—મેર રાંડ ! બેન કહે છે એમાં કઇડવા શુ ધાછ ! અવળ-ચંડી રાંડ જેવી છુ કે શું !

ગોટલી—આપણને તો બળ્યુ ખોટુ લાગે. આપણે પીયરમાં ભાઈ નહિં, ને આપણે દઃખીઆરાં એટલે લોક ભાઇ થતા આવેકની ! (રોઇ ગઇ.)

અમર—બેન ગુણવંતી ! રકઝક મુકો, એનામાં સમજ શક્તિ ઓછી છે.

માલણ—ખરી વાત ! સવળુ કહે ને અવળુ પડે તે સમજ શક્તિ ઓછી નહિ તો શુ બીજુ ?

અમર—વાહ; આજે જમ્યાનો આનંદ તો સારો આવ્યો.

ગોટલી તથા માલણ બેઉ જમ્યાં. ઇઠવાડ વીગેરે કામ થઇ ગયું, એટલે માલણે ફુલની કળીઓ પાથરીને પાણી છાંટયું, પછી અમરસિંહને કહ્યું ભાઈ તમારે જરા આરામ કરવો હોય તો બીછાનું કરી આપુ.

અમર—તમે શુ કરશો બેન !

માલણ—હું તો હવે ગહનતારાને માટે ચોળી ગુંથીશ.

અમર—તું ગુથીશ તો હું જોઇશ બેન !

માલણ—ભાઈ, આજે તો થાકયા પાકયા ઉંઘી જાઓ ! ચોળી તો રોજ ગુંથવી પડે છે, વળી કાલે જોજો.

અમર—બહુ સારૂ, ત્યારે આજે આરામ કરીએ. (કરી આપો પથારી)

અમરસિંહ સુઇ રહ્યો, માલણે ચોળી ગુંથીને તૈયાર કરી. ઘણા દીવ-સનો ઉજાગરાવાળો અમરસિંહ હજી ઉઠયો નથી, એટલે માલણના મનમાં એમ થયું કે, લાવ્ય દોડતી દોડતી ચોળી આપી આવું. માલણ ચોળી લઇ આવી તેને જોઇને.

ગહનતારા—આજે, અત્યારે તો વહેલી આવી બેન ?

માલણ—હમણાં તો એમ ચાલશે ! મારો ભાઈ રહેશે ત્યાં સુધી કોઇ દીવસ વહેલુંય થશે ને કોઇ દીવસ મોડુય થશે.

ગહન—તેની કાંઇ ફિકર નહિ, એવી અડચણ હોય ને એકાદ દીવસ ના અવાય તો પણ શું !

પોપટ—અમરસિંહ, બોલો અમરસિંહ !

ગહન—(ચોળી પહેરતાં) અમરસિંહ.

માલણ—હું જાઉં છું બેન, સવારમાં આવીશ !

ગહન—બહુ સારૂ જા ! વહેલી ઉઠજે, ને વહેલી આવજે ! અમરસિંહ અમરસિંહ ! (માલણ ઘેર આવી અમરને જોઇને.)

માલણ—જાગ્યા છો દખીઆરા ભાઈ !

અમર—હા બેન ! આજે તો બહુ સારી અને ગુલાબી ઉંઘ આવી.

ગોટલી—(મનમાં) ભાયડો કોક લુચ્ચો દેખાય છે.

માલણ—અત્યારે શુ ખાવાનું કરાવું ભાઇ ?

અમર—આજે તો કંસાર જમ્યા છીએ એટલે ભૂખ લાગી નથી, કાલની વાત કાલ !

માલણ—બહુ સારૂ વિરા ! ત્યારે હવે સુવાની તૈયારી કરાવીએ ?

અમર—હું દિવસે ઉંઘ્યો છું એટલે મને ઉંઘ પણ મોડી આવશે.

માલણ—વારૂ ત્યારે બેઠાં છીએ ! અલી ગોટલી તારે સુવુ હોય તો કર પથારી !

ગોટલી—પથારી તો પાથરી મુકુ છું, પણ ઉંઘ આવશે ત્યારે સુઇ રહીશ.

માલણ—ઠીક; એમ કર ! કહો ભાઈ હવે તમારા ઘરની, ગામની, માબાપની, ભાઇની, બેનની, બાયડીની, બધી ઓળખાણુ પાડો અને વીતક વાત કહો !

અમર—ગુણવંતી બેન, તે વાત હું કરીશ પણ મારૂ ચિત્ત નહિ લાગે.

માલણ—કેમ બાઇ ? શાથી ચિત્ત નહિ લાગે ?

અમર—આ ગામના રાજાની દીકરી, અમરસિંહને કેમ યાદ કરે છે, તે સાંભળવાની આતુરતા મને વિશેષ છે.

માલણ—વારૂ વિરા, ત્યારે તે વાત પહેલી કરૂ ! સાંભળો !

આજથી ત્રિજા વરસ ઉપર, વૈસાખ સુદી ત્રિજને દિવસે, ગીરીગઢના રાજા, રાણી, રાજકુમાર, રાજકુમારી; હું, તથા ગાયત્રી પ્રસાદ ગોર, એટલાં; કેટલાક માણસો સાથે લઈ જાત્રા કરવા નિકળ્યા. રાજાએ રાજની સુપ્રત પ્રધાનને કરી.

અહીંથી પ્રથમ પુસ્કરરાજ ગયાં, ત્યાં સરોવરમાં સ્નાન કરી, બ્રહ્માજીનાં દર્શન કરી, સર્વે તીર્થની પરકંમા કરી; બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવી, તથા તેમને દક્ષણા આપી, પાંચ રાત્રિ રહી ત્યાંથી મુકામ ઉઠાવ્યો તે ગયા શ્રીજી. એકલંગી મહાદેવ તથા શ્રીનાથ બાવાને નિહાળી; ગયાં ઉજ્જન મહાંકાળેશ્વર. અહાહાહા ત્યાંની તે શોભા ! ક્ષિપ્રા માતા હમહમહમહમ અવાજ કરી રહ્યાં છે, ત્યાંના રાજા પણ પરમેશ્વરનું નામ છે, અને રાણી તો જાણે પેટ અવતાર લઇએ. (અમરસિંહ નીચુ જોઇ આંખમાંથી આંસુ ટપકાવા લાગ્યો.) એય બાપડાં દુઃખીઆરાં છે, એમનોય છોકરો નાશી ગયો છે, એ એજ અમરસિંહ, આ અમારાં બા ભજન કરે છે તેજ. ત્યાં મહાંકાળેશ્વર ભગવાનની આરતીઓનાં દર્શન કરી એક મહીનો રહી, પછી ત્યાંથી ગયાં ઓંકારેશ્વર. વાહ ! એ શોભાની તો વાતજ શી કરવી ! પહાડ ઉપર શીવજીનું દેવળ છે; નીચે નર્મદા માતા છે. ત્યાંથી કુમેરેશ્વર, અગ્નિતિર્થ, શેકશાઇ ભગવાન, વ્યાસજી, શુકદેવજી, અત્રિ અનસોયા, ભારદ્વાજ, તથા ભારગવ, રૂખીના આશ્રમોમાં; કોઇ ઠેકાણે બે તો કોઇ ઠેકાણે ત્રણ રાત્રી ગુજારતા ગુજારતા અશ્વનીકુમાર, ત્યાંથી ભૂલેશ્વર તથા સમુદ્ર સાથે સુરતા સાંધી રહેલા વાલકેશ્વરને નિહાળી, સીધા શ્રી ત્રંબકેશ્વર આવ્યા. એ ઘાટનીતો વાતજ ન થાય ! નદીઓનાં નિર્મળ જળમાં નાની નાની હોડીઓ ઝુલી રહી છે, હજારો બ્રાહ્મણો શીવ મંત્રના ઉચ્ચાર કરી રહ્યા છે. ત્યાં બરાબર એક માસ રહીને શ્રી વિઠુબા ભગવાનનાં દર્શન કરી, રામેશ્વર ગયા. ત્યાં ત્રણ માસ રહી, પગ રસ્તે ચાલતા, વળી વાહનો શોધી કાઢતા, કોઇ વાર ઉંટ ઉપર તો કોઇ વાર ખચ્ચર ઉપર; કોઇ વાર ડોળીમાં તો કોઇ વાર ઝોળીમાં, ઝોકાં ખાતા ખાતા, મથુરાં વંદ્રાવન તથા ગોકુળ આવ્યાં, ત્યાં ત્રણ માસ થયા. પરકંમા કરી, ભગવાનનું ધ્યાન કરી, જમુના પાન કરી, ગયાજી ગયાં, ત્યાં ગયા શ્રાદ્ધ કર્યું, ગોરને રાજાએ ખોબો ભરીને મહોરો આપી. બ્રાહ્મણને તૃપ્ત કરી પંદર દિવસ રહી, શ્રી જગદીશ ગયાં, ત્યાં ત્રણ દિવસ રહી, અયોધ્યા ગયાં. ત્યાં શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનનાં દર્શન કરી, ત્યાંથી ઝાડેશ્વર, વૈજનાથ ત્યાં સાત દીવસ, ત્યાંથી કાશીમાં આવ્યાં. કાશીમાં સત્તર દિવસ રહ્યાં, ગંગાના ઘાટેઘાટ, રૂખીઓના આશ્રમે આશ્રમ તથા સંન્યાસીઓના

મંડેમઠ ફરી, વિશ્વનાથનાં દર્શન કરી; ગોરને ઘણું દ્રવ્ય આપી, બ્રાહ્મણને મોં માગ્યાં ભોજન આપી શ્રી વિશ્વનાથ ભગવાનની જય બોલાવી ત્યાંથી નીકળ્યાં.

ગોટલી—તારે......ગોરની ગોદડી ખેંચીતી એ કીયા ગામમાં ?

માલણ—બેશ બેશ છાની માની ! ! શેની રાંડ ગોદડી ?

ગોટલી—આપણા ગાયત્રિ પ્રસાદ ગોરની ઓઢેલી ગોદડી ?

માલણ—છાંની રહે લવ લવ કરતી !

ગોટલી—કેમ લવ લવ ! વાત કરવા માંડીએ ત્યારે બરાબર કરીએ. વચમાં રાખીએ શુ કરવા ! કહી નાંખ્ય બધુય !

અમર—કહેને બેન તારે, તને એમાં શુ જોર આવે છે, બે બોલ વધારે !

ગોટલી—કહે કેમ ! કહે તારે તો રેલો આવેજ !

માલણ—ભાઈ; એતો રાંડ જૂઠી છે. એ કયાં જોવા આવી હતી !

ગોટલી—જોવા તો નહોતી આવી ! પણ તારો માંટી ગજબસિંહ જાગી ના ઉઠયો હોત તો તુતો જાત્રામાં માત્રા કરત કે નહિ ! હવે રાંડ સતી થાય છે.

માલણ—અલી બહુ ફાટી ગઈ હોં, હદ બહાર જતી રહી !

અમર—ના કહેવાની હોય તો રહેવા દે ને ચલાવ આગળ, મારે એવી તેવી વાત સાંભળવાની મરજી નથી, મારે તો નિશાન પર ચોટય છે, કે ગહનતારા અમરસિંહને કેમ યાદ કરે છે.

ગોટલી—આ વેસ્યા ગાયત્રિ પરસાદને યાદ કરે છે એમને એમ !

માલણ—છો બકતી રાંડ ! ભાઇ પછી ત્યાંથી નિકળ્યા તે હરદ્વાર આવ્યાં, ત્યાં, ઘણી પરકંમા કરી, ઘણાં તિર્થ કર્યાં, ઘણા મહિના સુધી રહ્યાં ત્યાંથી બદ્રિનારાયણ જવાનો વિચાર કર્યો ને ખબર સાંભળી કે, લાહોરમાં રાજા આનંદમલની પુત્રિ, ઉલાસતારાનો સ્વયંવર રચાય છે અને મંડપની રચના એવી રચી છે કે અત્યાર સુધી કોઇ રાજાને ત્યાં એવી લીલા થઇ નથી અને થવાનો સંભવ પણ નથી. તે સાંભળીને, ગહનબાની ગતી ગળી ગઇ, જાત્રા મુકી ત્યાં જવાની મરજી થઇ; મરજી તો બધાયની થઇ, પણ પહેલી જીભ બાએ ઉપાડી. રાણીને કહ્યું કે બા આપણે તે સ્વયંવર જોવા જઇએ તો કેમ ?

રાણી—તારા બાપુની મરજી હોય તો તેમ કરીએ.

ગજબસિંહ—બાપુ બાપુ સ્વયંવર જોવા તો જઈશું.

રાજા—બહુ સારૂ, ચાલો ત્યારે તે તરફ.

દઃખીઆરા બાઇ; અમારો સંઘ તો ચાલ્યો લાહોર તરફ, માર્ગે આવતાં નાનાં નાનાં તીર્થ કરતાં કરતાં સુખે દુઃખે લાહોર આવી પહોંચ્યાં, ત્યાં અણધાર્યા અને અનાયાસે આવી ચઢેલાં જાણી રાજા આનંદમલે, અમારો ઘણો સારો સત્કાર કર્યો તથા રાજાને માટે નિર્માણ કરેલા તંબુએ ઉતારો આપ્યો. સ્વયંવરમાં રાણીઓ લઇ જવાનો રીવાજ નથી, અને ગોરસબા આવેલાં એટલે એમને તથા ગહન બેનને, રાણી વિનોદમતીની પાસે રાખ્યાં. દઃખીઆરા બાઇ, ગહનતારાનું ગુમાન ભરેલું, ચંદ્ર સમાન ચળકતુ મોઢુ જોઇ, ઉલાસતારાએ રૂપનું અભીમાન મુકી દીધુ.

અમર—શુ, ગહનતારા એટલી બધી રૂપાળી છે ?

ગોટલી—તેના રૂપનું વર્ણનજ ન થાય; અને એને જોતાં આંખ ન થાકી જાય, તમે ઉલાસતારાને તો દીઠી હશે ?

અમર—નાના ! હું કયાંથી દેખુ ! નામ તો સાંભળ્યાં છે, કે ઉલાસતારાને સહનતારા નામની બે સ્ત્રિયો બહુ રૂપાળી છે.

માલણ—હા...એજ; એ સહનને તો મેં જોઇ નથી, પણ રાજાઓમાં એમ વાત થતી હતી કે, સહનતારા કરતાં ઉલાસતારા રૂપ ગુણમાં વધે એવી છે; તે ઉલાસતારા અને આ ગહનતારા સાત દિવસ સાથે ફરી ત્યારે ગહનની આગળ ઉલાસ દાસી જેવી દેખાતી હતી.

અમર—પછી...સ્વયંવરમાં શુ થયું ? હજી ખરી વાતનો છેડો આવતો નથી !

માલણ—દખીઆરા બાઇ, સાંભળો !

સાતમે દિવસે સ્વયંવર મંડપ ભરાયો, દેશ દેશના રાજાઓ આવ્યા, તે વખતે ઉલાસને બે થાંભલાના વચમાં બાંધીને સજડ કરી; કારણ કે તેના કાનમાં પહેરેલી સોનાની કડીમાંથી, તીર કાઢે તે પરણે એવી સરત હતી. ઉલાસની પાછળ અને સ્ત્રિયોમાં સાથી આગળ, અમારાં ગહન બેન બેઠાં હતાં, બાકી બીજી બધી સ્ત્રિયો અને અમે સૌ પાછળ બેઠાં હતાં.

આવી આકરી સરત સાંભળીને ગહનને તો ચિન્તા ઉભી થઇ હતી કે, અરેરેરે, ઉલાસ બેન ને વખતે, તીર બીર વાગી બેસશે તો ભોગ મળશે. ઘણા વખત સુધી તો કોઇ તે કામ કરવા તૈયાર થયું નહિ, કોઇની હિમ્મત ચાલીજ નહિ. પછી ઉલાસ ઝેર પીવા તૈયાર થઈ એવામાં એ રાજકુમાર

આવ્યા, તે જાણે અશ્વની કુમારજ જોઇ લ્યો. તેમાંના એકે ઉલ્લાસના ભાઇની રજા લઇને તીર માર્યું, તે બરાબર કડીની આર પાર ! ! જેવું તીર ધારેલા નિશાન પર સજડ થયું તેવુંજ ગહનતારાના કાળજામાં ભેદાયું. વળી તીર નાંખનાર નર બોલ્યો કે, આ કામ ઉલાસને વરવા કર્યું નથી પણ પરશુ-રામની કરેલી નક્ષત્રી પૃથ્વિ ક્ષત્રિ વશ થઈ છે તે જાણવા માટે કર્યું છે. તે શબ્દોએ ગહનબાને રૂંવાટે રૂંવાટે છેદ પાડી દીધા. એજ અમરસિંહ અને તેજ વખતથી લગની લાગી છે. થોડા દીવસ તો મા બાપને કહ્યું; પણ ના ઇલાજે રાજા રાણીએ ગણુગાર્યું નહિ, એટલે મનથી અમરની ભક્તિ કરવા માંડી છે, હવે છ સાત મહીના બાકી છે.

અમર—કેમ છ સાત મહીના બાકી છે ?

માલણ—પંદરમું વરસ પુરૂ થાય, તેને બીજે દિવસે ગમે તે રીતે દેહ મુકી દેશે એવો નિશ્ચય કરીને બેઠી છે, તેને હવે છ સાત મહીના બાકી છે.

અમર—(નિસાસો નાંખીને.) શ્રી હરી...શ્રી હરી...હજી શુ શુ કરમમાં લખ્યું હશે.

[કર્તા] માલણની વાત સાંભળીને આતુર અને શોકાતુર થએલો અમરસિંહ સાત દિવસ સુધી એવો બેચેનીમાં રહ્યો કે જેના મોંમાં જીભ ન હોય, ન બોલવું, ન હસ્તે મોંઢે બેસવું કે કાંઈ, પણ ગહનતારાને માટે ગુંથાતા હાર ગજરાને ચોળી તેતો બરાબર નજર માંડીને જોયા કરતો હતો, તેમાં બરાબર દ્રષ્ટિ બેઠી એટલે એક દિવસ અમરસિંહ કહે બેન ગુણવંતી; આજે તો રાજકુમારી માટે હુ ચોળી ભરીશ !

માલણ—ભાઈ તેની મારે ના નથી. પણ બેનને ના પસંદ આવે તો મને ઠપકો મળે ?

અમર—એમાં શાનો ઠપકો ! સો દહાડા સારૂ થાય તો એક દિવસ બગડીએ જાય.

માલણ—ફિકર નહિ. ભાઇ તારે આજે તમે ભરો ! (અમરે ચોળી ભરી માલણને આપી.)

ગહન—(ચોળી પહેરીને વાહ ! આજેતો કાંઈ કામમાં ચિત્ત બરાબર રાખ્યુ દેખાય છે. આજે રંગની ગોઠવણી રૂડી કરી છે. (છાતીના ડાબા ભાગમાં હાથ ફેરવતાં કંઇક ખુંચ્યું એટલે અંદરના ઓરડામાં જઇ ચોળી કાઢી તપાસ્યું તેમાંથી એક સોનાની વિંટી નીકળી જેમાં અમરની છબી

હતી, તે જોઇને તુરત કકડા કાગળ ઉપર ચાર અક્ષર લખી મીઠાઇના ઢેફામાં ઘાલી, બહાર આવી.) કેમ અલી ગુણવંતી, આજ ચોળી કોણે ભરી છે ?

માલણ—બેન...આજે તો; મારા......

ગહન—એમાં કંપી શું જાય છે. લે જેણે ભરી હોય તેને આટલું મીઠાઇનું ઢેફુ આપજે !

માલણ—(ઘેર આવીને) લ્યો ભાઇ તમારા ઉપરતો બેન પ્રરસન થયાં. (અમરે ઢેફું ભાગ્યું તેમાંથી કાગળ નિકળ્યો તેમાં એવું લખ્યું હતુ કે, તમારી મોકલેલી વિંટી છબી સહીત મળી છે પણ હું તન મનથી અમર-સિંહને વરી ચુકી છું.

બિજે દિવસે તેજ પ્રમાણે ચોળીમાં પત્ર ઘાલી તેમાં લખી મોકલ્યું કે, હું તમારી મુલાકાત કરવા ઇચ્છુ છું ? તેના જવાબમાં આવ્યું કે હું પર પુરૂષને મળવા ચ્હાતી નથી. ત્રિજે દિવસે અમરે લખ્યું કે, પર પુરૂષતો ખરો પણ હું અમરનું અંગ છું. તેના જવાબમાં આવ્યું કે ભલે અંગ હશો પણ અમરતો નહિજ, એટલે મળવાથી, માઠાં પરીણામ આવી જાય ! અમરે લખ્યું. મેં મન તથા ઇંદ્રિઓ સાધ્ય કર્યા છે. જવાબમાં આવ્યું કે, મન ઇંદ્રિયોને જીત્યાં છે ત્યારે એક કુંવારી કન્યાને મળવા પ્રયાસ શા માટે કરવો પડે છે ? અમરે લખ્યું એજ કુંવારી કન્યાના જીવનું જોખમ ન થાય તેને ખાતર ! ગહન લખે છે તમે મારો પ્રાણ શી રીતે બચાવી શકશો ? અમરે લખ્યું હું અમરસિંહ મેળવી આપીશ. ગહને લખ્યું ભલે પધારજો બે ધડક આવજો, ડર રાખ્યા વિના આવજો; માલણની સાથે આવજો.

ઉપરના સમાચાર આવ્યા, તે દિવસે બરાબર મધ્ય રાત્રિએ, અમરે ઘોડાના સાલ સંચા ગોઠવવા માંડયા તે વખતે માલણે પુછ્યું. કેમ ભાઇ અત્યારે જાગ્યા છો ? અમરે કહ્યું, આજે દુધ જેવી રાત્રી છે, માટે જરા હવા ખાવા જઇશું ? (ઘોડા ઉપર બેસીને દોરી ખીંચી ઘોડો આકાશમાં ઉડયો,) તે જોઇને માલણ અચંબો પામી ગઇ.

ઇંદુના પ્રકાશમાં ગહનતારા ગગડી ગઈ છે. પાસે પોપટ પણ પાંજ-રામાં નિંદ્રા લે છે; ત્યાં અમરસિંહનો ઘોડો ખડો થઇ ગયો. સેજ ગણુસારો થયો કે તરત ગહન બેઠી થઇ ગઇ, અને પુરૂષને જોઇ ચમકી. થોડીવારે પુછ્યું. તમે કોણ છો ?

અમર—એજ હું ! કે જેને તમે આવવાની આજ્ઞા આપી છે.

ગહન—મેં કોને આવવાની આજ્ઞા આપી છે, મેંતો કોઇને આજ્ઞા આપી નથી, અને આવ્યા કયાં થઇને ?

અમર—હું ગુણવંતી માલણનો ભાઇ છું. અને આ ઘોડા ઉપર બેસી આકાશ માર્ગે ઉડીને અહીં આવ્યો છું.

ગહન—ભલે પધારો, તમારૂ નામ શુ ?

અમર—મારા નામથી તમારે શુ કામ છે ?

ગહન—કેમ નામથી કામ નહિં! વાત કરતાં બોલાવવા પડે તો ?

અમર—વાત કરવાની હોય તે કરો હું સાંભળુ છું ક્યાં દુર છુ, ઉત્તર દેવો ઘટશે ત્યાં ઉત્તર દઇશ અને હુંકારો દેવો ઘટશે ત્યાં હુંકારો દઇશ.

ગહન—તમે અમરને ઓળખો છો ?

અમર—ઘણા વરસથી ? અમર તો શુ પણ સહનતારા તથા ઉલાસતારાને પણ ઓળખુ છું અને તે સર્વેની શોધમાંજ હું નીકળ્યો છું.

ગહન—તારે ભાઈ!

અમર—બાઈ બાઈ ન કહેશો ! મને ખોટુ લાગે છે.

ગહન—ભાઈ કહી બોલાવે ને ખોટુ લાગે એવી કેવી સમજણ !

અમર—તમારા ગામની ગોટલીને બેન કહે છે ને ખોટુ લાગે છે. તેમ મને પણ છે.

ગહન—પેલી રાંડ ગોટલી ભટાણી; પેલા ગેરૂગર બાવાની રામેલી, લુચ્ચી, ચોથા વરસ ઉપર તો બાવો છરો લઇને રાંડનું નાક કાપતો હતો. તે ફરીયાદ મારા બાપના દરબારમાં આવી હતી. તમે તેના જેવા છો ?

અમર—તમને અમર મેળવી આપવા પ્રયત્ન કરીશ, છતાં કદાચ ન બને તો બીજા રાજકુમારને પસંદ કરો કે નહિ. તેમ હોયતો, હુંએ એક ઉમદા રાજનું ફરજન છું.

ગહન—ઉલાસતારાના સ્વયંવર મંડપમાં ભાલોડુ ભોકાયુ છે તે નીકળી શકે તેમ નથી.

અમર—અમરને માંથે કાંઈ મોર મુકયા છે ?

ગહન—મોર નહિ, પણ મોરનાં પીંછાં !

અમર—અહા...બધી રાજ કુમારીઓ અમરને વરી જાય તો, તેને ઘેર તો [1]વાડો ભરઈ જાય ને બીજા અમારા જેવા કુંવારા મરી જાય !

ગહન—કુંવારા શામાટે મરી જાય; કન્યાઓનો કાંઇ કાળ છે ? પણ વરીશ તો અમરસિંહને વરીશ નહિ તો આપઘાત કરી ફરી પશુ પક્ષીની યોનીમાં જન્મ લઇ અમરના અમર મહેલમાં રહી, મધુરા મુખનાં દર્શન કરીશ.

---

૧ વાડો=ઢોરને પુરવા માટે, થોરની વાડથી ઘેરેલી જગા !

અમર—છોડી દે અમરની લાલસા ! અને કરીદે મારી સાથે ગાંધર્વ લગન !

ગહન—તેતો કદી નહિ બને ભાઈ !

અમર—હવે સમજી જાને ભાઇને બાઇ કરતી, નહિતો પાછળથી પસ્તાઇશ !

ગહન—તમે તો મારા ઉપર જુલમ ગુજારવા માંડયો !

અમર—જુલમ નથી પણ તને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવા અને સુખમાં જોડવા પ્રયત્ન છે. પહેરાવીદે વરમાળ !

ગહન—મુકો ચાળા, લાગી ઝાળા.

અમર—અરે સમજી જાને નખરાં કરતી ! અમરસિંહ તને વરવાની ના પાડશે તો ?

ગહન—ના પાડેજ નહિ. છતાં કદાચ ના પાડે તો હું આજીજી કરી કરગરીને કહીશ કે મને ઘરની એક ગુલામડી તરીકે ગણજો પણ વરો !

અમર—અમરસિંહ તને રૂપ ગુણથી પસંદ નહિ કરે તો ?

ગહન—ભગવાન કુબજાને વર્યા ત્યારે કયારે રૂપ ગુણ જોવા રહ્યા હતા ?

અમર—આમ કયાં સુધી અમરસિંહની વાટ જોવી છે !

ગહન—પંદર વરસ પુરાં થાય ત્યાં સુધી ! તેમાં પાંચ માસ ને સાત દીવસ બાકી છે.

અમર—એવો નિશ્ચયજ કર્યો છે ?

ગહન—દ્રઢ નિશ્ચય !

અમર—શાહબાશ છે તારી ભક્તિને ! તુ પણ એક સાચી પતીવૃતા છું. ગહનતારા હું અમરસિંહ છું.

ગહન—તેની ખાતરી શી ! છબી તો મને તેવી દેખાય છે, પણ જુદા રંગે આવ્યા ને કદાચ હું છેતરાઇ જાઉતો ઘોર નરકમાં ચાલી જાઉં.

અમર—નારી તુ નરકમાં નહિ જાય ! ઇશ્વર સાક્ષીએ મારી સાથે ગાંધર્વ લગ્ન કરી લે !

ગહન—મને કાંઇ સાક્ષી રૂપ ખાતરી થાય તો તો હું જરાય વિલંબ ન કરૂં, નિકર તો મારા પગ પાછા પડે છે.

અમર—ત્રાંબાના પાત્રમાં, ઘી પુરી, રૂની દીવટ કરી, દીવો પ્રગટી શકાય તેવી તૈયારી કર !

ગહન—(તે પ્રમાણે કરી) હવે કરૂ દીવો; લાવું [1]ચકમકનો પહાણ !

અમર—હવે બોલ ! હે પ્રભુ હે જ્યોતી સ્વરૂપ ભગવાન. જેની સાથે હું વાત કરૂ છું તે હું ઇચ્છુ છું એજ અમર હોય તો સાક્ષી આપો!

(અમરના કહેવા પ્રમાણે ગહન બોલી એટલે તરત દીવો થયો.)

ગહન—(દીવાનાં દર્શન કરીને) વાહ ભગવાન, જય ભગવાન !

અમર—કેમ હવે તો ખાત્રી થઇ કે નહિ ?

ગહન—ખાત્રી તો...થઇ પણ તમે કદાચ જાદુ મંતર કરી કપટ કર્યું હોય તો !

અમર—તો તારી મરજી; મારે કાંઇ પરાંણે પરણવાની મરજી નથી. મારે તો બે સ્રિયો છે; જાઉ છું.

ગહન—ભલે પધારો, ઇશ્વર મારી આશા પુરશે.

અમર—ઇશ્વરેતો લાવીને ભાણામાં મેલ્યું, હવે મોંમાં કોળીઆય કોક ઘાલે !

ગહન—હે સર્વેશ્વર ભગવાન મારી વહાર કરજો. અમરસિંહ ! અમરસિંહ !

(આકાશમાંથી ગેબી અવાજ થયો કે એજ અમરસિંહ છે વરીલે ! તુરત ઉઠી વરમાળ આરોપી હાથ જોડી ઉભી રહી ?)

અમર—તારા સુભાગ્યે સુખી થા ! પણ મને પરણીને હજી સહનતારાએ સુખનો દિવસ દીઠો નથી અને ઉલાસતારાને તો વરતાંજ વિઘ્ન આવ્યું છે.

ગહન—હું તો વરી એટલેજ સુખી થઇ ચુકી. હાલ આ વાત મારાં માબાપને જાણ કરવાની જરૂર નથી.

અમર—મારી સાથે વરાવાથી નારાજ હશે ?

ગહન—રાજી તો ખરાં ! પણ એમના મનમાં એમ કે, આ વાત સાચી હોયજ નહિ ! એમ થાય અને કદાચ સાહસ કરી નાંખે.

અમર—વારૂ તેની કાંઇ ચિન્તા નહિ હું રાત્રે રાત્રે આવીશ, ને દિવસે દિવસે ચાલ્યો જઇશ, જાઉ છું ! (ઘોડા ઉપર ચઢી વિદાય.)

ગામની ભાગોળેથી, ઘોડાનાં પાટીઆં જુદાં કરીને, ખભે ભેરવીને ઘેર આવ્યો.

---

[1] દીવાસળી નહોતી ત્યારે લોઢુ અને ચકમકના પથ્થરના ઘસારાથી, અગ્નિ પ્રગટ કરવામાં આવતો હતો, અને હજી પણ કોઈ કોઇ જગામાં તેમ થાય છે.

ગુણવંતી—આવ્યા ભાઇ !

અમર—હા બેન !

ગુણવંતી—આજ તો આખી રાત જાગ્યા ને ભાઇ ! પથારી કરી આપુ જરા સુઈ જાઓ ! પછી જમવાનો વખત થશે એટલે જગાડીશ ! (અમરસિંહ સુઈ રહ્યો.)

મહોલ્લામાં કોઇ કોઇ જાગ્યા છે. કોક દાતણ કરી રહ્યા છે, કોક હજી કરે છે; તે વખતે ગેરૂગર મહારાજ ગોટલીને ખોળતા આવ્યા. ગોટલીને માલણને ઓટલે દાતણ કરતી જોઇને, તડાકો કરીને મોટા અવાજે બોલ્યા. કયું સાલી સુસર તેરી ભેંણકી ગોટલી ! આજ દશ બારા દીનસે કહાં ચલી ગઇથી ! ! ગોટલી બોલી નહિ પણ થર થર ધ્રૂજવા લાગી. તે જોઇ બાવાજી વધારે કોપ્યા. હત તેરી માકી, હત તેરી ભેંણકી. મહેલ્લામાંથી એક મરદ બોલ્યો.

પુરૂષ—આ બાવલો શુ ફાટી ગયો છે બાવલો !

ગેરૂગર—તુ કયા બકતા હે બે !

પુરૂષ—તારૂ બે ને ફે કાઢી નાંખીશ, દાઢીનાં રૂંછડાંજ તોડી નાંખીશ !

ગેરૂગર—રૂંછડાં કાયકુ તોડે તેરા બાપકા કુચ્છ ખાયા હે ! (અમરસિંહ જાગી ઉઠી બહાર આવ્યો.)

બીજો—જાને બાવલા છાંનો માનો નહિતો માર ખઇશ ! આમને સાલાઓને લોક માલપુડા ખવરાવે છે અને બાવા તો એમનાં કાળાં કરમ કરે છે. બેઠા બેઠા ભજન કરોને !

ગેરૂગર—(અમરને જોઇને) કહાં ગઈ ગોટલી ! એ દુસરા માંટી રખ્ખા કયા ! અભી તક તો ગેરૂગર ઘરડા નહિ હુવા હે !

અમર—કેમ મહારાજ; આમ બાઇડીઓ વિના ચાલતુ નથી, ત્યારે બાવા શુ કરવા થયા ?

ગેરૂગર—તેરે કયા પંચાત ! તુ કોન પુછતા હે ! હમ હમારી જાત પર હુવે હે.

અમર—જાત ઉપર થયા હો તો જાતે જે થાય તે કરી લ્યો. ગોટલી તો હું રહીશ ત્યાં સુધી મને રાંધી ખવરાવા અહીંઆં રહેશે.

ગેરૂગર—તુ કોન હે !

ત્રીજો—અલ્યા બાવલા ! તુ તાં ન કર ! કાંઈ માણુસેય ઓળખે છે કે નહિં.

અમર—એને કોઇને ઓળખીને શુ કામ છે; એણે તો ગોટલીને ઓળખી છે એટલે બસ.

ગેરૂગર—હાં હાં બસ બસ...જલા દેઉગા, મૂંઠ મારૂંગા !

અમર—તુ તો મુંઠ મારતાં મારીશ પણ હું તો આ ખીલીએ ભરાવેલી ખેંચુ એટલીજ વાર છે. (તલવાર)

ગેરૂગર—હત્ત તેરી માકી ભંગડી ! આવે જબ તેરી બાત હે.

ચોથો—(આવીને, બાવાની દાઢી ઝાલી ચાર [1]ચાસી દીધી.) તારી એનનો બાવલો માર્ તારા બાવલાની ! (બાવાજી વિદાય.)

જેને જતાં કે આવતાં વાર લાગતી નથી એવા અમરસિંહને માલણને ઘેર રહેવું ઉચીત ન લાગ્યું, તે વાત તેણે ગહનતારાને જાહેર કરીને કહ્યું કે મારે માલણને ઘેરથી, મુકામ બદલી, પાંચ સાત ગાઉ છેટે; કોઇ ગામમાં રાખવો પડશે. (બનેલી બીના ગુજારી.)

ગહન—નાથ...હવેતો છેટા ન જવા દેવાય. રાત દીવસ નિરંતર મારા મહેલમાંજ રહો ! આ છેલ્લા માળામાં તમે સુવા બેસવા, ખાવા પીવાનું રાખો; હું મારા પોપટને લઈ ચોથા માળમાં રહીશ, અને દાસ દાસીઓ તથા નોકર ચાકર ત્રીજા તથા નીચેના માળોમાં રહેશે, " છુપુ રહેશે ત્યાં સુધી રાખીશું ને જાહેર થશે ત્યારે જોઇ લેવાશે.

અમર—નાસવું હશે ત્યારે પવન વેગી ઘોડો તૈયાર છે. જેવો રતુધ્વજ પાસે હતો.

અમરસિંહનું રહેવું ગહનતારાની પાસેજ થયું તેની ખબર રોજની આવનારી ચાલાક માલણને પડી ગઇ, પણ અમરને ભાઇ કહીને બોલેલી એટલે તે વાત તેણે કોઇને જાહેર કરી નહિં, પણ પછી રાજા રાણીને કાને વાત ગઈ કે ગહનના મહેલમાં કોઈ પુરૂષ છે. તેજ દિવસની મધ્ય રાત્રીએ આવી, રાજા રાણીએ, ગહનને ખબર ન પડે તેવી રીતે મહેલ ઉઘડાવ્યો, અને પ્રથમના માળથી જોતાં જોતાં ચોથા માળ સુધી આવ્યાં. તેમના ગણસારાની ખબર પડતાં અમરસિંહ ઘોડા ઉપર બેસીને ઉડી ગયો. છેવટના માળ સુધી અને ખંડે ખંડ તપાસ કરી પાછા વળે છે તે વખતે ગહનતારા જાગી ઉઠી અને માતા પિતાને જોઇ બોલી. કેમ માજી અત્યારે આવવું પડ્યું ?

રાણી—કાંઇ નહિ બેટા ! ઘણા દિવસથી તને દીઠી નહોતી અને તને પરણાવા સબંધીની વાત નિકળી, એટલે તારા બાપની મરજી એમ થઇ કે, ચાલો હમણાંને હમણાં દીકરીનું મોં જોઇએ. બેન તુ બહુ સુકઈ ગઇ !

---

૧ ચાસી દીધી=તમાચા માર્યા.

તારા બાપે અમરસિંહની ખોળ્ય કરવા માણુસો મોકલ્યાં છે. અમારૂં ચાલશે ત્યાં સુધી તો અમરસિંહની સાથેજ તારાં લગ્ન કરીશુ.

ગહન—જેવી મારી મરજી, તેવીજ માતા પિતાની મરજી, અને એજ મરજી ઇશ્વરની છે તો તે કામ જરૂર પાર પડશે, અને આ પુત્રિનાં લગ્ન અમરસિંહ સાથેજ થશે.

રાણી—પ્રભુ સ્હાય થશે. બેન પણુ છેક ઉપર આવ્યાં ત્યાં સુધી તને ખબર ન પડી એવી કેવી તારી ઉંઘ ?

ગહન—તમે તેથી આવી શક્યાં, બીજાથી અવાયજ કેમ, નીચેનાં માણુસો આવવા દેજ કેમ ! (માતા પિતા વિદાય. વહેમ ટળી ગયો.)

બીજા દિવસની મધ્ય રાત્રીએ અમરસિંહ આવ્યો, અને આગલા દીવસની બનેલી હકીકત જાણી જરા ખેદ તો પામ્યો, પણુ શાહુકાર ચોરને ડર ઓછો રહે છે; આખર ખબર પડશે તો માત્ર ઠપકોજ મળશે કે છૂપી રીતે વહેવાર નહોતો કરવો !

નવ મહીના સુધી અમરસિંહ ગહનતારાના મહેલમાં રહ્યો, ને તેને ચઢતા થએલા દિવસને નવ મહિના પુરા થવા આવ્યા ત્યારે એક દિવસ અમરે કહ્યું હું ઘણા દિવસથી પોપટની પેઠે પાંજરામાં પુરાયો છું માટે રજા આપે તો બે ત્રણુ દિવસ બહાર જઇ આવું.

ગહન—ભલે નાથ; તમારી મરજી મારે સાચવવી જોઇએ પણુ હવે મને એકલી મુકીને તમારાથી આઘુ પાછુ જવાય નહિ. હવે મારી મર્ણુ ઘાંટી નજીક છે.

અમર—મર્ણુ ઘાંટી નથી, પણુ રૂડો અવસર છે. ઇશ્વર સ્હાય કરશે. (ઘોડેશ્વાર થઇ વિદાય.)

ગહનની પાસેથી નીકળીને અમરે, ઘણો ઉંચે નહિં તેમ ઘણો ઝડપથી નહિ, પણુ ધીમે ધીમે ઘોડો ચલાવ્યો. આશરે સાત આઠ ગાઉ પહોચી ગયો, પહાડ પર્વત ઓળંગી ગયો, ત્યાં વળી ગંગાના કીનારા ઉપર ઝાડની ઘટામાં રમણ્ય જગા દેખઇ તે જગા જોવાની ઇચ્છાથી નીચે ઉતર્યો, આ કોઇ ઋષી મહાત્માએ તપ કરી પવિત્ર કરી હોય એવી જગા ભાસે છે, જરા એનું ,વલોકન તો કરીએ.

જેમ જેમ પાસે જઇએ છીએ તેમ તેમ ગુફા ઘોર ગંભીર દેખાય છે. ઝાડની ઘટાઓ પણુ એવી ઘેરઈ રહી છે કે જાણે કાળ હુનાળાના મધ્યાનના સુર્ય નારાયણુનેય જમિનનાં દર્શન ભાગ્યે કરવા દે ! વાહ ! અંદર તો કોઇ

તપસ્વી મહાત્મા પણ બેસી ગયા છે ને શું! અમરના આવ્યાનો ગણુસારો થતાંની સાથે જાગૃત થઇ બોલ્યા કોણ બેટા અમર ?

અમર—હા પ્રભુ! સુભાગી બાળ, ફેર આપનાં દર્શન પામ્યો.

મહંત—અમર ઠીક આવી પહોંચ્યો. હું પણ તને યાદજ કરતો હતો!

અમર—એજ મારૂં ધન ભાગ્ય કે આપ જેવા માયા રહિત મહાત્માના હૃદયે આ નિર્ભાગીની યાદી.

મહંત—કેમ સુખી તો ખરોને!

અમર—હા પ્રભુ સદા સુખી છું, તે માત્ર આપનીજ કૃપાથી આપે મને જેજે ચરિત્રો સંભળાવ્યાં છે, તેને યાદ કરીને સદા આનંદમાં રહું છું.

મહંત—અમરસિંહ; ગરાસણીએ કાંઈ કહ્યું કે નહિ; કોઈ પ્રકારના હીત વચન સંભળાવ્યાં કે નહિ ? તે સાંભળી તને સંતોષ થયો કે નહિ ?

અમર—મહારાજ; ગરાસણી કાંઇક કહેવા જતી હતી, હું તથા દરંગદાસ; ગરાસણી શું કહે છે તે સાંભળવાને આતુર પણ થઇ રહ્યા હતા, તેવામાં દીલીના બાદશાહના મોકલેલા ચાર પાંચ સિપાઇ આવ્યા, જે અમોને બોલાવી દીલી લઈ ગયા.

મહંત—દીલીશાહે તને કેમ બોલાવ્યો હતો ?

અમર—શાહજાદા સવાબશાહ અંધકારસિંહના હાથમાંથી ઉલાસને છોડાવી દિલ્લી લાવ્યા હતા; તેનું મારી સાથે દીલીમાંજ લગન કરવું એવી બાદશાહ સલામતની મરજી હતી!

મહંત—તે લગ્ન થયું કે નહિં ?

અમર—જી; લગ્ન તો થવાનુંજ હતું, પણ પાપી અંધકારસિંહ; સિંહની ગુફામાંથી શિયાળ ચોરી કરી જાય તેમ ઉલ્લાસતારાને ઉપાડી ગયો.

મહંત—અમર! અંધકારસિંહનાં કૃત્ય તો ક્રુર છે, પણ તેની હોંશીયારી અજાયબ પમાડે તેવી છે.

અમર—પ્રભુ તે મારે પણ કબુલજ કરવું પડશે! લાહોરથી ઉપાડી તે પણ તેણે ખુબ છાતી ચલાવી છે; અને વળી આ વખતે તો ગજબ કરી નાંખ્યો કહેવાય!

મહંત—પાપી અને વ્યભીચારી પુરૂષો પોતાના કામમાં પુરા ચાલાક રહે છે.

અમર—હા પ્રભુ દેખીતુ તો એમજ છે; પણ તે સજ્જનને બહુ દુઃખ કર્તા થઇ પડે છે.

મહંત—કોઇ કોઈ વાર તો શત્રુ પણ તેના કામને વખાણે છે !

અમર—તે પણ ખરૂ. આજથી લગભગ નવ દશ મહીના ઉપર લખ્ખો હીંદુ મુસલમાન, અને દીલી શહેરના વચમાંથી ઉઠાવી નાઠો, તેના સમાચાર ગુલશને બાદશાહની રૂબરૂ આવીને કહ્યા કે ઉલાસતારાકું અંધકારસિંહ લે ગયા ! તે વખતે ત્યાંજ કોક બોલ્યું કે. "રં...ગ બેટા ! રંગ !"

મહંત—આ શબ્દો કોઇ શત્રુના મુખમાંથી નહિં પણ પુર્ણ વહાલે શરીના મુખમાંથી નીકળેલા હોવા જોઇએ; વળી હુંતો નિશ્ચય કહું છું કે. તેના બાપનાજ મોંના બોલ છે !

અમર—ત્યાં તેનો બાપ હતોજ નહિ ! અને હોયજ ક્યાંથી !

મહંત—તપાસ કરતાં આગળ જણાશે! સુંદીરપ્રતાપ વિના બીજાના મોંના બોલ નથી.

અમર—કદાચ એમ પણ હોય; અંધકારને શોધતો નિકળ્યો હોય, અને તે વખતે ત્યાં આવી પહોચ્યો હોય. હશે પણ તે ગમે તેમ હો ! તેની શી દરકાર છે. પણ પ્રભુ પાપી અંધકારસિંહ ઉલાસતારાને લઈ ગયો ! વળી સહનતારાનો તો હજી સુધી પત્તોજ નથી. અરેરેરે, મારા ભાગ્યમાં આવાં વિયોગ દુઃખ !

મહંત—અમર ! ચિન્તા ન કર સૌ સારાં વાનાં થશે, ઉલાસ પણ મળશે અને વિલાસ પણ મળશે અને છે જેની ગતી ગહન એવી ગહનતારા તો મળી ચુકી.

અમર—આપ બોલો છો તે મને સમજાતુ નથી ! ગહન તો ઠીક, પણ વિલાસ શુ ?

મહંત—હજી તારે વિલાસતારાને સ્વયંવર વિજય કરી વરવાનું છે, ગહનતારાનો સ્વયંવર વિજય તો તેં ઉલાસતારાના ભેગોજ કર્યો છે, અને ગાંધર્વ વિવાહથી વરી પણ ચુક્યો. તારા ભાગ્યમાં છે તે કોઇથી મિથ્યા થાય તેમ નથી.

અમર—પ્રભુ ! પરણી પરણીને આમ રઝળતી મુકી દેવાની છે ?

મહંત—પુર્વેની કરેલી કરણીમાં થઇ ગએલાં પાપ ભોગવઇ જશે એટલે સર્વેને સુખનો સુર્ય દેખાશે. હમણાંતો થાય તે થવા દયો !

અમર—મહારાજ હવે તો હું ઉલાસની સાથે લગ્ન નહિ કરૂ ?

મહંત—શા માટે નહિ. તે પણ તારે થોડા વખતમાં કરવુંજ પડશે

અમર—અંધકારસિંહના હાથમાં વારંવાર પકડાએલીને વરવાથી, તે મોઢું દેખી પ્રેમ ઉત્પન્ન ન થાય પણ અપવિત્ર સમજી ખેદ થાય!

મહંત—એવી ખોટી શંકા કરવાનું કારણ નથી, અંધકારસિંહથી તેના શિયળનો ભંગ થાયજ નહિ, ઉલાસે, જે વખતે તું સહનને પરણીને ઘેર જતો હતો તે વખતે તારો+હાથ દબાવ્યો હતો, તે વખતથી તે તને વરી ચુકી છે

અમર—એ ખરૂં પ્રભુ; પણ નિરંતર એકાંન્ત વાસ. એ અધર્મિયોને અવકાશનું કારણ ખરૂ કે નહિ?

મહંત—તેથી શુ! હજારો દીવસ કમળ પાણીમાં રહે પણ પાણી તેને સ્પર્શી કરી શકેજ નહિં.

અમર—આપ કહો છો તેમ થાય તો ઘણુંજ સારૂ! નહિતો ઉલાસની છબી, નિરંતર મારા હૃદયને, લાકડાને ઉધઇ ખાય તેમ ખાશે!

મહંત—અમર; એ ધડક રહે તારી સઘળી સ્ત્રિયો સતીઓની પંગ્તિની છે. રાવણ હરી ગયો પણ સિતાના શિયળનો ભંગ ક્યારે થયો છે; કૈયાએ ઘેરી પણ સત્તિ સૈરંધિના શિયળનો ભંગ ક્યારે થયો છે એકલી વગડામાં ફરી પણ દમયંતીના શિયળનો ભંગ ક્યારે થયો છે, પાપ પાતાળ કેતુએ હરણ કરી પણ મહાસતી મૃદાલશાના શિયળનો ભંગ ક્યારે થયો છે? માટે ધીરજ રાખ્ય! સતીઓને શ્રી હરી સદા સ્હાય કરે છે.

અમર—એ બધી સતીઓની વાતો કરી પણ આતો કળીયુગ છે.

મહંત—સતયુગમાં સો તો ત્રેતામાં ત્રણસે દ્વાપરમાં બે હજાર અને કળીયુગમાં હજારો સતીઓ છે, પણ યુગના બળને લીધે જાહેરમાં આવી શકતી નથી; તેમને પ્રકાશમાં લાવવા કોઇ પ્રયત્ન કરતું નથી. તેમ તેમની કસોટી પણ થઇ શકતી નથી.

અમર—મહારાજ; હવે મને કાંઇક શાન્તિ વળી; ત્યારે ઉલાસ મને તો ગ્રહણ કરવી કેમ?

મહંત—શા માટે નહિં. જરૂર વરજે અને સુખી થજે! ઉલાસ તે સતી સુકન્યા જેવી શુરવીર છે.

અમર—મહારાજ સુકન્યા કોણ? મને તેનું ચરિત્ર સંભળાવો! વળી બીજા ભકતોનાં ચરિત્રો પણ સાથે સંભળાવો!

મહંત—સાંભળ! સતી સુકન્યાનું ચરિત્ર કહું બોલ! જ્યોતી સ્વરૂપ ભગવાનકી જય.

+ ભાગ ૧-લો-પાનું-૨૨-બીટી-૧૦-૧૧.

સતી સુકન્યા.

(કવિ) ગિતી. (ગણપતીની સ્તુતી.)

શુદ્ધિ બુદ્ધિના સ્વામી, સ્વામી સંકટ સ્હાય સદા કરજો;
ખામી નવ રહે ઝામી, વિઘ્ન વિનાશક વિઘ્ન સકળ હરજો.

ગિતી. (સરસ્વતિ સ્તવન.)

સાવિત્રીની પુત્રિ, કુંવારીકા તું દેવી સુખદાતા;
વાર વાર વંદુ હું, વિઘ્ન નિવારો વેળાસર માતા.

મરાઠી સાખી.

સુકન્યા મહાસતી શિરોમણુ, પતીવૃતા પણ સાચી,
મદ ઝરતી જોઇ મોહને પામ્યા, અશ્વની કુમારે યાચી;
પણ ઠગાઇ નથી, સત્ય શિયળથી ફગાઇ નથી.

(કર્તા) શ્રી; આદી અનાદી પ્રભુ શ્રષ્ટિને સરજાવનાર, બ્રહ્માજીએ એકવાર વરૂણ દેવને પ્રસન્ન કરવા માટે વરૂણ યજ્ઞ કર્યો. અને તે યજ્ઞની પુર્ણાહુતીએ મહાન તપસ્વી અને પરાક્રમી રૂપી ઉત્પન્ન થયા; જેમનું નામ સકળ દેવ અને રૂષી સમક્ષ બ્રહ્માજીએ ભ્રગુ ધારણ કર્યું.

કોઇ એક રાજાને પુલોમા નામે પુત્રિ હતી; તે બાળપણમાં ઘણું રોતી હતી, એક સમએ તેનું રોવું સાંભળીને રાજા રીસે ભરાયો. અને કાયર થઇને પુત્રિને ડરાવી છાની રાખવા માટે બોલ્યો કે અલ્યા રાક્ષસ લે આ છોડીને લઇ જા!

બાળકનાં માતા પીતા બાળપણમાં બાળકને ડરાવા માટે કેટલીક વાર ભય વચન બોલે છે, તથા કોક વારતો ભય ભરેલી જગામાં બાળકને મુકી પણ દે છે; જેમકે, લાવ્ય પેટીમાં પુરૂ. માંહી વીંછી છે તે કરડી ખાશે, લાવ્ય પેલી દેરીમાં મુકી આવું, એટલે રાત્રે જીંન આવીને પકડી જશે આવા ભય ભરેલા શબ્દો સાંભળી બાળક બોલનારના સામુ જોઈ રહે છે. હૃદયમાં બળે છે, કંપે છે, જેથી તેનું શરીર તનદુરસ્ત રહેવાને બદલે સુકાય છે.

(દ્રષ્ટાંન્ત) કોઇ એક ગામમાં એક સ્ત્રીને દીકરો થયો; ધણીની માનીતી પણ ઘણા વખત સુધી પુત્ર પુત્રાદી સંતતીની પ્રાપ્તિ નહિ થવાથી; અળખામણી થઇ પડેલી તે દીકરાનો જન્મ થવાથી પાછી પ્રિતી કર થઇ. માનીતી થઈ.

સુખના દીવસ ચઢતા થયા. કર્મના સંજોગે બાળકની ઉમર લગભગ બે અઢી વરસની થવા આવી એવામાં તે પુરૂષ દેવલોક થઇ ગયો. જોકે સ્ત્રી સ્વામીના સ્વર્ગવાસથી દુઃખીતો થઇ, પણ બાળકનાં જીવનમાં મારૂ આગળ શ્રેય છે એમ ધોરણ બાંધી સંતોષ વાળ્યો. આ બાળક, કાંઇક રમવાનાં રમકડાની ખાતર કોઇ વાર ઇચ્છા મુજબ ખાવાના પદાર્થની ખાતર; રોઇને કકળાટ કરતો જેથી માતા ક્રોધાયમાન થઇ જતી. એક વખતે બાળક ઘણું રોવા લાગ્યો અને ઘણું સમજાવ્યા છતાં છાનો ન રહ્યો ત્યારે માતા ક્રોધથી બોલી; લાવ્ય પેલી " મંકોડાની +કોઠીમાં" નાંખી દેઉં ! !

માત્ર બોલીનેજ ન રહી ગઇ પણ ખરેજ બાળકને ઉચકી કોઠીમાં નાંખી દીધો અને તેના ઉપર માટલું ઢાંકી દીધું. ઉચકીને નાંખતી વખતે રોતો બાળક બોલ્યો, ઓ મા ! હવે હું નહિ રોઉં મા ! ઓ મા મને ના નાંખીશ મા ! મોટા માણસને ભયંકર આફત આવતાં જેટલો ડર પેસી જાય છે તેટલો ડર આ બાળકના હૃદયમાં પેસી ગયો પણ તે ક્રોધી માતાએ મનમાં કાંઇ લીધુંજ નહિં. કોઠીમાં પુરેલો બાળક, ધમાધમ ને પછાડા પછાડ કરી રહ્યો છે તેવામાં થોડી વારે એક કાળી નાગણ ફરતી ફરતી આવી તે બાળક અને તેની માતા બન્નેના નસીબે નીચેના બાકોરામાં થઇને કોઠીમાં દાખલ થઇ ગઇ અને બાજુમાં લપઇ ગઇ. "હાથના સ્પર્શને સર્પ સહન ન કરે." ધડપછાડા કરતા બાળકનો હાથ નાગણ ઉપર પડ્યો તેની સાથેજ નાગણે તીક્ષણ ડંખ માર્યો. તે વખતે બાળકે મોટી રાઢ નાંખી પણ માતાને દયા ન આવી, તેમ કાંઇ વિચાર પણ ન આવ્યો. હવે બાળકના શરીરમાં ઝેર ચઢવા માંડ્યું, બાળક બે ભાન, તથા નસ્વાન થઇ ગયો. રોતો બંધ થઇ ગયો ત્યારે માએ ઉઠી માટલું ઉઘાડ્યું અને બોલી; હવે તોફાન કરીશ ? હવે પજવીશ ! બાળક બોલ્યો નહિં ત્યારે મોટે અવાજે ફેર બોલી. હવે તોફાન કરીશ ! તે વખતે નીચેના બાકોરામાંથી નીકળતી તેલની ધાર જેવી ચળકતી નાગણને બાઇએ જોઈ. હાય હાય ! ગજબ થયો રે બાપ ! અરે હુંતો ભીખ માગીરે, બાપ ! તે સાંભળી લોકો દોડતા આવ્યા. શું છે શું છે ! ! ! બેભાન થઇ પડેલી અબળા પોકાર કરી બોલી. અરે મારા બાળકને કોઇ કોઠીમાંથી કાઢો ! લોકોએ બાળકને કાઢ્યો અને તેને મરણને શરણ થએલો જોઇ તે નારી પોકારે પોકાર કરી રોવા લાગી.

+ કોઠી=પાંચ પચીસ મણ દાણા ભરવાનું માટીનું મોટું વાસણ; કેટલેક ઠેકાણે, નીચેના ભાગમાં બે હાથ આવે એવું બાકુ પણ હોય છે.

(સ્રિ) રાગ; મારો રામ ગયા વનવાસરે, નયણે નિંદ્રા.

હાય ! ! મેં માર્યો મારો બાળ રે; કર્મે કુડી +કબાજી કરી.
પુર્વે જનમની વહેરણ હું પાપણી રે;
કોડીલા કુંવરનો કર્યો કાળરે. કર્મે. ૧.

હુંરે હત્યારણી, હુંરે ગોઝારણી રે;
જીવત્ત કયમ " જંપે મારી ગાળ રે." કર્મે. ૨.

ભમરોની વચમાં આવી ભમરો ભરાયો રે;
[1]કોડીઆ સરખું આ કપાળ રે. કર્મે. ૩.

કાળની કન્યાએ તો, દિવ્ય ડંખ માર્યોરે;
કાળી નાગણે કરીઓ કાળ રે. કર્મે. ૪.

રમતો ને જમતો જોવા ફરી નહિ પામું રે;
ભમરો ભુંસાયો, મારે [2]ભાળ રે. કર્મે. ૫.

વાડી વિખરાઇ ગઇ રે બા ! બાજી બગડી ગઈ મારી બા...પ ! રોતી ને કકળતી સ્રિને લોકોએ ધીરજ આપી છાની રાખી, પણ જેને અંતરના ઘા લાગે છે, તે કોઇના છાંના રાખ્યા રહેતાં નથી. બાળકને અગ્નિદાહ થઇ ગયા પછી, સ્રી કાંઇક શાન્ત પડી. આખર જીવી ત્યાં સુધી સંભારતી, રોતી અને કરમના સામું જોતી. નાંનાં બાળકને ભય વચન ન કહેવાં.

પુલોમાના બાપે કહ્યું કે હે રાક્ષસ લે આ કન્યાને લઇ જા ! તે વખતે એક પુલોમા નામનો રાક્ષસ નજીકમાં વાસ કરીને રહેલો હતો તે બોલ્યો. બહુસારૂ, તેને મેં સ્રિ તરીકે ગ્રહણ કરી. ત્યારથી તે રાક્ષસ તે બાળક કન્યાને પ્રેમ પુર્વક જોયાજ કરતો હતો, અને મનમાં એમજ માની બેઠો હતો કે, આ મારીજ સ્રિ છે, કારણ કે તેના બાપે મને વાક દાન આપ્યું છે.

કન્યા પુલોમા ઉમ્મર લાયક થઇ ત્યારે તેના પિતાએ તે કન્યાના રાક્ષસ સાથે નહિ. પણ શાસ્ર વિધીએ ભૃગુરૂષી સાથે વરાવી. તે વખતથી પુલોમા રાક્ષસ ભૃગુરૂષી તરફ દ્વેષ બુદ્ધિથી જોતો હતો. સ્રિને કેવી રીતે લઇ જવી તે લાગ જોયાજ કરતો હતો, અને રૂષિના આશ્રમની નજીક છાંનો છુપો ફર્યાજ કરતો હતો.

+ કબાજી=બાજી બગડવી. ધાર્યું ધુળ મળવું. આશાનો ભંગ થવો. ૧ કોડીયું થપણીયું, રામપાતર, શરાવું. ૨ ભાળ–લલાટ, ભવિષ્ય.

એક સમએ ઉત્તમ પર્વને દીવસે રૂષિ ગંગાજી ઉપર સ્નાન વિગેરે ક્રિયા કરવાને ગયા; તે વખતે આ પુલોમા રાક્ષસ. રૂષીના આશ્રમમાં દાખલ થઇ ગયો; અને કામનીને જોઇ કામાતુર થએલો પુલોમા, સ્ત્રીની પાસે જઇને બેઠો. તેને જોઈ; ભૃગુ રૂષિની ગર્ભવતી સ્ત્રિ પુલોમાએ; અતીથી સમજી તેનાં મોં આગળ ફળ ફળાદી મુકી દીધાં. તે જોઇ રાક્ષસ સમજયો કે આપણું તો કામ થઇ ગયું. સ્ત્રિની મારી તરફ પ્રિતી જણાય છે.

(કવિ)　　　　　　　　　ગિતી.

સ્ત્રિયે ફળતો આપ્યાં; જાણ્યુ આવ્યો અતીથી કોઇ ફરતો;
દૈત્યે તે નવ લીધાં; રામા હરવા વિચાર મન કરતો.

સાખી મરાઠી.

અગ્નિ ઘરમાં અગ્નિ દેખી, બીક હૃદયમાં ધારી;
સાક્ષી ભૂત છે અગ્નિ દેવતા, નવ લેવા દે નારી;
પામ્યો પશ્ચાતાપ, દેખે રૂષી તો દઇદે શ્રાપ.　　　　પામ્યો

અગ્નિ જેવા તેજ, તપસ્વિ અને ક્રોધી મુનીના ઘરમાં જાગતો અગ્ની જોઇને દહીત ડર પામ્યો; અને સમજયો કે, હવે આ સ્ત્રિને હું ચોરીને લઇ જંઇ શકુ તેમ નથી; જો લઇ જાઉ તો આ સર્વમાં સાક્ષી ભૂત રહેલો પ્રદીપ્ત અગ્નિ પ્રગટ છે, તે જરૂર રૂષિને જાણ કરી દે અને રૂષી મને શ્રાપ આપે. હવે કેમ કરવું. જયારે અગ્નિ સર્વ સાક્ષીભૂત છે, તો કન્યા બાળપણમાં મને વાકદાનથી આપવામાં આવી છે, જેથી એ મારીજ સ્ત્રિ છે. એમ જાણે છે, માટે એનેજ મોઢે ન્યાય કરાવી કન્યાને લઇ જાઉ.

દૈત્ય—હે અગ્નિ; હે ઇશ્વિર; આપ સર્વજ્ઞ છો, સર્વમાં સાક્ષીભૂત રહેલા છો, માટે હું આપને નમૃતા પુર્વક વિનંતી કરીને પુછું છું કે; આ કન્યાને પ્રથમ તેના બાપે મને આપેલી છે; અને પાછળથી ભૃગુરૂષીને વીધી પુર્વક આપી. કહો એ કન્યા મારી ખરી કે નહિં; પ્રથમ અપાયેલી તે ખરૂ કે પછીનું પરણત ખરૂ; આ કન્યા ઉપર મારો હક ખરો કે નહિં મને વરાવેલી કન્યા ભૃગુરૂષી ફેર વર્યા એ એમણે અન્યય કર્યો એમ કહેવાય કે નહિં ? ખોટુ કર્યું એમ ગણાય કે નહિ ?

પુલોમા દૈત્યનો પ્રશ્ન સાંભળી અગ્નિ અતી દુઃખ પામ્યો, અને વિચાર એમ કરવા લાગ્યો કે, હવે હું શુ ઉત્તર આપુ, જો ભૃગુની સ્ત્રિ છે એમ કહું તો જુઠુ બોલ્યો એમ ગણાય કારણકે પ્રથમ આ દહીતને અપાઈ ગઈ

છે, અને આ રાક્ષસની કહું તો ભૃગુ શ્રાપ આપ્યા વિના રહેજ નહિ; માટે શુ કરવું, એક તરફ શ્રાપનો ભય છે બીજી તરફ અસત્ય બોલી ઘોર પાપમાં પડવાનો ભય છે. જો ન બોલીએ તોપણ ઇશ્વરના ગુનેગાર તો ખરાજ; જે સાક્ષી જાણતો હોય છતાં નથી જાણતો કહે, અગર કાને હાથ દે, તો તેને પણ જુઠુ બોલ્યા જેટલુંજ પાપ લાગે છે.

અગ્નિ—હે પુલોમા, તને આ કન્યા પ્રેમ પ્રિતી પુર્વક વિધીથી વરાવી નહોતી, પણ તેને રોતી છાની રાખવા માટે તેના બાપે કહેલું કે, લે રાક્ષસ આ કન્યાને લઇ જા ! તે વાક્યને તારા લાભમાં ખેંચી લઇને કન્યા તારી માને તો ગણી શકાય; પણ શાસ્ત્ર વિધિ પુર્વક, મારી સાક્ષીમાં, તે કન્યા ભૃગુરૂપીને વરાવામાં આવી છે માટે ભૃગુની ગણાય. હું જે જાણું છું તે સત્ય કહું છું. " ખોટું નીરંતર પુજાતું નથી. "

અગ્નિનાં વચન સાંભળી કામાતુર થએલો રાક્ષસ વરાહનું રૂપ લઈ કન્યાને મુખમાં પકડી નાઠો. ભૃગુની ગર્ભવંતી પુલોમા પોકાર પાડવા લાગી.

(કવિ) **મરાઠી સાખી.**

વિપરીત બુદ્ધિ વરાહ રૂપે, મહિલા પકડી મુખમાં,
હરી નાર ને પાપી નાઠો; દારા આવી દુઃખમાં;
ભય પામી નાર, હાય હાય પાડે પોકાર. ભય.

માતાને દુઃખમાં પડેલી જાણીને; અગ્નિ રૂપ ભૃગુથી ધારણ થએલો ગર્ભ ક્રોધે કરી ઉદરમાંથી બહાર પડયો. તે વખતે કન્યાને મુકી રાક્ષસ જન્મેલા બાળકના સામુ જોઇ રહ્યો. બાળકની દ્રષ્ટિ પડતાંની સાથે રાક્ષસ બળીને ભસ્મ થઈ ગયો. ત્યાર પછી પુત્રને લઇ, પુલોમાં રોતી ને ડસકાં ખાતી પોતાના આશ્રમમાં આવી. તે કન્યાના રોવાના આંસુથી માર્ગમાં નદી વહેવા લાગી, તે નદીનું નામ લઘુસરા રાખ્યું અને માર્ગમાં ચાલતાં વગડા વચ્ચે જન્મ થયો માટે બાળકનું નામ **ચ્યવન** રાખ્યું.

થોડી વારે સ્નાનાદી ક્રીયા પરવારી ભૃગુરૂષી આશ્રમે આવ્યા અને પુત્ર જન્મને જાણી પ્રસન્ન થયા, પણ સ્ત્રિને રોતી દેખી બોલ્યા હે કલ્યાણી શા કારણથી દુઃખી છું. નારીએ કહ્યું હે નાથ! આપના ગયા પછી પુલોમા નામનો દૈત્ય અહીં આવ્યો; જેને મેં અતીથી જાણી સત્કાર કર્યો. પણ તે સત્કારને નહિ ગણીને, હું તેને પ્રથમ અપાએલી કન્યા છું એમ કહીને મને ઉચકીને નાઠો, માર્ગમાં ચાલતો. મારો કરૂણા મય પોકાર સાંભળી, આપનો

પ્રતાપી ગર્ભ બહાર પડ્યો, અને આ જન્મેલા બાળકના તેજે કરી, તે પાપી રાક્ષસ બળીને ખાખ થઇ ગયો.

વચન સાંભળી મહા ક્રોધાયમાન થએલા રૂષી બોલ્યા. હે નારી શાન્ત રહો; કહો બાળપણમાં વાકદાન અપાએલી કન્યા તુજ છું એવું તેને કહ્યું કોણે ? નારી કહે નાથ તેણે અગ્નિને પુછ્યું, અને અગ્નિએ કહ્યું કે, હા...તેના બાપે એમ કહેલું ખરૂ, કે લે રાક્ષસ આ કન્યાને લઇ જા ! પણ વિધી પુર્વક તો કન્યા ભૃગુને વરી છે; એટલું બોલી અગ્નિ રહી ગયો, અને દૈત્ય મને લઇને નાઠો.

રૂષિયે અગ્નિના સામુ જોઇ અતી ક્રોધથી કહ્યું કે, હે અગ્નિ તેં મારી સ્ત્રિને પુલોમા રાક્ષસની કહી; અને કહેતાં તને મારો જરાય ડર ન લાગ્યો માટે તું "સર્વ ભક્ષિ" થઇશ ! શ્રાપને સાંભળી અગ્નિ બોલ્યો હે મુની ધર્મને સમજી, પક્ષપાત મુકી રાક્ષસના પુછવાથી હું સત્ય બોલ્યો છું. જાણતો હોય છતાં જુઠુ બોલનાર સાક્ષી નરકમાં જાય છે. તમને સામો શ્રાપ આપવા હું સમર્થ છું, છતાં હું નથી આપતો કારણ કે બ્રાહ્મણો મારે પુજ્ય અને માન્ય છે.

આવું કહી અગ્નિ લોપ થઇ ગયો, શ્રૃષ્ટિમાં સઘળી ક્રિયાઓ અટકી પડી, બ્રાહ્મણોના યજ્ઞ યાગ બંધ થઈ ગયા. પ્રજા પીડા પામવા લાગી, જન સમુહમાં ભય ઉત્તપન્ન થયો, પશુ પક્ષીઓ શીતળતાએ કરી કંપવા લાગ્યાં. ત્યારે અઠયાસી હજાર રૂષી ભેગા થઈ બ્રહ્માની પાસે ગયા અને વિનંતી કરી કરગરીને કહ્યું કે હે *વિભુ, ભૃગુના શ્રાપે કરી અગ્નિ લોપ થયો છે, જેથી પ્રજા દુ:ખી થઈ ગઇ છે, માટે કૃપા કરી ભૃગુને શાંન્ત કરો અને અગ્નિના મનનું સમાધાન કરી તેને પ્રગટ કરો !

તે સાંભળી બ્રહ્માજીએ સર્વેને સુખ રૂપ અવિનાશી અગ્નિને બોલાવીને રૂડાં અને શ્રેષ્ટ વચનો કહ્યાં. હે અગ્નિ તમો સર્વેના ઇશ્વર છો; કર્તા હરતા ભરતા તમેજ છો, સર્વને સુખનું મુળ પણ તમેજ છો. સંહાર કર્ત્તા પણ તમેજ છો અને પાલણ કર્ત્તા પણ તમેજ છો સઘળી ક્રિયા તમારા વડેજ થાય છે, સર્વની ગતી તમે છો, અને પવિત્રમાં પવિત્ર તમે છો માટે તમારા સર્વ અંગે કરીને સર્વ ભક્ષિ ન થશો, પણ તમારા *અપાન વાયુથી નીકળતી જવાળા, જે જવાળાએ તમે મનુષ્યના હાડમાંસાદીકને દહન કરો છો તે માત્ર સર્વ ભક્ષિ થાઓ ! આ રૂષી મંડળની વિનંતી સ્વીકારી લ્યો, તેમાં

* વિભુ=બ્રહ્મા. * અપાનવાયુ=ગુદા દ્વારા નીકળતો પવન.

તમને કોઇ પ્રકારે બાદ નથી. સુર્યનાં કીરણો અપવિત્ર વસ્તુ ઉપર પડીને તે વસ્તુને પવિત્ર કરે છે પણ પોતે અપવિત્ર થતાં નથી, તેમ તમે જે વસ્તુને બાળશો તે પવિત્રજ થશે. સર્વને સુખદાતા અગ્નિ, બ્રાહ્મણુનો ક્રોધથી અપાઈ ગએલો શ્રાપ માથે ચઢાવો, તેને સત્ય કરી બતાવો ! અને ઇંદ્રાદી દેવને તૃપ્ત કરવા માટે હોમાએલા પદાર્થને ગ્રહણ કરી લ્યો !

બ્રહ્માજીનાં વચનને માથે ચઢાવી, ભૃગુરૂષીના શ્રાપને માન્ય કરી અગ્નિ પાછો શ્રષ્ટિમાં પ્રગટ થયો; અને યજ્ઞ યાગાદી, હોમ હવનની ક્રીયાઓ પ્રથમ પ્રમાણે શરૂ થઇ. રૂષીઓ સર્વે આનંદને પામ્યા.

મરાઠી સાખી.

ભૃગુ પુત્ર એ ચ્યવન મુનીની, તપ કરવામાં પ્રિતી;
માત તાત બેઉ પ્રસન્ન થયા, જોઇ બાળક નિતી રીતી;
ગયો બાળક વન; સદા પ્રસંન છે જેનું મન્ન. ગયો.

બાળાપણમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી, બાર વરસના ચ્યવન મુની; જેણે જન્મતાંજ ક્રોધ દ્રષ્ટિ વડે રાક્ષસ બાળી મેલ્યો હતો, તેવા પ્રતાપી ફરતા ફરતા ગંગા જમુનાના સંગમ ઉપર આવ્યા. ત્યાં તિર્થ સ્નાન કરી; દેવ દર્શન કરી, જળમાં સુતા સુતા તપ કરવાનો વિચાર કર્યો. વિચાર ઉઠતાંની સાથેજ નિશ્ચય. તેજ વખતે તે સંગમના મધ્યમાં અને અતી ઉંડા જળમાં પડીને છેક તળીએ જઇને સુતા. મહાનતસ્વિને ઇજા કર્યા વગર અગર તેમને ધક્કડી નાંખ્યા વગર, ગંગાનું જળ પ્રદક્ષણા કરીને વહેવા લાગ્યું.

પાણીનો વેગ હેરાન કરતો નથી, નદીના જીવ જંતુ શરીરને સુંઘતા ને શરીર ઉપર ફરતા રહે છે. માંછલાનું દોડવું. તથા ફરવું જોઇ રૂષી પ્રસંન્ન થાય છે અને તેના શરીરની સુંવાળાસ પણ પ્રિતી કર થઇ પડી છે. વળી પગનાં તળીઆમાં મધુરા મધુરા ડંખ મારે છે જેથી ગલીપચી લાગી રહી છે; તે પણ સુખકર થઇ પડી છે, એમ દીન પ્રતીદીન મચ્છોની સાથે પ્રિતી વધતી ગઇ.

એક દીવસ માંછલાને પકડવા આવેલા પારાધીઓ તે જળમાં જાળો નાંખવા લાગ્યા. અનેક જાળો નાંખતાં અનેક મચ્છને પકડતાં પકડતાં. જે જગામાં ચ્યવન મુની પડયા છે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અહીં બાર વરસથી પાણીમાં પડેલા રૂષી તપમાં તલ્લીન થઇ ગયા છે, સમાધીમાં ઘેરાઇ ગયા છે, તે વખતે નવા સુતરની ગુંથેલી અને અતી વિસ્તારવાળી જાળ માંછીઓએ ફેંકી; તે જાળમાં રૂષી ભરાઇ ગયા. માંછી ધિમે ધિમે ખેંચે છે, પણ

ખેંચતાં જાળ ભારે લાગી, જળમાં રહેલી શેવાળ અને લીલથી લપટાએલા હજારો માછલાંની સાથે ચ્યવન મુની બહાર આવ્યા. લીલ શેવાળથી જેનાં દાઢી મૂછ તથા જટા પણ લીલાંછમ જેવાં દેખાય છે. એવા ચ્યવન મુનીને જોઇ, કોઇ પ્રતાપી રૂષી હશે એમ ભય પામી જાળ નિચે મુકી દઇ સર્વે પારધીઓ રૂષિને હાથ જોડીને ઉભા રહ્યા. પાણીથી જુદાં પડતાંની સાથે મચ્છો મરણ પામ્યા. તેમને મરેલાં જોઈ રૂષી અતી કલ્પાન્ત કરવા લાગ્યા.

[ચ્યવન] રાગ; હું વિયોગી નારનો.

દુઃખી કરી [1]દિલદારને, દીલદાર ચાલ્યા રે,
દિલદાર ચાલ્યારે, ઝાલ્યા નવ રહે ઝાલ્યારે. દુઃખી કરી.

બાર વરસ બાઝી રહ્યા, રમ્યાં જેહથી રંગ;
પવન લાગતાં પહોંચીઆ, કર્યો રંગમાં ભંગ;
ભંગ છે ઉમંગ, કારી ઘાવ ઘાલ્યારે. દુઃખી કરી. ૧

પળમાં પ્રિતી તુટશે, રહ્યું ન તેનું ભાન;
જળમાં રહીને જાણીઆ, જંતુ ને જીવ જાન;
દીપક દેખીને દોડતા, જેવાં [2]કુદાં ફાલ્યાંરે. દુઃખી કરી. ૨

જો જંતુ જીવે નહિ, તો [3]પટકુ મુજ પ્રાણ;
પ્રેમી પાછળ જીવવું, ધિકુ જીવન જાણ;
છેવટમાં કેમ છોડીએ; જેથી મોજ મહાલ્યારે. દુઃખી કરી. ૩

તરફડી તરફડીને મરતાં મચ્છોને જોઇ રૂષિ બોલ્યા. હે જળ જંતુઓ, હાલ તો તમે તમારા પ્રાણ તજો છો, પણ હું ચ્યવન મુની મારા તપના પ્રતાપે તમને સજીવન કરીશ, અને તેમ નહિ બને તો તમારી પાછળ મારા પ્રાણ આપીશ.

ચ્યવન મુનીનું નામ સાંભળી કંપી ગએલા પારધીઓ, રાજા નહુષની પાસે દોડયા અને તેમને રૂષીનું નામ દેઇને તેડી લાવ્યા. રાજાએ આવી રૂષીને પ્રણામ કર્યા, ત્યારે ચ્યવન મુનીએ રાજાનો તથા તેમના પ્રધાન વિગેરેનો વાણી વડે સત્કાર કર્યો. રાજા નહુષ કહે છે હે મહામુની મને કાંઈ આજ્ઞા કરો ! ત્યારે રૂષીએ કહ્યું હે રાજા જાળમાં પકડીને જળમાંથી મને માછલાં સહીત બહાર કાઢનાર, [4]ઢીમ્મર પાસેથી, મુલ્ય આપીને, માંછલાં

૧ દિલદાર-જીવજાન દોસ્ત. ૨ કુદાં=પતંગીઆં ૩ પટકુ=પ્રાણ આપું,' દેહ પછાડું; આપઘાત કરું. ૪ ઢીમ્મર-માંછલાં પકડનાર.

સહીત મને ખરીદી લે ! નહુષ કહે જેવી આજ્ઞા પ્રભુ ! પ્રધાનજી; આ ઢીમ્મરને દશ સોના મહોરો આપી દયો !

ચ્યવન—શું શું રાજા ! મારી કિમ્મત દસંજ સોના મહોર !

રાજા—પ્રધાનજી, સો સોના મહોર આપો !

ચ્યવન—ભૂલછ ! વિચાર કર !

રાજા—એને હજાર સોના મહોર આપો !

ચ્યવન—રાજા નહુષ અમ જેવા પ્રતાપી બ્રાહ્મણોની તને કિમ્મતજ નથી.

રાજા—પ્રધાનજી; એને એક લાખ સોના મહોરો આપો !

ચ્યવન—રાજા; તારા પ્રધાન વર્ગની સાથે વિચાર કરીને પછી મારી કિમ્મત આપ !

રાજા—પ્રધાનજી ? એક ક્રોડ મહોરો ઢીમ્મરને આપો !

ચ્યવન—શું હું ક્રોડ મહોરથી વહેચાવા લાયક છું ?

રાજા—પ્રધાનજી ! એને અબજ મહોરો આપો !

ચ્યવન—રાજા નહુષ; તને બ્રાહ્મણોની કિમ્મતજ નથી.

રાજા—પ્રધાનજી ઢિમ્મરને આપણું અરધુ રાજ આપો !

ચ્યવન—હજી તેં મારી બરાબર કિમ્મત ન કરી !

રાજા—પ્રધાનજી આ ઢિમ્મરને આપણું આખુ રાજ્ય આપી દો !

ચ્યવન—(ક્રોધથી) આ શું કાંઇ હાંસી મસ્કરીની વાત છે ! તારા પ્રધાન વર્ગની, અગર જે બ્રાહ્મણની કીમ્મત કરી જાણતો હોય તેની સાથે વાત કરી, મારી કિમ્મત કર !

રૂષીના તાપથી રાજા કંપી ગયો છે. તે વખતે ત્યાં આગળ ઉભેલા ગવિજાત મુની જે અત્યાર સુધી સઘળું સાંભળતા હતા તે બોલ્યા. હે રાજા, બ્રાહ્મણનું મુલ્ય ગાયો વડે થાય છે, માટે તું ગાયો આપીને રૂષીને ઢીમ્મરના પંજામાંથી મુક્ત કર ! તે સાંભળી રાજા બોલ્યો. અહો મહામુની, આપ પ્રસન્ન થાઓ આપનું મુલ્ય હું ગાયો વડે કરીને આપું છું. તે સાંભળી પ્રતાપી ચ્યવન રૂષિ બેઠા થયા અને બોલ્યા.

ધન્ય છે રાજન તારા મુખનાં વચન સાંભળી હું કૃતાર્થ થયો છું. ગાય એ અવિનાશી ધન છે; પાપ રહિત, કલ્યાણકારી, અમૃતને ધારણ કરનાર તથા પ્રેરવનાર છે. ગાય વન્હિરૂપ છે. ગાય જગતનું જીવન તથા જગ-

તની જનેતા છે. ગાય સકળ સુખને આપનારી કામ દુર્ગા દેવી છે. જે દેશમાં ગાયો નિર્ભય પણે શ્વાસ છોડે છે તે દેશ શોભે છે.

ચ્યવન મુની કહે છે હે રાજા હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. માટે કાંઇક માગ્ય ! રાજા કહે છે હે પ્રભુ; આપની એ કૃપા હો કે મારી વૃત્તિ સદા ધર્મ કાર્ય કરવામાંજ ઘેરાય; અધર્મ કરવાને મને સ્વપ્નું પણ ન થાય ! વચન સાંભળી રૂષી પ્રસન્ન થઇ બોલ્યા તથા અસ્તુ જય થાઓ !

ઢીમ્મરો કહે છે હે કૃપાના સાગર અમોએ આપનો અજાણથી અપરાધ કર્યો છે તેનું નીવારણ આપની પાસે માગીએ છીએ. રૂષી કહે છે, સદાકાળ સદા ચાર આચરજો, જાઓ તમારી અને મારા સંગમાં રહેલાં મચ્છોની પણ સદગતી થશે.

ચ્યવનમુની મચ્છોને જળમાં નાંખી સજીવન કરી ચાલ્યા ગયા. ત્યાર પછી રાજા નહુષ પણ પોતાના મહેલમાં આવ્યો અને ભૃગુકુળને દીપાવનાર ચ્યવન મુનીનાં દર્શન થયાં માટે જીંદગીમાં તે દીવસને સફળ માન્યો.

જળમાં રહેલાં મચ્છો મુનીના વિયોગથી સુનાં સુનાં ફરવા લાગ્યાં. વળી ઢીમ્મરો ચાલતાં બોલ્યા કે સત્ત પુરૂષનો સમાગમ સાત ડગલાંમાં સુખની વૃદ્ધિ કરે છે.

નિરંતર તપ કરવામાં પ્રિતીવાળા ચ્યવન રૂષિ કુશીક રાજાને ઘેર ગયા. રાજાએ રૂષીને જોઈ ઘણા પ્રેમ પૂર્વક સત્કાર કર્યો. અર્ધ્ય પાદ પુજા કરી, હાથ જોડી કહ્યું હે મહામુની આજે આપે દર્શન આપી કૃતારથ કર્યો છે. રૂષી કહે હે રાજા મારે તારી પાસે રહેવું છે. તે સાંભળી રાજા પ્રસન્ન થયો; અને કહ્યું બહુ સારૂ પ્રભુ. (ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરાવ્યાં.)

રૂષી જમ્યા નહિ પણ સુવાની ઇચ્છા જણાવી. ત્યારે રાજાએ સુખ શૈયા બીછાવરાવી સુવાર્યા. રૂષી કહે હું સુઇ જાઉ છું તું તથા તારી સ્ત્રિ બન્ને મારી પગચંપી કરો. મને જગાડશો નહિ અને જ્યાં સુધી હું જાગુ નહિ ત્યાં સુધી મારી સેવામાં ખામી રહે નહિ.

પાસુ વાળી સુતેલા ચ્યવન મુની એક પડખે એકવીસ દીવસ સુધી સુઈ રહ્યા. ત્યાં સુધી અન્ન પાણીનો ત્યાગ કરી નરનારી બન્ને સેવામાં મચ્યાંજ રહેલાં છે. બાવીસમે દીવસે રૂષી ઓચીન્તાના જાગ્રત થઇ ગયા, અને ઉઠીને નાઠા. રાજા રાણી બન્ને તેમની વાંસે નાઠાં; પણ રૂષી અંતરધ્યાન થઇ ગયા, એટલે રાજા કલ્પાંન્ત કરી નીચે પડી ગયા.

રાણીએ રાજાને આસનાવાસના કરી જાગૃત કર્યા અને બન્ને મહેલમાં આવ્યાં ત્યાં મુનીને સુતેલા જોયા, તે જોઈ પાછા પ્રસન્ન થયાં અને ફેર પગચંપી કરવા લાગ્યાં, ફેર બીજી વખતે બીજુ પડખુ દબાવીને મુની સુતા તે પણ પાછા એકવીસ દિવસ ! બેતાળીસ દીવસના અખંડ ઉજાગરા આંખમાં ભરાઇ ગયા છે ભૂખ તરસથી શરીર શીથીલ થઈ ગયું છે.

રૂષીએ જાગ્રત થઇ કહ્યું મને તેલ ચોળીને સ્નાન કરાવો ! આજ્ઞા પ્રમાણે રૂષીને રૂપાના બાજઠ ઉપર બેસારીને સ્ત્રિ પુરૂષ બન્ને તેલ મરદન કરવા લાગ્યાં. હજી ચોળાયુ નથી ! હજી ચોળાયુ નથી ! કરીને થકવી નાંખ્યાં પણ રાજા કે રાણીના મનમાં રૂષી ઉપર જરાય ક્રોધ ન થયો તેમ ખોટું પણ ન લાગ્યું.

સ્નાન વીધી થઇ રહ્યા બાદ રાજાએ ઉત્તમ પ્રકારનાં ભોજનના પદાર્થો તથા ફળ ફળાદી નિવેદન ર્ક્યા; તે જોઇ રૂષીએ સળગાવી મુકયાં તેથી પણ જરાય માઠુ લગાડયું નહિ. તેમ મનમાં ખેદ પણ કર્યો નહિ.

એક સમે રૂષી રાજાને કહે છે, અલ્યા કુશીક, તું તથા તારી સ્ત્રી મને રથમાં બેસારીને ખેંચો ! રાજા કહે બહુ સારૂ પ્રભુ; જેવી આપની આજ્ઞા. રાજાએ સોનાની લાકડીઓ અને સોનાની ઘંટડીઓ વાળો; મધુરા શબ્દ કરતો, સોનાના તારનાં તોરણોથી અને ફરતી ધજાઓથી ઘેરેલો રથ તૈયાર કરી, રૂષીને નમન કરીને કહ્યું મહારાજ આપ રથમાં બીરાજો, પછી અમો ખેંચીએ.

વજ્ર જેવો તીક્ષ્ણ આર વાળો પરોણો લઇ રૂષી રથમાં બેઠા અને બોલ્યા. હે રાજા, ધીમે ધીમે ચાલજો; લોકો જુવે તેમ ચાલજો ! વળી હે રાજા માર્ગમાં હું બ્રાહ્મણોને મોં માગ્યાં દાન આપતો જઇશ, માટે સોનું રૂપુ, હીરા, મોતી માણેક, વિગેરે બીજા રથમાં ભરાવી મારી સંગે રખાવ !

રૂષીના માગવા મુજબ રાજાએ સઘળી તૈયારી કરાવી. નર નારીએ રથ ખેંચવા માંડયો. ઘડીએ પલકે રૂષી પરોણાની આરની ધારથી માર મારતા જાય છે, આરના ભોકાવાથી લોહીની ધારાઓ છૂટતી જાય છે, જેથી બન્નેના શરીરની શોભા ફાગણ માસનાં કેસુડાંનાં ફુલ જેવી શોભી રહી છે. તોપણ અંતઃકરણમાં જરાય ઓછું આવતું નથી. તેમ રૂષીના ઉપર દ્વેશ ભાવ પણ થતો નથી.

જેમ કુબેર ભંડારી ભંડાર લુંટાવાને નિકળ્યા હોય તેમ સર્વને મોં માગ્યાં દાન આપતા આખુ નગર ફરી વળ્યા. હજારો મનુષ્યો રૂષીનું કર્મ

જોઇ રૂષીને ધિક્કારવા લાગ્યા અને ખેદ કરવા લાગ્યા, પણ રાજા રાણીએ રૂષીનો લેશ માત્ર અપરાધ છે એમ માન્યું નહિ. ત્યારે રૂષી રથમાંથી ઉતરી પડયા, અને રાજા રાણીને પોતાનો અમૃતને ખેરવતો હાથ ફેરવ્યો જેથી, તેમનાં શરીર હતાં તેવાં અને એથી પણ દીવ્ય થયાં બન્નેને અમૃતના ઓડકાર આવવા લાગ્યા; વળી રૂષીએ કહ્યું, હે રાજા કુશીક તારી સેવાથી હું પ્રસન્ન થયો છું, તું મારી પાસે કાંઇક ઇચ્છીત વરદાન માગ્ય !

રાજાએ કહ્યું હે પ્રભુ મારે કાંઇ માગવું નથી, મને તો આપનાં દર્શન થયાં જેથી હું કૃતાર્થ થયો છું છતાં આપ આપો તો એજ આપો કે મારી વૃત્તિ સદાકાળ આપ જેવા તપસ્વિયોની સેવામાં બની રહે ! રૂષી કહે તથા અસ્તુ ! તારો જય થાઓ; તથા તારા વંશની વૃદ્ધિ થાઓ !

રાજાને વરદાન આપી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. થોડાં વરસ વિત્યાબાદ એક સમયના યોગે રૂષીએ વળી તપ કરવાનો વિચાર કર્યો, તે એવો કે ભૃગુ આશ્રમની પાસેના તળાવની પાળ ઉપર આસન માંડીને બેસવું તે વર્ષોના વર્ષો સુધી ઉઠવું નહિ.

(કવિ) રાગ; ખબર નહિ આ જુગમેં પલકી.

ભ્રગુના પુત્ર ચ્યવન રૂષી...
તેજ તણો અંબાર તપસ્વિ, તપથી બહુ ખુશી. ૧
તપતો તનને લે ચુશી...
તોપણ તપસી ત્રણે કાળમાં હરદમ છે હુશી. ૨
સેવીને સરોવરની પાળ;
તપથી ત્રણ ભુવન તપાવ્યાં, વીત્યો બહુ કાળ. ૩
સાચી એ સ્વર્ગ તણી સીડી;
વેલા વિંટઈ થયો રાફડો, કોડ ફરે કીડી. ૪
જાળમાં જીવ જંત ફરતા;
તપસી કેરા ઘોર તાપથી, દેવ રહે ડરતા. ૫

પોતાના પિતાના આશ્રમ પાસેના તળાવની પાળ ઉપર એક ઘુંટણ ઉપર બેસી ધ્યાન લગાવ્યું. ઝાડની માફક અડગ થઇ ગયા; તેને ઘણાં વર્ષ વીતી ગયાં. રસ્તાની ઉડેલી રજકણનો ઢગલો થયો અને જંતુઓએ ભેગી કરેલી માટીનો રાફડો બંધાઇ ગયો. લખ્ખો અને કરોડો જંતુઓ રાફડા ઉપર ફરવા લાગ્યાં, પાસેના ઝાડોનાં ડાળાં પાંખડાં પથરઇ જઇ વવઇ ગયાં; વેલાઓ વીંટાઇ ગયા માથા ઉપર પક્ષીઓ હઘાર કરવા લાગ્યાં અવસ્થાને

લઈ શીથીલ થઇ ગએલું સરીર ઓળખાઇ શકાય તેવું રહ્યું નહિ. માત્ર રૂષી સ્વઇચ્છાએ પોતાની આંખો ઉઘાડે તો ઘણે દુર સુધી જોઇ શકે; તેવાં આંખની આગળ બે બાંકાં રહી ગયાં હતાં.

જે વનમાં ચ્યવન મુની આ પ્રમાણે તપ કરે છે તે વનમાં, પોતાની ચાર હજાર સ્ત્રિયો સહિત એકજ પુત્રિ નામે સુકન્યા તથા બીજા અનેક દાસ દાસીઓ, નોકર ચાકર અને અંગ રક્ષકો લઇને ચોથો વૈવસ્તમનું ચક્રવર્તિ શર્યાતિ રાજા વિહાર કરવા માટે આવ્યો.

મરાઠી સાખી.

*સાર્વ ભૌમ શર્યાતિ રાજા, સકળ સાથ લઇ સંગે,
વૃક્ષ તણી છાયા નીરખીને, ઉતરીઓ ઉમંગે;
સુકન્યા સહી, સખીઓ સાથે રમવા ગઇ. સુકન્યા.

(કર્તા) ભરજુવાની અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતી, રૂપગુણમાં ખીલતી, રમતી આનંદ કરતી, રૂષી તપ કરે છે તેના નજીકના ભાગમાં, સુકન્યા પોતાની સો સખીઓ સહિત ગરબે ગાવા લાગી.

[સુકન્યા] રાગ; વિરહી જનની પીડ, " ગરબો "

ચાલો ચાલો સાહેલીનો સા...થ; રમવા ચાલોને;
ઝાલો ઝાલો અકેકના હાથ, હરખે ઝાલોને.
આદીત્ય ઉદય અવની તણો, તનમાં મનડા તોડ;
ચીતડુ ચગડોળે ચઢે; મને સ્વામી વર્યાના કોડ. રમવા ચાલોને. ૧
સોમે શીવ આરાધીએ, મોહન મળવા માટ;
જીવના જીવન જો મળે, તો સોમ શમે લેલાટ. રમવા ચાલોને. ૨
મંગળ મંગળકારણી, મંમ્માયાની સ્હાય;
વર આપે વર દાઇની; તો હોલ્હાય હૈયાની લ્હાય. રમવા ચાલોને. ૩
બુદ્ધે બુદ્ધિ ચાળવી, ધરો બુદ્ધનું ધ્યાન;
બુદ્ધિશાળી જો મળે, તો વળે વપુનું વાન. રમવા ચાલોને.
ગુરૂ ગુરૂના જ્ઞાનથી, મરડી રાખું મન્ન;
વરવાના વિચારમાં, કંપી ઉઠે તન.
શુક્રજ સ્વામિ દૈત્યનાઃ સ્હાય થજો મહારાજ;
કરજોડી વીનતી કરૂ, મને મેળવજો શીરતાજ. રમવા ચાલોને. ૬

* સાર્વભૌમ=પૃથ્વિપતી; ચક્રવર્તિ.

શનીએ સેજે પહોઢતાં, સહીએ રાતને દીન;
સ્વામી મળવા કારણે, શની તણે આધીન. રમવા ચાલોને. ૭
સાતે વાર સોહામણા, ગાયા ગરવા આજ;
મનને માન્યો મેળવે, રાખે તે જનની લાજ. રમવા ચાલોને. ૮

[કર્તા] શરીરને શોભાવતી, મનને લોભાવતી ઝાંઝરને ઝમકાવતી તથા નયનને ચમકાવતી એવી સુકુમારી સુકન્યાના સ્વરૂપને જોઇને તપસ્વીનું તપ ડોલી ગયું અને મુખડુ બોલી ગયું.

(ચ્યવન) રાગ; મરાઠી સાખી.

મદન રીપુથી મન મચ્છરાતી, મધુર મોહીની બાળા;
તીવ્ર નજરથી તપસી ડોલે, અંગે અગ્નિ જવાળા;
ચાળા માંડી વાળ્ય, યાચક નરના સામું ભાળ્ય. ચાળા.

રમક ને ઝમક કરતી સર્વે સાહેલીઓની સંગે સુંદરીને ફરતી જોઇ કામથી મોહીત થઇ, સુંદરીના સ્વરૂપમાં લોભાએલા ચ્યવન મુની; હે બાળા; હે કન્યા; હે સુંદીર ! કહી કહીને અવાજ કરવા લાગ્યા. પોતાની બંન્ને આંખોના સનમુખ પડેલાં કાંણાંમાંથી એકી નજરે જોઇ રહેલા રૂષી બોલ્યા હે બાળા ! હે સુંદીર ! તપથી જેનો કંઠ બેસી ગયો છે, એવા મુનીનું બોલવું સ્પષ્ટ રીતે સંભળાયું નહિ ! પણ કોઈ બોલાવતુ હોય એવો પડઘા પડયો. તેજ વખતે સાંભળો ! સાંભળો ! કહીને સુકન્યાએ કાન માંડયા.

(સુકન્યા) રાગ; બ્રાહ્મણ ભટ્ટા લાડુ ચટ્ટા !

સરખી સમાણી સૈયર મારી; અવાજ કયાંથી આવે છે.
સુરતા સાંધી સર્વે સાંભળો; મુજને કોઇ બોલાવે છે.
મીઠી મધુરી શી વાણી, સાથે મધુરા શા બોલ,
જરા દિશાઓને બાંધી, એની કરો તોલઃ
તોલ તો અતોલ જેનું મુલ્ય અનમોલ;
ઓથે રહીને અવાજ નાંખે; દીલડુ મુજ ડોલાવે છે. સુરતા. ૧
ચાલો આવો મારી સાથે, ખોળી કાડો એજ જંન,
અવાજમાં હેરી લીધું, તન, મન, ધન;
મેળાપીને મળ્યા વિના ભાવે કેમ અંન્ન;
વગર મળ્યે; વાદીની વિંધા; ખરે હૃદય બોલાવે છે. સુરતા. ૨

સુકન્યાનું બોલવું સાંભળીને બાળાઓ આમ તેમ વીખરઇ ગઇ. આ ઝાડ પેલું ઝાડ કરવા લાગી. સુકન્યા પણ શોભતી તથા વનને શોભાવતી

અનેક પ્રકારનાં ઝાડોને જોતી, જે રાફડામાં રૂષી બેઠેલા છે ત્યાં સુધી આવી, અને રાફડામાં પડેલાં બાકાંમાં સેજ સ્વભાવે દ્રષ્ટિ કરી. જેમાં અંધકારને લીધે રૂષીની મંગળના તારા જેવી તેજ મારતી બંન્ને આંખો દેખાઇ. તે જોઇ સુકન્યાએ મોટે અવાજે સખીઓને બોલાવી, તથા તેમને આંગળીથી બતાવીને કહ્યું કેઃ

(સુકન્યા) રાગ; ગોવિંદ ગુણ ગાઓ રે...હે નરનાથ.

સાહેલી જરા ઝાંખોરે, દી...વા બળે ! !
માંહી નજર નીહાળી નાંખોરે. દી...વા બળે ! !
*મહી માટીનો રચ્યો રાફડો શુદ્ધ સરોવર પા...ળ,
જીવ જંતુઓ ઝાઝા દીસે, વળી દીસે વીકરાળ રે. દી...વા બળે. ૧
અધાર વિષ્ટા અદ્દકી દીસે, આવે બુરી બા...સ;
અવળા સવળી ઉધેઇ ફરતી, જાણે દાટી હોય લાશરે. દી...વા બળે. ૨
પક્ષિમાળા, અધીકાં જાળાં, આંખે દીઠું આ...જ;
બંધ રહો બોલતાં એની, અહીંથી આવે છે અવાજ રે. દી...વા બળે. ૩

મદથી મચ્છરાએલી, અને બળતા દીવા દેખી મોહીત થએલી સુકન્યા ત્યાંથી ખસીને વનમાં ફરીને, બે સુંદર અણીદાર કાંટા લાવી, અને તે બે હાથમાં અકેકો પકડીને ઉભા ખોસી દીધા.

[કવિ] મરાઠી સાખી.

સુકન્યાએ શુળો લઇને, બાકોરાંમાં ખોસી;
તપસી કેરી આંખો ફોડી, જોષ જુવે ક્યાં જોષી;
કહો કોનો વાંક વિધાતાએ મારી ટાંક. કહો.

જ્યારે અરણ્યમાં અટકેલા, અને અડગ થઇ તપ કરવાનેજ બેઠેલા નિર અપરાધી રૂષીની આંખો, હાલી ચાલીને આવેલી સુકન્યાએ ફોડી નાંખી ત્યારે દૈવ્ય બળવાન છે એમ માનવું. રૂષીની આંખમાંથી લોહીની ધારાઓ ચાલી તે જોઇ સુકન્યા મનમાં પસ્તાતી માતા પીતાની પાસે જતી રહી. અહીં રૂષીએ શર્યાતી રાજાના સૈન્યના મનુષ્યનાં તથા હાથી, ઘોડા, ઉંટ વિગેરે સર્વનાં મળ મુત્ર બંધ કરી દીધાં.

મરાઠી સાખી.

ભૃગુ તણા સુત ચ્યવન રૂષી, એ થયા આંખથી અંધ;
શર્યાતીના સર્વે પ્રાણીનાં, મળ મુત્રાદી બંધ;

* મહી=પૃથ્વિ.

થયો આ...હાકાર; રાજા દુઃખીઓ થયો અપાર. થયો.

સૈન્યના સઘળા પ્રાણીઓને સંકટમાં આવી પડેલા જોઇને રાજા શર્યાતી ગાભરો બની ગયો અને દરેક મનુષ્યને પુછવા લાગ્યો કે; અહીં નજીકમાં ભૃગુરૂષીનો આશ્રમ છે, જેમના ચિરંજીવી પ્રતાપી તપસ્વિ ચ્યવન મુની કોઇ જગાએ તપનો આરંભ કરી બેઠા હશે; અજાણતાં કે જાણીને તેમનો અપરાધ કોઇએ કર્યો હોય તો કહો !

સૈન્યમાંથી તેનો ખુલાસો ન મળ્યો ત્યારે રાણીવાસમાં તેજ પ્રમાણે વાત કરી, તે સાંભળી; સર્વેને દુઃખનું કારણ કદાચ હુંતો નહિ હોઉં ! રાફડામાં બળતા દીવા સમજી ભોકેલા કાંટાથી કદાચ રૂપીનો અપરાધતો નહિ થઈ ગયો હોય, એવી શંકાઓ કરતી સુકન્યા પીતાને કહેવા લાગી. હે પીતાજી !

શર્યાતી—કહો બેટા સુકન્યા; શુ કહેવા માગો છો ?

એકની એક અને અતીશે લાડમાં ઉછેરેલી વહાલી પુત્રિ શુ કહેવા માગે છે તે સાંભળવા આતુર થઇ રહેલો રાજા કાંન માંડી ઉભો રહ્યો છે. ત્યાં સુકન્યા બોલી કે, અહીંથી થોડેજ દુર માન સરોવર છે જેની પાળ ઉપર વિષ્ટા. અધાર, જીવ જંતુ, અને કોહીને સડી ગએલાં ફળ ફુલ તથા ઝાડથી ઘેરાએલો માટીનો *પુરાનો રાફડો છે. તેની અંદર દીવા બળે છે, તે જોઈ મેં કાંટા ભોકયા છે, તે કાંટાની અણીઓ લોહી વાળી થઇ છે.

કન્યાનાં કડવાં વચન સાંભળી શર્યાતી રાજા સપાટે તે જગાએ આવી પહોચ્યો. તેની સાથે ઝટ તે જગા બતાવા માટે સુકન્યા પણ દોડતી આવી. કન્યાના કહેવાથી, રાફડો ફોડાવી નાંખીને રૂષીની આસપાસની માટી ખેંચાવી નાંખી. ત્યાં તપસ્વી ચ્યવન મુનીને બેઠેલા જોયા. તેજ વખતે રાજા ભય પામી ગયો અને કંપતો કહેવા લાગ્યો.

(રાજા) રાગ; અહો દિલદાર, જરી દેદાર,

રૂષિવર રાજ, બુડાડેલું ઝાઝ, સકળ શિરતાજ, તારોને.
સકળ શિરતાજ તારોને, સકળ શિરતાજ તારોને. રૂષિવર.
અતી રમતી, અતી ભમતી, અતી મમતી, અતી દમતી,
કન્યા કેરૂ કાજ, અતી દમે આજ, ગરીબ નિવાજ વારોને.
ગરીબ નિવાજ વારોને, ગરીબ નિવાજ વારોને. રૂષિવર.
સુકન્યા સદગુણ ભરી, બાર વરસની બાળ,

* પુરાનો–ઘણોજ જુનો.

કાંટા ભોકી કારમા કોપાવ્યો છે કાળ. રૂષિવર. ૧
સેન્ના સઘળી ભોગવે, દેહે દારૂણુ દુઃખ;
[1]રહેમ નજર રાખ્યે થશે; સદ્ય સમીપે સુખ. રૂષિવર. ૨
પામર પદરજ આપની; રાય બન્યો છું રંક,
ક્રોધ શમાવો કારમો, પાછળ નાંખી [2]પંક. રૂષિવર. ૩

હે ભૃગુકુળના મણી, સાક્ષાત અગ્નિરૂપ પ્રભુ ચ્યવન મુની મહારાજ; મારી અજ્ઞાન દીકરી સુકન્યાએ અજાણથી આપની આંખો ફોડી અપરાધ કર્યો છે તેને માટે હું શર્યાતી રાજા આપની પાસે ક્ષમા માગુ છું.

રૂષિ કહે છે. હે રાજા હવે હું અંધ થયો, વળી મારી અવસ્થા પણ થઈ જેથી હું દુઃખી થઇશ; માટે મારા શરીરની સેવાને સારૂ, મારો અપરાધ કરનારી તારી દીકરી સુકન્યાને મારી સાથે વરાવ !

રૂષીનાં વાક્યો સાંભળી રાજા વિચારમાં પડી ગયો. અરે આવી સુકોમળ શશીકળાને આવા વૃદ્ધ અને અંધ પુરૂષને કેમ પરણાવાય ! ઉછરતી વયની ખીલતી કળી સમાન કન્યાને કાદવમાં કચરી દેવાથી શું ફળ ! સુકન્યાને વૃદ્ધ અને અંધ ચ્યવન રૂષી સાથે વરાવવી તે કરતાં, યમ લોકમાં પહોચાડી દેવી તે સારૂ છે.

રૂષિ—કેમ રાજા કાંઇ જવાબ દેતો નથી, તારી પુત્રીને મારી સાથે વરાવછ કે નહિ ?

રાજા—પ્રભુ ! હું તેજ વિચારમાં છું.

રૂષિ—હવે વિચાર કાંઈ કરવાનો નથી, તારી સુકોમળ કન્યા કે જેનું રૂપ જોઈ હું મોહીત થયો છું, તેને મારી સાથે વગર વિલંબે વરાવી દે ! નહિતો વિપરીત થશે.

રાજા—મહારાજ. અપરાધ એ કન્યાનો છે, અને આપે સઘળી સૈન્યાનાં મળ મુત્રને રૂંધ્યાં છે, એવું આપ જેવા દયાળુ પુરૂષને ન ઘટે ! તેનો દંડ મારી પુત્રિને અગર મને મળવો જોઇએ.

રૂષિ—અનેકને અકળાવાથી કાર્યનો નીવેડો ઝટ આવે છે. કન્યા આપી સૈન્યાના દુઃખનુ નિવારણુ કરાવીલે ! વાર ન કર !

સતિ સુકન્યા મન સાથે વિચાર કરવા લાગી કે મારા અપરાધે કરીને સર્વને દુઃખ થયું છે. વળી મારા પિતા પણ અતી દુઃખી થઇ ગયા છે, માટે એ સર્વનું દુઃખ હુંજ ઉપાડી લેઉ !

---

૧ રહેમ નજર—અમિદ્રષ્ટિ; કૃપાદ્રષ્ટિ. ૨ પંક—પાપ. અપરાધ. (કાદવ)

સુકન્યા—પિતાજી; રૂષીના માગવા મુજબ આપ મારૂ દાન કરી દયો! તેમાં વિલંબ ન કરો!

રાજા—બેટા હું ચિન્તામાં ગરક થઇ ગયો છું કે, અંધ વૃદ્ધ અને વિષયથી નિવૃત થએલા પતીને આપી તારા ભવિષ્યના સઘળા સુખને માથે છીંની મુકવી એ બહુજ ખોટુ. ગાયને કસાઇના હાથમાં આપવી, અને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને દીકરીને દુઃખ જોઇ પરણાવવી એ બે બરાબર છે.

સુકન્યા—પિતાજી; સુખ દુઃખ એ ભાગ્યની રતી છે, યુવાન અને રૂપાળા પુરૂષને પરણીને રતી સુખમાં રમાય છે, અને તે સુખ પરીપુર્ણ મળે છે, તે પણ શંકાયુક્ત છે, માટે વરાવી સઘળાના દુઃખને અટકાવરાવો!

રાજા—દીકરી! ગમે તેમ થશે પણ હુંતો, રાખમાં રત્ન નહિ નાંખુ!

સુકન્યા—પુજ્ય પિતાજી; મિથ્યા હઠ કરો છો. પતીમાં પ્રિતીમાન, પતિવ્રતા સ્ત્રિયોને કોઇ કાળે દુઃખ દેખાતુજ નથી. હું આ મારા સ્વામી ચ્યવન મુનીની, પાર્વતી શંકરની સેવા કરે તેમ કરીશ!

રાજા—બેટા સુકન્યા; અત્યારે તો હું તને વરાવીશ, પણ પાછળથી જ્યારે દુઃખ પડશે ત્યારે તુજ મને તિરસ્કારની નજરે જોઇશ!

સુકન્યા—પતિવ્રતા સ્ત્રિયોને, આવવાના સુખ દુઃખથી હર્ષ શોક થતોજ નથી.

રાજા—ભલે જ્યારે તારી મરજી છે તો મારે ના નથી. (મુની તરફ હાથ જોડીને) હે મહામુની! હું આ મારી સુકોમળ બાળા સુકન્યા આપને વરાવું છું આપના તપો બળે તેના શિયળનુ રક્ષણ કરી મારી લાજને વધારશો!

(ચ્યવન મુની સાથે સુકન્યાનાં લગ્ન.)

ચ્યવન મુનીને કન્યા આપી. શર્યાતી રાજા પોતાનો પરીવાર લઇ નગ્ર તરફ ગયો. અહીં સતી સાધવી, પતીની અનન્ય ભાવથી સેવા કરે છે, રાત્રિ દીવસ જાગતી અને પતીની આજ્ઞાને પ્રભુ પાસે માગતી અલબેલી અબળા, સ્વામીની સેવામાં તત્પર રહે છે.

અમર—કૃપાનાથ; પતિવ્રતા ધર્મનો પ્રતાપ કેટલો હશે, તે મને સહેલથી સમજાવો!

મહંત—સાંભળ અમર! તે પણ સમજાવું. પતીવ્રત ધર્મનો પ્રતાપ કળી ન શકાય એવો ગહન છે.

(દ્રષ્ટાંન્ત) પતિવ્રતા મંગળા.

કોઇ સમયને વિષે આશરે બે ત્રણુ હજાર ઘરની વસ્તીના ગામમાં, એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો જે અતી વિદ્વાન હતો. જેનું ગામમાં તો શું પણુ આસપાસ પાંચ ગાઉ ફરતુ નામ હતુ. બ્રાહ્મણ સકળ વિદ્યાનો જાણ હતો; જેને રાજ દરબાર તરફથી પણુ વરસ દીવસમાં ચાર પાંચ વખત આમંત્રણુ આવતું હતું, પોતાની વિદ્વતાને લીધે બ્રાહ્મણનું માન્ય સારૂ હતું.

પુર્વના પુન્યે પતીવ્રત ધર્મને જાણુનારી, સુઘડ અને સ્વરૂપે, સુંદર સ્ત્રિ હતી, જેનું નામ, મંગળા ગવરી હતુ. મંગળા તે મંગળાજ, સવારના પહોરમાં તેનું મુખ જોવામાં આવ્યું હોય તો આખો દીવસ આનંદમાં જાય, અજવાળી બીજને દીવસે જોવામાં આવ્યુ હોય તો મહીનો આનંદમાં જાય અને બેસતે વરસે જોવામાં આવ્યું હોય તો આખુ વરસ આનંદમાં જાય.

જાણે કોઇ મહાસતીની પાસે શીખી, અભ્યાસ કરી, તૈયાર થઇને આવી હોય તેવી, રૂડી રીત ભાતને સમજનારી, વટ વહેવારને જાણુનારી, પતીવ્રતા મંગળા સ્વામીની સેવામાં સદા તત્પરજ રહેતી હતી. પતીના મુખમાંથી ઉચ્ચાર થતા પહેલાં માગેલી વસ્તુ લાવીને હાજર કરી દેતી, હમેશાં સવારમાં સ્વામીના પહેલાં જાગ્રત થતી; દીશા જંગલ દાતણુ પાણી કરી, ઘરનું સઘળું વાસી કામ કરી રહ્યા બાદ, પાણી ઉનું મુકી પોતે સ્નાન કરી પ્રભુનુ સ્મરણું કરતી અને સ્વામી જાગ્રત થશે ત્યારે શુ શુ સાહિત્ય તૈયાર કરવી પડશે તેને માટે ચકતી રહેતી. પંડીત પલંગમાંથી નીચે ન ઉતર્યા હોય તે પહેલાં તેમને માટે દાતણ પણુ તૈયાર રાખી મેલતી, અને તે કામ પરવાર્યાબાદ, સુગંધીદાર તેલ વિગેરે પદાર્થો શરીરે *મર્દન કરીને ગરમ પાણીથી નવરાવતી. ત્યાર પછી, સ્વામી શ્રી સર્વેશ્વરની સેવામાં બેસતા ત્યારે પોતે તેમાં ભાગ લઇ પતીની પુજામાં હાજર રહેતી. અગર ચંદનનો ધુપ તૈયાર કરી આપવો, ઘીના દીવા કરી આપવા, માળીને ત્યાંથી ફુલ લાવી આપવાં એ બધુ કામ કરી રહ્યા પછી જમવાને માટે જોઇતી, રસોઇના કામમાં હાજર રહેતી. આમથી પ્રભુની આરતી ઉતરતી અને મંગળા ગવરી અગ્નિ દેવને ઘીથી તૃપ્ત કરીને ઠારી દેતી. સુંદીર સાગના પાટલા ઢાળી ઉત્તમ આસન બનાવી રસોઇ પીરસી નાથને જમાડતી. ત્યાર પછી પલંગ પાથરી પતીને સુવારતી. સ્વામી થોડી વાર આળોટી, બહાર જાય તો ઇશ્વર ઇચ્છાઃ કદાચીત નિદ્રાવશ થવાની ઇચ્છા વાળા થાય તો પતીની

* મર્દન=ચોળવું; મસળવું.

વધી ઘટી પ્રસાદી લઇને પગચંપી વિગેરે સેવામાં રહેતી. અને પતી નિદ્રાવશ થાય ત્યાં સુધી અટકી પડતી નહોતી. આળસ મરડી ઉઠતાંની સાથે મોંઢું ધોવાને અને માથે છાંટવાને શિતળ જળ આપતી, સ્વામીના બહાર ગયા બાદ, ઘેર આવવાની વાટ જોતી, ઇશ્વરનું સ્મર્ણ કરતી. ઘરનું કામ કરતી દીવસ ગુજારતી હતી, અને સ્વામીને ઘેર આવ્યાની વેળા થએ દ્વારના સામી દ્રષ્ટી માંડી રહેતી. આવતે વાંત, તેમનાં ઉતારેલાં વસ્ત્ર હાથમાંથી લઇ લેતી, શીતળ જળનું પાત્ર હાથમાં આપી દેતી, અને સાંજનું ભોજન જમાડી પંખાથી વા ઢોળતી, સ્વામીને સુવારી દેતી હતી. આવા રૂડા પતીવ્રત ધર્મથી, સ્વર્ગના દેવતા સદાને માટે સ્હાય કુળ રહેતા હતા. વિદ્વાન બ્રાહ્મણનું ઘર એટલે ઘણા માણસોનો આવરો જાવરો તો ખરોજ. પ્રસંગે કોઇ કોઈ સ્ત્રિયો આવે તેમને પતીવ્રત ધર્મનો ઉત્તમ ઉપદેશ નિરંતર કર્યાજ કરતી.

મંગળા ગવરીના ઘરમાં સદાય મંગળનાં વાજાં વાગતાં હતા. તેજ ગામમાં બીજી એક મહા મંગળા કરીને સ્ત્રિ હતી તે જાતે કણબણ હતી જેના સ્વામિને પત્નિવ્રત ધર્મ પાળવો પડતો હતો. અહીં સ્ત્રિ હાજરને હજુર રહેતી હતી તેમજ ત્યાં પુરૂષ હાજરને હજુર રહેતો હતો.

સવારમાં સવા પહોર દીવસ ચઢે ત્યારે મહામંગળા ખાટલામાં સુતેલાં મોં ઉપરથી ગોદડુ ખસેડી અવાજ કરતાં. અલ્યા ! દેવતા બેવતા પાડ્યો છે કે ! કાંઇ પાણી બાણી મેલ્યું છે કે ! જો ધણી તરત જવાબ આપે તો ઠીક, ને કદાચ ભાયડો આઘો પાછો હોઇ ન સાંભળ્યું હોય ને કદાચ જવાબ ન આપે તો જોરથી ઘાંટો કાઢીને બોલે, અલ્યા કેમ બોલતા નથી તમારૂં નખોદ જાય ! ક્યાં ગયા ! પુરૂષ દોડતો આવીને કહે કે, શુછે શુછે, આ રહ્યો ? દાતણને માટે ઉનુ પાણી તૈયાર છે. તું ઉઠે એટલે આપુ. પુરૂષ દાતણ પાણી આપે. નહાવા પાણી આપે, રાંધે. ઇંઠવાડ કાઢે, વાસીદાં કાઢે, કોઇ વખત પાણી પણ ભરી લાવે, બઇરાંનાં બધાં કામમાં બારે આની મદદ પુરૂષ આપે. તોપણ સાંજ પડતાં પડતાંમાં પાંચ સાત વખત છણકા છાકોટા તથા હુંકારા ટુંકારા ખાય.

ઉપરની સઘળી હકીકતથી, મહામંગળાના પતીને કંટાળોય નહિં તેમ તેને મનમાં ખોટુ પણ લગાડવાનું નહિં. એક ભવની સગાઇ છે. જ્યાં ત્યાં કરીને દીવસ કાઢવાના, અને બને તે જોયા કરવાનું.

એક દિવસે મહામંગળા, પતીવ્રતા મંગળાની પાડોસમાં અને તેનાસામા જ ઘરમાં પોતાના સગાને ત્યાં જમવા આવેલી હતી. તેના બે દિવસ પહેલાં

પતીવ્રતા મંગળાનો સ્વામી પાંચ સાત ગાઉને છેટે કોઇ ગામમાં ચંદીનો પાઠ કરવાને માટે ગયો હતો, અને મંગળા ત્રણ દીવસથી એક અન્ન જમીને પતીની વરસાદની માફક વાટ જોતી બેઠી હતી.

જ્યાં પુરૂષ પાઠ કરવા ગયો છે, ત્યાં જે ઘેર યજ્ઞ છે તેના સગા સ્નેહીઓ આવેલા છે, તેમાં મહામંગળાના પાડોસના માણસો પણ આવેલા છે; તેઓ સેજ સ્વભાવે કાંઈ વાતે વાત નિકળતાં, મહામંગળાનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, તે વખતે આસપાસના આઠ દશ ગાઉ ફરતા ગામના આવેલા સંબંધીઓ સાંભળે છે. વાત કરનાર મહા મંગળા નથી કહેતો પણ એકલો મંગળા શબ્દ વાપરે છે એટલે મંગળાનો સ્વામી એમ સમજ્યો કે આ લોકો મારી બાયરી સંબંધી વાત કરે છે. એવો વહેમ પડવાથી, અડધુ ધ્યાન પાઠમાં અને અડધું તે તરફ રાખીને એક કાનેથી સાંભળતો પણ જાય છે.

નારી અઘોરી છે. આળસુ છે, એના ધણીને ગુલામ જેવો ગણે છે. ધણી પાસે વૈતરૂં કરાવે છે. મજુરી કરાવે છે, બેઠી બેઠી પાણી મંગાવે છે, એવા એવા શબ્દો ઉપર તો વિશ્વાસ ન બેઠો, પણ તેમાં એમ પણ આવ્યું કે ધણી બહાર ગામ જાય છે, ત્યારે પરાયા પુરૂષોને ઘરમાં ઘાલીને મોજ ઉડાવે છે. આજ ત્રણેક દીવસથી એનો ધણી કાંઇ બહાર ગામ ગએલો છે, અને એને ઘેર શીરા શેકાય છે ને ભજીઆં તળાય છે.

ઉપરના શબ્દો સાંભળીને મંગળાના સ્વામીને માઠું લાગ્યું અને યજમાનને કે આચાર્યને મળ્યા વિના પોથી બાંધીને ઉતાવળો ઘેર આવ્યો. જે વખતે ગામમાં પેઠો તે વખતે સંધ્યાકાળ સમય થવા આવ્યો હતો તેની સ્ત્રિ પતિને યાદ કરતી પરમેશ્વરનું સ્મર્ણ કરતી છેક ઉપરના એટલે પાંચમા માળામાં બેઠી હતી, તેને તેના નાથે અવાજ કર્યો, હે નારી ! શબ્દ સાંભળતાંની સાથે, દોડતી બારીએ ઉભી થઇ બોલી. બોલની બલીહારી ! આજ્ઞા પતી ! ક્રોધાયમાન થએલો સ્વામી જમણો હાથ ઉંચો કરીને અને અંગુઠાની પાસેની આંગળી ઉભી કરીને નારીને, આંગળી નમાવી સાન કરીને કહ્યું કે એકદમ નીચે આવ ! સ્વામીની ઉતાવળી અને એકદમ આજ્ઞા થવાથી સ્ત્રી નીસરણીઓ ઉતરવા ન રહી અને પતી સેવામાં સદાય તમર રહેનારી નારી એ, આવી નાથ ! કરીને બારીએથી પડતુ મેલ્યું.

પતિવ્રતા સ્ત્રિ પડી તે જગાએ પથ્થર જેવી જમીન હતી પણ પુરાનું સુંદર સરોવર બની ગયું. અને જેમ પાણીમાં ફુલનો દડો પડતાં જરાએ

અવાજ ન થાય તેમ અવાજ ન થયો, અને નારી પાણી ઉપર ચાલતી આવી પતીના ચરણમાં મુસ્તક મુકી હાથ જોડી ઉભી રહી. નારીને ઝીલવાને માટેજ તૈયાર થએલું સરોવર ગુમ થઇ ગયું, પાછી હતી તેવી જમીન દેખાવા લાગી.

આ બનાવથી તેના પતીને ખાતરી થઇ કે ત્યાં વાત થાય છે તે મારી સ્ત્રિની નજ હોવી જોઇએ એ કોઇ બીજી સ્ત્રિની હશે, એમ નક્કી કરી, વિશેષ વાત નહિ કરતાં સ્ત્રિને એટલુંજ કહ્યું કે હું તો માત્ર તમને કહેવાજ આવ્યો હતો કે હજી એ ત્રણ દીવસ થશે માટે ફિકર ચિન્તા ન કરશો; હું જાઉં છું. (પુરૂષ વિદાય થયો. સ્ત્રિ ઘરમાં ગઇ.)

પતિની આજ્ઞાથી પતિવ્રતા સ્ત્રિનું પડવું, પથ્થર જેવી જમીનમાં સરોવરનું બની જવું, જળ દેવીનું પ્રગટ થવું. મંગળાને ઝીલી લઈ તેના સ્વામીના સનમુખ ખડી કરી દેવી, એ સઘળું નજરે જોઇ, મહા મંગળા પટ લાણીતો ચકીતજ થઈ ગઇ; અને મન સાથે વિચારને ગોઠવતી ઘેર આવી કે, આ શું આશ્ચર્ય, આ શો ગજબ. આનું શું કારણ. અજબ ચમત્કાર. એટલે ઉંચેથી પડતાં બાઈની હીમ્મત પણ ખૂબ ચાલી. લાવ્ય પુછી આવું તો ખરી.

નવીન નવાઈ જાણવાને અતી આતુર મહામંગળા, પતીવ્રતા મંગળાને ઘેર આવી બહારથી અવાજ કરી બોલી. ઘરમાં કોણ હશે બેન? તેને પતીવ્રતા મંગળા જવાબ આપે છે. જે હો તે ઉભાં રહેજો. હું બારણું ઉઘાડું છું (બારણા ઉઘાડી આવેલી મહા મંગળાને આવો બેન કહીને ઘરમાં લીધી,)

પ–મંગળા—કહો બેન કયાંથી આવ્યાં અને શું કામને માટે!

મ–મંગળા—હુ જાતની કણબણ છું. પેલા પાસમાં રહુ છું, તમને કાંઈ પુછવા આવી છું.

પ–મંગળા—બોલો બેન, તમે જે પુછશો તેનો, હું જાણીતી હઇશ એટલો સાચો ઉત્તર દઇશ.

મ–મંગળા—તમારૂ નામ શું બેન?

પ–મંગળા—મારૂ નામ મંગળા છે બેન.

મ–મંગળા—ત્યારે મારૂને તમારૂ નામ તો એકજ છે.

પ–મંગળા—તમારૂ નામેય મંગળા છે?

મ–મંગળા—હાજી; મારૂ નામ મહા મંગળા છે.

પ–મંગળા—વારૂ, હવે તમે જે પૂછવું હોય તે પુછો ?

મ–મંગળા—તમારા ઘરવાળા કયાં છે !

પ–મંગળા—તે તો બહાર ગામ ગયા છે, તેમનું કામ હોય તો બે દીવસ પછી આવજો.

મ–મંગળા—ના ના; હુંતો સેજ પુછું છું, કામતો તમારૂજ છે ?

પ–મંગળા—ત્યારે બોલો ઝટ !

મ–મંગળા—આમ આટલાં બધાં આકળાં ઉતાવળાં શુ થાઓ છો !

પ–મંગળા—કોઈ દીવસ ન આવતું હોય તે માણસ આવે ત્યારે; માણસને તેના આવ્યાનું કારણ જાણવાને અતી આતુરતા રહે છે.

મ–મંગળા—આજે સાંજની તમારા સામાજ મકાનમાં હું મારા સગાને ઘેર જમવા આવી હતી, અને જમીને બહાર નીકળી તે વખત તમે બારીએથી પડયાં પણ તમને વાગ્યું નહિ, તેનું શું કારણ ?

પ–મંગળા—બસ ! એજ કારણ અહીં આવ્યાનું છે ?

મ–મંગળા—તે કારણ કાંઈ નાનું સુનું નથી.

પ–મંગળા–વાંસ ઉપર ચઢવાનો અભ્યાસ કરતી વખતે નટના છોકરાને પડતો ઝીલવા તેના સંબંધીઓ હાજર રહે છે તેજ પ્રમાણે. નિરંતર પતી સેવામાં પ્રિતી રાખનાર પતીવ્રતા સ્ત્રિઓને પગલે પગલે પ્રભુના પારશાદો ફરે છે.

મ–મંગળા—પતીવ્રતા સ્ત્રિ કોને કહેવી ?

પ–મંગળા—પત્તીવ્રત ધર્મને પુરે પુરો જાણનારી અને પતીવ્રતધર્મને પાળનારી સ્ત્રી તે પતીવ્રતા કહેવાય.

મ–મંગળા—પતીવ્રત ધર્મ એટલે શુ ?

પ–મંગળા—સ્વામીની આજ્ઞામાં રહેવું અને તેને–પ્રભુ તુલ્ય ગણી તેની સેવા ઉઠાવવી.

મ–મંગળા—મને ઝટ સમજણ પડે તેમ સમજાવો.

પ–મંગળા—આપણા ધણીને દીશા જંગલ જવા પાણી આપવું, એમને દાતણ પાણી આપવાં. તેમને તેલ મર્દન કરીને, શરીર ચોળીને ઉના પાણીથી નવરાવવા, રૂડી રીતે રૂડા :પ્રકારે રસોઇ કરી તેમને જમાડવા, સુવાને માટે સ્વચ્છ અને સુંદર ઓછાડ બીછાવી સુવાડવા, તેમની પગ ચંપી કરી અને પંખા કરી ઉંઘાડવા, જાગ્રત થાય ત્યારે શું માગશે ને શું કહેશે તે સાંભળવા આતુર રહેવું.

મ-મંગળા—બસ? આજ પરતીવરતા ધરમ!

પ-મંગળા—હા હા એજ, એતો નથી કાંઇ સેજમાં થઇ જાય તેવું. એવી રીતે સેવા કરવી કે કોઇ દીવસ સ્વામીનું મન ઉચું ન થાય.

મ-મંગળા—આ પ્રમાણે વરતીએ તો મેડેથી પડતુ મુકીએ તોય વાગે તો નહિંજને?

પ-મંગળા—નાનાના. વાગે પણ નહિં અને મરી જવાય પણ નહિ?

મ-મંગળા—પાળુ ત્યારે કાલથી પરતીવરતાનો ધરમ?

પ-મંગળા—બહુ સારી વાત! એથી વિશેષ ધર્મ કે પુન્ય સ્ત્રિયોને માટે બીજું નથી, શ્રેષ્ટ અને સર્વોપરી ધર્મ તેજ છે.

પતીવૃતા મંગળા ઘેર આવી અને રાત્રીમાં વિચાર શુન્ય થઇ ગઇ. કાલ્ય સવારથી આપણે પરતીવરતા ધરમ પાળવા માંડવો.

(કર્ત્તા) હમેશાં સવા પહોર દિવસ ચઢયા પછી જાગ્રત થતી હતી અને આજે સવા પહોર રાત્રી બાકી રહી છે ને જાગ્રત થઇ ગઇ. દીશાજંગલ જઇ આવી, દાતણ પાણી કરી પરવારી નહાવાનું ઉંનું પાણી કરી પોતે નાહીને બેઠી, ત્યાર પછી સ્વામીને માટે પાણી ઉકાળી મુક્યું. રોજના અભ્યાસે વખતસર પટેલ જાગ્રત તો થાય. પણ આજે નારીનો ગણુસારો સાંભળી આંખ મીચીને પડી રહ્યા છે, એમ જોવા અને જાણવા માટે કે શું કરે છે. એટલામાં તો લ્યો ઉઠો હવે! જુવો ઝાડે ફરવા જવાના લોટામાં પાણી ભરી મુક્યું છે તે લઇને જાઓ! ને આવશો ત્યારે હાથ પગ ધોવાને ઉંનું પાણી આપીશ; એમ મહા મંગળા પટલાણી બોલ્યાં.

પટેલ—હજી મારે ઉઠવાનો વખત થાય છે.

પટલાણી—થાય છે થાય છે નહિં ઉઠો ઝટ!

પટેલ—પણ આટલું બધું વહેલું ઉઠીને કરવું છે શું?

પટલાણી—કરવું કાંઇ નથી પણ ઉઠો!

પટેલ—(ઉઠીને) લ્યો થયું; આ ઉઠયા!

પટલાણી—એમ નહિં! હવે બેસશો નહિં! જાઓ ઝાડે ફરવા, ભાગોળે જઇ આવો!

પટેલ—થયો હોઉ તોય જઉ! ને ના થયો હોઉ તોય જઉં?

પટલાણી—હા હા! જઇ આવો ઝટ!

પટેલ—હોકો પીધા વિના ઝાડોજ નહિ ઉતરે!

પટલાણી—લ્યો હોકો ભરી આપુ પી લ્યો ઝટ!

પટેલ હોકો પી ભાગોળે જઇને આવ્યા એટલે પટલાણીએ પાણી આપ્યું. ત્યાર પછી દાતણ કરાવરાવ્યું. પછી કહ્યું નાહી લ્યો ઝટ!

પટેલ—આજે ઝટ ઝટ! કેમ થઇ રહ્યુ છે તે સમજાતુ નથી?

પટલાણી—મારે પરતીવરતાનો ધરમ પાળવો છે. ઉતાવળ કરો! ન્હાવા એસો; હું શરીરે તેલ મસળીને ગરમ પાણીથી નવરાવું! પટેલ નાહિ ધોઇને તૈયાર થયા. ત્યારે પટલાણીએ રસોઇ તૈયાર રાખેલી હતી. દાળ, ભાત, શાક, ને પતીવ્રત ધરમ પાળવાનો પહેલો દીવસ એટલે કંસાર. તે પીરસી દીધી.

પટેલ—આજે તો ખાવાનું પણ કર્યું છેને શું?

પટલાણી—હા જમી લ્યો ઝટ!

રોજ તો પટેલ રોટલો પણ સુખ્ખે દેખતા નહોતા તે આજે કંસાર ચોળતાં વિચાર કરે છે કે, રખ્ખે ને કાંઈ કપટ તો નહિ હોય! કાંઇ ખવરાવીને મારીને ચાલીતો નહિ જવાની હોય! ચાલો જોઇએ છીએ શું થાય છે. પટેલને જમાડીને હોકો ભરી આપ્યો. પટેલ હોકો પીએ છે એટલામાં ઉતાવળે ઉતાવળે લાલુશ પોતે ખાઇ લીધું પછી ખાટલો પાથરી તૈયાર કરી પટેલને કહ્યું! સુઇ રહો! હું પગ ચાંપું! જરા પંખો નાંખું.

પટેલ—મને ઉંઘ નથી આવતી!

પટલાણી—ના આવતી હોય તોય સુઇ રહો!

થોડીવારમાં નિદ્રાવશ થઈ ગયા. સાંજનો એકાદ પહોર દીવસ બાકી રહ્યો એટલે, ઘેનમાં ઘેરાએલા પટેલને જાગ્રત કરીને કહ્યું કે બહાર જાઓ!

પટેલ—કયાં બહાર જઉં?

પટલાણી—થોડેક છેટે જઇ આવો! સંધ્યાકાળ પહેલાં પાછા વળજો અને જેવા આવો તેવા રસ્તા ઉપર ઉભા રહીને મને બોલાવજો; હે નારી! કહેજો, અને હું આવીને બારીએ ઉભી રહું એટલે હાથ ઉંચો કરી આંગળીથી સાંન કરીને કહેજો કે, એકદમ નીચે આવ।

પટેલ—આ બધુ શુ કરવા કરવું પડે છે?

પટલાણી—તમે તમારે હું કહું એમ કરોને? તમારે "પાડા પાડીનું શુ કામ છે"!

પટેલ—બહુ સારૂં લે આ ચાલ્યો, બરાબર સંધ્યાકાળે આવીશ.

પટેલ લુગડાં પહેરીને બહાર નીકળ્યા. પટલાણી ત્રીજે માળ ચઢીને બેઠાં છે, અને પટેલનો અવાજ સાંભળવાને આતુર થઇ રહ્યા છે. ઘણીવાર થઇ, પટેલ ના આવ્યા ત્યારે, વારે વારે ઉઠીને બારીએ ડોકીઆં કરવા લાગી. એમ કરતાં થોડી વારે પટેલે અવાજ કર્યો. હે નારી ! ધસી ઉઠીને બારીએ આવી બોલી બલીહારી !

પટેલ—(હાથ ઉંચો કરીને અને આંગળીથી સાન કરીને) એકદમ નીચે આવ !

પટેલનો અવાજ થતાંની સાથે પટલાણીએ બારીએથી પડતુ મુકયું. ત્યાં નીચે કઠણુ જમીનમાં માંથુજ આવી ગયું. માંથુ ફુટી ગયું અને બેભાન થઇ ગઈ. તે વખત અડોસી પડોસી દોડતા આવ્યા. સારવાર કરતાં જરા તમ્મર ઓછા થયા, અને ભાન આવ્યું ત્યારે પતીવ્રતા મંગળાને ગાળો ભાંડવા લાગી. એ રાંડ ભટાણી ! એ તારૂ કાળુ થાય ભટાણી ! ખબર સાંભળી પતીવ્રતા મંગળા, ખબર કાઢવા આવી, રાંડ મને મારી નાંખવાની ધારી હતી કે શુ ! રાંડ કહેતી હતીકે જરાય નહિ વાગે અને કેમ વાગ્યું !

પતીવ્રતા મંગળા—ખરી પતીવ્રતાઓને તો પહાડ ઉપરથી પડે તોય શરીરે ઉની આંચ આવતી નથી, ને તમારૂ માંથુ ફુટી ગયું એ શુ ! તોપણ હજી તમને નથીજ વાગ્યું એમ કહીએ તોય ચાલે. જુવો હજી શરીરે કોઇ પ્રકારની ખોડ આવી નથી. એકાદ હાથ કે પગ ભાગ્યો નથી, આટલે ઉંચેથી જાણી જોઇને પડનાર માણસ જીવતું શી રીતે રહી શકે.

મહા મંગળા—ત્યારે હજી તો તારે હાથ પગ ભાગવાનો વિચાર હશે કેમ ? પતીવરતાનો ધરમ પુછવા આવી એ ગુનો કર્યો કેમ ! બળ્યો તારો પરતીવરતાનો ધરમ.

પતીવ્રતા—બળ્યો બળ્યો કહીશ નહિં, તારાથી ના બને તો ના પાળીશ.

મહા મંગળા—એક દહાડો પાળ્યો એટલામાં તો રાતુ થઇ ગયું ત્યારે ઝાઝા દીવસ પાળીએ તો રોજ પછાડયો ખાવી પડે !

પ–મંગળા—હા તેમ તો ખરૂ, સ્વામીની જીભ હાલે તેમ આપણા પગ હાલવા જોઇએ.

મ–મંગળા—એવું વળી પહેલું કયારે કહ્યું હતું ? હાય હાય ! તમને ના વાગ્યું ને મને કેમ વાગ્યું !

પ—મંગળા—પાળવામાં કાંઇ ખામી હશે ! શી રીતે પાળ્યો તે કહે જોય ?

મ–મંગળા—રોજ કરતાં વહેલી ઉઠીને તૈયાર થઈ ગઈ. પછી એમને ઉઠાડ્યા.

પ–મંગળા—ઉઠાડ્યા કે એમની મેળે ઉઠ્યા ?

મ–મંગળા—ના...મેં પરાણે ઉઠાડ્યા. ઉઠાડીને ઝાડે ફરવા મોકલ્યા.

પ–મંગળા—મોકલ્યા કે ગયા ?

મ–મંગળા—તમે સાંભળો ! વચમાં ન બોલો. મેં મોકલ્યા. એમને તો વાર હતી. આવ્યા કેડે હોકો ભરી આપ્યો તે પીધો. ત્યાર પછી નવરાવ્યા, જમાડ્યા, સુવાડ્યા; પગચંપી કરીને ઉંઘાડ્યા, ને સાંજ પડવા આવશે તો પડતુ મુકવાનો વખત થઇ જશે એમ જાણી ઉઠાડ્યા. ઉઠાડીને કહ્યું કે તમે ગમે ત્યાં બહાર જાઓ ! જો કે એમને તો જવું નહોતું પણ મેં જાણે ધક્કા મારીને કાઢ્યા. મેં એમને સમજણ પાડીને મોકલ્યા કે, બહારથી આ-વીને, તાબડતોબ મને અવાજ કરવો, અને હું બારીએ આવું એટલે મને સાન કરી કહેવું કે નીચે આવ ! એમના ગયા પછી હું બારીએ ડોકીઆં કરીને થાકી, પછી થોડીવારે આવ્યા. એમણે ઘાંટો પાડ્યો ને મેં તરત પડતું મેલ્યું.

પ–મંગળા—તમે ધરમ પાળ્યો એતો ખરો, પણ હજી ખામી ઘણી, આપણાથી એમને પરાણે મોકલાય નહિં, એમની ઇચ્છા મુજબ સેવા થાય ત્યારે તે ધર્મ પાળ્યો કહેવાય. માટે હજી ઝાઝા દીવસ અભ્યાસ રાખશો તો તમે પણ નિર્ભયપણે પાળી શકશો. એ એક દીવસમાં બની જાય તેમ નથી, એ કાંઈ લાડવો નથી કે મોમાં મુકી દેવાય. પતીવ્રતાને માટે સ્વર્ગનાં દ્વાર સદા ખુલ્લાં છે.

અમર—અહાહાહા ! પતિવ્રત ધર્મનો પ્રતાપ તો અદ્દભુત છે, હું તો સાંભળીને ઠરીજ ગયો. હવે સતી સુકન્યાનું ચરિત્ર શરૂ કરો !

મહંત—આતો લૌકીક દ્રષ્ટાન્ત કહ્યું, તેમાં તું ઠરી ગયો. ત્યારે સુ-કન્યાનું ચરિત્ર સાંભળીને તો હેરત પામી જઇશ. સાંભળ !

એક સમયને યોગે. સતી સુકન્યા નાહીને માન સરોવર ઉપર વસ્ત્ર બદલે છે. તેનું એકજ વસ્ત્ર, તે પણ પવનના સપાટાથી અંગથી અળગુ ઉઠી રહ્યું છે. જેનું મુખ ચંદ્રના તેજને લજાવી રહ્યું છે, તે વખતે સંજ્ઞા (અશ્વરૂપા) સ્ત્રીની નાસીકાથી, સુર્યની સંજ્ઞાએ ઉત્પન્ન થએલા, એવા દેવતાઓના વૈદ, અશ્વનીકુમાર, નામે નાસત્ય અને દસ્ર સ્વર્ગમાંથી ઉતર્યા, અને નિર્જન વનને શોભાવતી સુવસ્ત્રાલંકાર રહીત સુંદરીને જોઇ મોહ પામ્યા, તથા દોડતા પાસે આવી, હસીને બોલ્યા.

[અશ્વિનીકુમાર.] રાગ; એતો પુજ્ય પુરૂષ પુન્યશા...ળી. (ઓચ્છવ.)

અમો વારી વદન પર વા...રી,
વાહ ! નિર્જન વનમાં ના...રી.　　　　અમો.
વાહ વાહ વાન, જેણે ભુલવ્યું છે ભાન;
શુ ! સુંદર દેહ શણગા...રી.　　　　વાહ ! નિર્જન, અમો. ૧
કામ દેવની કામના, રંગ રૂપનું ધામ;
યાચક નર આવી ખડા; જુવો જાળવી આ...મ.
અમો આવ્યા રમવા જા...રી.　　　　વાહ ! નિર્જન, અમો. ૨
વરી હોય વામા ક્દા; છળ બળ કરીને છાંડય,
અંતરથી અળગો કરી; સુર સાથે સુખ માંડય;
તમો અમથી બાંધો યા...રી.　　　　વાહ ! નિર્જન, અમો. ૩
લલના થાશો લાખનાં, સ્વર્ગ સુખની સાથ;
અસ્ત ઉદયની જાળમાં, કશો ન જોશો કાથ;
નવ તરૂણી દયો તુચ્છ કા...રી.　　　　વાહ ! નિર્જન, અમો. ૪

ત્હારા પરણેલા પતીને તજીને સ્વર્ગના દેવતાને વરી સ્વર્ગનું સુખ માણી લે ! આવાં હલકાં, અણગમાં, અને નીચાં વચન સાંભળીને અતી ક્રોધાયમાન થએલી સુકન્યા, ક્રોધ વચન બોલી.

(સુકન્યા)　રાગ; રૂડા દીસો છો રાજેશ્વર મંદીર.

ભુંડા લાગો ! ! ! છો; લ્યા [1]ભોડાં ભુંડુ ભાંખતાંરે. ભૂંડા લાગો !
હસી ધસી શું સામા આવો ! મુજબ ઉપર શો છે તમ [2]દાવો !
ધુળ ભરાશે મુખમાં, મુજને ધાંખતાંરે.　　　　ભૂંડા લાગો ! ૧
દેવ તણા દીસો છો સાળા; કરતા આવ્યા ચટકા ચાળા;
નંખાશો, મુજ ઉપર નજરો નાંખતાંરે.　　　　ભૂંડા લાગો ! ૨
નજરે નીર્ખી નોતમ નારી; વણ તેડયા આવ્યા વ્યભિચારી;
જુલમ ગુજરશે ગંડુ, જુવતી ઝાંખતાંરે.　　　　ભૂંડા લાગો ! ૩
સુકન્યા શર્યાતિની પુત્રિ, ચ્યવન રૂષીની હું ઘર સુત્રી,
નામ સાંભળી, નથી ખરે [3]ખર ખાંખતારે.　　　　ભૂંડા લાગો ! ૪

ભૃગુકુળના ભાનું એવા ચ્યવન મુનીની સ્ત્રિના સામુ જોવા સ્વર્ગના દેવતા સમર્થ ન થાય, તો તમે નીચ વ્યભિચારી, અગ્નિની ઝાળમાં પડવા

૧ ભોડાં=વગડે ભટકતા જંગલી લોકોની એક જાત. ૨ દાવો=હક ૩ ખર=ગધાડો.

આ માટે તૈયાર થાઓ છો ! જન્મતાંજ જેની દ્રષ્ટિયે પુલોમા રાક્ષસ બળીને ભષ્મ થઇ ગયો ! તે રૂષીનો તમને કેમ ભય લાગતો નથી.

[અશ્વનીકુમાર] રાગ; ગોવિંદ ગુણ ગાઓરે;

એ મડદામાં શુ મોહ્યાં રે. મન મોહની.
સંસાર સુખ સૌ ખોયાં રે. મન મોહની.
કરચોલી કાયામાં પડતી, ખરે લબડતી ખાલ;
દીલ ઉપર ડાઘા બહુ દીસે; બુઢ્ઢો દીસે એ હાલ રે. મન મોહની. ૧
અંગતણું આચ્છાદન જોતાં; વરવા વાંકા વાળ;
લીટ નાકથી બહાર દરડતુ; મુખ્ખે દરડતી લાળ રે. મન મોહની. ૨
કાને કંઇ સંભળાય નહિ, વળી આંખેથી નવ સુજે;
ડગલું દેતાં દૈવ્ય પોકારે; કાયા તો થર થર ધ્રુજે રે. મન મોહની. ૩
આંખે જોતાં આંખ ઠરે નહિ, હૈયું ન થાએ હળવું;
વિષય સુખમાં વિશ્વ ઝલાયું, તે તુજને ક્યાં મલવું રે. મન મોહની. ૪

[**કવી**] નિરંતર પતી સેવામાં પ્રિતીમાન એવી સતી સુકન્યાથી, સ્વામીની નિંદા સહન થઇ શકી નહિ તેથી, અશ્વનીકુમારને ધિક્કારીને વળી ક્રોધ વચન બોલી.

[સુકન્યા] રાગ; એતો ગજબ ગણાય, ગણાય પછી ગામમાં; (ઓચ્છવ.)

આવ્યા છો ક્યાંથી ગુમાર ! !
ગુમાર તમે [1] ગાંગલા, આવ્યા છો ક્યાંથી ગુમાર !
આપને અધીક ગણો; બીજાને તુચ્છ ભણો;
ખાંતે રાખીને [2] ખુમાર. ખુમાર તમે. ૧
હલકા ઉચ્ચારથી, હલકા જણાઓ છો;
કોના દીસો છો કુમાર. કુમાર તમે. ૨
નીચાનો નિચ બોલ; પડધા પાડે છે ઢોલ;
બોલીનો રાખો શુમાર. શુમાર તમે. ૩

અશ્વનીકુમાર કહે છે; અમુલ્ય હીરાને છાંણથી ઢાંકનારી, ઢીંગલાની રમતમાં રાજી રહેનારી ઢોંગલી, ઢીમ્મરની જાળમાં ફસાઇને, અસાડ માસનાં અળસીઆંની માફક જીવન વૃથા ન ગુમાવ ! સમજ વિચાર કર ! તુ શુ સમજીને આવા વૃદ્ધ કુરૂપ સ્વામીને વરી; અને તારા બાપે શુ સુખ જોઇને વરાવી ! પોતાના સ્વાર્થે દીકરીઓને દુઃખમાં નાંખનાર પીતા રવ રવ નર્કના અધીકારી થાય છે. કાંઇ ફિકર નહિ ખેર જે થયું તે ખરૂ પણ આ-

૧ ગાંગલા=બાયલા, નપુસક. ૨ ખુમાર=ખુમારી, અભીમાન.

ટલેથી સમજી જા ! એ વૃદ્ધ કદરૂપ પતીને તજી દે અને અમને વરી લે, દેવને દુર્લભ એવું ભર જુવાનીનું સુખ મિથ્યા ન કર !

અશ્વનીકુમારનાં વચનને સાંભળી સતી સુકન્યા બોલી.

ગિતી.

સતિ ધર્મને જાણું; સુકન્યા હું સતી બાળ જાણુ;
પતી પાદમાં અર્પણુ, નિશ્ચે મારા તન મન ધન પ્રાણુ.

આવી અડગ વૃત્તિ વાળી સુકન્યાને જોઇ, અશ્વનીકુમારો પ્રસન્ન થયા. અને બોલ્યા, હે મહા સતી સુકન્યા !

ગિતી.

ધન્ય ધન્ય હે બાળા; પતી સેવામાં સાચો તુજ પ્રેમ;
આશીશ દઇએ આજે; દંપતી બન્ને રહો કુશળ ક્ષેમ.

હે નારી તારી સ્વામી ચરણુમાં સાચી પ્રિતી જોઇ અમો પ્રસન્ન થયા છીએ. અમો દેવતાઓના વૈદ છીએ; માટે તારી અને તારા સ્વામીની ઇચ્છા હોય તો ઉત્તમ પ્રકારની ઔષધીના ઝાડોના રસથી સુંદર સરોવર ભરી, મુનીને સ્નાન તથા પાન કરાવીએ તો, મુની વૃદ્ધ મટી યુવાન અને અંધ મટી આંખે દેખતા થાય ! પુછી જો તારા પતીને ! પણુ સાંભળ; અમો ત્રણે એકજ સરોવરમાં સ્નાન કરી બહાર નીકળીએ ત્યાર પછી જેને તું વરે તે તારો સ્વામિ ?

દેવ વૈદનાં વચનને સાંભળી સતી સ્વામીની પાસે જઇ બોલી ! હે પ્રાણેશ્વર ! અહીં સ્વર્ગના દેવતાઓના વૈદ અશ્વની કુમારો આવ્યા છે; અને તેઓ એમ કહે છે; કે, રૂષીની ઇચ્છા હોય તો અમો તેમને ઉત્તમ ઔષધીના રસમાં સ્નાન કરાવી, જુવાની તથા આંખો આપીએ.

ચ્યવન—નારી; વૈદને કોણે બોલાવ્યા ?

સુકન્યા—બોલાવ્યા કોઇએ નથી; એમની મેળેજ આવી ચઢયા છે.

ચ્યવન—મારૂ વૃદ્ધ રૂપ ફેરવી જુવાની આપવાની અને અંધપણું મટાડવાની ઇચ્છા એમને શાથી થઇ ?

સુકન્યા—તે તો હું કેમ કહી શકુ. પણુ એમ માનુંછું કે આપ જેવા પ્રતાપી મુનીની કૃપા મેળવવા માટે હશે.

ચ્યવન—જેમ તું અનુમાન કરે છે તેમ હું પણુ અનુમાન કરૂં છું કે; મારા કદુપપણાથી કંટાળીને તેં તેમને સ્તુતી આરાધન કરી બોલાવ્યા હોય !

સુકન્યા—ના નાથ; એમ નહિં. હું તો તમને ઇંદ્ર સમાન દેખું છું, હું તો સ્વરૂપવાનજ જોઉં છું; અને ત્રિલોકમાં તમારાથી વધારે રૂપાળો કોઇ નર નથી એમ માનું છું.

ચ્યવન—ભલે નારી, ત્યારે તે અશ્વનીકુમારોને આજ્ઞા કર કે, ઔષધીનું સરોવર ભરી અને સ્નાન કરાવે.

મુનીની આજ્ઞા થતાંની સાથે, અમુલ્ય ઔષધીઓ ખોળી તેનો રસ કાઢી એક સરોવર ભરી દીધું, અને સુકન્યાને કહ્યું. તારા સ્વામીને આ સરોવરમાં નવરાવ ! અશ્વની કુમારોએ આજ્ઞા કરેલી સતીએ પતીનો હાથ પકડી તળાવનો કાંઠો દેખાડી દીધો. ત્યારે ચ્યવન મુનીએ ધિરે રહી તળાવમાં ઉતરી ડુબકી મારી વરૂણ દેવતું ધ્યાન કર્યું. ચ્યવન મુનીના ઉતર્યા પછી બંન્ને અશ્વની કુમારો પણ ઉતર્યા, તેમણે પણ ડુબકીઓ મારી દીધી. થોડીવારે ત્રણે જણ સરખે સ્વરૂપે બહાર આવ્યા અને સુકન્યાની સનમુખ ઉભા રહ્યા.

અશ્વની કુમાર બંન્ને ભાઇ સુકન્યાની ડાબી બાજુએ અને ચ્યવનમુની જમણી બાજુએ ઉભા રહ્યા છે; તે ઉપરથી સતીએ અનુમાન કર્યું કે આ બંન્ને સ્વર્ગના દેવના વૈદ અશ્વનીકુમાર છે, કારણ કે પ્રથમથી બંધાએલો, પ્રેમ તુટતો નથી અને નવો પ્રેમ ઝટ જોડાતો નથી. વળી એ બંન્ને વારંવાર ઉતાવળા બોલવા લાગ્યા કે; ઉતાવળ કરો ! બોલો અમારા ત્રણમાંથી તમારો સ્વામી કયો ? બતાવો ઝટ ! ઝટ કરો ! ઉતાવળ કરો !

સતી સુકન્યા વિચાર કરે છે કે, આ બંન્ને બક બક કરી રહ્યા છે તે મારા સ્વામી નથી. કારણ કે જેની હું થઇ ચુકેલી છું, તેને હાજી પડાવાની પીડા હોયજ નહિં. જેમ કોઇ સ્ત્રી પોતાના નાના બાળકને લઇ બીજા મહેલ્લામાં જાય, જ્યાં રમાડવા જેવા બાળકને અનેક સ્ત્રિયો રમાડી રહી છે, ઉછાળી રહી છે, કુદાવી રહી છે, હસાવી રહી છે, વારા ફરતી ઝડપીને બાળકને ઝુંટાવી લે છે. રમાડતાં ધરાતીજ નથી, પણ તેની માતાતો જાણે જાણુતીજ નથી; કોણ જાણે કોનોય બાળક છે કે જાણે ઓળખતી પણ નથી. એવી રીતે બેઠી બેઠી બીજાની જોડે વાતો કર્યા કરે છે; કારણ કે તેના પેટમાં ટાઢક રહેલી છે કે; રમાડી લેવા દયો સર્વેને, આખરતો મારે રમાડવાનો છેજ. આવી રીતે અનુમાનથી પ્રમાણ બાંધી પતીને ઓળખી કાઢી સ્વામીના ચરણમાં પડી. તેજ વખતે ધન્ય સતી કહીને બંન્ને અશ્વની કુમાર પણ પોતાના અસલ રૂપે થઇ ચ્યવન મુનીના પગમાં માથાં મુકી નમ્યા.

(કવિ)　　　　　　　　રાગ; છપ્પા.

 રૂષીએ કરીયું સ્નાન, પાન ઔષધનું કરીયુ,
ધર્યું વરૂણનું ધ્યાન, વાન વપુ કેરૂ ફરીયું,
વૃદ્ધા વસ્થા મટી જુવાની આવી જોરે;
આંખે આવ્યું તેજ, દેખતાં *કાળજ કોરે,
સુકન્યા સુંદર સતી, નમી નાથના ચરણમાં;
અશ્વની કુમારો ઓળખી, આવ્યા રૂષીના શરણમાં.

પોતાનો ઉપકાર કરીને વળી ચરણમાં ને શરણમાં આવેલા જોઇને, રૂષી પ્રસન્ન થઇ કહેવા લાગ્યા. હે દેવતાઓ હું આપી શકુ એવું મારી પાસે કાંઇ માગો! તે સાંભળી અશ્વની કુમારો બોલ્યા. હે મુની મહારાજ, અમો દેવ છીએ પણ વૈદુ કરીએ છીએ તેથી દેવને માટે કરેલા યજ્ઞમાંથી, શોમવલ્લીનો રસ પામતા નથી.

ચ્યવનમુની કહે છે ભલે યાદ કર્યું. મારી પણ એજ ઇચ્છા છે કે, તમને ઇંદ્રની સમક્ષમાં સોમવલ્લી રસ પાન કરાવું. અને વળી તમને આપ્યા સિવાય ઇંદ્ર પાન કરેજ નહિં, એવું સદાને માટે ચાલુ રખાવુ તે સાંભળી પ્રસન્ન મુખે હરખાતા બંન્ને અશ્વની કુમારો સ્વર્ગે ગયા.

અહીં જુવાની અવસ્થાને પામેલા ચ્યવનમુની, સુકોમળ સતી સુકન્યાની સાથે સંપુર્ણ સુખના સરોવરમાં ઝીલી રહ્યા છે હાસ્ય વિનોદ કરી રહ્યા છે ત્યાં કોઇ વખત શિકારે નીકળેલો શર્યાતી રાજા આવી ચઢયો.

જ્યારે પોતાની પુત્રીને, વૃદ્ધ ચ્યવનમુનીને બદલે બીજા જુવાન બ્રાહ્મણના બાળકની સાથે, રમતી, બોલતી વીહાર કરતી અને પતી પ્રત્યે પત્નિ ભાવ ભાવ કરતી હોય તેવા આવભાવ કરતી જોઇ, ત્યારે શર્યાતી રાજા અતી ખેદ કરવા લાગ્યો, તથા ત્યાં જાહેર નહિ થતાં છાનો છૂપો ચાલ્યો ગયો.

રંગમહેલમાં આવેલા રાજાનો રંગ જૂદોજ જોઇને; તેના નેત્રમાં ક્રોધ વરસતો જોઇને તથા તેનાં ભવાં ચઢેલાં જોઇને બીહીતે બીહીતે રાણીએ પુછ્યું. હે નાથ, આજે કાંઇ અતીક્રોધાયમાન થયા છો તે કોના ઉપર? રાજા કહે છે, આજ મને એ ક્રોધ થયો છે કે મેં પુત્રીને પર પુરૂષની સાથે પ્રિતી અને પતી ભાવથી રમતી જોઈ. અરે હાય દીકરીએ દાટ વાળી નાંખ્યો; નાક કાપી નાંખ્યું. લાવ્ય તલવાર લઇ એનું માંથુજ કાપી નાંખી આવું એટલે ફરીને તેનું મોઢુ જોવાનો સંભવજ ન રહે. રાણીઓ

* કાળજ–કાળજુ.

કહે સ્વામી, તમો આપણી પુત્રીને મારશો ! અને કદાચ તે બ્રાહ્મણનો બાળક શ્રાપ આપશે તો ! રાજા કહે છે. અપરાધીએ દીધેલો શ્રાપ કદી લાગતો નથી; "બંધાયેલો બાળી શકતોજ નથી."

(રાજા) રાગ; કૈયાજી લ્યોને પયની પ્યાલી હાથ. (સૈરંધ્રિ.)

ધોઝારી કેરા ઘડવા જાઉ ઘાટ; (૨)
દીકરીએ વાળ્યો દા...ટ. ધોઝારી.
સુકન્યાની સંગમાં, દીઠો બ્રાહ્મણ બાળ,
જમાઇને જોયા નહિ, લમણે લાગી ઝાળ. ધોઝારી. ૧
સુંદર રૂપે શોભતો, ×છોભતો નહિ જરાય,
સુકન્યાના કંઠમાં, બેઠો ૧બાંહ્ય ભરાય. ધોઝારી. ૨
દુર્બળ વર દારા વરી; દોર્યાં જમને દ્વાર,
વિષય સુખને કારણે, પરથી બાંધ્યો પ્યાર. ધોઝારી. ૩
અસીને ધારી હાથમાં, મારૂ બેઉને ઠાર,
કન્યા મુખ જોવું નહિ, કલંક લગાવણ હાર. ધોઝારી. ૪

હાય ! કલંક લગાવનારી કન્યાને સુકન્યા કહેતાં જીભે કાંટા વાગે છે માટે કુકન્યા કહીશ.

સતી સુકન્યા, ચકોર ચંદ્રની સનમુખ જુવે તેમ એકી નજરે પતીના સામુ જોઇ રહી છે. બંન્ને સામા સામી બેઠાં છે, ત્યાં જરાક દ્રષ્ટિ દૂર જતી રહી અને પોતાના પિતાને હાથમાં ઉઘાડું ખડ્ગ લઇ ક્રોધમાં આવતા જોઇને બોલી.

[સુકન્યા] રાગ છત્રપતી દુર્યોધન રાજા. (સૈરંધ્રિ.)

સુકન્યા કહે શીરછત્રને, પીતા મારા આવે છે;
ખરૂ ખડ્ગ ખેંચીને કરમાં, ૨અધર દંતથી ચાવે છે. ૧
ક્રોધ રહ્યો કાયામાં વરસી, આંખે આંસુ લાવે છે;
રોમે રોમે રહ્યો કાળ તે, તંન તાતનું તાવે છે. ૨
ભય લાગે ભરથાર અતીસે, ભય તો ભાન ભમાવે છે;
આપ વિના પડતી પીડાને, સ્વામી કોણ શમાવે છે. ૩

રક્ષણ કરો ! ના...થ.

× છોભાતો—ઓશંગાતો. ક્ષુપાતો; શરમાતો. ૧ બાંહ્ય—હાથ. ૨ અધર-નીચેનો હોઠ.

ભામનીને ભયમાં પડેલી જોઈ, રૂષીએ પાછું વાળી જોયું. ત્યારે રાજાને પુર વેગમાં ધસતો આવતો જોયો. રૂષી બોલ્યા. સબુર ? એટલેજ રહેજે નહિ તો બળીને ભષ્મ થઇ જઇશ ! ક્રોધમાં આવતો કાળો નાગ મંત્રથી સ્થિર થઇ જાય તેમ સ્થિર થઇ ઉભો રહ્યો, તેના મનમાં ભરાએલા ક્રોધનું કારણ બરાબર સમજીને વળી રૂષિ બોલ્યા.

[ચ્યવન] રાગ; નાથ ના કરો વાત ઘર જવાની રે.

અહો રાજવી, સધ્ય શાન્ત થાઓરે,
સતી એ બાળ, કરો ન કાળ; આવે ન આળ, લ્યોને સંભાળ;
ક્રોધને શમાવોરે.　　　　　　　　અહો રાજવી. ૧
દેવ વૈદથી, વળીયું મારૂ વાનરે,
વૃદ્ધ કુરૂપ, થયું સુરૂપ; અતી અનુપ, સાંભળ ભુપ;
સરોવરે કર્યું સ્નાનરે.　　　　　　　　અહો રાજવી. ૨

રાજા; હું આંખથી અંધ અને શરીરે વૃદ્ધ છતાં, તારી પવિત્ર પુત્રિયે મારી પાર્વતી શંકરની સેવા કરે તેમ કરી, તે પતીવ્રત ધર્મના પ્રતાપે સ્વર્ગમાંથી અશ્વની કુમારોએ આવી, ઉત્તમ આષધીથી સરોવર ભરી, મને સ્નાન કરાવ્યું અને આંખો તથા જુવાની અર્પણ કરી.

(કવિ)　　　　　　　　મરાઠી સાખી.

મુની મુખના શબ્દ સાંભળી, ભૂપત પડીઓ પાય;
કર જોડી કરગરવા લાગ્યો, પુરણ ત્યાં પસ્તાય,
મુકયું ચરણે શીશ, ચ્યવન રૂષીની થઇ આશીષ.　　　　મુકયું.

ચ્યવન—રાજા તારો જય થાઓ ? હું પ્રસન્ન છું.

રાજા—વળી મને કાંઇ આજ્ઞા કરો કે જેમાં મારૂ પણ હીત સમાયું હોય ?

ચ્યવન—સ્વર્ગના જે દેવતાએ, મને જુવાની તથા આંખો આપી, તે વૈદો છે માટે યજ્ઞમાંથી સોમવલ્લી રસ મળતો નથી, તેમને મેં વચન આપ્યું છે કે, હું તમને ઇંદ્રના દેખતાં તે રસનું પાન કરાવીશ ! માટે વૈદુર્ય પર્વતની અને નર્મદાની પારના પ્રદેશમાં યજ્ઞની સઘળી સાહીત્ય તૈયાર કરાવ ! ત્યાં હું પંડે આચાર્ય થઈ યજ્ઞ કરાવીશ, અને અશ્વનીકુમારોને સોમવલ્લી રસ પાન કરાવી, મારા બોલેલાં વચન સાચાં કરીશ.

શર્યાતી—જેવી આજ્ઞા; હું હમણાંજ તે કામનો આરંભ કરૂ છું.

મુનીની આજ્ઞા મુજબ બતાવેલા પ્રદેશમાં રાજા શર્યાતીએ સઘળી સાહીત્ય તૈયાર કરાવી. મુનીને બોલાવ્યા. યજ્ઞમાં આચાર્ય પદ્વી ધારણ કરી.

રૂષી બેઠા, અને યજ્ઞની પુર્ણાહુતીએ, યજ્ઞ નારાયણની ઉત્તમ પ્રસાદી એવું સોમવલ્લીના રસનું ઉત્તમ પાત્ર અશ્વનીકુમારોને આપવા માટે ઉઠાવ્યું.

રાગ; આમેરા માટે મહેતે તૈયારી કીધી. (માંમેરૂં.)

(કવી) દેવોને દેવા, પાત્ર ઉઠાવ્યું જ્યારે;
અહંકાર આણતો, ઇંદ્ર આવીઓ ત્યારે. ૧
(ઇંદ્ર) કયાં છે ? સુર સાથમાં, વૈદુ કરે છે માત્ર;
તમે કેમ બનાવ્યા, સોમ પામવા પાત્ર. ૨
(ચ્યવન) અલ્યા સુર સૂરના, અમથો ન થઇશ ઉદાસ;
સોમવલ્લી પાનની, મેં આપી છે આશ. ૩
(ઇંદ્ર) ભલે આપી આશ, પણ નાશ થશે લેતાંમાં;
પસ્તાવો પામશો, રૂપી તમો દેતાં માં. ૪
(કવિ) ધાર્યું પાત્ર રૂષીએ, વૈદોને મન ભાવ્યું;
મુનીને મારવા, ઇંદ્રે વજ્ર ઉઠાવ્યું. ૫
કર્યો ક્રોધ મુનીએ, ધારી ન રાખી ધીર;
એ હાથ ઇંદ્રનો તર્ત રહ્યો ત્યાં સ્થિર. ૬

મુનીને મારવા વજ્ર લઇ ઉંચા કરેલા હાથને સજડ કરી નાંખી, રૂષીએ મંત્ર ભણીને યજ્ઞ નારાયણની સમક્ષ જળ છાંટયું. તેજ વખત જેના શરીરનું પ્રમાણ દેવતાઓથી ન કળી શકાય એવો ભયંકર, યોજન યોજન લાંબી દાઢો વાળો, પ્રચંન્ડ શરીરવાળો, તીક્ષણ અણીદાર ચાર ચાર ગાઉ જેટલા લાંબા દાંતવાળો; મદ નામનો રાક્ષસ ખાઉ ખાઉ કરતો નિકળ્યો; તેને જોઇ ભય પામેલો ઇંદ્ર, રૂષીની ક્ષમા માગવા લાગ્યો.

(ઇંદ્ર) રાગ; અધમ કરમ હુંતો નહિ કરૂં. (હરીશ્ચંદ્ર.)

માઋીરે આપો હો મુની મને, આપો જીવત દાન;
કાળથી બચાવો કૃપાનિધી, આવી છે શુદ્ધ સાન. માઋીરે. ૧
પુર્ણ પ્રતાપને પેખીને, નમ્ર થઇ ગયો આજ;
ભૃગુના પુત્રને પાએ પડુ, કરો ચાહો તે કાજ. માઋીરે. ૨
અશ્વની કુમારો હવે પામશે, સોમવલ્લીનું પાન;
આપ પ્રતાપની આગળે, મારૂ મુક્યું માન. માઋીરે. ૩

હે પ્રતાપી મુની મહારાજ, મેં તમને નહિ આપવા દેવા માટેજ અટકાવ કર્યો નથી, પણ સુકન્યાના પિતા શર્યાતીની કીર્તિ અને આપના તપનો પ્રતાપ જગતમાં જાહેર કરવાને માટે આ કામ કર્યું હતું, હવે મારા

કરેલા અપરાધની ક્ષમા કરી, મને જીવતદાન આપો ! આજથી અશ્વની-કુમારો સદાયં સોમવલ્લી રસ પાન કરવાને યોગ્ય થયા છે.

ઇંદ્રનાં આવાં નમ્ર વચન સાંભળી, દયાળુ રૂષિ પ્રસંન થયા; સ્થીર કરેલા હાથને મુકત કર્યો અને મદ દહીતના ચાર ભાગ કરી, ચાર જગાએ મુકી દીધો, એક ભાગ મદીરા પાનમાં, બીજો સ્ત્રિયોમાં, ત્રિજો [1]દ્યુત રમવામાં, ચોથો શિકાર રમવામાં. મદીરા પાનના કરનારા, સ્ત્રિયોની સાથે વિહારના કરનારા, ઝાઝા પૈસે જુગારના રમનારા, અને શિકારને ખેલનારા, એ સર્વે મદના ભરેલાજ હોય છે.

(કવિ) રાગ; એણેરે લક્ષણે સાધુ સમજીએ. (સુરદાસ.)

સુકન્યા એ સતી શીરોમણુ સાધવી;
સ્વામી સેવી, પામી અઢળક સુખજો;
કદ્રુપ નાથને [2]કંદર્પ સરખા સેવતી;
તેથી ટળીઆં આ ભવ કેરાં દુઃખજો. સુકન્યા. ૧
માતા કેરી કુખ દીપાવી કામની,
બાળા તારી બુડતી પેઢી સાત જો;
સુર સ્વર્ગના નમીઆ નારી ચરણમાં,
આશીશ દીધી ધન્ય જનેતાની જાત જો. સુકન્યા. ૨
સતી સાધવી નાથ ચરણ નમતી રહે,
તેને ના હોય, મિથ્યા મન મરોડ જો.
કિમ્મત તેની કળી ન જાએ કોઇથી,
લલના પામે લખ્ખો લાખ કરોડ જો. સુકન્યા. ૩
અલ્પ મતીએ, આજ લખ્યુ આખ્યાન આ;
નારીને શીખામણ કેરે કાજ જો,
શુદ્ધ દીલથી સેવક બાપાલાલ કહે;
ઇશ્વર રાખે લલના કેરી લાજ જો. સુકન્યા. ૪
મહા સતીના સત્યે સુરીનર રીઝતા;
[3]પરમેષ્ટિ પુરે તેના મન કોડ જો;
રૂડી નારી રૂડી રીતે બોલજો;
જોર કરીને જય જય **શ્રીરણછોડ** જો. સુકન્યા. ૫

---

૧ દ્યુત—જુગાર. ૨ કંદર્પ—કામદેવ. ૩ પરમેષ્ટિ—બ્રહ્મા.

માધવદાસ.

[કવિ] દોહરો.

શ્રી ગુરૂ ગણપતિ શારદા, જગંનાથ જુગદીશ;
દાસ દીન થઇ મુકતો, ચરણ કમળમાં શીશ.

રાગ; શ્રી જગતપતી પ્રભુ આપ સનમતી.

શ્રી જગતકેરા ઇષ, ધર્યું નામ જુગદીશ;
પ્રેમ સહિત પાગ માંહે, સેવક નામે શીશ.
અજર અમર અવિનાશી નિરંજન, નામી નીરાકાર;
ભકત જનોની ભીડ ભાગવા, સધ્ય થયા સાકાર. શ્રી. ૧
કાંઇક જન્મમાં નિતી શીખવી, કાંઇક જન્મમાં ન્યાય;
કાંઇકિ જન્મમાં ક્રોધ કરીને, કર્યા દુષ્ટને ઘાય. શ્રી. ૨
સાધુ જનનાં સંકટ હરવા, કરવા સેવક કાજ;
દાસપણું દામોદર ધરીયું, લેશ શરમ કે લાજ.
માતા રૂપે ગયા મલપતા, ચાહી ચાકરી ખાસ;
બ્રાહ્મણ બાળક ભક્ત આપનો, **મહંત માધવદાસ.**

[કવિ] **રાગ; વણસીધર જાય નરસઇ નોતરવા. (આઢ.)**

હાંરે જગદીશ પુરીની પાસ; થયા મહંત **માધવદાસ.** ૧
એતો બ્રાહ્મણ કેરા બાળ, જેને વહાલા છે શ્રી ગોપાળ. ૨
એતો સુશિલ્ર શિરોમણ ભક્ત, જેને જાણે છે ગુણથી જગત. ૩
અન્ન ભિક્ષા માગીને લાવે, ભગવાન ભજન મન ભાવે. ૪
એવા સાધુને થઇ સંઘરણી, કહો કીયારે જનમની કરણી. ૫
થયો રોગ ભયંકર ભારી, જેની જનુની તે હીમ્મત હારી. ૬
ધોયાં માતા થઇ મળમુત્ર, માતા **માધવ** માધવ પુત્ર. ૭
જેને માધવ વસીઆ મુખમાં, તેતો દુઃખમાં પડયા પણ સુખમાં. ૮

[કર્તા] શ્રી જગંનાથ પુરીની પાસે કોઇ ગામમાં; ગરીબ બ્રાહ્મણને ઘેર ગરીબ સ્વભાવનો બાળક હતો, જેનું નામ માધવ પાડેલું હતું, દીન પ્રતીદીન ઉછરતો બાળક, માતા પીતાને પુરણ સુખ આપતો, જેમ જેમ સમજણના ઘરમાં આવતો ગયો તેમ તેમ તેનું લક્ષ ઇશ્વર ભક્તિ પારાયણ થતું ગયું, બાળપણમાં બાપે ગુરૂદ્વારાએ વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કરાવરાવ્યો,

પણ બાપ તો માત્ર ભીક્ષા માગવાનોજ ધંધો કરતો હતો. પુર્વ જનમની રૂડી કરણીએ માધવદાસનું ચીત્ત નીરંતર હરી સ્મરણમાં. સતસંગમાં દેવ દર્શનમાં સંતની સેવામાં, ભગવત ભજનમાં ભમ્યા કરતું, અને પોતે તેનો લાભ પણ પુર્ણ રીતે લેતો. માતા પીતાના ગરીબ મળતાવડા, અને શાન્ત સ્વભાવને લીધે માધવદાસનું લગ્ન પણ બાળપણમાંજ થયું હતું.

(કવિ)　　　　　　　રાગ; ગિતી.

સત્ત સંગતમાં શુરા, ભજન ભાવમાં જોતામાં જાય;
દેવ દર્શને દોડે, એહ લક્ષણે કોપ્યાં છે માય.

(કર્તા) માધવદાસ સંસારની વ્યવહારીક સમજણના ઘરમાં આવે છે એટલામાં બાપ દેવલોક પામી ગયા. તેથી માધવદાસને ઘણુંજ માઠું લાગ્યું. મનથી માઠું લાગ્યું પણ જગતને જાહેર ન કર્યું, માધવદાસને એમ માઠું નથી લાગ્યું કે હાય, બાપ મરી ગયા હવે હું શું કરીશ, આ સંસાર વહેવારનો બોજો મારે માથે પડયો તે કેમ ઉઠાવીશ, પણ મનમાં ફિકર એજ થવા માંડી કે બાપ હતા ત્યાં સુધી આપણે ભજન, કિર્તનમાં દોડતાં હતા, તે નભતુ હતું, હવે તે કામમાં ખલેલ લાગશે. વારૂ ફિકર નહિ, પ્રભુની ચાકરી કરીશું તો તે કળની કુંચી પ્રભુજ બતાવશે.

દેવ દર્શનમાં દોડવું, હરી કથામાં જવું, સતસંગમાં જવું. તે બધુ પ્રથમ ચાલે છે તેમનું તેમ ચાલતુંજ રાખ્યું, માત્ર ગુરૂદ્વારે ભણવાનું બંધ કરી ભીક્ષા ચાલતી કરી. વિશેષમાં કોઇ કોઈ વાર માધવદાસ બાળકને તેડવા સારૂ સાધુ વેરાગીના ચેલા આવવા માંડયા સાધુ પુરૂષોની આવજાવ એટલા માટે હતી કે માધવદાસ પ્રભાતીઆં ગાવામાં પુરણ કુશળ હતા, જેમના ઉપર એ વાતે જગદીશની પુર્ણ કૃપા હતી, ભીક્ષા વૃત્તીમાં ધ્યાન થોડું અને સતસંગમાં વધારે લક્ષ જોઈ માતાજી કોપ્યાં. એક દીવસ અતી ધીક્કારથી માધવદાસને ઠપકો દેવા લાગ્યાં.

(માતા)　　રાગ; ભ્રમર ન મુકે ખ્યા...લ.　　(મદાલસા.)

બહુ બહેકી ! ગયો તું બા...ળા, કાંઇ માંડયા ચેટક ચાળા.
તને કયારે ગમે છે રળવું, તારે ભુડાં સંગે ભળવું;
તે દેખી મારે બળવું, અરે ઓ તંન,
મુંઝાયું મન, ભાવે નહિ અંન, ઝબકતી ઝા...ળા.　　કાંઇ. ૧
તારે ભાગોળે ભટકાવું, તારે ત્રણ વખત તો ખાવું;
તારે ગાંડુ ઘેલું ગાવું, વલે શી થાય;

લાગી દીલ લ્હાય, હાય રે હાય; કરમના કા...ળા. કાંઈ. ૨
તેં જોગી જંગમ ઝાલ્યા, ગોઝારા ઘરમાં ઘાલ્યા;
તને અવળા મંતર આલ્યા, મુંવો તુજ તાત,
મુવા સમ માત, અરે ખરે ખાત; બન્યા ઓશીઆ...ળા. કાંઇ. ૩

ભક્ત માધવદાસ ગર્જનાથી બોલતાં માતાના મુખના સામું એકી નજરે ટગર ટગર જોઈ રહ્યા છે, માતાના ક્રોધ વચન પુષ્પની વૃષ્ટિથી થતા સુખ રૂપ માની લે છે, સામો જવાબ દેતા નથી, તેમ દેવાની ઈચ્છા પણ કરતા નથી. વળી માતા કહેતાંજ જાય છે.

જા જોગી સંગે જાજે, ચપ્પણ લઈ માંગી ખાજે;
તને દેખી દીલડું દાઝે, દરૂં ક્યાં ઠાર;
ધીખે અંગાર; હૃદય મોઝાર; લ્યાયના લ્હા...ળા. કાંઇ. ૪

માતાના બોલવાથી, માધવદાસે માઠું ન લગાડ્યું. પણ વિચાર કર્યો કે હવે માતાને માઠું ન લાગે એવી રીતે વર્તવું. આ સંત સાધુઓ ઘેર તેડવા આવે છે તેમને ન આવવા દેવા, અવકાશ મળે આપણે ત્યાં જવું, તે પણ થોડું અને ચુપકીથી; કારણકે માતા તેથી પણ નારાજ છે.

જન્મની આપનારી જનેતાનું દીલ ન દુખાય તે નિશ્ચય પર આવીને માધવદાસ જે પ્રભાતીઆં ગાવાને સાધુના ઝુંન્ડમાં જતા હતા. તે પ્રભાતીઆં, સવારના પરોઢમાં ઘરમાં ગાવા માંડયાં. શ્રી જગદીશ્વરની કૃપાથી કાળજુ ઉઘડ્યુ હતું. અને પ્રભાતીઆં ઉપર પ્રભાતીઆં ફુવારાની ધારાની માફક એક ઉપર એક સ્ફુટતાંજ હતાં.

ભીક્ષા માગવા જતા, તે પણ જાણે સ્પૃહા વીનાનીજ વાત, કોઇને આંગણે હઠીને ઉભા રહેવું નહિ; કોઇને ત્યાં આગ્રહ કરી કોઈ ચીજ માગવી નહીં, માત્ર પ્રભુ ઇચ્છાએ બની જાય તેજ લેવું અને લાવવું. કોઇવાર પ્રભુ નામની ધુન કરતા ચાલ્યા જવું, અને કોઇવાર પ્રભાતીયું ગાતા ચાલ્યા જવું.

ઇશ્વર તરફ સંપુર્ણ લક્ષ; શાંન્ત, નિરાભીમાની સ્વભાવ, માનાપમાનનો ત્યાગ, તેની સાથે કિર્તન ભક્તિ. તે વડે કરીને માધવદાસની કિર્તિ દેશ વિદેશ ફેલાવા લાગી. કોઇ કોઈ માણસો માધવદાસનાં રચેલાં પ્રભાતીઆં લખી લેવા લાગ્યા; અને પાઠે થએલાં ગાવા લાગ્યા; જે વડે કીર્તિ વિશેષ પ્રસરી.

વાર તહેવાર અને પરવણીના દીવસે માધવદાસ જગન્નાથ પુરીમાં

જતા. અને પ્રભુ દર્શન કરી આવતા. માધવદાસની સુકિર્તી સાંભળીને, જગંનાથ પુરીના રાજાને દર્શનની ઇચ્છા થઈ. તેની સાથે તેને સ્વપ્નમાં પણ શ્રી જગદીશ કહી ગયા કે ગુરૂ કરે તો મારા માધવદાસને કર !

જે રાત્રે સ્વપ્ન થયું તેના બીજા દીવસના સવારમાં સભાની વચ-માં પુછ્યું કે, આપણા નગરમાં કે પાસેની સરહદમાં, માધવદાસ કોણ છે. જેની સુકિર્તિ આટલી બધી પ્રસરી ગઇ છે ?

પ્રધાન—સરકાર; મેં પણ સાંભળ્યું છે કે માધવદાસ કરીને કોઇ પ્રતાપી અને પ્રભુ ભક્ત છે, પણ તે સાધુ, વેરાગી, જોગી, જંગમ, સન્યાસી કે બ્રહ્મચારી છે, તે જાણ્યું નથી.

રાજા—આજે તો શ્રી જગદીશ્વરની સ્વપ્નમાં આજ્ઞા થઇ છે કે, ગુરૂ કરે તો માધવદાસને કર ! તપાસ કરો ! તે માધવદાસને શોધી કાઢી માન ભેર મારી પાસે બોલાવી લાવો ?

[કર્તા] જેટલી નામની ખ્યાતી છે, એટલો શરીરનો આડંબર નથી. માધવદાસતો માત્ર એક ગરીબ બ્રાહ્મણનો બાળક, સાધારણ સ્થિતીને લઇ સદા સાધારણ વસ્ત્રને ધરનાર, અને પ્રભુનુ ભાન કરાવી, પ્રભુ મેળવે તેમાંથી નિર્વાહનો કરનાર, એટલે રાજાના સેવકોને ઝટ જડી આવ્યો નહિં.

એક દીવસ માધવદાસ ભીક્ષાને અર્થે ફરતો હતો અને મુખથી પ્રભુ ઉચ્ચાર કરતો હતો.

(માધવદાસ)　　　　　　રાગ; ધુન.

જે જે જે શ્રી જગના નાથ; મેરી લજ્જા તેરે હાથ.
જે જે જે શ્રી જગના નાથ; મેરી લજ્જા તેરે હાથ.
જે જે જે શ્રી જગના નાથ; મેરી લજ્જા તેરે હાથ.
જે જે જે શ્રી જગના નાથ; મેરી લજ્જા તેરે હાથ.
જે જે જે શ્રી જગના નાથ; મેરી લજ્જા તેરે હાથ.

આ અવસરે માધવદાસ જરા ઉમ્મરમાં આવ્યા છે; ઘરમાં સ્ત્રિને પુત્ર પ્રસવ થયો છે, તે પાંચેક વરસની ઉમરનો છે. માધવદાસને પુત્ર પ્રાપ્તિ થવાથી માતા તો રાજી રાજી થયાં છે. સ્ત્રિ ખુશી થઈ છે; પણ માધવદાસને તો ફાળ પડી કે, આ વળી એક બંધન વધ્યું, એક બેડી વધારે પડી. અગ્નિની એક જ્વાળા વધારે પ્રગટ થઇ.

માધવદાસે એક જગાએ પાંચ પચીસ માણસોને ઉભેલાં જોયાં એટલે જરા થોભીને પ્રભાતીયું બોલ્યા, તે એવા વિચારથી કે ઉભેલા માણસો કાંઇ સાંભળે ને સમજે તો એમનાં હૈયાં ઉઘડે.

(માધવ) "પ્રભાત." રાગ, પઢોરે પોપટ રાજા રામના.

જાપ જપો જુગદીશનો, ભવ શંકટ ભાગે.
આંની હાંહાંરે ભવ સંકટ ભાગે.
કૃપારે થાય શ્રી કૃષ્નની, વાજાં વિજયનાં વાગે. જાપ જપો. ૧

તાપ ટળે તિવીધના, જગદીશને જપતાં;
આંની હાંહાંરે જગદીશને જપતાં;
કોટીક કલ્પો વહી ગયાં; તેવા તાપમાં તપતાં. જાપ જપો. ૨

મુકીને જાવું મહેલને, મુકી ગાડીને વાડી,
આંની હાંહાંરે મુકી ગાડીને વાડી,
લક્ષણવંતી *લાડલી, એ નવ થાય અગાડી. જાપ જપો. ૩

[1]ખર [2]ખર બુદ્ધિ શું કરો, ખોટો મમ્મત ખાલી;
આંની હાંહાંરે ખોટો મમ્મત ખાલી,
પળમાં પ્રલય થઈ જાય છે, જાએ જમડા ઝાલી. જાપ જપો. ૪

દીનનો ભરૂસો નહિ દેહનો, નહિ નહિ પા પળનો;
આંની હાંહાંરે નહિ નહિ પા પળનો;
કયારે કડાકો વાગશે, આ કાળની કળનો. જાપ જપો. ૫

કાચા તે કુંભ કુંભારના જાએ ફટ ફટ ફુટી,
આંની હાંહાંરે જાએ ફટ ફટ ફુટી,
કરડી નજર થઈ કાળની, તેની ખલકમાં ખુટી. જાપ જપો. ૬

સાંધી તે સંધાય નહિં, આવરદાની દોરી;
આંની હાંહાંરે આવરદાની દોરી,
બાળક બાપાલાલની તાંણી નાંખી છે [3]તૉરી, જાપ જપો. ૭

માધવદાસનાં ગાએલાં કિર્તને વાર્તા કરતાં ઉભેલાં સર્વનું ધ્યાન ખેંચ્યુ. માધવદાસના મધુરા કોમળ કંઠમાંથી નીકળતા પ્રભાતના પહોરમાં ગવાતા પ્રભાતીઆં સાંભળી સર્વે ગુમ થઈ ગયા, અને એકી ટશે ભક્ત રાજના સામુ જોઇ રહ્યાં.

કિર્તનને અંતે સરવે માધવદાસને પગે લાગ્યા અને જે બોલાવી. શ્રી હરીના ભજનનો ભાવ આ લોકના હૃદયમાં બરાબર થયો છે, એમ સમજી

* લાડલી-સ્ત્રિ. ૧ ખર-ગધેડા. ૨ ખરબુધિ ગધાડાબુધિ. ૩ તૉરી-મીજાજ તમરી.

માધવદાસે મનમાં વિચાર્યું કે આ લોકોને વળી કાંઇક સંભળાવું, તો તેમની વૃત્તિઓ ઇશ્વર ભજનમાં દોરાય ખરી.

પહેલો—(પગમાં પડીને) આપનું નામ શું કૃપાનાથ ?

માધવદાસ—દાસનું નામ માધવ છે ?

બીજો—વાહ ! ત્યારે માધવદાસ નામ સાંભળીએ છીએ તે આપનુંજ કે ?

માધવદાસ—તમે નિરંતર સાંભળો છો, તે માધવ નામ તો વિશ્વપતિનું છે, પણ તે નામ પાડવાથી પ્રભુ નામનો જાપ થાય એમ સમજી મારૂં નામ મારાં માબાપે માધવ રાખ્યું છે.

ત્રીજો—ઘણા દીવસથી આપની ખ્યાતી સાંભળતા હતા પણ દર્શન તો આજેજ થયાં; આપનાં દર્શનથી અમો પાપી પાવન થયા.

માધવદાસ—અહીં ભેગા થઇ શું શું વિચાર કરો છો ?

ચોથો—કાશી જાત્રા કરવા જવું છે, તેને માટે વિચાર ચાલે છે. આપ પધારશો ? પધારો તો સારૂં.

માધવદાસ—મારે આવ્યાની ઘણી ઉમેદ છે, પણ મારાં માતાજી આજ્ઞા આપે તો અવાય. હું મારા માતાજીને વાત તો કરીશ.

પાંચમો—ગમે તેમ કરીને પણ આપ આવશો તો અમને વાટમાં આનંદ થશે; અને ત્યાં પણ દીવસ સુખમાં જશે. ભલા તમારે બીન પ્રયાસે જાત્રા થશે. હજી જવાની દશ દીવસની ઢીલ છે; ત્યાં સુધીમાં નિશ્ચય કરી મુકજો.

કાશી જાત્રા કરવા જવા તૈયાર થએલા માણસોની મુલાકાતથી માધવદાસનું મન પ્રફુલિત થઇ ગયું. પોતાને પણ જવાની ઇચ્છા થઇ, ઘેર આવી માતાજીને અરજ કરી, માજી; આપ આજ્ઞા કરો તો કાશી વિશ્વનાથનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઇ છે.

માતા—દીકરા જાત્રા કરવા જવું, એ વૃદ્ધાવસ્થાનું કામ છે, અત્યારે તો કેડય બાંધીને રળવાનો વખત છે.

માધવદાસ—માજી; જાત્રામાં કાંઇ જન્મારો કાઢી નાખવાનો નથી; અને રળવાનું તો રોજ છે.

માતા—તારા બાપ બાવન વર્ષે મરી ગયા, પણ ક્યા મલકમાં કાશી છે તે જાણ્યું નહિ. મને પણ પચાસ થયાં તોપણ હજી કાશીનું સ્વપનુંય આવ્યું નથી, અને તને જાત્રાને માત્રા કેમ સુજે છે ! માતાનાં વચન સાંભળીને માધવદાસનું મોઢું ઉદાસ થઈ ગયું, તે જોઇ માતાએ કહ્યું. કેમ તારૂં મોઢું પડી ગયું ? શું તારૂં બગડી ગયું ?

(માધવદાસ) રાગ; ઈસ તન ધનકી, કોન બડાઈ.

મુખ પર માજી આવી ઉદાસી,
હૃદય કમળમાં કેવળ કાશી. મુખપર માજી.
નિર્મળ ગંગા સ્નાનજ કરવા;
સેવન કરવા [1]સુ સંન્યાસી. મુખપર માજી. ૧
વિશ્વનાથનાં દર્શન કરવા,
પરસન કરવા એ અવિનાસી. મુખપર માજી. ૨
મનડુ પડ્યું છે વિચાર વમળમાં,
કાલે સ્વપ્નમાં કાશી ભાસી. મુખપર માજી. ૩
માતાની આજ્ઞા કેમ ઓલંઘુ;
પામ્યા વિસરજન વિચાર વાસી. મુખપર માજી. ૪
માત વચન હું માથે ચઢાવું,
છાનો છપનો નવ જાઉં નાસી. મુખપર માજી. ૫

માતા—કાશીની જાત્રા કર્યા વગર અસદ્‌ ગતી થતી હોય તો જરા કેડયનો અંકોડો નમાવીને ચાર ઘર વધારે ફરીને થોડા દીવસ ચાલે એટલી અનાજ પાણીની ખરચી ભરીને જા ?

માધવદાસ—બહુ સારૂ માતાજી; ભરનાર તો વિશ્વંભર નાથ છે, તો પણ તમારી આજ્ઞા માથે ચઢાવું છું. આજથી ભીક્ષામાં વધારે ધ્યાન રાખીશ, હજી મારે જવાની પણ આંકક દીવસની વાર છે.

માતા—હશે કોઇ વેરાગી બે રાગીનો સંગાથ.

માધવદાસ—બે રાગીનો સંગાથ નથી માજી, પણ એક રાગીનો છે.

માતા—ગમે તેનો સંગાથ હોય અને ગમે ત્યારે જવું હોય. પણ તારી બાઇડી અને તારા છોકરાને પુરૂ પડે અને તુ પાછો આવે ત્યાં સુધી નભે એટલું અનાજ ભરીને જા !

માધવદાસ—કેમ બાઇરી ને છોકરાજ ગણાવ્યો ! તમારે ખાવા નહિ જોઇએ માજી ?

માતા—મારે જોઇએ, તેની તારે ચિન્તા ન કરવી. હું તો મહેનત મજુરી કરીનેય મારૂ પેટ ભરીશ, દયણાં ખાંયણાં કરીનેય મારો નિભાવ કરીશ ! પણ તારી બાઇડી શેકાણી છે, એટલે એનાથી કોઇનું વૈતરૂ થાય પણ નહિ અને દહાડો વળે પણ નહિ.

---

૧ સુ–સારા, પવિત્ર.

માધવદાસ—ઠીક કહો છો માતાજી; સ્ત્રિ અને પુત્ર એ દુઃખ રૂપ છે, બંધન રૂપ છે, બેડી રૂપ છે, ઉપાધી રૂપ છે, પણ ઇશ્વરે વળગાડેલી માયા છે. તેને નાંખી દેવાતી નથી.

માતા—વળી નાંખી દેવાનું કોણે કહ્યું; કોટે માદરીયુ કરીને બાંધ્યું !

[કર્ત્તા] કાશી જવાની રજા મળી તેથી મનમાં આનંદતો થયો પણ માતાજીનાં કહેલાં વચન ક્રોધ કરાવે છે, ખેદ કરાવે છે. માતા પીતાએ મને પરણાવ્યો ન હોત તો ઘણું રૂડુ થાત; પણ એ મારા ભાગ્યનોજ વાંક છે એમાં એમનો શુ દોષ.

હે પ્રભુ ! હે વીશ્વેશ્વર ભગવાન મને આવું બંધન શા માટે કર્યું ! વળી એટલે સરતું નહોતુ તે પાછુ, બંધનના ઉપર બંધન છોકરો ! એમની હયાતી સુધીમાં મારે એમની સંભાળ લેવીજ ? શ્રી હરી શ્રી હરી, પ્રભુ સર્વેની સંભાળ લેનાર તો તમે છો. તેથીજ તમે સર્વેશ્વર કહેવાઓ છો, તેથીજ તમે વિશ્વંભર કહેવાઓ છો, કાંઇ નહિ હવે મારા સમજવામાં વાત આવી, સર્વેની સંભાળ લેનાર તો તમેજ, પણ અનેકને એકના આધાર ઉપર રહેવા રાખવાની ગોઠવણી પ્રભુ તમે કરી મુકી છે.

વિચાર શુન્ય થઇ ગએલા માધવદાસ વસ્તીમાં ફરવા નીકળ્યા છે. ત્યાં માર્ગમાં, પેલા કાશી જનારા જાત્રા વાસીઓ, કે જેમની સાથે વાત થઇ હતી, તેઓ મળ્યા, અને કહ્યું કે, કાલે સવારમાં જવાનું છે માટે તૈયાર થઈ જજો. અમો તમને તેડવા માટે માણસ મોકલીશું.

માધવદાસ—કેમ; તમે તો કહેતા હતા ને કે આઠ દશ દીવસ બાદ જવાનું થશે, વળી વિચાર ફરી ગયો કે શું ?

બન્ને—બધાનો મત એમ થયો કે; જેમ બે દિવસ વહેલું જવાય તેમ સારૂ ! કારણ કે સો માણસે સંપીને નીકળવું, તેમાં વળી કોઇને કાંઇ વિઘ્ન આવી જાય ને રહી જાય તો તેનો આત્મા બળી જાય, માટે અહીંથી નીકળ્યા એટલે તેની ફિકર તો નહિ ?

માધવદાસ—બહુ સારૂ બહુ સારૂ ! એ વિચાર ઘણોજ ઉત્તમ; આપણે તો જ્યારે બોલાવા આવશો ત્યારે તૈયાર છીએ. હાલતો હું ભીક્ષાને માટે જાઉ છું.

(કવિ.) **રાગ; સાખી મરાઠી.**

પ્રભુ દર્શનની પુરણુ પ્રિતી, અંતર માંહે જાગી;
માધવદાસના મનની માંહે, કાશીની લેહ લાગી;
વાધ્યો અતી ઉમંગ, નહાવા ઇચ્છા નિર્મળ ગંગ. વાધ્યો.

ભિક્ષા માગવા નીકળેલા માધવદાસ ભિક્ષા માગવાનું તો ભૂલીજ ગયા, અને વિચારશુન્ય થઇ ગયા કે, શ્રીકાશીપુરી જઈશુ અને વિશ્વનાથનાં દર્શન કરીશુ, પ્રભુ દર્શન કરીશુ ને પાવન થઇશું.

તે દીવસે બધા ઘરનાંને દશ પંદર દીવસ ચાલે એટલું શીધુ ભિક્ષામાં આવ્યું, જે માધવદાસથી ઉચકાયું નહિ, એટલે પ્રેમી ભક્ત જનો ઘેર આ-વીને મુકી પણ ગયા. લ્યો માજી આ અનાજ ભગવાને આપ્યું, હવે હું કાશી જાઉ છું.

માતા—પાછો વહેલો પાછો આવજે ? આટલું થઇ રહેશે એટલે તારી બાઇડીને છોકરો, શુ ખાશે ?

માધવદાસ—માજી; પછીની ફિકર શા માટે કરવી, શ્રી હરી સૌને ખાવા આપેજ છે.

શીધા સામગ્રીનો બંદોબસ્ત કરીને, માધવદાસ કાશી જાત્રા કરવાને માટે ગયા, ગંગા સ્નાન કરી, શ્રી વિશ્વનાથ ભગવાનનાં દર્શન કરી સાધુ સંત સન્યાસીનો સમાગમ કરી પોતાની કિર્તિને ફેલાવતા, ઘણા દીવસ રહ્યા. અહીં મુકેલું શીધુ પુર્ણ થયું, તેજ દીવસે; માધવદાસની પડોસમાં, એક વણિક ગ્રહસ્થ રહેતો હતો; અને જે માધવદાસનાં પ્રભાતીઆં સાંભળતો હતો તેણે માધવદાસની ખબર પુછી. પૂછતાં માલમ પડ્યું કે, માધવદાસ આ પ્રમાણે ગોઠવણી કરી કાશી જાત્રા કરવા ગયા છે, એટલે તેણે વગર માગ્યે બીજા વીસેક દીવસ ચાલે એટલું શીધુ આપ્યું.

ઘણે દીવસે માધવદાસ ઘેર આવ્યા, અને ઘરનાં માણસોને ખાઇ પી આનંદ કરતા જોયા, એટલે ખુશી તો થયા, પણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ બન્યુ શી રીતે હશે ? નારીને પુછતાં માલમ પડ્યું કે. પડોશમાં રહે છે તે શેઠે બીજુ શીધું આપ્યું. તે સાંભળી માધવદાસના મનમાં નિશ્ચય થયો કે, સર્વેશ્વર સર્વની સંભાળ લેછેજ; આપણે કરીએ એ ચિન્તા ફોગટ છે.

પ્રથમની માફક ભિક્ષા અને ભજન ચાલતાં રાખી લીધાં. વસ્તીમાં ફરવું, પ્રભુ ભજન કરવું, સાધુ સંતનો સમાગમ કરવો, વળી વાર પરવ, શ્રીજગદીશનાં દર્શન કરવા પણ જવું, આવા આડંબર વિનાના ડોળ વિનાના સાદા અને સુશીલ સ્વભાવના માધવદાસ રાજાને ન જડ્યા. તેમના બદ-લામાં, બીજા ઢોંગી ધુતારા અને વેષ ધારીઓ સત્કારને પામી ગયા પણ રાજાએ હજી સુધી કોઇને ગુરૂ કરી કંઠી બંધાવી નથી.

એક દીવસે માધવદાસ ઘેરથી નીકળ્યા તે વખતે, માતાએ કહ્યું કે, તારી દેવ સેવામાં ભડકો કરવા રૂ નથી. તે લેતો આવજે ! આ ઉચ્ચાર સાંભળી માધવદાસ ચિન્તા કરતા ચાલ્યા. હે ભગવાન, દીવેટ કરવા રૂ ઘરમાં નથી આજે તમારી આરતી શી રીતે થશે, પ્રભુ, રૂ જેવી વસ્તુ માગવી એ ઠીક નહીં. હાલમાં પાસે પૈસા પણ નથી કે વેચાથી લાવી શકાય, શું કરવું. જો આજનો દીવસ નીકળી જાય તો કાલે તો વળી કાંઇ બીજી ગોઠવણ થઈ જાય. આમ વિચાર કરતા કરતા માધવદાસ વસ્તીમાં ફરે છે.

નગરના રાજાની સવારી તે દિવસે તે ગામમાં આવી છે, રાજા મેલ્લે મેલ્લે ફરી તકરારી મકાનોની તપાસ કરે છે. જેને જેવા જોઇતા હોય તેવા સવડો કરી આપ્યે જાય છે. ન્યાયના ધારાને અનુસરીને સર્વને સંતોષ પમાડતો રાજા ચાલ્યો જાય છે. ત્યાં એક દ્વાર સામી દ્રષ્ટિ કરીને ઉભેલા અને મધુર સ્વરે પ્રભાતીયું ગાતા. માધવદાસને જોયા.

માધવદાસનો મધુરો કંઠ, જુવાની અવસ્થા, પણ મુખ ઉપર શાન્તિના શેયડા જોઇને રાજા ત્યાં ઠરીજ ગયો, અને પોતાના માણસો સહીત સાંભળવાને ઉભો.

જે ઘરના સન્મુખ ઉભા રહી માધવદાસ કિર્તન ગાય છે તે ઘરમાં સ્ત્રિ, ઘણા દિવસની એંઠવણી કાઢતી હતી, એક લુગડાનો ડુચો લઇ, પલાળેલી માટીમાં બોળી બોળી; ચુલા ઉપરની મેંશ ધોતી હતી. આમથી માધવદાસનું કિર્તન થંઇ રહ્યું, અને બાઇનું કામ પણ થઈ રહ્યું. મેલુ અને ગંધાતુ પોતુ હાથમાં લઈ નારી ઉમરો ઓળંગી ઓટલાપર આવી, અને ઘણા માણસોને ઉભેલા જોઇ, માધવદાસના ઉપર ક્રોધમાં આવી જઇ. રીસમાં તે પોતુ છાતીમાં માર્યું.

(કવિ)　　　　રાગ; સાખી મરાઠી.

એક દ્વાર પર ઉભા રહીને, કોડે કિર્ત્તન ગાયું.
રામા રોષે પોતું ફેંક્યું, છાતીમાં ભચકાયું;
પામ્યા મનમાં હર્ષ, નારી જીવો ઝાઝાં વર્ષ.　　　　પામ્યા.

સ્ત્રિએતો પોતુ રીસમાં અને રોષમાં માર્યું, પણ માધવદાસે જેમ કોઇએ ફુલનો દડો નાંખ્યો હોય અને હર્ષથી ગ્રહણ કરીલે તેમ ગ્રહણ કરી લીધું. અને વળી તેને વિનય વચન કહ્યાં; જય થાઓ, બેન તારૂં કલ્યાયણ થાઓ, ઘણું જીવો !

પોતુ મારતાં તો માર્યું, પણ પછી રાજા વિગેરેને દેખી નારી ઘરમાં

જતી રહી, માધવદાસ પણ ઘેર ગયા, અને રાજા વિસ્મય પામી વિચાર કરતો; ત્યાંનું તે દીવસનું કામ અધુરૂ મુકી ઘેર ગયો.

ઘેર જઈ રાજા વિચાર કરે છે કે બ્રાહ્મણ કેવો નિરાભિમાની છે, એણે ક્રોધને જીત્યો છે. મુર્ખ સ્ત્રિયે પોતુ માર્યું, પણ પોતે ખમીને ચાલ્યો ગયો. ના ના પણ મારી ભુલ્ય છે, ભિક્ષુકને બોલવાનો હકજ નથી, તે બોલી શકતાજ નથી. કારણ કે આળસુ ઉદ્યોગને તજી પેટને ખાતર પારકા ઓશી-આળા થઈ; ઘેર ઘેર માગે છે.

માધવદાસે ઘેર આવી, ગરમ પાણીમાં તે પોતુ ધોઇ નાંખ્યું, તથા તેને વળગેલો મેલ દુર કરી નાંખ્યો. પછી તેને ખારાના પાણીમાં ધોઇ, સાફ કરી નાખ્યું; ત્યાર પછી તેના તારે તાર ખેંચી કાઢયા, તે તારની દીવેટો તૈયાર કરી ઘીમાં બોળી દીધી, પછી પ્રભુની સેવા કરવા માંડી. ત્યારે માએ પૂછયું કેમ રૂ લાવ્યો કે નહિ, માધવદાસ કહે આજે તો એક ભાવીક પ્રેમી બાઇએ સુતરના તારની દીવેટો આપી છે, તે તૈયાર કરી છે, હમણાં દીવા તથા આરતી કરીશુ. શ્રીવિષ્નુ ભગવાનને નવરાવી, ચંદન પુષ્પ ચઢાવી. દુપ નિવેદ કરી, પછી ઘીનો દીવો કરી આરતી ઉતારવા માંડી.

(માધવદાસ) આરતી; રાગ, જય શીવ ઓંકારા, હર શીવ.

જય જય શ્રી જુગદીશ; હર હર શ્રી જુગદીશ;
આરતી કરમાં ધારી, ચરણે નામું શીશ. હર હર શ્રી.
શહસ્ત્ર સુર્યનું તેજ, તમમાં છે સ્વામી;
સ્વામી સેવા કરતાં, દુઃખ ગયાં વામી. હર હર શ્રી. ૧
મુંઝાયો મહારાજ, તાર નહિં ઘરમાં;
આપે જઇને ઉભા, નારી અંતરમાં. હર હર શ્રી. ૨
અંજાણ્યું શું આપ, અંતરના જામી;
જે જોઇએ તે અરપો, રાખો નહિ ખામી. હર હર શ્રી. ૩
મંન સહિત મહારાજ, આરતી ઉર ધરજો;
અબળાના અંતરમાં, અજવાળુ કરજો. હર હર શ્રી. ૪

અહીં માધવદાસે દીવો પ્રગટ કર્યો તેજ વખતે સ્ત્રીના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થયો. જેમ જેમઃઆરતી ઉતરતી ગઈ. તેમ તેમ સ્ત્રિના હૃદયમાંથી અજ્ઞાન ખસતું ગયું, પોતે પસ્તાવા લાગી, અરેરે મેં પવિત્ર બ્રાહ્મણને એઠું જુઠુ પોતુ માર્યું, બહુ ખોટુ કર્યું, હવે એજ બ્રાહ્મણને દેખુ તો મારા અપરાધની ક્ષમા માગુ. હે પ્રભુ ગમે તેમ કરીને એ બ્રાહ્મણ આવે એવી પેરવી કરજો.

આમથી રાજા પણ રાત્રીમાં વિચારમાં પડી ગયો છે, કે ભીક્ષા માગવા આવેલો બ્રાહ્મણ નિરાભીમાની તો ખરો, કાલે પાછુ ત્યાંજ જવું. અને રોજનો અભ્યાસી રોજને રોજ તે મહેલામાં આવતોજ હશે. તેને મળી કાંઇક વાત પણ કરવી અને માધવદાસનો પત્તો બતાવે તો, તેમને ખોળી કાઢી કંઠી બંધાવી લેવી.

બિજે દીવસે બાઇના દ્વાર પાસે રાજા આવે છે. આમથી રાજા આવે છે અને સામેથી માધવદાસ પ્રભુ સ્મરણ કરતા કરતા આવ્યા.

(માધવદાસ)　　　રાગ, ત્રોટક છંદ.

જનમી જગમાં જગદીશ જપો,
તનમાં નહિ ત્રીવીધ તાપ તપો;
ટંકાર કરી સૌ સ્વર્ગ ટપો,
મનુ તંન મળ્યુ ખરમાં ન ખપો.　　　૧
બહુ માણી મનથી મોઝ મજો,
હવે અંતરથી અભીમાન તજો;
સૌ સત્ય શિયળ શણગાર સજો,
ભાઈ ભાવ થકી ભગવાન ભજો.　　　૨
જગદીશ જપ્યે જશ લેઈ જશો,
વળી વીસ વસા જઇ સ્વર્ગ વસો;
ભજતાં ભવ સાગર પાર થશો,
કાથે કબલે નહિ કાથ કશો.　　　૩
મહા મોંઘી મનુષ્ય દેહ મળી,
જેની કીમ્મત કોથી ન જાય કળી;
ખરે ખાત થશે એ ખાખ બળી;
જયાં જીવન જાએ હાથ ઢળી.　　　૪
મનુષ્યા દેહ દૈવત મુલ્ય મણી,
હરી નામ અખંડ હીરાની કણી;
હૃદીઆમાં રાખો લક્ષ લણી,
બસ બોલી બાપાલાલ તણી.　　　૫

[કર્તા] આ પ્રમાણે સવારના પહોરમાં શીખામણના શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતા, આવતા માધવદાસનો અવાજ ઓળખી, વરસાદની માફક વાટ જોઈ રહેલી સ્ત્રિ, દોડતી બહાર આવી, માધવદાસના ચરણમાં પડી, કાલાવાલા કરી અપરાધની ક્ષમા માગવા લાગી.

(કવિ) રાગ; ગિતી.

નારી નમતી આવી, પાર વીનાની પસ્તાવા લાગી;
આરતને અજવાળે, દુષ્ટ દીલમાં શુદ્ધ મતી જાગી.

સ્ત્રિ—હે મહારાજ મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો; મારી ભૂલ્ય થઇ, તમે તો બ્રાહ્મણ પવિત્ર અને પુજ્ય ગણાઓ, તેમને મેં એઠું જાડું પોતુ માર્યું એ મોટી ભૂલ કરી છે.

માધવદાસ—બેન મારે તો ઉલટો તમારો પાડ માનવા જેવું છે, તેને બદલે તમો કાલાવાલા શાના કરો છો ?

સ્ત્રિ—શું બોલો છો મહારાજ; મેં તમારો અપરાધ કર્યો, જેથી મને કાંઈ શીક્ષા થવી જોઇએ, તેને બદલે પાડ કેવી રીતનો ?

માધવદાસ—બેન, કાલે ઘરમાં બીલકુલ રૂ નહોતુ, પ્રભુને આરતી કરવાની પણ અડચણ આવી પડી હતી, રૂ વેચાથી લાવવાને ઘરમાં પાઇ પણ નહોતી, તેથી હું વિશેષ ચિન્તામાં પડી ગયો હતો, તે વખતે તમે જે પ્રેમ ભાવથી પોતુ આપ્યું, તેને ધોઇ ધાઈ સાફ કરી સુકવી તારે તાર જુદા કરી ધીમાં પલાળી પ્રભુને આરતી કરી. તારો જય થાઓ બેન, તારૂ કલ્યાણ થાઓ !

આટલુ કહી માધવદાસ ત્યાંથી ચાલ્યા, તે વખતે રાજા જે અત્યાર સુધી સઘળુ સાંભળતા હતા અને જોઇ રહ્યા હતા તે માધવદાસની વાંસે દોડયા અને તેમને ઉભા રાખી પુછયું. આપ શી જ્ઞાતી છો અને કયાં રહો છે ?

માધવદાસ—હું બ્રાહ્મણ છુ. અને પાસેના ગામમાં રહુ છું.

રાજા—તમારૂં નિરાભીમાનીપણું; તથા ક્ષમા કરવા પણાની બુદ્ધિ જોઇ હું ચકીત થઈ ગયો છું.

માધવદાસ—શ્રી જુગદીશ, શ્રી જુગદીશ, શ્રી જુગદીશ જપો !

રાજા—સત્ય છે મહારાજ; તમો [1]માધવને ઓળખો છો ?

માધવદાસ—હાજી, ઓળખું તો છું.

રાજા—એ તમને કોઇ કોઇ વાર મળતા તો હશે ?

માધવદાસ—હાજી, મળે ખરા.

રાજા—હવે મળે તો જરૂર તેમને મારી પાસે તેડી લાવજો. હું આ ગામનો રાજા છું.

---

૧ માધવ-રાજા માધવ એટલે માધવદાસને ઓળખો છો ? એમ પુછે છે. અને માધવદાસ સમજ્યા કે માધવ નામ ભગવાનને ઓળખો છો ?

માધવદાસ—બહુ સારૂ જરૂર તેડી લાવીશ, પણ આપને તેનું શુ કામ છે ?

રાજા—મારે એમની પાસે કંઠી બંધાવવી છે, મારે એમને ગુરૂ કરવા છે.

માધવદાસ—એ માણસ ગુરૂ કરવા લાયક નથી.

રાજા—તમો શા ઉપરથી એવો અભિપ્રાય આપો છો મહારાજ !

માધવદાસ—હું સારી પેઠે ઓળખુ છું. એના સ્વભાવનો બરાબર ભોમીઓ છું, તેથી કહુ છું કે કોઈ બીજાને ગુરૂ કરી લ્યો.

રાજા—મેં તો ઘણી સારી ખ્યાતી સાંભળી છે, અને આપ જ્યારે આમ કહો છો, ત્યારે ખરૂ શુ તે હવે સમજાતુ નથી.

માધવદાસ—પ્રથમ તો એ પોતેજ તમારો ગુરૂ થવાની ના પાડશે. ગુરૂ થવું એ કાંઇ જેવી તેવી વાત નથી.

રાજા—કંઠી બાંધી, મંત્ર આપી, કાનમાં ફુંક મારી દેવી. એ ગુરૂ.

માધવદાસ—એમ નહિ; શિષ્યનો સઘળો બોજો ગુરૂને શીર છે. શિષ્યની કીર્તિયે ગુરૂની કિર્તી છે, અને શિષ્યની અપકિર્તી એ ગુરૂની અપકિર્તી છે.

રાજા—એક વાર તેમનાં દર્શન તો કરૂ, પછી ગુરૂ કરતાં જરા વિચાર કરી લઇશ.

માધવદાસ—જરા નહિં, પુરેપુરો વિચાર કરીને કરજો. પછી વિચારમાં વાણીઆ જેવું ન થાય.

દ્રષ્ટાંન્ત—એક વણિક હતો તે બહુ વિચારવાન હતો; જેના આંગણામાં હમેશાં એક ગાય આવીને ઉભી રહેતી હતી, તે ગાયને એવીજ ટેવ પડી ગઇ હતી કે બરાબર વખતે આવતી અને ઘડી બે ઘડી ઉભી રહીને ચાલી જતી, વાણીઆને દાતણ કરવા બેસવાનો વખત ને ગાયને ઉભુ રહેવાનો વખત તે બન્ને એકજ હતાં.

ગાયના દેખાવમાં વિચિત્રતા ભગવાને એ કરી હતી કે, તેનાં શીંગડાં બરાબર ગોળાકાર ઉંચાં વળીને એક કુંડાળુ થઇ ગયું હતું. અને ગાય દેખાવમાં નીચી હતી.

હમેશાં દાતણુ કરતી વખત ગાયને પોતાની પાસે ઉભી રહેલી દેખે છે, અને વીચારવંત વાણીઓ વિચાર કરે છે કે, આ ગાયના શીંગડામાં પેસુ તો આર પાર નીકળાય કે નહિં, એવો વિચાર પોતાના મનથી ને મનથીજ કરે છે, પણ તે વિચાર બીજા કોઇને જાહેર કરતો નથી.

આમ વિચાર કરતાં કરતાં છ માસ થયા, ત્યારે તેણે શીંગડાં વચ્ચેની

પહોળાઇનું માપ લીધુ, અને પોતાની કેડયનું માપ લીધું, ઘડીમાં લાકડાથી ભરી જુવે ને ઘડીમાં દોરીથી ભરી જુવે.

એ રીતે માપી જોતાં પાંચે દીવસે નક્કી કર્યું, કે શીંગડામાં પેસુ તો જરૂર આરપાર જવાય ખરૂ !

નક્કી થયું તેને બીજે દીવસે સવારમાં જે વખતે ગાય આવી ને ઉભી તેજ વખતે ઉભો થઇ ગયો, દાતણ હાથમાંથી ફેંકી દીધુ, પહેરેલા ધોતીઆનો કચ્છો મારી લીધો, અને ધીરે રહી આગળથી પેઠો.

પેસતાં પ્રથમતો ગાયને એમ લાગ્યું કે, મને પંપોળે છે, એમ સમજી ગાય સ્થિર રહી, પણ વાણીઓ બરાબર અડધો પેઠો, પછી એનાથી આગળ પેસી શકાયું નહીં, પાછળથી પગે ધક્કો મારીને આગળ વધવાનું હોય તો આગળ જવાય, કે આગળથી હાથે પકડી ખેંચવાનું હોય તો આગળ વધાય, તે બંનેમાંથી એકે બાજુએથી મદદ મળી શકી નહિ. મદદ ન મળી શકી એટલે ટાંટીઆ લટકયા.

ટાંટીઆ લટકયાને ગાય ભડકી. ભડકી એવીજ દોડમદોડ કરવા લાગી. દોડતી જાયને ઉછળતી જાય; વાણીઓ મરી ગયો રે...બાપરે...હાય હાય રે...એમ બુમ પાડતો જાય, અરે કોઇ દોડો રે.

વણીકનો અવાજ સાંભળીને કાંઇક ઉંઘમાંથી જાગ્યા, ને દોડતા આવ્યા. આવીને ગાયને ઝાલવાના ઘણા પ્રયત્ન કર્યા પણ ગાય ઝલઇ નહિ. પણ ઉલટી વધારે માણસને દેખીને વધારે ભડકી.

લોકોને દેખીને ગાય વધારે વધારે ઉછળવા લાગી. ને દોડમ દોડ કરવા લાગી, હવે વાણીઓ તો બુમો પાડીને થાકયો.

એવામાં એક બે ભરવાડ આવ્યા; તેમણે બન્ને પાસે ડાંગો ઊંચી કરીને ગાયને ઘેરી લીધી, અને તેના પગમાં દોરની આંટી નાંખીને તેને પાડી નાંખી, પછી તો ઘણા માણસો ગાયને ઝાલી રહ્યા અને કેટલાક માણસોએ સાચવીને વાણીઆને બહાર ખેંચી લીધો.

બહાર કાઢયા પછી ભરાએલા બધા માણસો ફટ ફટ કરવા લાગ્યા, થોડીવારે વાણીઆને ભાન આવ્યું ત્યારે, કેટલાક કહેવા લાગ્યા. મેર મુરખા ગાયના શીંગડામાં શુ લેવા પેઠો હઇશ, એમાં તે શો તારા બાપનો લાડવો દાટયો હતો; છેક ગધાડા બુદ્ધિ કરી, નાનું છોકરૂં હોય તો એમેય માનીએ કે કમ અક્કલ છે, વરસ પચ્ચા થવા આવ્યાં છે ને ગાયના શીંગડાંમાં પેઠો. કાંઇ વિચારેય કર્યો હશે કે નહિ કર્યો હોય ?

વણિક—છ મહીના સુધી !

બીજો—શું છ મહીના સુધી ?

વણિક—છ મહીના સુધી વિચાર કરીને પછી ગાયના શીંગડામાં પેઠો.

ત્રીજો—અંદર પેસવાનો હેતુ શો હતો.

વણિક—હેતુ બેતુ કાંઇ નહિ, માત્ર આગળથી પેસીને આરપાર નીકળી જવું તેને માટે છ મહીના સુધી વિચાર કર્યો અને આખરે નિશ્ચય કર્યો કે જરૂર પાર નીકળાશે, એટલે પેઠો, ને ગાય ભડકી. (સર્વે લોકો વેરઈ ગયા.)

[કર્તા] સંત પુરૂષો એવા વિચાર કરતા નથી કે, જેના પરીણામે દુઃખ થાય પસ્તાવો થાય કે સંકટ આવી પડે.

હમેશાં સારા વિચાર કરવા; હમેશાં ઉંચાં વિચાર કરવા અને ખૂબ વિચાર કરીને તેમાંય જે જે વિચારમાં જે જે માણસની સલાહ લેવી ઘટતી હોય તેની લેવી.

રાજા—ના ના; તેમ તો ન થાય !

માધવદાસ પોતાના મકાન તરફ ગયા, અને રાજા પણ રવાના થઇ ગયા. માર્ગમાં ચાલતા રાજાને માધવદાસ તરફના રૂડા વિચાર આવવા માંડ્યા. વાહ કેવો નિરાભિમાની બ્રાહ્મણ ! બાઇએ પોતુ માર્યું. તેનો ઉલટો પાડ માન્યો. એના એજ વિચારમાં રાત્રિ પડી, થોડી વાર પછી સુઇ ગયા, ઉંઘી ગયા અને ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવ્યું કે, જે માધવદાસને તુ ખોળે છે, તે તેજ છે કે, જેની છાતીમાં બાઇએ પોતુ માર્યું. છતાં જેને ક્રોધ થયો નથી, પણ ઉલટો ઉપકાર માન્યો કે, આજે ઘરમાં પ્રભુ સેવામાં રૂ ન હતુ, અને તમે જે કપડુ આપ્યુ તેથી પ્રભુની આરતી થઇ.

રાજા ઝબકીને જાગી ઉઠ્યા, વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા કે, હાથમાં આવેલો હીરો ખોવાયો; હવે શું કરૂ કયાંથી ખોળી કાઢુ ! એના ગામનું નામ પણ યાદ ન રહ્યું માત્ર મોંનો ચ્હેરો યાદ રહ્યો કે ફરીથી જોવામાં આવે તો ઓળખાય ખરા.

વાહ ! મહાત્મા એતો મહાત્મા ! પોતે માધવદાસ છે. પણ મારી સાથે વાત કરતાં કહે છે કે તે તો ગુરૂ કરવાને લાયક નથી, એતો બડો અપલક્ષણવાળો છે, વાહ પ્રભુ વાહ તેં કેવા કેવા શાન્ત અને સંતોષી નર પેદા કર્યા છે. જાઉ, ખોળી કાઢુ એ માધવદાસને !

રાજાને માધવદાસના દર્શનની લગની લાગી છે; જેથી માધવદાસની

ખોળ્ય કરાવે છે, પોતે બહાર જતાં આવતાં બારીક તપાસથી જોયા કરે છે, વળી મનમાં ખ્યાલ કર્યો કે, શ્રી જુગદીશના દર્શન કરવા માધવદાસ વાર પરબ તો આવતાજ હશે, માટે તે મંદીરનાં દ્વાર પકડીને બેસી રહું. તે પ્રમાણે ઘણા દીવસ કર્યું પણ માધવદાસ મળ્યા નહિ. કારણ કે જ્યારથી રાજાએ દેવ મંદીરેથી માધવદાસને પકડી કાઢવા નિશ્ચય કર્યો ત્યારથી માધવદાસને મંદીરમાં પેસતાં કે નિકળતાં કોઈ દેખી શકે નહિ, એવી સર્વેની દ્રષ્ટિ કરી.

એમ કરતાં એક સમે માધવદાસને શ્રી વૃંદાવન વીહારી શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ભગવાનનાં દર્શનની ઇચ્છા થઇ, ત્યારે ચિન્તા એ પડી કે, સંસારના સખત બંધનથી બંધાએલો હું, પ્રભુ દર્શન પામવાને લાયક નથી, પામરોને પરમેશ્વર પોતાના પદરજથી *પરા રાખે છે. તિર્થમાં જવાની ઇચ્છા તો ઘણી થાય છે, પણ બાહરી બંધન રૂપ છે, તે દીવસે કાશી જવામાં પણ કેટલી બધી અડચણ આવી હતી, બાઇડી બંધન રૂપ એટલુંજ નહિ, પણ છોકરો તે વળી તે ઉપરનું બીજુ સખત બંધન. શ્રીકૃષ્ન, શ્રીકૃષ્ન, શ્રીકૃષ્ન.

[માધવદાસ] રાગ; વહાલા વેગે આવો રે, ભીડા.

શ્રીકૃષ્ન કૃપાના સાગરરે, એજ બંધન છોડજોરે જી;
નહિ છોડો તો, બાળક બંધાયો રહેશે બાપ. (૨)
રહ્યા છો રત્નાગરરે, માયા બંધન મોડજોરે જી. શ્રીકૃષ્ન.
માયા કાયાને નડે, જીવનેજ જોખમ થાય;
ભક્ત જનોની ભીડમાં, હસી ધસીને ધાય;
બાળક રૂપી બેડીરે, તાણી નાંખી તોડજોરે જી. શ્રીકૃષ્ન. ૧
અબળા બેડી આકરી, એ હું પામ્યો અંધ;
શોધુ જ્યાં સુવાસના, અતી ઉડે દુરગંધ;
દીનના દયાળુરે, દાસ દુઃખમાં દોડજોરે જી. શ્રીકૃષ્ન. ૨
નાજુક નખરાં નારનાં, ભક્તિમાં ભંગાણ;
૧"ચતુરાને જે ચાહના," તેનીજ તાણા તાણ;
લક્ષ રૂડુ લાગેરે; જુગિત એવી જોડજોરે જી. શ્રીકૃષ્ન. ૩
વંદાવન વાસો વસુ, માધવ મળવા માટ;
પત્નિ પુત્ર કયાં પાડવું, આજ એજ ઉચાટ;
ફિકર ફાળને ફેડવારે, ફદ ફટાકો ફોડજોરે જી. શ્રીકૃષ્ન. ૪

* પરા–છેટા. ૧ હીરા, રત્ન, માણક, મણી, મોતી, અને સોનાના શણગાર.

(કર્તા) ભક્તને માટે ભગવાનને સદા સ્હાય કુળ રહેવું પડે છે, અને ભક્તનું ધાર્યું કરવું પડે છે. આમથી માધવદાસનું માગવું છે. અને આમ બાળક તથા સ્ત્રિના સંસારમાં વાયરા ખાવાના દીવસ પણ પુરા થઇ ગયા છે. એમના આવરદાની દોરીનાછેડે, મહીના મહીનાને આંતરેબન્ને સ્વર્ગવાસ થઇ ગયાં; ત્યારે માધવદાસે મહાસુખ માન્યુ. થોડા દીવસ વીત્યા બાદ શ્રી કૃષ્ન પ્રભુનાં દર્શનને માટે, ગોકુળ મથુરાં, વંદ્રાવન જવાની તૈયારી કરી.

માધવદાસની મુસાફરીમાં એક ગામ આવ્યું, જ્યાં ભક્તરાજ શીવજીના દેવળમાં પડી રહ્યા હતા, ત્યાં એક બ્રાહ્મણી ડોસી દર્શન કરવા આવી. બ્રાહ્મણને શીવજીની સન્મુખ બેઠેલો જોઇને આગ્રહ કરી પોતાને ઘેર જમાડવા માટે તેડી ગઇ, અને ઉત્તમ પ્રકારે રસોઇ કરી પ્રેમ પુર્વક ભોજન પીરસી પોતે સામી બેઠી. માધવદાસ જમે છે, તેમના સામુ શુદ્ધ મતીથી નીહાળીને બાઇ જોઇ રહી છે, તે વખતે સુંદીર ઘનસ્યાન સ્વરૂપ નાના બાળકને મહારાજના ભેગો જમતાં જોયો, તે જોઈ બઇની આંખમાં આંસુ આવ્યાં, ત્યારે માધવદાસે પુછ્યું કે, બેન તમને દીલગીરી શાથી થઇ ? બાઇ કહે મહારાજ, આ નાનો બાળક કે જે તમારી સાથે આવી તમારા ભેગો જમવા બેઠો છે, તેની વિયોગી માને તેના વિના કેમ ગમતુ હશે ! એનું કેવું ઘનસ્યામ સુંદર રૂપ છે. એનું મુખાર્વિંદ કેવું તેજ મારે છે.

આ વચનો સાંભળી માધવદાસ સમજ્યા કે જરૂર શ્રીકૃષ્નચંદ્ર ભગવાન મને સુધો અને સરળ રસ્તો બતાવી, ઝટ લઇ જવા સામા આવ્યા હશે, તેમણે આ બઇને દર્શન આપ્યાં પણ મને ન આપ્યાં, એટલી મારી ભક્તિમાં ખામી હશે.

ત્યાંથી જમીને માધવદાસ વિદાય થઈ ગયા. વળી માર્ગમાં જતાં બીજુ એક ગામ આવ્યું, કે જે ગામમાં પોતાનો એક શિષ્ય રહેતો હતો, તે વરસમાં પાંચ સાત વખત દર્શન કરવા આવતો હતો; અને જ્યારે આવતો ત્યારે કહેતો હતો કે એક વાર આ દાસનું ઘર પાવન કરો પ્રભુ !

તે વાત યાદ આવતાં તેનું નામ અને ઠામ પુછીને ભક્તરાજ તેને ઘેર ગયા, તે પહેલાં, થોડીવારે કોઇ બીજો મુસાફર સાધુ અગાઉથી મહેમાન તરીકે આવ્યો હતો. જેને ઘરના માળ ઉપર ઉતારો આપ્યો હતો. અને તેને રાંધી ખાવાને શીધુ સામગ્રી પણ આપી દીધી હતી.

શિષ્ય કાંઇ જરૂરના કામ સારૂ. થોડીજ વારને માટે બહાર ગયો હતો પણ તેની સ્ત્રિ કે જે, પોતાના પતીના કહેવાથી. માધવદાસને નામથી ઓળખતી

હતી, તે સવિનય સત્કાર કરી બોલી. આવો આવો પધારો, તમારા દાસ હમણાં આવશે. માધવદાસે વિચાર કર્યો કે, પુરૂષની ગેર હાજરીમા સ્રિની પાસે બેસવું એ સાધુ પુરૂષોને કલંક રૂપ છે, પણ દુર દેશથી આવીને કયાં જવું. માટે મુંગા રહેવું.

માધવદાસ નિચે બેઠા છે અને સ્રિયે માળ ઉપર જઇ, પેલા પ્રથમથી આવેલા સાધુને કહ્યું કે, હું બીજુ શીધુ આપુ છું ને તમે બે જણનું ભેગું રાંધો !

સાધુ—કોન હે દુસરા ?

સ્રિ—એ પણ સાધુ છે, અમારે ઘેર મેમાન છે.

સાધુ—દુસરેકે બાસ્તે કોન પકાતા હે ? મેં કીસીકા ચેલા નહિ હું, મેંતો મોકળી જગાકા મહંત હું !

સ્રિ—રાંધ્યા ભેગું રાધવું છે, તેમાં તમને વાર નહિ લાગે ! માટે લાવવા દયો તો સારૂ ?

સાધુ—એસી ગડબડ મત કરો અમેરે સામને; વો આપકે હાથસે કયું નહિ પકા ખાતા હે ! સાધુ હે કે કોઇ વેશ ધારી ધુતારા હે !

ઉપર થતી વાત સાંભળીને માધવદાસ બોલ્યા મારે જમવું નથી. હુ હમણાંજ જમ્યો છું બેન ! હુ જાઉ છું મારે સંગાથ જતો રહેશે હુંતો ઉભો ઉભો મળવાજ આવ્યો હતો. તમારા સ્વામી આવે તો કહેજો કે આવતાં પાછા જરૂર મળવા આવશે. સ્રિને રોકવાની તો ઘણી ઇચ્છા હતી. પણ માધવદાસે વાત એવી ગોઠવીને કરી કે સ્રિથી બોલી શકાયું નહિ અને સુખે જવા દીધા.

માધવદાસ હજી દુર ગયા નથી ને તે સ્રિનો ધણી ઘેર આવ્યો કે તુરત સ્રિયે વધામણી ખાધી કે શ્રી જગંનાથ પુરીથી મહંત માધવદાસ આવ્યા હતા.

પુરૂષ—(ઝબકીને) કયાં છે ? કયાં ગયા !

સ્રિ—હજી હમણાંજ ગયા.

પુરૂષ—જવા કેમ દીધા; રોકી કેમ ન રાખ્યા ?

સ્રિ—મેં આગ્રહ તો ઘણો કર્યો પણ એમણે કહ્યું કે મારે સંગાથ જતો રહેશે તો પછી મારે એકલાને અથડાતાં કુટાતાં જવું પડશે.

પુરૂષ—ત્યારે એમને જમાડવાતા તો ખરા !

સ્રિ—મેં આં મેમાન સાધુને કહ્યું કે તમે તેમનું ભેગુ રાંધો, ત્યારે

તેમણે ના પાડી, એટલામાં તો પોતે બોલી ઉઠયા કે, હું હમણાંજ જમ્યો છું ને મારે જમવું નથી.

સાધુ—ક્યા ટીટીઆરા મચાયા હે, સાધુકુ શીધા દીયા ઇસમેં રાજપાટ દે દીયા ક્યા ! ધણી ધણીઆણી દોનું એસે પાજી કાંહાંસે હો !

પુરૂષ—મહારાજ આપ ખોટુ લગાડશો નહિ, સાધુના તો અમે દાસ છીએ, પણ મારા ગુરૂ આવીને ચાલ્યા ગયા અને મને દરશન ન થયાં તેથી વીમાસણ થાય છે.

સાધુ—કોન હે તેરા ગુરૂ ! કાં ચલા ગયા ?

પુરૂષ—મારા ગુરૂ, માધવદાસ છે. અને તે હમણાંજ આવ્યા હતા !

સાધુ—હાં હાં ! માધવદાસકા દર્શનકી તો હમકુ બી ઇચ્છા હે ! કહાં હે વો મહાત્મા ?

સ્ત્રિ—મેં તમને કહ્યું કે, બીજાનું ભેગુ રાંધો તે તેમનેજ માટે !

સાધુ—અરરરર; હમારી ભૂલ હો ગઇ, તુમને માધવદાસકા નામ કાં લીયાથા! એસે સંત મહાત્મા કે તો હમ દાસ હેં ? ચલો દર્શન કરે !

સાધુ અને તે પુરૂષ બંન્ને દોડતા આવ્યા. માધવદાસને પહોચી વળ્યા, આવીને દંડવત પ્રણામ કરી હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. પોતાના શિષ્યને રૂડો આશીરવાદ આપી માધવદાસ બોલ્યા કે હાલતો હું વંદ્રાવન જાઉછું, સંગાથ આગળ જાય છે. આવતાં મળાશે તો મળીશ, પ્રભુ ભજન કરજો !

સાધુ—પ્રભુ; હું મારા થએલા અપરાધની ક્ષમા માગુ છું.

માધવદાસ—દુનીઆમાં મારો કોઇએ અપરાધ કર્યોજ નથી, અને કોઇ કરી શકનાર પણ નથી, અપરાધ થાય છે, તે શ્રી હરીનો થાય છે, થતાંની સાથે ધર્મ રાજને ચોપડે લખાય છે. તે ટાળવા કોઇ સમર્થ નથી. તમે અપરાધ શાને માનો છો ?

સાધુ—આપને રસોઇ કરી જમાડવાની બાબતમાં મેં ત્રણ વખત ના પાડી, પણ હું એમ ન સમજ્યો કે, મારા જેવા પામરને હાથે પ્રભુ સેવા ક્યાંથી, મેં રસોઇ કરી આપને જમાડયા હોત તો હું આ દુનિઆમાં કૃતારથ થાત, મેં પાપીએ પ્રભુ ન ઓળખ્યા.

માધવદાસ—તમારો વેષ સાધુનો છે, પણ લક્ષણ સાધુનાં નથી, તે કહેવાથી દીલગીર છું.

સાધુ—સંત પુરૂષનાં લક્ષણો કેવાં હશે બાપજી ?

માધવદાસ—સંત પુરૂષો તમારા જેવા આપ સ્વારથીઆ ન હોય ! સંત પુરૂષો તમારા જેવા મિથ્યા અભિમાની ન હોય, સંત પુરૂષો તમારા જેવા મમતા વાળા ન હોય; સામાની સેવા ઉઠાવી લે, પારકા દુઃખે દાઝે, હળી મળી સંપી સર્વની સાથે ચાલે, તેને સંત પુરૂષ કહે છે.[1]

મહંત માધવદાસ વૃંદાવનની નજીક આવી પહોચ્યા. જેને [2]અજાચક વૃત પાળવું છે તેને કોઇ કોઇ વખત સંકટ સહન કરવું પડે છે. તેમજ જે શુદ્ધ શરમાળ છે, તેમને પણ. મહાત્મા માધવદાસ પર્વતની ટેકરીની ગુફામાં થાક ખાવાને માટે બેઠા છે, શ્રી હરીની નજીક આવી તો પહોચ્યો છું હવે તો કાલે સવારમાં દર્શન થવાનાંજ છે. એમ વીચાર કરે છે, પણ માધવદાસને અપવાસ ત્રણ થયા છે. ભૂખ વડે કરીને કાળજામાં ચુંથારો થાય છે. એટલે શ્રી કૃષ્ન શ્રી કૃષ્ન શ્રી કૃષ્ન. શ્રી જુગદીશ શ્રી જુગદીશ એમ ઉચ્ચાર કર્યા કરે છે.

પોતાના ભક્તને ભૂખ્યોને તરસ્યો જાણી મંદીરના માધવે દયા લાવી [3]મહાલક્ષ્મિને સાવધાન કર્યાં. ઉઠો તૈયારી કરો !

લક્ષ્મિ—કયાં પ્રભુ ! શું કાર્ય કરવાનું છે ?

ભગવાન—પેલા પહાડની ટેકરીની ગુફામાં મારો ભક્ત માધવદાસ બેઠો છે. જે ત્રણ દીવસનો અપવાસી છે. આ સોનાના થાળમાં ભરેલી સામગ્રી અને સોનાની જળ ઝારી લઇ જાઓ ! તેને જમાડીને આવો.

(ભગવાન) રાગ, મરાઠી સાખી.

કંચન થાળી કરમાં ધારો, સામગ્રી સૌ સાથે;
ભક્ત માહરો ભૂખ્યો બેઠો, જાઓ જમાડો હાથે;
લ્યો જળ ઝારી, વહેલાં આવો ઓ નારી. લ્યો.

પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મિજી તૈયાર થઇ ગયાં; માધવદાસ, જે પહેલી રાત્રીનીનિદ્રામાં અડધા ઉંઘતા અડધા જાગતા પડી રહ્યાહતા, તે ઝાંઝરનો ઝમકારો સાંભળીને બરાબર જાગી ગયા, અને નિહાળીને જોતાં ચંદ્રના પ્રકાશથી સમજાયું કે કોઇ દેવી પધારતાં હોય એમ લાગે છે. લક્ષ્મિજી પાસે આવી બોલ્યાં, લ્યો આ સામગ્રી જમો ! ભાવના ભુખ્યા ભક્ત, જે ભોજનના પણ

૧ સાધુનાં લક્ષણ. ભાગ ૨ જો–પાનું–૨૩૨–લીટી ૮ થી. પાનુ ૨૩૩ લીટી ૩ જી સુધી. ૨ અજાચક-કોઇ પણ પદાર્થ કોઇની પાસે કદી માગવો નહિ. ૩ મહાલક્ષ્મિ–શ્રી લક્ષ્મિજી.

ભૂખ્યા થઇ ગયા છે, તે જમવાને બેઠા અને લક્ષ્મિજી થાળી તથા ઝારી મુકીને ચાલ્યાં ગયાં. જમ્યા પછી બરાબર નિદ્રાવશ થઇ ગયા. શિયાળાની ઠંડી રાત્રી એટલે માધવદાસને તાઢ ચડી, તે વાત પણ અંતરજામીને ન ગમી. પોતાના ભક્તને તે દુ:ખથી પણ મુક્ત કરવાને પોતે જાતે ઉઠી, પોતાના અંગ ઉપરની બનાત કાઢીને ઓરાડી.

(કવિ) રાગ, ગિતી.

શિત ઘણેરી વ્યાપી; કડ, કડ, કડ, કડ, બોલે છે દાઢી;
તરત તણુાતા આવી, બળના ભ્રાતે બનાત ઓરાડી.

સવારના પરોઢમાં, મંદીરના પુજારી જાગ્યા, તે વખત ભગવાનને ઓરાડેલી બનાત ન જોઇ, ત્યારે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયા, અરે મંદીરમાં ચોરી; પ્રભુની બનાત ગઇ. બીજો પુજારી કહે જુવો જુવો તપાસ કરો ! વળી બીજુ કાંઇ ગયું ન હોય ! સેજ તપાસ કરતાં સમજાયું કે, સોનાનો થાળ તથા ઝારી પણ ગયાં છે, મંદીરમાં ચોરીની બુમ પડી છે, તે વખતે, જગંનાથ પુરીનો રાજા, માધવદાસને ખોળતો ખોળતો ત્યાં સુધી આવી પહોચ્યો છે. તે આ ચોરીની વાત સાંભળી ચકીત થઇ ગયો છે કે, આ શુ ? ચોર લોક, શ્રી વિષ્નું ભગવાનને પણ ગણુતા નથી; આમથી મંદીરના સેવકો પણ બુમ મારી રહ્યા છે. અને બીજા નોકર ચાકર, ચોકીઆટોને જગાડી રહ્યા છે.

(સેવક) રાગ; ખબર નહિ આ જુગમેં પલકી...

મૂંઢ થઇ મંદીરમાં ચોરી...
હૈંઆ ઉપર હાથ ધરીને ઉંધ્યા અઘોરી. ૧
નથી બાઇ તોડયાં કાંઇ તાળાં...
શ્રીજી સનમુખ ચોરી કીધી, કોનાં કરમ કાળાં. ૨
વળી નવ ખાતર તો પાડ્યું...
અરે અધર્મિ પેઠો કયાંથી, કએ દ્વાર કાઢયું. ૩
સોનાનો થાળ અને ઝારી...
બહુનામીની બનાત ત્રિજી ગજબ થયો ભારી. ૪
રખે જો પકડાએ પાપી...
ગમારને ગધ્ધે બેસારો, નાક કાન કાપી. ૫

ખોળી લાવો! ખોળી લાવો! પકડી લાવો પાપીને જલદી ! સેવક, તથા

સીપાઈ દોડમ દોડ કરવા મંડી પડયા. એટલામાં આખા ગામમાં ખબર થઇ કે પ્રભુ મંદીરમાં ચોરી થઇ ભઇ !

પહેલો—મારે બેટે ભગવાનને પણ ન છોડયા, તેમનીએ બનાત ખેંચી લીધી.

બીજો—બધાના કાંઇ ભગવાન છે, ભગવાન માને તેના ભગવાન.

ત્રીજો—જ્યારે ભગવાન શીધી રીતે ના આપે ત્યારે, ચોરી કરીને પણ લેવું પડે.

ચોથો—શુ બોલો છો ? પ્રભુ દ્વારમાં ચોરી ?

પાંચમો—હા હા; પ્રભુ તે કાંઈ માંથુ લાવ્યા !

છઠો—ભાઇ ચોરને શુ ! જ્યાંથી લાગ આવે ત્યાંથી લઈ લે, એનું નામ ચોર !

સાતમો—હવે શાન્તિ રાખો ! આવી ભારે ચોરી કરનાર પકડાયા વિના રહેવાનો નથી.

આઠમો—ચોરી કરતાં શું કરી, પણ એને આવડી નથી. એ ત્રણમાંથી એક ચીજ વેચવા જશે કે તુરત પકડાશે.

નવમો—બરાબર છે તમારૂં કહેવું, એવી ભારે અને તુરત ઓળખાય તેવી બનાત તેનાથી ઓઢાવાની નથી, તેમ વેચાવાની પણ નથી.

દશમો—વારૂ હવે જે થાય તે જોયા કરો !

ખોળવા નીકળેલા માણસમાંના બે ચાર, માધવદાસની નજીક આવ્યા. ત્યાં તપાસ કરતાંની સાથે, તેમની ગુફામાંથીજ ત્રણે વસ્તુઓ હાથ આવી; બસ આજ ચોર ! પાકો ગઠીઓ, વેષ વેરાગીનો લીધો છે, અને ચતુરાઇથી ચોરીઓ કરે છે. પકડી લ્યો ! બાંધો.

માધવદાસને ડાબે હાથે દોરથી બાંધીને, તેમના જમણા હાથમાં ચોરીના ત્રણે મુદ્દા ઝલાવીને, મંદીરના અને સાથે રાજના સીપાઇ દોરીને લાવે છે અને માર પણ મારતા જાય છે. તે જોઇ પુરવાસીઓ અનેક તર્ક વિતર્ક કરી રહ્યા છે. રાજા કે જેને માધવદાસને માટે ઉંચા અને ઉમદા વિચાર હતા, તે પલટાઇ ગયા. અરેરે હું તો કાંઇ કાંઇ ધારતો હતો અને આતો ઉલટુ નીકળ્યું. આવા ચોરની વાંસે વાંસે ફરવું એ પણ એબ લગાડનાર છે ! એ પ્રતેજ મને કહેતો હતો કે, માધવદાસ તો ચોર ધુતારો ને ઢોંગી છે, તેજ વાત આજે સાચી પડી. ચાલો બીજા કોઇને ગુરૂ કરી લઇશુ.

બસ બે દીવસ રહીને પાછા વળી જઇશું. અતીશે માર પડવા માંડયો અને તે સહન ન થયો ત્યારે ભક્ત માધવદાસ, પોકારી ઉઠયા.

[માધવદાસ] રાગ; એતો પુજ્ય પુરૂષ પુન્ય શા...ળી. (ઓચ્છવ.)

વળી વીરા વાત વિચા...રો.
મને મિથ્યા શાને મા...રો, વળી વીરા વાત વિચારો.
મેં મંદીર જોયું નથી, હજી ન જોયું ગામ;
કહો ચોરી કયાંથી કરી, જો નવ જોયું ધામ;
હું નહિં ચોરી કરના...રો. મને. વળી. ૧
કોણુ માલ મુકી ગયું, મુને ન તેની જાણ;
કહો તમને કયાંથી કહું, ભલે લેઇ લ્યો પ્રાણ.
તમે હલકા વાકય ઉચ્ચા...રો. મને. વળી. ૨
ઉત્તમ અન્ન જમાડીયું, આવી આનંદ લેર;
ભયમાં નાંખ્યો ભક્તને, જમણ કર્યું સૌ ઝેર;
કોઇ શત્રુ મળીઓ સા...રો. મને. વળી. ૩

બીજુ શુ ચોર્યું છે ? કયાં મુકયું છે ! એવા એવા ઉચ્ચાર કરતા અને હુંસા મારતા સેવકોને અટકાવવાને શ્રી હરીએ ત્રણ ગેબી અવાજ કર્યા કે, બસ કરો, બસ કરો, બસ કરો ! મારાથી માર સહન થતો નથી. મંદીરના મહંતે આજ્ઞા કરી કે એ ચોરને આપણા મંદીરમાં નજર કેદ રાખો; અને જયાં સુધી આખા મંદીરની દરેકે દરેક ચીજનો તપાસ થઇ જાય ત્યાં સુધી ન છોડો. બેસારી મુકો બાજુ પર !

માધવદાસને મંદીરમાં કેદી તરીકે રહેવાનું થયું તેથી પોતે પ્રસન્ન થયા. વાહ પ્રભુ વાહ; ચોરી ચઢાવીને પણ સેવકને સાનીધ્યમાં લીધો ખરો ! મંદીરના મહંતો વિના દર્શનના વખત વિના મંદીરના પગથીએય ચઢવા દેતા નથી, તે આજે મંદીરમાં રાત્રી રહેવાનું કહે છે, ત્યારે તો ભગવાનની કરૂણા થઇ એમ સમજાય છે. શ્રીકૃષ્ન શ્રીકૃષ્ન શ્રીકૃષ્ન.

મંદીરના મુખ્ય આચાર્યને રાત્રીમાં સ્વપ્નું આવ્યું, અને સ્વપ્નમાં પ્રભુના પાર્ષદો, નિદ્રામાંથી જાગૃત કરી કહી ગયા કે, હે આચારજી મહારાજ અમને ઓળખો છો, અમો પ્રભુના પાર્ષદ છીએ, અમને શ્રી વિષ્નુ ભગવાને મોકલ્યા છે, તે એટલાજ માટે કે, જે માણુસને તમે નજર કેદ રાખ્યો છે, તે મારો પરમ ભક્ત માધવદાસ છે, જેને તમે ચોર ઠરાવી માર માર્યો પણ તેણે તે ચોરી કરીજ નથી. ભક્તને ભુખ્યો જાણી, સોનાના થાળમાં

સામગ્રી ભરી જળની ઝારી લઇ મેંજ લક્ષ્મીજીને મોકલ્યાં હતાં, અને બનાત તે તો હું જાતે ઓરાડી આવ્યો છું, માટે તમે તેના કરેલા અપરાધની માફી માગી, છોડી મૂકો, વળી વિષેષમાં તમારા ભાગ્યમાં હોય તો તેની સારી સેવા કરો ! મારા ભક્તની સેવા મારી સેવા કરતાં વધારે ફળ આપનારી છે.

મહંત માધવદાસની ઓળખાણ પાડી, પાર્ષદ વિદાય થયા તે વખત સવાર પણ થયું, અને આચાર્ય જાગ્યા; જાગ્યા તેવાજ સ્વપ્નનો સઘળો વિચાર કરવા લાગ્યા. શુ સ્વપ્નું સાચુ હશે, નાના સ્વપ્નાની વાતો સાચી હોતીજ નથી.

રાગ; દોહરો.

સ્વપ્નામાં સંપત મળે, ચળે ઉઘડતાં આંખ;
ગાંધ્રવ નગરી ગાજતી, નહિ મચ્છર કે માંખ. ૧
મૃગતૃષ્ના જળ જૂઠ છે, ભ્રાંતિનો છે ભાસ;
જોતાં આંખે ઝાંઝવાં, તાણી કરો તપાસ. ૨

ઠીક યાદ આવ્યું, એક રીતે સ્વપ્નની વાત સાચી માનવી પડશે. મને પ્રભુ પાર્ષદોએ એ ચોરનું નામ કહ્યું છે, અને આપણે હજી સુધી તેનું નામ જાણ્યું નથી. જો તેજ નામ હોય તો તો સ્વપ્નાની વાત સત્ય. લાવ નામ પુછી જોઉં. અરે...કોણ છે ! સેવકો કહે શી આજ્ઞા છે પ્રભુ ? મહંત કહે આપણે પેલો ચોર પકડયો છે તેનું નામ તો જરા પુછો !

સેવક—તેનું નામ માધવદાસ છે મહારાજ.

આચાર્ય—તમે પુછી જોયું છે ?

સેવક—મેં પુછ્યું નથી, પણ મને સ્વપ્નમાં કોકે કહ્યું છે, અને સાથે ધમકી પણ આપી છે કે, મારા ભક્ત માધવદાસને માર્યો છે પણ યાદ રાખજે !

આચાર્ય—ચાલો આપણે તેનું તેજ નામ છે કે નહિ તે પુછીને ખાતરી કરીએ.

માધવદાસની પાસે આવીને નામ પુછ્યું, અને માધવદાસે પોતાનું ખરૂં નામ કહ્યું તે સાંભળીને, આચાર્ય કાલાવાલા કરી કરગરીને કહેવા લાગ્યા.

(આચાર્ય) રાગ, છપ્પો.

માફ કરો મહારાજ; થયો અપરાધ અમારો;
ફરી કરો નહિ યાદ, કર્યો અપરાધ તમારો;
શ્રીજી કેરી સ્હાય, લક્ષ્મિ લઇ આવ્યાં થાળી;

ઓરાડી બનાત પ્રભુ, તમ ભક્તિ ભાળી;
ધન્ય તમારી ભક્તિને, ધન્ય તમો વિશ્વાસને;
વાર વાર ચરણે નમું, મહંત માધવદાસને.

ક્ષમા કરો ! ક્ષમા કરો, સેવકના અપરાધ ક્ષમા કરો ! અમોએ આપને ન ઓળખ્યા એજ અમારી આંખનો ખરે ખરો અંધકાર !

સુગંધીદાર પુષ્પોથી વધાવી અગર ચંદનના લેપ કરી, ફુલના હાર ગળામાં આરોપી, રૂપાના સુંદર સિંહાસન બીછાવી માધવદાસને પધરાવ્યા. તે વખતે શણગાર ભોગના દર્શનનો સમય હતો, એટલે હજારો મનુષ્યો દર્શને આવતા અને ચોરને પુજન અર્ચન પામેલો જોઇ વિસ્મય પામતા. એવામાં જગંનાથ પુરીનો રાજા પણ આવ્યો, અને પુજ્ય આસને બેઠેલા માધવદાસને જોઇ વિચારમાં પડી ગયો કે કાલ તો બંધાયા હતા ને આજે પુજાયા છે, તેનું કાંઇક કારણ હોવું જોઇએ. આચાર્યને પુછતાં બરાબર સમજાયું કે, માધવદાસે ચોરી કરી નથી, પણ પ્રભુએ પોતે નિવેદ મોકલ્યું હતું.

ત્યાંથી વળી રાજાને વિશેપ પ્રિતી ચોટી, ફેર ગુરૂ કરવા દ્રઢ નિશ્ચય થયો. મન સાથે સંકલ્પ કર્યો કે આવતી કાલે સવારે માધવદાસ પાસે કંઠી બંધાવી દેવી. રાજાને ઓળખી માધવદાસ બોલ્યા.

માધવદાસ—કેમ રાજા; તમે ખોળતા હતા તે મહાત્મા મળ્યા કે નહિં ?

રાજા—મળ્યા તો છે, પણ પોતે પોતાના રૂપની બરાબર ઓળખાણ આપતા નથી; અને મને જાળા વાંસે ફેરવે છે. હવે તો મેં બરાબર પકડયા છે. કાલે સવારે કંઠી બંધાવી લેવી છે.

માધવદાસ—બહુ સારૂ તેમ થવુંજ જોઇએ. રાજા તારો જય થાઓ !

બીજે દિવસે સવારના પહોરમાં ભક્ત મથુરામાં આવ્યા; ત્યાં જુમનાં પાન કરી, મંદીરમાં પ્રભુ દર્શનને માટે ગયા, તે વખતે મંદીરમાં ભગવાનની પ્રસાદી વહેંચાતી હતી. વહેંચનાર માણસ ઓળખીને શમ વિશમ બુદ્ધિથી, કોઇને વધારે, કોઇને થોડું, કોઇને સુકુ, કોઇને તાજુ, આપ્યા કરતો હતો, તેમાં માધવદાસે હાથ ધર્યો ત્યારે પ્રભુથી પ્રસાદી ન આપતાં બીચારો મુસાફર પાણી પીને પેટ ભરશે એમ સમજી, ખોબો ભરીને શેકેલા ચણા આપ્યા પણ પ્રસાદ આપ્યો નહિ.

માધવદાસ ચણા લઇ, જુમના કાંઠે જઇ, જમી ગયા, અને ઠંડુ શીતળ પાણી પી, બપોરના સમય પહેલાં જુમના કિનારે ઘાટમાં આળોટી પડયા.

[કવિ] **રાગ; મરાઠી સાખી.**

સઘ સદાવ્રત લેઈ ચણાનું, આવ્યા જુમનાં તીર;
પ્રથમ ચણાથી પેટ ભરીને, પછીથી પીધુ નીર;
પ્રેમે પોઢયા ત્યાંય, પ્રેમ પ્રસાદી લીધી જ્યાંય. પ્રેમે.

અહીં મંદીરમાં પ્રભુને રાજભોગનો થાળ આવ્યો; નિવેદન થયું પણ પ્રભુ જમતા નથી. આરતીના કાકડા રહેતા નથી, શ્રી હરીના મુખાર્વિંદ ઉપર તેજ દેખાતુ નથી; તે પ્રમાણે જોઇ પુજારીઓ કાલાવાલા કરવા લાગ્યા, હે પ્રભુ અમારો અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો, પણ આરોગો!

[પ્રભુ] **ગેબી અવાજ; રાગ; દોહરો.**

સામગ્રી શા કામની, શુ [1]અગ્નિ વિન [2]આજ્ય;
વધતાં વહેરો આંતરો, કર્મે કથલે કાજ.
શેઠ અંન્ન સુકુ જમે, સેવકને શા [3]ભોગ;
ચણા જમ્યો હું ચાહીને, જાળવવાને જોગ.

રાગ; છપ્પો.

મહંત માધવદાસ આવીઆ, આ મંદીરે;
મુજ પ્રસાદી માટ મૂખથી, બોલ્યા ધીરે,
ચાપુ આપી ચણા, તેને કાઢયા તુચ્છકારી;
કરી પ્રસાદી પુર, પીધુ છે શીતળ વારી;
ભક્ત પામીઓ શુષ્ક અંન્ન, હું પડીઓ ઉચાટમાં;
સામગ્રી શુ કામની, સુતો સરીતા ઘાટમાં.

શ્રી હરીનાં વચન સાંભળી મંદીરના આચાર્ય પોતાના સઘળા સેવકો લઈ; માધવદાસને ખોળવા જુમનાજીના ઘાટ ઉપર ફરવા લાગ્યા. અહીં જગંનાથ પુરીનો રાજા સવારમાં ઉઠી ખોળતાં માધવદાસ ન જડયા એટલે તે પણ ખોળ કરતા જુમનાં કીનારે આવ્યા છે. ત્યાં સર્વે આવીને ઉભા રહ્યા છે. કે જ્યાં માધવદાસ સુતા સુતા શ્રીહરીને સમરે છે.

(માધવદાસ) રાગ, તમે એકવાર આંગણે આવોરે ભાગ્યશાળી.

હરી એકવાર દર્શન આલોરે. માધવજી.
હરી બુડતાની બાંહ્યડી ઝાલોરે. માધવજી.
દર્શન આલો, બાંહ્યડી ઝાલો;
છેક ઘું કાલો, તમને વહાલો, દાલો માલો.

---

૧ અગ્નિ–દેવતા, જઠરાઅગ્નિ. ૨ આજ્ય–ઘી. ૩ ભોગ–વૈભોગ.

લાલ લટકાળા, લાલજીનો લાલોરે.　　　　માધવજી. ૧
આવજો દોડી, કામને છોડી;
થોડી થોડી, મોડી મોડી, પ્રિત ન તોડી;
કહું કર ગરીને, બેઉ કર જોડી રે.　　　　માધવજી. ૨

માધવદાસની મધુરી વાણીથી થતા ઉચ્ચારને સાંભળી સર્વે પ્રસન્ન થયા; અને મંદીરમાં સેવકો, વિનંતી કરી બોલ્યા કે, હે ભક્તરાજ; આજે આપનાં પવિત્ર પગલાં મંદિરમાં પડયાં. જેથી સુધુ થવું જોઇએ તેને બદલે ઉંધુ અને વિપરીત દેખાય છે, આપ પ્રભુ પ્રસાદીની દરકાર ન કરતાં ચણા લઇ પાછા વળી ગયા, અને તે જમી જળ પી પોઢી ગયા, જેથી પ્રભુ પણ રીસાયા છે અને જમતા નથી, માટે ચાલો અને ભગવાનને જમાડો!

(આચાર્ય) રાગ, ચીતના ચાળા જાણું સરવે રહે ચતુરા.

મહેર કરી મંદીર પધારો, મહંત માધવદાસ.
આપ છો મહંતજી મહારાજ, સારજો સેવક કેરાં કાજ,
લેશ નવ આવી અમને લાજ; અમો સૌ દીન તમારા દાસ.　મહેર. ૧
દેઇને *દગ્ધ અન્નનું દાન; આપનું અમે કર્યું અપમાન;
રહ્યું નહિ ભવિષ્ય કાળનું ભાન; ખરે પસ્તાવો પુરણ ખાસ.　મહેર. ૨
જરૂર જુગદીશે કરીયું જાણ; આપતો અમુલ્ય રત્નની ખાણ;
માગીએ માફી જોડી પાણ; પધારો પ્રિતે પ્રભુની પાસ.　મહેર. ૩

સર્વના મુખની વિનંતી સાંભળીને; અને ભગવાન ભૂખ્યા બેઠા છે એવું જાણીને, માધવદાસ ઉઠયા, અને ઉતાવળે બોલ્યા.

(માધવદાસ)　　રાગ; મરાઠી સાખી.

મહંત કહે મંદીરીએ આવું, જુગતે [1]જુઠું જમવા;
નેહ ભરેલાં નયણાં ઢાળી, નારાયણને નમવા;
મેં કરીયુ પાન, ભુખ્યા બેઠા શ્રી ભગવાન.　　મેં.

રાજા કે જે અત્યાર સુધી નીકળતાં વચન સાંભળ્યા કરતો હતો તે, માધવદાસ સેવકોની સાથે જવા તૈયાર થયા ત્યારે ગુરૂના ચરણમાં નમન કરી બોલ્યો, હે મહારાજ ધન્ય છે આપની વૃત્તિને, સાધુ તો ઘણા જોયા પણ અપમાનને સહન કરનાર તો તમેજ છો. સાધુનું ખરૂ લક્ષણ તો મેં આપનામાંજ જોયું.

---

* દગ્ધ=રોકેલા. ૧ જુઠુ=પ્રભુનું એઠું જુઠું.

[રાજા] રાગ, મરાઠી સાખી.

ગુણને જાણી પુર્ણ પ્રમાણી, ગુરૂ માન્યા મેં તમને;
દિવ્ય માર્ગને દર્શાવીને, પાર ઉતારો અમને;
બાંધો કંઈ આપ; મેં જાણ્યો છે પુર્ણ પ્રતાપ. બાંધો.

માધવદાસ—રાજા ધીરાજ; આપ પૃથ્વિપતી અને હું રંક આપની રૈયત, જેથી આપને કંઈ બાંધવાને યોગ્ય નથી.

રાજા—જ્ઞાની; ભક્ત, બ્રાહ્મણ, સંત, અને સદાચારી એ સર્વેને માન્ય છે.

માધવદાસ—એમ સમજતા હો તો કંઈ બાંધેલીજ છે એમ સમજો અને ઇષ્ટનું સ્મરણ કરો ! રૈયતનું રૂડી રીતે પાલન કરો ! રાજને ખપ પુરતો કર લઇ પોતાના બાળ બચ્ચાંની માફક સર્વેને સંભાળો. દંડ કરતાં દેવને વચમાં રાખો ! શ્રી કૃષ્ન, શ્રી કૃષ્ન, શ્રી કૃષ્ન, શ્રી જુગદીશ, શ્રી જુગદીશ.

રાજા સર્વે સાંભળી આનંદ પામી ગયો. પગમાં પ્રણામ કરી કૃતારથ થયો, માધવદાસને અતી આગ્રહની સાથે મંદીરના શેવકો મંદીરમાં લઇ ગયા જ્યાં જવા માટે માધવદાસની સંપુર્ણ મરજી હતી. અહીં રાજા માધવદાસના ગયા પછી વળી વિચાર કરે છે કે રાજપાટ મુકીને તિર્થ યાત્રામાં ફર્યાજ કરીએ; અને ગુરૂ માધવદાસને સદા સાથેજ રાખીએ એજ ઠીક. હવે ભક્તરાજ મંદીરથી પાછા ફરે ત્યારે વાત.

માધવદાસ મંદીરમાં ગયા. એટલે ગેબી અવાજ થયો. પધારો ભક્તરાજ; માધવદાસ કહે મને પ્રભુ પ્રસાદી આપો,! ત્યારે જે પાત્રમાં ઘાલીને પ્રસાદ વહેંચવામાં આવ્યો હતો તે પાત્ર જોયું તો તેમાં પ્રસાદ બીલકુલ ન મળે પણ તે પાત્ર ધોઇ નાંખ્યું નહોતુ એટલે તેના ઝીણા ઝીણા કણ ચોટી રહ્યા હતા ખરા; તે સઘળા લઇને માધવદાસને આપ્યા. માધવદાસે મુખમાં મુકયા કે તરત પ્રભુની પાસે પીરસેલા થાળમાં ખડ ભડાટ થયો. બોલો શ્રી કૃષ્ન ભગવાનકી જે. શ્રી ગીરીવરધારીલાલકી જે. શ્રી કુંજબીહારીલાલકીજે.

પ્રભુ જમ્યા, પ્રભુની આરતી થઇ ત્યાં સુધી માધવદાસ મંદીરમાં હતા, ત્યાર બાદ ત્યાંથી [2]અગિયારા ગણી ગયા. સેવકો શોધતાજ રહ્યા, પણ માધવદાસનો પત્તો ન મળ્યો, ત્યારે રાજા ખોળતો મંદીરમાં આવ્યો, ત્યાં સમાચાર મળ્યા કે અહીંતો માધવદાસ નથી. એતો પધારી ગયા, મંદીરના આચાર્યને માધવદાસ સાથે સમાગમની ઇચ્છા રહી ગઇ. રાજા સમાચાર સાંભળીને પોતાના માણસો લઇને માધવદાસને ખોળતોજ ત્યાંથી નીકળી પડયો.

---

૧ પ્રમાણી=પ્રમાણ કરી; નક્કી કરી. ૨ અગીયારા ગણવા=નાસી જવું.

મંદીરથી નીકળી માધવદાસે પોતાના ગામની સીધી વાટ પુછી. ધિમે ધિમે મુસાફરી કરતાં માર્ગમાં એક મંદીર આવ્યું, જે રામાનુંજાચાર્યના પંથનુ હતું. જેનો મહંત મોટો આડંબર વાળો હતોઃ અને મંદીરમાં શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનની મુરતી પધરાવેલી હતી. ચાલતી મુસાફરીમાં સેંજ સ્વભાવે તે મંદીરમાં માધવદાસ દર્શન કરવા ગયા તે વખતે ભગવાનનાં દ્વાર વાસેલાં હતાં. હમણા દ્વાર ઉઘડશે. એટલે પ્રભુ દરશન કરીશું એમ સમજી માધવદાસ આમ તેમ ફરવા લાગ્યા. કોઇ અજાણ્યા સાધુને મંદીરમાં ફરતો જોઇ મહંતે પુછ્યું. કોન ફીરતા હે ઇધર ઉધર; ઇધર આવ! માધવદાસ મહંતની પાસે ગયા, એટલે મહંત કહે કહાંસે આતે હો ઓર કાયકુ ફીરતે હો ?

માધવદાસ—જાત્રા કરવા નીકળેલા રમતા રામ છીએ, આ પ્રભુ મંદીર જાણી દરશન કરવા આવ્યા છીએ. દર્શન બંધ છે, એટલે આમ તેમ ફરીએ છીએ.

મહંત—કહાંસે આતા હે ? કહાં જાતા હે, ઓર કીસકા ચેલા હે !

માધવદાસ—વંદ્રાવનથી આવું છું. જગદીસપુરમાં જાઉ છું, ચત્રુભૂજનો ચેલો છું.

મહંત વિચાર કરે છે કે, દેખાવમાં જુવાન લઠ્ઠા જેવો છે, જો મંદીરનું કામ સોંપ્યું હોય તો ઉઠાવી લે તેવો છે. જરા પુછું તો ખરો. ભાઇ આપણા મંદીરમાં થોડા દહાડા રહી જાવો. આરામ કરો ? થાક ખાઓ ?

માધવદાસ—હાજી; રહી જાઉં ! જો પ્રભુ સેવામાં ભાગ મળતો હોયતો?

મહંત—અહીંતો ગાયોની સેવા માટે માણુસની જરૂર છે.

માધવદાસ—તેતો વધારે રૂડું; ગાયોની સેવા તો હું સારી રીતે કરીશ.

રાગ મરાઠી સાખી.

સારી સેવા કર ગાયની, જાણુ જગની માતા;
સર્વેશ્વરનું સમરણુ કરશુ, પામીશુ સુખ શાતા,
પાતાં પ્રિતે જળ, નક્કી કાયા હોય નિર્મળ.　　　　પાતાં.

રામજી મંદીરમાં રહી માધવદાસ ગાયોની રૂડી ચાકરી કરવા લાગ્યા, સવારના પહોરમાં વહેલું ઉઠવું, ગાયનું છાણુ વાસીદુ, પુંજા, ઓગાળ વિગેરે કાઢી નાંખી સાફ કરી નાંખવું, ગાયોને ચાર પુળા નીરવા પાણી પાવાં. અવસરે સ્નાન કરાવવું, પુછડું ધોઇ, આચમન લેવું, ગૌમુત્ર તથા છાણુથી અંગ પવિત્ર કરવું. છાણુનાં છાંણાં થાપવાં વિગેરે સઘળુ કામ સારી રીતે કરી, મહંતને સંતોષ આપ્યો.

મંદીરના મહંત હંમેશાં સવારમાં ઉઠી પ્રભાતીઆં ગાતા હતા, તેમાં એકવાર માધવદાસનુંજ બનાવેલું પ્રભાતીયું ગાવા લાગ્યા. ત્યારે માધવદાસ ધ્યાન દઇ સાંભળવા લાગ્યા. મહંતના ગાવામાં ભૂલ્ય થઇ, જરા અવળ સવળ થયું ત્યારે માધવદાસે કહ્યું આમ નહિં, પણ આમ ગવાય ! અહીં આ શબ્દ નહિ પણ આ શબ્દ જોઇએ. એવી બરાબર સમજણ પાડી. ત્યારે અહંકારી મહંત ગર્વ વચનથી માધવદાસને અપમાન પહોંચાડી તીરસ્કાર કરીને બોલ્યા.

(મહંત) રાગ; દોહરો.

છોકરવાદી છોકરા, તુંને ન તેનો ભાસ
કર્તા જેનો મહા ક્વી, મહંત માધવદાસ.

(માધવ) સીયાવર રામચંદ્રકી જે, રાજા રામચંદ્રકી જે.

મહંતનું બોલાવું સાંભળી માધવદાસતો ચુપજ થઇ ગયા. થોડીવારે મહંતને કહ્યું પ્રભુ મારો અપરાધ થયો હોયતો ક્ષમા કરજો, હું પામર અજ્ઞાન આપને શીખવવા રૂપ વચન બોલ્યો, એ મારી મુરખામી થઈ.

મહંત—ઠીક હે, મગર સમજ કે બોલના ચાહીએઃ બડેબડે મહાત્માઓકી, વાણી વિલાસમેં તુમ કયા સમજો !

માધવદાસ—ખરૂ છે મહારાજ ? આપે માધવદાસને જોયા છે ?

મહંત—હાં...દેખે હોંગે કભી. મગર બરાબર યાદ નહિ. મીલે હોંગે. અબ જાના હે ઉનકે દર્શન કે લીએ.

માધવદાસ—મહારાજ. એમના દર્શનથી શું વધારે છે? અહીંઆં રહ્યા રહ્યા એમના કિર્તન ગાઇનેજ સંતોષ માનો ?

મહંત—દર્શન કયુ ન કરે, દેખો તો સહ, કે જીસકી ઇતની સારી કિર્તિ ચલી હે; તો વો મહાત્મા કેસે હોંગે.

માધવદાસ—એ પણ આપણા જેવો માણુસ જેવો માણુસ છે અમારેતો એમનો હીસાબ પણ નથી. હું એમનાજ ગામમાં રહું છુંઃ એમના મુખેથી ગવાતાં કિર્તન સાંભળેલાં તેથી વચમાં બોલી ઉઠયો.

મહંત—બહોત ઠીક ? તુમ તુંમારા કામ કરો ! શીર ન ફોડો ?

મંદીરનો બીજો ચેલો કે જે, જેમાં બે માણુસની જરૂર પડે ત્યાં માધવદાસને મદદ કરતો હતો. તે હંમેશાં મંદીરમાં જોઈતું પાણી કુવેથી ભરી લાવતો હતો, તે એક દીવસ ઓચ્છવના પ્રસંગમાં વધારે પાણીની જરૂર પડવાથી માધવદાસને પાણી ભરવા સાથે લઇ ગયો. બહુ બોલકણો અને

ગર્વનો ભરેલો સાધુ કુવા ઉપર ચઢીને, ઘડાના ગળામાં દોરનો ગાળો ભેરવી કુવામાં ધ્રાંસવા લાગ્યો ત્યારે પાણી ભરતી સ્ત્રિયોમાંથી એક બાઇ ધીમેથી બોલી. ઉતાવળ ના કરો મહારાજ ? જરા ધીરા રહો !

ચેલો—(ડોળા કાઢીને) કેસે ધીરા રહો ! કેસે ધીરા રહો ! મંદીર કે કામમેં ધીરજ કેસે ચલે !

બીજી—અત્યાર સુધી ઠાકોરજી નાહ્યા વના બેસી રહ્યા હશે ?

ચેલો—તુ કાયકુ બોલતી હેં બીચમે ! સંતકે સામને બકબક મત કર.

ત્રીજી—બાવા થયા ને વળી મીજાજ કેટલો છે !

ચેલો—ક્યા તેરે પર મીજાજ હેં, રોટીતો રામજી દેતાહે તુ નહિ દેતીહે !

ચોથી—રામજીને ઓળખ્યા હોય તો આવાં ક્રોધનાં વચન નીકળેજ નહિ, આતો નાગા બાવા, દુનીઆને દુખ દેનારા બાવા.

ચેલો—ટેં ટેં ક્યા કરતી હે. ઘડા મારૂંઘા તો શીર તોડ ડાલુંગા. ક્યા તું સંતકુ છીટા ઉડાયગી ?

પાંચમી—મહારાજ તો બીચારા સારા છે, આ ચેલોતો છેજ છછું-દર જેવો !

ચેલો—ક્યા બોલતી હેં ક્યા હમ છછુંદર ! છછુંદરકી છોકરી.

છઠ્ઠી—છાંની રહો બેનો ? એવાએ બાવલાને આપણે નહિ પહોંચીએ આ જોડે છેજ તો બીજો બાવો, પણ મોંમાંથી ચુંબાં કરે છે.

ચેલો—પહોચના ક્યા હે આ જાઓ પહોચના હો તો ! સરકાર મેં ફરીયાદ કરૂંગા તો સબકા જળ ભરનેકા બંધ કરા દુંગા !

છેવટ સાતમી સ્ત્રિ કે જે વિશેષ બોલનારી હતી પણ અત્યાર સુધી બોલીજ નહોતી. તેનાથી રહેવાયું નહિ. તે બોલી ઉઠી. રળતાં ખપતાં હાડકાં ન વહે ને દીલ મતાલાં નાખે ત્યારે બાવા થાય. માબાપનું રૂણ રાખીને ભગવાન ભજે ને ભગવાન પ્રસંન થાય એવા ભોળા નથી ભગવાન. મા બાપની સેવામાંજ શ્રી રામચંદ્રની સેવાનો સમાવેશ થએલો છે.

ચેલો—ક્યા બોલતી હે. ક્યા બકતી હે ! ક્યા કહેતી હે સંતકું ?

(સ્ત્રિ)　　રાગ, આ ભ્રમર ન મુકે ખ્યાલ. (મદાલશા)

ખરે ખરથી; ખરે ખરથી;
ખરે ખરથી દીસો ખો...ટા. લ્યા લાજ વિના લંગોટા.
રાજી થઇ રખીઆ ચોળી; બહુ પેઢી બાપની બોળી,

હૈયામાં સળગે *હોળી;
ધુત ધિક્કાર; કરોડો વાર; જગત મોઝાર;
મુરખમાં મો...ટા. લ્યા લાજ વિના. ૧
તમે રૂણ માતનું રાખ્યું- તમે ચુલે ચુલે ચાખ્યું,
ભટકાતા ભુંડું ભાંખ્યું.
નીચ નાદાન; માંડયું તોફાન; હઠ હેવાન,
છોરૂથી છો......ટા. લ્યા લાજ વિના ૨

શાન્તીથી સઘળુ સાંભળીજ રહ્યા છે, એવા સદગુણના સાગર સંત માધવદાસને સ્ત્રિયોનાં વચનો રામબાણ જેવાં લાગી ગયાં. સત્ય છે આ એનોનું કહેવું માતાને નિરાધાર મુકી મોજમાં મહાલવું એ ઠીકતો નહિજ, હવે ઘેર જવું, માતાની સેવા કરવી. પ્રથમની માફક ભિક્ષા માગી માતાને સંતોષ આપી હરી સ્મરણ કરવું. આમથી આમ ભટકવું નહિ.

માધવદાસ વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા છે, ઘેર જવાની ગોઠવણ કરી રહ્યા છે, મહંતની આજ્ઞા લેવી કે કેમ, તે તર્ક મનમાં પસારી રહ્યા છે, એટલામાં રાજા ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો, રાજાનું અંદર દાખલ થવું થયું તે વખતે માધવદાસ છાંણા થાપવાને ગયા હતા. રાજાને જોઇ મંદીરના સાધુઓ આતુર દ્રષ્ટિથી સામુ જોઇ રહ્યા. ત્યારે રાજાએ પુછયું કે મહાત્મા કયાં છે ! સાધુએ તે જગાના મહંતને બતાવીને કહ્યું કે પેલા બેઠા. રાજા પાસે આવ્યો એટલે સિદ્ધઇનો ડોળ ઘાલી મહંત જરા અક્કડ બેઠા. રાજા માધવદાસને ખોળે છે, અને મહંત જાણે છે કે મારૂ કામ થઇ ગયું. આવોજી બેઠો ! રાજા બેઠા પણ ચેન પડતુ નથી ને આમ તેમ જોયા કરે છે. એટલામાં માધવદાસ છાંણા થાપીને આવ્યા તેમને જોઇ આંખમાં ઝળ ઝળીઆં લાવી રાજા હર્ષ ભેર ઉભો થઇ હાથ જોડી રહ્યો છે.

(કવિ) **રાગ; મરાઠી સાખી.**

ગુરૂને દેખી થયો ગળગળો, રાજા પ્રણમ્યો પાય;
મહંત જે મોટેથી બોલ્યો, તે પુરણ પસ્તાય;
આ કોણ હશી, રાજા જેને જુવે ¹ટશી. આ.

મહંત—(રાજા તરફ જોઇને) આ મારા મંદીરમાં ગાયોની સેવા કરવા રહેલા સાધુમાં શું મહત્તા દીઠી કે જેને તમે નમ્યા, અને ગમ્યા ?

રાજા—એ મારા ગુરૂ છે.

* હોળી—વિષયની ઈચ્છાના ભડકા. ૧ ટસે—એકી નજરે.

મહંત—ગાયનાં છાંણુ વાસીદાં કરનારો માણુસ ગુરૂ થવાને શી રીતે લાયક થાય છે, તમારે ને એને પ્રથમની કાંઇ ઓળખાણુ હશે ?

[રાજા] રાગ; હરીગીત છંદ.

તમ [1]તિમીર આંખે આવીઆં, નમાવીઆ મહા જંનને;
અપમાન તો આપ્યું હશે, પસ્તાવો પામ્યા મંનને; ૧.
નાણું ભર્યું છે નામનું, વળી તિવ્ર તાલેવંત છે;
સેવા કરે [2]સુરભી તણી, એ શુદ્ધ સાચા સંત છે; ૨.
જે નામથી નવનિધ પ્રગટે, અવનીમાં ઉજાશ છે;
જગદીશપુરમાં જાગતા; મહંત માધવદાસ છે. ૩.

અજાણુથી થઇ ગયેલાં પાપને માટે જાણુ થતાં પુરણુ પસ્તાવો થાય છે, તેમજ માધવદાસને કરેલા તિરસ્કારને માટે મહંતને પસ્તાવો થયો, તે દિવસે રાજાનો મુકામ ત્યાં રહ્યો. મંદીરમાં સામગ્રી આપી પ્રભુ નિવેદ કરી રાજા પ્રસંન્ન થયો, તે રાત્રીએ માધવદાસે કિર્તન કર્યું. સવારમાં વહેલા ઉઠી ચાલવા માંડવું એવો નિશ્ચય કરી સુઇ રહ્યા. સવારના પરોઢમાં વહેલા ઉઠી માધવદાસ રવાના થઇ ગયા. રાજા ઉઠયા, દર્શન કરવાને માટે ગુરૂ માધવદાસને ખોળ્યા તે ન જડયા ત્યારે વિમાસણુ કરતા વાંસે ને વાંસે નિકળી પડયા.

માર્ગમાં આવતાં એક ગામ આવ્યું, ત્યાં માધવદાસ એક શેઠની દુકાન ઉપર થાક ખાવાને બેઠા, તે શેઠને શ્રી હરીએ રાત્રીમાં સ્વપ્ન આપ્યું હતું કે કાલે તારી દુકાન ઉપર એક સાધુ આવશે જેનું નામ માધવદાસ છે, તેને હુંડી લખી આપજે, કે તેના પોતાના ગામમાં રૂપીઆ મળે, તે સ્વપ્નાની વાત યાદ કરી, બેઠેલા મહારાજનું નામ પુછી હુંડી લખી આપીને કહ્યું કે, આ પત્ર તમારા ગામમાં અમુક ફલાણા શેઠને આપજો. માધવદાસે વારૂ કહી પત્ર લીધો, ગામમાં આવ્યા તો ખરા પણુ પત્રની વાત ભુલી ગયા. થોડે દીવસે તે શેઠેજ બોલાવીને માધવદાસને અમુક એટલે હુંડીમાં લખેલા રૂપીઆ ગણી આપ્યા, તે રૂપીઆ માધવદાસે સંતોને ભોજન કરાવામાં ખરચી દીધા.

ઘણે દીવસે દીકરો ઘેર આવ્યો, જેથી ડોસી ઘણાં ખુશી થયાં, કે આજે મારે સોનાનો સુરજ ઉગ્યો.

[રાગ] **રાગ; સેવક તમારો હું સુંદરી; (સોરઠિ)**

આજનો દિવસ રળીઆમણો, પાછો આવ્યો પૂત્ર;
મુંઝવણુ મટી મારા મંનની, થયું સઘળું [3]સુત્ર. આજનો. ૧

---

૧ તિમીર-અંધારાં, પડળ. ૨ સુરભી-ગાય. ૩ સુત્ર-સુતર, પાંસરૂ, રૂડું.

વિયોગ થએ વહાલા બાળનો, લેવાયુ નહિં અંત;
ચિન્તા મટી મારા ચીતની, દીઠો ઉજ્વળ દંન. આજનો. ૨
દુનિયામાં દઇવત દીકરો; અતી ઉજ્વળ ધંન.
સોનાનો, સુરજ ઉગીયો, વલ્યાં સઘળાં વિઘંન, આજનો. ૩

[કર્ત્તા] માધવદાસ અનન્ય ભક્તિથી માતાની સેવા કરવા લાગ્યા, માતાના મુખમાંથી નીકળતા બોલને ઝડપી, આજ્ઞામાં રહી સર્વે કામ કરવા લાગ્યા. દીકરાની પ્રથમની બધી રીતભાત ફરી ગએલી જોઇને માતા પણ ખુશી થયાં.

[કવી] રાગ; દોહરો.

ઇચ્છા નહિં કાંઇ અંતરે, નહિ સ્વર્ગની આશ;
સેવા કીધી માતની, મહંત માધવદાસ.

[કર્ત્તા] માતાની સેવા કરી સુખમાં દીવસ ગુજારે છે, અને પ્રભુની ભક્તિ કરે છે, દરમીયાનમાં, ભક્તરાજના શરીરે, સંઘરણીનો ભયંકર રોગ લાગુ પડયો. દીનપર દીન શરીર ગળવા લાગ્યું. શરીરની લાલઇ નાશ પામી ગઇ, મોઢુ ફીકુ પડી ગયું. દેકરાયેલા અને મુવેલા દેડકાના પેટ જેવું મોઢું દેખાવા લાગ્યું, ડાચાં બેસી ગયાં અને દાંત બહાર પડતા દેખાવા લાગ્યા. પગના નળાનાં હાડકાં માત્ર ચામડે મઢેલાં ચોખ્ખાં દેખાવા લાગ્યાં, પાંસળીઓ હારબંધ ગોઠવાએલી જોવામાં આવી, વારંવાર ઝાડો થવા લાગ્યો, કોઇ વાર ઢીલો થાય, પણ ઘણીવાર તો ભડ ભડ અવાજ થઇ, પાણીની પીચકારીઓ વાગવા લાગી. દીવસે દીવસે ઝાડો વિશેશ ગંધાવા લાગ્યો; તેના ઉપર રેત નાંખતાં પણ ગંધ દબઇ નહિં, સગાં સબંધી કોઇ જોવા આવે તો બારણાની બહારથી ખબર પુછી ચાલ્યા જવા લાગ્યાં. માધવદાસની માતાને પુરેપુરી ફાળ પડી કે, હવે દીકરો જીવે એમ લાગતું નથી.

[માતા] રાગ; ગોવિંદ ગુણ ગાઓરે, હે......નરનાથ.

કયાં કર્મ કવાયુ મારૂ રે; હા......શ્રી હરી.
દીકરાને દુઃખ નઠારૂ રે. હા ......શ્રી હરી.
દીકરા કેરૂ દુઃખ દેખીને; સદા રહે સંતાપ, ૧
ત્રણ જનમનાં ટાળે મળીઆં; પીડવા પુરણ પાપરે. હા...શ્રી હરી.
મળ મુત્રાદી વહે વાટથી; એેળે ન થાએ બંધ; ૨
સગાં સબંધી સોકો ત્રાસે; દીન દીન ×દુની દુરગંધરે. હા...શ્રી હરી.

× દુની-બમણી.

બ્રહ્મ હત્યાઓ કરી હશે; કાંઇ ગાય તણા સંહાર; ૩
સ્રિ હત્યાએ તાણી નાંખ્યો; દીકરાને દશમે દ્વારરે. હા...શ્રી હરી.
આંખીને જોયું નવ જાએ; અધીકુ ક્યાં ઉચ્ચારૂ; ૪
નરક ખાણમાં નજરે નીરખું; છૈઓ છુટે તો ઘણું સારૂરે. હા...શ્રી હરી.

શ્રી જુગદીશ. શ્રી જુગદીશ. હે ભગવાન. પરમેશ્વર બાપ હવે તો છુટકો કરે તો સારૂ. દીકરાનું દુઃખ જોયું નથી જતું મારા પ્રભુ ! કોણ જાણે શા પાપ કર્યા હશે કે, આવું ગોઝારૂ દુઃખ આવ્યુ. હાય હાય હાય ! ગંધ ગંધ ગંધ ગંધ.

(કવિ) રાગ; ગિતી.

જોરે ઝાડો છુટયો; ખસતાં ખસતાં શરીર ખરડાયું;
ગંધ ઘણી ઘેરાણી; માતા કેરૂ મોહુ મરડાયું.
મરડેલુ મુખ દેખી, માધવ મનમાં ઝુરે છે ઝાઝુ,
હાથી પડયો અજારે; દીન રાત આ દુઃખ થકી દાઝુ.

દુરગંધીની ભુરી બાસથી મરડાયું મોહુ અને થરડાયું નાક જોઈ, માધવદાસ ચીન્તાતુર થયા; અરે હાય; મારા શરીરના વ્યાધીને લઇને મારી માને અથાગ દુઃખ વેઠવું પડે છે, માટે ઘરમાંથી જઇને દરીઆને કાંઠે પડુ તો સારૂ. લોટી આળોટી, પરાણે પાણીની પાસે જઈ મારી મેળે મળને ધોઇ નાંખીશ; આવા વિચારમાં મધરાત થઈ ત્યારે માધવદાસ ધિરે ધિરે ગાંડ ધસતા ધસતા ધરમાંથી બહાર નીકળ્યા; અને એજ રીતે બેઠે બેઠે ચાલ્યા. ઘડી ઘડી થાક ખાતા જાય છે અને હરીના ગુણ ગાતા જાય છે.

[માધવદાસ] રાગ; કૈયોજી લ્યોને પયની પ્યાલી. (સેરંઠિ.)

રે સેવકને શ્રી...જી સ્હાય;
જી જરૂર કરો જગરાય. રે સેવકને.
સ્હાય કરો શ્રીજી મને; આજ અશર્ણા શર્ણે,
અરજ કરૂં હું એટલી, માગ્યુ આપો મર્ણે. રે સેવકને. ૧
રોગ થકી રીબાઇને; બાળક બનીઓ બ્હોત;
નર્ક વિષે નખરાં કરૂ, મહા સુખ ! આવે મ્હોત. રે સેવકને. ૨
માતા ચાહે ચાકરી; પણ માંથુ ફાટી જાય;
વિષ્ટા વાળી નાંખતાં; મસ મોંઢુ મરડાય. રે સેવકને. ૩

અતી દુઃખે અથડાતાં કુટાતાં પછડાતાં; માધવદાસ દરીઆને કાંઠે આવ્યા. ત્યાં શરદીને લીધે વિષેશ ઝાડા થવા લાગ્યા; પોતે આળોટતા જાય છે, પાણીની પાસે જઇ ધોતા જાય છે. અને માતાને પડેલા સંકટને સંભારી રોતા જાય છે. હે જુગદીશ ! હા જુગદીશ ! શ્રી જુગદીશ ! (માતાનું રૂપ લઇને ભગવાન આવ્યા.)

(કવિ) રાગ, એ છે સતી એની ન્યારી ગતી. (સૈરંધ્રિ.)

થઇને માતા આવ્યા સુખના દાતાઃ
નીજ ભક્તની ચાકરી ચીત્ત ધરી.
ત્રિભુવન ત્રાતા; ચિત્ત ભક્તિ ચહાતા;
મન મલકાતા મલકાતા, આવ્યા હરી.
[1]ખરી માતા; ખરૂ દુઃખ ખુવે છે;
માધવનાં મળ મુત્ર ધુવે છે;
મળને ધુવે છે, ને [2]રાગે રૂવે છે;
માધવ માતાનાં, આંસુ લ્હુવે છે. થઇને માતા.
વહાલોજી વહાલથી વિષ્ટાને વાળે,
આણી પાણી, પગ [3]પાણી પખાળે;
પુત્રની પ્રિતીથી ભક્તને ભાળે;
હરતાંને ફરતાં, આંસુડાં ઢાળે. થઇને માતા.
આદરી બેઠાં છે માધવ મરવા;
ચત્રભુજ આવ્યા, ચાકરી કરવાઃ
ચાકરી કરવાને હરકત હરવા;
છેલ છબીલોજી છત્રને ધરવા. થઇને માતા.

વિષ્ટાની ગંધે કાયર થઇ જે માતાએ મોઢુ મરડયુ હતું અને નાક થરડયુ હતું, તે માતા મને શોધતી આવેજ નહિ, અને આવે તો આવી ચાકરી કરે નહિ, માટે માન ન માન પણ માતાથી અધીક લાગણીને દર્શાવનાર જરૂર ભગવાન. અરરરર હું નિર્ભાગી મારી ચાકરી શ્રી હરી પોતાને હાથે કરે છે. હવે તો માફ કરો પ્રભુ ! મેં આપને ઓળખી લીધા.

[માધવદાસ] રાગ; રે જાને જાજા; પુછે શુ વારે વારે.

રે જાણ્યા જાણ્યા; (૨) છો જગના તાત;
રે ઠીક થઇને આવ્યા છો મુજ મા...ત. રે જાણ્યા જાણ્યા.

૧ ખરી માતા-ભગવાન. ૨ રાગે-ડસકાં ખાતાં. ૩ પાણી-હાથ.

[1]જૂઠી જનેતા ઉભી, મુખને મરડી;
મુખને મરડી; ને નાકને થરડી;
ખરડી ખરડી; જોઇને મારી [2]જાત. રે ઠીક, રે જાણ્યા જાણ્યા. ૧
શાશા સંભારૂ મારી માતના ઓલો;
અવગુણુ માતાના માને ખરે ખર ખોલો,
રાખો રાખો; સદા [3]રળીયાત. રે ઠીક, રે જાણ્યા જાણ્યા. ૨
[4]તનને તિરસ્કારી માતા, ધાય નહિં ધોવા;
ધાય નહિ ધોવા કે, ધાય નહિ રોવા,
લ્હોવા લ્હોવા; ન આવે આંસુ પાત. રે ઠીક, રે જાણ્યા જાણ્યા. ૩

માધવદાસ—હે પ્રભુ; આપ કર્તું અકર્તું અન્યથા કર્તુ, શ્રી હરી; કહેવાઓ, તો શા માટે દુઃખ દાબી દેતા નથી ?

ભગવાન—કરેલાં કર્મથી, બંધાએલા કર્મમાં નિર્માણુ કરેલા, સુખ કે દુઃખનો ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી, દુઃખ જેમ અણુધાર્યું અનાયાસે આવી મળે છે, તેમ સુખ પણુ અણુધાર્યું અને અનાયાસેજ આવી મળે છે.

માધવદાસ—નિર્માણુ કરેલું દુઃખ જ્યારે ભોગવવુંજ પડે છે, તો તમારી મેળવેલી કૃપા શુ કામ કરી શકે છે ?

ભગવાન—મારી કૃપા મેળવનારને “ શુળીનો ઘા સોયે ચુકે; ” વિંછીની વેદના કીડીના ચટકા જેવી લાગે. દુઃખના દરીઆમાં સુખની લહેર સમજાય !

માધવદાસ—દુઃખનો અંત ન લાવો તો દેહનો અંત લાવો પ્રભુ !

ભગવાન—દેહનો અંત પણુ વગર આવરદા પુરો થયા વિના આવી શકતો નથી. છતાં છુટકો થાય તો ફરી બીજો અધુરો અવતાર, એનું એજ અધુરૂ રહેલું દુઃખ ભોગવવાને માટે ધારણુ કરવો પડે.

માધવદાસ—ના પ્રભુ ત્યારે તો હવે ભોગવીજ લેવા દયો એટલે છુટકો !

ભગવાન—હવે તારા દુઃખનો છેડો આવી રહ્યો છે. તેમ તારી કાયાનો પણુ ! !

માધવદાસ—હે પ્રભુ આપે માતા થઇ મારી સેવા કરી મને મહા સુખ આપ્યું, પણુ દીન દયાળુ દાસને દર્શન દેવાં જોઇએ.

---

૧ જૂઠી—નાશવાન. ૨ જાત—દેહ, કાયા. ૩ રળીયાત—રાજી, ખુશી. ૪ તન—દીકરો.

રાગ; ગિતી.

મહાસુખ આપ્યું માતા; સુખના દાતા સહજ કરી શાંન્તિ;
દાસનું દુઃખ નિવારી; કમળા સ્વામી, દર્શાવે કાંન્તિ.

દાસની વીનંતી સાંભળી, માતા રૂપમાં રહેલા માધવ જગદીશ રૂપ થયા, અને માધવદાસને દર્શન આપ્યાં. દર્શન કરી માધવદાસ કૃતારથ થયા. પ્રભુ અંતરધ્યાન થતાં બોલ્યા.

(માધવ) રાગ, ગિતી.

મનથી મુજને જાણ્યો; બુદ્ધિ બળથી નિરમ્યું નિર્માણ;
વહેલો આવ્યો વારે, ભલો ભક્ત તું માધવ મુજ પ્રાંણ.

(કવિ) **રાગ; મામેરા માટે મહેતે તૈયારી કીધી.**

એવા ભક્ત દુઃખમાં, આવ્યા છે ભગવંત;
દર્શનને પામ્યા, માધવદાસ મહંત. ૧
માતા થઈ માધવ, માધવ દુઃખમાં આવ્યા;
હરી કરી ચાકરી; ભક્ત તણે મન ભાવ્યા. ૨
ભક્ત વત્સળ પ્રભુજી; દોડે ભક્તના દુઃખમાં;
માટે સૌ સજ્જન, માધવ રાખો મુખમાં. ૩
ભક્તિથી ભાગે, સકળ દુઃખને સાલ;
કહે કર જોડીને, સેવક બાપાલાલ. ૪
ભક્તોને ભાળી, સધ્ય નમાવું શીશ;
હરી જન સૌ બોલો, જય જય **શ્રી જુગદીશ.** ૫

અમરિષ.

[કવિ] રાગ; દોહરો.

સેવા શ્રી ભગવાનની; કરવી લેવા લ્હાવ,
મેવા મનથી ત્યાગતાં, સદા સુતરા દાવ. ૧
સેવા કીધી સ્યામની, તજી દામની આશ;
વળી વાસના કામની, તેને પૂર્ણ પ્રકાશ. ૨

હરી સેવા અળગી કરે, માયા તણા મજુર;
*ખોખાં ખોળ્યાં નવ જડે, તો ક્યાંથી ખાય ખજુર. ૩
સાચે દીલ સેવા કરી, હરીને કરે હજુર;
સકળ વસ્તુ જ્યાં સાંપડે, શો છે સ્વાદ ખજૂર. ૪
માટે તન મન ધંનથી. કરવી શ્રીજી સેવ;
અંતરમાં આનંદ રહે, દાસ થઈ રહે દેવ. ૫

[કવિ] રાગ; મનવા ભજીલે હરી; (ઓચ્છવ.)

સેવા શ્રીજીની કરી;
સેવા લેવા સુખના મેવા આ... શ્રીજીની કરી.
સેવાથી દુઃખ દૂર પળાયાં,
દુસ્મનો ગયા છે ડરી... સેવા શ્રીજીની. ૧
સેવાથી સુખ આગળ આવે;
પીડા વહે છે પરી... સેવા શ્રીજીની. ૨
સેવા કીધી સર્વેશ્વરની;
ઠેકાણે બેઠા છે ઠરી... સેવા શ્રીજીની. ૩
સેવા દેખી શ્રીનો સ્વામી;
કરૂણા કરે છે ખરી... સેવા શ્રીજીની. ૪
બાપુ સેવા બહુ કરનારા;
ગયા છે ત્રીવેણી તરી... સેવા શ્રીજીની. ૫

(કવિ) રાગ; મરાઠી સાખી.

શુક મુનીને શરણે રહીને; પુછે પરીક્ષત રાય;
શુદ્ધ હૃદયથી સર્વેશ્વરની, કોણે કરી સેવાય;
શુ ફળ મળ્યું, દુઃખ દારીદ્ર કેમ ટળ્યું. શું.

બાળ બ્રહ્મચારી શ્રી શુકદેવ ભગવાન, પરીક્ષત રાજાને શ્રીમદ્ ભાગવતની કથા સંભળાવે છે; જેમાં પુછવાપણું કે શંકા કરવા પણું રહેતુજ નથી, તોપણ કોઇ કોઈ જગાએ જ્યાં જ્યાં પરીક્ષતને અતી આનંદ ભરેલી લાગે છે ત્યાં ત્યાં વારંવાર શંકાઓ કરીને કે, ઉલટ ધરીને ફરી ફરી સાંભળવાની ઇચ્છા બતાવે છે. પરીક્ષત પુછે છે હે મહામુની, નાભાગનો પુત્ર અમરીષ જે શ્રી હરીની સેવા કરી તરી ગયો: તે સામરાજ્ય પદવીને ધારણ કરી; ચક્રવર્તિ રાજા થઇ શી રીતે સેવા ભક્તિ

૧ ખોખાં–કાચાં ખારેકો.

કરી શકયો; તેણે રાજ્ય વૈભવનો ત્યાગ કેવી રીતે કર્યો, અને પવનને સપાટે ફરકતા પીંપળાના પાંદડા જેવા ચંચળ મનને શી રીતે વશ કર્યું, એ કથા મને સંભળાવો ! શ્રી શુકમુની ભગવાન કહે છે; બહુ સારૂ, સેવાના પ્રતાપે અમરીષ રાજા સહકુટુંમ્બ પરીવાર સ્વર્ગે ગયો તે કથા સંભળાવું છું.

[કવિ] રાગ; ગિતિ.

અમરીષ નામે રાજા, રાજ પાટને લાવે નહિ ચિત્તે;
કથા કહું હું તેની, શ્રવણ ધરીને સાંભળજો પ્રિતે.

હે રાજા પરીક્ષત; અયોધ્યાના નભગ નામે રાજાનો સૌથી નાનો દીકરો કે જેને બાળપણમાં ગુરૂને ઘેર ભણવા મૂકયો હતો, જે વિશાળ બુદ્ધિને અનુંસારે; ઘણાં વરસ સુધી ભણ્યો, અને અતી વિદ્વાન થઇ ઘેર આવ્યો. તેની ગેરહાજરીમાં, તેના ભાઇઓએ મીલકતના ભાગ પાડી વહેંચી લીધા હતા, અને તેનો ભાગ બીલકુલ ગણ્યોજ નહોતો. તેણે આવીને પોતાનો ભાગ માગ્યો ત્યારે બીજા ભાઇઓએ કહ્યું કે.

રાગ; ગિતી.

ખંત વિના સૌ ખોયું, વળી ખંત વીણ બીજુ બહુ ખોશો !
તુજ ભાગમાં આવ્યો, બાપ આપણો બુઢો, આ ડોસો.

પોતાના સર્વે ભાઇઓની પાસે માગણી કરતાં, જવાબ મળ્યો કે, ના તારો ભાગ નહિં, જેથી તે નાના પુત્રનું નામ " નાભાગ " પડયું. ઇશ્વર કૃપાથી તે મહાવિદ્વાન હતો તેમજ મહા જ્ઞાની હતો માટે તેને તે વાતનો જરાય શોચ ન થયો ! પણ મનમાં વિચાર તો થયો કે, આ દુનિયાનો વહેવાર લક્ષ્મિ વડે છે, લક્ષ્મિ વગરના મનુષ્યો પાણી વિનાની નદી અને પાંદડા વિનાના ઝાડ જેવા શોભે છે; લક્ષ્મી વગરનું જીવવું, તથા ગ્રહસ્થાશ્રમમાં રહેવું દુઃખદાયક છે, વગડે નિવાસ કરી તપ કરી પ્રભુને શરણ જવું. બસ એજ નિશ્ચય. ચાલો પીતાની આજ્ઞા લઇ લઇએ.

નાભાગ બાપની પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે હે પીતાજી મને આજ્ઞા મળવી જોઇએ.

પિતા—હે પ્રિય પૂત્ર, શી આજ્ઞા લેવા મારી પાસે આવ્યો છું ?

પૂત્ર—પિતા હું, મેરૂ પર્વતને વીષે જઇ તપ કરીશ; અને હવે પછીનું આયુષ્ય ત્યાં ગુજારીશ.

પિતા—દીકરા: હજી ગ્રહસ્થાશ્રમ ભોગવ્યો નથી, ત્યાં સુધી ત્યાગ બની શકશે નહિં, વિષયની વાસના ત્યાગમાંથી તાણીને પાછો લાવશે, માટે ગ્રહ-

સ્થાશ્રમમાં રહી, વિષય સુખનો અનુભવ લઈ, પછીથી એટલે વૃદ્ધાવસ્થામાં તે વિચાર કરવાનો છે.

પૂત્ર—પિતાજી; લક્ષ્મિ વગરનો ગ્રહસ્થાશ્રમ ચલાવવો એ ઘોડા વીનાની ગાડી તાણી જવા બરોબર મુસ્કેલ છે. તે લક્ષ્મિ તો ભાઇઓએ વહેંચી લીધી; અને મને આપવાને બીલકુલ ના કહ્યું. સર્વ ભાઇઓથી જવાબ મળ્યો કે, આ મીલકતમાં તારો ભાગ નથી, જેથી મેં **નાભાગ** એવું નામ પણ સ્વીકારી લીધું.

પિતા—હે પૂત્ર નાભાગ, તે નામ સારૂ પસંદ કર્યું. પણ તારા ભાગમાં કાંઈજ નથી આવ્યું ?

પૂત્ર—પિતાજી, મારા ભાગમાં તમો ? તેટલુંજ મને અતી લાભકારીછે.

પિતા—લાભકારી સમજતો હો તો, વગડામાં જવાની વાત ન કર ! હવે તો મારે તું અને તારે હું. તારા ગયા પછી મારૂ કોઈ રહ્યુંજ નથી, કારણ કે જે પુત્રોએ મને બોજા રૂપ ગણી, મનથી કાઢી નાંખ્યો; તે પૂત્રો હવે પછી મને પરમેશ્વર તુલ્ય પુજી પકવાન પીરસે તોપણ તે મારે ઝેર રૂપ છે.

પૂત્ર—પિતાજી આપનું કહેવું મારે માન્ય છે. આપની સેવા અને સર્વેશ્વરની સેવા હું સરખીજ માનું છું. આપને મુકીને મારે નજ જવું જોઇએ. પણ......

પિતા—હે દીકરા ! ગભરાઈશ નહિં ! તેં વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે તેના મોં કને લક્ષ્મિ તુચ્છ છે. વિદ્વાન સરવત્ર પુજાય છે, વિદ્વાનને પગલે પગલે પૈસો છે.

પૂત્ર—બહુ સારૂ પીતાજી; હું રૂડી રીતે તમારી સેવા કરીશ ! અને સર્વેશ્વર જે સ્થિતિમાં રાખશે, તે સ્થિતીમાં રહીશ.

પિતા—હે પુત્ર, અંગીરા રૂષીના કુળના બ્રાહ્મણ બાળકો યજ્ઞ કરે છે; તે દર છઠ્ઠે છઠ્ઠે દીવસે કર્મ કરવામાં ભૂલે છે; ત્યાં તુ જા ! પાસે બેસી સાંભળજે, જ્યાં ભૂલ્ય પડે ત્યાં તુ બતાવજે અને તેમનો યજ્ઞ પુરો કરાવજે ! જેથી તેમની ગતી થશે. એટલે હું ધારૂ છું કે યજ્ઞ કરતાં વધેલું દ્રવ્ય તને આપશે.

પિતાની આજ્ઞા થતાંની સાથે, નાભાગ, જે જગાએ અંગીરા રૂષીના વંશજજો યજ્ઞ કરતા હતા ત્યાં ગયો; અને પીતાના કહેવા પ્રમાણે છઠ્ઠે

દીવસે બે [1]સુક્ત બોલી, તેમનું કાર્ય કરાવી ગતી કરી. તે બ્રાહ્મણો બોલ્યા, હે વેદના સર્વ અંગને જાણનાર, અમો તારા જ્ઞાનથી પ્રસન્ન થયા છીએ; જેથી વધેલું સઘળું દ્રવ્ય તને અર્પણ કરીએ છીએ. એમ કહીને સર્વે સ્વર્ગમાં ગયા. પછી નાભાગે દ્રવ્ય સમેટવા માંડયુ. એટલામાં.

(કવિ) રાગ; લાવણી. (ઝડપથી)

એવે તુટયું આકાશ; થયે અંધકારનો નાશ;
પરી પુરણ પ્રકાશ, જાણે સુરજ સર્યો. ૧
મહા પ્રૌઢ મજબુત, જાણે જમડાનો દુત;
આવ્યો કાળો કાળો ભૂત, ખરી ખાંતે ખર્યો. ૨
જ્યારે જોયું નાભાગ, પામ્યો હેરત અથાગ;
ઉઠી અંતરમાં આગ, મન માંહી ડર્યો. ૩
જેમાં કશો ન [2]કાથ. જાણે ઉભો અનાથ;
બંન્ને જોડીને હાથ, પ્રીતે પ્રણામ કર્યો. ૪

નાભાગના સમેટતામાં, અચિંતો આકાશમાં પર્વત ફાટે એટલો અવાજ થયો, તેની સાથે પ્રકાશ; પ્રકાશમાં શ્યામ અને ભયંકર સુરતીએ આવીને કહ્યું, સબુર કર ! કોણ છે, શા માટે દ્રવ્ય લે છે ? તે દ્રવ્ય લેવાનો હક તારો નથી પણ મારો છે.

નાભાગ—જે બ્રાહ્મણો યજ્ઞ કરતા હતા, તેમણે મને અર્પણ કર્યું છે.

રૂદ્ર—તેમને કોઇને અર્પણ કરવાનો હકજ નથી, પારકુ દ્રવ્ય એક માણસ બીજાને શી રીતે આપી શકે ?

નાભાગ—જ્યાં સુધી માણસ હયાત હોય, ત્યાં સુધી પોતાના ધનની ઇચ્છા મુજબ વ્યવસ્થા કરી શકે છે. કોઇને આપવું હોય તો આપી શકે છે.

રૂદ્ર—યજ્ઞ કરતાં વધેલાં દ્રવ્યનો માલીક હુંજ છું. બીજાથી આ દ્રવ્ય લઇ શકાયજ નહિં.

નાભાગ—આપ સમર્થ છો એટલે જોર જૂલમથી પણ લઇ જશો, જેથી હું ના ઇલાજ છું.

રૂદ્ર—તને શંકા રહેતી હોય તો તારા બાપને પુછી આવ ! ત્યાં સુધી હું ઉભો છું. તારા આવ્યા વિના તે દ્રવ્યને હું અડીશ નહિ.

રૂદ્રનાં વચન સાંભળી નાભાગ પિતાની પાસે ગયો અને બનેલી બધી બીના કહી. તે સાંભળી, તેના બાપે કહ્યું ભાઇ સાચી વાત છે. યજ્ઞ કરતાં

૧, સુક્ત-યજ્ઞ સમયે બોલાતા વેદના મંત્ર. ૨, કાથ-જોર; નુર; શક્તિ.

વધેલું, અને પથ્વિ ઉપર પડી રહેલું દ્રવ્ય લેવાનો હક રૂદ્રનોજ છે, એવો આગળ રૂષીઓએ ઠરાવ કરેલો છે અને ભૂત રૂપે આવી તને અટકાવનાર તે રૂદ્ર નામ શંકર પોતેજ હશે.

પિતાના મુખની હકીકત સાંભળી, નાભાગ પાછો ગયો, અને શંકરના ચરણને શરણુ થઈ, પગમાં પ્રમાણ કરી કહ્યું હે પ્રભુ, તે દ્રવ્ય ઉપર તમારોજ હક છે માટે તમે લઇ જાઓ !

રૂદ્ર—હે નાભાગ; હું તારા પિતાના બોલેલા ન્યાય વચનથી, અને તારી વદેલી સત્ય વાણીથી પ્રસંન થયો છું માટે, તું આમાંથી તારે જોઇએ તેટલું દ્રવ્ય લઇજા !

નાભાગ—મારે આ દ્રવ્યમાંથી કાંઈ ના જોઇએ. મને વળી શ્રી ભગવાન બીજુ આપશે, પણ નાહકનુ* લેવું એ હું યોગ્ય માનતો નથી, સત્યથી પ્રાપ્ત કરેલું હોય તેજ સુખ શાન્તિ આપે છે.

રૂદ્ર—તારા સંતોષી સ્વભાવથી વળી વધારે પ્રસંન છું માટે આ બધુ દ્રવ્ય તું લઇજા ?

નાભાગ—ના મહારાજ, આપ મારા ઉપર દયા રાખો ! તમે હક કરીને માગેલું દ્રવ્ય મારે કાંઈ કામનું નથી.

રૂદ્ર—હે નાભાગ ! તું મને ઓળખ, હું રૂદ્ર છું. મારે દ્રવ્યથી કાંઇ મતલબ નથી. તેમ ઇચ્છા કરૂ તો ખોટ નથી. હું દ્રવ્યની લાલચે કે ઇચ્છાએ આવ્યો નથી, પણ તારી વિધ્યાનું બળ જોવા આવ્યો છું. કે જે વિધ્યા વડે તેં પીતાની સેવા સ્વીકારી લીધી અને ભાઈઓ ઉપર માઠુ ન લગાડ્યું, હજી પણ મારૂ આપેલું દ્રવ્ય નથી લેતો તે તારી વિદ્યા વડે થએલા જ્ઞાનનોજ પ્રતાપ છે.

નાભાગ—હે પ્રભુ ! આપની ઓળખાણ પડી; તથા આપનાં દર્શન થયાં જેથી હું મારા મળેલા મનુષ્ય અવતારને કૃત કૃત માનું છું, અને એમ પણ માનું છું કે પ્રભુ દર્શન થયા પછી કોઇ વાતની કમીના રહેતી નથી. આપની કૃપા છે એજ અષ્ટ મહા સિદ્ધી તથા નવમા નિદ્ધી છે.

રૂદ્ર—હે નાભાગ ! એમ માનતો હોય તો ઠીક છે, પણ સિદ્ધીઓ સત્યને આધીન છે, રિદ્ધી અને સિદ્ધી સત્ય બોલનારની વાણીમાંજ વસેલી છે,

(દ્રષ્ટાંન્ત) કોઇ એક ગામમાં. અને પોતાના સંપ્રદાયના મંદીરમાં એક કુંજબીહારીદાસ નામનો બાવો રહેતો હતો. જે ગુરૂની સેવા સારી રીતે ઉઠા-

* નાહકનું-વગર હકનું.

વતો હતો, પણ મનમાં તૃષ્ના કર્યા કરતો હતો કે આપણે ચેલા મટીને ગુરૂ ક્યારે થઇશું ? ગુરૂ આપણુને સિદ્ધી ક્યારે બતાવશે કે, જે સિદ્ધી વડે, સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ સહજમાં થાય છે, તે સિદ્ધી શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ! રિદ્ધી સિદ્ધીને આધીન છે પણ સીદ્ધી શાને આધીન છે તે સમજાતુ નથી. સીદ્ધી ગુરૂ કૃપાને આધીન હશે ? હવે સીદ્ધી મેળવવા માટે, કોઇ જંગલમાં જવું. ત્યાં મહાત્માઓનું સેવન કરવું આમ વિચારી બિહારીદાસ બાવો ચેલો મટી ગુરૂ થવાની અને મહંત પદવીની, ઇચ્છાએ, મંદીરથી નીકળી, મહા ઘોર વનમાં ગયો. કે જે વન, અનેક પ્રકારનાં જંગલી ઝાડોથી ભરપુર હતું. વળી વખતે વખતે તેની મુસાફરીમાં પહાડની ટેકરીઓ પણ આવતી હતી, એવા ઝાડ બીડથી બીહામણા અને પહાડ પર્વતથી શોભીતા વનમાં ફરતા ફરતા વરસનાં વરસ વીતી ગયાં, આખર સિદ્ધી તો પ્રાપ્ત ન થઇ પણ એક જંગલની બુટ્ટી હાથ આવી ગઈ. જે બુટ્ટી અડવાથી પોતાની પાસે રહેલો લોઢાનો ચીપીઓ સોનાનો થઇ ગયો. આ ચીપીઓ સોનાનો શાથી થઇ ગયો તેનો તપાસ કરતાં સમજાયું કે અનાયાસે મળી આવેલું રસ્તામાં રખડતું આ કોક ઝાડનું મુળાડીયું, મારા હાથમાં ઝાલેલું અડયું, જેથી ચીપીઓ સોનાનો થયો, વાહ આનંદની વાત ! માત્ર લોઢાને અડવાથી સોનું થાય છે. ત્યારે તો પારસમણી કરતાં પણ વાત વધી ગઇ. હવે તો વસ્તીમાં જાઉ અને સર્વ સુખ ભોગવું, જે વખતે જે સુખની ઇચ્છા થશે તે પ્રાપ્ત થઇ શકશે. કારણકે, સિદ્ધીમાં રીદ્ધી અને રીદ્ધીમાં રાજ છે.

આમ વિચારી તે સાધુ બીહારીદાસ પોતાના વતનમાં આવ્યો; થોડાક વરસ મોજ શોખ આનંદ ભોગવી લીધો. એક વખત તેને જાત્રાએ જવાની મરજી થઈ, લાલ પીતાંબર પહેરીને અને લાલ પીતાંમર માંથે બાંધીને હાથમાં રૂપાનો લોટો લઇને; ગળામાં ગળચવો ઘાલીને, પગમાં સોનાનો તોડો પહેરીને ખાંધે ઝોળી ભેરવીને અને ઝોળીમાં જડી બુટ્ટી રાખીને કુંજ બીહારીદાસ ચાલ્યા. સારા સારા તીર્થોમાં સ્નાન ધ્યાન કરતા કરતા; કાશી નગરમાં આવી પહોંચ્યા. લાંબી મુસાફરી થવાથી નુકશાન એ થયું કે પગના જોડા ફાટી ગયા, અને તે બીજા તૈયાર કરાવાની જરૂર જણાઇ. એટલે ફરતા રામ મોચીની દુકાન પર આવ્યા.

સાધુ—મોચી ભગ...ત !

મોચી—કેમ મહારાજ ?

સાધુ—હમારા પેરકા જુતા બનાયગા ?

મોચી—બનાવીશ મહારાજ.

સાધુ—ક્યા લેગા બોલ દે ?

મોચી—અઢી રૂપીઆ લઈશ બાપજી.

સાધુ—અઢાઈ તો નહિ, મગર દો રૂપીઆ દેઉંગા દો.

મોચી—(હશે સાધુ છે) સારૂ મહારાજ બે આપજો; ચોથે દહાડે લઇ જજો !

સાધુએ મનમાં વિચાર કર્યો કે, બે કહેતાંની સાથે તુરત હા કહી દીધી; કદાચ દોઢ કહ્યો હોત તોપણ હા કહેત ખરો ! માટે બીજી દુકાને જવું.

સાધુ—મોચી ભગત, અભી તો મેં જાતા હું ! ફીરકે આઉંગા, ઓર બાના દે જાઉંગા;

મોચી—બહુ સારૂ મહારાજ.

સાધુ—(બીજા મોચીની દુકાને) મોચી ભગત ! હમારા પેરકા જુતા બનાયગા ક્યા ?

મોચી—બનાવીશું મહારાજ. બે રૂપીઆ લઈશું !

સાધુ—દોઢ રૂપીઆ દેઉંગા દોઢ !

મોચી—સારૂ બાપજી, દોઢ આપજો ? પરમ દિવસે લઇ જજો.

સાધુ—(મનમાં) મેં રૂપીઓ કહ્યો હોત તોય મોચી હા કહેત ખરો ! મોચી ભગત ઠીક હે મેં આતાહું. ત્રીજાને ત્યાં જઇને ! મોચી ભગત હમારા પેરકા જુતા બનાયગા ક્યા !

મોચી—બનાવીશું પ્રભુ, પરમ દિવસે આપીશું; દોઢ રૂપીઓ લઇશું !

સાધુ—નહિ ભાઇ હમ તો સાધુ હેં, એક રૂપીઆ દેઉંગા એક ?

મોચી—સાધુ જાણીને, સારૂ મહારાજ એક રૂપીઓ આપજો !

સાધુ—(મનમાં) આ ગામમાં જોડા સોંઘા હોય એમ લાગે છે. માટે ચાલ ચોથી દુકાને ! ચોથી દુકાને ગયા, ત્યાં એક મોચી નીચુ જોઈ પોતાનું કામ કર્યા કરે છે. મુખેથી શ્રીહરીનું સ્મરણ કર્યા કરે છે. ત્યાં સાધુએ આગળનો પડદો ઉંચો કરીને પુછ્યું. ક્યુંરે મોચી ભગ...ત !

મોચી—બોલી જાઓ કામ હોય તે !

સાધુ—હમારા પેરકા જુતા બનાયગા ક્યા ?

મોચી—બનાવીશુ.

સાધુ—ક્યા લેગા ?

મોચી—અડધો રૂપીઓ.

સાધુ—પા રૂપીઆ દઉંગા પા રૂપીઆ !

મોચી—(કરડી નજર કરીને) સાચો સાધુ છે કે કોઇ વેષ ધારી બાવો ? દુકાનેથી નીચે ઉતર !

સાધુ—(મનમાં) હવે અડધા રૂપીઆથી ઓછે જોડા બને તેમ નથી, એમ સમજી કહ્યું. કબ દેગા ભાઈ ?

મોચી—કાલે બપોરે મધ્યાને બાર વાગે ?

સાધુ—ફજરમેં નહિં દેગા ફજરમેં ? હમારે જલદી જાનેકા હે.

મોચી—જવું હોય તો જાઓ, બીજે બનાવરાવી લ્યો; અહીં તો એકજ વખત બોલાય છે.

સાધુ—અચ્છા કલ બારા બજે આઉંગા ? ઓર આધા રૂપીઆ લાઉંગા !

કહીને ગયા પછી બીજે દીવસે સવારમાં બાવો ગંગા સ્નાન કરવા ગયો હતો ત્યાંથી પાછા ફરતાં માર્ગમાં વિચાર આવ્યો કે, માર્ગમાં આવે છે માટે લાવ્ય પેલા મોચીની ખબર કાઢતો જાઉ કે તેણે જોડા શીવવાનું કામ શરૂ કર્યું છે કે નહિં! વાહ; મોચીનું ઘર તો આવ્યું. મોચી શીવે છે પણ ખરો ! તે જોડા મારા હશે કે કોઇ બીજાના; કેમ મોચી ભગત ! જૂતા બનાયા કે નહિં ?

મોચી—કેટલા વાગ્યા છે; મહારાજ ?

સાધુ—કોઇ નવ બજે હોંગે !

મોચી—તમને કેટલા વાગ્યાનો વાયદો કર્યો છે ?

સાધુ—બારા બજેકા.

મોચી—ત્યારે નવ વાગ્યાથી શી ધાડ આવી છે. તમે તે સાધુ છો કે બુદ્ધિ વગરના બાવા ! બાવા થયા તોય જરાય ધરપત તો રહેતીજ નથી.

સાંભળીને સાધુ મુકામ પર ચાલ્યો ગયો. દેવ દર્શનથી પરવારી, પ્રસાદ પાણી લઇ, જવાની તૈયારી કરી, બરાબર મધ્યાન સમએ મોચીની દુકાને આવ્યો. બાવાને જોઇને તરત મોચીએ જોડો મુકી દીધો. મહારાજે પગમાં પહેરી જોયો. બરાબર બેસતો આવ્યો એટલે રૂપીઓ એક આપ્યો અને કહ્યું કે અડધો રૂપીઓ પાછો આપ ! તે વખતે મોચીની પાસે અડધો રૂપીઓ નહિ હોવાથી સાધુને દુકાન પર બેસારીને પરચુરણ લેવા ગયો.

મોચી ભગતના ગયા પછી બાવાજી મનમાં વિચારે છે કે, આ મોચી ભગત એક વચની અને સાચુ બોલનારો છે. ઘરનો ગરીબ છે અને મજુ-

રીમાં પૈસા થોડા લે છે. લાવ્ય તેનું દળદર કાઢી નાંખતો જાઉં, એમ વિચારી પોતાની ઝોળીમાંથી જડી બુટ્ટી કાઢી, રાંપડી, સોઇઆ તથા બીજાં લોઢાંને લગાડી દીધી. અડતાંની સાથે ઓજાર સોનાનાં બની ગયાં. એટલામાં મોચીને સામેથી આવતો જોયો; ત્યારે બાવાજી ઉઠીને સામા ગયા; તે એમ સમજીને કે રખ્ખે મોચી ભગત જાણુશે કે મહારાજ લોઢાનું સોનું કરે છે તો મને અહીંથી જવા નહિ દે ! મોચીએ મહારાજના હાથમાં અડધો રૂપીઓ આપીને કહ્યું કે એટલામાં શું શેકઈ જતુ હતુ કે દુકાન સુની મુકીને ઉઠી ગયા ! બાવાજી બોલ્યા ચાલ્યા વિના મુંગે મોંઢે અગીઆરાજ ગણી ગયા. રસ્તે ચાલતાં વિચાર કરે છે કે; મોચી ઓજાર જોશે એટલે ખુશી થઇ જશે; મને હમેશાં યાદ કરશે; તથા મારો ઉપકાર માનશે. એના વૈભવમાં વધારો થશે; સર્વ વાતે સુખી થશે, જ્યારે જગંનાથ પુરીથી પાછા ફરીશુ ત્યારે જોતા જઇશું એની સાહ્યબી.

દુકાનપર આવી ઓજાર હાથમાં પકડતાંની સાથે સોનાનાં જોઇને મોચી પશ્ચાતાપ કરે છે. અરેરે મેં બાવાને ભરૂસે દુકાન મુકી એજ ખોટુ કર્યું. થોડીજ વારમાં મારાં ઓજાર બગાડી નાંખ્યાં તો વધારે વખત રહે તો શુ ન બગાડે. સાધુ સમજી [1]સવાકો રળવાની ઇચ્છા ન રાખી કામ કરી આપ્યું તેનો બદલો વાળ્યો. રૂપીઆ સાડા આઠનું નુંકશાન કરતો ગયો. હવે આ ઓજાર કશા કામમાં નહિ આવે ! નાંખવા દે કોઠીમાં બનાવવા દે બીજાં.

સોનાનાં ઓજાર કોઠીમાં નાંખી દેઇને, બીજા નવાં બનાવરાવીને; પોતાનો ધંધો ચાલુ રાખ્યો. છ મહીના પછી એનો એજ બાવો ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો અને કાશીપુરીમાં પેસતાંજ વિચાર કર્યો કે, હવે તો પેલો મોચી મહેલમાં રહેતો હશે; ઝુંપડામાં નહિ રહેતો હોય ! ચાલ ખોળીતો કહાડુ. (મોચીની દુકાન જોઇને) અરે આતો એનું એજ છે; નક્ી સોનાનાં જોઇને કોક ચોરી ગયું હશે ! મહારાજે ધિરેથી દુકાનની આગળ રાખેલો પડદો ઉંચો કર્યો. મોચીએ ઉંચુ જોયું અને બાવાને ઓળખીને તરત નિચુ જોઇ પોતાનું કામ કરવા માંડયું. મહારાજે જાણ્યું કે મને ઓળખ્યો નથી. પુછું તો ખરો !

સાધુ—કેમ મોચી ભગ...ત ! હમકુ [2]પેચાના નહિં કયા ?

મોચી—(ક્રોધ કરીને) પેચાના પેચાના ! ઓજાર બગાડી ગયો હતો એજ કે બીજો ?

૧ સવાકો–પૈસો. ૨ પેચાના–ઓળખ્યા.

સાધુ—ઓજાર બીગાડ દીયા કે સોના કર દીયા ! કયા બકતા હે કે બોલતા હે ?

મોચી—બકતો નથી બોલુ છું બાવલા ! શુ કરે સોનાને, હરામનું સોનું શુ કામ કરે; વગર મહેનતે મળેલા માલથી સુખ થતું હોયતો, સોનાની શી ખોટય છે. તારે જોઇએ છીએ સોનું ? બોલ્ય કેટલું જોઇએ છીએ ! થઈ જા પથ્થર સોનું !

મોચીની પાસે પડેલો પચીસ શેરનો પથ્થર થઇજા સોનું કહેતાંજ સોનાનો બની ગયો ! તે જોઇ બાવાજીની બાવડી બુડી ગઈ; વિચારમાં ગુમ થઇ ગયો; આ શુ ? મેં વરસોના વરસો જંગલમાં ફરી જડી બુટ્ટી મેળવી છે, અને આને તો જીભમાં સોનું છે.

મોચી—ઉઠાવો મહારાજ સોનું !

સાધુ—નહિજી હમ કયા કરે સોનાકુ.

મોચી—થઈજા લ્યા પાછો પથ્થર ! (તેજ વખતે પાછો પથ્થર બની ગયો.)

આ ચમત્કાર જોઇ વળી મહારાજને વધારે અચંબો આવ્યો. વાહ વાહ શુ કૃતિ ! આ મોચી ભગત પાસે ખરેખરી સિદ્ધી છે, કારણુ કે સિદ્ધીને આધિન રીદ્ધી છે. મોચીને ગુરૂ કરી એને ઘેર રહુ તો થોડે દહાડે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય ખરી.

સાધુ—મોચી ભગત ! હમકુ ચેલા બનાવ ! તુમ હમારા ગુરૂ બનજાવ ! ઓર હમકુ સિદ્ધી બતાવ !

મોચી—હમેતો કાંઇ સિદ્ધી બિદ્ધી જાણુતા નથી ! તમે તમારે આવ્યા હો એ રસ્તે ચાલ્યા જાઓ !

સાધુ—ભગત; તુમને પથ્થરકા સોના બનાયા; ઓર સોનેકા પથ્થર કર દીયા વો સિદ્ધી હે. વો કિસ તરેસે હુવા વો હમકુ બતાવ ! હમ તમારા ચેલા બન જાય !

મોચી—મરજી હોય તો હમેશાં વખત મળે એટલી વખત દુકાનપર આવીને બેસજો !

સાધુ—બહોત અચ્છા !

સાધુ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. એક શીવજીના દેવળમાં ધર્મશાળા જેવા ધામમાં મુકામ રાખીને, સવારના પહોરમાં ભિક્ષા માગીને નિર્વાહ કરવા લાગ્યો. બાકીનો બધો વખત મોચીની દુકાનપર બેસીને ગાળવા લાગ્યો.

લગભગ બે ત્રણ માસ વીતી ગયા ત્યાં સુધી મોચી તેની સાથે વાત પણ કરતો નથી; નિચુ જોઈ પોતાનો ધંધો કર્યેજ જાય છે અને આવતા ગ્રાહકોને ઉત્તર દેતો જાય છે. પરીણામે સાધુને એમતો સમજાયું કે આ મોચી સતવાદી છે; જુઠું બોલતો નથી; કોઇની સાથે અતીષે બોલી કડાકુટ કરતો નથી; એકજ વાર બોલે છે. જે બોલે છે તે પળે છે, અને વાયદા પ્રમાણે સામાનું કામ કરી આપે છે. ફિકર નહિ આપણે પણ હવે એક બે દિવસમાં સિદ્ધિ સાધ્ય કરવાની માગણી કરીશુ.

એક દિવસે મોચીની બાયડી પાણી ભરવા ગઈ. પોતાના નાના બાળકને ઘોડીઆમાં સુવારી, તે ઘોડીઆને બાંધેલી દોરીનો છેડો પોતાના ધણીના હાથમાં આપતી ગઇ, અને કહેતી ગઇ કે જોજો રૂવે તો જરા દોરી તાંણજો. મોચીએ દોરી પગમાં ભેરવી પોતે પોતાનું કામ કરવા માંડ્યું. તે વખતે બાવાજી ત્યાં બેઠેલાજ હતા; તેમણે કહ્યું, લાવો તમારા પગેથી મને દોરી છોડી આપો હું હીંચોળુ.

મોચી—નાના ! તમે તમારે બેસો !

સાધુ—લાવો લાવો ! હમ બેઠે બેઠે બઠ્ઠતે હે કયા !

મોચી—તમે તમારે બેસો, આતો મોચીનાં છોકરાં, મોચીનાં છોકરાંની સેવા સાધુ પાસે ના કરાવાય.

સાધુ--ઇસિમેં મોચી હે કાં; એતો બાલકહે. બ્રહ્મ સ્વરૂપ હે ! મોચીકા સંસ્કાર પડેગા જબ મોચી હોયગા ! (દોરી હાથમાં ઝાલી લીધી.)

મોચી--સંસ્કારતો જનમ્યો ત્યાંથીજ પડી ચુકયા છે.

સાધુ--હાં વોતો હય ! મોચીકા લડકા વોતો મોચીજ હોગા ! મગર ઇસિ દુનિયાકી હવાકી બાત ન્યારી હય !

સાધુ વાતો કરતો જાય છે અને બાળકની દોરી તાંણતો જાય છે, એટલામાં બાળક જાગ્યો અને રોયો. એટલે સાધુએ જરા તાણીને હીંચોળવા માંડયો. તોપણ છાનો ન રહ્યો; પણ વધારે રોવા લાગ્યો, ત્યારે મહારાજ બોલ્યા. છાનો રહે છાંનો રહે ! તારી મા લાડવો લેવા ગઈ છે. તારી મા લાડવો લેવા ગઈ છે, એ શબ્દો સાંભળીને મોચીને અતી ક્રોધ ચઢયો, અને સાધુના સામી કરડી નજર કરી રીસ ચઢાવીને બોલ્યો. શુ બોલ્યો બાવલા ! એની મા લાડવો લેવા ગઈ છે કે પાણી ભરવા ગઇ છે? કેમ જુઠું બોલ્યો !

સાધુ—હાં...બોલ તો ગયા ! મગર ઈસમેં કયા [1]હર્જ હે ! લડકેકું સમજાનેકે લીએ એસા બોલા જાતા હે.

મોચી—બોલાય કેમ ! બોલીએ તોજ બોલાય ! જુઠું બોલી સિદ્ધિ મેળવવી છે તેતો નહિં મેળવાય ! સિદ્ધી તો સત્યને આધીન છે.

મોચીનો મિજાજ ગયો એટલે બાવો દોરી મુકીને વિદાય થયો. પોતાને પંથે ચાલવા લાગ્યો, માર્ગમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, મોચી ઉપર રીસ ચઢાવા જેવું નથી, કારણ કે તેને જુઠા ઉપર ઘણી ચીડ છે અને પોતે જુઠું બોલતો નથી. હાંસી મશ્કરીમાં કે બાળક રીઝવવામાં પણ જુઠું નજ બોલવું જોઇએ, સર્વે સિદ્ધિયો સત્યને આધીન છે.

નાભાગ—મહારાજ; આપે વળી મને વિશેષ જ્ઞાન આપ્યું. હવે કોઇ વાર જુઠું નજ બોલાય, એવી સુરતા બરાબર રાખીશ !

રૂદ્ર—હે નાભાગ; તારે હવે ચિંન્તા કરવા જેવું નથી, બાળપણથીજ સાચુ બોલવાની ટેવ આગળ ઉપર અઢળક સુખ આપે છે. હું તારી સત્યતા ઉપર પ્રસંન્ન થયો છું; માટે આ સઘળું દ્રવ્ય, જે તને યજ્ઞ કરનારાએ આપ્યું છે, તે હું કબુલ કરી આપી દેઉછું. લઇજા; પ્રસંન્ન થા, અને જા !

રાગ; દોહરો.

(રૂદ્ર) સતથી પત ખોવાય નહિ, થાવું ન પડે [2]દીન;
અષ્ટ સિદ્ધ નવ નિદ્ધ તે; છે સતને આધીન. ૧
(નાભાગ) જુઠું બોલું જીવતાં, તો મુજ મનખો ધીખ;
સાધન સાધુ સત્યનાં; શીર ચઢાવું શીખ. ૨
(રૂદ્ર) અઢળક સુખ [3]વર આપવા, રહ્યું ઉછળી રક્ત;
પુત્ર થશે એક પ્રાક્રમી; પુરણ પ્રભુનો ભક્ત. ૩

શ્રી શુકમુની ભગવાન કહે છે હે પરીક્ષત રાજા, તે નાભાગ શ્રી શંકર ભગવાનની આશીષ લઈ પિતાની પાસે આવ્યો. તેણે પિતાની રૂડી રીતે સેવા કરી, સુખી જીંદગી ગાળી. પિતાના સ્વર્ગવાસ થયા પછી, પ્રભુ ઇચ્છાથી નાભાગને રાજ્ય મળ્યું. રૂડી રીતે રાજ્ય ચલાવતાં, ઘણાં વર્ષ વિત્યાં. એક પુત્ર થયો, કે જેનું નામ અમરીષ પાડયું. તે અમરીષ સાત દ્વીપનો સાર્વભૌમ ચક્રવરતી રાજા થયો.

[કવી] રાગ; કલ્યાણ, ઢબ; શ્રી જગતપતી.

અમરીષરાય, રાજા છત્રપતી કહેવાય;

---

૧ હર્જ–હરકત. ૨ દીન–દુઃખી. ૩ વર–વરદાન

અહોનીષ આદરે શ્રીજીની સેવાય.
સેવાની સામગ્રી સર્વે, સજતા આપો આપ;
પગ પેસારો કરે અન્ય, તો તનમાં ઉપજે તાપ. અમરીષ રાય. ૧
નિવેદ નવનાં અરપી નાથને; ધરતા ધણીનું ધ્યાન;
આરોગીને ઉઠે શ્રીજી, કરે પ્રસાદી પાન. અમરીષ રાય. ૨
પ્રભુને અર્થે પુષ્પ વિણતાં, પ્રેમ તણો નહિ પાર;
કરમાં ગ્રહીને કોમળ કંઠે, અર્પે ઉજ્વળ હાર. અમરીષ રાય. ૩
ધુપ, દીપ, નૈવેદ આરતી, મનને રાખી સ્થીર;
નવસેં નારી નજરે જોતાં, નરપત ભરતા નીર. અમરીષ રાય. ૪
વિંણાજંત્ર, વાજીંત્ર, ગ્રહીને, કરતા ઘડીભર ગાન;
સાત પહોર સેવામાં વીતે, [1]ઉદાસીન રાજાન. અમરીષ રાય. ૫

શ્રી શંકર ભગવાનનાં આશીષ વચનથી, જન્મ પામેલો રાજા નાભાગનો પુત્ર " અમરીષ " ભગવાનનોં પુરણ ભક્ત થયો. સાત દ્વીપનું રાજ્ય મળ્યું છતાં તેને તુચ્છ અને સ્વપ્નવત્ ગણી શ્રી હરીની સેવામાં આઠે પહોર ગાળવા લાગ્યો.

[2]નવધા ભક્તિમાંથી સેવા ભક્તિ રાજા અમરીષને અતી પ્રિય હતી. જેથી તે નિરંતર સેવામાં મગ્ન રહેતા હતા. હજારો નોકર ચાકર દાસ દાસીઓ હાજરને હજુર છતાં; સેવા સંબંધીનું સઘળું કાર્ય પોતાની જાતેજ કરતા હતા.

સેવાની સઘળી સાહિત્ય તથા (નિવેદન.) સામગ્રી તૈયાર કરી, મંગળા, ગોવાળ, શણુગાર, રાજભોગ, ઉત્થાપન. સખડીભોગ અને સેનભોગ સુધીની સઘળી સેવા રાજા કોઈની પણ મદદ લીધા સિવાય પોતાની જાતેજ કરતા હતા. પ્રભુની મંગળા તથા શણુગાર આરતી થયા પછી રાજા પોતે શ્રી સર્વેશ્વરના મંદીરના ઓટલા ઉપર બેસી સોનાની શીંગડીઓથી, અને સોનાની ખરીઓથી શણુગારીને હમેશાં સવારમાં ત્રીસ હજાર (૩૦,૦૦૦) ગાયોનું દાન, સુપાત્ર બ્રાહ્મણોને દેતા હતા. ત્યારબાદ રાજભોગ ધરી, બ્રાહ્મણોને ભોજન આપી પોતે પ્રભુની પ્રસાદી લેતા. બાકીના વખતમાં પુષ્પ વિણવાં ગુંથવાં, વિગેરે કામ કરતા. શ્રીહરી પોઢી જતા ત્યારે હાથમાં વિંણાજંત્ર

૧ ઉદાસીન—સંસાર વ્યવહારથી અલગ, ત્યાગી, વૈરાગી, ભક્ત; ૨ નવધા ભક્તિ–નવ પ્રકારે પ્રભુની ભક્તિ. ૧ શ્રવણ. ૨ કિર્તન. ૩ સમરણ. ૪ સેવન. ૫ અર્ચન. ૬ વંદન. ૭ દાસ્ય. ૮ સખા. ૯ આત્મ નિવેદન. તે ઉપરની દશમી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ.

લઇ પગમાં ઘુઘરા બાંધી, પ્રભુની સનમુખ નાચતા; અને ગાન કરતા. સવારના પરોઢમાં વહેલા ઉઠી, નાહીને સોનાની ગાગરમાં સેવાનું જળ પણ પોતેજ ભરી લાવતા હતા. મહારાજા અમરીષને નવસો નારીઓ વરી હતી. પણ તેમાંની કોઇ પ્રભુની સેવામાં ભાગ લઈ શકતી નહોતી. એક દિવસ રાજાએ વિચાર કર્યો કે રાત દિવસના મળી આઠ પહોર, તેમાં સાત પહોર સેવામાં જાય છે, અને એક પહોર ઉંઘમાં જાય છે, જે ઉંઘમાં જાય છે તે વૃથા જાય છે. તે પહોર પ્રભુની સેવામાં મજરે પડે તો આઠે પહોર ભગવાનની સેવા થાય, અને મનુષ્ય જનમ ધારણ કર્યો ધન્ય ગણાય.

(અમરીષ) રાગ; ઓ રઘુવરજી, અમથી અંતર ધ્યાન;

જીવ જંજાળી, જનમ ધર્યો તે જુગના જીવન જાણવા;
જો ઝાંખીને; નેત્ર મળ્યાં છે નારાયણને [1]નાંણવા.

આ મનુષ્ય દેહ છે અમુલ્ય મણી, કિમ્મત નવ કીધી તેહ તણી;
ખર [2]ખુટલ જાશો માંથુ ખણી. જીવ જંજાળી. ૧

જેણે સેવા કીધી સ્યામ તણી, ઘડી ઘડી પલક પળ ગણી ગણી;
તેને રાજી રહેશે રામ ધણી. જીવ જંજાળી. ૨

તને લલના સુખની લેહે લાગી, તારી [3]ઘંટે ઘડીઆળો વાગી;
તુ નરક જવાનો નિર્ભાગી. જીવ જંજાળી. ૩

તુ લેવા ધારે છે લંકાં, સુરતામાં આવે સો શંકા;
[4]દુશ્મનના વાગ્યા ત્યાં ડંકા. જીવ જંજાળી. ૪

ભવસાગર તર ! ભગવાન ભજી, વળી કામ ક્રોધ મદ લોભ તજી;
છે અવસર હરી ગુણ ગાને હજી. જીવ જંજાળી. ૫

નવ શીખામણનો બોલ સહ્યો, વરણાગી વર ખર ભાર વહ્યો;
તું [5]રોડા સમ રખડીને રહ્યો. જીવ જંજાળી. ૬

આવરદા પલકે જાય પળ્યો, તુ રિદ્ધી રોળી રાખ રળ્યો;
તારો અમૃત પ્યાલો આજ ઢળ્યો. જીવ જંજાળી. ૭

તુ ખૂંચી રહ્યો છે [6]ખાણીમાં, તું ઘુંચાયો છે ઘાંણીમાં;
તારાં વરસ વહ્યાં છે પાણીમાં. જીવ જંજાળી. ૮

૧, નાણુવા—નીરખવા, ૨, દેવાળીઓ. ૩, ઘંટના અવાજથી થતા ટંકારા, ૪. મ્હોતના ૫, જુનો ઢેખાળો. ૬ ચાર ખાણ. (૧, અંડજ. ૨, સ્વેદજ; ૩, ઉદ્ભીજ, ૪, જરાયુજ,)

જો જોર હોય તો ઝુકીલે, મહા જળમાં મોતી [1]ફુંકી લે;
કાંઇ બળતામાંથી ખુકી લે. જીવ જંજાળી. ૯
નયણે નવ નીરખો [2]નારીને, વળી [3]વાણી રાખો વારીને;
જમડા જાશે જખ મારીને. જીવ જંજાળી. ૧૦
બાપુના બોલ વિચારીને, ગરજીને ગા ગિરધારીને;
તને ત્રિકમ લેશે તારીને. જીવ જંજાળી. ૧૧

શ્રી હરીની સેવા સિવાયનો વખત, નક્કી નિષ્ફળ છે. ભગવાનના ભજન વિનાનું જીવન નકામુ છે. ઇશ્વિરના સ્તવન વિનાનું કામ કામ વગરનું ગણાય. હું સાત પહોર સેવામાંજ રહું છુ, તેતો ઠીક, પણ એક પહોર જે ઉંઘમાં જાય છે, તે જો મજરે પડે તો જનમ્યું અને જીવ્યું પ્રમાણ કહેવાય.

(અમરીષ) રાગ; મરાઠી સાખી.
સાત પહોર સેવામાં વીતે, નિદ્રામાં એક તણાય;
સફળ સાત ને એક અવરથા, ખરી ખામી એ ગણાય;
પાહુ મજરે પહોર, સેવા ફળ તે સોના મહોર. પાહુ.

તેને માટે શુ કરવું, સેવાનું કામ સેવામાંથીજ કાઢવું; સેવામાં કાંઇ ખામી હોય તો તે પુરી કરવી; અગર સેવાનું કાર્ય કોઈ બીજાથી થતું હોય તો તે જાતે કરી લેવું, પણ માત્ર પહોર મજરે પાડવો, નવું વધારવું નહિ. વાહ; ઠીક યાદ આવ્યું. જેટલું દળવાનું કામ છે, તે દાસીઓ કરે છે.

(અમરીષ) રાગ; ગિતી.
સેવા સજીએ હાથે; અન્ન પીસણું અન્ય થકી થાય;
જો તે દળીએ જાતે; તો તે સેવા પુરણ કહેવાય.

(કવિ) રાગ; મામેરા માટે મહેતે તૈયારી કીધી;
રાજા અમરીષ તે બેઠા ઘંટીએ દળવા;
શ્રીજીની સેવા જરણ મરણને ટળવા. ૧
પુરા પ્રેમ ભાવથી, પુર્ણ પીસણ પીસે;
જેમ જેમ થાકે, તેમ હૈયું અઢળક હીસે. ૨
હવે પ્રભુ સેવામાં, પરનો રહ્યો નહિ ભાગ;

૧ ફુંકીલે—સમુદ્રમાંથી મોતી કાઢનારા મધ્ય દરીએ વહાણ લઇને જાય છે. [મો]તી કાઢનાર માણસ મોંઢામાં તેલ ભરી કોઠીમાં બેસી જાય છે. પછી બીજા [મા]ણસો તે કોઠી દરીઆમાં ઉતારી દે છે. તળીએ પહોચ્યા પછી—તેલ ફુંકી નાંખે . એટલે સેજ ઉજાસ થાય છે. એટલામાં લેવાય તેટલાં મોતી ઉઝરડી લે છે. પરવાળા તાણી લે છે. ૨ પરનારીને. ૩ જુઠીવાણી.

કોઇ શ્વેત વસ્ત્ર પર, હતો એટલો ડાઘ. ૩
માન્યુ મન સાથે, આજે જુગમાં જીત્યો;
વળી આજ સુધીનો, વખત વૃથા સૌ વીત્યો. ૪
રેલા મુખ ઉપર, પુર્ણું પસીનો છુટયો;
લક્ષ્મિજી કરથી, હરીએ વીંઝણો ઝુંટયો. ૫

શ્રી છત્રપતી મહારાજાધીરાજ, ઘંટીએ દળવા બેઠા અને જ્યારે જોર કરી ઘંટી ખેંચી ત્યારે અતી શ્રમથી ઉત્પન્ન થતા પરસેવાના રેલા, લમણેથી પ્રગટ થયા. જેમ ચંદ્રમાની ઘેરમાં તારા આવીને અડયા હોય; જેમ સમુદ્રની પાળ ઉપર ખરાં મોતીનો ઢગલો થઇ ગયો હોય, જેમ કમળનાં પાંદડાં ઉપર વરસાદના છાંટા છવાઇ ગયા હોય, તેવો દેખાવ થઇ રહ્યો. મુખ તો લાલ કસુંબાના રંગ જેવું દેખાવા લાગ્યું. પોતાના ભક્તને; સંપૂર્ણ શ્રમ થયો છે. તે જાણીને જેની સેવામાં અમરીષ છે, તે શ્રી હરી અમરીષની સેવા કરવા તૈયાર થઈ ગયા.

(કવિ) રાગ; કાળી કંઠી તે સવા લાખની, સાજનીઆ લોકો;

ઝબકીને જાગ્યા; ઘંટીનો સાંભળીને ઘોર; રે ઝબકીને જાગ્યા.
હબકીને જાગ્યા; ભૂધરજી ભભકી થાતાં [1]ભોર. રે હબકીને જાગ્યા.
ઉઠયા ઉઠયા; ભક્ત વત્સળ ભગવાન; રે એ ઉઠયા ઉઠયા.
ત્રુઠયા ત્રુઠયા; [2]ધરણીધર ધરતા જેનું ધ્યાંન. રે એ ત્રુઠયા ત્રુઠયા.
પુરણ સુખમાં પોઢીઆ, [3]વામા ઢોળે વાય;
નારદને [4]શારદ સદા...ગાંધર્વો ગુણ ગાય. રે ઝબકીને જાગ્યા. ૧
[5]સુરત સાંધી શ્રી હરી, [6]મુરત આણી મંત્ર;
દળતાં દેખી દાસને, ત્રીકમ તાવ્યું તંત્ર. રે ઝબકીને જાગ્યા. ૨
સુખ સજ્જામાં શામળા, સુતા શ્રીની સાથ;
વામા કરથી વીંઝણો, લીધો લક્ષ્મિનાથ. રે ઝબકીને જાગ્યા. ૩
જાય ઝડપથી દોડવા, બેળે ભરવા બાથ;
રીઝી આવ્યાં રૂક્ષમણી, આડા ધરીઆ હાથ. રે ઝબકીને જાગ્યા. ૪

રૂક્ષમણી, લક્ષ્મિ, સતભામા, જાંબુવતી, કાલીન્દ્રી, મિત્રાબિંદુ, સત્યા, અને ભદ્રા, એવી આઠ પટરાણીઓ પ્રભુને ઘેરીને ઉભી રહી; અને હાથ જોડી ઉચ્ચાર કરવા લાગી.

---

૧. ભોર-મળસકું; પરોઢ. ૨ ધરણીધર-શેષનાગ, ૩ વામા-સ્ત્રિ, લક્ષ્મીજી. ૪ શારદ-શારદા, સરસ્વતી. ૫ સુરત-સુરતા. ૬ મુરત-મુરતી.

(પટરાણીઓ)　　રાગ; રૂડા હિંસોછો રાજેશ્વર.

જીવન ઝુંટી, વિંજન, જાશો કયાં ? ક્ષણવારમાં રે. જીવન ઝુંટી.
સુખ સજ્જાથી સુતા ઉઠયા, અમો જાણ્યું જે અમ પર રૂઠયા;
જગદીશ જાગ્યા; જાણે વિવીધ વીચારમાં રે.　　જીવન ઝુંટી. ૧
આવી ઉતાવળ કદી ન દીઠી, શુ ! સ્વપનામાં વાંચી ચીઠી;
ભૂદર ભભકી ઉઠયા, ભક્તની વ્હારમાં રે.　　જીવન ઝુંટી. ૨
આપ પધારો ઉત્તર આપી, કયારે વળશો ? [1]કામને [2]કાપી.
નાથ નજર રાખીને, [3]નંદન નારમાં રે.　　જીવન ઝુંટી. ૩
(પ્રભુ) ક્રોડ વાર હું થાકયો કહીને, પુછો જ્યારે આવું જઇને;
સમજુ થઇને રહો ભામની ભારમાં રે.　　જીવન ઝુંટી. ૪
(કવિ) મન મોહન મંદીરમાં પેઠા, વાલમ આવી વાંસે બેઠા;
વળતી વાયુ ઢોળે, પ્રિતમ પ્યારમાં રે.　　જીવન ઝુંટી. ૫

[કર્ત્તા] સનકાદી આદી મુનીઓ; ઇંદ્રાદી દેવતા; મહા યોગેશ્વર શીવજી સદા જેનુ ધ્યાન કરે છે; બ્રહ્માજી વેદ પાઠ કરે છે; શેષ શહસ્ત્ર જીવ્હા વડે જેનો જાપ કરે છે, તે ભગવાન. પ્રેમ પ્રિતીને વશ થઇ, પંખો કરે છે.

[કવિ] રાગ; એ મડદામાં શુ મોહયાં રે, (સુકન્યા)

પરમેશ્વર પંખો કરતા રે; અમરીષને.
પ્રભુ પવન ઉડાડે ફરતાં રે. અમરીષને.
સુખ સજ્જાથી સુતા ઉઠયા; જાગ્યા જાદવરાય;
પ્રેમી ભક્તની પુંઠળ રહીને; વિઠ્ઠલ ઢોળે વાયરે.　　અમરીષને. ૧
વનિતા વાતે લક્ષ ન લીધુ, સર્વે શીર પર સેવા,
સેવા જાણી શ્રીજી આવ્યા, સેવકને સુખ દેવારે.　　અમરીષને. ૨
કરતુ, અકર્તુ, અન્યથા કરતુ, સમર્થ સંકટ ખોવા;
શ્રીજી ચરણમાં સેવા ભક્તિઃ જુગદીશ આવ્યા જોવારે. અમરીષને. ૩

[4]ધામથી ઘેરાએલા અને તાપથી તપેલાને, હીમગીરીના બરફની શીતળતાને સમેટીને આવેલો પવન અંગને અડતાં જે અસર થાય, તેવી અમરીષને અંગે થઇ, કે તુરત પાછુ વાળી જોયું.

[કવિ]　　　રાગ; મરાઠી સાખી.

પ્રેમી ભકતે પુંઠળ જોયું, ત્યાં જોયા જુગદીશ;

---

૧ કામને–કામ કરવાનું તે. ૨ કાપી–ટુંકુ કરી, પુરૂ કરી. ૩ નંદન–આનંદને આપનાર, હર્ષ ને વધારનાર. ૪ ધામ–ઉકળાટ,

હબકી ઝબકી હરી ચરણુમાં, સેવક નામે શીશ;
કરે સ્તુતી અપાર, કરો [1]કારમુ શું કીરતાર ? કરે

વાહ ! વાહ ! પ્રભુ વાહ ! તમારી લિલા તો તમેજ જાણો છો ? પુષ્પને વીણી વજ્રને કાઢી પાથરેલી સુખ સજ્જામાં સુવારેલા; શુ જોઇને જાગી ગયા; ઉંઘ કેમ ના આવી મારા નાથ ?

(કવિ) ગિતિ.

કમળાવરના કરમાં, વાયુ વીંજન શુ સુંદર શોભે;
સેવકને શીતળતા, નીર નેવનાં ગરી ગયાં મોભે.

ભગવાન કહે છે હે અમરીષ તેં મારી સાચા પ્રેમથી સેવા કરી છે; અને હજી પણ કર્યા કરે છે; તન મન અને ધનને અર્પણ કરી; રાજપાટ અને રત્ન ઉપરથી પ્રિતી ઓછી કરી; તારા સમાન સેવા વિરલાજ કરે છે.

(અમરીષ) રાગ; અહો દિલદાર જરી દેદાર;

સ્વામી છું સનાથ; કમાયો છું [2]કાથ;
હરી ઝાલી હાથ, તા...રો ને.
હરી ઝાલી હાથ, તારોને, હરી ઝાલી હાથ, તારોને. સ્વામી છું.
અહો જગદીશ, ધરા ધર ધીશ, અમર વર ઇશ, હું નામું શીશ.
વિશ્વાધાર, સેવામાં છે સાર, આ ભવજળ પાર, ઉતારોને. સ્વામી છું.
સુખ સજ્જા સુંદર સજી; છાંટી સરસ સુગંધ;
ફરતાં વેરી ફુલડાં, કર્યાં બારણાં બંધ. સ્વામી છું. ૧
જાગ્યા શાને જાદવા, ખુંચી આવ્યું ખાલ;
વજ્જર કાંટો વાગીઓ, હબકી ઉઠયા હાલ. સ્વામી છું. ૨
વાયુ ઢોળો વીઠલા, એજ અઘટતું કાજ;
ઠાકરને ચાકર થતાં, લેશ ન આવી લાજ. સ્વામી છું. ૩
સેવક ઉપર શુ ! કૃપા, આજ કરી કીરતાર;
દર્શન આપ્યાં દાસને, વાલમ નવ થઇ વાર. સ્વામી છું. ૪
સેવા સજવા શ્યામની, આઠે પહોર ઉમંગ;
ખાલી ખોટી શુ કરો ! પોઢી જાઓ પલંગ. સ્વામી છું. ૫

ભગવાન કહે હે અમરીષ; હવે તારી પાસે એ માગુ છુ કે માત્ર એક પહોરતો ઉંઘવામાં ગાળ ! તેને પણ હુ સેવામાંજ ગણી લઇશ.

તારાથી સેવાનું કાર્ય સુખેથી થઇ શકે એટલા માટે તારા રાજ્યને સંભાળવા હું સુદર્શન ચક્ર મુકુ છું.

૧ કારમુ—નવાઇનુ, હેરત પમાડે તેવું; તાજુબી પમાડે તેવું, ૨ કાથ દેવત, શક્તિ.

(કવિ) રાગ; ગિતી.

નીજ ભક્ત અમરીષને, દુઃખ નવ આપે દેવ દહિત [૧]શક્ર;
રાજપાટ સાચવવા, મધુસુદને મુકયુ છે ચક્ર.

ભક્ત શિરોમણી, છત્રપતી મહારાજા શ્રી અમરીષ મહારાજા ધીરાજ હમેશાં સવારમાં વહેલા ઉઠી નાહી ધોઇ અબોટ પાટલા વાસણ કરી; ખભા ઉપર કાવડ ભેરવી, બે બાજુ બે સોનાની ગાગરો મુકી દેવ સેવા માટે જળ લેવા ગંગાજી ઉપર જતા હતા કે જે વખતે કોઇ ન હોય.

એક દિવસે એક બ્રાહ્મણની પુત્રિ જળ ભરવા માટે ગંગાજી ઉપર આવેલી હતી, તેણે પોતાનું બેડુ ઉકઝીને તૈયાર કરેલું હતું. તે ભરવાની તૈયારીમાં હતી તેવામાં શ્રીકૃષ્ન નામનો ઉચ્ચાર સંભળાયો. જેમ જેમ વાર થતી ગઇ તેમ તેમ અવાજ નજીક આવતો ગયો. થોડીવાર સુધી કાન માંડીને ઉભી એટલામાં મહારાજાધીરાજની સ્વારી આવી. બાઇ રાજાને ઓળખીને આનંદ પામી; કે આજે હું મહારાજાનાં, સેવામાં દર્શન કરી કૃતાર્થ થઇ.

આમથી ગાગરને બોળી કાઢી, ભકતરાજે પાણી ભરવા માંડયું તેની સાથે બાઇએ પણ ભરવા માંડયું. પોતાના કામમાં ઉતાવળ કરતાં બાઇના ઘડાના પાણીનો એકાદ છાંટો ઉડયો ન ઉડયો થયો. જેથી શંકા લાવીને અમરીષ રાજાએ કહ્યું. જરા જોઇને કામ કરો; સાચવીને કામ કરો !

બાઈ—શુ થઇ ગયું ? કાંઇ બગડયું ?

રાજા—બગડ્યું કાંઇ નથી પણ બગડતાં વાર ન થાય. છાંટો છુટી ઉડી જાય તો......

બાઈ—તો...શું; તો...મારાથી કાંઇ વટલાઇ નહિ જાઓ ! હું બ્રાહ્મણની પુત્રિ છું.

રાજા—તે વાત ખરી છે; પણ આ જળ દેવ સેવામાં વપરાવાનું છે.

બાઈ—તે પણ મારૂ અજાણ્યું નથી. તેટલા માટે તમેજ પાણી ભરો ને બીજા ઉભા થઇ રહે ? તમારે ઉતાવળ હશે ને બીજાને નહિ હોય !

રાજા—ઊતાવળ સર્વને ખરી ! પણ ઉતાવળે ઉતાવળે ફેર; કામે કામે ફેર ! આ ઉતાવળ પ્રભુ સેવા માટે છે !

બાઇ—ત્યારે હું પણ ઘેર છોકરાને સુતો મુકીને આવી છું. તે જાગી ઉઠે તો મારા વિના કલ્પાન્ત કરે, દેવ સેવા કરતાં છોકરાંની સેવા ઓછી ન ગણાય.

---

૧. શક્ર-ઇંદ્ર.

રાજા—ભલે બાઇ, જેમ જેને ફાવ્યું. પણ જરા ધીરી થા !

બાઇ—અહોહોહો ! ભગતની પુંછડી જોને ભગતની પુંછડી! ગંગાનું જળ લેવાને સૌનો સરખો હક છે.

[સ્ત્રિ] રાગ, ભુલી ભમે છે ભોળી ભામની, (મીરાં.)

સેવા સજવાને સુંદીર સ્યામની; (અમરીષ) શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન.
આવી ઉતાવળ આખા ગામની; „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન.
પરને શી પીડા તારા રામની; „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન.
જીબ્હાને જરૂર છે લગામની; „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન.
કોને ઉતાવળ નથી કામની. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન.
સ્વારથ એ [1]સાર છે રે, પર ઉપર ખાર છે રે;
એ નરની અવની માંહે હાર છે. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન. ૧
ભક્તિમાં ભાર છે રે, બેડો પેલે પાર છે રે;
ખોળી જો ખાંડા કેરી ધાર છે. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન. ૧
જીવણને જાપવા છે, પરને સંતાપવા છે;
[2]કિલ્મીશો કોટી ભવનાં કાપવાં. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન. ૩
જુઠી આ જક છે રે, ખોટી ટક ટક છે રે;
સર્વેનો સરખી રીતે હક છે. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન. ૪
કાળની [3]કુચડી છે, મિથ્યા આ મુંછડી છે;
ભાળી ભગતની પુંછડી. „ શ્રી કૃષ્ન કૃષ્ન. ૫

છત્રપતી મહારાજને ભગતની પુંછડી કહેતાં શુ કહ્યુ તો ખરૂ, પણ પછી પાણી ભરી વિમાસણ કરતી ચાલી. અરેરેરે મેં ભુલ્ય કરી, રાજાધીરાજને ટુંક વચન કહ્યું. તિરસ્કાર રૂપ વચન કહ્યું. જો એ ખરા ને સાચા ભક્ત હોય તો તો મારે ડરવાનું કાંઇ કારણ નથી; પણ જો ભક્તિમાં કચાસ રહી ગઇ હશે તો મને મારા બોલ્યાનો કાંઇક બદલો મળશે ખરો ! એક તરફથી બ્રાહ્મણની બાળકી આમ વિચાર કરતી ચાલી જાય છે અને બીજી તરફ રાજા પણ ઉતાવળ કરીને કાવડ ભરી ખભે બેસવીને પાછળ પાછળ આવે છે. માર્ગમાં આવતાં નગરના રક્ષણને અર્થે તથા રાજનું રૂપક બતાવવાને માટે ફરતા રાખેલા અનુચરમાંના એકને જોઇને, રાજાએ કહ્યું. પેલી બાઇ પાણી ભરીને જાય છે, તેની વાંસે વાંસે જાઓ અને એ ઘેર

૧ સાર–ખરૂ તત્વ, ૨ કિલ્મીષ–પાપ. ૩ કુચડી–કોળીઓ કરી ચાવી કાઢી નાંખેલી વસ્તુ. કાયારૂપી કુચડી.

પહોંચે ત્યારપછી તેને સુખપાલમાં બેસારીને આપણા મંદીરે લાવો !

રાજાની આજ્ઞાને અનુસાર, બાઇને સુખપાલમાં બેસાડીને લાવવામાં આવી. રાજ મહેલમાં, રાજ સેવામાં તથા રાજાની હજુરમાં લાવીને ઉભી રાખવામાં આવી. ભગતની પુંછડી કહેનાર બાઇને બરાબર ઓળખી રાજા ઉઠીને પુજન કરી પગમાં પડયા; તથા સુંદર વસ્ત્ર અલંકાર સાથે અઢળક ધન આપી સાસરવાસો કર્યો. ત્યારબાદ ગામમાં ઘેર ઘેર તોરણુ બંધાવી સાકર, તથા પ્રભુ નિવેદ કરી મિઠાઇ વહેંચાવરાવી! આ પ્રમાણે થએલી ધામધુમ જોઇ રાણી તથા પ્રધાન વર્ગે પુછ્યું કે હે મહારાજા ધીરાજ; શું હર્ષના પ્રસંગમાં આમ અઢળક ધન ખરચાય છે ?

રાજા—હે પ્રધાનજી ! આજના જેવો હર્ષનો દિવસ આવ્યો નથી અને આવશે પણ નહિ. આજે હું માણસની ઓળમાં આવ્યો; મનુષ્યની ગણત્રિમાં આવ્યો. મારા જન્મનો પ્રથમ દિવસ દેખાયો.

(રાજા) રાગ, દોહરો.

કહ્યો " **ભગતની પુંછડી,** " થયો કતારથ આજ;
આવ્યો કાંઇક હિસાબમાં, કદી ન કથલે કાજ.

એક સમે, એકી વખતે (૧૦,૦૦,૦૦૦) દશ લાખ યોદ્ધાઓની સાથે યુદ્ધ કરી ફતેહ મેળવી હતી, એવા મહાન પરાક્રમી અમરીષ રાજાએ; અભિમાન તથા ગર્વને તજી સેવા ભક્તિવડે ઇશ્વરને ઓળખી, બ્રાહ્મણની બાળકીને ગુરૂ તુલ્ય માની પુજી તથા વસ્ત્ર ઘરાણાં આપી સાસરવાસો કર્યો. તે વાર્તા ધિમે ધિમે દેશ દેશાન્તરમાં ફેલાઇ ગઇ.

એક દેવજન નામે રાજા કે જે પુર પરાક્રમી પણ અમરીષનો ખંડીઓ હતો તેને ઘેર શુભ [1]લગ્નમાં જન્મેલી; અને પુર્વા અવતારથીજ સમજણની સાથે ભક્તિને લઇ આવેલી શરમિષ્ટા નામે બાળકી હતી. તેની જન્મપત્રિકા જોઇને જોષી લોકો કહેતા હતા કે હે રાજા; આ પુત્રિ ચકવરતી રાજાની રાણી થશે અને પ્રભૂને વશ કરશે.

(કવિ) **રાગ; વણસીધર જાય નરસઇ નોતરવા. (શ્રાદ્ધ.)**

એક દેવજન નામે રાય, જેને શ્રી હરી કેરી સ્હાય. ૧
નિત્ય જાપ પ્રભુનો જાપે, અમરીષ ઘેર ખંડણી આપે. ૨
તેની દીકરી તેજનું ધામ, જેનું શરમિષ્ટા ધરીયું છે નામ. ૩
પુત્રિ પુર્વ તણી પુન્યશાળી, જેને વહાલા છે, શ્રી વનમાળી. ૪
જાણી અમરીષ રાયની ભક્તિ, થઇ વરવાતણી રે [2]આશક્તિ. ૫

---

૧ લગન-રાસી (મેષ, વરખ, મિથુન વિગેરે) ૨ આશક્તિ-ઇચ્છા.

સુજ્ઞ, સુશીળ, અને ભક્તિમાં પ્રિતીવાન શરમિષ્ટાને કાને અમરીષની હકીકત આવી ત્યારે તેણે પોતાનાં માતાપિતાની પાસે અમરીષનાં દર્શન કરવા જવાની ઇચ્છા જણાવી; જેવી ઇચ્છા શરમિષ્ટાને થઇ છે તેવીજ, રાજા દેવજનને પણ થઇ છે, જેથી તે વાત તરત મંજુર થઇ. રાજા-રાણી તથા પુત્રિ ત્રણે કેટલાક અનુચર, નોકર ચાકરને લઇ, ચક્રવરતી મહા-રાજા ધીરાજ, ભક્ત શિરોમણી અમરીષ રાજાના નગ્રમાં આવ્યાં, અને મેમાન તરીકે ઉતર્યાં. જેમ જેમ દિવસ જતો ગયો તેમ તેમ વિશેષ વિશેષ વાત જાણ થતી ગઇ. શરમિષ્ટાને ખબર પડી કે રાજાને નવસેં રાણી છે. તો-પણ પ્રભુ સેવાને માટે ગંગાજીથી જાતે પાણી ભરી લાવે છે, આ ઉપરથી તેને રાણીઓની મુલાકાત કરવાની ઇચ્છા થઈ. ઇચ્છા થતાંની સાથે રાણી વાસમાં ચાલી ગઇ, જ્યાં અનેક રાણીઓની મુલાકાત થઇ. દેવજન રાજાની દીકરી જાણી રાણીઓએ તેની સાથે રૂડી રીતે અને શાન્તિથી વાતો કરી. વાતેવાતમાં શરમિષ્ટા આગળ વધી ગઇ અને સર્વને શિખામણના રૂપમાં ઠપકો દેવા લાગી.

શરમિષ્ટા—તમે ચક્રવરતી રાજાને પરણી, વિશેષ સુખ શું ભોગવ્યું ?

એક—કાંઇજ નહિં.

બીજી—કેદખાનું ભોગવ્યું કેદખાનું !

ત્રીજી—આથી તો કોઇ સાધારણ રાજાને વરાવ્યાં હોત તો કાંઇક સુખ દેખત.

ચોથી—મહેલમાં પુરી મુક્યાં છે અને દીવસમાં બે વાર ખાવા મળે છે, જેમ કેદીને મળે છે.

પાંચમી—સુખ ભોગવવું એ આપણા પુર્વ સંચિતનું બળ છે.

છઠ્ઠી—ખરી વાત ! મા બાપે તો સુખનો સાગર સમજીને વરાવ્યાં હશે કે નહિ ?

શરમિષ્ટા—તમો સર્વે અઢળક સુખ ભોગવો છો ! તેમાં કદાચ દુઃખ માનતાં હો તો તમારી પોતાનીજ મુર્ખાઇ છે, તમો રાજાની સેવા ઉઠા-વતાં નથી, તેમ રાજા પ્રભુ સેવા કરે છે તેમાં ભાગ લેતાં નથી.

એક—રાજાજી પ્રભુ સેવા કરે છે; તેમાંતો બીજાને કાંઇ કરવાજ દેતા નથી, એટલે તે બને તેમજ નથી, અને સેવામાંથી આઠ પહોરમાં એક ઘડી પોતે નવરા થતા નથી, કે તેમના અંગની સેવા ઉઠાવવાનો લાભ લઇ શકાય ? એમના દર્શનજ કોઇ દિવસ થાય છે, તો સેવા કરવાની તો વાતજ શી !

શરમિષ્ઠા—તમારી કોઈની ઇચ્છાજ સેવા ઉઠાવાની નહિ હોય. નહિ તો ન શું કરવા દે? પતીને વશ વરતાવવો એ પુર્ણ પતિવ્રતાનું કામ છે; અને પર પુરૂષને વશ કરવો એ પુર્ણ વ્યભિચારીણીનું કામ છે.

બીજી—પતિની મુલાકાત થયા વિના, સ્વામિના સંગમાં રહ્યા વિના, પતીવ્રતા ખરી છે કે ખોટી તે પારખવાનો કયો રસ્તો છે?

શરમિષ્ઠા—પતિના સંગ વિના પતિવ્રતા કહેવઈ શકેજ નહિ, માટે તમો સર્વે, તમારા સ્વામિની આજીજી કરી સેવામાં તત્પર થઇ જાઓ!

ત્રીજી—તેમાંનું કાંઇ બનવાનું નથી; માટે મિથ્યા માથાફોડ શી કરવી!

શરમિષ્ઠા—જો તેમ ન બને તો સમજવું કે તમારો મનુષ્યા દેહ અવતાર એળે ગયો છે, અને મિથ્યા ધાન [1]વણુસાડયું છે. આયુષ નદીના પુરની પેઠે ચાલ્યું જાય છે, હમણાં સૂર્ય આથમી જશે, અંધકાર થઇ જશે, મનની વાતો મનમાં રહી જશે; જમના દુતો આવી દેવ દરબારમાં [2]લેખાં લેવા લઇ જશે, હું જાઉ છું.

(રાણીઓ) રાગ; મરાઠી સાખી.

અમથી સેવા કશી બની નહિં, વહેલા વળજો વરવા;
શોકય થઇને આવો સવેળા, સ્વામિ સેવા કરવા;
ભવ જળ તરવા, સ્વામિનાં સંકટ હરવા. ભવ જળ.

પંજામાં સપડાએલો શિકાર સટકી જવાથી જેમ વાઘણ [3]વિફરી જાય, અને પુંછડુ પકડાવાથી નાગણ છંછેડાઇ જાય, તેમ રાણીઓનું બોલવું સાંભળીને શરમિષ્ટા ક્રોધ યુક્ત અને ખેદ યુક્ત થઇ ગઈ.

[કવિ] રાગ; ગિતી.

વચન વજ્ર જ્યાં વાગ્યું, ફરે ફંવાટે પડીઆ છે છેદ;
અમરીષને વરવું છે, એહ વિચારે અંતરમાં ખેદ.

શરમિષ્ટાએ અમરીષ રાજાને વરવાની ઇચ્છા પોતાના માતા પિતાને જણાવી; તે ઉપરથી રાજા દેવજને મહારાજા અમરીષને વનિંતી પત્રથી ખબર આપી કે, હે મહારાજા ધીરાજ, મારી પુત્રિ શરમિષ્ટા આપને વરવાની ઇચ્છા કરે છે; અને તે મને પણ સર્વ રીતે ગમતી વાત છે, માટે આટલુ કેણ સ્વિકારશોજી? તેના જવાબમાં અમરીષે કહેવરાવ્યું કે દુઃખરૂપ દરીઆમાં મિથ્યા સુખની વૃદ્ધિ સમજી, માયાની ઘોર ઘુંચવણીમાં ફસાવા મારી મરજી

૧ વણુસાડવું-બગાડવું. ૨ લેખાં-જન્મથી મરણ સુધીનાં કરેલાં સારાં નરસાં કરમનો હિસાબ. ૩ વિફરી જાય-ક્રોધાયમાન થઇ જાય.

નથી, જીવનનું સારથક કરવા લાગેલા લક્ષને બીજી બાજુ ખીંચવા મારી ઇચ્છા નથી; કોમળ કાયા ઉપર બેડી રૂપ બોજો નાંખવા મારી મરજી નથી.

અમરીષનાં કહેવરાવેલાં વચન શરમિષ્ટાએ સાંભળ્યાં, એટલે પિતાની આજ્ઞા લઇ અમરીષની પાસે આવી બોલી.

[શરમિષ્ટા] રાગ; વહેલા ઘેર આવો છેલ ઝંડા;

અરજ સ્વિકારો...આજ રાજા.
નવસેં નારી નીજની રે; નારીમાં નહિ તુલ્ય;
ગુણવંતા ગુણને વરી રે, જાણું પુરવનુ પૂન્ય. અરજ સ્વિકારો ૧
સંસારની તૃષ્ના નથી રે, છે મુજને સંતોષ,
ભક્તિ વરી છે આપને રે; સેવા કરવા હોંષ. અરજ સ્વિકારો ૨
સેવા ભક્તિ આપની રે; પ્રભુ ચરણમાં પ્રીત;
ભક્તિને વશ ભગવાન છેરે; ચોટયું ચરણમાં ચીત. અરજ સ્વિકારો ૩

અમરીષ—હે, સંસારની અપેક્ષા વાળી બાળા; હું તો વૃદ્ધ છું, સંસારની ઇચ્છા રહીત છું, માટે બીજા વરને વરીને તારા મનની ઇચ્છા પુરી કર!

શરમિષ્ટા—સંસાર વહેવારની કે વિષય વાસનાની ઇચ્છા અંતરમાં કદી ઉભરાવાની નથી; માત્ર ઈશ્વિર પારાયણ થઇ સેવામાં જન્મ ગુજારવા મરજી છે. તે લાભ આપને વરવાથીજ પાર પડશે માટે આ દાસીની અરજ ઉરમાં લઈ હા પાડી દ્યો.

સુકોમળ અંગવાળી કોમળ અવાજથી બોલતી, ભક્તિ ભાવની ભરેલી, ભામનીનું હારદ સમજીને રાજાએ કહ્યું કે, તમો તમારા પિતાને ત્યાં જાઓ! હું રજવાડાની રીતે [1]ખાંડુ મોકલીશ. રાજાનાં સંતોષકારક વચન સાંભળીને કન્યા પોતાના બાપને ત્યાં ગઇ. થોડા દિવસે વચનથી બંધાએલા સત્યવાદી રાજા અમરીષે, ખાંડુ મોકલી શરમિષ્ટા સાથે લગ્ન કર્યાં. છત્રપતી મહારાજાને પરણી છું એમ મોટમ ન માની પણ ભક્તરાજને વરી એમ મોટમ માની. પરણતાંની સાથેજ પ્રેમદા સાસરે આવી, પછી ફરીને માતા પિતાને ત્યાં જવાની ઇચ્છા ન કરી પણ સ્વામી સેવાની ઇચ્છા કરી.

એક દિવસ શરમિષ્ટાએ રાજાની પાસે માગણી કરી કે, મને પણ સેવાનું કાંઇક કામ બતાવો તો સારૂં ? રાજા કહે હું પ્રભુ સેવામાં કોઇને પેસવા દેતોજ નથી, છતાં તમો પ્રેમ પૂર્વક માગણી કરો છો, તો લ્યો આટલી જળની ગાગર ભરી લાવો ! પણ જોજો ગર્વ અને અહંકારનો ત્યાગ

૧. ખાંડુ=તલવાર.

કરીને લાવજો ! બહુ સારૂ કહી રાણી શરમિષ્ટા શ્રીઠાકોરજીની સેવા માટે જળ ભરવા ચાલ્યાં. ગંગાજી પહોચી જળ ભરી પાછા વળતી વખતે, મહારાણીના મનમાં એમ આવ્યું કે, મને કાંઇ ઉંચુ કામ ન બતાવ્યું; પણ જળભરી લાવવાનુંજ કામ બતાવ્યું. જળ લઇ મંદીરમાં પેસતાંની સાથે મુખ મુદ્રા જોઇ રાજાએ કલ્પના કરીકે નક્કી એના મનમાં કાંઇ ઓછુ આવ્યું છે. કેમ રાણી, શુ શંકા થઇ ? રાણી કહે કાંઇ નહિ પ્રભુ; માત્ર એમજ થયું કે, ભીતરની સેવા ન બતાવી ને બહારની સેવા બતાવી. રાજા કહે હે રાણી; સર્વ સેવા એક સરખી છે, છતાં તમે આવી ખોટી શંકા કરી માટે એ ગાગર છોવઇ, હવે તે જળ, પ્રભુ સેવાને અર્થે નહિ આવે. રાણી શરમિષ્ટા ભૂંડી પડી ગઇ. રાજાએ તેના મનનું સમાધાન કરવાને માટે કહ્યું કે, આ જળ નાંખી દેવાનું નથી, પણ તે જો કોઇને જોઇતું હોયતો, સોનાના ભારોભાર આપવાનું છે. વાત સાંભળી પ્રધાનને ઇચ્છા થઇ. તેજ વખતે બીજી ગાગર ધડાબંધ ત્રાંસમાં મુકીને અંદર જળ રેડી દીધું, પછી બીજા ત્રાજવામાં સોનું નાંખવા માંડયુ. પ્રધાનના ઘરનું સઘળું સોનું નાંખી દીધું પણ તે જળની બરોબર ન થયું. રાણી સમજી કે, છોવાએલા જળની આટલી બધી કિંમ્મત છે, તો વગર છોવાએલાની તો વાતજ શી ? જરૂર મારી ભૂલ્ય થઇ. મને નીચી નહિ પણ શ્રેષ્ટ સેવા સોંપી હતી.

એક દિવસ શરમિષ્ટાના મનમાં એમ આવ્યું કે. ગમે તેમ કરીને પણ રાજાની સેવામાં ભાગ લેવો તો ખરો ! જે વખત રાજાને ઉંઘવાનો છે, તે વખત હું જાગ્રત થઇ જાઉ, અને રાજા ન જાણે તેમ ચુપકીથી. પખાળ તથા વાસણુ માંજવાનું કામ કરી લઉ. જે પ્રમાણે વિચાર ગોઠવાયો તેજ પ્રમાણે બિજે દિવસે કરી પણ જોયું. રાજા જાગ્રત થયા અને આ પ્રમાણે સેવા થએલી જોઇ ત્યારે વિચારમાં પડી ગયા કે આ ચોરી કોણે કરી હશે ! આતો ગજબ કહેવાય, અન્ન ધનની ચોરી ખમાય પણ સેવામાં ચોરી એ કેમ સહન થાય ! ચોરને શોધી કાઢવો, અને તેને આજીજી સાથે મના કરી દેવી. ઠીક ઠીક. રાણી શરમિષ્ટા વિના આ કામ કોઇનું નથી. જરૂર એ છુપી રીતે સેવા કરી લેતી હોવી જોઇએ. બોલાવીને પુછું.

રાજા—તમે મારી સેવામાં ચોરી કરી ખરી કે નહિ ?

રાણી—સેવામાં સેવા કરવી એ ચોરી ન કહેવાય, પણ બમણી સેવા કહેવાય ! કારણ કે મારે સેવા થાય અને આપને આરામ થાય !

રાજા—આ શરીરને આરામ જોઇતો નથી, માટે તમને મના કરૂ છું કે તમારે મારી દેવ સેવામાં પગ ન મૂકવો !

રાણી—હે કૃપાસાગર; શ્રી સર્વેશ્વરની ભક્તિમાં લીન થએલા જોઇનેજ હું આપને વરી છું; જેથી ભગવાનની સેવાનો કાંઇક લાભ મળી શકે, માટે કૃપા કરી મને થોડી ઘણી સેવા સોંપો! એટલું તો મને માગ્યું આપો.

રાજા—ભલે મને વરીને સેવા કરવાની મરજી હોય તો, મારી ના નથી; છતાં હું જેજે સેવા કરૂં છું તેમાં તો લેશ આઘુ પાછુ થાય તેમ નથી, માટે તમો તમારે મંદિરે શ્રીહરીની બીજી મૂરતી પધરાવીને રૂડી રીતે સેવા કરો!

રાજાની આજ્ઞા મુજબ રાણી શરમિષ્ટાએ પોતાના મહેલમાં પ્રભુને પધરાવીને સેવા પુજા શરૂ કરી; રાજાને આરામ એક પહોરનો હતો; અને રાણીએ અડધા પહોરનો રાખ્યો. પુરા પ્રેમથી અનન્ય ભાવથી; ધુપ દીપ નૈવેદ આરતી કરી, હાથમાં વીણા લઇ, મધરાત્રિની વખતે રાણી શ્રીહરીના સ્વરૂપનાં વખાણ કરતી ગાયન કરતી હતી. જે વખતે રાણી ગાયન કરતી હતી, તે વખતે શ્રી સર્વેશ્વર ભગવાન, પ્રેમને વશ થએલો પાતળીઓ બાળ સ્વરૂપે પગમાં ઝીણા ઘુઘરા બાંધી મધુરા મધુરા અવાજથી થન થન થન થન થન થન, નાચ કરતા હતા. એક દિવસ રાતના મધ્ય ભાગે સઘળુ કામ પરવારી, નિદ્રા લીધા પહેલાં, રાજા અમરીષને ઇચ્છા થઇ કે આજ કાલ કરતાં લગભગ છ માસ થવા આવ્યા, રાણીને સેવા સોંપી છે, પણ ત્યાર પછી તે શું કરે છે તેનો તપાસ કર્યો નથી માટે આજે તો જોઉં.

રાજા આવ્યા તે વખતે રાણી શરમિષ્ટા મધુર સ્વરે, પ્રભુના શણગારનું વર્ણન કરતી ગાયન કરે છે, અને વિણાને નાદે નાદે ભગવાન નાચ કરે છે.

[શરમિષ્ટા] રાગ; ગાજ્યા ગિરધારી ! (ઢેઠવાડે ઓચ્છવ.)

સુંદીર શામળીઆ.

સુંદીર મુખ સોહામણું, સુંદીર છે શણગારરે; સુંદીર.
સુંદીર કંઠે શોભતા, મણી મોતીના હારરે. સુંદીર. ૧
જરકસી જામા પહેરીઆ, સોનેરી સુરવાલરે; સુંદીર.
મુસ્તક બિરાજે મોળીઆં, મોહી છું મોહનલાલરે. સુંદીર. ૨
આંટો ઉપરણી તણો, તેને કુંદન કસબની કોરરે; સુંદીર.
ભાળી વધે છે ભાવના, નંદના નંદ કીશોરરે. સુંદીર. ૩
રસીઆ તારા રંગની, ચટકી ચીતડા માંયરે; સુંદીર.
વિઠ્ઠલ વારે આવજો, છેલા તમારી છાંયરે. સુંદીર. ૪
અચળ તમારો આશરો, નહિ બીજાની આશરે; સુંદીર.
આઠે પહોર આરાધીએ, દામ વિનાના દાસરે. સુંદીર. ૫

સુરીવર મુનીવર સેવતા, વેદ કરે છે વખાણુરે; સુંદીર.
નયન ઠરે છે નિહાળતાં, કોટી [1]કંદર્પ ભાણુરે. સુંદીર. ૬
મન મંદીરમાં મહાલજો, દેહ દેવળ મોઝારરે; સુંદીર.
બાપુના બેલી ઝાલજો, ઉતરતાં ભવ પારરે. સુંદીર. ૭

રાણી શરમિષ્ટાને; પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં એકતાર થએલી; અને કોટી બ્રહ્માંન્ડના નાથને ભક્તિને વશ થઈ નાચતા જોઇને, અમરીષ રાજા આનંદ પામી ગયા. અને દોડતા આવી રાણી શરમિષ્ટાને જાગ્રત કરી કહેવા લાગ્યા. હે રાણી ધન્ય છે તમારૂ મનુષ અવતારને ધારણ કરવું. તમે પ્રભુને વશ કરી પોતાના પગની પાસે નચાવ્યા.

[અમરીષ] રાગ; માઢ.

છે શરમિષ્ટા ધન્ય ધન્ય, રે કર્યા પરમેશ્વર પરસન.
પુરણ પુન્યે પામીઆં, ઉત્તમ આ અવતાર;
સેવા સાધી [2]સર કર્યા, વાલમ વિશ્વાધાર. રે કર્યા. ૧
[3]હાથી હાથે વશ કર્યો, અંકુશ વીના [4]અનંગ;
નજરે [5]નાથ નચાવીને, રામા રાખ્યો રંગ. રે કર્યા. ૨
કરી કમાણી [6]કારમી, બેળે છુટયાં બંધ;
કાળી કસ્તુરી વિષે, રહે છે સદા સુગંધ. રે કર્યા. ૩

શરમિષ્ટાના શુદ્ધ મનથી થએલી શ્રીહરીની સાચી સેવાના વિચારમાં ગુમ થએલા અમરીષ, પ્રભુ સ્મરણમાં એકાકાર થઇ એકતાર થએલી શરમિષ્ટા અને ભક્તિને વશ થઇ ઉભેલા ભગવાન; ત્રણેનો એક રંગ અને એકતાર જોઇ દેવતાઓ દોડતાં દર્શન કરવા આવ્યા. આકાશમાં ફુદાં ઉડે તેમ વિમાન ઉપર વિમાન ઉડવા માંડયાં. પુનમની મધ્ય રાત્રી એટલે ચંદ્રમાના તેજથી તેના પડછાયા રાણીના મહેલમાં પડવા માંડયા, તેજ વખતે નારદે આવી પ્રભુ નામની જે બોલાવી દીધી. શ્રી ગિરીવરધારી લાલકી જય.

મધ્ય રાત્રિની વખતે થતો ઘોંઘાટ સાંભળી નવસેં રાણીઓ જાગી ઉઠી, શરમિષ્ટાને મહોલે આવી; અને તેના ચરણમાં પડીને કહેવા લાગી કે ધન્ય છે તમને; તમે બોલ્યાં હતાં તે પળ્યાં ખરાં! તે વખતે શરમિષ્ટાના મુખમાંથી શ્રીરામ નામની અને મનને ઉપદેશ કરતી, ધુનની ધારા ચાલી રહી છે.

---

૧ કંદર્પ–કામદેવ. ૨ સર કરવું–તાબે કરવું. ૩ હાથી–કામદેવ રૂપી. ૪ અનંગ–કામદેવ. ૫ નાથ–પરમેશ્વર. ૬ કારમી–અઢળક, પુષ્કળ.

રાગ ધુન;

તેરી કેસી ગતી હોયગીઃ રામ બીના;
રામ બીના, સુંદીર શ્યામ બીના. તેરી.
તેરી કેસી ગતી હોયગી, રામ બીના;
રામ બીના, સુંદરી શ્યામ બીના. તેરી.
તેરી કેસી ગતી હોયગી, રામ બીના;
રામ બીના, સુંદીર શ્યામ બીના. તેરી.
તેરી કેસી ગતી હોયગી, રામ બીનાઃ
રામ બીના, સુંદીર શ્યામ બીના. તેરી.

શરમિષ્ટાએ સર્વ પ્રકારે સ્વામિને વશ કરેલા જોઈ નવસો સ્ત્રિયો ચરણુમાં પડી કરગરી કહેવા લાગી કે, અમોને વળી કાંઇ રૂડો રસ્તો બતાવો કે જેથી આખર અમારૂં કાંઈક શ્રેય થાય ? શરમિષ્ટાએ કહ્યું તમો ઘેરઘેર શ્રી હરીને સ્થાપન કરી સેવા કરવા માંડો ! સેવા કરી પ્રભુને વશ કરો !

શરમિષ્ટાના કહેવા પ્રમાણે, તુરત ઘેરે ઘેર પ્રભુ સેવા ચાલતી કરી દીધી. કોઈની આની તો કોઈની આઠ આની અને કોઇની વળી સોળ આની, એમ તો એમ પણ નવસો મંદીર નવાં થયાં. સઘળે શ્રી હરીની આરતી એકી વખતે ઉતરતી તે વખતે ઘંટ અને ઘડીયાળોના નાદથી આખુ ગામ ગરજી રહેતુ હતું.

શ્રી સરવેશ્વરની કૃપાથી શરમિષ્ટા રાણીને ત્રણ પુત્ર થયા, તેમાં વડો અને રાજનો અધિકારી વીરૂપ મોટો હતો; તે વીરૂપને રાજ કાજ તથા સેવા સોંપી વનવાસ કરી બાકીનું આયુષ પુરૂ કરવું એમ રાજા રાણી બંન્નેનો વિચાર થયો. વિશેષમાં રાજાનાં હૃદયમાં એમ આવ્યું કે, હું જે એકાદશી વ્રત ઘણા વખતથી કરૂં છું તેને ઉજવી લેઉ, પછી જાઉ તો ઠીક. રૂડી ઇચ્છા પ્રભુ પહેલી પાર ઉતારે છે.

રાજા અમરીષની સુકિર્તી સારી સૃષ્ટિમાં ફેલાઈ ગઈ, જેથી હજારો અને લખ્યો મનુષ્યો અમરીષ રાજાનાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા, રાજા અમરીષ એકાદશી વ્રત કરે છે અને બારસને દિવસે, હજારો બ્રાહ્મણોને ભોજન આપી; પોતે બારસ બેસતાંજ પારણા કરી લે છે.

[કવિ] રાગ, મરાઠી સાખી.

અત્રિ પુત્ર દુર્વાસા રૂષિ, અનુસુયાના તંન;
શિષ્ય વર્ગને લઇને આવ્યા, અમરીષને ભોવન;
જેથી હરખ્યો રાય; પ્રેમ ધરીને લાગ્યો પાય. જેથી.

અમરીષની આવી સુકિર્તિ સાંભળીને અત્રિ રૂષિને ઘેર, મહાસતી અનસોયાના અંગથી ઉત્તપન્ન થએલા; અતી ક્રોધી, શંકરનોજ અવતાર એવા મહાન રૂષી દુર્વાસા આવ્યા. દુર્વાસાને જોઇ રાજા અતી પ્રસંન થયો. તેમાં વળી વિશેષ પ્રસન્ન થવાનું કારણ એ બન્યું કે, દશ હજાર શિષ્યની સાથે દુર્વાસા બારસની સવારમાં પધાર્યા છે. રાજાએ આસન આપી અર્ઘ્ય પાધ્ય પુજા કરી કહ્યું કેઃ—

(અમરીષ) રાગ; ગિતી.

ઉત્તમ વખતે આવ્યા, મુજ ભાગ્યને માનું હું ધન્ય;
દેવ રૂપ દુર્વાસા, આજે લેજો અહીંઆં ભોજન.

ભોજન કરવા ઉઠો ! દુર્વાસા કહે અમો ગંગાજી સ્નાન કરીને આવીએ છીએ. રાજાએ કહ્યું બહુ સારૂ વહેલા પધારજો ! બારસ ઉતરી તેરસ બેસી જશે તો મારૂ વ્રત ભંગ થશે. વારૂ ઠીક કહી રૂષી પોતાના શિષ્યોની સાથે ગંગા સ્નાન કરવા ગયા. ત્યાં પોતે સ્નાન સંધ્યા પુજામાં મગ્ન થઇ ગયા. શિષ્યો અરસ પરસ જળમાં રમતો કરવા, તથા ખેલવા લાગ્યા. એવામાં ઇંદ્ર કે જે અમરીષ રાજાને વ્રતથી ભંગ થએલો જોવાની ઇચ્છાજ કરતો હતો તેણે આવી રૂપીને અનેક પ્રષ્ન કરી ખુલાસા માગી વીલંબ કરાવ્યો.

અહીં ઘડી પછી ઘડી ગણાતી જાય છે, અને અમરીપ અકળાય છે બારસ ઉતરી જવાની તૈયારી છે, તે વખતે અમરીપ રાજા ધીરે રહી પોતાના પુરોહિતને પુછે છે.

(અમરીષ) ગિતી.

કહો મુની કેમ કરવું, બારસ વીત્યે ભોજન નવ થાએ;
બ્રાહ્મણો નોતરીઆ, ભોજન લેતાં ખોટુ કહેવાએ.
ક્રોધ કરે દુર્વાસા, ક્ષય કરી દે વાર નહિ ક્ષણમાં;
રૂદ્ર અંશ જો રૂઠે, રિદ્ધિ રોળી રઝળાવે રણમાં.

ગુરૂ કહે હે અમરીષ રાજા; પ્રભુને ધરેલું જળ અને તેમાં રહેલું તુળશીપત્ર તે પ્રભુની સમક્ષમાંજ લઇ લેવું; જેથી બ્રાહ્મણની પહેલાં ભોજન કર્યું પણ ન ગણાય અને એકાદશી વ્રત સુખેથી સચવાય. [1]પુરોહીતનાં વચનને પ્રમાણ માની રાજાએ સેવાનું જળ આચમન કરી લીધું.

અહીં અમરીષે પોતાનું વ્રત સાચવી લીધું, રૂપી જયાં ગંગા સ્નાન કરે છે, તથા ઇંદ્રની ઇચ્છાથી રાજાનું વ્રત ચુકાવા જાણી જોઇ વાર કરે છે

૧ પુરોહીત–ગોર.

ત્યાં પોતાના સમાધી બળથી જાણી લીધું. તેજ વખતે ક્રોધ કરતા દોડતા આવ્યા, અને અતી તિરસ્કારની સાથે અમરીષને કહેવા લાગ્યા. હે અમરીષ તુ પારને પામી શકે એટલી ભક્તિ તેં પ્રભુની કરી છે, છતાં મારો અપરાધ કર્યો તેથી હું તને શ્રાપ આપું છું કે, હજી તારે પૃથ્વિમાં અવતાર ધરવો પડશે.

(દુર્વાસા) રાગ; ચિત્તના ચાળા જાણું સરવે; (સૈરંધ્રિ.)

ધિક્ ધિક્ તને અમરીષ રાજા, ધિક્ તુજ અવતાર.
ધીક તુજ ગર્ભે ધર્યો જે માત, ધીક તુજ પાલણ હારો તાત;
અસ્યા ધીક ધીક તુજ પેઢી સાત, વળી કહું ધિક્ છે વારંવાર. ધિક્ ધિક્. ૧
નોતર્યા બ્રાહ્મણ કેરા બાળ, ધરાવી ઇષ્ટ દેવને થાળ;
ચિત્તથી ચુકયો નહિ ચંડાળ, પાપીઆ પામીશ કયારે પાર. ધિક્ ધિક્. ૨
અસ્યા હું આપુ સેજમાં શ્રાપ, જુઠડા જીરવાશે કેમ તાપ;
પાપીઆ પુરણ મળીઆં પાપ, આજ અવનીમાં પામ્યો હાર. ધિક્ ધિક્. ૩
વિપ્રનું આજ કર્યું અપમાન, કરીને ગંગા જળનું પાન;
જરૂરથી લેવાશે તુજ જાન, ભોમીનો [૧]ભટ્ટ ઉતારૂ ભાર. ધિક્ ધિક્. ૪

દુર્વાસાનાં ક્રોધ વચનને ન ગણગારતો, તેમના તાપથી ભય ન પામતો પણ બ્રાહ્મણો સદા માન્ય છે એમ જાણી બે [૨]ભૂજા જોડીને ઉભો રહ્યો. તેજ વખતે અતી ક્રોધાયમાન થએલા દુર્વાસા રૂષીએ પોતાના માથાના કેશ ખંખેરી માંહીથી કૃત્યા નામની રાક્ષશી ઉત્પન્ન કરી. ભૂતળમાં સર્વેને ભય ઉપજાવે તેવી ભયંકર, મહા વિક્રાળ રૂપ વાળી, ખાઉં ખાઉં કરતી નિકળી પણ રાજા લેષ માત્ર ડગ્યો નહિં. એક તરફથી કૃત્યાને ભક્ત શિરોમણી અમરીષના ઉપર ધસતી જોઇ; રાજ્યના રક્ષણ અર્થે મુકેલું, એક હજાર આરાવાળું સુદર્શન ચક્ર આવ્યું. આવતાંની સાથે કૃત્યાને નાશ કરી દુર્વાસા તરફ ધાયું. સો સુર્યના તેજ વાળુ એક હજાર આરાવાળુ, અને [૩]સજાઇઆની ધાર જેવી ધાર વાળુ ચક્ર જોઇ દુર્વાસા જીવને બચાવા માટે નાઠા.

(કવિ) રાગ; મરાઠી સાખી.

હરી ભક્તને પીડા પાડે; તેને રામજી રૂઠે;
સુદર્શન જે ચક્ર હરીનું, ધાયું રૂષીની પુંઠે;
નાઠા દુર્વાસા, પ્રાણ તણી છોડી આશા. નાઠા.

૧ ભટ્ટ–તરત. ૨ ભુજા–હાથ. ૩ સજાઇઓ–અસ્રો, છોર.

દૈવી બળવાળુ ચક્ર દુર્વાસાની વાંસે જ્યાં જ્યાં દુર્વાસા ગયા ત્યાં ત્યાં ગયું. પહાડ પર્વતની ગુફાઓમાં દોડતાં થાકી શેષ નાગને શરણે ગયા. હે પ્રભુ મને શરણે રાખો, ચક્રથી મારૂ રક્ષણ કરો! શેષ કહેછે હે દુર્વાસા રૂષી, એકતો હું વૃદ્ધ થયો છું જેથી મારૂ બળ કમી થઇ ગયું છે, બીજુ ભગવાને વાસુકી નાગનાં નેત્રાં કરી મેરૂ પર્વતને વીંટાળી સમુદ્ર મથન કર્યું ત્યારનું નાગનું બળ ઓછું થયું છે. ત્રિજુ શ્રી વિષ્નુ ભગવાનના ભક્તના અપરાધીને બચાવા કોઇ સમર્થ નથી, વિના શ્રિના ભક્ત. છતાં બ્રહ્મલોકમાં જાઓ ત્યાં તમારૂ રક્ષણ થાય તો થાય ! શેષનાં વચન સાંભળી દુર્વાસા દોડતા બ્રહ્માજીની પાસે ગયા અને હાથ જોડી સ્તુતી કરી ઉભા રહ્યા. બ્રહ્મા કહે છે હે શ્રી વિષ્નુ ભક્તના અપરાધી, તમે મારે શરણે આવ્યા છો તે મેં જાણ્યું પણ તેમાં કાંઇ બની શકે તેમ નથી. એક વખત મારા મનમાં સેજ ગર્વ થયો કે આખુ જગત એક મુખે પ્રભુ નામનો પાઠ કરે છે; અને હું ચાર મુખે કરૂ છું, તેજ વખતે પ્રભુ પોતે આવી મને વિમાનમાં બેસારી, બીજા બ્રહ્મ લોકમાં લઇ ગયા. ત્યાં આઠ મુખના બ્રહ્મા બતાવ્યા. તેમને સાથે લઇ ગયા ત્યાં બત્રીસ મુખના, ત્યાંથી ગયા ત્યાં ચોસઠ મુખના, એમ આગળ આગળ વધારે વધારે મુખના બ્રહ્મા બતાવી બતાવી એકે એકના ગર્વને ગાળી નાંખ્યા, એવા ગર્વના ગંજન શ્રી હરીના ચોરને કોણ શરણે રાખી શકે, કોણ રક્ષણ કરી શકે, કોણ બચાવી શકે, ચક્રને કોણ પાછુ વાળી શકે ! પળમાં કરોડો બ્રહ્માંન્ડની રચના રચે, અને કરોડોની ભાગી નાંખે એવા ભગવાનના ચોરને કોઈ બચાવનાર નથી. વિના ભક્ત.

ત્યાંથી દુર્વાસા શંકરને શરણે ગયા. શંકર કહે હે દુર્વાસા, દાનવ હોય તો યુદ્ધ કરીએ, પણ શ્રીકૃષ્નના શત્રુને શરણે રાખવા કોઇ સમર્થ નથી. તમે લક્ષ્મીપતીના શરણમાં જાઓ! ત્યાંથી દુર્વાસા શ્રી વિષ્નુ ભગવાનને શરણે ગયા. ત્યારે ભગવાન કહે છે, હે દુર્વાસા તમો પ્રાણુના બચાવને માટે મારે શરણે આવ્યા પણ મારી સત્તા અમરીષની સત્તાને આધીન છે. જે મને ભજે છે તેને હું નિરંતર ભજુ છું. હું મારા ભક્તને આધીન છું, તો મારૂ ચક્ર આધિન રહે તેમાં શુ નવાઇ; માટે અમરીષ જીવાડશે તોજ જીવાશે, તે શીવાય નહિ. અહંકારને તજી અમરીષને ભજો !

(કવિ)　　　　રાગ, મરાઠી સાખી.

સર્વ દેવનાં શરણાં માગ્યાં, મુકી મનનો તોર;
કોઈ દેવે શરણું નવ આપ્યું, સર્વેશ્વરના ચોર;
આવ્યા અમરીષ પાસ, શરણે રાખો હરિના દાસ.　　　　આવ્યા.

આગળ દુર્વાસા અને પાછળ ચક્ર, દેવતાના સર્વ સ્થાનને ફરતાં એક વરસ વિત્યું ત્યાં સુધી અમરીષ રાજા અન્ન જળનો ત્યાગ કરી તેને તેજ જગાએ સ્થિર ઉભા રહ્યા છે, ત્યાં દુર્વાસા બચાવો બચાવો, હે ભક્તરાજ બચાવો ! કહી ચરણમાં પડયા.

અમરીષ તથા રૂષી બંન્ને જણે ચક્રની સ્તુતિ કરી. હે ગર્વને ગાળનાર અને સાધુને પાળનાર, સુર્ય ચંદ્ર સમાન તેજને ધારણ કરનાર સુદર્શન તમો મારાં કરેલાં સર્વે શુભ કૃત્યને વિચારી મારૂ કેણુ માની, આ પ્રતાપી દુર્વાસાને બચાવો ! એવામાં શ્રી વિશ્નું પરમાત્મા આવ્યા; અમરીષની આજ્ઞાને માન્ય કરી ચક્ર પોતાના સ્થાનકે ગયું. ભગવાન કહે છે. દુર્વાસા, તમે મારા ભક્તને શ્રાપ દીધો, તે મિથ્યા ન થવા દેવાને; અને તમારા જેવા પ્રતાપી બ્રાહ્મણના વાક્યને મિથ્યા ન જવા દેવાને; મારા ભક્તને બદલે, હું અવતાર લઇશ. દુર્વાસા ભગવાનના ચરણ કમળમાં નમીને કહે છે હે પ્રભુ, તમારા ભક્તથી કોઇ મોટુ નથી.

પરીક્ષત પુછે છે હે શુકમુની ભગવાન; રૂદ્રનો અવતાર દુર્વાસા રૂષી અતી પરાક્રમી છતાં, આવા નિર્બળ અને નિરમાલ્ય કેમ બની ગયા; તેનું કાંઇ કારણ હોય તો કહેવા કૃપા કરો ?

શુકમુની ભગવાન કહે છે હે પરીક્ષત રાજા; એક ઉરૂ નામના રૂષી હતા, જેમને એક પુત્રિ હતી; તે બહુ બોલનારી હતી, કામના અને વગર કામના લવારા કર કર કરતી હતી, જેથી તેનું નામ પણ બોલકીજ રાખ્યુ હતુ. તે કન્યા દુર્વાસા સાથે વરાવી હતી, તેના બહુ બોલકણા સ્વભાવથી, દુર્વાસા કાયર થઇ ગયા હતા, એક વખત નારી બહુ બોલ બોલ કરવા લાગી; ત્યારે અતી ક્રોધમાં દુર્વાસાએ કહ્યું કે મરી જા ! તેજ વખતે તે નારી મરી ગઇ, ત્યારે ઉરૂ રૂષીને બારણે બાંધેલી ગાયો સુનમુન થઇ ગઇ. રાત્રે ગાયો બરાડવા લાગી અને દીવસે કુતરાં રોવા લાગ્યાં. આકાશમાંથી તારા ખરવા માંડયા, તે ઉપરથી શંકા યુક્ત થએલા ઉરૂ રૂષી એકની એક પુત્રિની ખબર કાઢવા આવ્યા.

પોતાની પુત્રિને મરેલી જોઇ, રૂષીએ ધ્યાનથી જોયું કે, શુ અપરાધે પુત્રિને મારી છે ! તપાસ કરતાં, તેના બોલકણા સ્વભાવ સિવાય કાંઇ બીજો અપરાધ જણાયો નહિ. આવા જુજ અપરાધને લઇ, છેક મૃત્યુને ગત કરી નાંખી એતો ગજબ ગણાય, જેથી ઉરૂ રૂષીએ શ્રાપ આપ્યો કે મારી નિરઅપરાધી પુત્રિને તમે મારી નાંખી, માટે દેવતા તમારા દૈવતનું હરણ કરશે; તથા એક વખત તમારે પ્રાણના બચાવને માટે ત્રિલોકમાં દોડવું પડશે.

[કવિ]　　રાગ; છપ્પા.

ઉરૂ રૂષીની બાળ, બોલકી નામે નારી;
દુર્વાસાને વરી, અતીષે આનંદ કારી;
બહુ બોલી એ નાર, બાકી સૌ લક્ષણુ સારાં;
વજન વિનાનાં વચન, રૂષીને લાગે ખારાં;
ક્રોધ રૂષીને આવીઓ, મેર! કહેતાં ગઇ છે મરી;
દૈવત દુર્વાસા તણું, હરીએ લીધુ છે હરી.

મહાન પ્રતાપી અત્રિ રૂષી, સરખા તમારા પિતા અને પ્રતિવ્રત ધર્મને સાબીત કરવા પથ્થરના તથા લોઢાના ચણુા ચાવી ગયાં હતાં એવાં મહા સતિ અનુસોયા; તમારાં માતા તેમનાથી પ્રગટ થએલા રૂદ્રનો અવતાર હે દુર્વાસા રૂષી, આપના ચરણુમાં મારા કોટીવાર પ્રણુામ છે.

ભક્તરાજ અમરીષકી જય !

શ્રી શુકમુની ભગવાન કહે છે, હે પરીક્ષત રાજા પૂત્ર વીરૂપને રાજ્યાસન પર બેસારી, અમરીષ રાજા રાણી શરમિષ્ટા સાથે મધુવનમાં તપ કરવાને ગયા.

(કવિ)　　રાગ; મામેરા માટે મહેતે; (મામેરૂ)

શુકદેવ વદે છે, સાંભળ પરીક્ષત રાય;
તુજને સંભળાવી, અમરીષરાય કથાય.　　૧
મહા ભક્ત શિરોમણી, સેવા કીધી સારી;
કાંઈ કામ ક્રોધને, અહંકારને મારી.　　૨
જે કથા સાંભળે, તેનાં પાતક જાય;
શુદ્ધ ભક્તિ કરતાં, શત્રુ પડશે પાય.　　૩
રિદ્ધીને અરપી, રાખે કુશળ ક્ષેમ;
જુગદીશ જુવે છે, ભક્તનો પુરણુ પ્રેમ.　　૪
ધન ધન એ નરને, હરી ચરણુ આશક્ત;
આખ્યાન વદે આ, દીન બાપાલાલ ભક્ત.　　૫
કોઇ કથે સાંભળે, તેના પહોચે કોડ;
હરીજન સૌ બોલો, જય જય **શ્રી રણુછોડ.**　　૬

જ્ઞાનદેવજી મહારાજ.

(કવિ) ગિતી.

[1]ગિરીજાસુતને સમરૂ, ધરૂ નિરંતર નારાયણુ ધ્યાન;
ભક્ત તણા ગુણુ ગાવા, ભવસાગરમાં ભલુ રહે ભાન. ૧
શારદ સ્હાયક થાજો, [2]આજો દોડી આખરની અણીએ;
સેવકનો કર સ્હાજો, [3]ગુણાતીતના ગુણુ ઘણા ગણીએ. ૨.

રાગ; ઓ ભુદરજી; અમથી અંતર ધ્યાન; (વિવાહ)

ભવ સાગરમાં ભક્તિનું [4]સાધન, તે સૌથી સાર છે;
[5]રત્નાગરમાં, હાથે તરતાં તરતાં આખર હાર છે.
જેને ભૂતળ વહાલી ભક્તિ છે; જેને હરી ચરણુ આશક્તિ છે;
તેની નવસેં નાડી [6]તગતી છે. ભવ સાગરમાં ૧
જેની જીભે જપ ઓંકારા છે; જેનાં સઘળાં લક્ષણુ સારાં છે;
તેને સ્હાયક સરજન હારા છે. ભવ સાગરમાં. ૨
નિત્ય જાપ પ્રભુનો જાપે છે, તેનાં કોટી સંકટ કાપે છે;
તેને અઢળક સુખ, હરી આપે છે. ભવ સાગરમાં. ૩
જેને હરી નામની હુંડી છે, જેને ચત્રુભૂજની ચુડી છે;
તેની રેખા કરમની રૂડી છે. ભવ સાગરમાં. ૪
જેણે મોહ મમતાને મારી છે, ભગવંત ભરૂસો ભારી છે;
તેણે પાંચ પેઢીઓ તારી છે. ભવ સાગરમાં. ૫
જેને રાધાવરથી [7]રક્તિ છે, જેને વિઠ્ઠલવરથી લગતી છે;
તેની સર્વ શિરોમણ શક્તિ છે. ભવ સાગરમાં. ૬
જેમ [8]નૌકા [9]નિધી તારે છે, ભક્તિ ભવ પાર ઉતારે છે;
બાપાલાલને ભરૂસો ભારે છે. ભવ સાગરમાં. ૭

રાગ; ગિતિ.

રિદ્ધિ [10]સિદ્ધી સર્વે; ભાળી જોતાં ભક્તિની દાસી;
સાધ્ય કરે સિદ્ધી પણુ; અણીએ આવે અઢળક ઉદાસી.

---

૧. ગિરજાસુત–ગણુપતી ૨ આજો–આવજો. ૩ ગુણાતીત–ઇશ્વર; ૪ સાધન–ભક્તિરૂપી નાવ; ૫ રત્નાગર–સમુદ્ર દરીઓ. ૬ તગતી–તેજ મારતી; ઊછળતી. ૭ રક્તિ–સધાન, પ્રિતી. ૮ નૌકા–વહાણુ. ૯ નિધી–સમુદ્ર; દરીઓ. ૧૦ સિદ્ધિ–અષ્ટ મહાસિદ્ધિ.

(**કર્તા**) **મહાત્મા** મહાન યોગેશ્વર એવા મચ્છેન્દ્રનાથની **મહા** **સિદ્ધીના પ્રયોગથી** ઉકરડામાંથી ગોરખનાથ પ્રગટ થયા. જેમણે પોતાની **સિદ્ધી સત્તાબળ** વડે ઘણા શિષ્યો કર્યા. તેમ ઘણાકને પ્રભુ પારાયણ કરી **નાંખ્યા. તેમની શિષ્ય** સંખ્યા પેઢીમાં; એક નિવૃત્તિરાય પ્રભુના મહાન **ભક્ત થયા; અને** વળી તેમના શિષ્ય જ્ઞાનદેવજી મહારાજ; તે પંઢરપુરમાં **પુરણ ભક્ત થયા,** જે " બાર પહોર બત્રીસ ઘડી; " શ્રી વિઠ્ઠલનાથ પ્રભુના **નામનો** જાપ જપ્યાજ કરતા અને પ્રભુનામની ધુન લગાવતાજ રહેતા.

(કવિ) રાગ; છત્રપતિ દુર્યોધન રાજા; (સૈરંધ્રિ.)

જ્ઞાન દેવ એક ભક્ત પ્રભુના, પુર્વ જન્મના મહા જોગી;
આઠ પહોર દિવસને રૂજની, શ્રી વિઠ્ઠલના વૈભોગી. ૧
સદાય સમરે નામ હરીનું, પુરણ પ્રિતી પુરણકામ;
પવિત્ર નગરી પાવન પોતે, પંઢરપુર છે પ્રભુનું ધામ. ૨
એક દિવસના હરી કિર્તનમાં, ઘણી ધામની વાતો થઇ;
કુબેરની અલકાપુરી નગરી, હરીજન કોઇએ ઉત્તમ કહી. ૩
નિત્ય ભજે ભગવાન ભક્તને, ભક્ત હૃદયમાં એ ભિતી;
અલકાપુરી નગરી જોવાની, થઇ મનથી પુરણ પ્રિતી. ૪
બીહીતાં બીહીતાં બોલી બોલી, ઉભા રહી આજ્ઞા માગી;
કુબેરનાં દર્શન કરવાની; જલદી જીજ્ઞાસા જાગી. ૫
વિઠ્ઠલ કહે વેળાસર જાઓ, રૂડી રીતે ત્યાં રહેજો;
પરમેશ્વર પ્રિતીથી પુછે, સમાચાર સારા કહેજો. ૬
હરી હરમાં અંતર નવ ગણશો, શુદ્ધ મને સેવા કરજો;
અહોનીશ એકાંન્ત રહીને, ધ્યાંન ધણીનું ત્યાં ધરજો. ૭

જ્ઞાનદેવજી મહારાજ જાતે બ્રાહ્મણ હતા; તેમનું લગ્ન નાનપણમાંજ **થયું હતું** અને તેમનાં ધર્મ પત્નિનું નામ મુકતા બાઇ હતું, પુર્વ જન્મના **રૂણાનુંબંધ** સબંધે મુકતા બાઈ પણ ભક્તિવાન હતાં.

નિરંતર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીનું ભજન કરતાં હતાં; એક દિવસે કિર્તનમાં **કોઇ પરદેશી ભકતોએ** આવી શ્રી કુબેર ભંડારીની અલકાપુરી નગરીનાં **અતી** વખાણ કર્યા; તે સાંભળીને જ્ઞાનદેવજી મહારાજને તે નગરી જોવાની **અને** શ્રી સિદ્ધેશ્વરનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઇ. એક દીવસ રાત્રિયે શ્રી **વિઠુબા મહારની** સ્તુતિ કરી, અલકાપુરી જવાની આજ્ઞા માગી ત્યારે ગેબી **અવાજથી** ભગવાને જવાબ આપ્યો કે હે ભકતરાજ સુખેથી પધારો. હરીને

હરમાં જરાય જુદાઇ ન માનશો અને ત્યાં રહીને ભજન કરજો. પ્રભુની આજ્ઞા લઇને જ્ઞાનદેવજી મહારાજ મુકતા બાઈ સાથે અલકાપુરીમાં આવ્યા.

(કવિ) રાગ, ગિતી.

અલકાપુરીમાં આવ્યા; જ્ઞાનદેવ છે; જ્ઞાન તણી મુરતી;
શીવજીની સેવામાં; શુદ્ધ ભાવથી સાંધી છે સુરતી.

રાગ; તેડયોરે બ્રાહ્મણનો સાથ (ચંદ્રહાસ.)

આવી રહ્યા છે જ્ઞાનદેવ, અલકાપુરી આવી રહ્યા છે;
કોડે કરતા એ શીવજીની સેવ, દીવસ પર દિવસ ગયા છે.
શુદ્ધ ભાવે સેવા કરે, સમરણ સ્વાસો સ્વાસ;
વચમાં વિઠ્ઠલ આવતા, એતો હરદમનો અભ્યાસ. અલકાપુરી. ૧
ભજતાં ભાન રહે નહિ, પાછળ પશ્ચાતાપ;
હરશંભુ સંભારતાં, હુંતો જાપુ હરીનો જાપ. અલકાપુરી. ૨
સ્વપ્નામાં શંકર કહે, શાણા ભકત સજ્જન,
વિઠ્ઠલ મુખથી તુ ભજે, તેતો થાય છે મારૂ ભજન. અલકાપુરી. ૩
જ્ઞાનદેવના જ્ઞાનથી, જ્ઞાની થયાં તમામ;
નાના મોટા સૌ જપે; નારાયણનું નામ. અલકાપુરી. ૪
હરમંદીર હરજી ભજે, હૈએ રાખી હામ;
જ્ઞાન દેવની કીરતી, ચાલી છે ગામો ગામ. અલકાપુરી. ૫

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની સેવા; તેમનું ભજન, તેમનુંજ કિર્તન કરતાં શ્રી વિઠ્ઠલ નાથજીનું નામ આવીજ જાય. કારણકે રોજનો અભ્યાસ, પ્રથમતો ઘણા માણસોએ નિંદા કરી; પણ પછી જ્ઞાન દેવની પ્રબળ ભક્તિના પ્રતાપથી લોકોનું વલણ તેમની તરફ થયું. દીનપર દીન, લોકોની પ્રિતી વધતી ગઇ; જબર મંડળી ઝામી ગઇ; મહંત મંડળી તથા શિષ્ય મંડળી વધી ગઇ; અને જ્ઞાનદેવજી મહારાજને ગુરૂ કરી, શ્રી વિઠ્ઠલનાથ ભગવાનના નામની ધુન કરવા લાગી.

રાગ ધુન.

જય જય વિઠ્ઠુબા મહાર, કરો બેડો મારો પાર;
બેડો મારો પાર, પ્રભુ બેડો મારો પાર. જય જય.
જય જય વિઠ્ઠુબા મહાર, કરો બેડો મારો પાર;
બેડો મારો પાર, પ્રભુ બેડો મારો પાર. જય જય.

જય જય વિઠુબા મહાર, કરો બેડો મારો પાર;
બેડો મારો પાર, પ્રભુ બેડો મારો પાર. જય જય.
જય જય વિઠુબા મહાર, કરો બેડો મારો પાર;
બેડો મારો પાર, પ્રભુ બેડો મારો પાર. જય જય.
જય જય વિઠુબા મહાર, કરો બેડો મારો પાર.
બેડો મારો પાર, પ્રભુ બેડો મારો પાર. જય જય.

શંકરના ગામમાં અને શંકરના દેવળમાં; શ્રી વિઠુબા મહારના નામની ધુન થઇ રહી છે જેથી અજ્ઞાન માણસોને અવળુ તો લાગે પણ પ્રભુની આજ્ઞાથી સવળુ થાય છે, એટલે સૌને પ્રિયજ લાગે છે. આ પ્રમાણે અલકાપુરીમાં રહીને પુર્ણ ભક્તિના પ્રતાપે પોતાની સુકિર્તિ આખા જગતમાં ફેલાવી નાખી.

સંવત વિક્રમનું અથવા શાલીવાહન શકનું; એક વરસ; તે દેવતાઓનો એક દીવસ; એવા પંદર દિવસ અને પંદર રાત્રિ થાય ત્યારે એક પક્ષ નામ પખવાડીયું ગણાય. એટલે વિક્રમનાં ત્રીસ વર્ષ એવાં એવાં બે પખવાડીઆં જાય ત્યારે થાય એક માસ, એવા બાર માસનું એક વર્ષ; તેવાં હજાર વર્ષ જાય ત્યારે થાય ચાર યુગ; એવા એક હજાર યુગનો બ્રહ્માનો એક દિવસ.

બ્રહ્માના એક દિવસના પહેલા પહોરમાં એક ઇંદ્રાણીનું રાજ અને એકજ ઇંદ્રાણીના વખતમાં ચૌદ ઇંદ્ર બદલાય. એક ચાંગા નામનો ઇંદ્રિ ઇંદ્રિની પદવીને પામી અસંતોષ માનવા લાગ્યો, દુઃખ દેખવા લાગ્યો અને આ દુઃખ ફીટી જઇ અઢળક સુખની પ્રાપ્તિ કયારે થાય તેની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો.

[કવિ] રાગ; મામેરા માટે મહેતે; (મામેરૂ)

બ્રહ્માના પહોરમાં, શુદ્ધ શચી હોય એક;
ઇંદ્રાણી એકને, ચૌદ ઇંદ્રનો નેક. ૧
એક ચાંગા નામનો, ઇંદ્ર આવીઓ ગાદી;
મહા મહા દુઃખ દેખી, આવી સુખની યાદી. ૨
[ચાંગા] જપ તપ કરીને; પામ્યો ઇંદ્રની પદવી;
ગુણ લઇ ગર્ધવને; ધરતી ધુળમાં ગદવી. ૩
પામી [૧]નાકપતી પદ; ચિત્ત રાખવું ચપસી;
શુ સુખ સંભારૂ; તપવું જોઇને તપસી. ૪
ચિન્તાના ડુંગરા; ચિત્તથી કયારે ચળશે;
બ્રહ્માનંદ પદવી; મોક્ષ ગતી કયાં મળશે. ૫

જપ તપ યજ્ઞ યાગ કરીને ઇંદ્રની પદવીને પામ્યા પછી પણ સુખ

ન દીઠું, તપસ્વીઓને તપ કરતા જોઇ, મન સદા ચિન્તાતુરને ડગતુ રહે છે; હાય હાય મારૂ ઇંદ્રાસન જતુ રહેશે.

રાગ; દોહરો.

[1]નાકપતી પદ પામીઓ; તોપણ સુખમાં [2]સુંન;
ચાંગા ચિન્તાતુર થયા; આવ્યા નારદ મુન્ય.

કોઈ એક સમયને વિષે, ચાંગા ઇંદ્રિના રાજ્યમાં; નારદમુની આવ્યા. વારા ફરતી ઇંદ્રની ગાદીના સર્વે ઉમેદવારોને મળી; છેવટ ચાંગાને મળ્યા. ચાંગા ઇંદ્રે નારદ મુનીનો સત્કાર કર્યો.

નારદ—કેમ પ્રસન્ન તો ખરા ?

ચાંગા—મહારાજ પ્રસન્નતા શુ પુછો છો, ચિન્તા પુછો ચિન્તા.

નારદ—ઇંદ્રાસન પામ્યા પછી ચિન્તા હોય કે ?

ચાંગા—મહારાજ ઇંદ્રાસન પામ્યા પછીતો ચિન્તા વધી છે.

નારદ--શુ ચિન્તા વધી છે; દેવના દેવને શી ચિન્તા ?

ચાંગા—સાભળો મુની મહારાજ.

[ઇંદ્ર] કાળી કંઠી તે સવા લાખની, સાજનીઆ લોકો.
તપસીને દેખી; તમકુ તપે છે તેના તાપથી; તપસીને **દેખી.**
પુણ્યઇને પેખી, મનકુ દમે છે તેના દાબથી. પુણ્યઇને **દેખી.**
[3]અશ્વમેધ સો યજ્ઞ કરે, કોઇ રૂડી રીતેરાય;
ફાળ પડે હૈયામાં ફોગટ, લમણે લાગી લ્હાય. રે **તપસીને દેખી. ૧**
અણધાર્યા હણવાને આવે, દુષ્ટ દહીતનાં કુળ;
જરાવાર જંપી નવ બેઠા, સદાય આવે શુળ. રે **તપસીને દેખી. ૨**
અરે હાય ઇંદ્રાસન જાશે, એ ધડકારો ઉર;
સુખ શાંતિ તે શામાં રહી છે, દુઃખ થાય કેમ દૂર. રે **તપસીને દેખી. ૩**

નારદ—તમારા કહેવા પ્રમાણે તો સંકટ ખરૂ !

ચાંગા—મહારાજ ત્યારે કેવળ સુખજ દેખાય, **અને દુઃખનો વાયરો પણ ન** વાય, એવું સ્થાન ક્યાં હશે ?

નારદ—હે ચાંગા શ્રી સર્વેશ્વરની નિષ્કામ ભક્તિ કરી કેવળ **પ્રભુને** ભજી, પ્રભુ પારાયણ થવાથી; દુઃખની વરાળ પણ **અડતી નથી અને સુખના** સુર્યનો ઓચિંન્તો ઝગકારો થાય છે.

૧ નાકપતી–સ્વર્ગપતી; ઇદ્ર. ૨ સુંન–મીંડુ, કાંઇ નહિ. ૩ **સો અશ્વમેધ યજ્ઞ** કરનાર ઇંદ્રપદનો અધીકારી થાય છે.

ચાંગા—મહારાજ; મને એ નિષ્કામ ભક્તિની વિધી બતાવો? હું તે કરૂ.

નારદ—હે ચાંગા; મૃત્યુ લોકમાં મનુષ્ય દેહ ધારણ કર્યા વિના તે સાધન સાધી શકાય તેમ નથી, તેમ ઉત્તમ પદવી મળી શકે તેમ નથી.

ચાંગા—મનુષા દેહ ધારણ કર્યા વિના તે પદવી મળી શકે તેમ નથી ?

નારદ—ના, કારણકે એક લોકમાંથી બીજા લોકમાં જવાને; અને મોક્ષ ગતી યા પુરણ પદ પામવાને, મનુષ્યા દેહ વિના બીજી સાધના નથી.

ચાંગા—મનુષ્યા દેહની મહતા કેટલી છે ?

નારદ—અહાહાહાહાહાં ! મનુષ્ય દેહની મહતા ! મનુષા દેહની કિમ્મત તો કળી ન જાય ?

ચાંગા—એવી કારમી કિમ્મતનો મનુષા દેહ છે ?

નારદ—જો કરણી રૂડી હોય તો, મનુષ્ય દેહ ક્રોડથી પણ વધારે કીમ્મતનો છે, અને ભુંડી હોય તો કોડીથી હલકી કિમ્મતનો છે.

રાગ: દોહરો.

કોડી કિમ્મત દેહની; ખરે થવાની ખાખ;
કરણીથી કિમ્મત ઘણી; લખ્ખો લખ્ખો લાખ.

રાગ; નામ જેણે લીધું રે; (વિવાહ)

પામ્યો પુરા પુન્યે રે, મનુષ્યા દેહ મોંઘો મણી,
કિમ્મત ના કીધી રે, ગુમાવ્યો પ્રાણી પહાણો ગણી.
*ક્ષિતીને ખણતાં મણી મળ્યા; તેને મુકયા માળા માંય;

* કોઇ એક પાટીદાર હોળ ફેરવી પોતાનું ખેતર ખેડતો હતો, ખેડતાં ખેડતાં વાડના થડમાં અને ઝાડના મુળમાં હળની અણી વાગી ગઈ, જેથી હોળ અચકી ગયું, અને બળદ અમળાઇ પડયા. તે ઉપરથી પટેલને ખોટું લાગ્યું, એટલે ખેડવાનું રહેવા દઈ તે ઝાડને ઉખેડી ફેંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તે જગાએ ઘણા વરસો ઉપર, વટેમાર્ગુ વણઝારાએ, મણી ભરેલું એક હાંલ્લુ દાટયુ હતું અને તેના ઉપર નિશાન રૂપે ઝાડ રોપેલું હતું, તે મણીનું હાંલ્લુ તો ભાગી ગયું પણ સાચા મણી નીકળ્યા તે પટેલે લઇ લીધા અને તેને પથરા માની માળામાં મુકી દીધા. સારાને સુંવાળા એટલે વારંવાર હાથમાં લઇ ફેરવે ઉછાળે એમ રમત કર્યા કરે. એમ કરતાં બે ત્રણ મહીના વિત્યા અનાજ ઉગી નીકળ્યું. અને તે પાકી પણ ગયું, ત્યારે, હોલા હુડા વિગેરે પક્ષીઓ આવી આવી તે ખેતરમાં દાણા ખાવા લાગ્યા. તેમને ઉરાડી મુકવાને; નિત્યના નિયમ પ્રમાણે પટેલે પથ્થર ઘાલી ઘાલી ગોફણો મારવા માંડી. તેમાં પેલા સાચા મણી કે જેને

ગોફણમાં ઘાલી હુડાને ટોયા; ફેંકયા જ્યાં ને ત્યાંય;
જાણ થયું જયારે રે, ચતુરને ચિન્તા ઘણી. પામ્યો. ૧

પથરાજ સમજ્યો છે, તે પણ મારવા માંડયા, મારતાં મારતાં તે સઘળા મણી થોડે દિવસે ખુટી ગયા, આખર એક મણી રહ્યો, તે પોતાના ધુંજામાં નાંખ્યો. ધુંજામાં પડેલો મણી ઘણા દીવસ રહ્યો છે. એક દીવસ પટેલ મોદીની દુકાને ઘી લેવા ગયા. મોદીએ પટેલની તપેલીનો ધડો કરવાને કાંકરા પથરા વિગેરે મુક્યા; તેમ કરતાં સેજ ખુટી પડવાથી મોદીએ કાંઇક ખોળતો હોય એમ ડોળ કરી ફાંફાં મારવા માંડયાં. તે વખતે પટેલે પેલો મણી કાઢીને મુકી દીધો, એટલે બરાબર થઇ રહ્યું, ઘી જોખીને આપ્યા પછી મોદીએ પટેલને પુછ્યું કે આ તમે કયાંથી લાવ્યા! અને ધુંજામાં ઘાલીને કેમ ફરો છો ?

પટેલ—આવા પથરાતો મારા ખેતરમાંથી દાટેલા ઘણા નીકળ્યા હતા.

મોદી—તે કયાં ગયા ?

પટેલ—મેં તો હુડા ટોયા; ગોફણમાં ઘાલી ઘાલીને ફેંકી દીધા.

મોદી—તે શોધવા જાઓ તો ફરી હાથ લાગે તેમ છે ?

પટેલ—ના ના, તે વાતને તો ઘણો વખત થઈ ગયો ! અને વળી આવા સારા સુંવાળા શુશોભીત પથરા હાથમાં આવે એટલે કોઇ રહેવા દે ખરૂ કે ! જૂવો તમારી પણ ઇચ્છા થઇ હશે કે આપે તો બાળકને રમવા થાય !

મોદી—એમ તો મારી ઇચ્છા નથી થઈ પણ વળી કાંઇ જુદીજ ઇચ્છા થઇ છે. હાલતો તમે આ પથ્થર અહીં મૂકીનેજ જાઓ ! પાછા ફુરસદની વખતે આવજો; એટલે હું તમને તેના બદલામાં કાંઇક આપીશ.

પટેલ—મારે તો કાંઇએ બદલો જોઇતો નથી; આમાં શી ભારે મામલત છે કે બદલો લેવો છે !

મોદી—વારૂ ઠીક તો પણ તમે આવજો તો ખરાજ !

પટેલ—ત્યારે જે કામ હોય તે અત્યારેજ કરી લ્યો ! કહેવાનું હોય તે કહી દયો આપવાનું હોય તો આપી દયો, વળી ફરી અવાય ન અવાય, જરા ખોટી થઇશુ. લ્યો તપેલી મુકો !

ઘીની તપેલી બાજુ પર મુકાવી, મોદી પટેલને લઈ, ત્યાંથી ત્રણેક ગાઉ ઉપર મોટા ગામમાં એક ઝવેરી હતો તેની પાસે આવ્યો. ઝવેરી સાથે મોદીને લેવડ દેવડની ઓળખાણ હતી; તેથી જતાં વાંત આવો આવો થઈ રહ્યું.

× હાથમાં વિંટી એક હતી હીરાની, પહેલું પડયું ન પીછાન,
અક્કલથી ઓળખમાં આવી, તનમાં ભરાયુ તાન,
મોહ થયો મનમાં રે, ખુશી થયા માંથુ ખણી.　　　　પામ્યો. ૨

ઝવેરી—આવો શેઠ કેમ પધારવું થયું છે ?

મોદી—હું તથા આ મારો મીત્ર બંન્ને જાત્રાએ ગયા હતા, ત્યાં એક વખત એક પર્વતની ગુફામાં હવા ખાવા ગયા; તે જગામાંથી અમારા નસીબે અમને એક મણી જડયો છે. જેવો જડયો તેવોજ તમારે ત્યાં વેચવો એવો નિશ્ચય કરી ઘેર લાવ્યા છીએ; લાવ્યા તો છીએ પણ માર્ગમાં આવતાં મોટા મોટા શહેરોમાં છેલ્લી માગણીઓ કરાવતા આવ્યા છીએ. હવે આ મણી આપ લ્યો અને તેની કીમ્મત આપો !

મણી હાથમાં લઇ ઝવેરીએ વિચાર કર્યો કે; હવે બધે બતાવતા બતાવત લાવ્યા છે તો આપણે પણ તે પ્રમાણે કીંમત કહેવી પડશે, નહિતો ખરે ખરી ધાપ હતી. ભાઇ આના પચીસ હજાર રૂપીઆ આવશે.

મોદી—બહુ ફેર બહુ ફેર ! પાંચ હજારનો તફાવત ?

હાંમાં કરાને રૂપીઆ સતાવીસ હજારે પતાવ્યું- સતાવીસ હજાર રૂપીઆ લઈ પટેલ ઘેર જઇને પસ્તાવા લાગ્યો; અને ખેતરની આસપાસ ખોળતાં પોક મુકીને રોવા લાગ્યો. અરેરે મેં મારા સાચા મણી ફોગટ ફેંકી દીધા રે બાપ !

ઉપરના દ્રષ્ટાંન્તનો સિદ્ધાંત સાર એ છે કે, મનુષ્ય દેહરૂપી સાચો મણી છે; જેની પ્રથમથી ઓળખાણ પડતી નથી; એટલે તેની કિમ્મત પડતી નથી. પણ જ્યારે તેની કિમ્મત સમજમાં આવે છે, ત્યારે તે અવસર એળે ગયાનો પુરો પસ્તાવો થાય છે.

× કોઇ એક ગામમાં એક ભારે ઝવેરી હતો, જેને ત્યાં ઝવેરાતનો ધમધોકાર વેપાર ચાલતો; તેનો ઓચીન્તો દેહ કાળ થયો, તેને એકનો એકજ નાનો દશ વરસની ઉમ્મરનો દીકરો હતો; તે હતો હોંશીઆર અને ચાલાક પણ બાળક અને અજ્ઞાન એટલે ગુમાસ્તાઓ સારી રીતે ફાવી ગયા. આમથી ખઉ કે આમથી ખઉ, એમ ભૂત પલીતની પેઠે ખઉં ખઉં કરતા નોકરોની દાનત શેઠનું સુધારવા પર રહેતી નથી, પણ પોતાનું ભરાઈ ને ઉભરઇ કેવી રીતે જાય, તે ઉપર વધારે રહે છે. નાની ઉમરનાં શેઠાણીને ખાન દાનનું ઘર; એટલે ગુમાસ્તા ઉપર પુરણ વિશ્વાસ; સગા સબંધીને પણ વચમાં પડવાની કે; પૂછ પરછ કરવાની જરૂર જેવું નહોતું કારણ કે; વાવરનાર ભોગવનાર છોકરો હતો; અને વહીઆવટ ચાલતો હતો.

\+ મહા મુલ્યનું એક મોતી જડીયું, ભીલડી ભોળી જાત;
કોડી સાતની કિમત્તે વેચી, રાંક થઇ રળીયાત;
લાખ લખી આપીરે, ઘેલો થયો ગામ ધણી. પામ્યો. ૩

શેઠનું ક્રીયા ખરચ થઇ રહ્યા પછી, લેણું લઇ લઇ માગતુ આપી દઇ; વહેવાર બંધ કરી દીધો, અને છોકરાને કોઇ બીજા ઝવેરીને ત્યાં બેસાર્યો કે જે પોતાની બરોબર હતો. આ શેઠ તે છોકરાને સવડે સવડે હીરા ઓળખાવા લાગ્યો, ચાર પાંચ વરસે તે હીરાની બરાબર કીમ્મત કરવા શીખ્યો. તેના પાણીને પણ પરખવા શીખ્યો; ત્યારે શેઠે એક પટારામાં જુદી જુદી કિમ્મતના જુદા જુદા વડ પાડી; તેને હાથેજ હીરા મુકાવા માંડયાં, તેને થોડે થોડે દીવસે શેઠ તપાસવા લાગ્યા, એમ કરતાં લાખ લાખ રૂપીઆ સુધીના હીરાની કિમ્મતો કરવા લાગ્યો.

એમ કરતાં દેશાવરથી સવા લાખની કીમતનો હીરો આવ્યો, તેમાં તેની નજર ન પહોચી; દુકાનમાંના સઘળા હીરાથી સરખાવતાં ભારે લાગ્યો; પણ પોતાના હાથમાં પહેરેલી વિંટીના નંગને મળતો આવ્યો ત્યારે તેણે શેઠને કહ્યું કે આ નવો આવેલો હીરો; દુકાનના સઘળા હીરાથી ચડીઆતો છે. પણ મારા હાથના હીરાને મળતો છે. શેઠે કહ્યું ખરીવાત; ભાઇ તે બંન્ને હીરા સવા સવા લાખના છે. હવે તારે ઘેર જવું હોયતો જા ! મેંતો તને તારા હાથના હીરાની ઓળખાણ પાડવા માટે રાખ્યો હતો.

છોકરાએ આવી માને વધામણી ખાધી. મા ! આ મારા હાથે વીંટી છે, તેમાં હીરો છે તે સવા લાખ રૂપીઆનો છે. મા કહે શુ કહો છો દીકરા ! એવો કચરોતો મારી પાસે ઘણોય પડયો છે. ખૂણે ખોચરેથી, પેટી પટારેથી ખોળી ખોળી છોકરાના મોં કને ઢગલો કર્યો તો નાના મોટા થઇ એક કોડ રૂપીઆની કિમ્મતના હીરા નીકળ્યા.

ઉપરના દ્રષ્ટાંન્તના સિદ્ધાંન્ત સારમાં સમજવાનું એ છે કે, મનુષ્યા દેહ રૂપી સાચો હીરો, તેની ઓળખાણ જ્યાં સુધી ગુરૂ દ્વારાએ પડી નથી ત્યાં સુધી તેની કિમ્મત નથી; ઓળખાણ પડયા પછી, કોડીની વસ્તુ કોડની થાય છે.

\+ વગડામાં ઢોરાંને ચારતી, એક ભોળી ભીલડીને ખરૂં મોતી જડયું. તે લઇ તેણે પોતાને ઘેર નાનુંશુ પાકુ હતુ તેના ગળામાં બાંધ્યું. તે મોતી માર્ગે જતાં એક નાગરની નજરે પડયું; તેણે ભીલડીના માગવા પ્રમાણે સાત કોડીઓ આપી, વેચાતુ લઈ લીધું. લઇને ઝવેરીને ત્યાં દેખાડવા ગયો. ઝવેરી તેની અજ્ઞાનતા જાણવા પુછે છે. બોલો શું લેવું છે ? નાગર કહે તેની કીંમતની મને કળ પડતી નથી, પણ અમારા ઘરમાંથી, એક જૂનો

પહેલે સપાટે જેને પ્રીછ પડી નહિં, તેનો તપી ગયો તાલ,
સમજુને શીખામણ ઉંડી, બોલે બાપાલાલ.
ચીત્ત માંહે ચેતીરે, લક્ષ રાખી લેજો લણી.　　　　　　પામ્યો. ૪

ઉપરના દ્રષ્ટાંતનો સિદ્ધાંત સાર એ છે કે; વસ્તુની કિમ્મત, કિમ્મત કરનારની બુદ્ધિના પ્રમાણુમાં અંકાય છે. અમુલ્ય વસ્તુની કિમ્મત કોઇ હલકી કરી આપે તો તે તેની અક્કલની હદ છે, એથી વસ્તુની કિમ્મત ઓછી થઇ જતી નથી.

ઉત્તમ મનુષા દેહ રૂપી, મોતીની કિમ્મત જેને નથી પડી, તે અલ્પ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો; મનખો એળે ગમાવી નરકે જાય છે.

ચાંગા—હે નારદ મુની મહારાજ; તમે મનુષા દેહનું મહાત્મતો બહુજ વધારી દીધું.

નારદ—મેં નથી વધાર્યું પણ આધ્ય અનાધ્યથી વધેલુંજ છે. ચોરાસી લક્ષ યોનીમાં મનુષા દેહ સૌથી શ્રેષ્ટ અને ઉત્તમ છે.

ચાંગા—ચોરાસી લક્ષ યોની કઈ કઈ કહેવાતી હશે ?

ચોપડો હાથ આવ્યો તેના એક પાનામાં મારા બાપના વડુવાના હાથનું લખેલું નિકળ્યું કે, આપણા ઘરમાં અમુક જગાએ ખરૂ મોતી મુકેલું છે; અને તેની આટલી કિંમત છે; તે ઉપરથી આ મોતી ખોળી કાઢવામાં આવ્યું છે. મારા વડુવાના લખેલા લેખ ને તમારા મોઢાના બોલ કાંઇક મળતા આવશે તો તમને આપીશું નહિતો રામ રામ ! ઝવેરીએ ચાળીશ હજાર રૂપીઆ કહ્યા. એટલે નાગરે થોડીવાર ડોકુ તો ધુણાવ્યું, પણ આપીનેજ ગયો.

ત્યાર પછી તે ઝવેરી વળી કોઇ બીજા ભારે ઝવેરી પાસે ગયો, તેણે તેને ઘણું તાવી જોયો પણ, ડાહ્યો વાણીઓ, પોતાની કિમ્મત મોડેથી બોલ્યો નહિં ત્યારે મોટા ઝવેરીએ નવાણું હજાર રૂપીઆ આપવાના કબુલ કર્યા, થોડીવાર આનાકાની તો કરી; પુરે પુરા કરી આપો પુરે પુરા કરી આપો એમ રક ઝકતો કરી, પણ આખર નવાણું હજાર લઇ વિદાય થઇ ગયો. તેના ગયા પછી, તે ડોસા ઝવેરીએ ગાડી જોડાવી લુગડાં પહેર્યા; ગાડીમાં બેસી દોડતા રાજાની પાસે આવી કહ્યું કે, આપને લાયક જોઇને હમણાંજ એક મોતી ખરીદ્યું છે, તેના એક લાખ લેવાના છે.

ઝવેરીના માગવા પ્રમાણે લાખ રૂપીઆ ગણી આપ્યા, અને રાજા મોતી જોઈ પ્રસન્ન થયા.

(નારદ) રાગ; છપ્પો !

જળચર છે નવ લાખ, પક્ષી દશ લાખ દેખાએ;
લાખ અગીઆરે કીટ, વીશ પશુ લાખ પેખાએ;
સ્થાવર છે ત્રીસ લાખ, ચાર લખ માનવ દીસે;
કુલ ચોરાસી લાખ, જાણતાં હૈયુ હીસે;
કીટ, પશુ, પક્ષી વિષે, એક ઇંદ્રીનું જ્ઞાન છે;
બાપુ કહે માણસ વિષે, શુદ્ધિ બુદ્ધિ સાન છે.

વૈકુંઠપુરી, સત્યલોક, અમરાપુરી કે બ્રહ્મ લોકમાં વસનારને પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે મનુષ્ય દેહ વિના બીજી બારી નથી.

ચાંગા—ત્યારે હું તે મનુષા અવતારને શી રીતે પામુ ?

નારદ—તમને મનુષા જનમ મળે તેમાં અશકય કે અઘરૂ નથી; અહીંથી તો મનુષા દેહજ મળવાનો છે. પુર્વનુ પુન્ય ભોગવાઇ રહેશે એટલે મનુષ્ય જનમ મળશે, પછી જેવી જેની કરણી તેવી પાર ઉતરણી. પણ હે ચાંગા *પુરંધર; મનેતો તમારૂ બોલવું વહેમ પડતુ લાગે છે.

[નારદ] રાગ; જુઠી જુઠી બાજી જીવડા !

જૂઠી જૂઠી વાતો સુર પતી; સમજાય છે રે. જુઠી જુઠી.
ઘેલાં વચનો લાગે ગરવાં; માંડી શુ મશ્કરીઓ કરવા;
છૈયાને છેતરવાના ઉપાય છે રે. જુઠી જુઠી. ૧
ઇંદ્ર થઇ ઇંદ્રાસન પામ્યા; સુખ મળ્યું, દીન દુઃખ વિરામ્યા;
છત્રપતિ છો શિરપર છત્ર ધરાય છે રે. જુઠી જુઠી. ૨
જગપતી; ખગપતી; નગપતી નમતા;
ગુણ વંડ ગુણ પતીને ગમતા;
શમતા રાખ્યે સુખ સમીપે થાય છે રે. જુઠી જુઠી. ૩
દેવ સકળ તે પડતા પાએ; ગાંધર્વો ગુણ રૂડા ગાએ;
નાચે નાયકા શુ શોભા શોભાય છે રે. જુઠી જુઠી ૪

(ચાંગા) રાગ, મરાઠી સાખી.

નાકપતી પદ નાક કપાવે, નારદ નિશ્ચે જાણો,
નથી અજાણ્યું નાથ તમારૂ, મિથ્યા મમત તાણો;
કહું સમજાઇ; દેવની પદવી દુઃખ દાઇ. કહું.

નારદ—જ્યારે તમારો દ્રઢ નિશ્ચય છે, ત્યારે તમે જંબુદ્રીપ આર્યાવર્તમાં, કૃષ્ન વીણા નદીના કીનારા ઉપર પંઢરપુર નગરમાં, જ્યાંશ્રી વિઠુબા

* પુરંધર-ઇંદ્ર.

ભગવાન વસે છે તે સ્થાનમાં અવતાર લ્યો; જ્યાં એક ઈંટ ઉપર ઉભેલા ભગવાનની ભક્તિ કરતા જીવન મુક્ત મનુષો વસે છે. તે પવિત્ર ભૂમીમાં જઈ દ્વાદશ અક્ષરના મંત્રનો જપ કરીને તમારી કાયાનો ઉદ્ધાર કરી લ્યો !

(કવિ) રાગ; ગિતી.

કૃષ્ન વીણાને કાંઠે, પવિત્ર પુરણ; તેજો મય ધામ;
શ્રી વિઠ્ઠલની ભક્તિ; ગરજી ઉઠ્યું પંઢરપુર ગામ.

રાગ, ધુન.

વિઠ્ઠલ રૂખ માઈ, વિઠુબા રૂખ માઈ.
વિઠ્ઠલ રૂખ માઈ, વિઠુબા રૂખ માઈ.
વિઠ્ઠલ રૂખ માઈ, વિઠુબા રૂખ માઈ.
વિઠ્ઠલ રૂખ માઈ, વિઠુબા રૂખ માઈ.
વિઠ્ઠલ રૂખ માઈ, વિઠુબા રૂખ માઈ.

રાગ, મરાઠી સાખી.

માત રૂક્ષમણી, તાત ત્રિવીક્રમ; ત્યાં ચાંગા અવતાર,
પુર્વે નામની પુરણ પ્રિતી; [1]કાયમ કર્યું કિરતાર;
શુ પંઢરપુર; સુખ શાંન્તિમાં ઉગે સુર. શુ.

નારદના આશીશ વચને; શ્રી વિઠ્ઠલનાથ ભગવાને બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કર્યું છે; અને સાક્ષાત રૂક્ષમણીએ બ્રાહ્મણનું રૂપ લીધું છે, તેમણે સ્વર્ગથી પડતા ઇંદ્રને ઝીલી લીધો અને તેને બાળક રૂપે કરી ઘોડીઆમાં સુવારી દીધો. મહાન તેજસ્વી ચાંગા આઠ વરસની ઉમ્મરનો થયો ત્યારે તેને જનોઈ દીધું, ત્યાર પછી તેને દેહાભિમાન થયો.

[કવિ] રાગ; ગિતી.

ઉપવિત્ત આપ્યું [2]આઠે, [3]પાઠે કરીઆ વળી વેદ ચાર;
કૃષ્ન કૃપાએ પામ્યા, બ્રહ્મજ્ઞાનને બ્રાહ્મણ અવતાર.

ઇંદ્રની પદવીએ જે ચાંગા નામ હતું તે કાયમ રહ્યું છે. ચાંગા મહા વિદ્વાન થયા. ચાંગદેવ જે જે કલ્પના કરે તે તે વસ્તુ હાજર થવા લાગી. યમ નિયમ; ધારણા; ધ્યાન; પ્રાણાયમ, સમાધી શમદમનાં સઘળાં સાધનો વિગેરે. ચાંગાને, સહેલ થઈ પડયાં.

(કવિ) રાગ; એલોચનની પેટીનો !

ચાંગા પુરંધર પૃથ્વિમાં જનમ્યા; વેદ કર્યા મુખ પા...ઠ રે;
ચૌદ સો શિષ્ય કર્યા મહા સમરથ; વરસ થયાં જેને સા...ઠ રે. ૧.

---

૧ કાયમ-તેનુ તે. ૨ આઠે-આઠમે વરસે. ૩ પાઠે-મોઢે.

યમ નિયમની સાથે પ્રાણાયમ; સાધી સમાધીને ધ્યા...ન રે;
ઇંદ્રિજાળ જંત્ર મંત્રની વિધ્યા; સમજે કરતાં સા...ન રે. ૨.
ગોરૂ શરીરને ગંભીર વાણી; દેહ તણું અભીમા...ન રે;
બ્રાહ્મણ જાતી ને વૃતિઓ [૪]તાતી; તેહ ભૂલાવે ભા...ન રે. ૩.
સિદ્ધિ વડે તેણે સૌ વશ કીધા; વાઘ નાગ કલિયા...ર રે;
હરિયલ હંસ ને સિંહ શિયાળો; હાથી ઉપાડે ભા...ર રે. ૪.
વિધ્યા તણો અહંકાર અતીષે; ગુણનો ઝાઝો ગ...ર્વ રે.
આપથી અધિક કોઇને આંખે ન દેખે; તુચ્છ દીસે તેને સ...ર્વ રે. ૫.

સાઠ વર્ષ વિત્યાં ચૌદસો શિષ્ય કર્યા, દેશ પર દેશમાં ખ્યાતી ઘણી વધી ગઇ, શિષ્ય ચૌદ સો કર્યા હતા, પણ ગુરૂ કર્યા ન હોતા.

બ્રાહ્મણ બીજાને ઉપદેશ કરે પણ પોતે તે પ્રમાણે ન પાળે. વૈદ બીજાને ચરી પળાવે પણ પોતે ન પાળે. ચાંગદેવના શિષ્ય સો સો વર્ષની સામાધીમાં બેસી જાય તેવા સમર્થ હતા. આથી ચાંગ દેવની સુકિર્તી ગામે ગામ ને દેશે દેશ ફેલઇ ગઇ. ચાંગદેવે સિદ્ધીનું બળ બતાવી શિષ્યો કરી, સંપ્રદાય ચલાવ્યો; પણ પોતે ગુરૂ ન કર્યા તેનું કારણ એ હતું કે, પોતે એમજ સમજતા હતા કે મારો ગુરૂ થઇ શકે એવો સમર્થ વિદ્વાન પૃથ્વિના પડમાં કોઈ છેજ નહિં. ચાલો હવે તો દેશ દેશાંન્તરમાં ફરી, સર્વ રાજ્યના અને કાશીના સમર્થ પંડીતોને જીતી. સર્વાજીત પંડીતની પદવી ધારણ કરીએ.

[કવિ] રાગ, મરાઠી સાખી.

સેવક શિષ્યો કર્યા અતીષે, ઝળકયુ જગમાં નામ;
સર્વાજીત પદવી મેળવવા, હૈએ ધારી હામ;
પડીઆ વાટે, દીગ વિજય કરવા માટે. પડીઆ.

ચાંગદેવજી મહારાજ મહા સમર્થ હતા. જેમણે સિદ્ધી બળ વડે કરીને વાઘ, નાગ, વિંછી વિગેરે ઝેરી અને વિકાળ પશુ પક્ષીઓને પણ પોતાને વશ કરી લીધાં હતાં. વાઘના મોંમાં, ચાર ચાર વિંછણોના ચોકડાં ભરાવીને; અછોડાની જગાએ. કાળા નાગને ભેરવીને, ઘોડાને બદલે વાઘ ઉપર બેસીને બીજા અનેક જનાવરોને સાથે લઇને, સો હાથી પાસે પોતાનાં પુસ્તકોનો ભાર ઉપડાવીને, દેશે દેશ ને ગામે ગામ ઉતરતા, બ્રાહ્મણોની સભાઓ કરતા, વાદ વિવાદ કરી જીત પત્ર મેળવતા, કાશી નગરમાં આવ્યા.

૪ તાતી–તિક્ષ્ણ

(કવિ) રાગ; દોહરો.

ચાર વિંછીનું ચોકડું; લગામ કાળા નાગ;
પંડિત પીઠ પલાણીઆ; વશ કીધા છે વાઘ, સિયાવર ૧.
[1]નભ ધરતી નવ ખંડમાં, નિશ્ચે કરવું નામ;
જનુનીએ જનમ્યો નથી, [2]ભાઇથી ભીડે હામ. સિયાવર ૨,

કાશી નગરમાં આવ્યા બાદ થોડા દિવસ રહ્યા છે, ગંગાના ઘાટ ઉપર બેસે છે. સિદ્ધીના સ્વામીને જોઇ હજારો મનુષ્યો દર્શન કરવાને આવે છે. પુછતા પંડીતોને જોઇતા જવાબ આપે છે, એમ કરતાં છ માસ થયા ત્યારે કાશીના સઘળા પંડીતોની સભા કરીને અતી હર્ષથી ગર્જના કરી પોતે બોલ્યા.

[ચાંગદેવ] રાગ; ત્રોટક છંદ.

કહેવાયા પંડીત કાશીમાં, શુ બેઠા આજ ઉદાસીમાં;
ઉચ્ચાર કરો જો હાંસીમાં, તો જાઓ ચતુર ચોરાસીમાં. ૧
કોઈ હિમ્મત હોય તો હામ ભરો, મુજ સંગે વાદવિવાદ કરો;
જે મુજને જીતે તેજ ખરો, બહુ દીવસે ઉતરે આજ [1]બરો. ૨.
હું આવ્યો ચારે વેદ ભણી, વળી શાસ્ત્રોનાં સિદ્ધાંન્ત ગણી;
હવે મુજને જીતે જેહ ધણી, ધન્ય ધન્ય જનુની તેહ તણી. ૩.
હોય કુડ કપટ તો કાપોને, મુજ બોલ્યા બોલ ઉથાપોને;
કોઇ શુરા હો તો શ્રાપોને, જન જીત પત્ર લખી આપોને. ૪.
હું સૌનાં શીર પર પાય ધરૂ, અભિમાન અને અહંકાર કરૂ;
દુનિયામાં દીગ વિજય કરૂ, તત્ર ચાંગા મારૂ નામ ખરૂ. ૫.
હું આવ્યો [2]આલમ આજ ફરી, સૌ માનો સાચી વાત ખરી;
જે નાંખે મુજ અહંકાર હરી, મુજ મનથી માનું ગુરૂ કરી. ૬.

[કર્તા] ચાંગદેવજીનાં અહંકાર અને ગર્વ ભરેલાં વચનો સાંભળી, કાશીના પંડીતો તો આભાજ બની ગયા; અહાહાહા સિદ્ધીનો સાગર; ને વિદ્યાનો મહાસાગર, પણ સમજણમાં કાંઇક ખામી ખરી. હે ચાંગદેવજી મહારાજ; જગતમાં હુંજ છું અને મારી બરોબર કોઇ નથી, એ માનવું એ મોટાઇનું લક્ષણ નથી. તમને ઇશ્વરે આટલું ઐશ્વર્ય આપ્યું છે, તો વળી આથી વધારે કોઇને આપ્યુંજ હશે, તમારા અહંકારને દબાવનાર કોકને કોક તો મળશેજ. " અહંકારથી હરી દુર છે " અભિમાનથી હું કહેનારને પ્રભુ નરકનો કુંન્ડ દેખાડી દે છે.

૧ નભ–આકાશ. ૨ ભાઇથી–મારા પોતાથી. (અભીમાનમાં)

(દ્રષ્ટાંત) આસપાસ પાંચ પાંચ ગાઉ સુધીમાં વસ્તીનું એકે ગામ નહિં, એવા જંગલમાં બેસી એક મહાત્મા તપ કરતા હતા. જંગલના તપસ્વિ પુરૂષો જંગલનાં ઝાડના ફળ જમીને તપ કરે છે; પણ આ પુરૂષને તો હંમેશાં સવારમાં કોઇ માણસ સવા પાશેર ચોખા આપી જતો. આપનાર કોણ છે, કયાં રહે છે, શુ ઉધ્યમ કરે છે, શુ લાલચે ચોખા આપી જાય છે, એવી કોઈ પણ જાતની તજવીજ મહાત્માએ કોઈ દીવસ કરી ન હતી, માત્ર તે ચોખા મહાત્મા એક તપેલીમાં રાંધીને જમી લેતા અને ઝાડનો આશ્રય લઇ, ઈશ્વર સ્મર્ણ કરતા.

તે મહાત્મા કોઈ કોઇ વાર કોક કોક માણસની નજરે પડતા. ઘણા દિવસ વિત્યા બાદ કોઇ એક ગ્રહસ્થ ઘરમાંથી કંટાળી, મહાત્માની શરણે ગયો અને કહ્યું કે—

બીજો—આપના ચરણમાં મારા સદાને માટે પ્રણામ છે.

મહાત્મા—જય થાઓ ! બોલો કયાંથી આવ્યા અને શુ ઇચ્છાએ?

બીજો—હું, ઘરમાંથી કંટાળી ઇશ્વર સ્તવન કરવા આપના શરણમાં આવ્યો છું, માટે મને શરણે રાખી રૂડો રસ્તો બતાવો !

મહાત્મા—એ તો ઠીક, પણ ભાઇ તમે ખાશો શુ ?

બીજો—તમે જમશો તો હું જમીશ.

મહાત્મા—મને ઈશ્વર ઇચ્છાએ સવા પાશેર ચોખા હંમેશાં પ્રાપ્ત થાય છે અને તેટલા ચોખા મારે એકલાને બસ થાય છે, તેમાંથી હું કોઇને આપી શકુ નહિં; તેમ એથી વધારે મેળવવાની માગણી પણ કરૂ નહિં.

બીજો—વારૂ મહારાજ ! તે ચોખાને ઓસાવો છો ખરા કે નહિ ?

મહાત્મા—હા હું ઓસાવું છું ખરો !

બીજો—ત્યારે હું તે ઓસામણ પીને ભજન કરીશ.

મહાત્મા—બહુ સારૂ.

આ પ્રમાણે બંન્ને હળી મળી ઈશ્વર સ્તવન કરે છે, એવામાં છએક માસ વિત્યા ને વળી ત્રિજો આવ્યો.

ત્રિજો—પ્રભુ આપ બંન્નેને મારા પ્રણામ છે.

મહાત્મા—જય થાઓ ! કામ હોય તે કહો ! કયાંથી આવ્યા ?

ત્રિજો—ઘરમાંથી નીકળી પ્રભુ પારાયણ થવા આપને આશરે આવ્યો છું.

મહાત્મા—ભલે આવ્યા, પણ જમશો શું ! દેહ છે તે અન્નનો કોઠાર છે તેને અન્નનો આધાર જોઇએ.

ત્રિજો—આપ શી રીતે કરો છો ?

મહાત્મા—મને સવા પાશેર ચોખા પ્રાપ્ત થાય છે, જમીને ઇશ્વર સ્તવન કરૂ છું, અને આ મારો શિષ્ય તેનું ઓસામણ પીને પ્રભુ સ્તવન કરે છે.

ત્રિજો—હું તે ચોખાનું ધોવરામણ પીને પ્રભુ સ્તવન કરીશ !

મહાત્મા—વાહ ! ! શાબાશ !

આવી રીતે ત્રણેનો મત એક થઇ ઇશ્વર સ્તવન થાય છે. એવામાં એક ચોથો આવ્યો.

ચોથો—પ્રણામ તમો ત્રણેના ચરણમાં.

મહાત્મા—જય થાઓ ! કયાંથી આવ્યા ને કોણ છો ! કામ શું છે તે કહો !

ચોથો—સંસારની દુઃખી અવસ્થાને માન્ય આપી આજ સુધી રહ્યો પણ હવે કંટાળી શરણે આવ્યો છું.

મહાત્મા—જમશો શું ?

ચોથો—સૌ જમશો તે હું જમીશ.

મહાત્મા—સૌ જુદુ જુદુ જમે છે.

હું સવા પાશેરનો ભાત જમુ છું, આ બીજો તેનું ઓસામણ પીએ છે, આ ત્રિજો તેનું ધોવરામણ પીએ છે. તમે શું જમશો ?

ચોથો—તમે જે પાત્રમાં મુકીને જમતા હશો, તે પાત્ર એટલું પાંદડુ ચાટીને ઇશ્વર સ્તવન કરીશ !

મહાત્મા—ઘણુંજ રૂડુ ભાઇ; તારી દ્રઢતા તો બહુ ભારે !

(**કર્તા**) આવા ચાર મહાત્મા ભેગા થઇ, [1]શમ [2]દમ સાંધી; એક ચિત્તે શ્રીહરી, વિશ્વેશ્વર ભગવાનની આરાધના કરવા લાગ્યા.

ચારેના એકત્ર થયા પછી, બરાબર ત્રણ વરસ થયાં અને એમાનો એક પણ નિયમથી ન ડગ્યો, ત્યારે ઇંદ્રાસન ડોલવા લાગ્યું, ઇંદ્રને ચિન્તા થઈ કે જરૂર કોઈ તપસ્વી ઘોર તપ આદરીને બેઠો છે, એવું આ ચળ આસન સુચવે છે, અરે આતો એક નહિ પણ ચાર છે, ચાર જણા ઇંદ્રાસન લેવાની ઇચ્છા કરશે તો જરૂર કલહ થશે પણ કલહ કરે તેવા મહાત્મા નથી. લાવ્ય બ્રહ્મા વિષ્નુની પાસે જઇ વાત કરી નિરાકરણ લવરાવું.

ઇંદ્ર—હે બ્રહ્મ દેવ !

બ્રહ્મા—કેમ ઇંદ્ર, શુ ચિન્તા પેઠી છે ?

---

૧ શમ-મનનો નિગ્રહ, મન વશ રાખવું. ૨ દમ-ઇંદ્રીયોનો નિગ્રહ. ઇંદ્રીયોને વિષય સુખથી અટકાવવી.

ઇંદ્ર—ચાર તપસ્વી તપ કરે છે, તેમાંનો એક ઇંદ્રાસન માગવાનો છે, બીજો બ્રહ્માસન માગવાનો છે, ત્રિજો કૈલાશ માગવાનો છે, અને ચોથો વૈકુંઠ માગવાનો છે. કહો પછી તમે કયાં રહેશો ?

બ્રહ્મા—માગનાર તો ગમે તે માગે પણ બાજી આપનારના હાથમાં છે. તમે ફિકર ન કરો હવે એમને શું આપવું, તેના વિચાર પણ ચાલી રહ્યા છે.

[**કર્તા**] બ્રહ્માના મુખનાં વચન સાંભળીને ઇંદ્રિ પોતાને સ્થાનકે ગયો; ત્યાર પછી બ્રહ્મા વિશ્નું પરમાત્મા પાસે ગયા, અને જઈને કહ્યું કે ચાર તપસ્વિને હવે તેડાવી લ્યો ! વિશ્નું કહે હા; હવે એમને તેડાવાનો સમય થયો છે. હું જઇને ધરમ રાજાને સમજણ પાડુ છું.

વિષ્નુભગવાને ધરમ રાજાને આજ્ઞા કરી કે હવે વારા ફરતી એક એક દીવસે એક એકને બોલાવી લ્યો અને એમને યોગ્ય હોય તે આપો ભગવાનના કહેવા પ્રમાણે, ધરમ રાજાએ તેમના રહેવાના રહેઠાણની પાસે આકાશ વાણી કરાવી. (સાંભળો.)

તમારા ચારમાંથી પહેલાને એટલે મહંત પદવી ધારણ કરી છે અને જે ચોખા જમીને રહે છે, તેને કાલે મધ્યાને વૈમાન તેડવા આવવાનું છે, અને તેને સ્વદેહીએ વૈકુંઠમાં આવવાનું છે માટે ત્યાં સુધી સંભાળી લેવું !

આકાશ વાણી સાંભળી સર્વે ખુશી થઇ ગયા ! બીજે દીવસે સર્વે મધ્યાન થવાની રાહ જુવે છે. એટલામાં એક કાગડો અને બીજો દેડકો લઢતા લઢતા આવ્યા. કાગડો ઉડી ઉડી ધસી ધસી દેડકાને ચાંચો મારે છે અને દેડકો બુમો પાડતો કુદકા ભરતો નિર્ભય જગ્યા શોધતો ફરે છે. તે મહાત્માની નજરે પડયાં. તેજ વખત મહાત્મા ઉઠીને એક લુગડુ લઇને ઝાપટો મારવા લાગ્યા, બબે ત્રણ ત્રણ ઝાપટો બંન્નેને મારી. કાગડાને દેડકા તરફ ધસતો અટકાવવાને અને દેડકાને ત્યાંથી નસાડવાને; મહાત્મા તો રૂડુ કરવા ગયા પણ ઝાપટો મારવાથી બંન્ને મરી ગયાં. થોડી વારે વિમાન આવ્યું. મહાત્મા વિમાનમાં બેઠા અને ધર્મરાજાના દરબારમાં ઉતર્યા.

મહાત્માને જોઇને ધર્મરાજાએ કહ્યું તપસ્વિ મહારાજ દયાળુ થઇ આવતાં આવતાં બે જીવની હિંસા કરી માટે તમારે સાત વરસ નરક ખાણમાં રહેવું પડશે ત્યાર પછી તમારાં સુકૃતનાં ફળ ભોગવવાને સ્વર્ગમાં મોકલવામાં આવશે.

મહાત્માનું નીરાકરણ થઇ ગયા પછી ઓસામણ પીનારને માટે આકાશ વાણી કરાવી. ભાઇ તમારામાં બીજો જે ઓસામણ પીને રહે છે તેને કાલે મધ્યાને વિમાન તેડવા આવવાનું છે, માટે સાવચેત રહેવું.

વાણી સાંભળી ત્રણે જણ બોલ્યા. અમારા ગુરૂનું શું થયું? વાણીએ જવાબ દીધો કે, તેમને સાત વરસ નરકમાં નાંખ્યા.

ત્રણે—હાય હાય! કેમ એમ?

વાણી—એમણે થોડી વાર વાસ્તે કાગડો ને દેડકો મારી નાંખ્યા.

ત્રણે—ખરી વાત? જો કે અજાણતાં પણ કરેલું પાપ નડયા વિના રહે નહિં.

[**કર્તા**] બીજે દીવસે વિમાન આવતાં પહેલાં કાગડોને દેડકો પાછા આગલા દીવસના પ્રમાણેજ લઢતા લઢતા આવ્યા. તે વખતે ઓસામણ પીનારે ઉભા થઇ બંન્નેના વચમાં આવી, મોંઢેથી અવાજ કરી; કપડેથી ઇસારા પુર્વક ઝાપટો મારી બન્નેને છૂટા કરી દીધા. વિમાન આવ્યું. વિમાનમાં બેસતી વખતે મુખેથી અવાજ કર્યો કે; **મેં તો એકેને મરવા દીધા નથી બેયને બચાવ્યાં છે.**

ધર્મ રાજાના દરબારમાં આવતાંની સાથે ન્યાય આસન પર બેઠેલા રાજા ધર્મે કહ્યું, તમે તપ તો ઘણું કર્યું પણ આવતાં આવતાં મહા પાપ કર્યું. તે એ કે, તમે અહંપદ કર્યું અહંકાર કર્યો મુખેથી એમ બોલ્યા કે મેં તો એકેને મરવા દીધાં નથી, બેયને બચાવ્યાં છે. મારવું ઉગારવું એ તમારા હાથમાં છે શું? તમારા તે ગુનાને માટે તમારે ચૌદ વરસ નરકમાં રહેવું પડશે ત્યાર પછી તમારા તપનાં ફળ મળશે.

તેમનું નીરાકરણ થઇ રહ્યા પછી, આકાશ વાણી કરાવી કે, ધોવરામણ પીનારને કાલે મધ્યાને વિમાન આવવાનું છે.

બેય—અમારા ગુરૂ ભાઇનું શું થયું?

વાણી—એમને ચૌદ વરસ નરકમાં રહેવાનું થયું.

બેય—શું અપરાધથી?

વાણી—એમણે અહંપદ કર્યું, (કાગડા દેડકાને મેં મરવા દીધાં નથી.)

બીજે દીવસે મધ્યાનની થોડી વાર પહેલાં પાછો કાગડો ને દેડકો આવ્યાં, તે વખતે જેને વિમાન આવવાનું છે, એવો ઓસામણનો પીનાર, તેણે વિચાર કરી આંખે હાથ દીધા. દેખવુંય નહિ ને દાઝવુંય નહિ, દેખવુંય નહિ ને દાઝવુંય નહિ. દેખવુંય નહિ ને દાઝવુંય નહિ.

થોડી વારે વિમાન આવ્યું તેમાં બેસી, ધરમ રાજાના ધામમાં ગયા. રાજા ધર્મે જોઇને કહ્યુ. તમે તપ ઘણું કર્યું પણ આવતાં આવતાંમાં જે પાપ કર્યું તે પાપ; એટલે પરમેશ્વરે તમને હાથ, પગ, આંખ, મોં, વિગેરે અનુપમ ઇંદ્રિયો આપી, બુદ્ધિ આપી, તેમાંના કશાયનો ઉપયોગ ન કર્યો.

આંખે હાથ દાબીને બેઠા કે દેખવુંય નહિ ને દાઝવુંય નહિ. એવું કહ્યું માટે તમને એકવીસ વરસ નરકમાં રહેવાનું ફરમાન કરવામાં આવે છે, ત્યાર પછી તમારા તપનું ફળ આપવાનો વિચાર કરવામાં આવશે.

ત્રિજાનું નીરાકરણ થયા પછી ચોથાને માટે આકાશ વાણી કરાવી કે પાંદડુ ચાટી, રહેનારને તેડવા માટે કાલે વિમાન આવવાનું છે.

ચોથો—મારા બીજા ગુરૂભાઇનું શું થયું ?

વાણી—એમને એકવીસ વરસ નરક ખાણમાં રહેવાનું થયું.

ચોથો—શું અપરાધ ગણ્યો ?

વાણી—ઇશ્વિરે ઇંદ્રિયો, અવયવ, તથા અક્કલ આપ્યાં છતાં તેનો રૂડો ઉપયોગ ન કર્યો.

બીજે દીવસે બાર વાગતાં પહેલાં કાગડો ને દેડકો લઢતા લઢતા આવ્યાં. આ મહારાજ ઉભા થઇ બંન્નેને છૂટા પાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, અને મોઢેથી બોલવા લાગ્યા કે, હે પ્રભુ દીન દયાળુ, હે ઇશ્વિર મારનાર તુ છે, ઉગારનાર તુ છે, સઘળી દોરી તારા હાથમાં છે; જીવાડીશ તોય તુ મારીશ તોય તું. હું તો એક નિમિત્ત માત્ર છું. મારાથી કાંઇ ન બને! હે પ્રભુ આ દેડકાના પ્રાણ બચાવજે અને આ કાગડાની બુદ્ધિ ફેરવજે!

એમ કરતાં વિમાન આવ્યુ. તેમાં બેસી ધર્મ રાજાની પાસે ગયા. આવતાં જોઇ સત્કાર કરી કહ્યું. ધન્ય છે તમારા તપને તમારે માટે સ્વર્ગમાં ખાલી જગા કરાવી રાખી છે, માટે તમે સ્વર્ગમાં જઇ લખ્ખો વરસ સુધી રહો!

ચોથો—મહારાજા ધિરાજ; ધર્મરાજ પ્રભુ, મારે સ્વર્ગનું સુખ જોઇતુ નથી.

ધર્મ—તેનું શું કારણ ?

ચોથો—મારા ગુરૂ અને ગુરૂ ભાઇઓ, બધા નર્કમાં રહે અને હું એકલો સ્વર્ગમાં રહું ત્યાં મને ગોઠે નહિ.

ધર્મ—તેમને પાપની સજા ભોગવવાની છે.

ચોથો—ભલે ગમે તેમ હોય પણ મને તેમની સાથે રાખો તો સારૂ!

ધર્મ—તેમના પાપની સજા ભોગવી રહ્યા વિના તેમને નરક ખાણમાંથી કઢાય નહિ અને સ્વર્ગમાં લાવીને રખાય નહિ, એટલે સર્વને સાથે કેવી રીતે રાખી શકુ ?

ચોથો—તેમને સ્વર્ગમાં લાવો એમ હું કહેતો નથી. મને નરકમાં રાખો પણ તેમની સાથે રાખો!

આવી મુંઝવણી આવી એટલે ધર્મ રાજાએ બ્રહ્મા વિષ્નુ મહેશ્વરને

યાદ કર્યા. યાદ કરતાંની સાથે ત્રણે દેવ આવ્યા. ધર્મ કહે પ્રભુ હવે આ તપસ્વીઓનું નિરાક્રણ કરો!

સર્વે દેવ વિચાર કરી, પ્રથમ નરકમાં મોકલેલા ત્રણ જણને બહાર કાઢી પાછા સ્વર્ગમાં લાવ્યા, અને ચારેને ભેગા રાખ્યા.

સુપાત્ર શિષ્ય ગુરૂને તારે છે, સુપાત્ર દીકરો માબાપને તારે છે અને **અહંપદથી** હરી દૂર છે.

ચાંગદેવ—બનાવટી કલ્પિત વાતો કરીને મને ડરાવશો નહિ. હું કોઇથી ડરુ તેમ નથી. હોય તો બતાવો કોઇ મારો ગર્વ ઉતારે તેવો!

[પંડીતો] રાગ; ક્યાંથી આ સંભળાય, મધુર સ્વર;

અતી વધ્યો અહંકાર તમોને, અતી વધ્યો અહંકાર;
કોઇ દીન જાશે [1]કાર, તમોને અતી વધ્યો અહંકાર.
રાજા રાવણને દુર્યોધન, ખારે થયા ખુવાર. તમોને. ૧
નહુષ યયાતી પૃથ્વિ પડીઆ; પહોચી સ્વર્ગને દ્વાર. તમોને. ૨
કાળયવન તે કાળ કાળનો, પળમાં પામ્યો પાર. તમોને. ૩
જરાસંધ જીત્યો દુનિયાને, મસળ્યો શ્રી મોરાર. તમોને. ૪
સામાની સુંદરતા જોઇને, ખારીલાને ખાર. તમોને. ૫
ગર્વે વધે ગર્ધવના મનને, ગુણે ભર્યો હોય ભાર. તમોને. ૬
કુંદન કાયા કંકુ વરણી, છેવટ થાએ છાર. તમોને. ૭
જતી જુવાની ઝાલી રહે નહિ, આખર થાએ હાર. તમોને. ૮
બાપાલાલ બહુનામી ભજીલ્યો; શ્રૃષ્ટિમાં એ સાર. તમોને. ૯

ચાંગદેવ—હોય તો બતાવો કોઇ મારો અહંકાર ઉતારે તેવો! જીત પત્ર લખી આપો, નહિતો મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરો!

પંડીત—અધુરો હમેશાં છલકાય છે.

ચાંગદેવ—અધુરો છે કે પુરો તે ટકોરો મારવાથી માલમ પડશે.

બીજો—[2]બોટવો ભરાતાં ભરાઇ ન રહ્યો હોય ત્યાં સુધી ભટભટ-ભટભટ બોલે છે. પુરો ભરાયા પછીજ શાંન્ત રહે છે.

ચાંગદેવ—હલકા શબ્દો વાપરી હલકાઈ ન બતાવો! પણ પુરી પંડીતાઇ કરી મને હરાવી ઘો તો હું તમારો દાસ થઇને રહું, હું ગુરૂ થવા લાયક પુરૂષને શોધવાજ નિકળ્યો છું; પણ કોઇજ નથી.

---

૧ કાર–ભાર, વક્રર. ૨ બોટવો–ચંબુ.

ચાંગદેવનાં છેલામાં છેલાં વાક્યો સાંભળીને; જે જે પંડીતો અલકા પુરી જઈ આવ્યા હતા અને જ્ઞાનદેવજી મહારાજની ભક્તિનો પ્રતાપ જોઇ આવ્યા હતા તે બોલ્યા.

[પંડીતો] રાગ, કાળી કંઠી તે સવાલાખની, સાજનીઆ લોકો.

અલબેલી અવની માંહે એક છે, અલકાપુર નગરી.
સુંદરતાનો તો છેડો છેક છે. અલકાપુર નગરી. ૧
ધારી જો વિશ્વેશ્વરનું ધામ છે; અલકાપુર નગરી.
નવખંડ ધરતીમાં જેનું નામ છે. અલકાપુર નગરી. ૨
જ્ઞાનીમાં જ્ઞાની જ્ઞાનદેવ છે; અલકાપુર નગરી.
રામ રટયાની રૂડી ટેવ છે. અલકાપુર નગરી. ૩
ભૂધરનો ભોળો ભલ્લો ભક્ત છે; અલકાપુર નગરી.
જેને મન જુઠું આખુ જગત છે. અલકાપુર નગરી. ૪
ધાર્યું ધણીની સાથે ધ્યાન છે; અલકાપુર નગરી.
મહિતળમાં મોટું જેનું માન છે. અલકાપુર નગરી. ૫
વાદે વિવાદે જો હરાવશો; અલકાપુર નગરી.
ધાર્યું પદ પ્રેમથી ધરાવશો. અલકાપુર નગરી. ૬
પત્ર જો જીતનું લખાવશો; અલકાપુર નગરી.
તો તો અહીંઆં આવીને ફાવશો. અલકાપુર નગરી. ૭

રાગ, દોહરો.

જો જીત્યા જ્ઞાનદેવને, તો જીત્યા નવ ખંડ;
નહિતો નક્કી દેખશો, ધરમ ધામમાં દંડ.

કુબેરની અલકાપુરીમાં, શ્રી વિષ્નું ભક્ત જ્ઞાન દેવજી છે તે, સાક્ષાત વિષ્નુનો અવતાર છે એવાં કાશીના પંડીતોના મુખેથી વચનો સાંભળીને, ચાંગ દેવજી મહારાજ બોલ્યા, હે પંડીતો તમે શું સમજીને જવાબ આપો છો, એ [1]નામ રટણીઓ પોપટની માફક રામનામનો ઉચ્ચાર કરવાવાળો તે વેદનાં સિધાન્તોનાં નિરાકરણ શું કરી શકે !

પંડીતો—ગમે તેમ કહો પણ ત્યાં તમારો અહંકાર ઉતરશે.

(ચાંગદેવ) રાગ, ક્રિયા ભાઇનો રૂમા...લ !

રહુ થઇને ગુલા...મ, મુજને જો જીતે.
જો જીતે મને રાહ રીતે; રહું.

---

૧ નામ રટણીઓ–સ્વાસોસ્વાસ પ્રભુનુ ભજન કરવા વાળો.

રાહ રીતે કે અતી પ્રિતે. રહું.
અહીંઆંથી અલકાપુરી, જાવું જલદી આજ;
લેખ લખાવું જીતનો, સર્વે તણો શિરતાજ. રહું. ૧
જનુનીએ જનમ્યો નથી, મુજને જીતી જાય;
માન મુકાવે માહારૂ, પડુ તેહને પાય. રહું. ૨
બળીઆ સાથે બોલતાં, ઉડી જાએ આંખ;
તરણી કેરા તેજથી, ઝાઝી વળશે ઝાંખ. રહું. ૩
ભગત જગત સૌ એક છે, નથી નિશાની પુંછ;
જો [1]મોડે મુજ માનતો, મોં પર ઉગી મુંછ. રહું. ૪
[2]અવધી આખા વિશ્વની, આગળથી અંકાય;
સઘ સવારે શું થશે, સૌને એ શંકાય. રહું. ૫

સર્વેના ગર્વને ઉતારવા માટેજ મને બ્રહ્માજીએ મોકલ્યો છે. તમે જ્ઞાન દેવના વખાણ કરોછો પણ તે થોડા વખતને માટેજ છે. જ્યાં સુધી મારા મુખના ઝપાટા જોયા નથી ત્યાં સુધી ભલે માન પામે, જ્યાં સુધી વાઘની વાણી સાંભળી નથી ત્યાં સુધી બકરીઓ બેં બેં કરી કુદે, સિંહના શબ્દ સાંભળી શિયાળ સંતાઇ જાય છે, તેમ મારા નામને અને પ્રાક્રમને જાણતાંજ પગમાં પડશે.

(ચાંગદેવ) રાગ, અમર ફળ આવ્યું આ !

જ્ઞાન દેવ જ્ઞાની મોટો, સાંભળીઓ આજ રે;
સાંભળીઓ આજ, એની લેશ નાંખુ લાજ રે. જ્ઞાન દેવ. ૧
જુગિત જીતવાની કરૂ, કામ કરૂ કળથી રે;
અભણ હારીને જશે, મુજ વિધ્યાના બળથી રે. જ્ઞાન દેવ. ૨
જેણે ના ઝપાટો જોયો, તેને [3]તન મન રે.
અજા અન્ન તજે, શુણી વાઘનાં વચન રે. જ્ઞાન દેવ. ૩
આજે હરાવીને આવું, વાદ ને વિવાદે રે;
શિયાળ સંતાઇ જાએ, સિંહ તણા સાદે રે. જ્ઞાન દેવ. ૪
ભોળા ભોળા ભગતોનું, ભણતર કાચું રે;
કેવળ કલ્યાણ માને, શ્રીનું નામ સાચુ રે. જ્ઞાન દેવ. ૫

જ્ઞાનદેવથી વાદવિવાદ કરવા કાશીથી બારોબાર અલકાપૂર જવા નીક-

---

૧ મોડે–ઉતારે, ૨ અવધી–છેવટ, ૩ તન મન–કુદમ કુદા. તનમનાટ.

બેલા ચાંગદેવને, ધીમે ધીમે વિશેષ ખબર મળતા ગયા કે, અલકાપુરીમાં જ્ઞાન દેવજી મહા સમર્થ અને ગુરૂ કરવા લાયક છે, છેવટ અલકાપુરી પાંચ ગાઉ છેટી રહી એટલે " ગાડુ અચક્યું. " મનમાં કાંઇક ડગડગો પેડો. પહેલાં તો પુરણ પરિક્ષા કરવી પછી યોગ્ય લાગે તો ગુરૂ કરવા. પરીક્ષા કરવા માટે રૂબરૂ થવું નહિ. પ્રથમ પત્ર લખી જોવો, તેનો જવાબ આવતાં સમજણનો તોલ બંધાશે. આવા વિચારને આધીન થઇ, પાંચ ગાઉ ઉપર વગડા વચ્ચે મુકામ નાંખી, ચાંગદેવજી મહારાજ પત્ર લખવાના વિચાર કરે છે.

હવે શુ લખુ, મથાળાના શબ્દોમાં શું લખું; માન પાનના શબ્દોમાં શું લખુ, ચિરંજીવી લખુ તો ખોટુ કારણકે તે મારો શિષ્ય સેવક કે બેટો નથી. જો શિરછત્ર લખુ તો પણ છાજે તેમ નથી. તે મારો બાપ, ગુરૂ કે કુટુંબનો વૃદ્ધ પુરૂષ નથી.

[ચાંગદેવ] રાગ, દોહરો.

ચીરંજીવી ચીત્તથી ચહું, એતો ખોટુ આળ;
શિષ્ય નથી સેવક નથી; નથી પુત્ર કે બાળ. ૧
મળતાં પહેલાં મન કળું, પ્રથમ [1]પાઠવી પત્ર;
પિતા ગુરૂ પિત્રાઇ નથી, કેમ શોભે શીર છત્ર. ૨

(કર્તા) શું લખુ શુ લખુ કરતાં કરતાં રાત્રી જતી રહી અને પરોઢ થયું, એટલે વગર લખેલો કોરો કાગળ વાળીને એક શિષ્યના હાથમાં આપ્યો અને કહ્યું કે જા અલકાપુરીમાં જ્ઞાનદેવને આપજે.

[કવિ] રાગ, મરાઠી સાખી.

વિચાર કરતાં વહાણું વાયું, [2]પો'હ ફાટયો છે ફડાક;
ગડી કરી સોંપ્યો સેવકને, કાગળ કોરો કડાક;
અલકાપુર જઇ, જ્ઞાનદેવને આપો સહી. અલકાપુર જઈ.

ચાંગદેવનો શિષ્ય પત્ર લઈ, સિદ્ધિના બળ વડે કરીને, આકાશ માર્ગે ઉડયો; જ્યાં જ્ઞાનદેવજી મહારાજ, રૂક્ષ્મણી પતીનું ધ્યાન કરતા બેઠા છે, ત્યાં ચાંગદેવનો શિષ્ય આકાશ માર્ગે આવ્યો. આવતો જોતાંની સાથેજ જ્ઞાનદેવ બોલ્યા કે આવો ! તમને ચાંગદેવે મોકલ્યા છે ? પાંચ ગાઉ દુરથી સંદેશા કેમ કહાવે છે કાંઈ વાઘના પગ થાકયા છે ? જ્ઞાનદેવને મુખેથી આવા શબ્દો સાંભળીને, ચાંગદેવનો શિષ્ય અચંબો પામી ગયો; અને પત્ર આપ્યો.

---

૧ પાઠવી-મોકલી. ૨ પો'હ ફાટયો-પરોઢ થયું.

કોરો કડાક કાગળ જોઇને જ્ઞાનદેવજી બોલ્યા. વાહ ! આ શુ ! ચૌદસો શિષ્ય કર્યા ને સાઠ વરસ કાઢયાં ત્યાં સુધી કોરો ને કોરોજ રહ્યો કે શુ ? સર્વ સાધનો ભક્તિથી હેઠ છે. આંબાના ઝાડને ફળ ન આવ્યાં તો તેનું વધવું વૃથા છે, જળ વગરનું સરોવર અને નદી નકામ છે, સંતતી વિનાની સ્ત્રિ નકામી છે; પુર્ષાર્થ વિનાનો પુરૂષ નકામો છે. ઉદારતા વિનાનું ધન નકામું છે. વરસાદ વિનાનો ગગડાટ નકામો છે. પોતાનામાં દયા ન હોય તો ભૂત પ્રાણી ઉપર દયા કરવી નકામી છે, તેમ સદ્ગુરૂને શરણે ગયા વિનાનાં વર્ષ અને ભગવાનની ભક્તિ વિનાની જીંદગી નકામી છે.

(જ્ઞાનદેવ) રાગ, એણુરે લક્ષણે સાધુ સમજીએ; (સુરદાસ)

ભક્તિ વિનાનું જીવન [1]જાલમ જાણવું,
દેહ ધરી ધરવા ભોમી પર ભારજો;
સાર વિનાના સાર વસ્તુ નવ ઓળખી,
આવરદા પુરો કરવા અવતાર જો.　　　ભક્તિ વિનાનું ૧.

જંગલ વનમાં ઝાડ વધ્યું શા કામનું,
અવસર આવ્યે અમૃત ફળ ના આપે જો;
નપુસક નરનું જીવ્યું, જગમાં નામનું,
કામ કષ્ટ કામાતુ તે નવ કાપે જો.　　　ભક્તિ વિનાનું ૨.

રૂપ ગુણ ભરપુર ભરેલી ભામની;
ઝાંખી જોવા ન મળે જેની જોડય જો;
સુત વિનાની સુંદરતા, તે સ્યામતા;
વંઝા વચને પુત્ર પ્રસવની ખોડય જો.　　　ભક્તિ વિનાનું ૩.

નીર વિનાની નદીઓ શોભે નહિ કદી,
[2]કર્મ વિનાનો કેવો બ્રાહ્મણ બાળ જો,
શુર નુર વિન નરપતી, તે નહિ કામનો,
વૃક્ષ વેલ વિન, વાડી જેમ વીકરાળ જો.　　　ભક્તિ વિનાનું ૪.

ધન સંચ્યુ પણ ધરમ કરમ સુજ્યાં નહિ,
નાક વગરની નારીને શુ રૂપજો,
ઉજ્જડ વનમાં જોખમ કરશે જીવનું,
કુવા ઉપર જો [3]ખડ ઢંકાયુ ખુબ જો.　　　ભક્તિ વિનાનું ૫.

૧ જાલમ–દુઃખ રૂપ. ૨ કર્મ–ખટકર્મ, ૩ ખડ–ઘાસ.

ગગન વિષે ગગડાટ થયો શા કામનો;
વિજળી ચમકે, આવે નહિ વરસાદ જો,
પેલા ભવની પુન્યઇ પ્રગટી જાણવી;
બાપાલાલ કહે, પ્રભુ અરપે [1]પરસાદ જો. ભક્તિ વિનાનું ૬.

જગ જ્યોતી સ્વરૂપના ઝળકારા વિનાનું જીવન દીપક વગરના દરબાર જેવું છે. મારા ચાંગા સમજી જજો ! આ પ્રમાણે પત્ર લખીને ચાંગ દેવના શિષ્યના હાથમાં આપી દીધો.

પત્ર વાંચીને ચાંગદેવનાં અંતર ચક્ષુ ઉઘડી ગયાં. અહાહાહા ! આવા જ્ઞાનના સાગરને મારે મળવા જવુંજ જોઇએ. ચાલો તૈયારી કરીએ, પોતાના સર્વે શિષ્યોને આજ્ઞા કરી પોતે પોતાનું પ્રાક્રમ બતાવાને વાઘ ઉપર બેસી ગયા ! સવારના પરોઢમાં ચાંગદેવ અલકાપુરીની ભાગોળ સુધી આવી પહોચ્યા છે. તેમને આવતા જોઇ ગામના લોકો હેરત પામી ગયા. અહાહાહા ! કેવો ચમત્કાર ! નાગના અછોડાને વાઘની સ્વારી ! તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે. અતીતની સ્વારી, જ્ઞાન દેવજી મહારાજને ઘેર જાય છે, તે ઉપરથી લોકો દોડતા દોડતા જ્ઞાન દેવજી મહારાજને ખબર કરવા ગયા. તે વખતે, જ્ઞાનદેવજી, સુત સોપાન દેવજી, અને માજી મુક્તા બાઇ ત્રણે પડેલા મકાનના એક કોટડા ઉપર બેસીને દાતણ કરતાં હતાં, તેમને લોકોએ કહ્યું, મહારાજ કોઈ અતીત વાઘ ઉપર બેસીને આપને મળવા માટે આવે છે. તે સાંભળી જ્ઞાનદેવ પ્રસન્ન થયા, અને કહ્યું કે, ચાંગદેવજી આવતા હશે ! ચાલો ત્યારે આપણે પણ સામા મળવા જઇએ. મહારાજની સામા જવાની ઇચ્છા થઇ છે એમ જાણીને અનેક શિષ્યો બોલ્યા. હું ગાડુ લાવું ! હું ગાડી લાવું ? જ્ઞાન દેવ કહે, હવે ગાડુને ગાડી આવે એટલો વખત નથી. ગાડુ જોડતાં જોડતાં ચાંગ દેવની સ્વારી આવી પહોંચે. ચલ ! ચલ ! કોટડા તુઇ ચલ ! તેજ વખતે ભીંત ચાલી. તે જોઇ લોકો મોટે અવાજે **જય** બોલ્યા.

[કવિ] રાગ; ગાજે ગગન ગરરરર ?

કરી કિકીયારી કરરરર; કિકીયારી કરરરર,
આ શો ગજબ થયો અરરરર;
અરે અરરરર, અહા ! અરરરર. રે, કરી.

---

[1]. પરસાદ-પ્રસાદ. આશીરવાદ, ઇશ્વર કૃપાથીજ પ્રાપ્ત થએલી હોય તેવી તિવ્ર બુદ્ધિ.

શુ ભક્તિ સાહેબની, ગુહય ગજબની વાત;
સત્તા સુંદિરસ્યામની, તિવ્ર ત્રિભુવન તાત.
ચાલે ઘસાતુ ઘરરર, ઘસાતુ ઘરરર,
જડમાં જીવન આવ્યું ઝરરર,
આવ્યું ઝરરર, આવ્યું ઝરરર.　　રે, કરી. ૧.
મહી માટીનું કોટડુ, અધીકો કરે અવાજ;
ઝાંખી જોતાં નવ જડે; ઉત્તમ એજ હવાજ;
સરે સરકાતુ સરરરર; સરકાતુ સરરર,
ચાંગા ચમ્મર થયા થરરર,
થયા થરરર...અહા ! થરરર.　　રે, કરી. ૨

જ્ઞાનદેવને કોટડા ઉપર બેસીને આવતા જોઇ, ચાંગદેવજી વાઘ ઉપરથી ઉતરી ગયા. પગે પાળા જ્ઞાન દેવના સામા ગયા અને તેમને નમીને બોલ્યા. હે જ્ઞાનદેવજી મહારાજ !

(ચાંગદેવ)　　રાગ, મરાઠી સાખી.

પાર વિનાના પંડિત હરવ્યા, હરવ્યા મોટા મહંત;
ઘડી એકમાં ગર્વ ઉતાર્યો, ખલકપતિને ખંત;
છો ભક્તિ વંત; જ્ઞાનદેવ તમો સાચા સંત.　　છો.

જ્ઞાન—અહો ચાંગદેવ તમે તો, સિદ્ધ અને સમર્થ પુરૂષ છો.

ચાંગદેવ—મહારાજ સિદ્ધી તો શમી ગઇ અને ભક્તિ ભભકી ઉઠી. મેં ચતન્ય પ્રાણીને વશ કર્યા પણ આપેતો જડને ચેતન બનાવ્યા છે.

જ્ઞાનદેવ—આવો આ વડના ઝાડ નીચે થોડીવાર વિશ્રાન્તી લઈએ અને કાંઇક વાત કરીએ.

ચાંગદેવ—જ્ઞાનદેવજી મહારાજ ? તમે કોનો જાપ જપો છો ?

(જ્ઞાનદેવ) રાગ, અનેક વખત જયારે યત્ન કર્યું. (સૈરંધ્રિ.)

મહા [1]ભૂત વિષે ભણકાર રહ્યો, ચૈતન્ય પ્રભુ પરમેશ્વરનો.
વિના ઝાંઝર, પણ ઝણકાર રહ્યો.　　ચૈતન્ય પ્રભુ.
શ્રી સર્વમાં વ્યાપક એકજ છે, ત્રિભુવન ટકાવ્યાનો ટેકજ છે;
તેને ભજવાથી ભવનો છેકજ છે.　　ચૈતન્ય પ્રભુ. ૧
કોઇનો બાપ નથી; કોઇનો બેટો નથી; કોઇથી મોટો નથી; કોઇથી છોટો નથી,

---

૧ પંચ મહાભૂત- પ્રાથ્વ; જળ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ.

કોઇના વાવેલા વડનો ટેટો નથી. ચૈતન્ય પ્રભુ. ૨
છેક છોટો નથી, મહા મોટો નથી, ચૌદ બ્રહ્માંન્ડમાં જેનો જોટો નથી;
જુગદીશ જપે તેને તોટો નથી. ચૈતન્ય પ્રભુ. ૩

ચાંગદેવ—વાહ કૃપા નિધાન, વાહ ! આપે એક બોલમાં હજાર બોલ કહી દીધા. મારા અજ્ઞાન રૂપ અંધકારને દુર કરી જ્ઞાનના દીવાને પ્રગટ કરી દીધો, હવે તો હું આપને ગુરૂ કરીને માનીશ !

જ્ઞાનદેવ—હે ચાંગા ! ચૈતન્ય સર્વ ગત છે, સર્વ ભૂત પ્રાણીમાં એકજ છે, તે નાનુ કે મોટુ, છેટુ કે નજીક નથી. ગગનમાં વાદળનો વિસ્તાર વધ્યાંજ કરે તેથી આકાશમાં સંકોચ થતો નથી; સ્થુળ ગમે તેટલું વધે, પણ ચૈતન્ય સચ્ચિદાનંદ તો તેટલું ને તેટલુંજ છે. બ્રહ્માંન્ડમાં જેજે જોવામાં આવે છે તે તે આપણા શરીરમાંજ છે, પરંતુ માયા અને અવિદ્યાના થયેલા જોગના બળથી આપણને ભ્રાંન્તી પડી ગઇ છે તેથી જોવામાં આવતુ નથી. વિવેક અને વિચાર કરીને પ્રથમ આપણા ચિત્તની અંદર જોવાથી સમજાશે કે આખા જગતનું બીજ આપણામાં સહજ સ્વભાવે છેજં.

(જ્ઞાનદેવ) **રાગ; ધુન.**

જય જય વિઠુબા મહાર; જુગજીવન જુગદાધાર,
જય જય વિઠુબા મહાર; વિશ્વેશ્વર વિશ્વાધાર;
જય જય વિઠુબા મહાર; સૌ સૃષ્ટિના શણુગાર,
જય જય વિઠુબા મહાર; શ્રી વિઠ્ઠલ કરજો વહાર;
જય જય વિઠુબા મહાર; પામરને ઉતારો પાર.

(કવિ) **રાગ; મરાઠી સાખી.**

વિશ્રાંન્તિ વડ નીચે બેસી, કર્યો સમાગમ સાર;
ભાવ થકી બન્ને જણ ભેટયા; હૈએ હરખ અપાર;
વિનવે વારંવાર, વહાલા જેને વિશ્વાધાર. વિનવે.

અમૃતને જોઇ ઔષધિ લાજ પામી જાય; તેમ જ્ઞાનદેવને જોઇ ચાંગદેવ શરમાઇ ગયા. ભરતનું પ્રાક્રમ જોઈ હનુમાનજીનો ગર્વ ગળી ગયો હતો તેમ જ્ઞાનદેવની ભક્તિ આગળ ચાંગદેવની સિદ્ધિ સંતાઇ ગઈ.

જાંબુવતિના લગ્ન વખતે શ્રી હરિયે ઘોડા પાસે ગાન કરાવી નારદજીનો ગર્વ ઉતારી નાંખ્યો હતો, રૂક્ષ્મણીએ સીતાજીનું રૂપ લઇ સત્યભામાને ઉદ્વેગ કરાવ્યો હતો, ગાયને ઇંદ્રિ ચોરી ગયો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે નવી ઉત્તપન્ન કરી બ્રહ્માજીનો ગર્વ ઉતાર્યો હતો તેમ જ્ઞાનદેવે ચાંગદેવનો ગર્વ ઉતારી નાંખ્યો.

જ્ઞાનદેવ તથા ચાંગદેવે જે વડ નીચે બેસીને સમાગમ કર્યો તે વડનું નામ વિશ્રાંન્તિ વડ પડ્યું. હજી પણ તે વડ નીચે વિશ્રામ કરનારને સાયુજ્જ મુક્તિ મળે છે એવી માન્યતા છે. ચાંગદેવનો હાથ ઝાલીને જ્ઞાનદેવ ઘેર લઇ ગયા.

[કવિ] રાગ: યૌવન ખિલ્યુ આવ્યા છીએ, રસ;

અતી હેતે ઝાલીને ગુરૂ ઘેર ગયા,
ચાંગાને ચિત્ત ચહ્યા, રાજીના રેળ થયા;
ચાંગાને ચિત્ત ચહ્યા, રાજીના રેળ થયા,
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. અતી હેતે. ૧
ઝાંપ લાગી હાર્યાના હેવાલ કહ્યા;
દીલમાં દાખી દયા, મનમાં આવી [૧]મયા;
દીલમાં દાખી દયા, મનમાં આવી દયા,
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. અતી હેતે. ૨

જે વખતે ચાંગદેવનો હાથ ઝાલીને જ્ઞાનદેવ ઘરમાં લાવ્યા તે વખતે મુક્તા બાઇ નગ્ન સ્વરૂપે સ્નાન કરવા બેઠાં હતાં; તેમને જોઇ ચાંગદેવ ખસીને બહાર નાઠા, ત્યારે મુક્તા બાઇ બોલ્યાં, હટ્ટ મુવા [૨]નુગરા !

[કવિ] રાગ, દોહરો.

ગુણવંતા ઘરમાં ગયા, [૩]મુક્તા કરતાં સ્નાન;
ચાંગાએ મુખ ફેરવ્યું, ગુરૂ પત્નિ ગુણવાન. ૧
ચતુર ચેતીને વધ્યાં, હે નુગરા નાદાન;
સારી ખોટી સમજતું, ગુરૂ વિના નહિ જ્ઞાન.

આવાં મર્મ વચનો સાંભળી, ચાંગદેવ પાછા વળી પગમાં પડી પુછવા લાગ્યા કે માજી તમોએ શી રીતે જાણ્યું કે, મેં ગુરૂ કર્યા નથી.

મુક્તાબાઇ—જો ગુરૂ કર્યા હોત તો મારૂ શરીર ખુલ્લુ જોઇ તને વિકાર ન થાત; શરમ ન લાગત; લજ્જા ન આવત !

ચાંગદેવ—સત્ય કહો છો માજી, મેં આજ સુધી ગુરૂ નહોતાજ કર્યા પણ આજથી જ્ઞાનદેવજી મહારાજને ગુરૂ કર્યા છે. માજી ગુરૂ કર્યા પછી પણ સ્રિયોનાં નગ્ન શરીરને ન જોવાં એ શાસ્રની મર્યાદા છે.

મુક્તાબાઇ—બસ ! એજ નુગરાનાં લક્ષણ છે. સારા મહેલની ભીંતોમાં બારીઓ, જાળીઓ, ગોખલા વિગેરે મુકીને તેને શુશોભીત કરે છે, તેવીજ

૧ મયા—વહાલ; કૃપા; ૨ નુગરા—ગુરૂ વિનાના. ૩ મુક્તા—મુક્તા બઇ.

રીતે, દેહમાં પડેલા સઘળા છીદ્રોને તેવાજ ગોખલા વિગેરે સમજ્યો હોત તો પાછું ફરવું ન પડત, પણ તે જ્ઞાન ગુરૂ વિના ન હોય !

રાગ; દોહરો.

કોચી કાંણાં પાડીઆં, નક્કી વધવા [1]નોખ;
મહેલ વિષે માલમ પડે, જેવા જાળી ગોખ.

ચાંગદેવ—(પગે પડીને) વાહ મુક્તાબાઈ ! સેજ અધુરો રહેલો ઘડો તમે ભરી આપ્યો. ખૂબ કથન કહ્યું.

જ્ઞાનદેવજી વારંવાર સ્તુતી કરી શરણે ગયા. જ્ઞાનદેવે કૃપા કરી મુસ્તક ઉપર હાથ મુકયો. તેજ વખતે ચાંગદેવને ખરો વૈરાગ થયો, દેહની મમતા અને મનનો અભિમાન ટળી ગયો.

[કવિ] રાગ: દોહરો.

ગુરૂ ચરણુ ચાંગા નમ્યા; જોતાં સઘળો સાથ;
જ્ઞાનદેવ ગરવા થયા, મુસ્તક મુકયો હાથ.

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહારાજકી જય; શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી મહારાજકી જય.

[કવિ] **રાગ; શ્રી જગતપતી.**

ધન્ય ધન્ય ધન્ય, મુજ જનમ ધર્યો ધન્ય;
ગુરૂ જ્ઞાનદેવ મળ્યા; શ્રી હરીના જંન.
જ્ઞાનદેવથી જ્ઞાન થયું, ને ટળી ગયું અજ્ઞાન;
સાચા ગુરૂએ રહાય કરીને, ભલુ કરાવ્યું ભાન. ધન્ય. ૧
ખાંતેથી ખોળીને જોતાં, જડયો નહિ આકાર;
નિમેષમાં નક્કી કરી આપ્યા, શ્રીજીએ સાકાર. ધન્ય. ૨
ગુરૂ વિનાનું જ્ઞાન નકામું, જેમ કૃપણનું ધન;
ગોળ વિના કંસાર કડુચો, લવણ વિનાનું અંન. ધન્ય. ૩
હાથેળીમાં હરી બતાવી, ઉતાર્યો હંકાર;
ભકિત વશ ભગવાન ખરેખર, ત્રિલોકમાં ટંકાર. ધન્ય. ૪
જ્ઞાનદેવને મુકતાબાઈની, પ્રભુ ચરણમાં પ્રીત;
નારાયણનું નામ જપીને, ભલી ચલાવી ભીંત. ધન્ય. ૫
હરી હરીના જનને જાણી; હાજર થાએ હા...લ;
નખ શિખ નિરખી નારાયણને, બોલે બાપાલાલ. ધન્ય. ૬
જગ જ્યોતીનો જાય જપી લ્યો, મુકી મનાના [2]મોડ;
હેત કરીને હરીજન બોલો, જય જય **શ્રી રણછોડ.** ધન્ય. ૭

---

૧ નોખ-ઘાટ, ડોળ, સુંદરતા. ૨ મોડ-હઠ, જીદ.

યોગિરાજ ગોપિચંદ્ર.

(કવિ)　　રાગ, ગિતિ.

શ્રી [1]શંભુના બાળકા. ધરૂ નિરંતર ધ્યાન;
અમર પુરૂષ ઓળખાવવા, [2]ગરવુ આપો જ્ઞાન.

(કવિ)　　રાગ; તા...નુંમ, તનત દીયનરા;

દે...વી, સુખની દાતા.
સાવિત્રીની સુતા કુંવારી; સરસ્વતિ મહા મંગળકારી;
સેવી પામુ શા...તા.　　દે...વી. ૧
બાળકને સદ બુદ્ધિ આપો, કુડ કપટ કુબુદ્ધિ કાપો;
એવી મોહક મા...તા.　　દે...વી. ૨
શુદ્ધ મને શારદ ને સમરૂ; ભર વરસાદે તીખુ [3]તમરૂ;
જે...ની, ગુણપતી ગા...તા.　　દે...વી. ૩

(કવિ)　રાગ; ક્યાંથી આ સંભળાય, મધુર સ્વર;

અલખ નિરંજન નામ; જપો સૌ અલખ નિરંજન નામ.
નામ સમરતાં નામી મળશે; પોતે પુરણ કામ.　　જપો સૌ. ૧
નામ નિરંજન સૌથી સોંઘું; કાઢી નાંખે કામ.　　જપો સૌ. ૨
એક [4]ચંદ્ર એક [5]મુગટ મણીમાં, રમી રહ્યા શ્રી રામ.　જપો સૌ. ૩
સોંઘામાં સોંઘુ ને મોંઘામાં મોઘું; ઠરવા રૂડે ઠામ.　　જપો સૌ. ૪
તુચ્છ વિષયનો ત્યાગ કરીને, સમરો સુંદીર સ્યામ.　　જપો સૌ. ૫
પુરવ પાપની બેડી બંધન; તોડી નાંખે તમામ.　　જપો સૌ. ૬
બાપાલાલ બહુ નામી ભજીલ્યો; હૈએ રાખી હામ.　　જપો સૌ. ૭

(કવિ)　　રાગ; ગિતી.

ગૌડ દેશનો સ્વામિ; પુરણ [6]કામી; ગોપિચંદ્ર નામ;
પુરણ પદને પામ્યો; શુદ્ધ હૃદયથી ત્યાગી તમામ.

---

૧ શંભુના બાળક=ગણુપતી. ૨ ગરવુ-રૂડુ. ૩. તમરૂ-વરસાદ વરસતી વખતે આકરો અવાજ કરે છે તે જીવડુ. (વરસતા વરસાદના અવાજની પાર અવાજ નાંખે છે.) ૪ ચંદ્ર-રેફ, અર્ધ ચંદ્ર. ૫ મણી-અનુશ્વર, અક્ષરને માંથે મીંડુ. ૬ કામી-વિલાસી; ભોગ વિલાસને ભોગવનારો.

રાગ, મરાઠી સાખી.

વૈભવ મુકી વન સિધાવ્યા; નામ નિરંજન જપવા;
ત્રિવીધીના તાપ શમાવા; સુર્ય તાપથી તપવા;
[1]ટપવા ભવ કુપ, ભપકી ઉઠયો ભારે ભૂપ. ટપવા.

(કર્તા) ગોડ દેશ એટલે ઢાકા બંગાળાનો ગોપિચંદ્ર નામનો રાજા હતો, જેને બાળાવસ્થામાં મુકીને તેના પિતા સ્વર્ગવાસ થયા હતા, તેની મા મેનાવંતી, જે પુરણ પતિવ્રત ધર્મ પાળનારી હતી, તેણે પોતાના સ્વામિના સ્વર્ગવાસ થયા બાદ, બાળકને ઉછેરીને રાજ કારભાર ચલાવ્યો. બાળક યોગ્ય ઉમ્મરે આવ્યો એટલે તેને રાજ્યતંત્ર સમજાવી રાજ્યદંડ આપીને રાજગાદી ઉપર બેસાર્યો.

પુર્વના પુન્યે નિવડેલા અતી હોંશિયાર અને ચાલાક રાજા ગોપિચંદ્રે થોડોક વખત માતાજીને પુછી પુછીને રાજ્ય ચલાવ્યું. જ્યારે પોતે સઘળી વાતે વાકેફ થઇ ગયો, ત્યારે પુછવાની જરૂર રાખી નહિ.

જુનો અને અનુભવી પ્રધાન એટલે રાજાને રાજ કાજમાં જરાય જોર આવવા દેતો ન હતો, એમ કરતાં રાજા બરાબર ઉમ્મર લાયક થયા એટલે બીજી તરફથી સ્ત્રિ વિલાસના સુખમાં પડયા. બાળાવસ્થામાંજ લગ્ન કરેલું હતું, અને તે સત્યવતી કન્યા પણ રાજાના સુભાગ્યે સતી અને પતિવ્રતા નીવડી હતી. તેણે રાજાની સારી પ્રિતી સંપાદન કરી હતી અને રાજાને એટલા બધા પ્રેમમાં બંધન કર્યા હતા કે, રાજકાજનું સઘળું કામ પ્રધાનજી નભાવી લેતા હતા, માતાજીની મુલાકાત પણ કોકજ દીવસ કરવામાં આવતી. ગોપિચંદ્રના સુર્યતો ઉગતા પણ મહેલમાં અને આથમતા પણ મહેલમાંજ.

[કવિ] રાગ; તેડયોરે બ્રાહ્મણનો સાથ. (ચંદ્રહાસ)

મોજ કરે છે રે, મહારાજા તો મોજ કરે છે;
ઉરે આનંદ ઝરે છે રે. મહારાજા તો.
ગોડ દેશ બંગાળના, ગોપીચંદ્ર મહારાજ;
તરૂણ પણાને પામતાં, હાથમાં આવ્યું રાજ. મહારાજા તો. ૧
પ્રિતી કારક પ્રેમદા, તેમાં તન તણાય;
ભજન નહિ ભગવાનનું, ભામની મુખ ભણાય. મહારાજા તો. ૨

૧ ટપવા-પાર જવા; ઓળંગી જવા.

આવ ભાવ અધીકા કરે, લેશ ધરે નહિ લાજ;
પ્રધાન પુરા પ્રેમથી, કરે છે રાજ્યનું કાજ.　　　મહારાજા તો. ૩
રટણુ કરે રામા તણું, જેમ કોઇ કામી જન;
સત્યવતીના સ્નેહમાં, અર્પણુ તન મન ધન.　　　મહારાજા તો. ૪
ક્યાં ઉગે ક્યાં આથમે, તેહ તણું નહિ ભાન;
ગરવો રાજા ગોડનો, ગોરી વિષે ગુલતાન.　　　મહારાજા તો. ૫

બહાદુર પરાક્રમી સ્વરૂપવાન અને વીર્જ્યી રાજા ગોપીચંદ, સ્ત્રિવિલાસ માં ડુબી ગયો, રાજના કોઇ પણુ કામમાં ચિત્ત ન પરોવાયું પણુ સત્યવતીના આવ ભાવ અને કટાક્ષ બાણુથી વીંધાઇ ગયો; એટલે ડગલે ડગલે અને પગલે પગલે ફરવા લાગ્યો. પોતાના પુત્રની આવી વિષયી અને વિલાસી વર્તણુકને જાણી માતા મેંનાવતી ઉદાસ થઇ ગઇ. *પુરાના પ્રધાનની સાથે સંદેશા કહાવી, બોલાવી, માતાએ થોડુ કહી જોયું પણ તેના હૃદયમાં કાંઈ ઉતર્યું નહિ, અને જવાબ એજ મળ્યો કે રાજનું કામ ચાલ્યાજ કરે છે, એમાં કાંઈ અટકી પડતું નથી.

રાજાની આ રીત ભાતથી રાજના મોટા મોટા અધિકારીઓ, અને નગરના શેઠીઆઓ પણુ દિલગીર થઈ ગયા હતા. આ શુ ? મહારાજા તો રાજ કાજમાં જરાય ધ્યાન આપતા નથી. આ બધી વાત સારી નથી. આમાંથી કોક વખત રાજને હાની પહોંચશે એવું, સત્યવતી સારી રીતે સમજતી હતી. તોપણુ રાજાની સંપુર્ણ પ્રિતી પોતાનીજ તરફ હતી, જેથી તે પોતે પુરણુ પ્રસન્ન રહેતી; અને પ્રસંગોપાત તે પણુ વડા પ્રધાનને પીતા તુલ્ય ગણીને કહેતીજ રહેતી હતી કે, જોજો રાજ્યમાં કોઈ પ્રકારનો બુમાટ ન થવા પામે.

આવા સમયમાં ભય તો ન આવી પડયો, પણુ રાજાના પુર્વના સંજોગે તેનું કલ્યાણુ કરવાને તથા તેના અંતર ચક્ષુ ઉઘાડવાને માટે, રાજાના રાજા અને મહારાજાના મહારાજા એવા જોગેશ્વર જાળંધર નાથ પધાર્યા,

[કવિ]　　રાગ; છત્રપતી દુર્યોધન રાજા. (સેરંક્રિ)

એક સમય જાળંધર જોગી, ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા;
ઝાઝા જોગી ઝુંન્ડ પછાડી, લક્ષ ધરી સાથે લાવ્યા.　　　૧
સત્ય સમાગમ સૌથી કરતા; હરતા ફરતા +દીન નીષે.
પ્રેમ સહીત પોતે ઉતરીઆ, ગોપિચંદના બાગ વિષે.　　　૨
અલખ નિરંજન નામને ભજતા, તજતા પંચવિષયની વાસ;
જુઠી જાળ માયાની જોઇને, હરદમ જોગી રહે ઉદાસ.　　　૩

* પુરાના–જુના. + દીન નિષે–રાત દહાડો.

જાળ તોડવા જગના જનની, કામ ક્રોધ પર બહુ કોપી;
અણધાર્યા આવીને બેઠા, જાળંધર ઝંડો રોપી. ૪
જશ જોગીના ઉડતા ચાલ્યા, ઘણા કહે છે ગુણ ગરવા;
સત્યવતી સાથે લઇ આવ્યા, ગોપીચંદ્ર દર્શન કરવા. ૫
અતી પ્રેમથી આશીશ દીધી, રાજા આયુષ દીર્ઘ રહો;
વિષય ભોગ વિસારે મુકી, અલક નિરંજન નામ કહો. ૬

[કર્તા] વિષય ભોગ વિસારે મુકી અલક નિંરંજન નામ કહો; એ શબ્દો ઉપર રાણી સત્યવતીનું ધ્યાન વધારે ખેંચાઇ ગયું; જેથી જાળંધરનાથ જોગીના ઉપર તેને અંતઃકરણમાં સ્વાભાવીક દ્વેષ ખડો થયો. મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, આ જોગી ઝાઝા દીવસ રહેશે તો " ધરબોળ ઘાલશે. " મારા ઉપરથી પ્રિતી ઓછી કરાવશે એટલુંજ નહિ, પણ રાજા રાજ્યનો તથા તેની સાથે ભોગ વિલાસના સઘળા વૈભવનો ત્યાગ કરીને વન જતા રહે એવું ચણતર ચણશે, માટે કોઇ પણ રીતે આ જોગીને અહીં ન ટકવા દેવો, એ લાભકારી છે, અને તે રોકાય તો જોખમકારી છે. આજે ઘેર જઇને સ્વામીને બરાબર ભણાવવા પડશે. જે શબ્દો ઉપર રાણીનું ધ્યાન ખેંચાયું તેજ શબ્દો ઉપર રાજાનુ. ધ્યાન પણ ખેંચાયું હતું. રાજપાટ વૈભવને મુકી અલક નિરંજન નામ કહો ? આ શુ કહ્યું ? બસ હવે મહાત્માનો ઉપદેશ માનીને જોગી થઈ જવું.

રાજાના મનમાં કાંઇ છે અને રાણીના મનમાં કાંઇ છે; પછી થોડી વારે ત્યાંથી રાજનની સ્વારી પાછી ફરી. રાજા રથમાં બેઠા છે અને રાણી માફામાં બેઠાં છે. રાણી સત્યવતીના સંગમાં અનેક દાસીઓ છે; અને રાજાની હજુરમાં અનેક દાસો, સેવકો તથા આગળ ઘોડેસ્વારો છે. ગોપિચંદ્ર નાના એટલે આઠ દશ વરસની ઉમ્મરના હતા તે વખતે એકવાર સઘળી સ્વારી સાથે, રાજકુમારને લઈ પ્રધાનજી શહેરની પરકંમા કરવા નીકળ્યા હતા. માર્ગમાં ચાલતાં એક નેળ આવી, જ્યાં સ્વારી આગળથી રોકઈ, સ્વારી રોકાતાંની સાથે રાજાએ પુછ્યું; સ્વારી કેમ અટકી ?

પ્રધાન—સરકાર; માર્ગમાં મુવેલુ ઊંટ પડ્યું છે.

રાજા—વળી મુવેલુ ઊંટ કેવું ? (રાજા હેતરીને આગળ આવ્યા.)

પ્રધાન— (બતાવીને) આ ઊંટ મરી ગયું છે; તે માટે ભંગીઆ બોલાવ્યા છે, તે આવશે ત્યારે તેને અહીંથી ખસેડી લઈ જશે.

રાજા—ઉંઘી ગયું છે, તેને તમે મરી ગયું છે, એવું કેમ કહો છો ?

પ્રધાન—સરકાર; ઉંઘી ગયું હોય તો તો હમણાં ઉઠીને ચાલવા માંડે; પણ મરી ગયું તેતો ઉઠી શકતુજ નથી.

રાજા—એને ઉઠાડવા પ્રયત્ન કરી ચુકયા ?

પ્રધાન—ઉઠાડવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂરજ નથી, એને તો ઉચકાવી નાંખી એક જગાએ બાળી મુકવાનો અગર દટાવી દેવાનોજ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

રાજા—પ્રધાનજી, મરી ગયું કેમ કહેવાય ? એનામાંથી શું ગયુ. ?

પ્રધાન—એનામાંથી જીવ ગયો, મહારાજ ?

રાજા—જીવ શું ?

પ્રધાન—પૃથ્વિ, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ, એ પંચ મહાભૂત તત્વના સમુદાય વડે બનેલા જડ દેહને, સઘળી ક્રિયા કરાવે છે તે જીવ.

રાજા—તે જીવ કેમ જતો રહ્યો ?

પ્રધાન—તેની અવધ થઈ ગઇ; એટલે તે જતો રહ્યો.

રાજા—તેની અવધ કેટલી હોય છે ?

પ્રધાન—તેની અવધનો નિશ્ચય નથી ! પાંચ, દશ, પચીશ, ત્રીસ, પચાસ, સાઠ, શીતેર કે સો વરસ અને સોથી પણ ઉપર. દરેકને કાળ ખાય છે. પ્રાણી માત્રનો જીવ જાય છે, અને કાયાને અહીં અગ્નિથી બાળી મુકવામાં આવે છે.

રાજા—જેમ ઊંટનો જીવ ગયો, તેમ બીજા પ્રાણીનો પણ જતો તો હશેજ કેમ ?

પ્રધાન—હજી કેમ ન સમજ્યા મહારાજ ? પ્રાણી માત્રના જીવ એજ રીતે જાય છે, અને સર્વેની કાયાની ખારી માટી થાય છે.

રાજા—પ્રાણી માત્રમાં તો તમે ને હું પણ આવી ગયા ?

પ્રધાન—હાજી ? સર્વેને માટે એજ રસ્તો છે.

રાજા—બહુ સારૂ, ઊંટનું જે કરવું હોય તે કરીને, ચાલો ઘેર.

નીચી વરણના મનુષ્યોને બોલાવરાવી; ઊંટને ખસેડાવી તેને અગ્નિ સંસ્કાર કરવાની આજ્ઞા કરી પ્રધાને સ્વારી આગળ ચલાવી. ઘેર આવ્યા પછી થોડી વારે, રાજાના હૃદયમાં અનેક અનેક તર્ક વિતર્ક થવા લાગ્યા. અહાહાહા ! શું આ બધી દુનિયા નાશવાનજ છે, એકવાર આ જગતમાંથી જવાનુજ છે, જેમ ઊંટમાંથી જીવ જતો રહ્યો તેમ આ દેહમાંથી પણ જીવ જતોજ રહેવાનો છે ! તેને માટે કાંઇ ઉપાય નહિ હોય કે જીવ ન જાય ? ના ના ઉપાય તો હશેજ, તે પણ વળી કોઇ જાણતાંજ હશે.

આવો દશ બાર વરસ ઉપર બનેલો બનાવ પણ અવસરે યાદ આવ્યો, જેથી રાજાને વધારે ઉદાસી થઇ.

રાજાને વિચારમાં ગુમ થએલા જોઇને, રાણી સત્યવતી પણ વિચાર કરવા લાગી કે, જરૂર જાળંધર જોગીનાં વચન રાજાના હૃદયમાં સજ્જડ બેસી ગયાં છે; તેનાં પરીણામ મને દુઃખનું કારણ થઇ પડશે; માટે તેનો ઉપાય પ્રથમથીજ કર્યો હોય તો ઠીક. "પાણી પહેલી પાળ બાંધવી," એ ઉત્તમ છે. હે નાથ; તમે શું વિચારમાં પડી ગયા છો ? જોગીના બોલવા ઉપર ઉંડો વિચાર કરવા જેવું નથી; પ્રાણી માત્રનો સ્વભાવ છે કે, પોતાની તરફ ખિંચવું. જોગી જોગી કરવા ઇચ્છે ને ભોગી ભોગી કરવા ઇચ્છે. ત્યાગી સર્વને ત્યાગીજ કરવાનું ચહાય છે. પેલા જનમમાં કાંઇ સુકૃત નહિ કરેલું એટલે આ જનમમાં કાંઇ પામ્યા નથી.

(સત્યવતી) **રાગ; મરાઠી સાખી.**

જોગીનાં મન જોગને ચાહે, જનને જોગી કરવા;
પુરવ જનમ કાંઇ પુન્ય કર્યું નહિ; નક્કી રહ્યા છે [1]નરવા,
તરવા ભવ સંસાર, [2]વગદાં વીણે આપ અપાર. તરવા.

રાજા—હે રાણી સત્યવતી; મહારાજે કહ્યું કે, વિષય ભોગ વિસારે મુકી અલક નિરંજન નામ જપો ! એટલે શું ?

રાણી—હું કયારની એજ કહી રહી છું, તે સંબંધી હાલમાં કાંઇ વિચાર કરવા જેવું નથી; એવી ગુહ્ય વાતો તરત સમજાતી નથી, ધીમે ધીમે બાંબે દીવસે સમજાશે, મને તો સમજણ પડી ગઇ છે, હવે આપને સમજવાનું બાકી રહ્યું છે, તે થોડા દિવસમાં સમજાશે.

રાજા—માર્ગમાં એક ઉંટ મરી ગયું હતું, તેજ પ્રમાણે આપણે પણ મરવાનુંજ છે. ન મરી જવાય તેવું સાધન કરવા માટે એવા મહાત્માને શરણે જવું જોઇએ.

[કર્તા] જોગી જાળંધરનાથ રાજા ગોપિચંદ્રના બાગમાં ઘણા વખત સુધી રહ્યા. જ્યાં ઉપદેશ લેવાને અને મહાત્માંના દર્શન કરવાને માટે પ્રથમ તો ઘણા ઘણા માણસોની સભા થવા લાગી, પણ નરદમ સાકરના શીરા ઘણા દીવસ ખાધ્યે અબખે પડે છે, તેમ કેવળ બ્રહ્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ ઘણા મનુષ્યોને ફાવતો અને ભાવતો આવ્યો નહિ, જેથી મનુષ્યનો સમુહ કાંઇક ઓછો થવા લાગ્યો. રાજમાતા મેંનાવતી કે જે

1 નરવા—નકરા, નાગાઘુપ. 2 વગદાં વીણવાં-ફાંફાં મારવા, વલખાં મારવાં.

મહાન વિચીક્ષણ બુદ્ધિમાન અને સુધર્મને સમજનાર હતાં તેમણે નિરંતર જવું રાખ્યું, અને મહાત્માઓને જોઇતી સઘળી સાહિત્યની સવડો કરાવા માંડી. એક દીવસ જોગી જાળંધરનાથ, મેંનાવતીને કહે છે, માઇ તુમને હમારી બહોત બરદાસ ઉઠાઇ. શ્રી સર્વેશ્વર તુમારા કલ્યાણ કરેગા !

(મેંનાવતી) રાગ: બોલો સ્યામ બોલો ! (સુરદાસ.)

આવ્યા...[1]ના...થ આવ્યા રે; [2]આદેશ ભલે આવ્યા રે.
આદેશ ભલે આવ્યા રે; [3]આદેશ ભલે આવ્યારે,
આવ્યા...ના...થ આવ્યા રે, આ દેશ ભલે આવ્યારે.
કોડે પધાર્યા કૃપા કરીને રે; કૃપાના સાગર કહાવ્યારે. આ દેશ. ૧
અજ્ઞાનીને ઉપદેશ આપીરે; ભૂપતને મન ભાવ્યા રે. આ દેશ. ૨
પાત્રને પરખી જ્ઞાન દાન દીધાં રે, વેળુ માંહે ફળ વાવ્યાં રે. આ દેશ. ૩
કોટી જનોનું કલ્યાણ કીધું રે, ધન્ય જનેતાને ધાવ્યા રે. આ દેશ. ૪
કામ ક્રોધ મદ મોહને જીત્યા રે, લોભ ન લક્ષમાં લાવ્યારે. આ દેશ. ૫
પવિત્ર પગમાં પુરણ પ્રિતે રે, સૌકોએ શીશ નમાવ્યાં રે. આ દેશ. ૬

આપે પધારી, મારા રાજમાં અમ જેવા હજારો પામરને ઉપદેશ આપી, કુમાર્ગથી પાછા વાળી સુમાર્ગે બતાવ્યો, જેથી અમોને ઘણોજ આનંદ થયો છે.

[**કર્ત્તા**] લાંબે દીવસે મેંનાવતીના સબંધમાં નગરના લોકો નીંદા રૂપ ચર્ચા કરવા લાગ્યા, અનેક મનુષ્યો પોતપોતાની બુદ્ધીની હદમાં વાતો કરવા લાગ્યા; અને ઉટંગ બાંધી તર્ક વિતર્કથી નિંદા કરી પાપે પેટ ભરવા લાગ્યા.

પહેલો—રાજમાતા મેંનાવતી પહેલાં આવાં નહોતાં.

બીજો—જાલંધર નાથના આવ્યા પછી કામ વધ્યુ.

ત્રિજો—રાજા, રાણી સત્યવતીના સ્નેહમાં લપટઇ ગયા, એટલે મેંનાવતીને ફાવતુ આવી ગયું.

ચોથો—એકાંત છે એ બુરી છે, અને વિધવા સ્રિયો સંત સેવામાં સુરી છે.

પાંચમો—એક ઠેકાણે મેં સાંભળ્યું હતું કે,

સધવા વલ્લભ શ્રી પતી, વિધવા [4]વલ્લભ સંત;
તન મન ધન ધીરે હરે, સંત બડે બળવંત.

---

૧ નાથ-જોગીની અનેક જાતો છે; તેમાંની એક. જાળંધરનાથ.
૨ આ દેશ-નાથ પંથના સાધુઓ મળતી વખતે તે શબ્દનો ઉચ્ચાર કરે છે.
૩ આ દેશ-આ દીશા તરફ.   ૪ વલ્લભ-વહાલા.

છઠ્ઠો—સત્ય કહો છો, પણ તે બાવાનાં લક્ષણ છે; સાધુનાં નહિ, જાળંધર નાથ જેવા સંતનાં નહિ.

સાતમો—મેં પણ એક ઠેકાણે એક બાવાને મોઢે સાભળ્યું હતુ કે.

[1]સુકા પીપલ [2]રાંડ મેરીઆં, સદાવરતકા [3]ચુંન
ઇનમેં [4]રગડા સંતકા, રોકનવાલા [5]કુન.

આઠમો—તમારૂ કહેવું પણ સોલવાલને એક રતી છે, બાવા તો ભગ-જના ફરેલા રહે છે, જો જરા રોકાણ કરીએ તો લઠ્ઠી લગાવા ઉભા થઇ જાય.

આવી આવી અનેક વાતો મેંનાવતીના કાને પણ ગઇ, તેમ સત્યવતીના કાને પણ ગઇ. એ બંન્નેનાં પરીણામ જુદાં જુદાં આવ્યાં. મેંનાવતીએ લજ્જા સહિત મુસ્તક નમાવી જાળંધર જોગીરાજને કહ્યું કે, પ્રભુ મારા નગરના લોકો, મારા સબંધમાં આપના સંગની નીચી અને બુરી વાતો કરે છે.

જાળંધરનાથ—કુચ્છ ફીકર નહિ બેટા; સોનાકુ સ્યામતા કભુ નહિ આતી હૈ. ઔર સુર્યમેં અંધકાર કભી નહિ હો સકતા હૈ. મન દ્રઢ રખો ઔર અલક નિરંજનકા જાપ કરો !

મેંનાવતી—કૃપાનાથ; આપ જેવા સંતની નિંધા થાય તે મને સારૂ લાગતુ નથી.

જાળંધર—કયા કરે, નીચ લોક અપના સ્વભાવ નહિ છોડતે હૈ ? કીડી છીદ્રકુંય શોધતી ચલી જાતી હૈ; કાગડા ચાંદાકુંય દેખ પડતા હૈ, ઔર ભુંડ વિષ્ટાસેય પ્રસંન્ન હોતા હૈ !

મેંનાવતી—આપ નિર્ભય હો, તો મારે તો કોઇનો ડર નથી.

જાળંધર—સત્યકું કીસીકા ડર નહિ, મન શુદ્ધ રખના, અલક નિરંજનકી આગ્નાકુ અનુસરના.

રાજા સઘળું જાણે છે, સઘળું સમજે છે પણ બોલતા નથી; એમ સમજીને એક દીવસે રાજા ભોજન કરવા બેઠા છે, તે વખતે રાણી સત્ય-વતીએ કહ્યું.

[સત્યવતિ] **રાગ; દોહરો.**

માતા સેવે મહાતમા, લાખ ઘણું લાંચ્છન;
[6]નોંધા વાગી નગરમાં, કેમ ભાવે ભોજન ?

હે સ્વામી, રાજમાતા મેંનાવતી જાળંધર જોગીની પાસે રાત દહાડો

---

૧ સુકા પીપળ–પીપળાનાં સુકાં લાકડાં. ૨ રાંડ મેરીઆં–વિધવા સ્ત્રી, રાંડેલી બાઇડી. ૩ ચુન–અનાજ, ૪ રગડા–હક. ૫ કુન–કોણ. ૬ નોંધા–નોબત, ડંકો.

પડયાં રહે છે, તેની આખા નગરમાં ચર્ચા ચાલી રહી છે, તે વાતનો આપે વિચાર કરવો જોઇએ.

રાજા—શુ વિચાર કરવો જોઇએ, સ્ત્રિ હોયતો રોકીએ, માતાને કાંઈ રોકાણુ થાય ?

રાણી—માતા તમારી પોતાની છે, કે જેણે તમને જન્મ આપ્યો છે; પણ સ્ત્રિ જાતી એતો સદા સ્ત્રિજ છે.

રાજા—માતાને સ્ત્રિ ન કહેવાય !

રાણી—સત્ય છે; નજ કહેવાય ! સર્વે કોઇ પોત પોતાની માતાને કદી સ્ત્રિ સમજતાજ નથી. પણ સ્ત્રિ જાતી જન્મી ત્યાંથી તે મરે ત્યાં સુધી સ્ત્રિજ ગણાય છે કાંઇ પુરૂષ કહેવાતી નથી.

રાજા—તેતો નથીજ, તેમાં તેં મને શુ સમજાવ્યું ?

રાણી—સ્ત્રિ બાળાવસ્થામાં એટલે, તેર વરસ સુધી પિતાની આજ્ઞા પાળે તેને રોકવાનો અને સંભાળવાનો સંપૂર્ણ હક પિતાનો છે. તેરથી ત્રીસ સુધી તેની સંભાળનો હક સ્વામીનો છે. અને ત્રીસ પછી સ્ત્રિ વૃદ્ધા વસ્થાના લક્ષણને પામે છે. તેને કોઈ પણ નડતા રસ્તે જતાં અટકાવ કરવાનો સંપૂર્ણ હક પૂત્રનો છે; એવો શાસ્ત્રના સિદ્ધાંન્તકારોએ નિર્ણય કરેલો છે; માટે મેંનાવતીને જાળંધર જોગીને ત્યાં જતાં અટકાવવાનો તમારો સંપૂર્ણ હક છે.

રાજા—ત્યારે હું જાઉ, વિનય વચન કહું, તેમ છતાં ન માને તો જોર જુલમથી અટકાવું.

રાણી—બસ તેજ વિચાર સારા છે, એમજ કરવું જોઇએ.

રાજા—તેમ કરવાથી કદાચ ન ફાવું; આજ સુધી કોઇ વખત માતાને ઉપડતે શબ્દે બોલ્યો નથી; જેથી ન બોલી શકાય તો શુ કરવું ?

રાણી—છેવટે તે બાવલાને અહીથી હાંકી કાઢવો !

રાજા—વાહ ! તેતો થાય. જાઉ છું.

રાણી—વારૂ; જોજો, રૂડી રીતે વિનય વચનથી, અને વિવેકથી વાત કરજો !

રાજા—તેમાં તો કાંઇ વાંધો નહિ આવે ! મારા મનમાં પણ આ વાત લાંબા વખતથી ખટકતી હતી.

રાણી—માતાના છીદ્રને જોનાર કે જાણનાર પુત્ર, ત્યાગ ન કરે તો રવરવ નર્કના અધીકારી થાય છે.

રાજા—કોનો ત્યાગ કરે ?

રાણી—રોક્યાં ન રહે તો માતાનો; ખાળ્યો ન ખળે તો માતા જેના

પ્રેમ પાશમાં બંધાયાં હોય તે પુરૂષનો, તેમ કરતાં ન ફાવે તો બંન્નેનો; તેમ કરતાં પણ દુઃખ આવી પડતુ હોય તો ઘર ગામનો, અને તેમ કરતાં પણ સંકટ રહેતુ હોય તો દેશનો. જાઓ પધારો પછી દર્શન કરવા જતાં રહેશે!

મેંનાવતી—આવો દીકરા પ્રસંન્ન તો છો ?

ગોપિચંદ્ર—મારી વાત સાંભળી, માન્ય કરો તો પ્રસંન્ન.

મેંનાવતી—કહો દીકરા !

(ગોપિચંદ્ર) રાગ; જાણોછો રે સઘળુ અંતરજામી, (સૈરંધ્રિ.)

મેંનાવતી રે; સુતને સુખ બહુ દેવા, માજી મુકો સંતની સેવા;
હું આવ્યો રે કડવાં વચનને કહેવા. માજી; મૂકો.
તમને સંત સેવા નવ છાજે રે, આખુ નગર નિંદે છે આજે રે;
હવે ગોપિચંદ્ર શુ ગાજે રે, દીલ દાઝે રે; શબ્દ શુણીને એવા. માજી, મૂકો. ૧
જનેતારે જુવો જરા જરા જાગી, ભવાઇ વિનાની ભુંગળ વાગી;
માટે કહું છું રે; તન મનથી ઘો ત્યાગી, એતો બાવા દીસે બે રાગી;

(મેંનાવતી) સુત સાંભળ રે; સંતોની સેવા સારી, હું નહિ રોકી રહેનારી.
નક્કી નાંખે રે ભવજળ પાર ઉતારી. હું નહિં.
મુને ટોકી નથી તારા બાપે રે, જો રોકી રહું તો આપે રે;
તુ શાને મુને સંતાપે રે, રહે માપે રે; મુરખ મનને મારી. હું નહિ. ૩
કર જોડી રે; માતાને કરગરીએ, જરા જોર જુલમના કરીએ;
ઇશ્વરથી રે, દીલમાં જરા જરા ડરીએ, પુત્ર પાપે પેટ ના ભરીએ.

(ગોપિચંદ્ર) બાળાપણુમાં રોકે બાપ રે, તરૂણ વયમાં સ્વામીનો તાપ રે;
વૃદ્ધા રાખે પુત્રનું માપ રે, જોઇએ ચાંપ રે નારી સ્વતંત્ર ન રહેવા. માજી, મુકો. ૩
માટે માતારે, મનનો મચ્છર મારો, સુજ બોલ ખમીને ખારો;
આજે નગ્રમાં રે, ફુટી ગયો ફટકારો, ભૂંડો ભવ તણો ભટકારો.

(મેંનાવતી) તેં માતાને મુકયું આળ રે, તેં ગરવે આપી ગાળ રે;
મુને લાગી લમણે ઝાળ રે, આવે કાળ રે; મારૂ પેટ કટારી. હું નહિં. ૪
છરવાળારે; છોરા રહેજે છેટે, તુતો પથ્થર આવ્યો પેટે;
કાળજવર રે; માતાના હૈયાં હેણાં, માર્યાં કુડાં કપરાં મેણાં.

(ગોપિચંદ્ર) લાગી લંપટ સાથે લગની રે, મારે હૈયે લાગી અગની રે;
માજી બુદ્ધિ વિચારી બગની રે,વાણી ઠગની રે;માંડી લક્ષમાં લેવા; માજી, મુકો. ૫
રહે રમતા રે, અમૃતને આરોગી, ભોળી ભામનીઓના ભોગી;
રૂપાળારે રામ રંગમાં રાચે; નેહ નારીનો થાતાં નાચે;

(મેનાવંતી) જે સાધુ પુરૂષ સંતાપે રે; જે કુડી મતી ના કાપે રે;
જે પેટ ભરે છે પાપેરે; તે તાંપેરે તાપ ત્રિવીધીના કારી;　　હું, નહિં. ૬
ધિક જીવ્યું રે, સંગ નહિ સારાનો; તું દાસ થયો દારાનો;
ફટ પાપીરે તુજને નચવે નારી; એ ગુણુ હીણી ગોઝારી.

ગોપિચંદ—માતાજી; રૂડી રીતે મારૂ વચનને માન્ય કરો, નહિતો તેમાંથી કાંઇક " ત્રિજુ થશે."

મેનાવતી—પુત્રની આજ્ઞામાં માતાએ રહેવું તે કદાચ સત્ય હશે, પણ હું નથી ધારતી કે, શુભ રસ્તે જનારને પુત્ર રોકી શકે.

ગોપિચંદ—જેમાં લોક નિંદા થાય છે, તે રસ્તો રૂડો નજ કહેવાય !

મેનાવતી—સત્ સમાગમ કરનારની ભલે નિંઘા થાય !

ગોપીચંદ—જગતની આંખમાં ઝાંખુ દેખાયુ, એ સત્ સમાગમ નથી, પણુ અસત્ સમાગમ છે, માટે તે રસ્તો તમારે મુકવોજ પડશે.

મેનાવતી—કોટી ઉપાએ નહિ, કોઇપણુ રીતે નહિ, તને તારી સ્ત્રિયે અવળી મતી આપી ચઢાવીને મોકલ્યો છે, તે મારૂ અજાણ્યું નથી.

ગોપિચંદ—બહુ સારૂ હું જાઉં છું, કાંઇક માનો તો ઠીક; તમારી આ વર્તણુકથી મારી નિંઘા થાય છે, મારૂ ખોટુ કહેવાય છે !

મેનાવતી—તેનો જવાબ કે ઉપાય મારી પાસે નથી.

ગોપિચંદ—તમારીજ પાસે તે ઉપાય છે; તમો તે બાવલાના સંગમાં જતાં અટકી જાઓ એટલે બસ ?

મેનાવતી—તે તો કદી બનવાનું નથી.

ગોપિચંદ—ત્યારે હવે મારે શું કરવુ ?

મેનાવતી—મન કહે તે; નહિતો મહાત્મા કહે તે; છેવટ સત્યવતી કહે તે !

(કર્તા) અનેક અનેક શબ્દો કહીને થાકયો, છેવટે મનનું ધારેલું પરિણામ અવળું આવ્યું; ત્યારે રાણી સત્યવતીની પાસે આવી ઉદાસ થઇને બેઠો. રાજાધીરાજ ગોપીચંદ્રને ઉદાસ બેઠેલા જોઈ રાણી સત્યવતીએ પુછ્યું, કેમ નાથ આજે ઉદાસ છો ? તમારી માતા પાસે જઇ આવ્યા કે શું ?

ગોપિચંદ—હા જઈ આવ્યો ! અને તેજ કારણથી ઉદાસ છું.

સત્યવતી—તમારી માએ તમારૂં વાર્યું નહિ કર્યું હોય ?

ગોપિચંદ—બીલકુલ નહિ, મેં ઘણાં ઘણાં વાનાં કર્યાં પણ કોઇ રીતે બર ન આવ્યો, હવે શુ ઉપાય કરવો ?

સત્યવતી—શુ ઉપાય કેમ; પડતી પીડાને પરી કરવી !

ગોપિચંદ્ર—કેવી રીતે ?

સત્યવતી—સાધુને રાજની સરહદ બહાર મુકી દેવા !

(સત્યવતી) રાગ; મારો રામ ગયા વનવાસ રે, નયણે નિંદ્રા !

વેગે વળાવો હદ પાર રે, પડતી પીડા કા...ઢો પરી.
ઝાલી જટાને ફેંકો બહાર રે. પડતી પીડા.
માતા મેંનાવતી માને કેમ આપનું રે !
ખાંતેથી ઉલટો રાખે ખાર રે. પડતી પીડા. ૧
માતાની માઠી મતી; જાએ કેમ સાંભળી રે;
ભાલા ભોકાએ અણીદાર રે. પડતી પીડા. ૨
વિલંબ વધારે થાતાં ધાઢી પ્રીંત બાઝે રે,
હળી મળી થાએ એકા કાર રે. પડતી પીડા. ૩
તોડીના તુટે, પછી વાઢી ના વછુટે રે,
ધરીએ જો શસ્ત્ર કેરી ધાર રે. પડતી પીડા. ૪
સાધુ સંતાપતાંમાં મેંનાવતી કોપશેરે,
પુરો બંધાયો શુદ્ધ પ્યાર રે. પડતી પીડા. ૫
માતાના [૧]રાતા માતા, મનમાં ન લાવશો રે,
તાણીને તોડી નાંખો તાર રે. પડતી પીડા. ૬
જંતર મંતરથી જરા ભય નવ પામશો રે;
[૨]છું, છાં, બાળીને કરો [૩]છાર રે. પડતી પીડા. ૭

રાજા ગોપિચંદ્ર માતાની સાથે વાત કરીને પાછો ફરી ગયો, ત્યારથી મેંનાવતીના મનમાં અતી માઠુ લાગ્યુ. અહોહો આવા સુપાત્ર દીકરાના મુખે સંત પુરૂષનું અપમાન ! ગોપિચંદ્ર આટલો બધો સ્ત્રિને આધીન થયો છે, તે ખબર તો મને આજેજ પડી ! ફિકર નહિ, આ ભરાએલા હૃદયનો ખુલાસો મહારાજ વિના થવાનો નથી. લાવ્ય જઇને વાત કરૂ ?

મેંનાવતી—(પગમાં નમન કરીને) આદે...સ ગુરૂ મહારાજ.

જાળંધર—આ દે...શ. અલક નિરંજન, વખત બે વખત કયું આએ માતા ?

મેંનાવતી—મહારાજ, આ વખતે આવવાની જરૂર પડી.

જાળંધર—કયા જરૂર પડી બોલો, ઓર બાત કર કે ચલે જાઓ !

મેંનાવતી—બાપજી ગોપિચંદ્રને તેની સ્ત્રિયે ભંભેર્યો છે; અને તે આપના ઉપર રૂઠયો છે.

---

૧. રાતામાતા-ક્રોધથી રાતી થએલી આંખો ! ડોળા. ૨ છું છાં-છુમંતર, ખોટા ડર બતાવા મોના ફુંફવાડા. ૩ છાર-રાખ.

જાળંધર—કુચ્છ ચિંતા નહિ જબ તક નિરંજન ભગવાન ન રૂઠે

મેંનાવતી—મહારાજ; આપ પધારી જાઓ તો કેમ ?

જાળંધર—જીસ વખત હમારી મરજી હોગી; ચલ ધરેંગે. હમા કીસકુ પૂછનેકા હે ?

મેંનાવતી—મને તો આપ તરફની ચિન્તા ઘણી થાય છે.

જાળંધર—ચિન્તા મત કરો ! નિરંજન નાથ સબકી ચિન્તા ક રહા હે. અલક નિરંજન; અલક નિરંજન; અલક નિરંજન.

(**કર્તા**) આમથી મેંનાવતી અને જાળંધર જોગી વચ્ચે વાર્તા વિ નોદ ચાલે છે. બીજી તરફથી રાજાએ રાણી સત્યવતીના કહેવાથી પ્રધાનં બોલાવરાવ્યા. પ્રધાન આવી રાજાને નમન કરી બોલ્યા; આજ્ઞા કૃપાનિધાન

રાજા—પ્રધાનજી; આપણા બાગમાં, જે જોગી જાળંધરનાથ આવ્ છે, તેમને ખુબ વિનય વિવેકથી સમજાવો, ચેતાવો, તેમ છતાં ન માં તો ધમકાવીને રજા આપો !

પ્રધાન—રાજાધિરાજ; આપનાં વચન માથે ચઢાવું છું, પણ.....

રાજા—પણ શું ?

રાણી—ખાંચકો ખાવાનું કારણ શુ ?

પ્રધાન—જેને હજારો નમે છે, જે હજારોને ગમે છે, જેને આ હથી હજારો બોલાવે છે, તેવા જાળંધર મહાત્માને આપ કાઢી મુકવા ધારે છો, તે મને તો યોગ્ય લાગતુ નથી.

રાજા—યોગ્ય અયોગ્ય જોવાનું તમારે છે કે મારે ?

રાણી—રાજાના મનમાં ઠસ્યુ તે યોગ્ય.

પ્રધાન—કરોડો મનુષ્યને સદા ઉપદેશ કરનાર જોગી જાળંધર નાથં ન કાઢો ! જરા વિચાર કરો હાલી ચાલીને આવ્યા તે ધનભાગ્ય સમજો

રાજા—હજારોને ગમતી વાત હશે અને અમને અણગમતી છે.

રાણી—અણગમતી તે છેક ઝેર જેવી !

પ્રધાન—હું તો આપની આજ્ઞાને આધીન થઇશ, પણ આપે ઉંડે વિચાર કરવાનો છે.

રાજા—હું વિચાર કરીનેજ તમને આજ્ઞા કરૂ છું.

રાણી—વગર વિચારે કોઇ જીભ હલાવેજ નહિ.

પ્રધાન—હું કોઇ કોઇ વાર મહાત્માશ્રીનાં દર્શન કરવા જાઉછું; વિશે ષમાં તેમના મુખની વાણીનો પણ લાભ લેઉછું.

રાજા—વાણી રૂપી વજ્રથી, હૈયું હળવું થયું હોય એમ સમજાય છે ?

રાણી—વાણીએજ પાણી કરી નાંખ્યા છે.

પ્રધાન—હું તો સાંભળીને શાન્ત પામી ગયો છું. એક દિવસ પોતે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર સબંધી ઉપદેશ કરી રહ્યા હતા, અને દરેક વિષયના ઉપર દ્રષ્ટાંન્તો આપી રહ્યા હતા તે સાંભળીને તો હું ઠરીજ ગયો. અહાહાહા ! હદ કરી નાંખી શુ દ્રષ્ટાંન્ત !

રાજા—તેમાંનું એકાદ દ્રષ્ટાંન્ત સંભળાવો !

રાણી—લોભ ઉપર કાંઈ કહ્યું હોય ને તે યાદ હોય તો કહો !

પ્રધાન—વાહ ! ખૂબ માગણી કરી. લોભ ઉપર તો એમણે ઘણું સારૂ ઉપદેશ રૂપ દ્રષ્ટાંન્ત આપ્યું હતું, મરજી હોય તો હું કહી બતાવું ?

રાજા—કહો તો ખરા !

રાણી—સાંભળીએ તો ખરાં !

પ્રધાન—ખૂબ ધ્યાન રાખીને સાંભળો !

(દ્રષ્ટાંન્ત) કોઈ એક નાના ગામડામાં, શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનના મંદિરમાં સંતોષદાસ નામનો સાધુ હતો. જેને ગુરૂએ પોતાની હયાતીમાં મંદિરનો સઘળો વહિઆવટ સોંપી દીધો હતો, જેથી તે બરાબર માહિતગાર થયો હતો.

મંદિરની આવકમાંથી કરકસરથી ખરચ કરવું અને પૈસા બચાવીને ભેગા કરવા, એ પૈસા કોક દિવસ; ભીડ પડે, દૈવ્ય કોપ થાય ત્યારે કામના છે એવા ને એવા વિચારના છ સાત મહંત તે મંદિરની ગાદી ઉપર થઇ ગયા હતા; હવે ગુરૂના દેવલોક થયા બાદ સંતોષદાસને ગાદી મળી, તે પણ એવાજ વિચારના હતા.

ગુરૂની કૃપાથી સંતોષદાસને મંદિરની મહંત પદવી મળી તે વખતે મંદિરના ભંડારમાં વીસ હજાર રૂપીઆ રોકડા હતા; વીસ હજારે રોકડા, અને તે બધા મંદિરની અંદરજ કોથળીઓ વીસ ભરીને પટારામાં મુકેલા હતા.

મંદિરનું ખરચ શ્રી રામજીની કૃપાથી નભતુ હતું; કોઇ બહાર ગામથી સાધુ સંત ફરતા ફરતા આવે તો, તેમની બરદાસ ચાકરી સારી રીતે થતી હતી. ગામ નાનું હતું પણ ગામના મનુષ્યો વિશેષ ધરમ પુન્યવાળા હતા એટલે મંદિરનો વહિઆવટ રૂડી રીતે અને સંતોષકારક ચાલતો હતો.

શ્રી ઠાકોરજીની સેવામાં રહેલાં વાસણો માત્ર ત્રાંબાનાં અને ઘટીત જગાનાં રૂપાનાં હતા; મહંતને ચઢવાને માટે ચાકડીઓ પણ રૂપાનીજ હતી.

ગામના ભાવિક લોકો દર્શનને માટે મંદિરમાં આવતા, જો દર્શનની વાર હોય તો ઘડી બેઘડી મહારાજની પાસે બેસીને વાતો કરતા, તેમાં આસરે વીસ પચીસેક માણસ તો એવા નિયમવાળા હતા કે; જે દીવસે અમુક સમયનાં દર્શન ન થાય તે દીવસે જમે નહિ પણ અપવાસ કરી લે.

એવા હમેશના નિયમ વાળાઓમાં એક વણિક, સ્થિતીનો ગરીબ, જ એકલો; નહિ ઘરમાં કોઇ માણસ; સ્થિતી ગરીબ એટલે લગ્ન થએલું નહિ માબાપ નાનપણમાં મુકીને મરી ગએલાં, બીજુ કોઇ સગુ સબંધી મ નહિ, પણ જાતે હોંશિયાર ખટપટીઓ અને શાણો હતો. જેનું ના ટોકર હતું.

મહંત સંતોષદાસને પણ ટોકરની સાથે વાતચીત કરતી વ વધારે આનંદ આવતો હતો. ટોકરશા ક્યાં ક્યાંના સાચા જુઠા ગપ મારીને મહારાજને રાજી રાજી રાખતો હતો. મહારાજની મળેલી મહેર નીનો લાભ લઇ. કોઇ કોઇ વાર મંદિરમાં પ્રભુ પ્રસાદ લેતો હ બપોર સપોર બે ઘડી આરામ પણ ત્યાંજ લઇ લેતો હતો. આખા ગામ વસ્તીમાં ટોકરશાજ મહંતને વિશ્વાસુ અને વહાલો થઇ પડયો હતો.

એક વખત રાત્રિમાં સુતાં સુતાં મહારાજના મનમાં વિચાર આવ કે મંદિરની બધી શોભા સાહિત્ય તો ઠીક. પણ મંદિરમાં રૂપીઆ વ હજાર રોકડા છે, તેમાં કાંઇક વધારો થાય તો સારૂ, ગુરૂજી મંદિરના ખ ચમાં કરકસર કરી, પૈસા બચાવી થેલીમાં નાંખતા હતા, પણ તેતો ઠ નહિ. ચાલતા વહિયાવટમાં કસર કરીને ભવિષ્યને માટે વધારો કરી પૈ સંઘરી રાખવા, તે કરતાં, કાંઇ બ્યાજે આપીને આવકમાં વધારો કર એ રૂડું. વળી વિચાર કરતાં તેમાં પણ દુઃખ છે. ધિરેલા અગર કોઇને જમા મંડાવેલા પૈસા નિરંતર ઉજાગરે મારે છે. ઓશીકે પૈસા ને ઉં એના જેવું ઉત્તમ એકે નહિ. હું ધારૂંછું; દુનિયામાં વેપારનો પાર નથ વહેપારથી લક્ષ્મિ વધે છે. વહેપાર ઢગલે પૈસા આપે છે. એ બધુ પણ આપણે સાધુ ઠર્યા, આપણને વહેપારમાં ગમ પડે નહિ, વહેપાર કર આવડે નહિ, માટે તે વિચાર પણ માંડી વાળવા જેવોજ છે; કરવું કે પૈસા વધારવા શી રીતે! પૈસા વધારીને સંઘરી રાખવામાં વડાઇ છે. વાતની ઘુંચવણી ટોકરશાને પુછીને કાઢી નાંખવી. સવારે વાત !

સવારમાં સ્નાન ધ્યાનથી પરવારીને સંતોષદાસ મહારાજ આસન બિરાજ્યા છે, ત્યાં રોજના નિયમ પ્રમાણે ટોકરશા આવ્યા. તેમને મ રાજે કહ્યું;

સંતોષદાસ—કેમ ટોકરશા ?

ટોકરશા—સારૂ બાપજી.

સંતોષદાસ—તમને વહેપારમાં ગમ પડે કે નહિ.

ટોકરશા—શા માટે નહિ, વહેપાર તો વાણીઆનાજ બાપનો છે.

સંતોષદાસ—તે ખરૂ, પણ કાંઇ વાણીઆ માત્ર વહેપાર જાણતા હોય એમ બને નહિ, માંહી કોઇ અનઘડ પણ હોય.

ટોકરશા—હા બાપજી કોઇ અનઘડ પણ હોય; તેમ કોઇ વધારે હોંશિયાર પણ હોય.

સંતોષદાસ—તમે તમારી વાત કરોને ! તમે વહેપાર કરી જાણો છો કે કેમ ?

ટોકરશા—બાપજી ! હું અભિમાન નથી કરતો પણ એટલું તો ખરૂ કે આપણા ગામમાં તો શુ પણ પચીશ ગાઉ ફરતાં મને જેટલી ગમ છે. એટલી બીજાને નહિ હોય.

સંતોષદાસ—ત્યારે તમે કેમ કાંઇ વહેપાર કરતા નથી ?

ટોકરશા—કરમના દોષ ત્યાં કોણ જુવે જોષ.

સંતોષદાસ—કેમ કરમના દોષ ?

ટોકરશા—બુદ્ધિ ભગવાને આપી છે. પણ પૈસા નથી આપ્યા; અને પૈસા વિના વહેપાર થાય શી રીતે !

સંતોષદાસ—એ વાત પણ ખરી; વહેપારમાં પૈસાની તો જરૂરજ !

ટોકરશા—પૈસાજ પૈસાને ખિંચી લાવે એનું નામ વહેપાર !

સંતોષદાસ—પૈસા હોય તો વહેપાર થાય, કેમ ?

ટોકરશા—પૈસા ને અક્કલ બે, એકલા પૈસાય નહિ, તેમ એકલી અક્કલ પણ નહિ.

સંતોષદાસ—વહેપારમાં નફો શા પ્રમાણે મળતો હશે ?

ટોકરશા—બીજાતો માંહી દોઢા બમણા કરવા જાય છે, તે કચરાઇ જાય, છુંદઇ જાય, ગભરાઇ જાય, વખતે લેવઇ પણ જાય ! પણ આપણે સવાયાજ કરવા. એતો વહેપારની જુક્તિ છે બાપજી, જુક્તિ ના આવડે તો જુતાં ખાય !

સંતોષદાસ—સવાયા કેમ ?

ટોકરશા—અત્યારે એક હોય તો સાંજે સવા ! અને સો હોય તો સવા સો.

સંતોષદાસ—હાં, હવે સમજણ પડી, ત્યારે લો, એક રૂપીઓ લઇ જાઓ, અને સાંજે સવા કરીને લાવો જોય ?

ટોકરશા—એમ નહિ, આજેજ લઇ જાઓ અને આજેજ સવા કરીને લાવો એમ નહિ ! એનો પાછો થોલ આવે ત્યારે; વહેપારનીએ રૂખ જોવાય છે. આંખો મીંચીને વહેપાર ન થાય.

સંતોષદાસ—જ્યારે વખત આવે ત્યારે કહેજો ?

[**કર્તા**] આ પ્રમાણે વાતચિત થઇ ગઇ, તેને ત્રિજે દીવસે ટાકરશા, ઓચિન્તા એટલે હમેશના નહિ આવવાના વખતે આવ્યા, અને મહંતને કહ્યું, લાવો કહેતા હતા તે રૂપીઓ. મહંત પણ વહેપારથી લક્ષ્મિ વધારવાને આતુર થઇ રહેલા હતા તેમણે એક રૂપીઓ કાઢીને આપ્યો. તે લઇને શેઠ ઘેર ગયા; અને આશરે આઠ દશ ઘડી થઇ એટલે પોતાના ઘરમાંથી, પા રૂપીઓ કાઢી, રૂપીઆમાં ઉમેરી, સવા રૂપીઓ લઇ મહંતના મંદિરે આવ્યા.

ટોકરશા—લ્યો બાપજી સવા રૂપીઓ!

સંતોષદાસ—શાબાશ શાબાશ! બોલ્યા પ્રમાણે પળ્યા; વહેપારમાં તમારી ધ્યાન ખૂબ પહોંચે છે; તમને કાંઇ મળ્યું ?

ટોકરશા—હાજી! એક આનો.

સંતોષદાસ—હં...આનું નામ વહેપાર! વળી પોતાનુંએ કરી લીધું અને સામાને પણ ચોખ્ખો નફો આપ્યો. શેઠ, વળી એવો થોલ આવે ત્યારે કહેજો. હું તમને પાંચ રૂપીઆ આપીશ.

ટોકરશા—સારૂ બાપજી!

સંતોષદાસ—જોજો ભૂલમાં ન જાય ?

ટોકરશા—અરે ભૂલમાં શુ જાય! જરૂર કહીશ.

[**કર્તા**] ઉપરની બીનાને પાંચેક દીવસ જવા દઇને, ટાકરશા શેઠે કહ્યું મહારાજ; કહેતા હતા તે પાંચ આપવા હોય તો આજે વહેપાર છે. મહારાજ કહે હાં હાં લ્યો આપુ; કહીને રૂપીઆ પાંચ આપ્યા. તે લઇને શેઠ ઘેર ગયા ઘરમાં રૂપીઆ મુકીને પોતાના કામમાં જવું આવવું હતું ત્યાં જઇ આવ્યા. સાંજ પાડતાં પહેલાં; ઘેર આવી, ઘરમાંથી સવા રૂપીઓ કાઢી પાંચમાં ઉમેરી સવા છ કરી, મહારાજની પાસે આવ્યા.

ટોકરશા—લ્યો બાપજી, સવા છ ?

સંતોષદાસ—વાહ ટાકર શેઠ વાહ! બરાબર સવાયાજ કરી લાવો છો હોં! તમને કાંઇ મળ્યું ?

ટોકરશા—મને મળી પાવલી.

સંતોષદાસ—ઠીક! બ્યાજબી. ટાકર શેઠ વળી વહેપારનો થોલ હોય તો કહેજો, હું રૂપીઆ સો આપીશ.

ટોકરશા—ઓ હો...સો રૂપીઆ ભેગા કર્યા છે કે શું ?

સંતોષદાસ—હા......કર્યા છે વળી કરકસર કરીને; તે સોએ સો હું આપીશ.

ટોકરશા—અત્યારે સો તો સાંજે સવા સો!

સંતોષદાસ—જરૂર?

ટોકરશા—અરે જરૂર શું ચોકસ, એમાં ફેર પડેજ નહિ!

[કર્તા] આ પ્રમાણે વાત થઇ ગયા પછી; હમેશાં જ્યારે ટોકરશા દર્શન કરવા આવે ત્યારે મહારાજ ટોકે, કેમ? ટોકરશા ક્હેશે ભૂલી ગયો નથી. વખત આવ્યે ચુકવાનો નથી. એમ કરતાં સાતેક દીવસ ગયા એટલે ટોકરશા કહે લાવો રૂપીઆ સો! મહારાજે સો રૂપીઆ કાઢીને તૈયાર રાખેલા હતા તે આપ્યા. તે ટોકરશા લેઇને ઘેર આવ્યા, રૂપીઆ મુકીને પોતાના ઘરના ખાનગી કામમાં ભરાયા. સમીસાંજ સમય થવા આવ્યો, એટલે ઘરમાંથી રૂપીઆ પચીસ કાઢી. ઉમેરી સોના સવાસો કરી મહારાજની પાસે આવીને કહ્યું.

ટોકરશા—લ્યો બાપજી! સવાસો રૂપીઆ ગણી લ્યો!

સંતોષદાસ—વા ટોકર વા, તમે તો ઢાંક્યું રતન છો હોં.

ટોકરશા—શુ કરૂ મહારાજ! પૈસા નથી નહિતો વહેપારમાં તો વાંદરા જેટલી ફાળ મારૂ! અને વળી મારેલી ફાળ ચુકુ નહિ!

સંતોષદાસ—તમને શું મળ્યું?

ટોકરશા—અમનેય મળ્યુ અમારા નસીબ પ્રમાણે.

સંતોષદાસ—ના ના કહો તો ખરા?

ટોકરશા—મળ્યા પાંચ રૂપીઆ.

સંતોષદાસ—અહાહા......વાહ ટોકરશા શેઠ! ટોકર, તમે ખાઓ એવા નથી ઠોકર.

તે સાંભળીને મંદિરનો એક પુજારી જે બુદ્ધિશાળી હતો અને જેને આ વાણીઆની વિદ્યા કાંઇક જાળ પાથર્યા જેવી લાગતી હતી તે બોલ્યો.

પુજારી—ઠોકર ખાય એવા તો નથી પણ ઠોકર મારી દે એવા છે.

ટોકરશા—કેમ પુજારી! કયડાકીમાં બોલ્યા?

સંતોષદાસ—બકવા ઘોને કોણ ગણે છે?

પુજારી—ખોટુ લગાડશો નહિ, મારૂ બોલવું શાધુ છે, પછી તમારા સમજવામાં અવળુ આવ્યુ હોય તો શ્રી રામજી જાણે.

ટોકરશા—રામજી જાણે ઘંટ ને ઘડીયાળ; પુજારીજી! વહેપારની વાતો ન્યારી છે. નથી એમાં દેવલાં નવરાવાનાં!

પુજારી—ના ભાઈ ના! દેવલાં નવરાવવાનાં નહિ! ભોળા લોકોને નવરાવવાના, આંધળાને નવરાવવાના?

સંતોષદાસ—ભાઇઓ તમે હાંહાંતુષ ન કરો. હું વહેપાર કરૂ છું તેમાં તમને શુ થાય છે, પુંજારી જી?

ટોકરશા—ઝેર! માત્ર ઝેરીલો સ્વભાવ! કોક કમાય એ દેખી ન ખમાય!

સંતોષદાસ—બળવા દો છો બળે! એમને ગમ ક્યાં છે કે શુ થાય છે!

પુજારી—અમને ગમ નથી બાપજી! પણ તમનેય ગમ ક્યાં છે? જાઓને જોડે! રૂપીઆ ક્યાંથી લાવે છે ને શો વહેપાર કરે છે તેતો જૂવો! ઘરમાંથી લાવીને આપતો હશે તો કોને ખબર!

સંતોષદાસ—પુજારી તમે છાના રહો પુજારી! જોયા કરો શું થાય છે તે.

પુજારી—જોયા કરીએ છીએ અને જોયા કરીશુ, પણ વળી વચમાં બોલઇ જવાયું. ભૂલ થઇ!

સંતોષદાસ—હા...ત્યારે એમ કહો! ટોકરશા શેઠ, વળી વહેપારનો ઘોલ આવે ત્યારે કહેજો, રૂપીઆ એક હજાર આપીશ. પણ મને આગલે દીવસે ખબર આપજો!

ટોકરશા—જૂવો બાપજી! હજાર રૂપીઆ લીધા કે સાંજે અઢીસેં રૂપીઆ કોથળીમાં પડયાજ છે એમ જાણવું. પણ હવે મને તો માફ કરો! હુંતો મંદીરમાં દર્શન કરવાય નહિ આવું.

સંતોષદાસ—અરરરર, આમ થાય! પુજારીના બોલ્યા ઉપર આટલુ બધુ માઠુ લગાડશો તો આપણું ગાડુ આગળ શી રીતે નભશે; અને વળી ભગવાનના ઉપર પણ રીસ!

ટોકરશા—નભ્યુ ત્યાં સુધી ખરૂ! મારો જીવ ખટ્ટો થઇ ગયો!

સંતોષદાસ—અરે આમ માઠુ ન લગાડશો ટોકરશા શેઠ! આપણે આપણા કામમાં સાવધ રહો! લઇ જજો હજાર રૂપીઆ!

ટોકરશા—સારૂ ઠીક જાઉંછું.

પુજારી—હવે બહુ થયું બાપજી! આપણે સાધુને અતીષે વહેપાર નહિ સારો!

[કર્તા] આ બધી વાત ચીત્ત થઇ ગઇ, તેના બીજા દિવસથી, ટોકરશાએ મંદિરમાં આવવું ઓછુ કરી નાંખ્યું, જેથી મહારાજને અણગમો

થયો અને પુજારી ઉપર *રોષ થયો. ટોકરશા આવે તોય ઉંચા મનથી; વળી મહારાજ પાસે બેસે તે પણ નહિ બેઠા જેવું, જરા બેસીને ચાલ્યો જાય! એવા અગિયાર દીવસ ગયા; ત્યારે મહારાજે કહ્યું.

સંતોષદાસ—ટોકરશા! આવું ક્યાં સુધી રાખશો?

ટોકરશા—કેવું બાપજી! મંદિરમાં આવીએ છીએ જઇએ છીએ! આપણે ક્યારે રીસ ચઢાવીને ઘેર રહ્યા છીએ. વળી કાંઇ કામ આવી પડ્યું હોય તો નાએ અવાય!

સંતોષદાસ—હવે વહેપારમાં ધ્યાન લગાવો વહેપારમાં!

ટોકરશા—હા...બાપજી તેમાંતો સદા ધ્યાન રાખવુંજ પડે છે. આ મારે વાણીઆને વહેપાર સિવાય બીજુ શુ કરવાનું છે!

સંતોષદાસ—ત્યારે આપણા હજાર રૂપીઆનો વહેપાર ક્યારે કરવાનો છે?

ટોકરશા—તૈયાર કરીને રાખજો ઘણું કરીને કાલે બારેક વાગ્યાના સુમારે લેવા આવીશ!

[**કર્તા**] બીજે દીવસે બાર વાગ્યા, એટલે ટોકરશા શેઠ આવ્યા, તેજ વખતે મહારાજે, સવારમાં વહેલા ઉઠી રૂપીઆની થેલી કાઢીને તૈયાર કરી હતી તે આપી દીધી. ટોકરશા લઇને ઘેર ગયા, અને પોતાના ઘરમાંથી ઘરડાના વખતની જુની સંઘરી રાખેલી, નહિ જેવી કિમ્મતની, સોના રૂપાની જણસો વેચી સાટીને, રૂપીઆ અઢીસો તૈયાર કરી રાખ્યા હતા, તે સાંજરે દીવાબત્તી થઇ ગયા પછી મહારાજની પાસે આવીને સાડા બારસો ગણી આપ્યા.

ટોકરશા—લ્યો તમારા રૂપીઆ.

સંતોષદાસ—(સાડાબારસેં રૂપીઆ ગણીને) ટોકરશા ટોકરશા! શુ તમારી બુદ્ધિ, શુ તમારી વહેપારે અક્કલ. વાહ ભાઇ વાહ! તમને શુ મળ્યુ ટોકરશા?

ટોકરશા—પચાશ રૂપીઆ.

પુજારી—એમને મળી રાખ ચોળવાની!

સંતોષદાસ—પુજારી પુજારી. તમને મંદિરમાંથી રજા આપવામાં આવશે! તમે બહુ બોલો છો!

પુજારી—રજા આપશો તો જઇશુ, પણ ખરૂ લાગશે તે કહીશું?

સંતોષદાસ—શુ ખરૂ કહો છો! રાખને ખાખને એવા એવા શબ્દો કહો છો તે ખરૂ કહો છો!

---

* રોષ=વધારે વખત સુધી રહેલો ક્રોધ; ગુસ્સો,

પુજારી—હા હા રાખ રાખ ! હમણાં એ ચોળે છે ને પછી તમને ચોળવા આપશે, તમેય ચોળજો સારી પેઠે !

ટોકરશા—શુ કરવા બાપજી ઝગડો કરો છો ! બસ હવે આટલેથી વહેપારની વાત જવા દો ! ટુંકુ કરો !

પુજારી—ટુંકુ કરો તો સારૂ. નહિતો સંતોષદાસને સંતાપ થશે.

સંતોષદાસ—અરે કીધર ગયા; ગરીબદાસ !

ગરીબદાસ—એ રહ્યા બાપજી !

સંતોષદાસ—જાઓ બુલા લાવ ધોરીભાઇકું, ઓર અંબઇદાસભાઇકું, ઓર ભુલાભાઇકુ, લાઇઓ કલ્યાણ શેઠકું બી !

ટોકરશા—હવે જવા દો બાપજી !

સંતોષદાસ—નહિ ! નહિ ! જવા શુ દે ! મારા કામમાં ડહાપણ શું કરે ! કાઢી મુકાવીશ !

ટોકરશા—મહારાજ ! એને એમ સુજ્યુ તો એમ, પણ આપ જેવા સંતને આવો ક્રોધ કરવો ન ઘટે; વળી એને કહાડી મૂકવામાં આવે એનો નિસાસો મને લાગે; બ્રાહ્મણનો નીસાસો લઇને દુઃખી થઇએ.

પુજારી—કાઢી મુકશે તો બીજા ગામમાં ઠાકોર સેવા કરીશું, પણ આંખમાં નહિ સમાય તે નહિ સહન થાય !

ધોરીભાઈ—કેમ બાપજી ! કેમ બોલાવા મોકલવું પડયું ?

સંતોષદાસ—આ પુજારીઃ હવે, બહુ બોલવા લાગ્યો છે, એ ગળા સુધી ભરાઇ ગયો છે, એટલે પુજા સેવામાં બરાબર ધ્યાન રાખતો નથી, એને કહીએ છીએ તે સાંભળતો નથી.

અંબઇદાસ—એ એનું કામ બરાબર બજાવતો નથી, કે તમારા કામમાં ખલેલ કરે છે ? ખરી વાત શું છે ?

સંતોષદાસ—બસ એને રજા આપુ છું ને બીજો માણસ રાખું છું હું શુ કરૂ છું તે એને જોવાનું છે ?

કલ્યાણશેઠ—એમ હોય બાપજી ? આપ તો મહંત કહેવાઓ, અને બીજા બધા આપના તાબાના નોકર ગણાય, પણ જો આપ અણઘટતું આચરણ કરતા હો તો એ લોકો તમને રોકી શકે-

સંતોષદાસ—અણઘટતુ હોય તો ને ?

ધોરીભાઇ—હાજી ! ખોટુ આચરણ મંદિરમાં ન નભે.

સંતોષદાસ—હું કોઇ પ્રકારનો વહેપાર કરતો હોઉં, જેમાં કમાણી થતી હોય, તેમાં રોકાણ શા માટે કરે ?

અંબઈદાસ—તેમાં તો શા માટે રોકે. પણ આપણે સાધુને હરી ભજનનોજ વહેપાર બીજો વહેપાર શુ કામ કરવો પડે !

કલ્યાણશેઠ—પણ તમે આ ટાકર વાણીઆને પુછીને તો વહેપાર નથી કરતાને ?

સંતોષદાસ—હા કરૂં છું તો એમજ, ટાકરશાની મારફતજ.

કલ્યાણશેઠ—તેમાં એને કાંઇ દગા જેવું દેખાતુ હશે, તેથી તમને રોકે !

[**કર્તા**] આ બધી વાતચીત ચાલી રહી છે તે વખત; પુજારીએ પોતાની ચીજ વસ ભાવ સંભાળી પોટલી બાંધી તૈયાર કરીને કહ્યું, ભાઇઓ સર્વેને રામ રામ છે. હું જાઉ છું !

ઘોરીભાઇ—પણ મહારાજ, જાઓ છો શા માટે ! તમને કોણ કાઢી મુકે છે !

પુજારી—મહારાજજીને ગમતી વાત નથી, માટે મારે રહેવું નથી હું વળી બીજે ગામ જઇશ.

અંબઈદાસ—એય નથી કાઢતા ને કોઈ નથી કાઢતુ, તમે તમારે સેવા કરો ઠાકોરજીની !

પુજારી—કાઢે કે ન કાઢે, પણ હવે મારેજ રહેવું નથી.

સંતોષદાસ—જવા ઘો *કાશ જાય !

કલ્યાણશેઠ—રહો રહો પુજારી; જવાનું કાંઇ કારણ નથી !

પુજારી—કારણ હો કે ન હો, પણ જ્યાં આંખરોપ પડયો ત્યાં ડાહ્યા પુરૂષે ટકવું ન જોઇએ.

ઘોરીભાઈ—જવા ઘો ત્યારે એમની મરજી !

[**કર્તા**] બારણામાંથી નીકળતાં પુજારી કહેતો જાય છે; જો જો મહારાજ હું તો જાઉંછું, પણ ટાકર વાણીઓ ડોકર મારીને તમારો નાશ ન કરે, કાશતો જાય છે, પણ તમારી લાશ ન થઈ જાય ! સંભાળજો !

આવું કહીને પુજારી ચાલી નિકળ્યો; તે પણ મા બાપ વગરનો એકલો બ્રાહ્મણનો બાળક દુઃખી અવસ્થામાં ત્યાં આવીને રહ્યો હતો, તેનું મુળ ગામ કયું, અથવા પોતાને કોણ સગુ સબંધ છે, તે જાણમાં નહિ હોવાથી, જ્યાં જવાય ત્યાં જવું એમ વિચારી ચાલવાજ માંડયું; ગામેગામ ફરતો વળી જાત્રાનું ધામ આવે ત્યાં દર્શન કરતો નદી આવે ત્યાં ન્હાતો દેહનું સાર્થક કરતો આગળ ચાલતોજ રહેતો હતો.

*કાશ—નડતર.

લાંબા દિવસે એક મોટા શહેરમાં જઇ પહોચ્યો તે શહેરમાં, તેણે પરમ વૈષ્ણવ અને સદગ્રહસ્થના મોહોલ્લામાં, શ્રીરામચંદ્ર ભગવાનનાજ મંદિરમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં તેને પોતાને ઠીક ગોઠતુ આવ્યું. પુજારી સેવાનો અનુભવી હોવાથી, મંદિરના પુજારી મહારાજે તેને અતી આગ્રહથી રાખ્યો.

પોતાનીજ ન્યાતનો બ્રાહ્મણનો બાળક ફરતો ફરતો સુભાગ્યે આવી પહોચ્યો છે એમ જાણી, તે બ્રાહ્મણ જે વૃદ્ધ થએલો હતો, તેની સ્ત્રિ પણ કાળને પોકારી રહી હતી તે બંન્ને ખુશી થયાં, અને પોતાની ઉમ્મર લાયક થએલી પુત્રિ, પરણાવવાનો વિચાર કર્યો.

એક દિવસ તે બંન્ને ધણીધણીઆણીએ, પેલા નવા આવેલા પુજારીને પુછ્યું. હે ભાઇ આજ અહીં આવ્યે છ એક માસ તો થયા. કહો હવે તમને અહીં ગોઠશે કે કેમ? જો તમારે ઠરીને રહેવા મરજી હોય તો અમારી દીકરીનાં તમારી સાથે લગ્ન કરીએ, અને જો જવાનો વિચાર હોય તો અમે વળી બીજે ગોઠવણ કરીએ?

આવેલા પુજારીના છ માસના સહવાસથી ઘરનાં સૌ રાજી હતાં, અને તે કન્યાને પણ તેને પરણવાની ઇચ્છા થઇ ગઇ હતી. તેમ પુજારીએ પણ એમજ ઠરાવ રાખ્યો કે હવે અહીંજ જીંદગી ગાળવી છે માટે થતો લાભ ચુકવો નહિ.

સર્વની અનુકૂળતા થવાથી; આવેલા પુજારીને, પોતાની દીકરી વરાવી અને મંદીરનો સઘળો કારભાર સોંપી દઇ, ડોસા ડોસી શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનનું સ્મરણ કરવા લાગ્યાં; ત્યારબાદ થોડાજ માસમાં બંન્ને દેવલોક થઇ ગયાં. ત્યાર પછી, તેમની ક્રિયા ખરચ કરીને પુજારી પોતાની થનાર સ્ત્રિની સાથે ગ્રહસ્થાશ્રમ માંડીને રૂડી રીતે ત્યાં રહ્યા, અને સ્વર્ગનું સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

અહીં પુજારીના ગયા પછી, ટોકરશા શેઠે મંદીરમાં આવવાનું બંધ કરી દીધું; પણ મહારાજ સંતોષદાસને ટોકરશા વિના ચાલતુજ ન હોતુ એટલે પોતે તેડવા મોકલતા હતા; અને આવે ત્યારે તેમની સાથે વહેપાર સંબંધી નહિ, પણ બીજી આડી અવળી વાતો કરતા હતા. એમ કરતાં છ એક માસ વિત્યા એટલે પ્રથમની માફક પાછું આવવું જવું શરૂ થયું, અને પ્રેમ પ્રીતિ પણ તેજ પ્રમાણે દેખાવા લાગી, એક વખત લાગ જોઇને મહારાજે વહેપારની વાત સંભારી.

સંતોષદાસ—ટોકરશા શેઠ! હમણાં વહેપારની તો વાત કરતાજ નથી.

ટોકરશા—શુ વહેપારની વાત કરીએ; વિશ્વાસ વિનાનો વહેપાર કશા કામનો નહિં, એ તમારા હજાર રૂપીઆ ઉપર વહેપાર ચાલતોજ રાખ્યો હોત તો અત્યારે તો પાંચ સાત હજાર રૂપીઆ રળ્યા હોત.

સંતોષદાસ—હજી શુ વહી ગયું છે? વળી ચલાવો વહેપાર ! કાંઇ થોલ આવે તો કહેજો.

ટોકરશા—હમણાં તો વહેપારની ઝડપ સારી ચાલે છે, એકનો સવા તો ખરોજ, ને વળી હાલના બજારમાં તો એકનો દોઢ પણ થાય !

સંતોષદાસ—ટોકરશા ! મારી પાસે રૂપીઆ વીસ હજાર છે. આ તમને છેવટની વાત કહી, હવે તમારે જેમ કરવું હોય તેમ કરો !

ટોકરશા—હાય હાય ! ત્યાંરે ક્યારના કહેતા શું નથી, અત્યારે વીસ હજારતો સાંજરે પચીસ હજાર ! એથી વધારેની આશા પણ એટલાતો ખરાજ !

સંતોષદાસ—જ્યારે જોઇએ ત્યારે લઇ જજો, જે વખત માગશો તે વખત આપીશ !

વાતચિત્ત થઇ ગયા પછી, એ ત્રણ દિવસ રહીને; વાણીઓ પોતાના ગામથી દશેક ગાઉને છેટે મોટુ શહેર હતું ત્યાં ગયો, અને સોનાનો ભાવ ઠરાવ્યો, વીસ હજાર રૂપીઆનું સોનું ખરીદી લીધું. વહેપારીને કહ્યું રૂપીઆ મારે ઘેરથી આપવાના છે, અહીંથી સોનું સાચવીને મારા ઘર સુધી પહોચાડવું; અને ગાડામાં નાંખીને રૂપીઆ તમારે મગાવી લેવા, તે બધાનું ભાડું, ચોકી વળાવાનું ખરચ મારે માથે પણ મારા ગામમાંથી રૂપીઆ લાવું અને પછી સોનું લઇ જઉ એમ બને એમ નથી. વહેપારી કહે સારૂ તમે જાઓ ! તમારા નામનો પત્તો લખીને આપતા જાઓ એટલે પરમ દીવસે સવારમાં તમારે ત્યાં ગાડુ આવશે. કદાચ રાત્રીમાં આવી પહોચશે તો, ગામની ભાગોળે છુટશે અને સવારમાં તમારૂ ઘર શોધતા આવશે. સારૂ કહીને વણીક ઘેર આવ્યો અને આવ્યો એવોજ મહારાજના મંદિરમાં, મહારાજ કે જે વીસના પચીસ હજાર કરવાની આશામાં ગરક થએલા હતા તે ટોકરશાને દેખીને રાજી થયા.

સંતોષદાસ—કેમ શેઠ. આજ બે ત્રણ દીવસથી જણાતા નહોતા ?

ટોકરશા—ભાઇ ભારે વહેપાર કરવાનો હોય છે, ત્યારે જરા આમ તેમ ભટકવું પડેછે. ધાર્યા [1]દા નાંખવા એ નાના સુના ખેલ નથી.

સંતોષદાસ—કેમ કાંઇ...લાભકારી જણાય છે કે નહિં ?

---

૧ દા—દાવ.

ટોકરશા—એ ત્રણ દીવસમાં, આવી જાય એમ લાગે છે; એક જગાએ ટેટા લગાવ્યો તો છે ? મોટા વહેપાર મોટા ગામોમાં થાય અગર શહેરમાં થાય.

સંતોષદાસ—ત્યારે તો ગામ જવું પડશે કેમ ?

ટોકરશા—આ વખતે એમ લાગે છે ખરૂ, કદાચ પાંચ સાત ગાવે જવુ પણ પડે, અને પૈસા પણ ઓચિંન્તા રાતમાંય લેવા પડે ?

સંતોષદાસ—પૈસાતો ગમે તો અડધી રાતે માગોને તૈયાર છે. ગામ જવાનું થાય પણ આવવાનું કયાર સોરૂ થાય ?

ટોકરશા—બીજેજ દીવસે પાછા ! પણ ભારે રકમો ગણી લાવવાની, ગાડુ કે ગાડી ભાડે કરી લેવાની; વળી વળાવીઆ વિગેરે સાથે લાવવા પડે, એ બધી કડાકુટ એટલે બીજે નહિ ને ત્રિજે દિવસે આવવાનું થાય !

સંતોષદાસ—ત્રણથી વધારે દીવસતો નજ થાયને ?

ટોકરશા--નાના ! વહેપારતો એકજ દીવસનો છે. માત્ર આસપાસની હલામણની વાર થવાની, ત્રીજે દિવસે તો વાવ્યો ઉગવાનો.

સંકેત પ્રમાણે બીજા દીવસની રાત્રી, ટોકરશા શેઠે જાગરણમાં કાઢી તે વળી ઘેર નહિ, પણ ગામની ભાગોળે શંકરના દેવળમાં. રાતના ચારેક વાગ્યાનો શુમાર થયો એટલે; વહેપારીનો મુનમ ગુમાસ્તો, અધમણ સોનું એ બળદના ગાડામાં નાંખીને, બે વળાવીઆ સાથે લઇને આવ્યો. ગાડા બળદનો ગણસારો સાંભળીને ટોકરશા શેઠ મહાદેવના દેવળમાંથી બહાર નિકળ્યા અને અવાજ કરીને પુછ્યું. અલ્યા કોણ હશે ? મુનમ કહે કેમ ભાઇ ! તમારે શુ કામ છે ? ટોકરશા પાસે આવ્યા, એટલે અરસપરસ એક એકને ઓળખ્યા.

મુનમ--કેમ ટોકરશા શેઠ? આ તમારૂ મગાવેલું સોનું લાવ્યા છીએ. કહો કયાં મુકવું છે ?

ટોકરશા—સોનું તમારી પાસેજ રાખો; તમે ગાડામાંથી ઉતરીને આ મહાદેવના દેવળમાં બેસો ! હું રૂપીઆની થેલીઓ લાવીને તમને આપી જઉ. તમારા રૂપીઆ થઈ રહે એટલે તમો મને સોનું આપીને વિદાય થઇ જાઓ ! કેમ ઠીક કે નહિ ?

મુનમ—હાહા. ઠીક; ઘણું સારૂ !

[**કર્તા**] ટોકરશા શેઠે મહારાજના મંદીરે આવીને, મહંત સંતોષદાસને જગાડયા; તે પણ અડધા પડધા ઉંઘતા જાગતા હતા. એટલે અવાજ સાંભળતાંની સાથે ઝડપ ઉઠયા; અને મંદીર ઉઘાડ્યું. ટોકરશાને દેખીને

આદર ભાવથી બોલાવ્યા. આવો શેઠ કેમ ? ટોકરશા કહે કેમ શું વીશ કોથળીઓ કાઢી આપો એજ તો ! મહારાજ કહે લ્યો ઉઠાવો તૈયાર છે, મહારાજે વીસ હજાર રૂપીઆ કાઢી આપ્યા. એક એક ધક્કે બબે થેલીઓ ઉચકી ઉચકીને ટોકરશા શેઠે પહોચાડી દીધી. સઘળી કોથળીઓ આવી ગયા પછી, મુનમે સોનું આપ્યું, અને ગાડુ હાંકી મુકયું. ટોકરશા ઘરનો બંદોબસ્ત કરીનેજ ઘેરથી નિકળીને મહાદેવના દેવળમાં જઇને પડયા હતા, તે અધમણ સોનું પાસે આવ્યા પછી પાછા ઘરની સંભાળ લેવા આવ્યા નહિ, પણ બારોબાર વિદાય થઈ ગયા.

ટોકરશા શેઠ દીનપર દીન આગળ વધતા ચાલ્યાજ ગયા ! તે થોડે છેટે નહિ પણ પોતાના ગામથી, પાંચસેં છસેં ગાઉ ! હવે કોઇ આવે તેમ નથી, એમ ધારીને એક મોટુ જબરૂ શહેર આવ્યું ત્યાં સારૂ બેશ ઘર ભાડે રાખીને રહ્યા; અને વિચાર કર્યો કે બસ હવે અહીંજ રહેવું. વહેપાર રોજગાર કરવો ! પાસે પૈસા થયા છે એટલે કન્યા પણ કંઇકથી મળશે.

ત્રણ દિવસ વીતી ગયા, એટલે સંતોષદાસ મહારાજે; ગરીબદાસ બાવાને ટોકરશા શેઠને ઘેર દહાડામાં ત્રણ ત્રણ વખત મોકલવા માંડયો; અને દરેક વખતે ઘેર તાળુ વાસ્યુ છે, એવા સમાચાર ગરીબદાસ લાવ્યા ! એવા દશ દિવસ પુરા થયા પણ ટોકરશા આવ્યા નહિ, ત્યારે અગીઆરમે દીવસે સંતોષદાસ મહારાજને વહેમ પેઠો, કે રખેને રૂપીઆ લઇને નાસી ન ગયો હોય !

નવા રાખેલા પુજારીને અને ગરીબદાસ બાવાને, બંન્નેને મંદીર સોપીને સંતોષદાસ મહારાજે ટોકરશા શેઠનો કેડો લીધો. નિકળતી વખત સુચના કરી કે, હું કોઇ ગામથી સમાચાર મોકલું. અગર માણસ મોકલું તો ટોકરશા ઘેર આવ્યો છે કે કેમ તેનો તપાસ કરીને તરત પાછો જવાબ મોકલજો.

ખાવું જેને ભાવતુ નથી અને ઉંઘ જેને આવતી નથી, એવા સંતોષદાસ સાધુ રાત દીવસ ચાલવા લાગ્યા; ગામેગામ તપાસ કરતા જાય છે. વળી દશે પંદરે પોતાના ગામ તરફથી ખબર મંગાવતા જાય છે, એમ કરતાં બાર માસ વીતી ગયા, અને ચારસેં ગાઉ પહોચી ચુકયા. ત્યાર પછી ટોકરશા ઘેર આવ્યાની તો આશા મુકીજ દીધી. સંદેશા કહાવવા બંધ કર્યા તેમ ઘણે દુર જવાનું થયું એટલે સંદેશા મોકલવા મંગાવવાનું પણ મુશ્કેલ થઇ પડવાથી વળી આગળ ચાલ્યા.

બરાબર બાર મહિના વીતી ગયા ત્યારે જે શહેરમાં ટોકરશા રહેછે તે શહેરમાં આવી પહોચ્યા. ત્યાં તેમને ગોઠયુ સારૂ. શહેરની શોભા જોતાંજ એમ થયું કે બળ્યા રૂપીઆ દેવતા મેલ્યો. હું તો થાકીને લોથ થઇ ગયો ચાલી ચાલીને ટંટીઆય તુટી ગયા હવે તો આ શહેરમાં રહીશું ને લોટ માગીને ખાઇશું. અરે આપણે મહંતની ગાદી ઉપર બેઠે બેઠે આનંદ કરતા હતા અને આજે ભીખ માગીને ખાવા વખત આવ્યો. પેલો બીચારો પુજારી તો કહેતો હતો કે જોજો ટોકર ટોકર નામારે ! પણ તેનું કહેવુંતો મેં સાંભળ્યુંજ નહિં; એણે મને ચેતાવા કહેલું, પણ મારૂ નસીબ અવળુ જેથી મને અવળુજ સુજ્યુ, ઉલટો તેને કાઢી મૂકયો, શ્રી રામ શ્રી રામ.

દુઃખના પંદર દિવસ તે શહેરમાં વિત્યાબાદ સોળમા દીવસના સવારના પહોરમાં, મહારાજ ગંગાસ્નાન કરીને મુકામ પર આવતા હતા તે વખતે જેના પગમાં; કસબના ભરેલા સુંવાળા રેશમ જેવા પંજાબી જોડા, સવા બે આંગળની ઉંચા રેશમની અને આછા કસબની લીટીવાળી કીનારીની ધોતી, ઢાકા બંગાળામાં વણાએલા, બારીક સુતરનું અંગરખુ; પચીસ રૂપીઆની કિમ્મતની પેંઠણની પાઘડી, અને વીસ રૂપીઆનો કસબી દુપટ્ટો ખભે નાંખેલો છે, એવા ટોકરશા શેઠ બે ઘોડાની બગીમાં બેસીને સામા મળ્યા. મહારાજને દેખતાંની સાથે, હાંકનારના ઉપર તાડુકો કરીને શેઠ બોલ્યા. ઉભી રાખ્ય ! ગાડી ઉભી રહી કે તરત શેઠ ઉતરીને મહારાજ સંતોષદાસના પગમાં પડયા, અહોહોહો બાપજી અહીં સુધી આવવું પડ્યું ! ચાલો ચાલો ગાડીમાં બેસી જાઓ ! મહારાજ કહે, અરે શું ગાડીમાં બેસી જાઓ ! તમે તો ગયા તે ગયાજ ગયા ! ટોકરશા કહે તે બધુ પછી; હવે બેસો ગાડીમાં ઝટ ! મહારાજ કહે મારો સરસામાન ગામની ભાગોળે હરમાનની ધર્મશાળામાં છે. ટોકર શેઠ કહે ચાલો તે લઇ આવીએ છીએ. તમે બેસો ગાડીમાં ! મહારાજ બેઠા; એટલે ટોકરશેઠે કહ્યું ભાગોળે ધર્મશાળા આગળ ! વાત કરતાંમાં ગાડી આવીને ઉભી રહી ! મહારાજે પોતાનો સામાન સંભાળી લીધો, અને ટોકરશા શેઠની સાથે ગાડીમાં બેસી ગયા ! ચાલ હાક ! ઘર તરફ પાછી. ગાડી ઘેર આવી. બંને જણ ગાડીમાંથી ઉતર્યા ને ઘરમાં પેઠા કે તરત શેઠે પોતાની સ્ત્રિને કહ્યું. સાંભળ્યું, આ ગુરૂ મહારાજને પગે પડય ! કહેતાંની સાથે સ્ત્રિ ઝડપ ઉભી થઇ અને સંતોષદાસ મહારાજને પગે લાગી. મહારાજે આશીરવાદ દીધો; બેટા અખંડ સૌભાગ્ય રહો !

ટોકરશા—જો સાંભળ, આ આપણા ગુરૂ ! આ સુખ ભોગવીએ છીએ તે બધો પ્રતાપ એમનો છે. આજે તો બ્રાહ્મણ પાસે રસોઇ કરાવો. બાપજી

ને શીખંડ પુરી, ભજીઆં વિગેરે સાહિત્ય તૈયાર કરીને જમાડો!

સંતોષદાસ—મને તો કોણ જાણે શું છે તે હમણાંનું ખાવાનુંજ ભાવતું નથી.

ટોકરશા—શાનું ભાવે! ખાવાનું ભાવે એવું રહ્યું કયાં! પણ તેમાં મારી ભૂલ્ય નથી, ફક્ત તમને સમાચાર ન કહાવી શકયો એજ ભૂલ્ય; બાકી વહેપારનો તો પારજ નથી રાખ્યો.

સંતોષદાસ--મારા વીસ હજારના પચીસ હજાર થઇ ગયા ?

ટોકરશા--શુ! આજ સુધી પચીસ હજાર હોય! આજથી આઠમે દીવસે એકજ દુકાનેથી પચાસ હજાર ગણી લ્યો ને અહીંથી ઊંટ ઉપર નાંખી ને વિદાય થઇ જાઓ!

સંતોષદાસ—વાહ! વીસ હજારના પચાસ હજાર ?

ટોકરશા--હાહા...પચાસ હજાર! વળી શક્કાના સો ઉપર! તમે ગણીને ગાંડે બાંધી સાંઢણી હંકારી ઘોને! વચમાં રાત્રી સાત છે. મને પણ તમારા પુન્ય પ્રતાપે વીશેક હજાર મળ્યા છે!

[**કર્ત્તા**] સંતોષદાસ મહારાજ તો રાજી થઇ ગયા, વાહ ભાઇ વાહ ખુબ કરી! વહેપારી તો જબરો! હજીએ વહેપાર કરવા દેઉ તો વરસેક દહાડામાં લાખે લેખાં થાય ખરાં, પેલા પુજારીએ ભડકાવી માર્યા ત્યારનું ટોકરશાનું મનતો ઉંચુ થઇ ગયું હતું પણ વળી આપણા નસીબે પાંસરૂ પડી ગયું. બીજે દીવસે દુધપાક પુરી, ત્રીજે દીવસે બાસુદી પુરી. ચોથે દીવસે, છુટુ ચુરમું, પાંચમે દીવસે; પકવાન, છઠ્ઠે દીવસે કંસારને ઘી. સાતમે દીવસે સેવ શક્કરને ઘી; હંમેશાં વાતોથી પ્રસંન્ન રાખ્યા, અને ઘી દુધથી ધરવી નાંખ્યા, એટલે મહારાજના શરીર ઉપર ત્રણ ત્રણ આંગળ લોહી ચઢી ગયુ. રસ્તાના થાકથી, તાપ તડકાના રટણથી લેવઇ ગયા હતા, તે પાછા હતા તે કરતાં પણ સારા થયા. આઠમે દીવસે ટોકરશા શેઠ મહારાજને જમાડી બે ઘોડાની બગીમાં બેસારીને ગામની ચારે બાજુ ફેરવીને, બજારમાં લાવ્યા. લાવીને એક દુકાન પાસે ઉતાર્યા અને તેમની સાથે શેઠ પણ ઉતર્યા. દુકાનનાં પગથીઆં ચઢયા કે તરત સુવાના મોટા મોટા પલંગો પડેલા હતા, વળી બેસવાને માટે પણ ગાદી તકીઆ પાથરેલા હતા. તેમાંના એક ગાદી તકીઆ ઉપર મહારાજને બેસારીને ટોકરશા શેઠ આગળ બીજા ઓરડામાં ગયા. જયાં, સવા સત્તર સત્તર મણ તોલના બે કસાઇ પડેલા હતા; તેમની પાસે જઇને ટોકરશા બેઠા.

ટોકરશા—કેમ શેઠજી! એક માણસ રાખશો ?

વહેપારી—હા...ક્યાં છે ? જે માણસ વેચવાનો છે તે !

ટોકરશા—બહાર ગાદી ઉપર બેસાર્યો છે. જાઓ જૂવો તપાસ કરો !

વહેપારી—(બહાર આવીને, સંતોષદાસ સામી નજર કરીને) કેમ તમેજ ?

[કર્તા] વહેપારી પુછે છે કે; આ વાણીઓ વેચવાનું કહે છે એ તમેજ ? મહારાજ એમ સમજ્યા કે મને એમ પુછે છે કે આ વાણીઓ રૂપીઆ ગણી લેવાનું કહે છે, તેના માલીક તમેજ ! એમ સમજીને;

સંતોષદાસ—હાજી હુંજ !

વહેપારી—તમે રાજી ખુશી તો છો ને ?

સંતોષદાસ—હા...હું ખુશી છું.

આટલું પુછીને વહેપારી અંદર ગયો; અને પોતાના ભાઇને વાત કરી. માલ તો લેવા લાયક છે ? કીમ્મતમાં ઠરે તો ઠરાવો ! બોલો કેટલા રૂપીઆ લેવાના છે ? ટોકરશા કહે હું શુ કહું. આપજ કહો ! વહેપારી કહે બે હજાર રૂપીઆ ! હાંમાં કરતાં ત્રણ હજાર રૂપીઆ નક્કી ઠર્યા, ત્યારે ટોકર શેઠે કહ્યું, મને થેલીઓ આપી દો, એટલે હું લઇને જાઉં, એને મોકલુ છું. એ આવે એટલે તમે કબજે કરી દેજો ! વહેપારી કહે તેતો અમને કાંઈ નહિ કહેવું પડે.

ટોકરશા શેઠે ત્રણ હજારની ત્રણ થેલીઓ, પરાંણે પરાંણે ઉચકી, અને બહાર લાવતાં લાવતાં હાંફી ગયા, તે જોઇને મહારાજ બહુજ ખુશી થયા, અને શેઠની પાસેથી લેવા ઉભા થયાઃ એટલે શેઠે સાન કરીને કહ્યું કે તમે અંદર જાઓ ! થેલીઓ નાંખીને ટોકરશાએ ગાડી દોડાવી મુકી. મહારાજ બીજી થેલીઓ લેવાની લાલચમાં શ્વાસ ભર્યા દોડયા, એટલે વહેપારીએ કહ્યું, આ ડાબા હાથ તરફની કોટડીમાં પેસો ! મહારાજ અંદર પેઠા એટલે વહેપારીએ બહારની સાંકળ વાસી દીધી.

ટોકરશા શેઠ તો ઘેર જઇને તરત, ત્રણ હજારનું સોનું લઇને; સર સામાન સંભાળીને, ત્યાંથી બસેં ચારસેં ગાઉ બીજે ગામ.

પહોરવાર થઇ ગઇ, મહારાજને બહાર ન કાઢયા ત્યારે મહારાજે પુછ્યું ભાઈ મને પુરી કેમ રાખ્યો છે ? તેતો કહો ! મને કારણ તો સમજાશે? વહેપારી કહે પાછળ પછીતે જાળીયું છે ત્યાંથી નજર કરો એટલે સમજાશે.

મહારાજે પાછળ નજર કરીને જાળીઆમાંથી જોયું તો બે મોટા જમ જેવા માણસો તે એક માણસને ઉંધો પકડી રાખીને ઘાંણીમાં પીલે છે. એવું દેખાયું, ભય પામીને કહ્યું, ભાઇ, આ તો માણસ પીલે છે ?

વહેપારી કહે પીસે છે નહિં મુંબઇ કાઢે છે. રૂષ્ટ પુષ્ટ માણસોને વેચાથી લઇને મુંબઇ કાઢવાનીજ આ દુકાન છે.

સંતોષદાસ—ત્યારે શું મારી એ મુંબઇ કાઢવાની છે ?

વહેપારી—હા; કાલે સમી સાંજે તમારો ધાણ નીકળશે.

સંતોષદાસ—ત્યારે શું એ વાણીઓ મને વેચી ગયો ?

વહેપારી—હાજી; ત્રણ હજાર રૂપીએ !

સંતોષદાસ—અરે એતો વેચી ગયો, પણ તમે લેનાર કેવા ?

વહેપારી—એક વાર તો કહ્યું કે, અમારો વહેપાર છે ! તોય તમને પુછીને ખાતરી કરીને તો લીધા છે ? તમારી રાજી ખુશી હતી તો લીધા. એ તમારી પાસે નાણાં માગતો હશે તેથી તમને વેચી ગયો.

સંતોષદાસ—અરે હાય ! હો બાપ ! જબરો કસાઇ નીકળ્યો રે બાપ ! ભાઈ મારા વીસ હજાર લઇને નાઠો છે. તેને ખોળતો ખોળતો પાંચશે ગાઉથી આવ્યો; ત્યારે મને કહે ચાલો પેલી દુકાનેથી રૂપીઆ ગણી લ્યો, દગો કર્યો રે બાપ ! રામ રામ રામ રામ રામ.

વહેપારી—અમો આવો તકરારી માલ વ્હોરતા નથી, અમે તો રાજી ખુશીનો શોદો કરીએ છીએ; જ્યારે મેં પુછ્યું ત્યારે તમે હાએ હા કેમ કર્યા કર્યું ! છાંના રહો હવે તો જે થઇ તે ખરી.

સંતોષદાસ—રામ રામ રામ રામ; સીતારામ સીતારામ.

રામ રામ રામ રામ; સીતારામ સીતારામ.

[**કર્તા**] ધુનપર ધુન કરવા માંડી; મોટા મોટા ધાંટા કાઢીને ભગવાનના નામનો ઉચ્ચાર કરવા માંડયો. એમ કરતાં રાતના બાર વાગ્યાનો શુમાર થયો. તે વખતે અમુક કારણસર બજારમાં ભેગા થએલા વણીક મહાજન ત્યાં થઇને જતા હતા, તે મહારાજના મુખથી થતી પ્રભુના નામની ધુન સાંભળીને ઉભા રહ્યા, અને વહેપારીને જગાડીને પુછ્યુ. ભાઈ આજે તમારા મકાનમાં કોણ બુમો પાડે છે ? વહેપારી કહે છે કોક, જેને તમો સાધુ કહો છો તેવો. મહાજન કહે અમને બતાવો ! વહેપારીએ મહારાજને બહાર કાઢયા, તે વખતે મહારાજ તો, જેમ કોઇ માણસ ગાંડો થઇ ગયો હોય તેમ બુમ પાડી પાડીને બોલવા લાગ્યા.

રઘુપતી રાઘવ રાજા રામ, પતીત પાવન સીતારામ.

રઘુપતી રાઘવ રાજા રામ, પતીત પાવન સીતારામ.

મહાજન કહે શેઠ તમે આ અમારા મહારાજને છોડી દ્યો.

વહેપારી—મારા ત્રણ હજાર રૂપીઆનો કોણ જવાબ દે છે ?

મહાજન—હાય હાય ! ત્રણ હજારમાં વેચાયા છે ? ત્યારે તો કોકના ડુબાવીને બાવા થયા હશે !

સંતોષદાસ—આ વાત કેમ બની છે તેનો જાણનારો મારો રામજી છે. મને સેજ છુટા કરો તો હું વેચનારને પકડીને બતાવી દેઉં ! સાલો " ઉલટા ચોર કોટવાળને દંડી ગયો ! અરે ભાઇ કાંઇ કહેવાની વાત નથી.

મહાજન—(વહેપારીને) શેઠજી, તમે એ મહારાજને અમારી સાથે આવવા દો, અમે એ બતાવે ત્યાંથી તે માણસને ખોળી કાઢીને, તેનું નિરાકરણ કરીએ !

વહેપારી—તે માણસ મળે તો તેની પાસે છોડાવરાવવો છે, કે ન મળે તોય છોડાવવો તો ખરોજ ! તે નક્કી કરોને ?

મહાજન—તે નહિ મળે તો અમો મહાજન થઇને છોડાવીશું ?

વહેપારી—ત્યારે મહાજનના શેઠ સલુકચંદ કહી દે, કે ત્રણ હજાર રૂપીઆ મારી કોટમાં આવ્યા.

સલુકચંદ—ચારૂ શેઠ તેમ ! કાલે બપોરે મારી દુકાનેથી નાણાં લઇ જજો.

[**કર્તા**] વહેપારીના મનનું સમાધાન કરી, મહારાજ સંતોષદાસની સાથે સર્વે ટોકરશા શેઠ જે મકાનમાં રહેતા હતા ત્યાં આવ્યા. બારણે જોયું તો તાળુ અટકાવ્યું હતું. ધાંટા ધાંટ કરી પડોશીને જગાડયા, રાત્રીમાં ધાંટા સાંભળીને સઘળા પડોશી જાગી ગયા, અને મહાજનના લોકને જોઇ વિસ્મય પામ્યા, પેલા પડોશીઓને મહારાજ પુછે છે, આ મકાનમાં રહે છે એ ટોકરશા શેઠ કયાં ગયા ?

પડોશી—ટોકરશા નહિં. પોકરશા, નામ ભૂલ્યા ! તમે કાંઈ આઠેક દીવસ એમને ઘેર રહી ગયા છો ને નામ ભૂલી ગયા ?

સંતોષદાસ—કોણ જાણે છે અહીં આવીને નામ ફેરવ્યું હશે, પણ હું તો જાણું છું ટોકરશા ?

પડોશી—હવે કામ શું છે તે કહોને ?

મહાજન—એતો આ મહારાજને, મુંબઇ કાઢનાર વહેપારીને ત્યાં વેચ્યા છે અને રૂપીઆ ત્રણ હજાર લઇને આવ્યો છે. એ ગયો છે કયાં ?

પડોશી—એ તો ભાકુ બાકુ ઉતારીને નાશી ગયો !

મહાજન—હત......તારી જાતને માથે જુતુ ? સાલા કસાઇ ! ચાલો મહારાજ ફિકર ન કરો ! તમે આપણા મોલ્લામાં એક મંદીર છે ત્યાં રહેજો !

[કર્તા] મહારાજને પોતાના મેલ્લામાં લઇ ગયા; અને રામજીનું મંદીર ઉઘડાવી, રાત્રે સુવાનો સગવડ કરી આપ્યો. સવારના પહોરમાં મહારાજ ઉઠયા, અને દાતણ પાણી કર્યા. થોડીવાર વિચાર કરતા બેઠા છે, એટલામાં મંદીરના પુજારી જાગ્યા, તેમને નોકરે ખબર આપી કે, મોડી રાત્રે, મહારાજન લોક, મંદિર ઉઘડાવીને એક મહારાજને સુકી ગયા છે તે આગલી મેડીમાં સુઇ રહ્યા હતા; હાલમાં જાગ્યા છે. આપને મળવું હોય તો ?

પુજારી—હમણાં એમને જોઇતુ કરતુ આપો ? પછી વાત !

સંતોષદાસ નાહી ધોઇ પરવારી શ્રી રામચંદ્રજીની મુરતીની પુજા કરવા આવ્યા. એમને દુરથી આવતાં પુજારીએ ઓળખ્યા, અહોહો...આતો સંતોષદાસજી મહારાજ! મહારાજે પુજારીને ઓળખ્યો નથી.

પુજારી—કેમ બાપજી પધાર્યા ?

મહારાજ—હા મહારાજ !

પુજારી—અહીં કયાંથી આવ્યા ?

મહારાજ—જાત્રા કરવા નિકળેલા, ફરતા ફરતા અહીં આવ્યા.

પુજારી—જાત્રા કરવા નિકળેલા કે વહેપાર કરવા નીકળેલા ?

[કર્તા] વહેપારનું નામ દીધું એટલે, મહારાજ થોડીવાર સુધી પુજારીના સામુ જોઇ રહ્યા ત્યારે પુજારીએ કહ્યું, શું જોઇ રહ્યા છો ? હું તમારા મંદિરનો પુજારી ! આપે રજા આપી હતી તે ! કેમ ટોકરશા શેઠ ખુશીમાં છે ને ? આવાં વચન સાંભળીને તો, મહારાજની આંખમાંથી આંસુ નિકળવા માંડયાં, અતીશે પશ્ચાતાપ થયો, અને પુજારીને પગે પડયા. પુજારી કહે હાં હાં બાપજી આ શુ કરો છો ?

સંતોષદાસ—ભાઇ તમારૂ કહેવું જરાએ જરા ખરૂં પડયું. ટોકરે લગાવી બરાબર ઠોકર. વીસ હજાર રૂપીઆ લઇને નાઠો; એને દોઢ બે વરસે આ ગામમાંથી ઝાલ્યો; ત્યારે સાત દીવસ ખૂબ ખવરાવી પીવરાવીને મુંબઇ કાઢનારને ત્યાં ત્રણ હજાર રૂપીએ વેચીને ચાલતો થયો; ગામ મૂકીને નાસી ગયો. ભાઇ, મેં પણ તારો અપરાધ કર્યો છે.

પુજારી—ના બાપજી ! આપે તો બહુ સારૂ કર્યું, જુવો અહીંઆં મને માલમિલકત, અને બૈરી બધુ મળ્યું છે, તે તમારી સેવાનો પ્રતાપ છે. હવે તો અહીંજ રહેજો, એ ટોકરશાને શોધવા જશો નહિં, નહિંતો વળી કાંક તીજુજ તતંગ જાગશે.

સંતોષદાસ—નાના રામ ! હવે તે શુ જાંય ! એના પંજામાં આવી જઇએ તો કશરીજ નાંખેને !

[**કર્તા**] વાત કરે છે એટલામાં મહાજનના પાંચેક માણસો આવ્યા અને પુજારીને કહ્યું કે, પુજારીજી! આ મહારાજને બે દિવસ સારી રીતે રાખજો, પછી એમને માટે સગવડ કરીશું.

પુજારી—એમને માટે અહીંજ સગવડ છે, જુદી સગવડ કરવાની જરૂર નથી. એતો મારા ગુરૂ છે; હું તેર વરસ એમની સેવામાં રહ્યો છું. બહુ સારા મહાત્મા છે. જ્ઞાની છે.

મહાજન—બાપજીનું નામ શુ છે?

પુજારી—નામ સંતોષદાસ છે, અને છેય સંતોષી.

મહાજન—ત્યારે ટોકરશાના સપાટામાં શી રીતે આવી ગયા?

સંતોષદાસ—અરે...ભાઇ લોભમાં લેવાયા.

મહાજન—લોભમાં લેવાયા ત્યારે સંતોષી શાના?

પુજારી—નામતો સંતોષદાસ ખરૂ, તે કાંઇ ફરી જાય તેમ છે? હવે તો પોતે પણ વહેપારમાં કુશળ થયા હશે!

સંતોષદાસ—બસ ભાઇ બસ! તમે મારા વખાણ કરો છો ને મને કાંઈ કાંઇ થઇ જાય છે!

પુજારી—કશુ મન ઉપર લાવવું નહિં. હવે તો પ્રભુ ભજન કરો!

દુહો—લોભ દુઃખનું મુળ છે, લોભે ઉંડે લ્હાય;
જો રટીએ શ્રી રામ તો, સઘળુ દુઃખ શમાય.

રાજા—વાહ! વાતતો ઘણી સારી! લોભીઆને તો ભડકે અગ્નિ લાગે?

રાણી—આવી લૌકીક દંતકથાઓની વાતોથી લોભીઓ સંતોષી થતા નથી.

પ્રધાન—નિરંતરનો ઉપદેશ કોકને કોક વાર લાગી જાય!

રાજા—મહાત્માતો ફરતા સારા, માટે હવે અહીંથી તો રજાજ આપો! વળી બીજી જગાએ જઇને ઉપદેશ કરશે!

રાણી—સંત પુરૂષોને એક જગાએ રહેવાનું કહ્યુંજ નથી.

પ્રધાન—વાત તો ખરી, સાધુ તો રમતાજ ભલા?

રાજા—જાઓ જઇને કહી દો કે એકદમ ચાલ્યા જાઓ!

રાણી—પાણી પીવા પણ ન ઉભા રહે એટલી સત્તા બજાવજો!

પ્રધાન—જેવી આજ્ઞા! હું જાઉંછું.

રાજા—વિદાય કરીને મને ખબર આપજો!

પ્રધાન—બહુ સારૂ મહારાજ.

રાણી—આપણા રાજની સરહદની બહાર પહોચાડવાના છે!

પ્રધાન—જેવી આજ્ઞા !

અહીં મેંનાવતી તથા મહાત્મા ખુલ્લા બાગમાં બેઠાં છે, ત્યાં પ્રધાનજી આવ્યા. આ દે...શ ગુરૂજી !

જાળંધર—આ દે...શ, અલક નિરંજન બચ્ચા ખુશ રહો ! કહાંસે આતે હો ?

મેંનાવતી—મહારાજ, એ આ રાજના સુજ્ઞ પ્રધાન છે. એમને રાજાએ મોકલ્યા હોય એમ લાગે છે.

પ્રધાન—હા એમજ છે ! મને રાજાએજ મોકલ્યો.

જાળંધર—બોલો કયા કહેનેકા હય ?

પ્રધાન—હવે આપને અહીંઆં આવ્યે ઘણો વખત થયો, માટે પધારી જાઓ તો સારૂ ?

જાળંધર—સબબ ! હમારે રહેનેસે રાજાકુ કયા હરકત આઇ ?

પ્રધાન—આપ સંત મહાત્માને અપમાન કરીને કાઢવા પડે તે કરતાં માન ભેર જાઓ તો સારી વાત છે !

જાળંધરનાથ—જાના ન જાના હમારા દીલકી બાત હે ! હમારા કોઈ રાજા નહિ, હમ સબકે રાજા હે ! હમારા હે રાજા અલકનિરંજનનાથ.

પ્રધાન—સમજીને ચાલવા માંડો ! નહિતો પરીણામ માઠાં આવશે !

જાળંધર—આને દો; જબ દેખ લેંગે !

[પ્રધાન] **રાગ: ગિતી.**

રીઝી [1]રસ્તો કાપો, [2]પગલાં માપો છોડો આ દેશ;
રૂડા રાજા રૂઠયા, ઠરવા દે નહિ પહોચાડે [3]પેશ.

[**કર્તા**] પ્રધાને જેટલાં વચન મહારાજને કહ્યાં તેટલાં સાંભળીને, મેંનાવતી ભયભીત અને ક્રોધાયમાન થઇ ગયાં, પણ ધિરેથી પ્રધાનના સન્મુખ બોલ્યાં.

[મેંનાવતી] **રાગ: ગિતી.**

હાથ કશુ ના આવ્યુ, ખાંતે ખોળ્યાં માતાનાં [4]ચાંદાં,
સાધુને સંતાપી, ગોપીચંદન કેમ કાઢે [5]કાંદા.

---

૧ રસ્તો કાપવો–જતા રહેવું. એક જગા છોડીને બીજી જગાએ જવું. ૨ પગલાં માપો–ઝટ ચાલવા માંડો, એકદમ જાઓ, તાબડતોબ ખસી જાઓ. ૩ પેશ પહોચાડવું–ઠેઠ પહોચાડવું, અતીશે હેરાન કરવું. ૪ ચાંદાં–છીદ્ર, છાંના કુલક્ષણ. ૫ કાંદા કાઢવા–સાર ન કાઢવો; લાભ સમજીને કામ કરતાં ગેર લાભ થઇ જવો. સવળુ કરતાં અવળુ પડવું, તત્વસાર ન જડવો.

પ્રધાન—આમાં આપને બોલવાનું પ્રયોજન સમજાતુ નથી.

મેંનાવતી—શા માટે નહિ, જાળંધરનાથ જેવા મહાત્માને કલંકરૂપ શબ્દ કહીને તેમનું અપમાન કરાવી દેશપાર કરે તે મારાથી કેમ જોયું જાય! પ્રધાનજી આમાં તમારે પણ ઉંડો વિચાર કરવાનો છે. રાજાના વચને વચને ચાલ્યા કરવાનું નથી; વિશેષમાં રાણી સત્યવતી જે જે કહે છે તેજ રાજા કરે છે, તેને કોઇ પણ રીતે મહાત્માશ્રીને અહીંથી દુર કરવાની મરજી છે.

પ્રધાન—તે તો સત્ય છે માજી, મને અહીં મોકલતી વખત તેમનું પણ બોલવું થયું હતું. હવે શું કરવું, આપણો બીજો ઉપાય નથી, મહારાજને અહીંથી દુર નહિ કરીએ ત્યાં સુધી રાજા જંપીને બેસશે નહિ. રાણી તેમને જંપીને બેસવા દેશે નહિ તેમ તમને પણ એકે દીવસ મહારાજનાં દર્શન કર્યા વિના ગમશે નહિ, અને નગર વાસીઓ નિંદા કર્યા વિના રહેશે નહિ. એ બધું જોખમ ભરેલું છે. આખર સંત મહાત્માને કુડુ કલંક લઇને જવું પડે તે કરતાં, આબરૂ ભેર જાય તો ઘણી સારી વાત છે. હાલમાં વિદાયગિરી થાય તો હું, રાજસી ઠાઠથી સ્વારી ચઢાવી થોડે સુધી વળાવી આવું.

સુરા અને ડાહ્યા પ્રધાનનું બોલવું, ચતુર મેંનાવતી સમજી ગઇ. પ્રધાને અક્કલતો ખુબ વાપરી. "સાપ મરે નહિ, ને લાકડી ભાગે નહિ" જાઓ કહેવું નહિ, ને રહેવા દેવા નહિં. પ્રધાનની મરજી એવી છે કે, મહારાજને દેશપાર તો કરવાજ પણ મેંનાવતીને ન ખોટુ લગાડાય ત્યાં સુધી ઠીક.

(મેંનાવતી) રાગ; મારો ઓશીઆળો અવતાર. (આમેરૂ.)

રે છો શાણા [1]પુર પ્રધાન, હદ બહાર શાને આવો;
હદ બહાર શાને આવો, તમે પુરપતી સમજાવો. રે છો શાણા.
સંત પુરૂષ સર્વેશ્વર જેવા, માટે ચિત્તમાં વ્હાવો.
રાજ્ય સકળનું રૂડુ ઇચ્છો; શાણા શીદ સતાવો. રે છો શાણા. ૧
ડાહ્યો ડમરો ગોપીચંદન; છકી ગયો શુ છતથી;
સુન મુન થઇ સાંખી રહી છું, મહાન પુરૂષના મતથી. રે છો શાણા. ૨
આંખે ઝીણું ઝીણું ઝાંખેઃ અબળાના [2]અંજનથી,
વગર વતાવ્યો હબકી ઉઠે, ગોરીના [3]ગંજનથી. રે છો શાણા. ૩
તત્વ સાર તે સમજે, રાખી રામાને [4]રંજન;

૧ પુર–નગર. ૨ અંજન–ભુરકી, ભેદ; મોહિની, ૩ ગંજન–ત્રાશ; રોફ, દબદબો, ૪ રંજન–રાજી, ખુશી.

[1]ખરી વસ્તુની ખબર પડી નહિ, ખર બનીઓ [2]ખંજન.રે છો શાણા. ૪
[3]જગ જ્યોતીને ઝાંખો કરવા; ફાળ ભરી કેમ ફાવો;
અવળી આફત આવી પડતાં, દૈવ્ય ગુણે નહિ દાવો. રે છો શાણા. ૫
ઘર પુછીને [4]ગંગા આવી; લઈ શકે જો લ્હાવો;
પળમાં પાછી વળતી દેખી; [5]પુર થશે પસ્તાવો. રે છો શાણા. ૬

[કર્તા] માતા મેંનાવતીનાં વચન સાંભળીને પ્રધાન ત્યાંથી પાછો ફરી રાજા રાણી પાસે આવ્યો. જ્યાં રાજા ગોપિચંદ્ર વિલાસ ભોવનમાં આનંદ કરી રહ્યો છે, સત્યવતીના હસતા મુખાર્વિંદ સામું જોઇ રહ્યો છે. પાન સોપારી લવિંગ ઇલાયચી સાથે મુખવાસ કરી રહ્યો છે. રાણી સત્યવતીના પુરા પ્રેમમાં ડુબકીઓ ખાઈ રહ્યો છે; જેણે આવી ઉભેલા પ્રધાનને બે ઘડી સુધી તો દીઠો નહિં, બાદ બે ઘડી સુધી ઓળખ્યો નહિં છેવટ બે ઘડી સુધી બોલાવ્યો નહિ, ત્યારે રાણી સત્યવતીએ કહ્યું કે, કેમ આજ પ્રધાનજીની તરફ નજર પણ કરતા નથી?

રાજા—શુ નજર કરવી છે, જે કામ બતાવ્યું હતુ તે કરીનેજ આવ્યા હશે! કેમ પ્રધાનજી?

પ્રધાન—નાજી, માતાજી વચમાં આડાં આવે છે.

રાણી—પુત્રની સુકિર્તીને લાંચ્છન લગાડનારી માતાઓને શુ કરવું જોઇએ! સાધુને વિદાયગિરી મળે છે તેમાં એમનું શુ જતુ રહે છે!

પ્રધાન—તેનો જવાબ મારાથી ન દઇ શકાય, તેતો અમારાં માતાજી કહેવાય! જે રાજાનાં માતાજી!

સત્યવતી—તેતો ખરૂ છે, પણ આમાં માતાજીએ સંમજવું જોઇએ.

રાજા—હું પંડે જાઉંછું, અને સર્વેને સમજાવું છું.

(કવિ) **રાગઃ ગિતી.**

કંપી રાજા કોપીઓ; ચમકી પાડી ચીસ;
સિંહ સમો ત્યાં આવીઓ, હ્રદય ચઢાવી રીસ.

તલપતો અને તાડુકતો રાજા ગોપિચંદ્રને આવતો જોઈ મેંનાવતી ભય પામી ગયાં. અરેરેરે, આ અવિચારી બાળક ક્રોધના આવેશમાં કાંઈક

---

૧ ખરી વસ્તુ-ઈશ્વર સબંધી જ્ઞાન; તત્વ સાર. ૨ ખંજન-એક જાતનું પક્ષી છે. જેની પુંછડી, શરીરના જેવડી ઉભી અને હાલતી હોય છે. ૩ જગ જ્યોતી-સુર્યનારાયણ. ૪ ગંગા-સતસંગ રૂપી ગંગા, અહીં જાળંધરનાથની પધરામણી. ૫ પુર-પુરણ; સંપુરણ.

અવળુ કરી બેસશે, હવે કેમ કરવું, રાજાના હાથ ઝલાય નહિ, મહાત્માના મુસ્તક ઉપર આડા હાથ રખાય નહિ, હે પરમેશ્વર હવે શુ થશે! હે જોગી જાળંધરનાથ! તમોએ જોગી હઠ કરી મારૂ કહેવું માન્યું નહિં, અને આ દુઃખ આવ્યું.

જાળંધરનાથ—યાદ કર અલક નિરંજનકુ; કયા કરને વાલા હે વો *અળસીઆ. હજાર હાથકા ધણી જીસકી રક્ષા કરતા હે ઇસકુ ત્રિલોકમેં કોન મારને વાલા હે; ઓર જીસ વખ્ત; વો હજાર હાથકા ધણી મારને કું તૈયાર હોતા હે ઇસ વખ્ત, દો હાથ વાલે લાખ આદમી જમા કરો મગર રક્ષા નહિ હો શકતી હે! ઇસ બાસતે ડરો મત! અલક નિરંજન નામ; જપો સૌ અલક નિરંજન નામ!

મેંનાવતી—અલક નિરંજન તો સદાય જપીએ છીએ પણ......

જાળંધરનાથ—પણ...કરકે કયું રહે ગએ માઇ? પણ પણ મત કરો નારાયણકા નામકા દ્રઢ નિશ્ચય રખો! અલક નિરંજન ના...મ. જપો સૌ અલક નિરંજન ના...મ.

મેંનાવતી—જેમ ચ્યવન મુનીના ઉપર ઇંદ્ર ક્રોધાયમાન થઇને આવ્યો હતો તેમ આજે આ ગોપિચંદ્ર આપના ઉપર તાડુકા કરતો ચાલ્યો આવે છે. આ દે...શ અલક નિરંજન.

[ગોપિચંદ્ર] **રાગ; રે જારે જાજા! (સુધન્વા.)**

રે ઝાલો ઝાલો, જોગીડા તમો [1]વાટ,
રે નહિતો ઘડીમાં ઘડાશે તમ [2]ઘાટ. રે ઝાલો ઝાલો!
વાટને ઝાલો જો હોય, [3]જીવની આશા,
લાજ લેવાશે, જોશે લોક તમાસા,
[4]સાહસા, સાહસા, પધારો [5]પુર પાટ. રે નહિતો; રે ઝાલો. ૧
પ્રાણને અંતે પાપી, [6]દાંત પીસો છો;
રાજ [7]રૂઠયાના સામા [8]રંગડ રીસો છો,
નક્કી નક્કી, દીસો છો [9]નાગા ટાટ. રે નહિતો; રે ઝાલો. ૨

---

* અળસીયુ–ચોમાસામાં વરસાદ પડતાંની સાથે લાખો પેદા થાય છે, અને પલક વાર તડકો દેખતાં પ્રાણ છોડે છે–અલ્પજીવ.

૧ વાટ ઝાલવી–રસ્તો પકડવો; ચાલવા માંડવું. ૨ ઘાટ ઘડવો–વલે કરવી, માર મારવો. ૩ જીવની–જીવવાની. ૪ સાહસા–તરત ઉતાવળા. ૫ પુરપાટ–ઉતાવળા; તાબડતોબ. ૬ દાંત પીસવા–દંતઇઆં કરવાં, નાહક ક્રોધ કરવો. ૭ રાજ રૂઠવા–રાજા ક્રોધાયમાન થવા. ૮ રંગડ–વિષયા શક્ત, કામી. ૯ નાગા ટાટ–લાજ વગરના, લંપટ.

એક દમ ! મારા રાજની સરહદ છોડી ઘો !

મેંનાવતી—(હીમ્મત બીડીને) ગોપિચંદ્ર હદ થઈ ગઇ; સંતપુરૂષોનું અપમાન એ આપણા ઉંચ કુળને છાજતુ નથી !

ગોપિચંદ્ર—વિધવા સ્ત્રિયોને એકાંત જગામાં સાધુનો સંગ, એ આપણા કુળને ક્યારે છાજે છે ?

[મેંનાવતી] **રાગ; દોહરો.**

બહુ શુ બકવું બાળકા; છકવું શાંને છેક;
[1]નાગા નક્કિ નાંખશે, વગર [2]વન્હિનો શેક.

ગોપિચંદ્ર—એમના શેક નાખતાં પહેલાં તો હું બાળીને ખાખ કરાવીશ. આ મોટા જોગટાને દટાવી ઘો ! બાકીના બીજાને દેશપાર કરી ઘો ! (ગોપિચંદ્ર વિદાય.)

મેંનાવતી—(પછાડ ખાઇને) અરરરરરર ! હે પ્રભુ ! (પ્રધાન દટાવી દેવા ખાડો ખોદાવા લાગ્યો તેને મેંનાવતી કહે છે.)

રાગ; કાળી કંઠી તે સવા લાખની સાજનીઆ લોકો !

રે મારી નવ નાંખો ! વિનવું જોડીને [3]જોડ હાથ;
રે મારી નવ નાંખો ! ૧
રે થઇ જાશે [4]શાખો ! જોગી એ જાળંધર નાથ,
રે થઇ જાશે શાખો ! ૨
રે ઉઘાડી આંખો ! નખ શીખ નિહાળી જુવો [5]નુર;
રે ઉઘાડી આંખો ! ૩
રે પંખીની પાંખો; ઉડાડે આકડાનાં તુર.
રે [6]પંખીની પાંખો ! ૪
રે ડર દીલમાં રાખો ! ચોળી નાંખીને કરે ચુર.
રે ડર દીલમાં રાખો ! ૫
રે ભુંડુ નવ ભાંખો ! ભષ્મ ઉડાડે ભરપુર.
રે ભુંડુ નવ ભાંખો ! ૬

કર્તા—મહાત્માના સિદ્ધિ બળનો ડર બતાવીને ધમકીના રૂપમાં કહેલાં મેંનાવતીનાં વાક્ય પ્રધાનના હૃદયમાં વાગ્યાં, અને તે અંતકરણમાં ભયતો

---

૧ નાગા—જાળંધરનાથ. ૨ વન્હિ—દેવતા, અગ્નિ. ૩ જોડ—બે. ૪ શાખો—જુલમ. ૫ નુર—તેજ. ૬ પંખીની પાંખો—જેમ પંખી પાંખ વડે આકડાનાં તુરને ઉડાડે છે તેમ સંતોના ક્રોધથી સઘળા સુખનો નાશ થશે.

પામ્યો. મનમાં એમ ડર તો ખરોજ કે, સાધુ પુરૂષો કહે તે થઇ જાય, શ્રાપ દે તો લાગી જાય, એ લોકો સિદ્ધી બળવાળા હોય છે, એમની પાસે સાધનાની વિદ્યા હોય છે. હશે પણ આપણને શી હરકત છે, આપણે ક્યારે કાઢીએ છીએ કે કાઢી મુકાવીએ છીએ ! કાઢી મુકનાર તો રાજા છે; આપણે તો ખુદના હુકમને માન આપવાનું છે, પણ આ મેંનાવતીના મનને કાંઇ ન લાગે તેમ થાય તો સારૂ. હે માજી, મેંનાવતી માતા; હું શુ કરી શકુ ? હું તો ચીઠીનો ચાકર ઠર્યો, મારો શુ ઉપાય, સંત હોય, મહંત હોય, કે છેવટે આપણા પેટનો દીકરો હોય પણ હજુરનું ફરમાન થયું તેથી વિરૂદ્ધ કેમ થાય ? મેંનાવતી કહે છે. પ્રધાનજી તમે કરો તો બધુ થાય ! તમે જુના અને વૃદ્ધ માણસ રહ્યા એટલે તમારૂ કહેવું કદાચ માન્ય થાય ? પ્રધાન કહે માતાજી; તે તમારૂં કહેવું સત્ય છે, ઘણી વખતે એમ બને છે ખરૂ ! પણ આ બાબતમાં મારી વાત કાંને સાંભળે એટલો પણ વિશ્વાસ મને નથી. મેંનાવતી કહે છે, ત્યારે ડાહ્યા પ્રધાન, આજ તારી સત્યવતી રાણી છે, તેવી એક વાર હું હતી કે નહિ ! માટે મારૂ પણ થોડુ રાખવું પડે !

[પ્રધાન] રાગ; હરજી અરજી ઉર ધારો (સૈરંધ્રિ.)

માજી......માજી ! માજી કેમ રાખુ રાજી ?
તમ બાળક હાથે બા...જી. ૧

ચીઠી ! ! ચીઠી...ચીઠી ! ચીઠીનો ચાકર કહાવું;
[1]પર મુખે પાન; કેમ ચા...વું ! ૨

ભોળા...... ભોળા ! ભોળા ભૂપતને ભાવું;
ગાએલું ગાણું ગા...વું. ૩

હાજી ! હાજી...હાજી ! હાજી કહી હુકમ ઉઠાવું;
[2]ખોળે લઇ ખાણું ખા...વું. ૪

સુડી......સુડી ! સુડી વચ્ચે સોપારી;
મુજ જીંદગી જોખમ કા...રી. ૫

---

૧ પર મુખે પાન કેમ ચાવુ–પારકે મોંઢે પાન ચાવવાં, એટલે આપણી મરજી પ્રમાણે સામાના હૃદયમાંથી કઢાવવું અગર આપણા ધારવા પ્રમાણે સામાના હાથે કરાવવુ તે, મુશ્કેલ છે. ૨ ખોળે ખાણું ખાવું–ખાવાની પણ નવરાસ નહિ. ધણીની એવી નોકરી કરવી કે જેમાં ખાવાની પણ ફુરસદ ન મળે.

છાનો...છાનો...[1]છાનો સંઘરવો સાપ;
[2]શીર સઘડી સરખો તા...પ. ૬

પુરપતને ! ! પુરપતને કેમ [3]પટાવું;
ઝટ ! જોગીરાજ દટાવું. માજી ! ! ૭

મેંનાવતી—હાંહાંહાં! પ્રધાન; જરા......

પ્રધાન—શુ જરા! મારાથી રાજનની આજ્ઞાનો અનાદર નહિ થાય!

મેંનાવતી—આમાં અનાદર જરાય કરવાનો નથી.

રાગ; દોહરો.

(મેંનાવતી) છાના રાખો છળ કરી; [4]પુરો પુર પ્રધાન;
મહાન પુરૂષ નવ મારીએ, દઈએ જીવત દાન. ૧

ઘોડાની ઘોડારમાં, [5]ગોઝારો ગંભીર;
પુરો પુરણ પ્રેમથી, પંજર[6] પુરે [7]કીર. ૨

[8]પહેલી પળ સંભારીને, પ્રધાન રહો પરસંન;
પુરવ પુન્યથી પામવા, દીવ્ય પુરૂષ દર્શન. ૩

(પ્રધાન) જાણુ થએ ઝાઝા કરે, મારા શીર પર ઘાવ;
જોરે ઝાલી રાખવા, સાચા સોગન ખાવ! ૪

(જાળંધર) જાળંધર કહે જુવતી, મત ચિન્તા કર માત;
કરતા હરતા શ્રી હરી, તેજ ત્રિભુવન તાત. ૫

ફિકર મત કરો; ચિન્તા મત કરો, કરને દો જેસી ઇશ્વરકી મરજી! અલક નિરંજન! અલક નિરંજન નામ! જપો સૌ અલક નિરંજન નામ! (પોતાના માણસોને અવાજથી આજ્ઞા કરી) ચલે જાઓ ઇધરસે, રમતેઈ રહો બસ જંગલમેં ઘુમતેઇ રહો એક અલખ નિરંજનકા નામ ભજતેઇ ચલે જાઓ? જાળંધરનાથની સાથેના સઘળા સાધુ ત્યાંથી વિદાય થઈ ગયા! પોતે પ્રધાનના ખોદાવરાવેલા ખાડામાં આ દે...શ કહીને ઉતરી પડયા. ઉપર પ્રધાને પથ્થરની છાટ મુકાવી, તેના ઉપર માટી પુરાવી દીધી. રાણી

૧ સાપ છાનો સંઘરી શકાય નહિ. ૨ માથાપર સઘડી તેનો તાપ ખમી શકાય નહિ. ૩ પટાવું-ફોસલાવું, છેતરૂ. ૪ પુરો-બંધ કરો ૫ ગોઝારો-ઘરની ગલી કુંચીઓ, ૬ પંજર-પાંજરૂ. ૭ કીર-પોપટ. ૮ આગલો વખત.

મેંનાવતી આંસુ ખેરવતાં ઘેર આવ્યાં. ગુરૂ મહારાજને જમીનમાં દાટી દીધા, એ ચિતાર પોતાની આંખથી ખસ્યો નહિ. ખાવું ભાવ્યું નહિં, આખી રાત નિન્દ્રા આવી નહિં. નિત્યના અભ્યાસ પ્રમાણે સવારના પહોરમાં મુખમાંથી શબ્દનો ઉચ્ચાર થયો; આ દે...શ ! તેજ વખતે જાણે જમીનમાંથી કોઇ બોલતુ હોય તેમ સામો ઉત્તર મળ્યો, આ દે...શ અલક નિરંજન. આ શબ્દ સાંભળી રાણી અચંબો પામી, અને ફરી બોલી. આ દે...શ અલક નિરંજન તેનો મોટે અવાજે જવાબ મળ્યો; આદે...શ અલકનિરંજન બેટા મેંનાવતી ! મેંનાવતી કહે હે ગુરૂ મહારાજ કયાં બોલ્યા ? મને દર્શન આપો !

જાળંધરનાથ—દર્શન કી કયા જરૂરત, આશીર બચન સેઈ આનંદ કરલે !

મેંનાવતી—ના પ્રભુ એકવાર તો દર્શન આપો !

જાળંધરનાથ—એક વખત દર્શન કર કે ત્રપ્તિ નહિ હોગી, ફીર માગણી કરેગી; ઇસ બાસ્તે ધીરજ રખ, ઓર ભજલે અલક નિરંજનકા નામ.

મેંનાવતી—મહારાજ હું ફરીને માગણી નહિ કરૂં ! મને એકજ વાર દર્શન આપો !

જાળંધરનાથ—ચલી આ બાગમાં ! (મેંનાવતી બાગમાં આવી બોલી, આ દે...શ. તેજ વખતે જમીન ફાટી. માંહીથી જાળંધર જોગી, આ દે...શ અલખ નિરંજન કહીને બહાર આવ્યા. મેંનાવતીએ દંડવત્ પ્રણામ કરીને દર્શન કર્યાં; એટલે જોગી જમીનમાં સમાઇ ગયા.)

આ પ્રમાણે મેંનાવતી સવારના પહોરમાં ગુરૂનું સ્મરણ કરીને; ઇશ્વરનું સ્તવન કરે છે. રાજા ગોપિચંદ્ર પણ પોતે જે પ્રમાણે વરતતો હતો તેજ પ્રમાણે પોતાની રીત ભાત રાખી વરત્યા કરે છે, પણ પોતાના દીલમાં એ બાબતોની ખટક લાગી રહી છે. એકતો જોગી લોકો કેવા હઠીલા હોય છે કે, છેવટ દટાઇ જવાનું કબુલ કર્યું, પણ પોતાની હઠ ન છોડી, બીજુ ઉંટ મરી ગયું એટલે તેના શરીરમાંથી શુ જતું રહ્યું અને તે પ્રમાણે આપણે પણ કોક દીવસ મરવાનું તો આવશેજ !

દીન પર દીન ગયા; માસ પર માસ ગયા; સારો દીવાળીનો દીવસ આવ્યો તેને બીજે દીવસે. સુવસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને રાજા ગોપિચંદ્ર, માતા મેંનાવતીની પાસે આશીર્વાદ લેવા આવ્યો. માતાના પગમાં પ્રણામ કર્યાં, એટલે માતાએ આશીશ દીધી કે ઘણું જીવો દીકરા ! ગોપીચંદ્ર પાછો વળી ગયો. તેણે મનમાં વિચાર કર્યો કે મારી માતાના મનમાં મારા ઉપર કોઇ પ્રકારનો રોષ નથી. આ ઉપરથી એમ સાબિત થાય છે કે, મારી માતાની

સાધુ પ્રત્યે શુદ્ધ ભાવનાની પ્રેમ ભક્તિ હતી, અને સાધુ પણ પવિત્ર અને પ્રતાપી મુરતી હતા, મેં સાધુને દટાવી દીધા એ મોટી ભૂલ્ય છે, એમાં મેં બંન્ને જણાનો અપરાધ કર્યો છે. એકતો સતી મેંનાવતી માતાની પવિત્ર લાગણી દુઃખાવી તે, બીજુ જાળંધર જેવા જોગી રાજને દટાવી દીધા તે બે ભારે અપરાધ કર્યા છે, તેની ક્ષમા ઈશ્વર પાસે માગી મળે તેમ નથી. આ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરતાં કરતાં દીવસ પર દીવસ જતા રહ્યા. જેમ જેમ મુલાકાત થતી ગઈ તેમ તેમ માતાનો દીનપર દીન વધતો દેખાતો પ્રેમ જોઇને, રાજા અતીષે વીમાસણ કરવા લાગ્યો; અરેરેરે, હવે માતાના કરેલા અપરાધની ક્ષમા કેવી રીતે માગું; હવે તે દાટીને મારી નાંખેલા જોગીને કેવી રીતે બહાર કઢાવું, દરેક માણુસ સાહસ કામ કરીને પાછળ પશ્ચાતાપને પામે છે. કેટલીક વાર સ્ત્રિઓ દુઃખનું સાધન થઇ પડે છે.

મહાત્મા શ્રી જાળંધરને જમીનમાં દટાવી દીધ્યે લગભગ ચાર પાંચ વરસ વિત્યાં ત્યાર પછી એક દીવસે રાજા રાણી વચ્ચે વાર્તા વિનોદ ચાલે છે; આનંદને ઉપજાવે તેવી વાતો કરતાં કરતાં, રાણી બોલ્યાં સ્વામીનાથ; આપની સાથે મારૂં લગ્ન થએ બરાબર આઠ વરસ કાલે પુરાં થશે.

રાજા—તમે તમારે વરસ ગણ્યા કરો ! જેટલાં થયાં તેટલાં ખરાં! તેને કેમ કરવાં છે.

રાણી—સ્વામીનાથ; યાદ તો એટલાજ માટે આવે છે કે, હું કેવી ભાગ્યશાળી કે મને આપ સરખા પતી મળ્યા. આઠ વરસમાં આઠ ઘડી પણ એવી નથી આવી કે, આપનું મન મારા પ્રત્યે ઉંચુ થયું હોય; અગર આપની અકૃપા થઇ હોય !

રાજા—રાણી; એ તમારા પોતાના સ્વભાવની વાત છે; તમો સાચા દીલથી મારી આજ્ઞા ઉઠાવો; અને સેવા કરો ત્યાં તેમ થવાનું કારણુ કયાં રહ્યું ?

રાણી—સત્ય કહો છો પ્રભુ ! આપની વરસગાંઠ કાલેજ કે નહિ ?

રાજા—હા હા કાલે કાલે ! આવતી કાલેજ, અખાત્રીજને દીવસે ! અરે કોઇ હાજર !

સેવક—સરકાર; આજ્ઞા

રાજા—જાઓ માતાજીને પૂછી આવો કે; કાલે ભાઇની વરસગાંઠ ખરી કે નહિ.

સેવક—જેવી આજ્ઞા. (સેવક માતાને પુછવા ગયા. ત્યાં જઇ મેંના-

વતીના ચરણુમાં પ્રણામ કરીને પુછે છે. માતાજી, સરકારે મને પુછવા મોકલ્યો છે કે મારી કાલે વરસગાંઠ ખરી કે નહિ ?

મેનાવતી—હા ભાઇ ખરી ! અને વિશેષમાં કહેજે કે, ચોવીસમું વરસ ઉતરીને પચીસમું બેસશે. તારી જીંદગીનો બીજો કલ્પ પુરો થાય છે. માટે બ્રાહ્મણુને બોલાવી આશીરવાદ લઇ કાલે વિધી પુર્વક સ્નાન કરવું અને ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન જમવું. (બહુ સારૂ કહી સેવક વિદાય થયો, અને માતાજીના કહેલા શબ્દ રાજાધીરાજને સંભળાવી દીધા.)

રાણી—પ્રભુ; માતાજીએ એમ કેમ કહાવ્યું કે, બીજો કલ્પ પુરો થયો?

રાજા—આ હળાહળ કળીયુગમાં ત્રણ વરસનો છોટો અને બાર વરસનો એક મોટો કલ્પ ગણાય છે.

રાણી—તેની મને સમજણુ ન પડી ?

રાજા—માણુસને; કોઇ પણુ જાતની કળાથી, હુંનરથી, અગર વિદ્વતાથી સુર્કિતી કે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થતું હોય, તો તેનો મહિમા લગભગ એક હજાર દીવસ વિશેષ ખ્યાતીમાં આવી જાય છે, એટલે આશરે ત્રણુ વરસ ! અને એથી વિશેષ ચાલે તો; બાર વરસ ! એટલે મોટો કલ્પ થયો; બાર વરસ સુધી જેની એક ધારાએ સુર્કિતી ચાલી તેના ઉપર ઇશ્વરની સંપુર્ણુ કૃપા છે એમ માનવું. પણુ આતો મારૂ જીવન, મને વરસ ચોવીસ પુરાં થયાં. શું મોટી વાત ! એમાં કાંઈ મહોત્સવ મનાય નહિં, રાજગાદી મળી છે તે વંશ પરંપરાના વારસામાં મળી છે, તેમાંય કાંઇ મારૂં પ્રાક્રમ નથી; માટે કાંઈ મહોત્સવ ઉજવવાની જરૂર નથી, છતાં માતાજીની મન ઇચ્છાને પ્રસન્ન કરવા માટે સ્નાન વિધી સંભાળી લઇશું.

રાણી—સ્વામી, કાલે સવારે તો હું જાતે આપને સ્નાન કરાવીશ !

રાજા—વારૂં; હું પણુ તેજ કહેવાનો હતો. તેને માટે સઘળી તૈયારી કરજો.

અખાત્રીજને દિવસે સવારના પરોઢમાં સત્યવતીએ નરદમ કાચ જેવાજ આરસના પથ્થરના ચોકમાં, રૂપાનો બાજઠ નંખાવી દીધો, પાસે સોનાની કુંડીમાં, ગંગાજીનું શુદ્ધ નિર્મળ જળ નંખાવી દીધું. તેમાં વળી એક સોનાની ઝારી પણુ મુકાવી દીધી, તેની પાસે રૂપાના એક પ્યાલામાં સુગંધીદાર તેલ, બીજામાં અગર અને ચંદનની મેળવણી સહીત [1]પીઠી, ત્રિજામાં [2]ગોરસ, ચોથામાં કંકુ અને પાંચમામાં ચોખા, વિગેરે સઘળી સાહિત્ય તૈયાર કરાવરાવી, રાણીએ રાજાને કહ્યું કે, આપ તૈયારી કરો પછી સવારના પરોઢનું સારામાં સારૂ ચોઘડીયું વીતી જશે. વચન સાંભળી રાજાજી મહેલમાંથી નીચે ઉતરી, નિર્માણુ કરેલી જગાએ આવીને ઉભા. પાછળથી

સતી સત્યવતી સોળ શણગાર સજીને; અષાડ માસના ઘેરાએલા વાદળથી. સુર્યનારાયણને આચ્છાદન થવાથી; નિપજતો ઘેરો વાદળી રંગ શોભે તેવાજ રંગનું અને વચ્ચે વચ્ચે સોનાના તારથી વીંધી નાંખેલું અમુલ્ય અમ્બર પહેરીને ડાબા હાથ ઉપર નાથને પહેરાવવા માટે કસબની કીનારીથી વણેલું કેશરી રંગનું પિતાંબર લઇને નીકળી. રાજનને પહેરવાનું પિતાંબર રૂપાની ખીંટી ઉપર ભેરવીને જેમ કોઇ ઇંદ્રાણી ઇંદ્રને સ્નાન કરાવા તૈયાર થઇ રહી હોય, તેમ શોભતી સત્યવતી રાજા ગોપિચંદ્રને પ્રથમ મુસ્તક ઉપર, ચોખા, કંકુ, દહીં અને સુગંધીદાર પદાર્થો નાંખી શરીરે તેલ મરદન કરવા લાગી. સવારના પહોરમાં ઉગતા સૂર્યનારાયણનાં પડતાં કીરણોથી વધી ગએલી શોભાને જોતાં, રાજમાતા મેંનાવતી બારીએ બેઠાં છે.

જેટલી ઉમ્મરે પોતાના સ્વામી સ્વર્ગવાસ થયા છે તેટલીજ ઉમ્મરમાં આવેલા, રૂપે રંગે અને શરીરે પોતાના સ્વામીના સરખાજ દેખાતા પોતાના પુત્રને જોઇને; તુરત પોતાના સ્વામી યાદ આવ્યા. તેની સાથે અંતઃકરણમાં ઘેરાએલી; અને ઘણા વરસથી દબાએલી વાસનાઓ ખડી થઇ. પોતે પરણીને આવ્યા ત્યાંથી તે સ્વામી સ્વર્ગવાસ થયાં ત્યાં સુધીના દીવસે દીવસ, પતીના બોલેલા બોલે બોલ, તથા સ્વામીએ લડાવેલાં લાડ સંભારીને હૈયું ભરાઈ આવવાથી; રાત્રીએ આવી ગએલા વરસાદનું ઝાડમાં ભરાએલું પાણી જેમ સવારના સેજ પવનથી ધીમે ધીમે ટપક ટપક થતું જાય તેમ, આંખમાંથી આંસુ ખેરવવા લાગ્યાં. આંખમાંથી પડતાં આંસુ પવન લાગવાથી ઠંડાં હીમ જેવાં થઇને પૃથ્વિ ઉપર પડવા લાગ્યાં; તેમાંના એક બે છાંટા રાજાના શરીર ઉપર પડયા, તેજ વખતે રાજા વિચારમાં ગુમ થઇ ગયા. આ વરસાદનો છાંટો કયાંથી પડયો. ચોમાસાનો દીવસ નથી, વાદળનો ઘેરાવ નથી, વીજળીનો ચમકાર નથી, ત્યારે વરસાદનું ફોરૂં પડયું કયાંથી ! આમ તેમ આડી અવળી નજર કરતાં કાંઈ માલમ ન પડયું એટલામાં તો રાણીની આજ્ઞાથી દાસીઓ જળ રેડવા લાગી, એટલે સત્યવતી સ્વામીને નવરાવા લાગી. નાહી રહ્યા પછી કોરા વસ્ત્રથી શરીરને સ્વચ્છ કરી પિતામ્બર પહેરવા માટે ઉઠવાની તૈયારી કરે છે તે વખતે વળી પાણીનું ટપકું પડ્યું. ત્યારે ધારીને જોતાં માલમ પડયું કે, માતા મેંનાવતી રૂદન કરે છે. અરરર આશુ, આજે મારી વરસ ગાંઠ ! આજે તો માતાને અતી હર્ષ હોવો જોઇએ તેને બદલે રૂદન કેમ !

શંકાયુક્ત થએલો રાજા ગોપિચંદ્ર બાજઠ ઉપરથી ઉઠી માતાની સનમુખ જઇ ઉભો રહ્યો, અને નમ્ર વચનથી પુછવા લાગ્યો. હે માતાજી,

આજે હર્ષ ને બદલે શોક કેમ કરવો પડે છે ? આંખમાંથી આંસુ કેમ ઝરે છે ? રાજાએ ઘણું ઘણું પુછ્યું, પણ મેંનાવતીએ ઉત્તર ન આપ્યો અને વિશેષ રોવા લાગ્યાં. ત્યારે રાજા અતી ગભરાયો, કે નક્કી માજીનુ કોઇએ બરાબર હૃદય દુઃખાવ્યું છે; માતાજી મારા સમ છે તમે સાચે સાચુ કહો; તમારો આત્મા કોણે દુભાવ્યો ?

[ગોપિચંદ્ર] રાગઃ માનિતી મહેલે ચાલો મારા સમ; (મૃદાલશા.)

માતાજી મને કહોને મારા સમ ? (૨)
મારા જીવ તણું જોખમ. માતાજી.
મન શુ મુઝાઓ, મારા સમ; બળતુ બુઝાવો, મારા સમ !
હું ગુણ હીણને શી ગમ !' માતાજી;
આંસુ ઝરતાં આંખથી, રોષે કરો રૂદન;
ઝેર થશે મને ઝાંખતાં, જળ ફળ અન ભોજન. માતાજી. ૧
છળથી બળથી છેતરી; દુષ્ટે આપ્યું દુઃખ;
કટાર ઘાલી કંઠમાં, મરડી નાંખુ મુખ. માતાજી. ૨
જીભ કપાવું કારમી; કહે કોઈ કડવો બોલ;
*ખરને ખર બેસારતાં; ઢમકે વાગે ઢોલ. માતાજી. ૩

મેંનાવતી—જેના ઉપર સુગંધીદાર પદાર્થોનું સેવન થઇ રહ્યું છે. તેલનું મર્દન થઇ રહ્યું છે, તે કાયા સોનાની નથી, તેમ તેમાંથી કદી કસ્તુરી મહેકવાની નથી, માટે હે દીકરા; મને તે સબંધી વિચાર આવ્યા. હાલ તારી જેટલી ઉમ્મર છે તેટલીજ ઉમ્મરે તારા પિતા સ્વર્ગવાસ થયા હતા, તેમની તારા જેવી દીવ્ય દેહ હતી તે પણ માટીમાં માટી મળી ગઇ. આ તારી કાયા પણ બળીને ખાખ થઇ જશે માટે તેને અમર કરી લે ! આગળ ભવિષ્યના વિચાર કરીને મને એવું આવ્યું છે.

ગોપિચંદ્ર—માતાજી; તે કાયા અમર થાય તેવો ઉપાય બતાવો !

મેંનાવતી—તે ઉપાય આપણા હાથમાં ન હોય, તેતો કોઇ સંત મહાત્મા જાણે.

ગોપિચંદ્ર—જરૂર હું દુર્ભાગી તો ખરો !

મેંનાવતી—તમે તો ભાગ્યવાન છો દીકરા! રાજપાટના ધણી છો; સારી સુપાત્ર સતી સત્યવતીના સ્વામી છો.

* તમને દુઃખ આપ્યું હોય તેને ગધેડે બેસારી આગળ ઢોલ વગડાવી દેશ પાર કરૂ.

ગોપિચંદ્ર—તમારૂ કહેલું યથાર્થ છે માતાજી; શરીર સંપત્તી સારી હોય, ભોજનની સદા તૈયારી હોય, અને સુઘડ નૈતમ નારી હોય તે પુરૂષ ભાગ્યવાન ગણાય તો ખરો! પણ...જાળંધર જેવા જોગીરાજને ન દટાવી દીધા હોત તો હું પુરણ ભાગ્યશાળી થવા પામત.

મેંનાવતી—સત્ય છે દીકરા!

ગોપિચંદ્ર—હવે જાળંધરનાથ જેવા બીજા જોગી આ જગતમાં હોય તો શોધી શરણે જઈ આ કાયાને અમર કરવાના ઉપાય માગુ!

મેંનાવતી—તેજ જાળંધરનાથની શરણે જઇ, અમર થાઓ!

[મેંનાવતી] રાગ; સેવક તમારો હું સુંદરી. (સોરઠિ)

અમર કરી લે તારા અંગને.
કાચી કાયા પડે [1]કારમી, કાચો કુંભનો [2]ઘટજી;
[3]કાંડામાં કંકણ કાચનું; પડતાં ફુટી જાય [4]ફટજી. અમર. ૧
પરપોટો જેવો પાણીનો; ફુટે પવનથી [5]પટજી;
કાળ રહ્યો શીર કોપીને, ઝાલી ઝડપી લે ઝટજી. અમર. ૨
મારી શકે કોણ મ્હોતને, ચીત્તમાં ચેતી લે [6]ચટજી;
[7]મગર ગળે જેમ મચ્છને, કાયા ગળી જાય [8]ગટજી. અમર. ૩
ચડપ થશે તારે ચાલવું; મુકી વહેવાર [9]વટજી;
જીવન દોરી જીવની, કાપી નાંખશે [10]કટજી. અમર. ૪
કાળ ગતી અતી [11]આકરી, નિત નિત આવે [12]નિકટજી;
સામાન સજીલે તારા સુખનો, વાંસે વેળા [13]વિકટજી. અમર. ૫
[14]વર્ણ લખ્યા જે વિધાત્રિયે, [15]વળતી નહિ વધઘટજી;
[16]વિપળનો વાંધો પડે નહિ, ખાલી શી ખટખટજી. અમર. ૬

---

૧ કારમી=ઓચિંતી. ૨ ઘટ=ઘડો. ૩ કાંડુ=હાથના પોંચાની ઉપરનો ભાગ, ૪ ફટ=એકદમ, તરત. ૫ પટ=તરત, અડતાં પહેલાં, કોઈપણ સાધનનો ફટકો લાગ્યા પહેલાં. ચટ=જલદી, ઉતાવળુ, ૭ મગર=મઘર, એક જાતનું પાણીમાં રહેનારૂ જબરૂ પ્રાણી, મચ્છનો અહાર કરનારૂ વિકરાળ પ્રાણી. ૮ ગટ= ઝડપથી, ચાવ્યા વિના પેટમાં ઉતારી જવું. ૯ વટ=વહેપાર રોજગારે આ- ખરૂ, વક્કર. ૧૦ કટ=અવાજ વગર કડકા કરી નાંખવા, ઝડપથી, તરત. ૧૧ આકરી=ઉતાવળી. ૧૨ નિકટ=પાસે. ૧૩ વિકટ=દુઃખની ભરેલી, સહન ન થાય તેવી, ઓળંગી ન શકાય તેવી. ૧૪ વર્ણ=અક્ષર. ૧૫ વળતી= ફરી, પછીથી. ૧૬ વિપળ–એક પળનો સાઠમો ભાગ.

[1]જીવન જોખમ કારણે, [2]નાંખે કાયાને [3]નટજી;
સમજુ સમજે સાનમાં, સમજે નહિ જે [4]નફ્ટજી. અમર. ૭
ભાવે ભજો ભગવાનને; હૈએ આણી [5]ઉલટજી;
સાધી લે સમાગમ સંતનો, સઘળુ થાય [6]સુલટજી. અમર. ૮
બુદ્ધિ પકડ બાપાલાલની, [7]જાડા [8]જંગલી [9]જટજી;
અંત સમય [10]સાખ પુરશે, રૂડા રામને રટજી. અમર. ૯

ગોપિચંદ્ર—તેતો જમીન દોસ્ત થઇ ગયા.

મેનાવતી—સિદ્ધ પુરૂષો પોતાની સિદ્ધિના બળ વડે કરીને જીવે છે. જાઓ આપણી ઘોડાની ઘોડારમાં જઇ આ દે...શ કહીને અવાજ કરો!

ગોપિચંદ્ર—માતાજી મારા અપરાધ ક્ષમા કરજો! હવે મને અતી પસ્તાવો થાય છે.

[કર્તા] રાજા ત્યાંથી દોડયા અને ઘોડારમાં જઈ માતાના કહેવા પ્રમાણે અવાજ કર્યો. આ દે...શ! સામો જવાબ મળ્યો. આ દે...શ અલક નિરંજન.

રાજા—જોગી જાળંધરનાથ; દર્શન આપો પ્રભુ.

જાળંધરનાથ—ઇસિ બાગમેં ચલે આવ, જહાંપર હમકુ ગાડ દીઆ!

રાજા—(દોડતા બાગમાં આવીને) આ દે...શ.

જાળંધર—(ધરતીમાંથી અવાજ કરીને) આ દે...શ, અલક નીરંજન.

રાજા—દર્શન આપો મહારાજ!

જાળંધરનાથ—કીસ ભાવનાસે દર્શન કી ઇચ્છા હુઇ હે!

રાજા—પુજ્ય ભાવનાસે; ગુરૂ ભાવસેં (આ દે...શ અલક નીરંજન અવાજ થઈ ધરતી ફાટી; અને માંહેથી; જેમ કોઇ કુવામાં પડી ગએલા માણસોને માંચીમાં બેસારીને બહાર કાઢવામાં આવે તેમ ધીમેથી ઉપર આવ્યા, તેજ વખત ધરતી બરાબર થઈ ગઈ. જોગીરાજ આંખો મીંચીને બેઠા. (ગોપીચંદ્રે હાથ જોડી સ્થુતી કરી.)

---

૧ જીવન જોખમ=જીવનને બચાવા, જીવન દુઃખમાંન આવી પડે, જીવનું પોષણ કરવા; પેટને માટે. ૨ નાંખે કાયાને નટ=કાયા જોખમમાં ઉતારવી, મરણ પરીયંતની રમતો કરવી. ૩ નટ=બજાણીઆ, ખીલાડી. ૪ નફ્ટ=મુર્ખ, અક્કલ વગરના. ૫ ઉલટ=હર્ષ, આનંદ. ૬ સુલટ=સીધુ, ૭ જાડા=જાડી બુદ્ધિના, મંદ બુદ્ધિના. ૨૪ જંગલી સાહસીક, વગર કેળવાએલા, અજ્ઞાન. ૨૫ જટ=સમજે નહિ ને હઠ કરે તેવું હઠીલું, અનાડી. ૨૬ સાખ-સાક્ષિ, પુરાવો.

[ગોપિચંદ] રાગ; અહો દીલદાર, જરી દેદાર;

જાગો જોગીરાય; વખત વીતી જાય; પુછુ લાગી પાય; [1]પાળકને;
પુછુ લાગી પાય; પાળકને; પુછુ લાગી પાય: પાળકને. જાગો.
અતી [2]ઉખની; અતી [3]ભૂખની, અની [4]કુખની, અતી [5]દુઃખની,
કહી કેમ જાય; અતીશય લ્હાય; બતાવો ઉપાય બાળકને. જાગો.
આ કાયા અમ્મર કરો; કદી કાળ નવ ખાય;
જુગ જુગ જીવન [6]જાગતુ, [7]જરા મરણુ ભય જાય. જાગો. ૧
શુ થાશે શુ થઇ ગયું, મન અતી મુઝાય,
શંશય ટાળો સેજમાં, તો બળતુ [8]બુઝાય. જાગો. ૨
ખાંતે કાયા ખાઇ ગયો; કોટી વખતે કાળ;
એ પીડા અળગી કરો, પુરણ પરમ કૃપાળ. જાગો. ૩
વાર વાર વિનતી કરૂ, સદા કરો કલ્યાણ;
પાર ઉતારો પ્રેમથી; [9]વમળ પડેલું વહાણુ. જાગો. ૪
સદ વિદ્યા સત સંગને, સત્ય એજ સતસાર;
શરણું શ્રી ઘનસ્યામનું, જુગમાં જય જય કાર. જાગો. ૫

[જાળંધર નાથ] રાગ; લાવણી !

રે ભજ અલખ નિરંજન નામ, રે ભજ અલખ નિરંજન નામજી...
કાયા કાચકી પુતલી, સબ દેખ રહી સંસાર; રે સબ...
કોઇ દીન ઠોકર ખાય કે, એક પલમેં હોવે પાર. રે ભજ ! ૧
જીવ ઉડકે જાયગા, સબ [10]બારા હોગા બંધ, રે સબ......
દસોં ઇંદ્રઓ દેખ પડેગી, સહજ સમજ જા અંધ. રે ભજ ! ૨
જીવ જોસમેં જાયગા, જો ઇશ્વર કેરા અંશ; રે જો......
માન સરોવર છાંડકે, જ્યું ઉડે જોસમેં હંસ. રે ભજ ! ૩
સહજ સુર્યકે તાપસે, ઝટ ઉડે [11]ઓસકા નીર.; રે ઝટ......
ઝાંખેસેં કાંઇ ના જડે, જ્યું જલમેં લાખ [12]લકીર. રે ભજ ! ૪

---

૧ પાળક -પાળનાર; હીત ઈચ્છનાર. ૨ ઉખ-આશા, ઇચ્છા. ૩ ભુખ-તૃષ્ના; લાલસા. ૪ કુખ-જન્મ ગર્ભવાસ. ૫ દુઃખ-મરણ; પીડા સંકટ. ૬ જાગતુ-આબાદ. ૭ જરા-ઘડપણ ૮ બુઝાય-હોલાય. ૯ વમળ-પાણીમાં વળતી ભમરીઓ; જેમાં સારો તરનાર પણ ગોથુ ખાઇ જાય; અને જેમાં આવેલું વહાણ પણ ચકરી ખાઇ જાય. ૧૦ બારા-ઇંદ્રિઓના દશે દ્વાર, કાંણાં. ૧૧ ઓસ-ઝાકળ. ૧૨ લકીર-લીટી.

કોટી કાયા કહાં ચલી ગઇ, ચલ ગએ [1]બાવન વીર; રે સબ...
ચાર જુગમેં ચલ રહે હે, પેગંબર ઓર [2]પીર. રે ભજ ! ૫

જીવ ચલેકી સંગ ચલે, ભાઇ રૂપ ગુણ ઓર નામ; રે ભાઇ...
કાયા હો જાય [3]કોશેટા, ઇસકા કૂછ નહિ આવે કામ. રે ભજ ! ૬

જમડા જીવ લે જાયગા, ભાઇ સબ કોઇ પુરે સાખ; રે ભાઇ...
કાયા નહિ કછુ કામકી, ફીર જલકે હોવે ખાખ. રે ભજ ! ૭

નહિ કંચન નહિ કસ્તુરી, માંહી મંન મચાવત [4]ધંધ; રે માંહી...
દસોં દ્વારકું દેખ લો, બહુ બુરી બાસ દુરગંધ. રે ભજ ! ૮

જીવ ચલેગા [5]ચોંપસેં, જ્યું બીજલીકા ચમકાર; રે જ્યું.
પવન [6]પેરકા [7]બજ રહા હે, ઝંઝરકા ઝમકાર. રે ભજ ! ૯

જબ લગ [8]દીપક [9]જલ રહા હે, તબ લગ [10]પેર પુજાય; રે ભાઇ.
આ ગઇ [11]આભડછેટમેં, જબ પવને દીપ બુજાય. રે ભજ ! ૧૦

ખાલી ખટખટ ખટ ખટી, મન મનસે માયા છોડ; રે મન.
[12]વેઠે વેણુ પીસની, વો ફોગટ માથાફોડ. રે ભજ ! ૧૧

[13]શશી બીના કયા [14]શરવરી, ઓર દીપક બીન કયા ધામ; રે ભાઈ.
કંથ બીના કયા કામની, ઓર પુન્ય બીના કયા દામ. રે ભજ ! ૧૨

પલ પલ [15]બુદ્દ બુદ બહોતસે; વો ફટફટ જાવે ફુટ; રે વો;
આખી [16]આલમ આંખમેં, હે [17]ઘડી કાલકા [18]ઘુંટ. રે ભજ ! ૧૩

સર્પ ઉતારે [19]કંચુકી, યું જીવ સરક સટ જાય; રે યું......
રહેગી કાચ [20]કથીરકી, નહિ તીન કોડીકી કાય. રે ભજ ! ૧૪

---

૧ બાવનવીર–શુરા, બહાદુર. ૨ પીર–ઓલીઆ, ખુદાના વલી. ૩ કોશેટા–રેશમ બનાવનાર કીડાને રહેવાનું ખોખું. ૪ ધંધ–આનંદ મોજ. ૫ ચોંપ–જલદી, ઉતાવળું. ૬ પેર–પગ. ૭ બજરહા–વાગી રહ્યું. ૮ દીપક–જ્યોતી રૂપે ભગવાન. ૯ જલ રહા–પ્રકાશ આપી રહ્યો છે. તેજ આપી રહ્યો છે. ૧૦ પેર–પગ. ૧૧ આભડછેટ–જેને અડવાથી અપવિત્ર થવાય, નહાવું પડે. ૧૨ વેઠે વેણુ દળવી–વૃથા મહેનત કરવી, મફત વૈતરૂ કરવું. ૧૩ શશી–ચંદ્રમા. ૧૪ શરવરી–રાત્રી. ૧૫ બુદબુદ–પરપોટા ૧૬ આલમ–દુનિયા. ૧૭ ઘડી=પલક ૧૮ ઘુંટ–ઘુટડો; કોળીઓ. ૧૯–કંચુકી–કાંચળી. ૨૦ કથીર–પીત્તળ.

સત્ય કહાં સંસારમેં, સબ ચલતા [1]પોલમ પોલ; રે સબ...
મનકી મનમેં રહે ગઇ, કહાં [2]ઢોર બજાવત ઢોલ. રે ભજ ! ૧૫

સુકૃત સારે સંગ ચલે, ઓર દે દરવાજા ખોલ, રે ભાઇ.
સહો શિખ સબ સંતકી, ફીર તનમેં કરજા તોલ. રે ભજ ! ૧૬

તનમન ધનકુ ત્યાગ લ્યો, ભાઇ હૈએ રખલો હામ; રે ભાઈ,
[3]શેલી શ્રીંગી શીર ધરો, ઓર હરદમ લો હરનામ; રે ભજ ! ૧૭

[4]જીકર ફિકરકું ફેંક કુવેમેં; [5]વાઢ વરત ઓર ડોલ; રે ભાઈ.
રામ રટણુ કર રાગસેં, બસ રખ ! બાપુકા બોલ. રે ભજ ! ૧૮

(કર્ત્તા) મહાત્મા જાળંધર જોગી મહારાજના મુખમાંથી ખરતા, મોતી રૂપ શબ્દના દાણે દાણા વીણી વીણીને લીધા, તેનો હાથે હાર ગુંથી હૈયામાં ધારણ કરી લીધો, થોડી વાર સુધી જોગી જાળંધરનાથની મુખમુદ્રાના સામું જોઇ રહી, પછી પગમાં પડી રાજા ગોપિચંદ્ર બોલ્યા. હે મહારાજ આજે આ મારૂં જીવન સફળ કર્યું, મને નરકના દ્વારમાંથી પાછો તાણી લીધો; તમે મારા ઉપર અપકારને બદલે ઉપકાર કર્યો. હું આપનો અપરાધી આપના અપરાધમાંથી કયારે મુક્ત થઈશ. હવે મને આપની પ્રસાદી રૂપ શેલી શ્રીંગી આપો. જે હું મારા મુસ્તક ઉપર ચઢાવું.

[કવિ] રાગ, મરાઠી સાખી.

અતી ઉમંગે ઉપદેશ આપ્યો; જોગી જાળંધર નાથ;
ગોપિચંદ્રના મસ્તક ઉપર, હેતે મુકયો હાથ,
જોતાં સૌ સાથ, ગુરૂ ચરણને મારી બાથ. જોતાં. ૧

સુતેલાને સર્પ ડંશથી, જેવો વાગે [6]ઝટકો;
ગોપિચંદ્રને જ્ઞાન ઉપજ્યું, સેજે વાગ્યો [7]સટકો,
ચિત્તમાં ચટકો; ખરે ખરો દીલમાં ખટકો. ચિત્તમાં. ૨

શેલી શ્રીંગી શીરપર ધારી, ખપ્પર ઝોળી હાથ,
નેહે નીજનું નામ ધરાવ્યું, ગોપિચંદન નાથ;
[8]નિરમ્યો સાધુ સાથ, કર્મ સંજોગે દીઠો [9]કાથ. નિરમ્યો. ૩

---

૧ પોલમપોલ–પોગળ. જુઠું. ૨ ઢોર બજાવત ઢોલ–ઢોર કયારે ઢોલ વગાડીને વસ્તુની માગણી કરે છે. ૩ શેલીશ્રીંગી–નાથ બાવાના પંથના સાધુઓની પાસે રહેતાં નિશાન. ૪ જીકર–જક. ૫ વાઢ–વાઢી નાંખ, ત્યાગી દે, આશક્તિ ઉઠાડી લે ! ૬ ઝટકો–ઝાટકો. ૭ સટકો–ઓચિંતો વેગ. ૮ નિરમ્યો–નિશ્ચય કર્યો, પસંદ કર્યો. ૯ કાથ–સાર.

ગુરૂ વચનથી શેલી શ્રીંગી ધારણ કરીને, ખપ્પર ઝોળી હાથ ધરીને તૈયાર થઇ ગયા.

જાળંધર નાથ—દેખ બચ્ચા અબ તું ગોપિચંદ્ર નહિ. અબ તુ રાજા નહિ; અબ તુ રાજાકા રાજા બન ગયા; ન કીસીકી પરવા રહી, ન કુચ્છ ઉપાધી રહી, અબ તુ ગોપિચંદ્ર નાથ બન ગયા, પહેલે જાઓ માતા મેંનાવતીકી પાસ, ઉસકા આશિરવાદ લે કે; ફીર જાઓ, રાણી સત્યવતીકી પાસ. ફીર ચલે આવ હમારી પાસ, ઓર ફીર જંગલ મેં પુરો વાસ.

(કવિ) રાગ. રામ ભજનકું દીયા કમલ મુખ.

શેલી શ્રીંગી ધરી, ગોપિચંદ્ર શેલી શ્રીંગી ધરી.
જરણ મરણને ગર્ભવાસની, પીડા થઇ ગઇ પરી. ગોપિચંદ્ર. ૧
દસે ઇંદ્રીઓ [1]જીતી લીધી, જીત્યા છે [2]ખટ અરી. ગોપિચંદ્ર. ૨
સાચા ગુરૂને શરણે જઇને, સાચી સેવા કરી. ગોપિચંદ્ર. ૩
હરી કરૂણાએ હૈયુ ખોલ્યું, ખબર પડી ગઈ [3]ખરી. ગોપિચંદ્ર. ૪
અનુભવ જાગ્યો ને આનંદ લાગ્યો, હરખે હૈયુ ભરી. ગોપિચંદ્ર. ૫
ભવસાગરની પાર ઉતરતાં, જોર ન આવે જરી. ગોપિચંદ્ર. ૬
હરી હર ભજતાં હરજી ત્રુઠયા, હરકત લીધી હરી. ગોપિચંદ્ર. ૭

પોતાના પુત્ર ગોપિચંદ્રને શેલી શ્રીંગી ધારણ કરી હાથમાં ખપ્પર ઝોળી લઇ આવતો જોઇ મેંનાવતી મુર્ચ્છા ખાઈ પડી; ત્યારે ગોપિચંદ્રે અવાજ કર્યો ભિક્ષા આપો માતાજી; ગોપિચંદ્રનાથકું.

મેંનાવતી—દીકરા, આ શો ગજબ કર્યો ?

ગોપિચંદ્ર—ગજબ નહિ કીયા માઇ ! શ્રી અલક નિરંજન નાથકા શરણા લીઆ !

રાગ; મરાઠી સાખી.

જૂઠ જૂઠ સબ જૂઠ સમજલે; સચ્ચા સોંગ લગાયા,
સચ બસ્તુ સાધન કર લીની, જોગીરાજ જગાયા;
દુગધા દુર કરી, શેલી શ્રીગી શીર ધરી. દુગધા.

મેંનાવતી—દીકરા, મેં એમ ક્યારે કહ્યું હતું કે રાજપાટ છોડી સાધુ થઇ જજો.

ગોપિચંદ્ર—માતાજી; તુમને થોડાસા કહ્યા, હમને પુરા કર લીયા, ઇસ ફના દુનિયાકુ છોડ કે દુઃખ કે દરીએસે નિકલ ગયા.

---

૧ જીતી લીધી=સાધ્ય કરી; વશ કરી. ૨ ખટ અરી=છ શત્રુ, કામ ક્રોધ વિગેરે. ૩ ખરી=આખરની; સાચી.

મેંનાવતી—દીકરા; જોગી થયા પછી જંજાળ વળગી. તો તો ભોગ મળ્યા સમજજો, બમણું પાપ લાગશે.

ગોપિચંદ્ર—નહિ. માજી; એસા કભુ નહિ હોગા; જબલગ ગુરુ મહારાજકી ઓર અલખ નિરંજન નાથકી કૃપા હો ! અબ ભીક્ષા દેદો માજી ! સત્યવતી માતકી પાસ જલદી જાના હે ! (મેંનાવતીએ ભિક્ષા આપી. રૂદન કરતી ઉભી રહી, ગોપિચંદનાથ સત્યવતીના મહેલે આવ્યા.)

[**કર્તા**] સ્નાન કરતાં કરતાં બાજઠ ઉપરથી ઉઠીને માતાની પાસે ગએલા સ્વામીની વાટ જોઇ ઘણીવાર સુધી ઉભી રહેલી સત્યવતી થાકી દાસીઓને સુચવીને મહેલમાં ગઇ. રાજા આવે કે તુરત મને બોલાવજો; મહેલમાં બેઠી વિચાર કરે છે, આજે નાથ એકદમ ઉઠી મેંનાવતી પાસે ધસીને ગયા, ત્યાંથી હજુ સુધી આવ્યા નહિ; સાસુજીએ કેમ રોકયા હશે, સ્વામી કેમ નહિ આવ્યા હોય; ઓ કોક જોગી બે ધડક આ તરફ ચાલ્યા આવે છે. અરરરર આતો સ્વામી ! (પછાડ ખાઇને) ગજબ કર્યો મેંનાવતી માતાએ. ભીખ માગતી કરી નાંખી. વહેર વાળ્યુ રે બા...પ.

ગોપિચંદ્ર—ભીક્ષા દેદો માતા સત્યવતી !

સત્યવતી—(રોતી કલ્પાંન્ત કરતી) આ શું કર્યું સ્વામીનાથ !

ગોપિચંદ્ર—જુઠકુ છોડ દીયા; સત્યકુ ગ્રહણ કર લીઆ.

સત્યવતી—આવો આડો રસ્તો કોણે બતાવ્યો; મારા માથાના મુગટ !

ગોપિચંદ્ર—છોડ સબ જીકર ! કરલે ફિકર ઓર ખુદાકી બંદગી; અલખ નિરંજન, અલખ નિરંજન, અલખ નિરંજન ! ભીક્ષા દેદે નહિ તો જોગી જાતે હે !

સત્યવતી—(છેડો ઝાલીને) હે નાથ !

(સત્યવતી) રાગ; નર ના...થ જલદી જઇને.

રે ભરથા...ર, ભેખ ઉતારો;
મળ્યો કોણ એ કપટી ધુતારો ! રે ભરથા...ર !
ભોળા ભરથાર કરી ભારે ભૂલ્ય, સુખ સંસારનું છે અમુલ્ય;
દીલથી દુનિયા કરી નાંખી *ડુલ. રે ભરથા...ર. ૧
સ્વામી સુખપાલ બનાવું સારા, સુતા સુતા સમરો, સરજન હારા;
દરીઆમાં દોટાવો નહિં, દીન દારા. રે ભરથા...ર. ૨

* ડુલ=અલખામણી.

ગુણીજન ઘરમાં ભજે ગીરધારી, એમાં ક્યારે આડે આવે છે નારી;
વહાલા તમે વીપરીત વાત વીચારી. રે ભરથા...ર. ૩
પ્રભુ હુંતો પગલે પગલે પળતી, સદા રહેતી સાસુની સેવામાં લળતી;
આજ મુકી બળતા દવમાં બળતી. રે ભરથા...ર. ૪
વહાલા હુંતો વચનને વેગે વળતી, કદી નહિ કંથના સામી કકળતી;
રીસ રાખી રામાને મુકી રઝળતી. રે ભરથા...ર. ૫
અરે નરપતીને તે કોણે નમાવ્યા, અતી હર્ષ આપીને શોક શમાવ્યા;
ભાવે નાંખી [1]ભુરકી, ને કોણે ભમાવ્યા. રે ભરથા...ર. ૬
રૂડું રાજપાટ મુકીને [2]રણુ રહેવું, સદા દુઃખ ભૂખ, ને સંકટ સહેવું;
હાથે વ્હોરી લીધા પછી કોને કહેવું. રે ભરથા...ર. ૭
આજે આવી અવળી મતી કોણે આપી, પુરવને વહેરી મળ્યો કોણ પાપી;
સુતર દોરી સુખની તે, નાંખી કાપી. રે ભરથા...ર. ૮
વહાલા હુંતો વિનવી વિનવી વારૂ, સાજુ તાજુ દેખીતું સરવે સારૂ,
આખર લાગે એતો અતીશે અકારૂ. રે ભરથા...ર. ૯
તમે લીધો ત્યાગ તેતો પાછો તજજો, નિતી રીતી નિત્યની સેવા સજજો;
ભોવન બેસી ભાવથી ભગવંત ભજજો. રે ભરથા...ર. ૧૦

ગોપિચંદ્રનાથ—જુઠી ફીકર છોડ દે, ઔર સમરલે; અલખ નિરંજન નાથકું.

[કર્તા] રાજા ગોપિચંદ્ર, જોગી બની, રાણી સત્યવતીના મહેલે માગવા આવ્યા છે જ્યાં, દાસ દાસીઓ નોકર ચાકર વિગેરે ઘણું માણસ ભરાઇ ગયું. તે વખતે ગોપિચંદ્રે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. રાણી સત્યવતી વાંસે વાંસે ચાલી તેની પાછળ મેંનાવતી સાથે પ્રધાન, રાજના બીજા માણસો, નગરના શેઠીઆ તથા બીજા પુરવાસીઓ છેલ્લે કલ્પાન્ત કરતી હજારો દાસીઓ! ગોપિચંદ્ર બાગમાં આવી ગુરૂ મહારાજના ચરણમાં નમન કરીને; આદે...શ ! ગુરૂ મહારાજ !

જાળંધરનાથ—આદે...શ અલખ નિરંજન.

[દાસીઓ] રાગઃ અધમ કરમ હુંતો નહિ કરૂં. (હરિશ્ચંદ્ર)

કરૂણા કરોને રૂડા રાજવી.
રીસ કરીને કેમ રૂઠીઆ, રૂડું મુકીને રાજજી;
રોતો મુકી સૌ સાથને, માઠું કીધુ મહારાજજી. કરૂણા. ૧

[1] ભૂરકી-મોહીની; ભભૂતી. [2] રણુ-જંગલ.

સત્યવતી સતી સૌ તજી, પ્રિતે છોડશે પ્રાણજી;
ત્યાગ તજો તેને કારણે, તમને ઇશ્વર આણજી. કરૂણા. ૨
માનીતીએ મહેલ ગજાવીઓ, રોઇ રોઇ કાઢશે રાતજી,
દયા ન ધરો જરા દીલમાં, કીધી વીપરીત વાતજી. કરૂણા. ૩
શેલી શીંગી ખપ્પર ઝોળી, નાંખી દ્યો નરનાથજી;
[1]કલગી કોરી ધરો શીર પરે, [2]દંડ રાજનો હાથજી. કરૂણા. ૪
સર્વેશ્વર તમને [3]સોંપીઆ, કરવા રાજનું કાજજી;
પ્રમાણ કરીને બોલ પાળવો; સૌના છો શીરતાજજી. કરૂણા. ૫
[4]મધુર રૂવે મા મેંનાવતી, તેના તન મન ધનજી;
આપ ગએ તેનું સૌ ગયુ, કેમ ભાવશે અન્નજી. કરૂણા. ૬

[કર્તા] પ્રધાન કે જેણે જાળંધરનાથને દાટી દેવરાવ્યા હતા; તેતો તેમને જીવતા જોઇને ચમકીજ ગયો અને મહાત્માના ચરણમાં પ્રણામ કરીને, રાજન ગોપિચંદ્ર નાથની તરફ ફરીને વિનય વાણીથી કરગરીને કહેવા લાગ્યો; હે પ્રભુ આપે આ શું કર્યું ?

ગોપિચંદ્ર—પ્રધાનજી; અસત્યનો ત્યાગ કરી સત્યને ગ્રહણ કર્યું.

પ્રધાન—કૃપા નિધાન; પ્રથમ આપે આ સંત મહાત્માને દાટી દેવાની આજ્ઞા કરી હતી; અને આજે એમનાજ શિષ્ય થઇ ભેખ લઇ લીધો, એતો અજબ વાત કહેવાય; અને આ પ્રતાપી પુરૂષ કેવી રીતે જીવતા બહાર નિકળ્યા; તે પણ મને અતી આશ્ચર્ય લાગે છે ?

ગોપિચંદ્ર—પ્રધાનજી; એ સંત પુરૂષ મારૂ કલ્યાણ કરવા માટેજ અહીં આવેલા; મેં એમનો અપરાધ કર્યો તેને માટે મને વારંવાર પસ્તાવો થયા કરે છે. પણ સંત પુરૂષ સદા પરોપકારી રહે છે. ઝાડ નીચે ઉભા રહી પથ્થર મારી મારી ઝાડને હેરાન કરીએ છીએ પણ તેતો આપણને પોતાની પાસેથી પાકેલાં ફળ આપે છે. જે જમીને આપણે તૃપ્ત થઇએ છીએ વળી તેની શીતળ છાયા આપણા ઉપરથી ખસેડી લેતુ નથી. ગંગાના મધુર જળમાં, મળ મુત્રાદી નાંખી ગંદુ કરનારને પણ ગંગા શિતળ જળથી તૃપ્ત કરે છે, તેવાજ સ્વભાવના સંત પુરૂષો હોય છે. હવે સર્વે મળી મને રજા આપી દ્યો ! એટલે હું ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા લઇ, અલખ નિરંજનનું સ્મર્ણ કરતો ચાલ્યો જાઉં.

પ્રધાન—રાજાધીરાજ; સર્વને રોતાં કકળતાં મુકી; અલખ નિરંજન

૧ કલગી–રાજ ચિહ્નનું છોગું. ૨ દંડ–રાજની લગામ. ૩ સોંપીઆ–મુકીઆ.

ભજશો તો ઇશ્વર નહિ માને ? સંસારમાં રહીને, સર્વ આશ્રીતનું પોષણ કરીને. પ્રભુ ભક્તિ કરવી એજ ઇશ્વરનું ખરૂ સ્મરણ છે.

ગોપિચંદ્રનાથ—પ્રધાનજી; બહુ દિવસ રાજ્ય કર્યું; બહુ દિવસ વિષય સુખ ભોગવ્યું. હવે તો ઇશ્વરનુ શરણુ એજ સત્ય છે, તેમાં તમારે રકઝક કરવાનું કારણુ નથી.

જાળંધરનાથ—સબ કલ્પાંન્ત કરતે હે ! તો છોડદે ભેખ, ઓર માર દે છેક !

ગોપિંચદ્રનાથ—ના મહારાજ મેંતો સાચા દીલથી ભેખ લીધો છે, તેતો હવે ઉતરવાનોજ નથી.

મેંનાવતી—દીકરા; ગુરૂની આજ્ઞા માનો ! અને ભેખ ઉતારો !

ગોપિચંદ્ર—માતાજી; અમુલ્ય વસ્તુ હાથ લાગ્યા પછી મુકી દેનાર મુર્ખ ગણાય છે.

સત્યવતી—સ્વામીનાથ ! હુંતો શું કહું ! આ દાસી પ્રાણુ તજી દેશે !

ગોપિચંદ્ર—પ્રેમની લાગણીથી છોડશો તો પ્રભુ ધામમાં જશો ! બળાત્કારથી આત્મઘાત કરશો તો નરકમાં જશો ! (ગોપિચંદ્ર વિદાય.)

ગોપિચંદ્ર ગુરૂના ચરણમાં નમન કરીને અને આજ્ઞા લઇને, અલખ નિરંજન અલખ નિરંજન કરતા કરતા ચાલ્યા. સર્વે રૂદન કરતાં ઉભા રહ્યાં, તે વખત મેંનાવતી સત્યવતીને કહે છે.

રાગ; દોહરો.

(મેંનાવતી) [1]તારા કાઢ્યા તો ગયા ! રહ્યા પ્રાણુની પાસ;
[2]મારા કાઢ્યા જો ગયા, હવે ન રાખીશ આશ. ૧

(સત્યવતી) ગયા ગયા તો છો ગયા, ગયા તે લાગ્યા [3]લંક;
રહ્યા રહ્યા તે છો રહ્યા; પ્રિતે ચુંથે [4]પંક. ૨

(જાળંધર) સત્યવતી શાબાશ છે; ઉત્તર આપ્યો યોગ્ય;
સ્વામી તારો શોભશે, જગને જોવા જોગ્ય. ૩

(સત્યવતી) સ્વામીનું [5]સુલભ કર્યું, કૃપા કરી, છો કૃપાળ,
કૃપા કરીને હોલવો ! દાસી દીલની ઝાળ. ૪

(જાળંધર) અવગુણ હલકઇને તજી, ભજીલે નીજનું નામ,
અલખ નિરંજન આપશે, આપે અવીચળ ધામ. ૫
અલખ નિરંજન નામ, જપો સૌ અલખ નિરંજન ના...મ.

---

૧ તારા કાઢ્યા ગયા–જાળંધરનાથ   ૨ મારા કાઢ્યા ગયા–ગોપિચંદ્રનાથ.
૩ લંક લાગ્યાં–પાર ઉતર્યાં. ૪ પંક–કાદવ કચરો. ૫ સુલભ–સુધું, ઇદું.

[કવિ] રાગ; આમેરા માટે મહેતે તૈયારી. (આમેરૂ.)

ગોપિચંદ્ર રાજા, ગૌડ દેશનો સ્વામી,
પુરા પુરવ પુન્યથી, સાયુજ્ય મુક્તિ પામી. ૧
માતાના વચને; ભાગી ભવની ભીતી;
લીધું લક્ષ ધરીને; સ્વર્ગ સુખને જીતી. ૨
બહુ મોજ મજાને આનંદ કરતો એશે;
ગયો સ્વદેહ સ્વર્ગે, સંત પુરૂષ ઉપદેશે. ૩
સાચા સંત ચરણમાં, પ્રિતે લાગ્યો પાય;
જુગ સઘળુ જીત્યો, અમર કરીને કાય. ૪
બાપાલાલ કહે છે; ખરા પુરૂષમાં ખપવું;
ભાઇ અલખ નિરંજન; નામ નિરંતર જપવું. ૫

નરસિંહ મહેતાની હુંડી.

[કવિ] રાગ, કલ્યાણ; શ્રી જગતપતી.

વિશ્વનાપતી શુભ આપજો મતી;
ભકતોનાં ચરિત્ર ગાવા, ગુણ ભરી ગતી.
ગિરજાસુત ગણપત, ગુણ સાગર, પ્રથમ કરૂ પરણામ;
સરસ્વતી સાવિત્રી પુત્રિ, અર્પો મુજને હામ. વિશ્વના પતી. ૧
હામ ધરી હૈયામાં પુરણ, ચુરણ કરવા પાપ;
કૃપા કરો કરૂણાના સાગર, ટળે સકળ સંતાપ. વિશ્વના પતી. ૨
સુખના સ્વામી દુઃખને વામી, ભલુ કરાવો ભાન;
અન્ય ઉપાધી દુર કરીને, સદા ભજુ ભગવાન. વિશ્વના પતી. ૩
પાપ તાપ સંતાપ સમેટી, ટાળો દારૂણ દુઃખ,
નજર પડે જ્યાં નાથ તમારી, થાય સમીપે સુખ. વિશ્વના પતી. ૪
ભક્તિથી ભય દુર પળાએ; સરી જાય સટ સાલ,
એક કર જોડી બોલે મુખથી; સેવક બાપાલાલ. વિશ્વના પતી. ૫

રાગ; ગિતી.

જુનાગઢ સ્વસ્થાને, નાગર નરસઇ શિરોમણી ભક્ત,
તન મન ધનને સોંપી; આઠ પહોર રહે હરીમાં આશક્ત. ૧

હરદમ હરીને સમરે, કમરે બાંધી, કમર પટા તાણી;
કંઠે બાંધી કંઠી, સદાય મુખથી બોલે સત વાણી. ૨

[કર્તા] શ્રી જુનાગઢ ગામને વીષે શ્રી શંકર ભગવાનની સંપુર્ણ કરૂણા વડે, પુરણ પદવીને પામેલો શ્રી વિશ્નુ ભગવાનનો ભક્ત નરસિંહ મહેતા કરીને નાગર ગ્રહસ્થ હતો; જે નામ રૂપ નાવે કરી ભવસાગર તરી પાર પામી ગયો. શ્રી વિશ્નું ભગવાને નરસિંહ મહેતાનાં ઘણાં કામ જાતો જાત આવીને કર્યા છે; એવા વિશ્વંભરનાથ ભક્તવત્સળ ભગવાનકી જય, શ્રી વિશ્વંભરનાથકી જય; ભક્ત શિરોમણી નરસિંહ મહેતાકી જય.

[કવિ] રાગ; છત્રપતિ દુર્યોધન રાજા; (સૈરંધ્રિ.)

જીવન મુક્ત એક જુનાગઢમાં, ભક્ત શિરોમણ પદ ધારી;
નરસઇ મહેતો નામ ધરાયુ; નિત્ય નમે નરને નારી. ૧
સેવા પુજા શ્રી કૃષ્નની, દામોદર કુંડે નહાતા;
ભવ સાગરને પાર ઉતરવા; ગીરીવર ધારીને ગાતા. ૨
ગાતાને ગવરાવી લેતા; ભજન કરાવી ભવતારે;
આડત બાંધી અલબેલાની, સર્વે તણાં કારજ સારે. ૩
કેશવભટ, ને કરૂણાશંકર, કુબેરભટ ને કેવળરામ;
હુંડી લખાવા દ્વારકાંની, ઘુમી વળીઆ આખુ ગામ. ૪
સિધા આવ્યા સટાક ચોરે, નમી પડયા જોઇ નાગરને;
જય શ્રી કૃષ્ન કહીને ઉભા, સંત જુવે જેમ સાગરને. ૫

શ્રી દામોદર ભગવાનના મંદીરમાં રહીને, શ્રી ગિરીવર ધારીને નિરંતર ગાતા એવા પરમ ભક્ત નરસિંહ મહેતાના ગામમાં દ્વારીકાંની યાત્રા કરવા નિકળેલા ચાર બ્રાહ્મણ જેમની પાસે રૂપીઆ સાતસે (૭૦૦) રોકડા હતા, જે રૂપીઆ માર્ગમાં સાથે રાખવાથી, કાબા લુંટી લેશે તો દ્વારીકાંમાં આપણને ખરચી પાણીનું દુઃખ પડશે એમ સમજી અહીં કોઇ, શાહુકારને ઘેર ભરી દેવા, અને શેઠ પાસેથી હુંડી લખાવી લેવી, એટલે તે રૂપીઆ આપણને જુનાગઢમાં મળે, એમ વિચાર કરી હુંડી લખી આપે એવા શાહુકારને શોધતાં; નાગર ગ્રહસ્થોના સટાક ચોરાની પાસે આવ્યા. જ્યાં ઘણા સદગ્રહસ્થોને બેઠેલા જોઇ અનુંમાન કર્યું કે, આ શેઠીઆઓમાંથીજ કોક લખી આપનાર નીકળશે માટે તેમનેજ વાત કરીએ. વિશાળ બુદ્ધિવાળા રાયજી પણ તેમની દ્રષ્ટિ ઉપરથી ચેતી ગયા કે આ કોઈ પરદેશી મુસાફરો આપણી સાથે કાંઇ વાત કરવા માગતા હોય એમ લાગે છે.

નાગર—કેમ ભાઈ; શુ જોઇ રહ્યા છો ?

કેશવભટ—જોઇ તો કાંઇ રહ્યા નથી !

નાગર—કેણી પારથી આવ્યા ?

કરૂણાશંકર—અમો જાત્રાળુ છીએ; દ્વારીકાંની જાત્રા કરવા નીકળ્યા છીએ; આ તમારા ગામમાં ફરીએ છીએ, અને કાંઇ જોઇ રહેવા જેવું લાગે ત્યાં જોઈ રહીએ છીએ.

નાગર—અહીં શુ જોઇ રહેવાનું છે ! કોઇ દીવસ માણુસ નથી દીઠાં ?

કુબેરભટ—માણુસ તો દીઠાં છે દેખીએ છીએ, અને દેખીશુ ! પણ અમારે એક કામ છે તે કામ આ માણુસને વાત કરવાથી થશે કે કેમ, એવી કલ્પના કરી આતુરતા ભરી દ્રષ્ટિએ જોઇ રહ્યા હતા.

નાગર—એવું શુ કામ છે ભાઇ ?

કેવળરામ—કામ ઘણું અગત્યનું અને જરૂરનું છે.

નાગર—તે કહ્યાં વિના શુ સમજણ પડે ?

(જાત્રાળુ) રાગ, છપ્પો.

વિનતી અમારી એક, રાયજી હદએ ધરજો;
કરી વિવેક વિચાર, હળવે રહી ઉત્તર કરજો.
તિરથ વાસી ચાર, જાવું છે દ્વાર પુરી;
હુંડી લખાવા કાજ, આવીઆ અહીં *આકુરી;
પંકાતો પરદેશમાં, સરાફ કોઇ શાહુકાર છે,
નાણાવટ વટ સાચવ્યે, ધરણીમાં ધીરધાર છે ?
છે કોઇ શાહુકાર !

[કર્તા] જાત્રાળુની વાત સાંભળીને; સૌથી અગાડી પડી સાતસેં ઘરમાં બોલીથી હકુમત ચલાવનાર, ખટપટ કરી સર્વને પોતાના કબજામાં રાખનાર; અને પરદેશીના મનનું સમાધાન કરનાર એવા સારંગધર મહેતાજી બોલ્યા.

સારંગધર—બોલ રાઇટ ! કેમ હકુમતરાય ભાઇ ! આપણા ગામમાં દ્વારીકાંની હુંડી લખી આપે એવો શાહુકાર કોણુ છે ?

હકુમતરાય—શાહુકાર તો બધાય છે; આમાં ચોર કોઇ નથી, પણ અહીં રૂપીઆ લઇ દ્વારીકામાં અપાવે એતો નરસિંહ મહેતા વિના બીજા કોઇથી બને એમ લાગતુ નથી.

સારંગધર—થૈંન્કસ; મારા મનમાં પણ તેજ હતુ ! કેમ સુર્યપ્રસાદ !

સુર્યપ્રસાદ—હાજી; મોકલો એમને નરસિંહ મહેતાને ઘેર, એટલે એસે

* આકુરી=ઉતાવળા; આતુરતાના ભરેલા.

પરમેશ્વરને ખોળે. કેમ ચંદ્રરાયજી ?

ચંદ્રરાયજી—બસ બસ ! એમજ એ નરસઇઆ ટીલવા વિના બીજાનું ગજુ નથી કે, આવી લાંબી વાટની હુંડી લખી આપે.

(નાગરો) રાગ; રે છાંનો છાનો ગમાર કાઢે ધાંટા: (ઓચ્છવ)

રે હાજી હાજી ! આડત છે ગામો ગામ,
રે જેનું નરસિંહ મહેતાજી એવું નામ. રે હાજી હાજી !
*નરવર કુળમાં, નાગર નાતી,
નાગર નાતીને ઉત્તમ જાતી;
તાતી તાતી બુદ્ધિથી કરે કામ. રે જેનું. હાજી હાજી. ૧
ગામે પરગામે જેની શાહુકારી સારી;
દેશી પરદેશી જેની આડતો ભારી;
તારી તારી છે પેઢી તમામ. રે જેનું. હાજી હાજી. ૨
વણજ વહેપારે જેની રિદ્ધી છે રૂડી.
ઉગતા દિવસમાં આપે અગણીત હુંડી;
ઉંડી ઉંડી અક્કલથી ધારી હામ. રે જેનું. હાજી હાજી. ૩

જાઓ જાઓ નરસિંહ મહેતાને ઘેર ! ત્યાં તમારૂ કામ સિદ્ધ થશે.

જાત્રાળુ—કોણ છે નરસિંહ મહેતા ?

નાગરો—તે અમારી નાતીનો સદગ્રહસ્થ છે; મોટો ભક્ત છે; વળી હુંડીઓ પતરીઓ પણ કરે છે. ત્યાં પરદેશી વહેપારીઓની આડતો ચાલે છે. હજારો લે છે અને હજારો આલે છે.

જાત્રાળુ—એમનું ઘર કયાં આગળ છે ? વળી તેમના ઘરના આગળની નિશાનીઓ પણ કહો !

(નાગરો) રાગ; મરાઠી સાખી.

ફરફર ફરફર ફરફર ઉડતી, ધજા ફરૂકે ધોળી;
ગિરીધર શિરપર ગરૂડ બીરાજે, જાઓ જુવોને ખોળી;
આપો ગણી ગણી, સધ્ય સાચવે એજ અણી. આપો. ૧
ગુલાબ ચંપો અને કેવડો, વાવ્યાં તુળશી વંન;
શાહુકારીની સાથે સદાવ્રત, અભ્યાગતને અન્ન;
ભટકે ભોળાં, સંત તણાં ટોળે ટોળાં. ભટકે ૨

(કર્તા) નાગરોની બતાવેલી નીશાનીઓ પ્રમાણે ખોળતા. અને જોતા ચાલ્યા. નરસિંહ મહેતાનું મકાન શોધી તો કાઢ્યું, પણ બતાવનારની ઓ-

* નરવર=નરમાં શ્રેષ્ઠ.

લીથી થએલી કલ્પનાથી ઉલટુજ દીઠું. પાંચ સો વરસમાં જેની મરામતમાં પૈસોય નહિં ખરચેલો એવું જુનું, વળી તે પડુ પડુ થઇ રહ્યુ હોય તેવું દેખાતુ; હજારો જીવ જંતથી ઘેરાએલું, અને સાધુઓના ધાંટાથી ગરજી રહેલું મંદિર જોઇ, જાત્રાવાસી વિસ્મય પામી ગયા; અને એક એકના સામુ ટગર ટગર જોઇ રહ્યા.

(કવિ) રાગ; મંદિર નિરખ્યુ ને અંતર હરખ્યું. (વિવાહ.)

તીરથવાસી થયા ઉદાસી, જુનાં મંદિર જોયાં રે;
એક એકને જોઇ રહ્યા, ભાઇ ભાન સરવનાં ખોયાં રે. ૧
ચારે જણુ ચમકીને ઉભા, અને થયા ઓશીઆળા રે;
દીન થઇને કરે ડોકીઆં, જુવે જટાઓ વાળા રે. ૨
ઘંટ અને ઘડીઆળો વાગે, વાગે ભોંગળ ભેરી રે;
અગરૂ તુળશી આસોપાલવ, ફુલ નાંખીઆ વેરી રે. ૩
ઇર્ષા ભાવે હાંસી કીધી, પાછો પડીઓ વહેમ રે;
[1]અનુંમાનથી અવળુ ભાસે, હવે કરીશુ કેમ રે. ૪

કેશવભટ—ભાઇઓ; નરસિંહ મહેતા શેઠ શાહુકાર છે, એવી ભલામણ કરનારે આપણી મશ્કરી કરી હોય એમ લાગે છે.

કરૂણાશંકર—મશ્કરી તે વળી પાકી; બરાબર, એ લોકોને નરસિંહ મહેતા ઉપર કાંઇ દ્વેષ હોવો જોઇએ.

કુબેરભટ—ભાઇ ભક્તના ઉપર અભક્તને ઝેરજ હોય; આ નરસઇ મહેતો ભગવાનનો ભક્ત દેખાય છે.

કેવળરામ—કેવી પ્રભુ નામની ગર્જના થઇ રહી છે, હશે હુંડી નહિ લખાયતો ખેર! પણ ભજન કિર્તન તો સાંભળીશુ; અને વળી પ્રભુ દર્શન કરીશું.

[નરસિંહ મહેતા] રાગ; ધુન.

રાધે ગોવિંદ; રામ રાધે ગોવિંદા;
વંદ્રાવન ચંદ્ર, ભજો રાધે ગોવિંદા; ૧
ગોવરધંન ધારી, રામ રાધે ગોવિંદા;
કુંજના વિહારી, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૨
નાગ ફેણુ નાચ્યા, રામ રાધે ગોવિંદા;
બળી દ્વાર જાચ્યા, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૩
ગણિકાને તારી! રામ રાધે ગોવિંદા;
માસીઆને મારી, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૪

૧ અનુંમાનથી=ધારવાથી.

પાન્ડવને પાળ્યા, રામ રાધે ગોવિંદા;
કૌરવને બાળ્યા, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૫
શત્રુ શીર ફોડયાં, રામ રાધે ગોવિંદા;
માત તાત છોડયાં, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૬
રાવણને રોળ્યો, રામ રાધે ગોવિંદા;
દરીઆને ડહોળ્યો, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૭
દીનના દયાળ, રામ રાધે ગોવિંદા;
ભક્ત પ્રતિપાળ, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૮
કાળયવન કાળ, રામ રાધે ગોવિંદા;
સાક્ષી ગોપાળ, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૯
શ્રીકૃષ્ન સવાવાલ, રામ રાધે ગોવિંદા;
સત્ય બોલે બાપાલાલ, ભજો રાધે ગોવિંદા. ૧૦

કેશવભટ—બસ! ધુન પડી રહી છે; વાહ વાહ! અહીં તો પ્રભુ નામની ગર્જના થઈ રહી છે.

રાગ; મરાઠી સાખી.

ચાવી ચાવી વાતો કીધી; ખોટી ભાળ બતાવી;
મુરખ જન મનમાં મલકાએ, સારા જંન સતાવી;
કીધી હાંસી; અવળી વાતો ઉકાંસી. કીધી.

જાત્રાળુ આધા પાછા ફરતા જાય છે, ઘડી ઘડી મંદિરમાં ડોકીઆં કરતા જાય છે, મંદિરની રચના તથા શોભા જોઈ, ખેદ પામી ગયા છે, જટાઓવાળા જોગીને બેઠેલા જોઇ મનમાં અનેક તર્ક વિતર્ક કરવા લાગ્યા છે.

(કવિ) **રાગ મરાઠી સાખી.**

[1]વરો હોય ત્યાં વણ તેડાવ્યાં; [2]ઘોલ્લઇઆં ઘેરાએ;
[3]લક્ષણવંતી લલના કેરાં; [4]હેણાં જેમ હેરાએ;
જેમ ચોર ચકે; કોઇ મુખથી નવ બોલી શકે. જેમ.

[કર્તા] કોઇ સદગ્રહસ્થના ઘરના સામા જેમ ચોર ચકતા હોય; દાતારના દ્વાર પાસે જેમ ભીક્ષુક ફરતા હોય; જમણવાર હોય ત્યાં ઘોલ્લઇઆં ડોકીઆં કરતાં હોય, તેમ ચકતા અને ડોકીઆં કરતા જોઇ, સાધુ બોલ્યા.

સાધુ—ભીતર ચલે આવ! ભીતર ચલે આવ!

કેશવભટ—ચાલો ભાઇ અંદર જઇએ. જોઇએ તો ખરા!

---

૧ વરો=જમણવાર, ૨ ઘોલઇઆં=વગર નોતરે જમનાર. ૩ લક્ષણવંતી=લક્ષણી, ૪ હેંણા હેરવાં=છુપી રીતે બિકિત્સા જોવી.

કરૂણાશંકર—(અંદર જઇને) જય શ્રી કૃષ્ન, સર્વને હરીજનો !

સાધુઓ—જય શ્રી કૃષ્ન, જય શ્રી કૃષ્ન, જય જય રામ !

કુબેરભટ—દ્વારીકાંધીશકી જય !

સાધુ—જય જય; જય દ્વારીકાંધીશ !

કેવળરામ—જય શ્રી રણછોડરાય; ભાઇઓ અહીંતો અદભૂત લીલા છે.

નરસિંહ—(પરદેશી મુસાફર જોઇને) પધારો પધારો ! જય શ્રી કૃષ્ન જય શ્રી કૃષ્ન, જય શ્રી કૃષ્ન.

રાગ; ગુણાવળી હું રાખ્ય રાજાની;

આવો પધારો; અહો પરદેશી;
હળી મળીને હરીગુણ ગાવા. આવો પધારો. ૧
આવો પધારોને સ્નેહ વધારો;
મનુષ જનમના લેવાને લ્હાવા. આવો પધારો. ૨
પુજન અર્ચન પ્રભુનું કરી લ્યો;
પડયું ચોરાસીનું પાનું પતાવા. આવો પધારો. ૩
સમરણ કરી લ્યો, સર્વેશ્વરનું;
જમના દુતોને જરૂર બતાવા. આવો પધારો. ૪
આજે કૃતારથ અમને કીધા;
પ્રેમે પધાર્યા પ્રભુ રસ પાવા. આવો પધારો. ૫
પ્રભુ પદ રજની કિર્તી કરી લ્યો;
શાણા સવેળા સુખ પદ સ્હાવા. આવો પધારો. ૬

કેશવભટ—(ચોપડા બતાવીને સાનમાં) ચોપડાના તો થોકે થોક છે. કરૂણાશંકરભાઇ.

કરૂણાશંકર—અડધુ પડધુ, સરાફની પેઢી જેવું વહેમ પડતુ લાગે છે ખરૂ !

કુબેરભટ—માત્ર એકલા ચોપડાજ દેખાય છે. પીતળની સુંદર દવા તો, જંગલી જવાઇના કડકા કરી; તેને સુંદર ટીકીઓ ચોંટાડી શુશોભીત કરેલી લેખણો કે કાંઇ બીજુ જણાતુ નથી.

કેવળરામ—તમારી બધાની ભૂલ્ય છે. નાણાવટી કાંઇ રાતને દહાડો લખ લખજ કરતા હશે, અને લખી રહ્યા પછી તે બધી વસ્તુઓ રઝળ-તીજ મુકી દેતા હસે! હમણાં આપણી હુંડી લખવા માંડે એટલે જો જો, સઘળી સાહિત્ય તૈયાર !

(નરસિંહ) રાગ; ધુન.

રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા,
રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા,
રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.

(પાંચ પચાસ નાગરને લઇને સારંગધર, જાત્રાળુનું શું થયું, અને રખેને જાત્રાળુ ફસઇ ન જાય! તે જોવાને માટે આવ્યા.)

સારંગધર—કેમ ભાઇ; હે જાત્રાવાસી! તમારી હુંડી લખાઇ કે નહિ?

જાત્રાળુ—તે વાત હજી નીકળીજ નથી.

સારંગધર—તમે નહિ બોલો ત્યાં સુધી, તમારૂં કામ નહિ થાય! માટે કહી દો ઝટ ને લખાવી લ્યો ચટ?

જાત્રાળુ—હે ભક્તરાજ! અમારી એક અરજ છે.

મહેતાજી—બોલો ભાઇ બોલો! રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ.

[જાત્રાળુ] રાગ; માંથાના મુગટ મારા પરણ્યા કે કુંવારા રે.

હરીના ભગત અમને, હુંડી લખી આપોરે;
હુંડી લખી આપો પ્રભુ, અતી કષ્ટ કાપો રે,
અતી કષ્ટ કાપો જેથી, શમશે સંતાપો રે. હરીના ભગત. ૧
તીરથના વાસી અમો, અહીંઆં ચાલી આવ્યા રે;
સાતસેં રૂપીઆ વાટે, ખરચી માટે લાવ્યા રે;
વાતે વાતે વહેમ વ્યાપ્યો; *ડરકુએ ડરાવ્યા રે. હરીના ભગત. ૨
દર્શનને માટે જાવું; દ્વારિકાં આનંદે રે;
+કાબાના ટળ્યામાં આવે; ખોળી પડે §ખંદે રે,
ફાંગડામાં ફસી જઇએ, ફાંસીઆને ફંદે રે. હરીના ભગત. ૩
જુનાગઢ ગામે અમને, ઘણું ગભરાવ્યા રે,
હુંડી લખાવાને માટે, આળા ગાળા ચાવ્યારે;
નેહે નાગરોએ તુર્ત, તમને બતાવ્યા રે. હરીના ભગત. ૪

મહેતાજી કે જે શ્રી હરીની ભક્તિમાં મગ્ન થઇ રહ્યા હતા અને જે-

* ડરકુ=બીકણ. +કાબા=સમુદ્ર તરફ જતા આવતા મુસાફરને લુંટનારી એક જંગલી જાત! § ખંદે=વાંસે,

મને પ્રભુનો પુર્ણ વિશ્વાસ હતો તે બોલ્યા, ભાઇ; ભલે તમે આવ્યા; પણ જ્યાં સુધી બીજો કોઇ હુંડી લખનાર મળે ત્યાં સુધી શોધી કાઢો! અહીં તો શ્રી હરીના નામની હુંડી ચાલે છે.

સાધુ—આ ચોપડા છે તે પ્રભુનાં પદ કિર્તનના છે.

સારંગધર—નરસિંહ મહેતો ના પાડશે તો તમારૂ કામ નહિજ થાય, દ્વારીકાંની આડતતો એનેજ ઘેર છે.

જાત્રાળુ—આપ હરીના ભક્ત થઇ, અમોને નિરાશ ન કરો! લ્યો આ રૂપીઆ સાત સો રોકડા, અને લખી આપો હુંડી.

નરસિંહ—એમ! તમારી એમજ મરજી છે કે હુંડી અહીંજ લખાવવી.

જાત્રાળુ—હાજી, અમે પ્રેમથી આવ્યા છીએ.

(મહેતા) રાગ; ધીમે ગાડી હાંકો, હો ગાડીવાલા!

તમે હેતે અહીંઆં આવ્યા, રે તી...રથ વાસી.
તમે [1]રોક રૂપીઆ લાવ્યા, રે તી...રથ વાસી.
તમે ફરી ફરી નવ ફાવ્યા, રે તી...રથ વાસી.
તમે ભૂધરને મન ભાવ્યા, રે તી...રથ વાસી.
હુંડી કરાવા આવીઆ; લાવ્યા રૂપીઆ રોક;
આડતીઓ ત્યાં આપશે; થેલી થોકમ થોક. રે તમે હેતે. ૧
છ ઘડીમાં છુટીઆ; વળગાડીને વેદ,
દ્વારકાંમાં દેખશો, છે શામળશા શેઠ. રે તમે હેતે. ૨
વહેપારે વહેવાર છે; દામ કરે છે કામ,
હુંડી વિના પણ આપશે, સુણતાં સેવક નામ. રે તમે હેતે. ૩
સમરણ કરજો સ્યામનું, [2]સહજ ન કરશો શોક;
અહીં દીધેલા દામને, જરા ન લાગે ઝોક. રે તમે હેતે. ૪
આડુ અવળુ ભેરવે, લક્ષ લબાડી લોક;
કાને કાઢી નાંખજો, લોક મુકશે પોક. રે તમે હેતે. ૫

કુન્દનપ્રસાદ—સાંભળો મણીધરપ્રસાદ? લોક મુકશે પોક!

મણીધરપ્રસાદ—સ્ટુપીડ રાસકલ!

નટુભાઇ—ડોન્કી! એ એકલો પોક મુકે છે તે થોડુ છે? જો આ જાત્રાળુ હુંડી લખાવી લેશે તો તે પણ પોક મુકીને રોશે!

બટુભાઇ—લખાવી લેશે શુ લખાવી લીધી સમજોને! રૂપીઆનો ઢગલો

૧ રોક=રોકડા. ૨ સહજ=જરાપણ.

તો કર્યોજ; હવે એ હરીનો લાલ ગણીને ગોલખમાં મેલે એટલીજવાર છે!

પરમોદરાય—સારંગધર હું તો એમ ધારૂં છું કે, પૈસા સાધુડાંને ખવરાવી દેશે; પછી જ્યારે જાત્રાળુ અથડઇ કુટઇને પાછા આવશે ત્યારે શંખને તાળ દેખાડશે!

પરસતરાય—બસ એમજ! હું પણ એમજ માનું છું.

હરમોહન—એના ઘરમાં તે શી [1]હમીઆણી ભરી છે કે, જ્યારે જોઇએ ત્યારે કાઢીને આપી શકે.

સાધુ—બાપજી; એ સબ નાગર લોક, બડા ઝેર કરતે હે!

નરસિંહ—રાધે સ્યામ રાધે સ્યામ! એમને તો કાંઇ ઝેર નથી; પછી સૌ સૌનો સ્વભાવ!

સારંગધર—આજ તો ખરૂં કહેનારના ઉપર ખાર છે!

ત્રિવીક્રમરાય—જાત્રાળુ કાબાના અને ફાંસીઆના ભયથી હુંડી લખાવાનું કરે છે, પણ એમને ખબર નથી કે ફાંસીઆના ફંદમાં આવી ગયા છીએ!

ત્રિભુવનરાય—ફાંસીઆના ફંદમાં ફસાયા છે કે કાબાના કબજામાં આવ્યા છે?

શિવપ્રસાદ—નરસિંહ મહેતાને કાબો કહોછો, એ ઘટતું નથી.

સારંગધર—ચોખ્ખો કાબો. ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં સાતસોની ઢગલી કરાવી નાંખી, એથી વધારે, કાબો શું કરવાનો હતો!

હરસદરાય—કાબા તો સમજવામાં આવ્યા, પણ ફાંસીઆ શું?

માધવરાય—મને પણ એજ શંકા છે.

મોહનરાય—ફાંસીઆ શું તેતો જાણવું જોઇએ.

કલ્યાણરાય—કહેનારનેજ પુછીએ એટલે તરત ખુલાસો!

હરસદરાય—તે વાત બરાબર! હુંજ પુછું!

માધવરાય—આ યસ! ના સમજાય તો પુછીએય ખરા!

હરસદરાય—(જાત્રાળુને) ભાઈ......તમારૂં નામ શું?

કુબેરભટ—અમારાં ચારેનાં નામ જુદાં જુદાં છે.

સારંગધર—ચોખ્ખા પુંછડા વગરના! પુછીએ છીએ શું; ને કહે છે શું?

કેવળરામ—તમે નામજ પુછોછો ને?

માધવરાય—હાજી! હરસદરાય નામ પુછે છે. ત્યારે તમે કહો છો કે

૧ હમીઆણી = દોલત.

ચારેનાં જુદાં જુદાં છે, તેતો હોયજ! પણ ચારેનાં નામ દઇને ઓળખાણ પાડવી જોઇએ.

કરૂણાશંકર—મારૂં નામ કરૂણાશંકર, આ કુબેરભટ, આ કેવળરામ, અને આ કેશવભટ!

સારંગધર—તમે કાબા કહ્યા તેતો અમે સમજ્યા કે, વગડા વચ્ચે માર મારીને લુંટી લેનારા, પણ ફાંસીઆ શુ?

કરૂણાશંકર—તમે આ દીશાના ફાંસીઆના ભૂમીઆ થયા નથી કે શુ?

સારંગધર—નાજી! ફાંસીઆતો સાંભળીએ છીએજ આજ.

કેશવભટ—અમે પણ જોયા નથી; તેમ જાણ્યા પણ નહોતા!

સારંગધર—ત્યારે તમે ફાંસીઆના ફંદામાં ન આવીએ એવું કેમ બોલ્યા?

કેશવભટ—અમારા ગામનો એક વાણીઓ વહેપારે ગયો હતો. પોતાનો ધંધો ઝવેરાતનો હતો, એટલે થોડાં મોતી, હીરા, માણેક, વિગેરે લઇને ગામે ગામ ફરતો હતો.

ફરતાં ફરતાં એવો બનાવ બન્યો કે, એક દીવસ ખરા મધ્યાનના સમયે એક ગામથી બીજે ગામ જતો હતો; માર્ગમાં તાપ ઘણો લાગ્યો હતો અને તલસ તલસ થઇ ગયો હતો; જેથી શીતળ છાયો ક્યાં મળશે તે ખોળતો ફરતો હતો.

એવામાં સુંદર ઘટાબંધ વડનું ઝાડ આવ્યું, જેની નીચે આવતાંની સાથે સઘળુ દુઃખ નાશ પામી ગયું, તેની સાથે સુખમાં પણ વધારો થયો.

તેજ વડના ઝાડ નીચે એક ફાંસીઓ બેઠો હતો. મીણ અને તેલથી પાઇને મજબુત કરેલી તાંત જેવી દોરી, પોતાની પાસે રાખી, જતા મુસાફરને ગફલતમાં નાંખી ગળામાં ભરાવી ખેંચી પ્રાણ કાઢી નાંખી માલ લઇ લેવો, એ ફાંસીઆનું કારસ્તાન હતું.

આ ઝાડ નીચે બેઠેલો ફાંસીઓ બાઇડીના વેશમાં હતો, તેણે નવાં લુગડાં પહેર્યાં હતાં, અને તે વાણીઆને ઓળખતો હતો, પણ વાણીઓ ફાંસીઆને ઓળખતો ન હતો.

ફાંસીઓ—કેમ ભાઇ ધસ્યા મસ્યા?

શેઠ—શું કરીએ તાપમાં હેરાન હેરાન થઇ ગયા!

ફાંસીઓ—(લાજ કાઢીને) પાણી પીવું હોય તો લાવી આપું અહીં પાસે કુવો છે.

શેઠ—કુવો તો હશે પણ, પાણી કહાડવાનું સાધન મારી પાસે નથી, તમે બઇરી જાત એકલાં વગડામાં કેમ બેઠાં છો ?

ફાંસીઓ—મને શી બીક છે. હું તો પાંચ પુરૂષને પુરી પડું એવી છું. અમારૂ મકાન અહીં નજીક છે, અમે રહીએ છીએ વગડામાંજ.

શેઠ—લાવો ત્યારે પાણી !

ફાંસીઓ—(પાણી લાવીને પાયું) કેમ શેઠ પાણી ઠંડું છે ને ?

શેઠ—વાહ ! પાણી ઘણું સારૂ છે.

ફાંસીઓ—આ દાબડામાં શું છે ?

શેઠ—(બાઇડી દેખી પોમઇ ગયા.) તમારૂ મોઢુ દેખાડો તો બતાવું ?

ફાંસીઓ—અમારામાં ભાયડા માતરનો મલાઝો કરે !

શેઠ—પણ મારોય મલાઝો, પરદેશીનોંય મલાઝો ? એમાં હીરા માણેક ને ખરાં મોતી છે.

[કર્તા] બંન્નેની વાત ચાલે છે તે વખતે પાસેના ગામનો એક રજપુત ત્યાંથી નીકળ્યો, જેને પેલા બંન્ને જણે જોયો નથી, પણ તેણે તો બંન્ને જણને જોઇ લીધાં. અને ઓળખી લીધાં, ચતુર માણસ આગળ ન વધ્યો પણ ઝાડને ઓડે સંતાયો. આમથી બંન્નેનું ભાષણ ચાલે છે. શેઠ તો બઇરીને ઝવેરાતનો દાબડો બતાવા મંડી પડયા છે.

ફાંસીઓ—આમાંથી મારે સાચાં મોતી લેવાં છે ?

શેઠ—આતો ભારે છે તમારાથી નહિ લઇ શકાય ! તમારે માટે વળી હલકાં લાવીશ !

ફાંસીઓ—હલકાં, જુઠાં, ખોટાં, નહિ !

શેઠ—નાના ખોટાં નહિ ! ખરાં મોતી પણ થોડી કીંમતનાં.

[કર્તા] થોડી વાર વાતચીત કરી, પછી શેઠ કહે લ્યો જઇશું આવજો. ત્યારે ફાંસીઓ કહે બેસોને હુંએ આવું છું. આપણે હારે જઇએ છીએ. તમે જરા પુંઠ ફેરવીને બેસો હું *લઘુશંકા કરી લઉ.

ફાંસીઆએ લઘુશંકા કરવાનું કહ્યું એટલે શેઠ પુંઠ ફેરવીને બેઠા. તે વખત ફાંસીઆએ શેઠના ગળામાં નાંખવા મીણની પાએલી દોરી કાઢી. જે-વી ગળામાં આંટી નાંખવા જાય છે. તેવી સંતાએલા રજપુતે ફાંસીઆના હાથ ઉપર લાકડી મારી. એટલે ફાંસીએ બુમ પાડી, બાપરે મરી ગયો.

શેડે પાછું વળી જોયું, ફાંસીઆને પડેલો જોઇ તેની સારવાર કરવા માંડી, અને લાકડી મારનાર રજપુતને ઠપકો આપ્યો.

---

* લઘુશંકા=પેસાબ કરવો—મુતરવું.

રજપુત કહે શેઠ! કોક સારાનું મોં જોયું હશે જેથી હું આવી ચઢયો નહિતો તમે તો પરમેશ્વરને ઘેર પહોચી ગયા હોત. આ બાઇડી નથી ભાયડો છે. ગફલતમાં નાંખી ગળામાં ફાંસો નાંખનાર ફાંસીઓ છે. જુવો આ દોરી એના હાથમાં છે તે તમારા ગળામાં નાંખવાની તૈયારીજ હતી, તેજ વખત મેં લાકડી મારી !

શેઠ કહે તારૂ ભલું થજો ભાઇ, તેં મને ફાંસીઓ ઓળખાવ્યો. હવે ત્યારે મને તો ગામ ભેગો કરો માબાપ !

રજપુત કહે ચાલો મારી સાથે સામા ગામમાં! રજપુત વાણીઆને લઇને ચાલ્યો અને ચાલતી વખત ફાંસીઆને વળી બે લાકડીઓ મારી.

તાળવે ગોળ ચોટાડી, લાલચ આપી, કપટ કરે, દગો કરે, વિશ્વાસઘાત કરે, એ બધાય ફાંસીઆ.

હરસદરાય—વાહ ભાઇ વા! ખુબ કરી!

માધવરાય—આતો આપણે જાણતાજ નહોતા, હવે કદી દ્વારકાં જવાનુ થાય તો કેટલુ સંભાળીને જવાય!

સારંગધર—જાત્રા કરવા નીકળ્યા છે, પણ પેક માણસો છે.

અજગરપ્રસાદ—પેકતો પહેલા લુંટાયા.

ગજગરપ્રસાદ—વાત તો ખરી! કાબાનો કાબો અને ફાંસીઆનો ફાંસીઓ નરસિંહ મહેતો ઠર્યો.

ભોવનગીર—બાપજી એ સબ નાગર, જાત્રાળુકી સંગ શીરફેડી કરતે હેં.

મહેતાજી—કરવા ઘો, તમે તમારે પ્રભુ સ્મર્ણ કરો!

ભુગીર—ફોડને દો મથ્થા, અપન કુ કયા!

ભાનુંગીર—બીચમેં મહેતાજીકી બી નિંદા હો રહી હે!

શિતળદાસ—અભક્તકી હાજરીસે ભક્તકી પીછાન પડતી હે ઓર બડાઇ બડતી હે!

રામદાસ—સચ બાત! સારી નડતી દોનું બસ્તુ સંગ રહેનેસે સારી કુ સારી કહી જાતી હે! ઇશ્વરને અંધેરી રાત નહિ કીઇ હોતી તો ઉજીઆલી રાતકુ કોન પુછતા!

(**કર્તા**) અભક્તની હાજરી વિના ભક્તની કિમ્મત થતી નથી; મગરે હાથીને પકડયો ન હોત તો શ્રી વિષ્ણું પરમાત્મા હાથીનો ઉદ્ધાર કરવા શા માટે દોડતા જાત! દુઃશાસને દ્રૌપદીનાં ચીર ખીચ્યાં ન હોત તો,

શામાટે પ્રભુ પુરવા જાત! લોહુ ન હોત તો પારસ મણીને કોણ જાણત! લક્ષ ચોરાસીમાં ભટકી મહા દુઃખ પામીશું એવો ભય ન હોત તો મોક્ષની પદવીની ઇચ્છા કોણ કરત! રાજેશ્રી નાતીલાઓએ પ્રભુની પ્રેરણાથીજ નરસિંહ મહેતાને કસોટી ઉપર ચઢાવીને કુંદન રૂપ કરી મુક્યા હતા.

જાત્રાળુએ આપેલા રૂપીઆ મહેતાજીએ, સાધુની પાસે ગણાવી લીધા. પછી તુરત એ ચાર સાધુને આજ્ઞા કરીકે; સબ સાધુકુ જમા કરકે ભંડારા કરો! ધરો સબ ભંડારમેં! રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ.

સંકટનાથ—મહેતાજી; સારે સાધુ કે બમન બી ખરે?

મહેતા—હું બા! બ્રાહ્મણને પણ નોતરજો!

પર્વતગિરી—બાપજી, રસોઇ મેં ક્યા કરોગે?

મહેતા—જે ભગવાનને ગમતુ હોય તે!

કૃષ્નદાસ—શ્રી ભગવાન તો કાળી રોટી ઓર દુધપાકસેંય રાજી રહેતે હે!

મહેતા—પ્રભુ તો સદા રાજીના રાજી છે, પણ આ વખતે શીરા ઘુંટાવ!

રામદાસ—બાપજી! શીરા એકીલા કે પુરી સઇ?

મહેતાજી—પુરી બુરી કુચ્છ નહિ! સારા શીરા! એકીલા શીરા! ચોખ્ખા શીરા! *તીન તાશકા! ખુબ ઘુંટાવ ખુબ ઘુંટાવ! બોલો દ્વારીકાંધીશકી જય!

ચેતનદાસ—બાપજી; શીરાતો શ્રીજી, હર હમેશ પાવતે હે! ફીર આપકી જો ઇચ્છા.

મહેતાજી—આજે રામજીની પણ એજ ઇચ્છા છે! શીરા ઘુંટાવ!

[**કર્તા**] મહેતાજીની મરજી થઇ કે તુરત; સાધુ સાધુને નોતરી આવ્યા; વળી બીજા જુદી જુદી નાતના બ્રાહ્મણોને પણ નોતર્યા. શીધા સામગ્રી આવી પહોચી, એટલે નાગરો ત્યાંથી વિદાય થઇ ગયા.

રસોઇ તૈયાર થઇ; એટલે ભગવાનને થાળ ધરાવી; નિવેદ આરતી કરી, પંગત પાડી; જાત્રાળુના હાથે બ્રાહ્મણોનાં પુજન કરાવી જય બોલાવી. શ્રીરણછોડ રાયકી જય; દ્વારીકાં ધીશકી જય; અંબે માતકી જય, નરહરીલાલકી જય; નર નારાયણ દેવકી જય; લક્ષ્મિ નારાયણ દેવકી જય; જ્યોતી સ્વરૂપ ભગવાનકી જય; શ્રી સદગુરૂ દેવકી જય; નમઃપાર્વતી પતે! હરા, હરા, મહાદેવ! હરા!

---

* ત્રણુ તારાનો=ઘી; ખાંડને આટો ત્રણે સરખે વજને.

બ્રાહ્મણો જમીને ઉઠયા એટલે મહેતાજીએ [1]મુખવાસ આપી, માથા દીઠ રૂપીઓ રૂપીઓ દક્ષણા વહેંચી આપી; સાધુને સોપારીના કડકા તથા વરીઆળી દાણા આપી એક એક ચાદર ઓરાઢી દીધી. સર્વના જમ્યા પછી મહેતાજીએ પ્રસાદ લીધો. ભજનની ખૂબ ઝડી પાડી મોડી રાત્રીએ સર્વે સુઇ રહ્યા. જાત્રાળુઓને આખી રાત ઉંઘ આવી નહિ. અરેરે રૂપીઆતો પાણી કરી દીધા; જોત જોતામાં ઉડાડી દીધા, હે ભગવાન હવે શુ થશે! હજી હુંડીતો લખીને આપી નથી તે પહેલાંતો જે બોલાવી દીધી, શીરા ઘુંટાવી દીધા. સવારમાં જાગ્રત થઇ; મહેતાજીને પુછીશુ કે આમ કરી દેવાનું શુ કારણ; હે ભગવાન!

જાત્રાળુ—(સવારમાં) હે ભક્તરાજ સાતસો રૂપીઆના શીરા ઘુંટાવી સાધુ બ્રાહ્મણોને ખવરાવી દીધા તે તો...તમેજ કરી શકો.

મહેતાજી—શ્રી હરીએ આપ્યું હોય તો સદ્‌માર્ગે વાવરવું, એજ ખરૂ છે.

જાત્રાળુ—ઉડાડતાં વાર લાગતી નથી પણ કમાતાં કેટલું જોર આવે છે?

મહેતાજી—જેણે શીરા ઘુંટાવ્યા તેજ જગતમાં કમાયો છે.

દ્રષ્ટાંત—કોઇ રાજમાં રાજાને ઘેર જન્મ પામેલો પણ પુર્વનો પુર્ણ સંસ્કારી, શ્રી હરીનો ભક્ત રાજકુમાર હતો. પુર્વના પુન્યે, બાળપણથીજ તેની વૃત્તી શ્રી હરીના ચરણમાં હતી; ધર્મકાર્ય ઉપર તેનું ચિત્ત નિરંતર ખેંચાતું રહેતું હતું; ઉદાર અને પરોપકાર વૃત્તી સદા શોભાવી રહી હતી; બાળપણમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતી વખતે શાળાના સોબતીઓને પણ એજ શીખામણ આપતો કે; પોતાની ચાલતીમાં પોતાથી બને તેટલું ધર્મ કાર્ય કરવું; ભૂખ્યાને ભોજન આપવું; તરસ્યાને પાણી આપવું; અને દુઃખીઆના દુઃખને દુર કરવા સદા સર્વદા પ્રયત્ન કરવો.

ઇશ્વરની ઇચ્છાએ કાળે કરીને પિતા સ્વર્ગવાસ થયા એટલે આ રાજકુમારને રાજગાદી મળી. રાજગાદી મળતાંની સાથે, બાળપણના અંકુર બરાબર જાગ્રત થયા. પ્રથમતો રાજ તરફથી વૈદકશાળા સ્થાપી; જેમાં સારા વિદ્વાન વૈદો રાખીને વનસ્પતીની ઉત્તમ દવાઓ તૈયાર કરાવરાવીને દુઃખી મનુષને આપીને તેની [2]દવાઓ લેવા માંડી, વળી કોઇ દુઃખી અન્ન વસ્ત્ર માગનાર આવે તો તેને પણ આપવાને જરાય ઢીલ થવા ન લાગી. બ્રાહ્મણોને ઉત્તમ પ્રકારનાં ભોજન જમાડીને સોના મહોરો દક્ષણા આપવા માંડી; જ્યાં જ્યાં મનુષને અગવડ પડતી હોય ત્યાં ત્યાં સઘળી જાતની અ-

૧ મુખવાસ=પાન સોપારી, લવિંગ ઈલાયચી વિગેરે. ૨ દવા=આશીષ.

ગવડો દૂર કરવા માંડી, કોઇ જગાએ ધર્મશાળા, કોઇ જગાએ વાવ; કોઇ જગાએ કુવો, કોઇ જગાએ પાઠશાળા, કોઇ જગાએ વેદશાળા, એમ જ્યાં જેની જરૂર લાગી ત્યાં પોતાના રાજમાં તૈયાર કરાવી દીધાં.

રાજાની વર્તણુંકથી ખજાના ખાલી થઇ ગયા પણ જગત્‌માં નામના થઇ. રૈયતના મનુષ્યો વાહ ધન્ય છે; ધન્ય છે, રાજાધિરાજ ઘણું જીવો ઘણું જીવો પોકારવા લાગ્યા; પણ પ્રધાનને આ રીત પસંદ પડી નહિં. તેણે એક દીવસે રાજાને કહ્યું.

પ્રધાન—રાજાધીરાજ; વડીલોએ કર કસરથી ભરેલા ખજાના ખાલી થઈ ગયા.

રાજા—પ્રધાનજી; ખાલી નથી થઇ ગયા પણ હજારો ખજાના ભરાઇને તૈયાર થઇ ગયા.

પ્રધાન—આપ જરા નજર કરો તો ખબર પડે.

રાજા—મેં તો નજર કરીનેજ કામ કર્યું છે. એક ઠેકાણે ઉકરડો કરી નાંખી મુકેલુ ધન, જન સમુહના સુખને અર્થે વપરાય તે ખાલી કર્યું ન કહેવાય, પણ ભરપુર ભર્યું કહેવાય.

પ્રધાન—સરકાર; ધર્મ કાર્યની પણ હદ જોઇએ.

રાજા—અધર્મની હદ અવસ્ય જોઇએ; ધર્મની હદ હોયજ નહિ.

પ્રધાન—હદ ન રાખીએ તો ધર્મ પણ આપણને દુઃખ રૂપ થાય!

રાજા—બુઢ્ઢા પ્રધાન! મારી વર્તણુકથી તમો નારાજ હો તો; મારે રાજ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી; તમો આપણા કુટુંબમાંથી ગમે તેને પસંદ કરી રાજ સોંપી દો.

પ્રધાન—ના સરકાર! હું એમ કરવા માગતો નથી.

રાજા—ત્યારે તમે શુ કરવા માગો છો?

પ્રધાન—મારૂ તો એમ કહેવું છે કે ખજાના છેક ખાલી ન થઈ જાય અને આપની ઇચ્છા મુજબ થોડાં થોડાં નાણાં વપરાય!

રાજા—ધર્મ કાર્યમાં વાપરેલાં નાણાં વધે છે, વધે છે તે એટલે સુધી કે એકનાં હજાર ઘણાં થાય છે. જેમ જમીનમાં વાવેલા કણ વધે છે.

પ્રધાન—વાવેલા કણ તો ઉગી નિકળે છે; તે આપણે નજરે જોઇએ છીએ; પણ કોઠાર તો ખાલીખમ દેખાય છે.

રાજા—તમારી આંખે ખાલી દેખાય છે, પણ મને તો ભરપુર ભરેલા માલુમ પડે છે. (સભાસદમાંથી કોઇ કોઇ બોલ્યા)

પહેલો—રાજાધિરાજ ! પ્રધાનજીનું કહેવું યથા યોગ્ય છે.

રાજા—સમજીને બોલો !

બીજો—સરકાર ! પ્રધાનજીના કહેવા ઉપર ધ્યાન આપવું જોઇએ.

રાજા—ઉંડો વિચાર કરીને બોલો !

ત્રીજો—સરકાર ! આપ માલીક છો, અને પ્રધાનજી આપના તાબેદાર છે; તોપણ તે વૃદ્ધ છે માટે આપે કાંઇ તેમના બોલનો વિચાર કરવો જોઇએ.

રાજા—પ્રધાન વૃદ્ધ છે માટે પ્રધાન કહે તેમજ કરવું !

ચોથો—સરકાર આપ સર્વ સત્તાવાન છો ! આપને કોઇને પુછવાનું નથી; પણ વિચાર કરી જોતાં પ્રધાનજીનું કહેવું પણ ખોટું નથી.

રાજા—તમારા સર્વેની સમજણ તે અણસમજણ જેવી છે !

પાંચમો—આપ સત્ય કહો છો પણ પ્રધાનજીનું બોલવુએ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે.

રાજા—તમો સર્વની મરજી મને ધર્મ કાર્ય કરતાં અટકાવાની છે, તો મારે રાજ્ય કરવાની જરૂર નથી; સાંભળો ગેબી અવાજ સંભળાય છે. (શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ !) જુવો સાંભળો, આ અવાજ આપણને એમ સુચના કરે છે કે આવી મળેલાનો સદ્ ઉપયોગ કરી લ્યો; જેથી અધીક આવી મળશે.

પ્રધાન—સરકાર ! શીંરા ઘુંટાવ ! એવું કોણે કહ્યું અને શીરા ઘુંટાવ ! એટલે શું ?

રાજા—એ સુચના આપણને ઇશ્વિરે કરી, અને સમજવાનું એ છે કે દ્રવ્ય હોય તો તે વડે દુઃખીઆનાં દુઃખ દુર કરો ! સત્તા હોય તો ગરીબનું રક્ષણ કરો ! અધિકાર હોય તો, નિર અપરાધીને અદલ ઇનસાફ આપો, વિગેરે. જુવો કોઇ જોગી આવ્યા !

જોગી—શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ ! (ચાલ્યા ગયા.)

રાજા—પ્રત્યક્ષ પ્રભુ આવી આપણને કહી ગયા કે શીરા ઘુંટાવ ! હવે હું મળેલી સત્તા ઉઠાવી લઉં છું, અને જોગી બની જંગલમાં ચાલ્યો જાઉં છું.

(કર્તા) રાજા; પોતાના એક ખભા ઉપર ઝોળી ભેરવીને; અને બીજા ખભા ઉપર શીંરા ઘુંટાવ ! એવું લખેલો ઝંડો રાખીને; મુસાફરી કરવા લાગ્યા. ગામો ગામમાં લોટ માગતા; ચપટીમાંથી ચપટી આપતા; રાંધેલામાંથી પણ ત્રીજા ભાગનું અનાજ આપીને બાકીનું ભોજન કરતા, દેશ પરદેશ ફરવા લાગ્યા.

ઘેરથી નીકળ્યે છ એક માસ થયા; ત્યાં બનાવ એવો બન્યો કે, એક મુલક આવ્યો; તેની રાજધાનીનું ગામ આવ્યું. જે દીવસે આ જોગી મહારાજ તે ગામની ભાગોળે આવ્યા; તે દીવસે તે ગામનો રાજા દેવ-લોક થયો હતો, અને પ્રધાને હાથણી શણગારી તેની સુંઢમાં કળશ આપ્યો હતો, તે એવા નિશ્ચય ઉપર કે, જે માણસના ઉપર હાથણી કળશ ઢોળે તે આપણો રાજા થાય !

હજારો મનુષ્ય જોવાને માટે ભરાયું છે, તેમાં હાથણી ફર્યા કરે છે, તેના સામું સર્વે જોયા કરે છે. સૌ વિચાર કરે છે કે, પ્રભુએ શી લીલા કરી છે, અહો ! હાથણીને ભગવાને કેવી ગતી આપી છે કે, તે રાજબીજને ઓળખી શકે છે. વાહ પ્રભુ તારી લીલા ! બીજી જાતી વર્ણના મનમાંતો વિચાર ના આવે, પણ રાજ કુટુંબમાં જન્મેલા મનુષ્યના મનમાંતો એમ થાય કે રખ્ખે હાથણી આપણા ઉપર કળશ ઢોળે.

જોવા ઉભેલા સર્વ મનુષ્યમાંથી, હાથણીએ રાજાને શોધી કહાડ્યો; એજ રાજા કે જે જોગી થઇ નીકળી પડ્યો છે. તેની પાસે આવી હાથણીએ સુંઢ ઉંચી કરી; એટલે જોગી રાજાએ જાણ્યું, રખ્ખે ને એની સુંઢમાંથી કળશ પડી જાય ને મારા ઉપર ઢળી જાય, માટે નાસવા દે નહિ તો વળી ફસામણમાં આવી જઈશું. આમ વિચાર કરી જોગીરાજ નાઠા અને હાથણી તેમની વાંસે નાઠી, તે જોઈ જોવા ઉભેલા સર્વ મનુષ્યો વિસ્મય પામ્યા, અને રાજ વર્ગના મનુષ્યો સમજી ગયા કે, પેલો જોગી નાસે છે, તેના માથા ઉપર કળશ ઢોળવા હાથણી દોડે છે, માટે તેમને રોકો !

કેટલાક માણસોએ આગળ આવી જોગીરાજને રોકયા, તે એમ કહીને કે; આપને નાસવાનું શું કારણ છે ? આપ જોગીને ભય શાનો છે ? ઉભા રહો !

જોગી ઉભા રહ્યા, તેજ વખતે હાથણી આવી પહોંચી અને તેમના માથા ઉપર કળશ ઢોળ્યો; એટલે સર્વ મનુષ્યમાં આનંદ અને જય જયનો પોકાર થયો. (પ્રધાન આવી ઉભો રહ્યો.)

પ્રધાન—પધારો પ્રભુ, જોગીરાજ, તમોને આ હાથણીએ, આ રાજ્યના રાજા નિર્માણ કરી આપ્યા. જેથી તમો અમારા શીર છત્ર છો !

જોગીરાજ—હું જોગી; રાજા કેમ બની શકુ. મને રાજ ચલાવતાં કેમ આવડે; તે ઉપાધી મને ન ફાવે, માટે તમે બીજા કોઇને રાજા તરીકે પસંદ કરો ! અગર હાથણીને ફરી કળશ ઢોળવા શણગારો !

પ્રધાન—હવે જે થયું તેજ ખરૂં છે ! ફરી કરવાની કાંઇ જરૂર

જણાતી નથી, રાજ બીજાને ખોળી કાઢવાની ગતી ઇશ્વરે હાથણીને બરાબર આપી છે.

જોગીરાજ—મારે રાજ કરવાની ઇચ્છા નથી!

પ્રધાન—ઇચ્છા હો કે ન હો, આતો રસ્તે જતાં આવી પડેલું ઉપાડવાનું થયું છે એમ સમજી બેઠે બેઠે હુકમ ચલાવો!

જોગીરાજ—હું રાજા એટલે આખા રાજમાં હું કરૂં એજ થાય એમ હોય તો ભલે સુખે દુઃખે મનુષ્યની સેવા બજાવવા તૈયાર થઇ જાઉં.

પ્રધાન—હા સરકાર! આપ કરો તેજ થાય! આપના કામમાં કોઇ ડહાપણ કરે નહિં, અને કરે તો તે ચાલે નહિં.

જોગીરાજ—બહુ સારૂ ત્યારે ચાલો, જ્યાં રાજગાદી હોય ત્યાં.

[કર્તા] રાજ્ય ગાદીની પાસે આવી, જોગીરાજે કહ્યું. આ સામેની ભીંત ઉપર રૂપાની ત્રણ ખીલીઓ ચોઢાવો! તેમાંની એક ઉપર મારી કફની ભરાવો! બીજી ઉપર મારી ઝોળી ભરાવો અને ત્રીજી ઉપર, આ ઝંડો ભરાવો!

પ્રધાનજીએ, કહેવા પ્રમાણે તુરત કરી દીધું. ત્યારબાદ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવીને, રાજ્યાભિષેક કરી રાજગાદીએ બેસાર્યા.

રાજ્યાભીષેકને પ્રસંગે ભેગા થએલા સર્વ મનુષ્યો ઝંડા ઉપર લખેલું શીરા ઘુંટાવ! શીરા ઘુંટાવ! તે વાંચી વિચારમાં ગરક થઇ ગયા, અને અન્યો અન્ય પુછવા લાગ્યા કે, આ શુ લખ્યું હશે? આવું શા હેતુથી લખ્યું હશે! આખર પ્રધાનજીએ હિમ્મત ધરીને પુછયું, સરકાર આપના ઝંડા ઉપર શીરા ઘુંટાવ લખ્યું છે, તેમાં શું અર્થ સમાએલો છે?

રાજા—મારે પ્રથમ તમારી સાથે રગઝક કરવાનું કારણ એજ છે! શીરા ઘુંટાવનો અર્થ એ છે કે; હાથે તે સાથે કાંઇક કરી લે!

પ્રધાન—વારૂ સરકાર! આપ માલીક છો, આપ આજ્ઞા કરો તેમ ઉઠાવવા સેવક તૈયાર છે.

રાજા—શીરા ઘુંટાવ! આજે પ્રથમ દીવસ છે, સવાપાંચ શેર સાકર, તેટલુંજ ઘી, અને તેટલોજ આટો લઇ શીરો બનાવો, કોઇ અભ્યાગત બોલાવી જમાડી દો; ત્યાર પછી હું ભોજન કરીશ.

પ્રધાને કહેવા પ્રમાણે કર્યું, બીજે દીવસે રાજાએ પત્રીકા લખીને ચોઢાવી દીધી કે, પાકા અન્નને લેવાની ઇચ્છાવાળા અભ્યાગત અધ્યાન

પહેલાં રાજ દરબારે હાજર થઇ જાય. તે ખબર જાણીને જેટલા આવ્યા તેટલાને માટે શીરો તૈયાર કરવરાવ્યો, અને તેમને ખવરાવ્યો !

પહેલા દીવસે, સવા પાંચશેર; બીજે દીવસે સવામણ, ત્રીજે દીવસે સવા પાંચમણ, એમ દીનપર દીન, ખરચ વધતુ ચાલ્યું, દેશ પરદેશથી જતા આવતા અભ્યાગત, તથા મુસાફર સર્વે રાજાનાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા ! અહો ધન્ય ભાગ્ય ધર્મિષ્ઠ રાજા ! વાહ ભાઈ વાહ ! શું ધર્મિષ્ટ રાજા ! રોજ સવાસોમણ ઘીનો શીરો ઘુંટાય છે, જય જય જય જય ભાઇ રાજાનો જય થાઓ !

આ વાત ઉડતી ઉડતી ત્યાં ગઇ, કે જ્યાં પોતે રાજા હતો; ત્યાં પોતાનો પિત્રાઇ ભાઇ રાજ કરતો હતો તેણે જાણ્યું, અમુક રાજ ઉપર કોઇ ગાંડીઓ રાજા બેઠો છે; તે રોજ શીરો ઘુંટાવે છે, અને લોકોને ખવરાવે છે, રાજની પાયમાલી કરે છે, માટે તેને ઉઠાડી મુકી રાજ કબજે કરી લેવું; તે ઇરાદે થોડું સૈન્ય, અને રાજ વર્ગના સલાહકાર માણસો લઇને નીકળ્યો.

અહીં તો શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ ! થઇ રહ્યું છે. તે વખતે પ્રધાનને ખબર પડી કે, અમુક ગામના રાજા આપણું રાજ લઇ લેવા આવે છે ! લાવ્ય સરકારને જાહેર કરૂં !

પ્રધાન—સરકાર! અમુક ગામના રાજા આપણું રાજ લઇ લેવા આવે છે !

જોગીરાજ—શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ !

પ્રધાન—પ્રભુ શીરા તો ઘુંટાયાજ કરે છે ! પણ સામેથી આવનારની તરફ કેવી રીતનાં પગલાં ભરવાં ?

જોગીરાજ—પાંચ મણ વધારતા જાઓ ! શીરા ઘુંટાવ !

પ્રધાન—તે તો ખરૂ પણ આ આવનાર રાજા તો નજીક આવી પહોંચ્યા ?

જોગીરાજ—આવવા દો, શીરા ઘુંટાવ ! શીરા ઘુંટાવ !

[**કર્તા**] આવનાર રાજા પાંચ પચ્ચીસ માણસ લઇને, છેક રાજ-દરબારમાં આવી પહોચ્યો; પણ માર્ગમાં એમ સાંભળતો આવ્યો કે વાહ ! ધન્ય છે; શો પુન્યશાળી રાજા ગાદીએ બેઠો છે; તેથી દરબારમાં ધસતાં ધીમો પડયો; અને જોતાં પોતાના પિત્રાઇ ભાઇને ઓળખ્યો. ઓળખીને અટકયો અને તેની સાથે આવેલો પ્રધાન પણ વિચારમાં ગુમ થઇ ગયો.

આવેલા રાજા તથા પ્રધાનને જોઇ જોગીરાજા બોલ્યો ! શીરા ધુંટાવ ! શીરા ધુંટાવ ! શીરા ધુંટાવ !

જોગીરાજ—આવો રાજાધીરાજ પધારો ! આ રાજનો વૈભવ સંભાળી લ્યો ! મારે જોગીને રાજની કાંઇ ઇચ્છા નથી; અને નહોતી; મને તો પરાણે પકડીને બેસાર્યો હતો. મારૂ કાંઇ નથી; મારી ઝોળી, ઝાંડોને કફની સામે ભરાવી છે તે ધારણ કરી લેઉં છું.

આવનાર રાજા—શા માટે રાજવૈભવ મુકીને જવું પડે ! હું તમારૂ રાજ લેવાની ઇચ્છા કરતો નથી.

જોગીરાજા—માથે મુકેલી ભારની ગાંસડી ઉપડાવા દોડતો આવે તેને દુસ્મન ન સમજવો પણ વહાલેશરી સમજવો ! કાઠડીનો છેડો બદલાવે તેને દુસ્મન કોણ કહે !

આવનાર રાજા—મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, હું હવે પાછો જાઉછું. મને મળેલું રાજ તે પણ તમારૂજ માની લેજો.

જોગીરાજ—તમે આશા ભરેલા આવ્યા, ને નીરાશ થઇને જાઓ તે સારૂ નહિ ! માટે રાજ સંભાળી લ્યો ? પણ યાદ રાખજો કે જેટલો વખત હું રાજ ગાદી ઉપર રહ્યો, તેટલા વખતમાં મેં જે શીરા ધુંટાવી લખ્ખો મનુષ્યની આંતરડી ઠારી આશીશ લીધી, તે તમારાથી લઇ લેવાય તેમ નથી.

આવનાર રાજા—સત્ય કહો છો ! હવે મને કાંઈક સુજ પડી !

જોગીરાજ—લક્ષ્મી ચળ છે, દેહ ક્ષણભંગુર છે, માટે મળેલી લક્ષ્મીને શુભ માર્ગમાં ખરચી નાંખી આગળની ખરચી તૈયાર કરવી.

જુનો પ્રધાન—રાજા ધીરાજ ! હું આપની પાસે મારા અપરાધની ક્ષમા માગું છું, મેં આપને ધર્મ કાર્ય કરતાં અટકાવાને પ્રયત્ન કર્યો હતો.

જોગીરાજ—પ્રધાનજી કાંઇ ચિન્તા નહિ. સૌ સૌની સમજણ પ્રમાણે સૌ કાર્ય કરે છે. શીરા ધુંટાવ !

(જોગીરાજ રાજ વૈભવ ઉતારી ઝોળી ઝંડો ને કફની ધારણ કરી વિદાય થઈ ગયા, શીરા ધુંટાવ ! શીરા ધુંટાવ ! શીરા ધુંટાવ.

સારંગધર—દીનકરરાય; કેમ ! સાંભળ્યું દ્રષ્ટાંત ?

દીનકરરાય—વાતની મીલાવટ કેવી ગોઠવી દીધી; કેમ બુદ્ધિપ્રસાદ આવી વાત તમે કોઈ દીવસ સાંભળેલી ખરી કે ?

બુદ્ધિપ્રસાદ—આ બધી મનની ગોઠવણી.

શુદ્ધિપ્રસાદ—ગોઠવણી ગોઠવણી પણ ગજા પારની કરી છે ને?

સારંગધર—જાત્રાળુ તો થંડા ગાર જેવા થઇ ગયા. કેમ મહારાજ; હે જાત્રાવાસી; સાંભળ્યો જવાબ. શીરા ઘુંટાવ્યા તેની સાચી કમાઇ.

કેશવભટ—શીરો કરીને લોકને ખવરાવ્યો એજ કમાયો મહેતાજી?

મહેતાજી—શીરા ઘુંટાવ્યા, તેણે જગતમાં જનમીને સાચી ને સારી કમાણી કરી છે.

કરૂણાશંકર—શીરા ઘુંટાવ્યા એટલે શીરો કરીને ખવરાવવો એજ કે બીજું કાંઇ?

મહેતાજી—પારકા દુઃખે દાઝયો તે કમાયો છે, પારકો ઉપકાર કર્યો તે કમાયો છે. પારકા પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું તે કમાયો છે, પોતાનો બોલેલો બોલ પાળ્યો તે કમાયો છે; અને જેણે શ્રી હરીનું ભજન કર્યું તે પુર્ણ કમાયો છે.

કેવળરામ—જે કમાયા હોય, અને જેણે શીરા ઘુંટાવ્યા હોય તેવાં બેચાર નામ તો ઘો?

મહેતાજી—અહાહાહા! ઘણા. સાચી કમાણી ઘણાય કરી ગયા છે.

કુબેરભટ—કહેવા માંડો ત્યારે; સાંભળીએ તો ખરા!

સારંગધર—ગણાવી ઘો. ઝટ!

ગૌરીપ્રસાદ—હમણાં ગપ્પુ હાકશે; પાંચ સાત નામ દેઇ દેશે.

બુદ્ધિપ્રસાદ—તીરથવાસીના મનનું સમાધાન થાય એટલે થયુ. હા! બોલો મહેતાજી?

રામચરણદાસજી—બોલતે હેં બોલતે હેં! બક બક છોડો!

શિવચરણદાસજી—બોલો શ્રી દ્વારીકાં ધીશકી જય.

માધવચરણદાસજી—શ્રી રણછોડરાયકી જય.

કૃષ્નચરણદાસજી—કુંજ બિહારી લાલકી જય, બોલો બાપજી.

કેશવભટ—હવે ઢીલ ન કરો!

મહેતાજી—સાંભળો!

[મહેતાજી] રાગ; મારો રામ ગયા વનવાસ રે નયણે નિંદ્રા નાવે જરી.

શીરા ઘુંટાવ્યા તેણે [1]સારી રે;
જનમી જગમાં કમાણી કરી.
દામાજી પંથ દુઃખે દુકાળને દેખી રે;

---

૧ સારી=પુષ્કળ, બહુ, ખુબ.

ભંડાર લુંટાવ્યા જેણે ભારી રે. જનમી જગમાં. ૧
શીબી રાજાએ શરણે, બગલાને રાખ્યો રે;
માંસ ખુંટાવ્યાં ઘાવ કારી રે. જનમી જગમાં. ૨
હરીશ્ચંદ્ર રાજાએ; સત નવ છોડ્યું રે;
ની...ચની સેવાને સ્વિકારી રે. જનમી જગમાં. ૩
ભોવન ચૌહાણે દીલમાં, દયા અતી દાખવી રે;
હરણીને નાંખવા ઉગારી રે. જનમી જગમાં. ૪
સ્વામીની સેવા કીધી, સુકન્યા સાધવી રે;
અશ્વનીકુમારો ગયા હારી રે. જનમી જગમાં. ૫
શ્રીજીની સેવા કીધી, અમરીષ રાજા રે;
ચક્ર ધરાયું ચક્ર ધારી રે. જનમી જગમાં. ૬
અભિમાન મુકી જેણે, હરી ગુણ ગાયા રે,
મનની મમતાને નાંખી મારી રે. જનમી જગમાં. ૭
બાપુનો એલી ભજી, છળ બળ છાંડશે રે,
ત્રિકમ ત્રિવેણી લેશે તારી રે. જનમી જગમાં. ૮

સારંગધર—બાપો...બાપો !

મોરલાધર—કેમ સારંગધર, શાબાશી આપી કે શું ?

સારંગધર—શાબાશી નહિં પણ ઉસ્કેરણી, વળી ચઢાવો કરીએ તો પંચ નામ બીજાંય દે !

મહિધર—જેજે નામ દીધાં, એ બધાય આગળ થઇ ગએલા.

અવનીધર—યસ ! કોઈ સો વરસ ઉપર, કોઇ પંચ સો વરસ ઉપર કોઇ હજાર વરસ ઉપર; અને વળી કોઈ આગલા જુગમાં !

શશીધર—ગમે ટેટલા પહેલા થઇ ગયા પણ વાત તો સાચી કે નહિ.

સારંગધર—તે કોણ નક્કી કરવા ગયું છે; એ કહે છે ને આપણે સાંભળીએ છીએ.

વિષધર—એના ધરડાના લખેલા લેખના ચોપડામાંથી શોધી કાઢ્યાં હશે!

વિષ્નુપ્રસાદ—ભાઈ, આપણે નકામી ગડબડ કરી, જાત્રાવાસીને ખોટી કરીએ છીએ. હવે એમને હુંડી લખાવી લેવા ઘો !

સારંગધર—આપણે ક્યારે લખનારનેય રોકીએ છીએ અને લખાવનારનેય રોકીએ છીએ. ભાઈ લખાવી લ્યો હુંડી.

કેશવભટ—હવે હુંડી લખી આપો પ્રભુ ?

મહેતાજી—લખી આપું ભાઇ લખી આપુ; તમારે કોઇ વાતે ચિન્તા ન કરવી.

કરૂણાશંકર—ચિન્તા તો શી છે! પણ જે કામ કર્યું તે કરવું મટ્યું.

કુબેરભટ—છેજ, હુંડી લખાય એટલે રસ્તે પડીએ. ડગલે ડગલે પંથ કપાય, જવાનું ઘણે દૂર રહ્યું.

કેવળરામ—વિંધ્યું એ મોતી ! ને કર્યું તે કામ.

[મહેતાજી]　　રાગ; આઠ કુવા ને નવ વાવડીરે લોલ.

મારા વાલમા રે લોલ, સેવકની હુંડી શિકારજો રે લોલ.
સ્વસ્ત શ્રી દ્વારીકાં ગામમાં રે લોલ, સૌમાં સામળશા શેઠ.　મારા. ૧
સદગુણ કેરા સાગરા રે લોલ, અવર તમારી હેઠ.　મારા. ૨
ભર્યું નર્થી ભંડારમાં રે લોલ, ભાવે કરી છે ભેઠ.　મારા. ૩
બ્રાહ્મણને ભોજન આપીઆં રે લોલ, ઠાકોર પહોચાડ્યું ઠેઠ.　મારા. ૪
ગુણનિધી, ગણી ગણી આપજો રે લોલ, વાલમ ન ગણશો વેઠ.　મારા. ૫

સ્વસ્તી શ્રી દ્વારીકાં મધ્યે મહાશુભસ્થાને પુજારાધે, અનેક સર્વે શુભોપમાને લાયક દીનબંધુ દયાળ, કરૂણાના સાગર; અનાથના નાથ, પતીતના પાવન, અધમના ઓધારણ, શ્રી પરીબ્રહ્મનારાયણ પ્રભુ, શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માના ચરણમાં ક્રોડ વાર સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ અંગીકાર હો. એતાનશ્રી ગામ જુનાગઢથી લખીતંગ અલ્પ બુદ્ધિવાન્, સદાનો સેવક, દાસાનુંદાસ, ભક્ત નરસિંહરામ. વિશેષ વિનંતી સાથે લખવા કારણ એ છે જે, આ પત્ર લઈ આવનાર પરદેશી મુસાફર પાસેથી રૂપીઆ સાતસો રોકડા ગણી લીધા છે, અને તેમને હુંડી લખી આપી છે. તેનું નામ નિશાન તપાસીને; તુરત વગર વિલંબે, નવા, કોરાને કડકડતા ચાલતી છાપના રૂપીઆ ગણી આપજો. નહિ ગણી આપો અગર વિલંબ કરશો તો નાણાવટથી વટ વહેવાર ઓછો થશે, મારી ને તમારી બંનની હાંશી થશે, જાત્રાળુ નિરાશ થશે તો તેમનો નિસાસો આ સેવકને લાગશે. થોડુ લખ્યું ઘણું કરી માનજો, એક લખ્યું હજાર કરી માનજો.　　સેવક નરસિંહરામના પ્રણામ, મીત્તી અમુક.

જાત્રાળુ—તમારૂં [1]હુંડીઆમણ હોય તે માગી લ્યો ?

---

૧. હુંડીઆમણ=હુંડી લખાવતી વખતે, બજારમાં જે ભાવ ચાલતો હોય, તે ભાવને અનુસરીને કાંતો નાણા આપવાં પડે, અગર લખનાર કાંઇક પાછું આપે તે રકમ.

મ્હેતા—શ્રી હરી હરી કરો ! હુંડીઆમણ આવી ગયું. હુંડીઆમણમાં પ્રભુનું નામ ! રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ, રાધે સ્યામ.

જાત્રાળુ—હુંડી શીકરાશે તો ખરીજ, કેમ ?

મ્હેતા—અરે એ શું બોલ્યા ? જતે વાંત !

જાત્રાળુ—ત્યારે હમે રજા લઇએ છીએ.

મ્હેતા—બહુ સારૂ, કોઇ વાતે ચિન્તા ન કરશો.

જાત્રાળુ—જય શ્રી કૃષ્ન, જય શ્રી કૃષ્ન.

સાધુઓ—જય શ્રી કૃષ્ન, જય શ્રી કૃષ્ન, જય જય હરી, જય જય રામ, બોલો શ્રી ધનસ્યામલાલ ભગવાનકી જય.

[મ્હેતા] રાગ, કૃષ્ન તે કંઠ કેરૂં ઝુંમણું રે લોલ.

સેવકની હુંડી શિકારજો રે લોલ;
શાહુકાર શામળશા શેઠ. મારા વહાલા. ૧
પ્રિતીથી પંથી પોકારજો રે લોલ;
વહાલા વેગરજો વેદ. મારા વહાલા. ૨
નરસઇ તમારા નામને રે લોલ;
એળે એળે બલીહાર. મારા વહાલા. ૩
વળગી રહ્યો વીસવાસને રે લોલ;
કોડીલા રાખજો [1]કાર. મારા વહાલા. ૪
મનના મનોરથ પુરજો રે લોલ;
હુંડી શીકારીને આજ. મારા વહાલા. ૫
ભીડ ભંજન કહેવરાવજો રે લોલ,
સારી સેવકનાં કાજ. મારા વહાલા. ૬
પટકુળ ફાડીને પાટા બાંધીઆ રે લોલ;
હરી હૈયાનું હીર. મારા વહાલા. ૭
ત્રિકમ ગણી જોયા તાંતણા રે લોલ.
ચત્રુભૂજે પુર્યાં ચીર. મારા વહાલા. ૮
શોક્યનો સુત જોઇ, સુરતીરે લોલ.
ખારે થઇ ખદ ખદ. મારા વહાલા. ૯
ધ્રૂજીને ધામમાં બેસારીઓરે લોલ.

---

૧ કાર=આબરૂ; ઇજ્જત શાહુકારી.

માનો ઉતાર્યો મદ. મારા વહાલા. ૧૦
દાસની ઉપર દયા કરીરે લોલ;
[1]દુષ્ટ બુદ્ધિને કર્યો દીન. મારા વહાલા. ૧૧
સેવકને [2]સાત વાર સાચવ્યોરે લોલ;
હરી થયા આધીન. મારા વહાલા. ૧૨
ઠગમાં ગણાયો છું ઠાકરારે લોલ;
વહાલા વિચારોને વગ. મારા વહાલા. ૧૩
શાહુકાર ગણાઇશ શહેરમાંરે લોલ;
ધણી જો કરશો [3]ઠગ. મારા વહાલા. ૧૪

આતુરરાય—ચિન્તાતુરરાય; કેમ પછી પેલા જાત્રાવાસીનું શું થયું; એ લોકોને હુંડી લખી આપી કે નહિ ?

ચિન્તાતુરરાય—દૈવ્ય જાણે ભાઇ, આપણે તો કાલના આવ્યા છીએ ત્યારના ફરીને ગયા નથી.

અનુમાનરાય—હુંડી તો લખી આપીજ હશે ! ઠગ ઠગવા બેસે છે, ત્યારે પાછુ વાળી જોતા નથી. અત્યારે તો એના રૂપીઆ લઇ લીધા અને ઉડાવી પણ દીધા.

શંકરપ્રસાદ—એણે બ્રાહ્મણને તો રાજી રાજી કરી નાંખ્યા !

શંભુલાલ—શીરો પણ બહુ સરસ બનાવ્યો હતો !

ન્યામતરાય—મણે સવા મણ ઘીનો, અને મશાલા પણ પુષ્કળ.

હરીપ્રસાદ—ભાઇ; " નાગો કુદે કે જાગો કુદે " એણે કયારે કેડે કાંકરો મુકીને રળીને વાવર્યું છે, જ્યારે ઉડાડયુ ત્યારે કોકનું ને કોકનું.

ધિરજલાલ—બરાબર ! એના બાપનું શ્રાદ્ધ કર્યું, ત્યારે કોક શેઠે વણઝારાની સાથે શીધાં સામગ્રી મોકલ્યાં હતાં.

સંતોષરાય—સંતોષ રાખીને બેઠો છે, તો પ્રભુ આપે છે પણ ખરો ! તેમ તે વાપરે છે પણ ખરો, કાંઇ ગાંઠ કરતો નથી.

---

૧ દુષ્ટ બુદ્ધિ=દ્રષ્ટબુદ્ધિ. ૨ ચંદ્રહાસને સાતવાર બચાવ્યો. (૧ બળતા મહેલમાંથી. ૨ નાગના મુખમાંથી. ૩ ગલકી ગંગામાંથી. ૪ સખો ખુંચાવતી નારીથી. ૫ ચાર ચંડાળોથી. ૬ વિષને બદલે વિષયા લખીને મદન કુમારના હાથમાંથી. ૭ પુજન કરવા જતાં દેવીના દેરાના રસ્તામાંથી.) ૩ ઠગ=[illegible].

અણીરાય—અણીએ કામ સર્યું એટલે પછી બસ, સંધરીને શું કામ છે.

બુદ્ધિપ્રસાદ—કોણુ જાણે શું ભગવાનની કળા છે કે; કાકને કાક અંજાઇને પડયોજ છે; આપણી અક્કલ તો આમાં કામ કરતી નથી.

માધવરાય—તમે તો બીજાજ વિચાર પર ચઢી ગયા, અને મુદ્દો ચુક્યા ! હુંડી લખી આપી કે નહિ. તેનો ચોકસ તપાસ કરોને ?

મોહનરાય—એણે ન લખી આપી હોય તો કાંઇ આપણે લખી આપવી પડે તેમ છે કે, આપણે તેની પંચાત કુટવી પડે ? મરશે એ ને એ બધા ! પડશે કુવામાં !

કલ્યાણરાય—કોઇ કોઇના કામમાં ડહાપણ કરવામાં કે, માંહી પંચાત કુટવામાં માલજ નથી, છેટા રહીને તમાસો જોવામાં આનંદ છે.

નવલશંકર—" કુટે લોઢુને લવાર બેય. " આપણે તે વળી પારકી પીડા શું કામ જોઇએ.

સત્યપ્રસાદ—તમેજ તે જાત્રાળુને નરસિંહ મહેતાનું ઘર બતાવીને ને વળી તેના ઘરની ભલામણ કરીને મોકલ્યા, ને હવે પાછળથી, શી પંચાત શી પંચાત શા માટે બોલો છો ?

ગણેશલાલ—ગણેશ બેસરાવીને ગુમ થઇ જવું તે ઠીક નહિ !

ધિરજલાલ—હમણાં થોડી વારમાં જે હશે તે જણાશે ?

મહિપતરાય—શણગાર ભોગનાં દર્શન વખતે સઘળી ખબર !

નિધીરાય—યસ ! હમણાં પોમલીઓ નીકળશે ?

તામસરાય—છટ્ નોનસન્સ ! આપણાથી રસ્તે જતી સ્ત્રીઓને ન પુછાય કે પેલા જાત્રાળુને હુંડી લખી આપી કે નહિ !

ન્યાયશંકર—તેમાં આપણું પોઝીશન ન ગણાય !

હકુમતરાય—વિદ્વાન અને કેળવાયેલી નાતીના માણસે અજુગતુ આચરણ નજ કરવું જોઇએ !

શંકાપ્રસાદ—આપણે ક્યારે કાંઇ બીજી ત્રીજી વાત કરવી છે. માત્ર પુછી જોવું છે તેમાં શું ? આપણે બેન કહીને બોલીએ તો કેમ ?

ધિમંતરાય—રસ્તાની જનાર સ્ત્રિઓને બા બેન કહેવી એ પણ શરમ ભરેલું છે; શા માટે સ્ત્રીઓ સાથે માર્ગમાં વાત કરવી પડે !

ચંદ્રપ્રસાદ—સરીયાન રસ્તે જતી સ્ત્રિઓની સાથે વાત ચીત કરનારની હલકઇ ગણાય છે.

તારાપ્રસાદ—માર્ગે ચાલતાં આપણા પોતાનીજ સ્ત્રિ સામી મળી; અને તેને કાંઇ કામ હોય તો ?

સુર્યપ્રસાદ—તે વાત બાજુપર રહી ! તે વખતે તો વાત કર્યા વિના ચાલેજ નહિ, અને તેનો કોઇને ખોટો વહેમ આવેજ નહિ !

નિશ્ચયપ્રસાદ—જ્યાં સુધી, સારંગધરના હાથમાં ન્યાતની પટલાઇ છે ત્યાં સુધી નરસિંહ મહેતાને તો જંપીને બેસવા વખત આવવાનો નથી.

હરીપ્રસાદ—તમારૂ ધારવું ભૂલ ભરેલું છે; નરસિંહ મહેતા તો સદા આનંદમાં અને મોજમાં રહે છે; એટલે કોઈનું બોલેલું કાનેજ ધરતા નથી.

ભોરીંગપ્રસાદ—એક વખતે એના ભજનમાં કહેતો હતો કે, જેમ ચોમાસામાં તમરાંના અવાજથી ત્રાસ ઉપજતો નથી. તેમ [1]દુરીજનના અવાજનો ત્રાસ લાવવો નહિ, પણ એક કાનથી બીજે કાન કાઢી નાંખવો.

સારંગધર—આપણે દુર્જન ! અને એ સજ્જન, શુ બોલવું ? સર્વે પોત પોતાના મનથી મોટા છે. એ ભજન કરે છે તે શુ ખરા મનનું છે, જરાય નહિ. માત્ર રળી ખાવાની દુકાન; એક જાતનો ધંધો. (જાત્રાળુ તથા નરસિંહ મહેતાને આવતા જોઇને) કેમ જાત્રાવાસીઓ રાત્રે મહેતાજીને ઘેર રહી ગયા હતા કે શું ?

હરમોહન—ભજનમાં ગરક થઇ ગયા હશે ગરક !

સારંગધર—હુંડી લખી આપી કે નહિ ?

કેશવભટ—લખી આપી તો ખરી !

સારંગધર—કોની ઉપર લખી આપી ?

કરૂણાશંકર—કોઇ શામળશા નામના શેઠ છે તેમના ઉપર.

સારંગધર—શકરામણ નકરામણનું નક્કી કર્યું છે કે નહિ ?

કુબેરભટ—શકરામણ એટલે શું ? અને નકરામણ એટલે શું !

સારંગધર—અમુક મુદ્દતે હુંડી પાકવાની હોય; અને તે દીવસ પહેલાં આપણને નાણા લેવાની ઉતાવળ હોય; તો પૈસા મળે, પણ વહેલા લીધા

---

૧ દુરીજનજીવ્ર શોધુ; ખારીલા.

બદલ કાંઇક કાપી આપવું પડે; અગર તે હુંડી આપણે બીજાને વેચાથી આપી દઇએ તેમાં લેનાર માણસ પોતાને મળવાના ફાયદા બદલ જે નાણા ઓછાં આપે તે રકમનું નામ શકરામણ.

કેવળરામ—નકરામણ એટલે શું ?

સારંગધર—કોઇ પણ કારણથી હુંડી ન શીકારાય; કાંતો લખનારની આડત બરાબર ન ચાલતી હોય, અને ભરૂસા પર હુંડી લખી હોય; અને કાંતો આપનાર આશામી નરમ પડી ગઇ હોય ! તો તે હુંડી શીકારાયા વિના પાછી ફરે, ત્યારે તે હુંડી નિમીત્તે થએલું ખરચ અને તેનું વ્યાજ તે રકમનું નામ નકરામણ.

નરસિંહ—(નાગરની વાતો સાંભળીને) રાધેશ્યામ રાધેશ્યામ ?

રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા.
રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.
રાધે ગોવિંદ રામ, રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.

સારંગધર—બસ કરો બસ કરો ? લખારો મુકો ! આ હુંડીનું નકરામણ નક્કી કરી આપો ! જામીન આપો ? પરદેશીને ફાંગડામાં ન ફસાવો !

મહેતા—ભાઇ; હે જાત્રાળુ હરીજનો ! તમે મારા બોલ ઉપર વિશ્વાસ રાખો ! અને જાઓ ! હમારી લખેલી હુંડી પાછી ફરેજ નહિ.

સારંગધર—મોટા શાહુકારનો બેટો. જાણે દરીઆમાં ઘરનાં ઝાઝ ફેરવતો હોય એટલો ડીમાક રાખે છે.

સાગરપ્રસાદ—દગાબાજ માણસો દરીઆવ દીલના રહે છે.

ગિરીરાજપ્રસાદ—રોફ રાજા જેટલો રાખે છે; ને ઘરમાંતો હાંલ્લાં કુસ્તઇઓ કરે છે ! "આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી હે !"

જાત્રાળુ—તમારા સર્વના બોલવાથી, અમારૂ મન ડગી તો જાય છે. પણ વળી વિચાર કરીએ છીએ કે, પ્રથમ નરસિંહ મહેતાનું ઘર પણ તમેજ બતાવ્યું હતું ?

અંબુજલાલ—ઓલરાઇટ ! પ્રથમથીજ મશ્કરીના રૂપમાં વાત વધી ગઇ, થઇતે થઇ. હવે તમે લખાવેલી હુંડી ના કબુલ કરો તોય કાંઇ તમારા રૂપીઆ પાછા મળે તેમ નથી, માટે મુંગે મોંઢે જાઓ દ્વારીકાં !

સાધુઓ—અહો ભાઇ! જાત્રાવાસી, તુમ દીલમેં જરાભી અંદેશા મત લાવ! એ સબ મહેતાજી કે જાતીલે હે! ઓર મહેતાજીકા વૈભવ દેખકે જલ જાતે હે!

સારંગધર—અહાહાહા! મહેતાજીનો વૈભવ; શો વૈભવ!

ગિરીનારીપ્રસાદ—તાળ તુળશીને શંખ; ગોપીચંદને ગેરૂ? વહેપારમાં [1]વાંની!

[કર્તા] જાત્રાવાસી વિદાય થયા; નરસિંહ મહેતા મંદિર તરફ રવાના થયા; નાગરો સૌ સૌને ઘેર ગયા. જાત્રાળુ ચારે જણ મનમાં સંકલ્પ કરતા એક એકને પુછી પુછી પોત પોતાના મનનું સમાધાન મેળવી લેતા ચાલ્યા જાય છે. મહેતાજી મંદીરમાં આવી. સેવા પુજાથી પરવારી, પ્રભુની સનમુખ બેસી, નાભી કમળથી નાદને ઉઠાવી, બરાબર મધ્ય રાત્રીએ; શ્રી કૃષ્ન ભગવાનનું સ્તવન કરવા લાગ્યા.

[મહેતા] રાગ; નરના...થ જલદી જઇને.

અહો જગના...થ જલદી કરજો;
હાંરે વીલી વાણીને વાલમ વરજો,
હુંડી સેવકની સંઘરજો. અહો જગના...થ.
ત્રિલોકી તારો ખરે તેમ ખરજો. અહો જગના...થ. ૧
હરી, ગજ ગ્રાહ લઢયા ને ગજ હાર્યો;
હાંરે રામ કહેતામાં "રા" ને ઉચ્ચાર્યો;
હાંરે તોએ ત્રિકમ તેને તાર્યો. અહો જગના...થ.
એવાં સેવક સંકટ હરજો. અહો જગના...થ. ૨
હાંરે સતવાદી રાજાની રે રાણી;
હાંરે તારા ગણીકાના ધરમાં ઘેરાણી;
ત્યારે પ્રભુ પીવા રહ્યા નહિ પાણી. અહો જગના...થ.
અહો ધણી ઢાલ સેવક શીર ધરજો. અહો જગના...થ. ૩
હાંરે કેશવ "કાર" જાયજો મારી;
તો તો મરૂ મારીને પેટ કટારી,
ફાંકડા એ છે ફજેતી તારી. અહો જગના...થ.
ભાવે ભરપુર નાણાં ભરજો. અહો જગના...થ. ૪

---

૧ વાંની=રાખોડી.

બાકી, બળદારી ન કાઢશો બાંનાં,
છબીલાજી છળ નવ કરશો છાંના,
હાંરે છોજી દીન દયાળુને દાના. અહો જગના...થ.
મારા [1]ઠાકોર ઠગ નવ ઠરજો. અહો જગના...થ. ૫

વાટનાં સઘળાં વિધ્નને વટાવીને કેટલેક દીવસે ચારે બ્રાહ્મણ દ્વારીકાંમાં આવી પહોચ્યા, ત્યાં આવી પ્રથમ ધર્મશાળામાં મુકામ કરી વિચારવા લાગ્યા. કેશવભટ કહે બોલો ભાઈ હવે કેમ કરીશું! પ્રથમ હુંડી વાળા શેઠને શોધી કાઢીશું કે ગોમતી સ્નાન કરી લઇશું!

કરૂણાશંકર—જે કરો તે ખરૂ; બધુંય સરખું છે. ગોમતી સ્નાન કરી પ્રભુ દર્શન કરી પછી નીરાંતે શેઠને ખોળી કાઢીશું.

કુબેરભટ—અરે એમ તે બનતું હશે, પ્રથમ હુંડીનાં નાણાં પછી દેવ દર્શન, પગલે પગલે પૈસાનો ખપ પડે તે વખતે ક્યાં લેવા જઇએ.

કેવળરામ—તમારૂં કહેવું ખરૂં છે, માટે એક પંથને દોકાજ કરો! ગોમતી સ્નાન કરી દેવ દર્શન કરતા અને શામળશા શેઠની પેઢી પુછતા ચાલો.

કેશવભટ—તે વાત મારી ધ્યાનમાં બરાબર ઉતરી ચાલો ત્યારે તેમ કરો.

ગોમતીસ્નાન કરી, દેવ દર્શન કરતા, અને ગામમાં ઘુંમતા હુંડી વટાવાને પગલે પગલે માણસોને પુછતાજ જતા પણ પાંચ દીવસ સુધી પત્તોજ ન મળ્યો. ઉત્તરમાં એમજ સાંભળ્યું કે; આ ગામમાં કોઇ શામળશા નામનો માણસ નથી, તો શેઠ તો હોયજ શાનો! તમને કોઇ ઠગ મળ્યો; ખોટી હુંડી લખી આપી પૈસા લઇ લીધા. હજારો માણસને પુછતાં, કોઇ નાતમાં શામળશા નામે માણસજ નથી, એમ જાણી જાત્રા વાસી ઉદાસ થઇ ગયા. અરે હાય ઠગાયા! વગડા વચ્ચે કાબાએ ન લુંટયા, પણ ગામ વચ્ચે ઠગારાએ ઠગ્યા. નાગરોએ આપણને ઘણાય ચેતાવ્યા પણ અંધાર પછેડો ઓઢીને બેઠેલા આપણે ચેત્યાજ નાહ. સમુદ્રમાં પડેલું પાણી પાછું મળી શકતું નથી. આકાશમાં કરેલા શબ્દનો પડઘા પાછો પડતો નથી; અગ્નિમાં હોમેલું ઘી પાછું મળી શકતું નથી; તેમ ઠગ ભગતના કબજામાં ગએલું ધન પાછું

[1] ઠાકોર=ભગવાન, પ્રભુ.

મળવાનું નથી. વળી તેણે ખરચી પણ નાંખ્યું; આપણું દ્રવ્ય ગયું કુબેર ભંડારીના ભંડારમાં. જાત્રાળુને ઉદાસ થએલા જોઇ. વાત જાણી પાવરધા થએલા બજારના સરાફ નાણાવટી બોલ્યા કે ભાઇઓ તમે બ્રાહ્મણ છો, અને તમારા નાણા ગુમ થયાં, તો તેની ચિન્તા ન કરશો. તમને ખરચ જોગ નાણાં અમો બજારમાંથી ઉઘરાણું કરીને આપીશું. પણ તમે જે હુંડી લખાવી લાવ્યા છો તે તો ખોટીજ છે.

(મહાજન) રાગઃ રાજની ઇચ્છા નથી રે. (મૃદાલશા)

અહીંઆં શામળશા નથી રે; તીરથનાવાસી; અહીઆં શામળશા નથી રે.

નહિ શામળશા શેઠીઓ; ધરણી ધરનું ધામ;
વળી ન દેખો વેઠીઓ; ઘુંમી વળતાં ગામ.　　　　અહીઆં. ૧
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈષ્ય નહિ; નહિ શુદ્ર કોઇ શેઠ;
ઠગ મળીઓ કોઇ ઠાવકો; ઠોકી મુકયા ઠેઠ.　　　　અહીંઆં. ૨
ભગત ભરૂસો રાખતાં; દારૂણ આવે દુઃખ;
પુરણ ઠગ તે પેખતાં, મલકાવી દે મુખ.　　　　અહીઆં. ૩
ભગત જગતમાં [1]જાગતા; જયમ જુવતીના [2]જાર;
પડતાં માંહે પીંગળે; સાગર માંહે ખાર.　　　　અહીઆં. ૪
પાછું કદી ન પામીએ, પડયુ અગ્નિમાં [1]આજ્ય,
આવેલું ઓઇઆં કરે; લેશ ન લાવે લાજ.　　　　અહીઆં. ૫

ભગતને દંડવત્ કરીએ; નમસ્કાર કરીએ; જય શ્રી કૃષ્ન કહીએ પણ છેટે રહીને, ભરૂસો રાખી પગ પાસે જઇએ તો સંકટમાં આવી પડીએ; કાચબોને કાચબી સંતનાં દર્શન કરવા ગયાં તો ઉંના પાણીમાં ઉકળવા વખત આવ્યો. જેના દર્શનથીજ દુઃખ આવી પડે છે તેની સાથે નાણા સંબંધી લેવડ દેવડ કેમ કરાય!

પુરવાસીના પોકાર સાંભળીને, જાત્રાવાસી ઝંડીઆ કુવામાં ઝબોળા ખાઇ બહાર નીકળીને બેઠા હોય તેવા થઈ ગયા, પગ ભાગી ગયા, મોઢાં લેવાઇ ગયાં, અરસ પરસ વિચાર કરવા લાગ્યા.

કેશવભટ—કેમ કરીશું ભાઈ નાણાં તો ગયાં.

કરૂણાશંકર—ગયાં ભાઈ ગયાં. આપણે નાગરોનું કહેવું ન ગણગાર્યું; ગ્રહદશા વાંકી હોય છે ત્યારે સામાની શીખામણ ઉપર ધ્યાન રહેતું નથી.

---

૧ જાગતા=ચકતા; ચેતતા. ૨ જાર=સ્ત્રિયોના આશક; વ્યભીચારી નર.

કુબેરભટ—મને તો એમ થાય છે કે, જાણે ગોમતીમાં પડીને ડુબી મરીએ! પનોતીએ રખડાવી પાડ્યા.

કેવળરામ—આપણા રળેલા પૈસા સાધુ સંતના ભાગ્યના હશે!

કેશવભટ—હવે ગમે તે રીતે મન વાળો! (લમણે હાથ દઇને) હરી...હરી!

રાગ; અહો દીલદાર, જરી દેદાર;

કેશવભટ—અરેરેરે બાપ, કર્યો કારી કાપ, ઘોળે દહાડે ધાપ, મારીને.
ઘોળે દહાડે ધાપ મારીને; ઘોળે દહાડે ધાપ; મારીને. અરેરેરે.

કરૂણાશંકર—હાય હાય રે બાપ! પૈસા ખોયા રે બાપ!
મંદીર બાંધ્યું મહાલવા; કરી કંઇકના કાળ,
જીવ જંતને ઝાલવા; કરોળીઆની જાળ. અરેરેરે.

કુબેરભટ—ભીખ મગવીરે બાપ!
ફરી વળ્યું પાપ; શમે ક્યાં સંતાપ, તીખો કર્યો તાપ; ભારીને.
તીખો કર્યો તાપ ભારીને; તીખો કર્યો તાપ ભારીને. અરેરેરે.

કેવળરામ—ભડે બેસાર્યું મારા બાપરે.
ઠગ બાંધે જેમ [1]ઠાવકો, ઠગવા કેરો ઠામ;
આવંતા દે [2]આવકો, પ્રીતે કરી પ્રણામ. અરેરેરે.

કેશવભટ—આપ્યું દુઃખ અમાપ; વધાર્યો વિલાપ; સંભારીને શ્રાપ; શારીને.
સંભારીને શ્રાપ શારીને; સંભારીને શ્રાપ, શારીને. અરેરેરે.
શીરા ઘુંટી સેજમાં, ઝટ્ટ જાળવ્યો જોગ;
સાધુને સંતોષીને, ભલા મેળવ્યા ભોગ. અરેરેરે.

કરૂણાશંકર—નરસિંહ મહેતાને ઘેર જતાં આડો સાપેય ન ઉતર્યો; રા...મ રામ!

કુબેરભટ—મન વાળ્યા વિના સિદ્ધી નથી, દગો કરનારને દેવ રૂઠશે! હે દ્વારકાં નાથ!

કેવળરામ—અહીં ગમે તેટલી ઠગ વિદ્યા કરી; પૈસા પડાવશે, પણ પરમેશ્વરને ઘેર ક્યાં છુટવાનું છે; ધર્મની પાસે જવાબ દેવો પડશે ત્યારે, થથરાટ વછુટશે.

---

૧ ઠાવકો—બેશ; શોભાયમાન. ૨ આવકો—આવકાર, માન.

જાત્રાળુ કલ્પાંન્ત કરે છે, હજારો લોકો ઘેરીને ઉભા રહ્યા છે, ત્યાં નારાયણના નાટકનો તમાશો જોવા, પગમાં વાગતા ઘુઘરા બાંધીને, સાદુને સુંદર રાતા રંગનું પિતાંબર પહેરીને, પાંચ હાથનો પીળા રંગનો પટકો અંગ ઉપર ઓઢીને; તુળશીના મણકાની કંઠીઓ કોટમાં નાંખીને, ગેરૂ ગોપીચંદનનાં છાપાં તીલક કરીને, હાથમાં વિણા નામના વાજીંત્રને વગાડતા અને જગના જીવનને જગાડતા, નારદમુની આવ્યા.

રાધે ગોવિંદ, રામ રાધે ગોવિંદા;
રાધે ગોવિંદ, રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવનચંદ્ર, ભજો રાધે ગોવિંદા.
રાધે ગોવિંદ, રામ રાધે ગોવિંદા.
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.

જ્યારે જ્યારે નરસિંહ મહેતા દ્વારીકામાં આવતા અને ફરતા ભજન કરતા ત્યારે ત્યારે જેવો દેખાવ આપતા, તેવો દેખાવ દુરથી દેખીને લોકો પોકારી ઉઠયા. હે જાત્રાવાસી ગભરાશો નહિ; આવી પહોચ્યા છે નરસિંહ મહેતા ! થઇ ગયો છે ભેટો! જુવો એ સામેથી આવે; રાધે ગોવિંદ કરતા કરતા !

જાત્રાવાસીએ ઝડપ પાછું જોયું, જોતાં તો હરખાયા; અને આશા ભર્યા થઇ રહ્યા કે હવે આપણા પઇસાનું નીરાકરણ થશે ! પણ પાસે આવતાં, નરસિંહને બદલે બીજા ભગતને જોયા.

કેશવભટ—અરે આતો બીજો કોઇ ભગત છે, એય નરસઇના જેવો ને જેવો !

કરૂણાશંકર—આવા આવા કેટલાક ભામટા ભટકે છે.

કુબેરભટ—એમાં નુકશાન શું છે ! ભજનના ધંધામાં તો કાંઇક ન્યાલ થઇ ગયા !

કેવળરામ—ભગવાનના ભજનને કલ્પતરૂ કહે છે, કલ્પતરૂની છાયામાં માલ મશાલા મારે છે; પડયા પેટને ઠારે છે, ધન હરવાનું ધારે છે, શરીરને શણુગારે છે, જંતર મંતર તંતર બાંધી તારૂણીઓને તારે છે.

લોકો—કેમ ભાઇ, કીયા ગામના ભગત છો ?

નારદ—તમારે મતલબ હોય તે કહી દો ?

પહેલો—નરસઇ મહેતાને ઓળખો છો ?

નારદ—શા માટે નહિ ! નરસઇ મહેતા જુનાગઢનો સુર્ય.

બીજો—અહોહોહો, આભલે બેસારી દીધોને શું! સુર્યમાં તો અંધારૂં થઇ ગયું! આ મુસાફરના રૂપીઆ ઠગી લીધા.

નારદ—કોઇ દીવસ અંધારૂં ન થાય; શી રીતે ઠગી લીધા; ઠગી લઇને કયાં મુકયા?

ત્રીજો—સાધુ સંતને જમાડી દીધા; અને અમને જુઠી હુંડી લખી આપી.

નારદ—એવું કદી ન બને; નરસિંહ મહેતો શ્રી હરીનો ભક્ત છે. સાધુ બ્રાહ્મણને જમાડી દીધા એને ઠગી લીધા કોણ કહે છે! પેટીમાં મુકી દીધા હોય તો જે કહો તે ખરૂ.

ચોથો—જેવી લુંટારાની ટોળી, જુગારીની ટોળી; ઠગારાની ટોળી, એવી આ ભકતોની ટોળી, એટલે એક એકનું રૂડુજ બોલે!

નારદ—તેવીજ તમારી નાસ્તીકની ટોળી; તમને ભગવત સમરણ ઉપર, દેવ દર્શન ઉપર કે હરી કથા ઉપર શ્રદ્ધા, પ્રેમ કે પ્રિતી નહિ.

પાંચમો—નહિ નહિ નહિ, એકવાર શું હજાર વાર નહિ.!

નારદ—જ્યાં સુધી નહિ નહિ કરો છો, ત્યાં સુધી તમારો એકે આરો નથી.

છઠ્ઠો—ભક્તરાજ; અમને શ્રદ્ધા પ્રેમ ને પ્રીતી બધુ છે! અમે શ્રી-જીનું સમરણ નથી કરતા તો શ્રીનું કરીએ છીએ. એ પણ પ્રભુનાં પત્નિજ છેને! દેવનાં દર્શન નથી કરતા તો લક્ષ્મિ દેવીનાં કરીએ છીએ એ પણ પ્રભુનાં પત્નિ છે. હરીની કથા નથી સાંભળતા પણ હરીનાં પત્નિ શ્રી માતા શી રીતે પ્રસન્ન થાય તે કથા સાંભળીએ છીએ અને દીન પ્રતીદીન સાંભ-ળવાની ચાહના રાખીએ છીએ.

સાતમો—ભાઇ હવે આડી અવળી વાતો જવા દઇ, આ જાત્રાવા-સીના મનનું સમાધાન થાય એવો કાંઇ ઉપાય હોય તો પુછો, નરસિંહ મહેતાને કહીને રૂપીઆ પાછા અપાવી શકતા હોય તો!

નારદ—શું છે! કયાં છે જાત્રાવાસી?

કેશવભટ—આ રહ્યા ભાઇ! અરે રા...મ

કરૂણાશંકર—શ્રી ભગવાન શ્રી ભગવાન!

નારદ—આ બધા ઉચ્ચાર, દુઃખમાં દેવને યાદ કરવાના છે!

કુબેરભટ—દુઃખમાં વધારે યાદ આવે છે ને સુખમાં જવલ્લા કોક વખત!

નારદ—પામરને પ્રભુ પ્રસંન્ન થતા નથી.

કેવળરામ—પામર કોને કહો છો ભક્તરાજ?

નારદ— **રાગ; દોહરો!**

[1]શુભ કર્મોમાં આળસુ, વિષયન મેં અતી પ્રીત;
અશુભ કર્મ છાંડે નહિ, એ પામરકી રીત.

નીસાસા ન નાંખો, જીવ ન બાળો! હેરાન ન થાઓ! વિશ્વાસ રાખ્યો છે તો ઠેઠ સુધી રાખો! હુંડી કોના ઉપર લખી આપી છે?

જાત્રાળુ—શામળા શેઠ ઉપર!

નારદ—વાહ! હુંડી તમારી સાચી પડશે, શામળશા શેઠ આ ગામમાં રહે છે, તે પામરોને દેખાતા નથી, તમે ભગવાનની ભક્તિ કરો!

[નારદ] રાગ; યૌવન ખીલ્યું આવ્યા છીએ; [ત્રિયારાજ]

ભાઇ, ભક્તિ કરોને ભગવાન તણી.
હરી હીરા કણી; મહા મુગટ મણી. (૨)
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. ભાઈ. ૧
ભાગ્ય ભળવા, ભાળોને ભૂધરજી ભણી;
અંતે એજ ધણી, છેક છેલ્લી અણી; (૨)
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. ભાઇ. ૨
માયા મનથી મુકોને હૈયામાં [2]હસી;
ખરેખર જાવું [3]ખસી, અંતે હાથ ઘસી; (૨)
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. ભાઇ. ૩
અંત કાળે કેડે આવનાર નથી,
કવીઓ ગયા કથી; મરો કાં ખુબ મથી; (૨)
રા...મ, રા...મ, રા...મ, રામ. ભાઈ. ૪

જાત્રાળુ, કહે ભક્તરાજ; તમારૂ કહેવું સત્ય છે, જો કોઇ લુંટારાએ લુંટયા હોત, જો કોઇ દેખીતા ઠગારાએ ઠગ્યા હોત તો તો કાંઇ ભક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા રહેત; પણ આતો આબેહુબ ભોળા ભગતે ઉંડા કુવામાં ઉતારીને [4]વરત વાઢી નાંખ્યું, એટલે ભગવાનનુ ભજન કરવાને મન કેમ કબુલ થાય!

---

૧ સારા કામમાં એટલે. ધર્મ દાન, પુન્યમાં આળસ; પંચ વિષયમાં એટલે આંખને ગમતુ જોવાનું. કાનને ગમતું સાંભળવાનુ, નાકને ગમતુ સુંઘવાનુ, જીભને ભાવતુ ખાવાનું, તે ઉપર અતી પ્રીતી, અને પોતાના દુષ્ટ કર્મનો કે તે કરવાની કુટેવનો ત્યાગ કરવાની ઇચ્છાજ ન કરવી તેનું નામ પામર. ૨ હસી=હસી ખુશીથી. ૩ ખસી જવું=મરી જવું. ૪ વરત=દોરડું.

નારદ—શાંન્તી પકડો, શાન્તી પકડો; શ્રી હરીનું સમરણ કરો!

(જાત્રાળુ) રાગ; રૂડા દીસો છો રાજેશ્વર; મંદિર; (દયારામ)

વીરા વાટ ઝાલીએ; ઝટ જુનાગઢ ગામની રે. વીરા વાટ;
શાન્તિ મુકી કરીએ [1]શાશા, જુનાગઢમાં બાંધી [2]જાસા;
દુઃખ છે આશા દવારકામાં દામની રે. વીરા વાટ. ૧
પુરણ પનોતી ઉતરી પગની; જોતાં ન જડી [3]શેડી [4]ખગની;
આજ ખબર લે અગની; ઠગના ઠામની રે. વીરા વાટ. ૨
જરા બીક નહિ જેને જગની; અંતર બુદ્ધિ બહોળી બગની;
લક્ષ્મિ લગની લાગી; દીનને જામની રે. વીરા વાટ. ૩
અબળા દેખી આવે [5]ઉડી; જંત્ર મંત્રથી નાંખે મુડી;
કુડી વિદ્યા કામનીઓના કામની રે. વીરા વાટ. ૪
છેલ છબીલીને છટકાતી; પ્રેમ લક્ષણામાં પટકાતી;
આવે છે ભટકાતી ભોળી ભામની રે. વીરા વાટ. ૫
ચારે જણ જઇ ચરણે નમીએ, શીરા ઘુંટાવી સાથે જમીએ;
દગાબાજને દઈ નીશાની ડામની રે. વીરા વાટ. ૬

જાત્રાળુઓના મનના વિચારને સમજીને અને એમનાં ઉતરી ગએલાં મોઢાં જોઇને, નારદમુની ત્યાંથી ચાલી જ્યાં પ્રભુ ઓદ્ધવ ભક્તના હાથે વસ્ત્ર મંગાવી પોતે સજે છે; અને જવાની તૈયારી કરે છે, ત્યાં આવી બોલ્યા.

નારદ—લાજ જાય છે લાજ જાય છે! આબરૂ જાય છે.

ભગવાન—કોની! કોની લાજ ને આબરૂ જાય છે?

નારદ—તમારા ભક્તની.

ભગવાન—કયા ભક્તની?

નારદ—તમારા વહાલા ભક્તની; તમારા માનીતા ભક્તની.

ભગવાન—ભક્તતો બધા માનીતાજ હોય; તેમાં કાંઇ શમ વિષમ ન હોય! માટે કહેવું તો પડશે?

---

૧ શાશા=તાતો ધા. ૨ જાશા=ભય વચન લખીને ગામની ભાગોળમાં ચીઠી બાંધી શત્રુને ડરાવી પોતાની ઇચ્છા પાર પાડવી અને તે ન પાર પડે તો સામાનું કોઇ રીતે બાળી સળગાવી નુકશાન કરવું. ૩ શેડી=રસ્તો; પગના પગરવટાથી પડેલા રસ્તાનો શીધો શેયડો; ૪ ખગ=આકાશમાં ઉડનારાં પક્ષીના પગનો શેયડો જણાતો નથી. ૫ બગલો જેમ માંછલાને દેખી તલપીને ચાંચ મારે, તેમ સ્ત્રિયોને દેખીને કાન ફફડાવે.

નારદ—અરે ભક્તની તો જાય છે તો જાય છે પણ સાથે તમારી પણ જાય છે. તમારા બેયના આ દવારકાંના ચોટામાં આબરૂના કાંકરા!

ઓધવ—(ભગવાનને નરસઈ મહેતાને માટે સજ થએલા જોઇને) પ્રભુ તમેય ઘડી ઘડી નવા નવા વેષ કાઢો છો!

નારદ—પ્રભુ તો નાટકકાર; છે નાટકકાર; આ .શ્રષ્ટિમાં .એક નાટકનો તમાસો મચાવી મુકયો છે. કોઈ ભક્તની ભીડમાં જવા વિચાર હશે?

ભગવાન—હા! છે તો તેમજ! પણ તમે કયા ભક્તની વાત કરો છો?

નારદ—"જેસા તેરા તનમાં એસા મેરા મનમાં" બોલી જાઓ સાચુ, તમે કયા ભક્તની ભીડમાં જાઓ છો?

ભગવાન—નરસિંહ મહેતાની?

નારદ—એજ! વિશ્વાસઘાત કરી રૂપીઆ લઇ લીધા છે, ને હુંડી લખી આપી છે. જાઓ શીકારી આવો! બજારના વચમાં તમારા નામની પોક મુકીને બેઠા છે.

ભગવાન—કેમ મારા નામની?

નારદ—ઓ રામ રે; ઓ રામ; હાય હાય રામ; એ બધી બુમો તમારા નામનીજ કહેવાય.

ભગવાન—ખરી વાત! કહેવાય તો મારા નામની! મારૂ નામ દઇને નિસાસો નાંખે એટલે મારીજ પોક મુકી કહેવાય; ચાલો ત્યારે તેમનાં નાણું ગણી આપીએ.

નારદ—પ્રભુ તમારો સ્વભાવતો, મા જેટલો દયાળુ છે; મા પ્રથમ છોકરાને ધમકાવે, પણ રૂવે ત્યારે છાતી સાથે ચાંપી દે! લ્યો ચાલો કોઇ બીજાને સાથે લેવા હોય તો લ્યો!

[કવિ] રાગ; ગોવિંદ ગુણ ગાઓરે, હે નરનાથ.

છે દવારકાંના વાસીરે.........શ્રી......કૃષ્નજી;
એ અખંડ ને અવીનાસીરે...શ્રી.........કૃષ્નજી.
તાતા ઉંના તીરથવાસી; બોલે વજ્રનાં બાણ;
ત્રિવીક્રમ તૈયારી કરતા, પ્રેમી ભગતના પ્રાણરે. શ્રીકૃષ્નજી. ૧
પુછા પુછી પાર જડ્યો નહિ, થયા ખરેખર ખીં...ન;
ભૂધર આવે ભક્ત ભીડમાં, અલબેલો આધીનરે. શ્રીકૃષ્નજી. ૨
તાશ્ર તણું ઓપે અંગરખુ, દીસે ન એક્કે ડા...ઘ;
ઉંડળ ગુંડળ આંટા નાંખી; પહેરી પાતળીએ પાઘરે. શ્રીકૃષ્નજી. ૩

કસબ કિનારી ધર્યું ધોતીયું, કોટે કસબી શાલ;
તિલક કેશરી કર્યું કપાળે, વરણાગી જોતાં વધે વહાલરે. શ્રીકૃષ્ણજી. ૪
કઠં કંઠીઓ વેઢ વિંટીઓ; કુન્દન કુન્ડળ કા...ન;
લેખણ ખોસી લક્ષ્મિ વરજી, પ્રિતે ચાવેછે પ્રભુ પાનરે. શ્રીકૃષ્ણજી. ૪
હસતાં હરજી ઉતર્યા આડા, ખાડા પાડતા ગા...લ;
રૂપ શેઠનું શું વખાણું, ×નિર્વાણી નંદજીના લાલરે. શ્રીકૃષ્ણજી. ૬
નવી સાલના નવા રૂપીઆ; કસી કોથળી દોર;
શામળશા શાહુકાર બન્યા, એ મહી માંખણના ચોરરે. શ્રીકૃષ્ણજી. ૭
તીરથવાસી [1]તપી બુઝાયા, ઉંચું જૂવે [2]અકાશ;
[3]અર્ક ઉગતાં આગળ આવે, પૃથ્વિના પડમાં પ્રકાશરે. શ્રીકૃષ્ણજી. ૮

શ્રી હરી શામળશા શેઠ બની, ઓધવ અકુર, અર્જુન, હનુમાન, સુદામા સારદ તથા નારદ સર્વને વાણોતર કરી સાથે રૂપીઆની થેલીઓ લઇ બજારની વચમાં થઇને નીકળ્યા; જ્યાં હજારો લોકો ચાર જાત્રાળુ બ્રાહ્મણને ઘેરીને ઉભા રહ્યા છે અને મુખેથી ઉચ્ચાર કરી રહ્યા છે કે; અરેરે બાપડા બ્રાહ્મણોને છેતરી લીધા; ધોળે દહાડે લુંટી લીધા.

નવા નાણાવટીને જોઈ સર્વે ચકીત થઇ એકી નજરે જોઈ રહ્યા; આ કોઇ પરદેશી શેઠ લાગે છે, જેના રૂપને જોઇ સર્વે પ્રસન્ન થાય છે. માંદા માણસને વૈદના દર્શનથીજ આનંદ થાય, તેવો આનંદ જાત્રાળુને થયો. તોપણ પ્રભુના સાંભળતાં જાત્રાળુએ બુમ પાડી કે જુનાગઢના ઠગારાએ ઠગી લીધારે બા...પ.

[જાત્રાળુ] કહો કોણ કયાંથી આવીઆ (વિવાહ)

કોઇ બતાવો; કોઇ બતાવો; કોઇ બતાવો; કાંઇ ભાળ્યને,
તીરથવાસી બ્રાહ્મણો, આધીન થાએ કાળને. ૧
કાબાના ભયથી કામ કીધુ, ભાળી ભોળા ભક્તને;
નાણું [4]નવાણે નાંખીયું, જોવાનું કીધું જગતને. ૨
હુંડી લખાવી લાવીઆ, આ છે અમારા હાથમાં;
નરસિંહ મહેતા પાસથી, જ્યાં સંત સાધુ સાથમાં. ૩

× નિર્વાણી=વાંણીથી વર્ણન ન થાય એવા!

૧ પહેલો દેવતા ધીખે છે, પછી કાજળી વળી થડો પડી ઝાંખો દેખાય છે. ૨ અકાશ=અહીં આકાશ. ૩ અર્ક=સૂર્ય. ૪ નવાણ=જળાશય, કુવા, વાવ, તળાવ, વિગેરે અહીં કુવો અર્થ છે.

ત્યાં તાલને કીડતાલ ઢોલક, શંખ વાગે સાંજના;
વળી ચંગને મરદંગ, જ્યાં ઝણુકાર થાએ ઝાંઝના. ૪

રૂપૈઆ આપ્યા રોકડા, અંજઈ ગયા [1]આવેશમાં;
ગુલતાન થઈ [2]ગંજઈ ગયા; વિશ્વાસ આવ્યો વેશમાં. ૫

ભાઇ ભક્ત જુનાગઢ વિષે, ત્યાં [3]ગર્થ આપ્યા છે ગણી;
અહીં દવારકામાં એક પેઢી, શેઠ શામળશા તણી. ૬

ભાઇ ખોળી ખોળી થાકીઆ કાંઇ ઝાંખતાં જડતી નથી;
કરી પંથને પગ પાકીઆ; હવે સુજ કાંઇ પડતી નથી. ૭

વળી પુછતામાં પાર નાવે, બોલ લોકો લે [4]લણી;
હવે ભીખતાંને ધીખતાં, ભાઈ જાવું પડશે ઘર ભણી. ૮

જાત્રાળુએ હાથમાં ઝાલી રાખી બતાવેલી હુંડીનો કાગળ, જોત જોતામાં ઝડપીને લીધો, તેને ઉકેલી વાંચી; અક્ષરને તથા નામ નિશાનને ઓળખી શ્રી હરીએ હૃદયની સાથે ચાંપી; અતી પ્રેમથી આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યા. હાય! બા આ...પ આટલું બધુ લખવાનો શ્રમ શા માટે લેવો પડયો ! માત્ર જાત્રાળુ સાથે સંદેશોજ કહાવ્યો હોત તોય અધુધુ થઇ જાત ! કાંઇ વાણોતર ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો કે શું! હે જાત્રાવાસી આજ તમારો આભાર માનું છું કે તમો નરસિંહ મહેતાના હાથની હુંડી લખાવી લાવ્યા, મેઘની વૃષ્ટિથી પર્વત ઉપરના ઘાસને, શ્રી હરીના કિર્તનથી ભક્તને; ઉદાર દાતા જોઈ યાચકને આનંદ થાય તેટલો આનંદ આજે મને થયો છે.

(શેઠ) રાગ; નાથ ના કરો, વાત ઘર જવાનીરે.

ફિકર ના કરો, સધ્ય શિકારી આપુરે;
ભક્તનો ભાર, રાખુ હું "કાર." કરૂ ન વાર;
રે લગાર; ન આગના ઉથાપુંરે. ફિકર ના કરો. ૧

હુંડી લખાવતાં શોધી પેઢી સારીરે,
નરસિંહ નામ, ગામો ગામ, ઠામો ઠામ;
દેછે દામ, વડો એ વહેપારીરે. ફિકર ના કરો. ૨

---

૧ આવેશ=દેખાવ. ૨ ગંજઇ ગયા=આંધળાભિંત થઈ ગયા. ૩ ગર્થ=અર્થ, રૂપીઆ. ૪ લણીલેવું=આપણો બોલ પુરો સાંભળે નહિ ને આગળ આગળ લવી વળે. કાશ=નડતર.

આપુ ગણી ગણી; વળી ન ગણું વેઠરે.
મુકો ન આશ, કહો ન કાશ, હું છું ખાસ;
એનો દાસ, એ અમારો શેઠ રે. ફિકર ના કરો. ૩

(કર્તા) હજારો લોકની વચમાં શામળશા શેઠે થેલીનું મોં છોડાવી નાંખ્યું, અને વડા વાણોતરને આજ્ઞા કરી કે, જાત્રાળુના રૂપીઆ સાતસેં ગણી આપો! પચીસ પચીસની થોકો કરી એમના મોં આગળ મુકી દો; વળી ઉપરથી સો રૂપીઆ વાટ ખરચના તથા વ્યાજના ગણીને આપજો. ઘસાએલો રસાએલો, રેણુએલો, કપાએલો કે જૂની છાપનો રૂપીઓ આપશો નહિ. બધા નવા કોરા ચાલતી સાલના પડેલા આપજો!

ત્યાંતો સમે વરતે સાવધાન, શોભા વધારીરે;
સારે કારજ શ્રી ભગવાન, પ્રેમે પધારીરે. ૧
આવ્યા થઇને શામળશા શેઠ, શોભા વધારીરે;
ભાવે ભગતના નામે લીધી ભેડ, પ્રેમે પધારીરે, ૨
જૂવે ચોટામાં ચાલતા લોક, શોભા વધારીરે;
આતો નવતર નાણાવટી કોક. પ્રેમે પધારીરે. ૩
હુંડી શીકારી આપી શા જોગ; શોભા વધારીરે;
બહુઓલાતું બોલ્યું કર્યું ફોક. પ્રેમે પધારીરે, ૪
વાધ્યો જાત્રાવાસીને અતી હર્ષ; શોભા વધારીરે;
પ્રિતે પૈસાને કીધો સ્પર્ષ, પ્રેમે પધારીરે; ૫
પચ્ચી પચ્ચીના લીધા સાત ચોક; શોભા વધારી;
ગણ્યા સાતસો રૂપૈયા રોક, પ્રેમે પધારીરે. ૬
ત્યાંતો ત્રિકમે મુકયો તોડ, શોભા વધારીરે;
બોલ્યો જય જય શ્રી રણછોડ પ્રેમે પધારીરે. ૭

શ્રી હરી પરમાત્મા; શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ રૂપીઆ અપાયા, જાત્રાળુ લઇને પ્રસન્ન થયા, ત્યારે વળી ભગવાન બોલ્યા, ભાઈ, મને આવતાં ઢીલ થઈ તેથી તમને ઘણું ખોળવું પડયું, તેને માટે હું તમારી પાસે ક્ષમા માગું છું. વળી વિશેષમાં એમ પણ કહું છું કે નરસિંહ મહેતાને તે વાત ન કરશો! હું આ ગામમાં ઘણા વખતથી રહું છું. મારી પેઢી અસલ અને જૂની છે, તેને આ ગામના વહેપારી જાણતા નથી, પણ નરસિંહ મહેતા જેવા વિરલા પુરૂષો જાણે છે. હુ કામકાજ પણ તેવાનુંજ કરૂં છું; નરસિંહ મહેતા અમારો શેઠ છે, અને હું એમનો વાણોતર છું.

જાત્રાળુ—મહારાજ; શેઠ સાદા તથા દુર્બળ અને ગુમાસ્તા તવંગર દેખાય છે તેનું શું કારણ? શેઠ હાથે કામ કરે છે; ને અહીં "ચાકર ને ઘેર ચુકર" વીસવીસ વાણોતર સાથે ફરે છે તેનુ શું કારણ? સુર્યે કરતાં *અરૂણનું તેજ વધારે ન હોવું જોઇએ; શ્રી રામના પ્રાક્રમથી વાંદરના પ્રાક્રમનો મહીમા વધારે ન હોય; સમુદ્ર કરતાં ગંગાની ગર્જના વધી ન જાય; ચંદ્ર કરતાં નક્ષત્રનું તેજ વધારે ન હોય, હીરાથી હીરાકણી વધારે ઝળકતી ન હોય, છતાં આ બધું અવળું કેમ દેખાય છે?

શામળશાશેઠ—ભાઇ; સમુદ્રને તૃષા લાગતી નથી, ગંગાનું મીઠું સ્વાદીષ્ટ અને નિર્મળ જળ, સમુદ્ર પીવાની ઇચ્છા કરતો નથી. ભાઇ; સુર્યને બતાવવાને માટે દીવો ધરવાની જરૂર પડતી નથી. જેણે અમૃત પીધુ હોય, તેને બીજા ત્રીજા ઓષડની જરૂર રહેતી નથી. ભાઇ, ભક્તજનો ધન સંપત્તીને તુચ્છ માને છે; અને વહેપારને આવી પડેલી ઉપાધી તથા વેઠ સમજે છે.

જાત્રાળુ—શેઠજી; નરસિંહ મહેતાની નિતી રીતી અને ભક્તિ સાદઇને અંગે શોભી રહી છે.

શામળશા—ભાઇ, સાદઇમાં સદા શ્રેષ્ટતાનો વાસ છે; અને આછક લઇ હલકા મનુષને શોભાવે છે. હવે હું આજ્ઞા માગુ છું, મારો શુભ સંદેશો નરસિંહ મહેતાને કહેજો.

[ભગવાન] રાગ; કૈયાજી હયોને પયની પ્યાલી હાથ;(સૈરંધ્રિ)

સંદેશો મારો કહેજો, લેજો નામ;
મારા પ્રથમ કરી પરણામ.   સંદેશો;
હુંડી શીકારી શેઠની, દેખીજ દીધા દામ;
વળી વિશેષે સોંપજો; સેવક સરખુ કામ.   સંદેશો. ૧
ઝાઝુ જે લખવું પડ્યું; વિલાયે વિસવાસ;
પણ પગ પાછો કેમ કરૂં; દાસ તણો છું દાસ.   સંદેશો. ૨
નામે નાયક શેઠજી; શંકા ન ધરો લેશ;
હલકારાથી હાકજો; દૂર નથી આ દેશ.   સંદેશો. ૩

શેઠના વાણોતરો ગર્જના કરીને બોલ્યા; નરસઇ મહેતાને અમારા સર્વેના જય શ્રીકૃષ્ન કહેજો!

* અરૂણ=સુર્યનો સારથી.

રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.

શામળશા—માતા જેમ બાળકને શણગારીને ખુશી થાય છે. પીતા જેમ પુત્રને વૈભવ આપીને પ્રસંન્ન થાય છે; અને જોઇ જોઇ આનંદ માને છે, તેમજ શેઠ નરસિંહ મહેતાએ સઘળો વૈભવ અમને સોંપ્યો છે; અને અમે એમની આડત બાંધી રળી ખઇએ છીએ. (જોત જોતામાં પ્રભુ અંતર ધ્યાન થઇ ગયા.)

પ્રત્યક્ષ પ્રભુનાં દર્શન કરી જાત્રાળુનાં મન નિર્મળ થઇ ગયાં; જેથી હુંડીના પૈસા પુન્યને રસ્તે વાપરી દીધા, પછી પોતાના ઘર તરફ રવાના થઇ ગયા; માર્ગમાં વિચાર કરતા આવ્યા કે નરસિંહ મહેતાને ઘેર ન જઇએ તોય ચાલે, પણ જઇએ તો સારૂ. જેના વડે આપણને શ્રી હરીનાં દર્શન થયાં; તે ભક્તને હુંડી શીકરઇ છે એવા સમાચાર કહેવા જવું જોઇએ. વળી; પેલા નાગરો જે મહેતાજીની હાંશી મશ્કરી કરતા હતા, તેમને પણ ખબર પડે કે ભક્તનું કામ ભગવાન કરે છે. જાત્રાળુને આવતા જોઇ, ઓળખીને નાગરો ચમકી ઉઠયા; અલ્યા આવ્યા પેલા જાત્રાવાસી, નરસઇઆ ટીલવા પાસેથી હુંડી લખાવી ગયા હતા તે ! બહુ ફારસ આવશે; હુંડીના પૈસા પાછા માગશે, એટલે ભગતડો ભજન કરવા મંડી પડશે, અને એ બીચારાની વાતને સાંભળશેજ નહિં, ચલો આપણે પણ જોવાની ગમ્મત આવશે.

રમેશચંદ્રલાલ—કેમ ! હે જાત્રાવાસી, તમે હુંડી લખાવી ગયા હતા તેજ કે નહિં !

જાત્રાળુ—હા ભાઇ; ખરા તો ખરા !

હરસતરાય—એમની હુંડી શીકરઇ હોય એમ લાગતું નથી, એમના પેટમાં ધ્રબકા પડી ગયા છે.

પરસતરાય—તમારી હુંડીના પૈસા મળ્યા કે નહિ ?

જાત્રાળુ—મળ્યા ભાઇ મળ્યા. વળી વધારામાં વાટ ખરચના સો ઉપર !

જાદવરાય—સાંભળો સારંગધર; કહેતા હતાને કે નરસિંહની હુંડી નહિ શીકારાય !

સારંગધર—માનો ન માનો પણ એની પાસે કાંઇક છે ખરૂં ?

વિભુતીપ્રસાદ—અમને પણ એમજ લાગે છે; કે કાંઇક સાધના ?

ભગવતપ્રસાદ—રાતને દીવસ શ્રી હરીનું સ્મરણ કરે છે. એ કયાં

ઓછી સાધના છે ? ભક્તિને વશ ભગવાન છે. (જાત્રાળુ નરસિંહ મહેતાને મંદિરે આવ્યા.)

જાત્રાળુ—પગમાં પ્રણામ કરીને બોલ્યા, હે ભક્તરાજ ધન્ય છે આપને! બોલો નરસિંહ મહેતાકી જય.

રાગ; મામેરા માટે મહેતે તૈયારી કીધી. (મામેરૂ)

ધન્ય ધન્ય મહેતાજી, ધન્ય તમારી ભક્તિ;
વળી ધન્ય ધર્યો અવતાર, હરીમાં આશક્તિ. ૧

ઝડપીને લીધી, હુંડી ભૂધરે ભાળી;
વાહ વાહ મહેતાજી, વશ કીધા વનમાળી. ૨

ગોવિંદ ગળગળા, ચટ હૃદયમાં ચાંપી;
મોતીને દેખી, [1]મરાળ રહે જેમ ટાંપી. ૩

અતી વહાલ વાંચતાં, આંસુ આંખથી પડતાં;
હૈયું ઉભરાતુ, રાધાવરનું રડતાં. ૪

આવ્યા વણીક વેશમાં, પુરી દ્વારીકાં વાસી;
દર્શન કરતાંમાં, ખસી ખરેજ ઉદાસી. ૫

વળી લખ્યાથી અધીકાં, સોંપ્યાં સવાયાં નાણાં;
ગણી વ્યાજ વાટના, છે શામળશા શાણા. ૬

અમો રજા માગીએ, પ્રેમ પ્રસાદી આપો;
પ્રભુ જરણ મરણનાં, સંકટ સેજે કાપો. ૭

(નરસિંહ)   રાગ; મરાઠી સાખી.

ભાવે હરીની ભક્તિ કરશો; ધરશો ધણીનું ધ્યાન;
+દુસ્મનને દેખીને ડરશો, ગોવિંદ ગાશો ગાન,
વળે વેળા વાન; સ્હાય સદા રહે શ્રી ભગવાન. વળે.

રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા;
વૃંદાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા;
રાધે ગોવિંદ રામ રાધે ગોવિંદા,
વૃંદ્રાવન ચંદ્ર ભજો રાધે ગોવિંદા.

---

૧ મરાળ=હંસ. + દુશ્મન=કામ, ક્રોધ; લોભ, મોહ, અહંકાર, વિગેરે

(કવિ) સગ; તેડયોરે બ્રાહ્મણનો સાથ; (ચંદ્રહાસ)

હુંડી શીકારીરે; નરસઇઆની હુંડી શીકારી.
હુંડી શીકારી શામળે; ગણ્યા રૂપીઆ રોક;
અતી અચંબો પામીઆ, જૂનાગઢના લોક. નરસઇઆની. ૧
શાન્તિ પામ્યા સાંભળી, નાગર નરસઇ નાત;
કળી ન જાએ કોઇથી, ઘણુંરે ગજબની વાત. નરસઇઆની. ૨
જંત્ર મંત્ર છળ બળ કરી, કાઢે કપટથી કામ;
પણ ઘડો પાપનો ફુટશે, ઓકી નાંખશે *આમ. નરસઇઆની. ૩
જેને જેવું સુજ્યું, તેવો બાંધ્યો તોલ;
ચોટા કેરી ચીજનું, મતીના પ્રમાણે મોલ. નરસઇઆની. ૪
અલ્પ મતીએ હેતથી, ગાયા ભક્તના ગુણ;
તોલ બોલનો રાખજો, ખટ રસમાં જેમ લુણ. નરસઇઆની. ૫
બુદ્ધિમાં શુદ્ધિ કરી; વિશ્વેશ્વરનું [1]વહાલ;
રૂડી બુદ્ધિ રાખજો, બોલે બાળક બાપાલાલ. નરસઇઆની. ૬
શીખે ગાય ને સાંભળે, પુરણ થાએ કોડ;
જગતપતી છે જાગતો; એવા જય જય **શ્રીરણછોડ.** નરસઇઆની. ૭

જ્યોતી સ્વરૂપ ભગવાનકી જય.

[કર્તા] જે દાસી નીરંતર ગહનતારાની હજુરમાં રહેતી, તેને ગહનને ચઢતા દિવસ જોઇને હીમ્મત રહી નહિ. મન સાથે વિચાર કરવા લાગી કે આ વાત છેવટ સુધી ઢાંકી રહેવાની નથી, આખરે તેમનાં માતા પિતા જાણશે તો ખરાંજ. જાણશે ત્યારે પરીણામ શું આવશે તે અત્યારથી કળી શકાય નહિં, પણ દાસીઓ ઉપર તો ભયંકર આફત આવશે, પાણી પહેલી પાળ બાંધી દેઉ, રાજા રાણીને ચેતાવી દેઉ, સઘળી વાતથી માહીતગાર કરી દેઉ, સમી સાંજ થાય એટલે જાઉં અને મધ્યરાત્રીએ તેડી લાવી બંન્નેને પકડાવી દેઉં.

આમ વિચાર કરતી દાસી, ગહનને કહ્યા કહાવ્યા વગર સમી સાંજે નીકળી પડી, અને ઉતાવળી આવી, જ્યાં રાજાધીરાજ તથા રાણી બંન્ને જમીને મુખવાસ લઇ હાસ્ય વિનોદ કરે છે ત્યાં.

ઘસી મસી અને શ્વાસ ભરી દાસીને જોઇ, શુ કહેવા માગે છે, તે સાંભળવાને આતુર દષ્ટીએ તેના સામું બંન્ને જણ જોઇ રહ્યાં.

---

* આમ—એકદમ; તડાકાની સાથે. ૧ વહાલ—હેત, કરૂણા.

જે દાસીની વારંવાર જરૂર પડે; જેના વિના ઘડી ચાલે નહિ, તે દાસીને એક પહોરવાર સુધી ન દીઠી, ત્યારે ગહનતારાને પાકો વહેમ પડયો કે "માન ન માન." પણ દાસી જરૂર માતા પિતાને આ વાત જાહેર કરવા ગઇ. હે ભગવાન, હવે શું થશે. મારી મુરખામીનાં ફળ મને મળશે. મારા મા બાપને જાહેર કર્યા વિના ગાંધ્રવ વિવાહ કર્યો એ મોટી ભૂલ્ય કરી છે. વાત જાણતાંની સાથે મારા બાપુ ક્રોપાયમાન થઇને આવશે, તે ક્રોધને કોણ શમાવશે ! શ્રી હરી શ્રી હરી.

આ વખતે મારા અંગના આધાર અમરસિંહ પણ નથી, હે ભગવાન, હે પ્રભુ, હે જગદીશ, અમરસિંહ.

મહંત—શાણા, સુખી અને બહાદુર અમરસિંહ; જે જે ચરિત્રો મેં તને સંભળાવ્યાં, તે તે ચરિત્રોમાં જે જે શબ્દો પડયા છે તે તે શબ્દોના અક્ષરે અક્ષરનો નિરંતર વિચાર કરીને, અને પ્રસંગોપાત યાદ કરીને મનને સદા આનંદમાં રાખવું-

જે જે વખતે જે જે કામ કરવાનું આવે, તે તે વખતે તે તે કામમાં તન મનથી હીમ્મત રાખી આગળ ધસવું પણ આળસ રાખી પાછા ન પડવું, જેથી દૈવ્ય અનુંકુળ થાય છે અને ઇશ્વર સ્હાયકુળ થાય છે.

અમર—કૃપાનાથ; આપે કહેલા અક્ષરે અક્ષર મારા હૃદયમાં કોતરઇ ગયા છે, તે પ્રસંગોપાત મને સુખરૂપ થઇ પડે છે; હું સદાને માટે આપનો આભારી છું.

મહંત—આનંદ રહો બચ્ચા ઘણું જીવો! સાયન સંધ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે, માટે હું ગંગાજી સ્નાન કરવા જાઉં છું.

અમર—ગંગા સ્નાન કરી આપની પવિત્ર મુર્તિનાં દર્શન કરવા હું સાથે આવું છું. (બંને ગંગાજી પર આવ્યા.)

મહંત—(ડુબકી મારી બહાર નીસરીને) અમર, જે ગહનતારાને તુ મુકીને આવ્યો છું, છે અતી ભયંકર સ્થિતિમાં આવી પડી છે, માટે સત્વર જા ! હમણાં હાલ જા !

અમર—(હાથ જોડીને) જેવી આજ્ઞા ! કૃપા રાખજો; દાસની સંભાળ લેતા રહેજો.

મહંત—સદા આનંદ રહો ! ઘણું જીવો !

અમર—પ્રભુ; આપના ઉપદેશથી હદ વળી ગઇ છે. હવે તો પ્રભુ ઠારીને ઠેકાણે બેસારે તો, આપને સાનીધ્યમાં બીરાજમાન કરી, ગુરૂ રૂપ ગણીને નિરંતર પુજન કરવાની ઇચ્છા છે.

મહંત—મનના સારા સંકલ્પો સર્વેશ્વર પુડા પાડે છે.

અમર—(નમન કરીને) જય શ્રી હરી ! ! ! (*અડધી ઘડીમાં ગહનની પાસે) દુર્યોધનના દરબારમાં ઘેરાએલી દ્રૌપદીને શ્રીકૃષ્ન પ્રભુનાં દર્શનથી જે આનંદ થયો હતો તે આનંદ અમરને દેખીને ગહનને થયો.

ગહન—ખરી અણીએ આવીને ઉભા પ્રભુ; જેવા ભગતની ભીડેભગવાન

અમર—નારી; ખુશીતો ખરાં ?

ગહન—હાજી; પણ હાલ અહીંથી ઉપાડી કોઇ નિર્ભય સ્થાનમાં લઇ જાઓ ! નહિતો થોડીવારમાં અતિ ભયંકર સ્થિતિમાં આવી પડીશું,

અમર—બે ફિકર ! તમારે જે વસ્ત્રાલંકાર સજવાં હોય તે સજી લ્યો ! અહીં તો ઘોડે બેઠા કે ગગનમાં પહોંચ્યા.

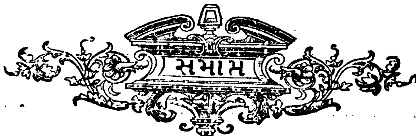
ગહન—હુંતો તૈયાર છું.

અમર—ચાલો અગાસીમાં !

સ્વામીની આજ્ઞાને આધીન ગહનતારા અગાસીમાં ગઇ, અમરે એક પત્ર લખી પલંગમાં મુકી દીધો, તે વખતે બે ત્રણ માણસો ઉપર ચઢી આવતાં હોય એવો ખડભડાટ થયો.

અમરે અગાસીમાં આવી ઘોડેશ્વાર થઇ, ગહનતારાને આગળ બેસારી દોરી ખીંચી; ખીંચતાંની સાથે, ઇંદ્રનો ઘોડો રતુધ્વજ મૃદાલશાને લઇ ગયો હતો તેમ આકાશ માર્ગે ઉડયો. ખરરર ખટ !

(" જ્યોતિ સ્વરૂપ ભગવાનકી જય. ")

* અડધી ઘડી-બાર મીનીટ.

અમર ચરિત્ર–ભાગ ૧ લો.

વીર, હાસ્ય, કરૂણા, ગાર, રૂદ્ર, શાન્ત, અદ્દભુત અને ભયાનક રસથી ભરપુર અમરની અલૌકીક વાર્તા; તથા સત્ય, શિયળ, જ્ઞાન, નિતી અને ભક્તિભાવથી ભરપુર, નીચે દર્શાવેલાં સત્તર આખ્યાન. ૧, પ્રલ્હાદ; ૨, ધ્રુવ; ૩, કમાલ; ૪, ગોરા કુંભાર; ૫, સુદામા; ૬, મયુરધ્વજ; ૭, દામાજી પંથ; ૮, સતિ સાવિત્રિ; ૯, નરસિંહ મહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ; ૧૦, ચંદ્રહાસ; ૧૧, વિદુર ભાજી; ૧૨, હરિશ્ચંદ્ર; ૧૩, કુંવરબાઇનું મામેરૂં; ૧૪, સતિ સૈરંધ્રિ; ૧૫, સુધન્વા; ૧૬, શામળશાનો વિવાહ; ૧૭, મહાસતિ મૃદાલશા; સિવાય પદ, કિર્તન દ્રષ્ટાન્ત, સિદ્ધાન્ત વિગેરે.

અમર ચરિત્ર–ભાગ ૨ જો.

પહેલા ભાગમાં લખતાં અધુરી રહેલી અમરની વાર્તા તથા નિચે દર્શાવેલાં નવ આખ્યાન. ૧, નૈષધપતિ નળ; ૨, રોહિદાસ ચમાર; ૩, રંકા વંકા; ૪, બિલ્વમંગળ ઉર્ફે સુરદાસ; ૫, દ્રૌપદી વસ્ત્રાહરણ; ૬, બભ્રુવાહન; ૭, ઢેડવાડે ઓચ્છવ; ૮, વેવઇને હરીનાં દર્શન; ૯, મિરાં ચરિત્ર. સિવાય પદ, કિર્તન, દ્રષ્ટાન્ત, સિદ્ધાન્ત વિગેરે.

અમર ચરિત્ર–ભાગ ૩ જો.

આપના હાથમાં હાજર છે તે.

અમર ચરિત્ર–ભાગ ૪ થો.

લખાય છે. નામ નોંધાવો ! અગાઉથી લખી મોકલનારનાં નામ પુસ્તકમાં છાપવામાં આવશે, તથા તેમનો આભાર માનવામાં આવશે. પણ કિમ્મત ઓછી લેવામાં આવશે નહિં.

દરેક ભાગની કિમ્મત અઢી રૂપીઆ રાખવામાં આવી છે. પોસ્ટ મારફત મંગાવનાર પાસેથી પોસ્ટ તથા પેકીંગ ખરચના ચાર આના જુદા લેવામાં આવશે. વખતકાળને અનુસરીને કિમ્મત વધારવાની જરૂર પડશે તો વધારીશું.

શાન્તા વિજય.

ધિરજ, ધર્મ, મિત્ર ઓર નારી; આપત્તકાળ પરખીએ ચારી. એ કહેવતને અનુસરીને રચેલી ચાર મિત્રની અલૌકીક વાર્તા. કિ. રૂ. ૦–૧૨–૦ પોસ્ટેજ ૦–૨–૦.

"અમર ચરિત્રના કર્તા"

ભગત બાપાલાલ વેણીરામ.

તાજપુર તાડની શેરી—અમદાવાદ.

ખાસ ચેતવણી.

આ ગ્રંથ સરકારી એક્ટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવેલો છે, માટે આમાંનો કોઈ પણ ભાગ છાપશે છપાવશે અગર તેનો બીજી ભાષામાં તરજૂમો કરી કરાવી છાપશે છપાવશે તેના સામાં યોગ્ય પગલાં ભરવામાં આવશે.

લી. અમર ચરિત્રના કર્તા,
ભગત બાપાલાલ વેણીરામ.
તાજપુર તાડની શેરી—અમદાવાદ.

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં.

અમદાવાદ—અમર ચરિત્રના કર્તા; ભગત બાપાલાલ વેણીરામ. તાજપુર તાડની શેરી, ઘર નંબર ૧૧૮૯.

અમદાવાદ—રાવળ પુરૂષોત્તમ વેણીરામ. તાજપુર તાડની શેરી, ઘર નંબર ૧૧૩૧.

અમદાવાદ—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે, બુકસેલર; ઠે. ત્રણ દરવાજા પાસે.

વડોદરા—શેઠ પ્રેમાનંદ મોહોલાલ. ઠે. ઘડીઆળી પોળમાં, કુબેર ભાયચંદના ખાંચામાં.

ભરૂચ—મહુમ ચોકસી છોટાલાલ હરીભાઈ. ઠે. જૂના બજારમાં.

ભરૂચ—દેશાઈ બ્રધર્સ બુકસેલર્સ. ઠે. કતોપોર ગેટ.

સિદ્ધપુર—શુકલ મગનલાલ ગવરીશંકર. ઠે. ખીલાતરવાડામાં.

નડિયાદ—ઘાંચા જેઠાલાલ ગઢઅકદાસ. ઠે. અમદાવાદી બજારમાં.

મુંબઈ—એન. એમ. ત્રિપાઠી, બુકસેલર્સ. ઠે. કાલબાદેવી રોડ.

અમર ચરિત્રના કર્તા,
ભગત બાપાલાલ વેણીરામ.
તાજપુર તાડની શેરી—અમદાવાદ.